

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Historické vědy, Moderní hospodářské a sociální dějiny

Disertační práce

Mgr. Svatopluk Herc

**Živnostenská banka a její role v procesu industrializace českých
zemí 1869–1914 (1918)**

Trade Bank and its Role in the Industrialization Process of the
Bohemian Lands 1869–1914 (1918)

Vedoucí práce: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

2022

Poděkování

V první řadě bych chtěl poděkovat svému školiteli prof. PhDr. Eduardu Kubů, CSc. za trpělivé vedení práce, věnovaný čas a cenné připomínky, jež mi poskytl. Dále bych chtěl poděkovat PhDr. Tomáši Geckovi, Ph.D., který mi vždy ochotně poradil a podělil se se svým odborným pohledem. Můj dík patří rovněž všem zaměstnancům a zaměstnankyním navštívených archivů a knihoven, a to zejména Mgr. Lence Vrchotové a PhDr. Heleně Sedláčkové, Ph.D. z Archivu České národní banky za jejich mimořádnou vstřícnost. Vděčen jsem i dalším přátelům a kolegům za jejich podporu, pomoc, zájem a shovívavost: PhDr. Dagmar Hájkové, Ph.D., Mgr. Adamu Havlíkovi, Ph.D., Mgr. Janu Chadimovi, Ph.D., doc. PhDr. Martinu Jemelkovi, Ph.D., Mgr. Jitce Jindřiškové, Bc. Tomáši Vlčkovi a dalším. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat své rodině za podporu.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. září 2022

Mgr. Svatopluk Herc, v. r.

Abstrakt

Disertační práce se zabývá rolí největší národnostně české banky, Živnostenské banky v Praze, v procesu industrializace českých zemí v letech 1869–1914. Na problematiku je nahlíženo prostřednictvím zakladatelské činnosti banky, tedy činnosti banky při zřizování nových firem či přeměny těch stávajících v jinou právní formu – nejčastěji akciovou společností. Následně je analyzován vztah banky k těmto firmám. Práce si rovněž všímá působení Živnobanky při kartelizaci předlitavského průmyslu a přináší poznatky k debatě o mocenském vztahu bank a průmyslu. Rovněž se pokouší odpovědět na otázku, do jaké míry ovlivňoval podnikání Živnobanky hospodářský nacionalismus.

Klíčová slova: Živnostenská banka, industrializace, vztah bank a průmyslu, akciové společnosti, kartelizace, hospodářský nacionalismus, české země

Abstract

The dissertation thesis deals with the role of the largest nationally Czech bank, Živnostenská (Trade) bank in Prague, in the process of industrialization of the Czech lands in the years 1869–1914. The issue is viewed through the bank's promotional activity, i.e. the bank's activities in establishing new companies or transforming existing ones into another legal form – most often a joint-stock company. Subsequently, the relationship of the bank to these firms is analysed. The thesis also notes Živnobanka's action in the cartelization of Cisleithanian industry and provides insights for the debate on the power relationship between banks and industry. It also attempts to answer the question to what extent economic nationalism influenced the business of Živnobanka.

Keywords: Živnostenská (Trade) bank, industrialization, bank-industry relationship, joint stock companies, cartelization, economic nationalism, Czech lands

Obsah

Úvod.....	8
Literatura	8
Prameny.....	15
Vymezení tématu a základní pojmy	17
Badatelské otázky, metodologie a struktura práce	21
1. Působení Živnobanky v průmyslu – kontext a přehled	24
2. Cukrovarnický průmysl	35
2.1. 1869–1899.....	36
2.1.1. Počátky působení Živnobanky v cukrovarnictví.....	36
2.1.2. Zakladatelská činnost (Cukrovar v Malči, První česká akciová společnost pro rafinování cukru).....	38
2.1.3. Hospodářská krize 70. let.....	39
2.1.4. Cukrovary Živnobanky a založení České společnosti pro průmysl cukerní	42
2.1.5. Živnobanka a cukrovarnický průmysl 1880–1899.....	45
2.1.6. Česká společnost pro průmysl cukerní 1883–1899.....	50
2.1.7. První česká akciová společnost pro rafinování cukru 1880–1899	55
2.2. 1900–1914.....	57
2.2.1. Česká společnost pro průmysl cukerní (1900–1914).....	58
2.2.2 První česká akciová společnost pro rafinování cukru (1900–1914)	64
2.2.3. Lounský akciový cukrovar, dříve M. Valtera	67
2.2.4. Cukrovar v Drahanovicích	74
2.2.5. Melasová dohoda.....	76
2.3. Shrnutí.....	77
3. Pivovarnický průmysl.....	91
3.1. Plzeňský společenský pivovar.....	91
3.2. Český akciový pivovar v Českých Budějovicích.....	92
3.3. První pražský měšťanský pivovar	95
3.4. Český akciový pivovar v Moravské Ostravě.....	98
3.5. Společenský pivovar pražských sládků.....	100
3.6. Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni.....	103
3.7. Shrnutí	116
4. Strojírenský průmysl	118
4.1. Akciová společnost strojírny, dříve Breitfeld, Daněk i spol.	118
4.2. První českomoravská továrna na stroje	132

4.3. Pražská akciová strojírna.....	158
4.4. Novák & Jahn, akciová továrna na stroje.....	159
4.5. Továrny na výrobu zemědělských strojů	163
4.5.1. Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik.....	165
4.5.2. Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje.....	172
4.5.3. Rakouská továrna motorových pluhů.....	175
4.6. Laurin & Klement	176
4.7. Koncentrace strojírenských podniků.....	180
4.8. Shrnutí	181
5. Elektrotechnický průmysl	184
5.1. František Křižík.....	184
5.2. Další pražské tramvajové dráhy	189
5.3. Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze	190
5.3.1. Živnobanka a Kolbenka 1898–1914	190
5.3.2. Spolupráce Živnobanky a Kolbenky na projektech v elektrotechnickém průmyslu	202
5.4. Shrnutí.....	211
6. Textilní průmysl	213
6.1. Úvěrové styky	213
6.2. Zakladatelské činnost (Klazarovy závody a další).....	216
6.3. Monopolizace v bavlnářství	223
6.4. Shrnutí	226
7. Průmysl stavebních hmot	228
7.1. Západočeské továrny kaolinové a šamotové.....	229
7.2. Geisler & Srna.....	257
7.3. Ústřední prodejna drobových lomů.....	262
7.4. Cementářský a cihlářský průmysl	265
7.5. Ústřední prodejna krycí lepenky	269
7.6. Shrnutí	270
8. Uhlenný průmysl	272
8.1. Doly v Lomu	272
8.2. Vlad. Vondráček a spol.	275
8.3. Obchod uhlím v Ústí nad Labem	277
8.4. Česká obchodní společnost	285
8.5. F. V. Fiala a J. B. Nebeský.....	295
8.6. Shrnutí.....	297

9. Železářský průmysl	299
9.1. Železářské oddělení.....	300
9.2. Železářny v Hrádku u Rokycan.....	303
9.3. Pražská metallurgie	323
9.4. Továrna Karla Schulze	326
9.5. Hutní společnost.....	327
9.6. Továrna na železné a kovové zboží v Českých Budějovicích	329
9.7. Česká akciová továrna na náboje	331
9.8. Shrnutí	334
10. Exkurz	336
10.1. Kopista & Dubský.....	336
10.2. Česká akciová společnost skelného zboží.....	342
10.3. Mělnická společnost pro průmysl košíkářský	343
Závěr	352
Seznam pramenů a literatury	361
Seznam zkratk	381
Seznam tabulek	384

Úvod

Důležitým aktérem v hospodářském životě zemí střední Evropy byly akciové univerzální banky typu „crédit mobilier“, v českém prostředí označované jako banky obchodní. Univerzální banky kombinovaly běžné bankovní obchody s investičními, zakladatelskými a emisními operacemi. Z toho důvodu měly nezastupitelné místo v industrializačním procesu svých zemích. Předmětem zkoumání této disertační práce je role největší národnostně české banky, Živnostenské banky v Praze (v textu používám zkrácený název Živnobanka), v industrializaci českých zemí v letech 1869–1914. V centru pozornosti přitom stojí poměr banky k nejdůležitějším – koncernovým – firmám.

Literatura

První důležitou prací, jež ovlivnila vnímání vztahu bank a průmyslu ve střední Evropě, byla kniha rakousko-německého marxistického ekonoma Rudolfa Hilferdinga *Finanční kapitál*, jež vyšla poprvé roku 1910.¹ Hilferding popisuje vývoj moderní kapitalistické ekonomiky, za jejíž charakteristický znak považuje procesy koncentrace, projevující se na jedné straně vytvářením velkopodniků s velkým množstvím zaměstnanců a sériovou výrobou, dále vznikem kartelů a trustů, na druhé straně stále těsnějším spojením mezi bankovním a průmyslovým kapitálem. Stále více kapitálu používaného v průmyslu pocházelo od bank. Hilferding takovýto kapitál, „jímž disponují banky a jehož používají průmyslníci“,² nazývá finančním kapitálem. Vztah mezi bankami a průmyslem je v jeho podání hierarchický – jsou to banky, kdo ovládá průmysl.³ Vrcholu moci dosahuje „finanční kapitál“ v souvislosti s monopolizací průmyslu. Hilferdingovy myšlenky sloužily jako významný inspirační zdroj pro V. I. Lenina při psaní knihy *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*.⁴

Jen rok po Hilferdingově *Finančním kapitálu* vyšla poprvé kniha rakouského ekonoma Josepha Schumpetera *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*. Klíčovým hybatelem ekonomiky je podle Schumpetera podnikatel jako „inovátor“, tedy člověk, jenž založí nový podnik, vyvine nové výrobní procesy či na trh uvede nové produkty apod. Aby tyto inovace

¹ Česky: Rudolf HILFERDING, *Finanční kapitál. Studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu*, Praha 1961.

² Tamtéž, s. 285.

³ Přímou explicitně tvrdí: „Mobilizace kapitálu a stále větší rozšiřování úvěru postupně vyvolává úplnou změnu v postavení peněžních kapitalistů. Moc bank vzrůstá, banky zakládají průmyslové podniky a nakonec si podřizují průmysl.“ Tamtéž, s. 286.

⁴ Jedno z českých vydání: V. I. LENIN, *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, Praha 1972.

mohl činit, je odkázán na úvěr. Z toho vyplývá nezastupitelnost bank jako poskytovatele úvěru pro průmyslový vývoj.⁵

Velký impuls pro rozvoj výzkumu o roli bank v industrializačním procesu přinesla práce amerického hospodářského historika ruského původu Alexandera Gerschenkrona *Economic Backwardness in Historical Perspective* (1962).⁶ Gerschenkron v ní tvrdí, že v relativně zaostalých zemích, mezi které řadí Německo, Rakousko a Itálii, hrály klíčovou roli v industrializaci univerzální banky. Tyto země se podle něj vyznačovaly nedostatkem a rozptýleností kapitálu, nedůvěrou k podnikatelským aktivitám a omezeným množstvím podnikatelského talentu – a byly to právě banky, které tyto strukturální deficity dokázaly kompenzovat a stát se hlavními nositeli industrializace. Gerschenkronova kniha měla značný a dlouhotrvající dopad na další bádání – řada hospodářských historiků a historiků bankovníctví se snažila jeho teze, jež nebyly podloženy žádným pramenným výzkumem, ale intuitivně formulovány, ověřit, a to především pomocí kvantifikativních metod – přičemž se dá konstatovat, že s rozporuplným a nejednoznačným výsledkem. V centru pozornosti přitom stála role bank v industrializaci Německa (např. práce Richarda Tillyho, Dietera Zieglera či Caroline Fohlin).⁷

Realita v Předlitavsku zajímala badatele v omezenější míře. Přesto vznikla díla – ať už inspirovaná Gerschenkronem, či nikoliv – jež se zabývají vztahem tamějších bank a průmyslu. V první řadě bychom měli jmenovat knihy rakouského hospodářského historika Eduarda März, jenž se snažil postihnout na příkladu největší rakouské obchodní banky – Oesterreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe – vývoj rakouského bankovníctví od poloviny 19. století do roku 1923.⁸ E. März – ovlivněn Hilferdingem a Schumpeterem – připisuje obchodním bankám klíčové místo v industrializaci Předlitavska zhruba v posledních dvou dekádách před začátkem první světové války. Aktivity bank podle něj umožnily vznik

⁵ Měl jsem k dispozici vydání z roku 1912: Joseph SCHUMPETER, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Leipzig 1912. Viz s. 170–180, 189–225.

⁶ Alexander GERSCHENKRON, *Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays*, Cambridge, Massachusetts 1966. Jedná se o nezměněný druhý otisk prvního vydání z roku 1962.

⁷ Viz např. Richard TILLY, *Zur Entwicklung der deutschen Großbanken als Universallbanken im 19. und 20. Jahrhundert. Wachstumsmotor oder Machtkartell?*, in: Sidney Pollard – Dieter Ziegler (eds.), *Markt, Staat, Planung. Historische Erfahrungen mit Regulierungs- und Deregulierungsversuchen der Wirtschaft*, St. Katharinen 1992, s. 128–156; Dieter ZIEGLER, *The Influence of Banking on the Rise and Expansion of Industrial Capitalism in Germany*, in: Alice Teichova – Ginette Kurgan-van Hentenryk – Dieter Ziegler (eds.), *Banking, Trade and Industry. Europe, America and Asia from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Cambridge 1997, s. 131–156; Caroline FOHLIN, *Capital Mobilisation and Utilisation in Latecomer Economies. Germany and Italy Compared*, *European Review of Economic History* 3, 1999, No. 2, s. 139–174.

⁸ Eduard MÄRZ, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josefs I. Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe*, Wien – Frankfurt – Zürich 1968; Eduard MÄRZ, *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913–1923. Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe*, München 1981.

předlitavského velkopřemyslu. Dokonce se domnívá, že v žádné jiné zemi banky nezaujímaly tak určující místo v hospodářském životě jako v habsburské monarchii. K obdobným závěrům došli David F. Good i Dieter Stiefel.⁹

Jiný pohled nabízí americký historik Richard L. Rudolph, který ve své roku 1976 vydané knize analyzuje vztah bank (a to nejen vídeňských velkobank, ale i nacionálně českých ústavů), a průmyslu v českých zemích.¹⁰ Kapitola k českým bankám je však bohužel založena především na literatuře a tištěných pramenech. Ačkoliv Rudolph přisuzuje bankám důležitou úlohu při akumulaci kapitálu a jeho poskytování průmyslu prostřednictvím úvěrů, odmítá tezi, že by banky byly hybnou silou industrializace Předlitavska, jak se domníval Gerschenkron. Určující faktory průmyslového vývoje by měly být hledány spíše v sociální a politické sféře a v oblasti průmyslu, zemědělství a zahraničního obchodu než ve finančním sektoru. Banky jsou v jeho podání opatrné a konzervativní instituce, usilující o minimalizaci rizika a maximalizaci zisku, než avantgardou průmyslového rozvoje.

Ve stejném roce jako Rudolphova práce vyšlo dílo francouzského historika Bernarda Michela o rakouských bankách a bankéřích na počátku 20. století.¹¹ Jedná se o zkrácenou verzi jeho disertace. Michel provedl důkladný archivní výzkum, a to i v československých archivech. Tato přednost je devalvována tím, že knize chybí poznámkový aparát. V jejím závěru je pouze připojen seznam zdrojů. Kapitoly o vztahu bank (včetně národnostně českých) a průmyslu jsou založeny i na pramenech, takže přinášejí informace nad rámec tehdy existující literatury. Jsou však popisného charakteru a nejdou příliš do hloubky.

Novější bádání zaujímá jakousi střední pozici při hodnocení role předlitavských bank v industrializaci. Je sice toho názoru, že banky hrály „misionářskou“ roli v této oblasti ve smyslu Gerschenkrona jen výjimečně a jejich chování ve vztahu k financování průmyslu lze označit za obezřetné, na druhou stranu zdůrazňuje mimořádně úzké, až symbiotické sepětí bank a průmyslu na sklonku existence habsburské monarchie.¹² Rakouský historik Peter Eigner

⁹ David F. GOOD, *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750–1914*, Berkeley 1984; Dieter STIEFEL, *Finanzdiplomatie und Weltwirtschaftskrise. Die Krise der Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe 1931*, Frankfurt am Main 1989, s. 82–105.

¹⁰ Richard L. RUDOLPH, *Banking and Industrialization in Austria-Hungary. The Role of Banks in the Industrialization of the Czech Crownlands, 1873–1914*, Cambridge – London – New York – Melbourne 1976.

¹¹ Bernard MICHEL, *Banques & banquiers en Autriche au debut du 20e siècle*, Paris 1976.

¹² Alice TEICHOVA, *Rivals and Partners: Reflections on Banking and Industry in Europe, 1880–1938*, in: Philip Leonard Cottrell – Håkan Lindgren – Alice Teichova (eds.), *European Industry and Banking Between the Wars. A Review of Bank-Industry Relations*, Leicester – London – New York 1992, s. 17–29; Alice TEICHOVA, *Commercial (Universal) Banking in Central Europe – from Cisleithania to the Successor States*, in: Martin M. G. Fase – Gerald D. Feldman – Manfred Pohl (eds.), *How to Write the History of a Bank*, Aldershot 1995, s. 125–135; Alice TEICHOVA, *Banking and Industry in Central Europe, Nineteenth to Twentieth Century*, in: Alice Teichova – Ginette Kurgan-van Hentenryk – Dieter Ziegler (eds.), *Banking, Trade and Industry. Europe, America and Asia from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Cambridge 1997, s. 214–228; Fritz WEBER, *Central European Banking between 1850 and 1950*, in: Martin M. G. FASE – Gerald D. FELDMAN – Manfred POHL

konstatuje, že v porovnání s ostatními zeměmi s univerzálně bankovním systémem banky v Předlitavsku aktivněji a ve větší míře alokovaly svůj kapitál do průmyslu a obchodu.¹³

Dalším důležitým tematickým okruhem je otázka mocenského vztahu mezi bankami a průmyslem. Studie provedené pro Německo ukazují, že během Německého císařství nelze mluvit o nadvládě bank nad průmyslem. Vztah mezi bankami a průmyslem byl kooperativní a oba partneři si byli rovnocenní. Za Výmarské republiky se pouto mezi německými bankami a průmyslem rozvolnilo a průmysl získal více na nezávislosti. Výpovědní hodnota uvedeného zevšeobecnění je ovšem limitována skutečností, že bylo učiněno na základě analýzy poměrů bank k velkopodnikům z těžkého průmyslu, tedy k firmám, jež z logiky věci patřily k nejsilnějším a stály v úzkém vztahu ke státu.¹⁴ Pro Předlitavsko podobný výzkum chybí. Autoři se však domnívají, že průmysl se zde na rozdíl od Německa nemancipoval a nacházel se vůči bankám v podřízeném postavení.¹⁵ Výjimkou je Egon Scheffer, který tvrdí, že během hospodářské konjunktury trvající téměř do začátku první světové války si průmysl dokázal udržet vysokou míru autonomie.¹⁶

Vztah bank a průmyslu v Předlitavsku je tématem i některých kvalifikačních prací, obhájených na vídeňských univerzitách.¹⁷ Z nich je třeba vyzdvihnout rozsáhlou disertaci již

(eds.), *How to Write the History of a Bank*, Aldershot 1995, s. 136–145; Peter EIGNER, *In the Centre of Europe: Vienna as a Financial Hub, 1873–1913*, in: Gerald D. Feldman – Peter Hertner (eds.), *Finance and Modernization. A Transnational and Transcontinental Perspective for the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Farnham – Burlington 2008, s. 29–49.

¹³ P. EIGNER, *In the Centre of Europe*, s. 36.

¹⁴ Hans POHL, *Formen und Phasen der Industriefinanzierung bis zum Zweiten Weltkrieg*, in: Wandlungen in der Industriefinanzierung. 8. Symposium zur Bankengeschichte am 25. November 1982 im Hause der Commerzbank AG in Frankfurt am Main, Frankfurt am Main 1983, s. 13–33; Volker WELLHÖNER, *Großbanken und Großindustrie im Kaiserreich*, Göttingen 1989; Volker WELLHÖNER – Harald WIXFORTH, *Unternehmensfinanzierung durch Banken – Ein Hebel zur Etablierung der Banken Herrschaft? Ein Beitrag zum Verhältnis von Banken und Schwerindustrie in Deutschland während des Kaiserreichs und der Weimarer Republik*, in: Dietmar Petzina (ed.), *Zur Geschichte der Unternehmensfinanzierung*, Berlin 1990, s. 11–33; Harald WIXFORTH, *Banken und Schwerindustrie in der Weimarer Republik*, Köln – Weimar – Wien 1995; Harald WIXFORTH, *Industriekredit und Kapitalmarktfinanzierung zwischen Reichsgründung und Weltwirtschaftskrise*, in: Bankkredit oder Kapitalmarkt. Alternativen der Industriefinanzierung in Deutschland. 24. Symposium am 7. Juni 2001 im Hause der IKB Deutsche Industriebank AG, Düsseldorf, Stuttgart 2002, s. 15–38; Volker WELLHÖNER – Harald WIXFORTH, *Finance and Industry*, in: Sheilagh Ogilvie – Richard Overly, Germany. A New Social and Economic History. Volume 3. Since 1800, London 2003, s. 152–191.

¹⁵ E. MÄRZ, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josefs I.*, s. 370; Eduard MÄRZ, *Einleitung*, in: Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital*, Bd. I, Frankfurt am Main 1973, s. 14; D. STIEFEL, *Finanzdiplomatie und Weltwirtschaftskrise*, s. 82–105; P. EIGNER, *In the Centre of Europe*, s. 44; Fritz WEBER, *Austrian Banking Between Two Great Depressions: The Creditanstalt from the 1870s to the 1930s*, in: Gerald D. Feldman – Peter Hertner (eds.), *Finance and Modernization. A Transnational and Transcontinental Perspective for the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Farnham – Burlington 2008, s. 81.

¹⁶ Egon SCHEFFER, *Der Siegeszug des Leihkapitals. Entstehung, Entwicklung und Bedeutung des Bankwesens für Wirtschaft und Geist, dargestellt am Schicksale Österreichs*, Wien 1924, s. 305–309.

¹⁷ Birgit LEUCHTENMÜLLER, *Die Investitions- und Industriepolitik der österreichischen Großbanken bis zum Jahre 1914*, Dissertation Universität Wien, Wien 1973; Josef TRIMMEL, *Die Rolle der österreichischen Großbanken in der wirtschaftlichen Entwicklung der Donaumonarchie 1873 bis 1914*, Diplomarbeit Wirtschaftsuniversität Wien, Wien 1988; Martin CZURDA, *Beteiligungen einer Universalbank. Die Beteiligungen der Länderbank von 1881–1918*, Dissertation Wirtschaftsuniversität Wien 1988.

zmíněného Petera Eignera zabývající se fenoménem personálního propojení vídeňských velkobank a průmyslu. Pro potřeby této práce je relevantní první svazek, jenž kromě teoretického úvodu zachycuje vývoj do roku 1918.¹⁸ Monografie Charlotte Natmeßnig o Anglo-Oesterreichische Bank se koncentruje na období po první světové válce. Interakce banky s průmyslem před rokem 1918 je představena jen skicovitě.¹⁹ Kapitoly o bankovníctví pochopitelně obsahují i kompendia k hospodářským dějinám podunajské monarchie.²⁰

Česká literatura k dějinám bankovníctví nabízí celou řadu přínosných prací k problematice. Zde si uvedme ty nejdůležitější. Na prvním místě je třeba jmenovat knihy vedoucího úředníka Živnobanky Josefa Horáka. Horák v roce 1913 uveřejnil publikaci *Přehled vývoje českých obchodních bank*,²¹ jež je fundovaným a faktograficky spolehlivým popisem vývoje českého bankovníctví do období před první světovou válkou. Velmi cenná je v závěru uvedená charakteristika jednotlivých typů bankovních obchodů. Limitem práce je skutečnost, že Horák v zásadě vychází pouze z oficiálně tištěných pramenů (zejména výročních zpráv bank), takže portréty bankovních ústavů jsou poněkud schematické a mají oficiální charakter. Mezi nimi patří ústřední místo Živnobance. Průmyslové angažmá Živnobanky je vylíčeno velmi stručně, neboť jak sám Horák tvrdí: „*Jsem této činnosti příliš blízko, abych podati mohl o ní více než prostý výpočet.*“²²

V roce 1919 vyšla z Horákova pera jubilejní publikace k 50. výročí existence Živnobanky.²³ Ta historii Živnobanky zachycuje detailněji než pasáže z výše uvedené knihy. Zejména pro starší období autor využívá i protokoly statutárních orgánů. Předválečná průmyslová činnost banky je však bohužel opět vylíčena jen pomocí prostého výčtu převzatého z jejích výročních zpráv. Ke knize je připojen užitečný – byť ne zcela bezchybný – soupis funkcionářů Živnobanky.

Základní informace ke stavu českého bankovníctví těsně před první světovou válkou nalezne zájemce i v knize Antonína Pimperera z roku 1929.²⁴ K tématu této disertace je relevantní především pasáž, postihující účasti českých bank na jednotlivých průmyslových odvětvích v českých zemích.

¹⁸ Peter EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht. Die personellen Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrieaktiengesellschaften, 1895–1940*, Dissertation Uni Wien, Bd. I, Wien 1997.

¹⁹ Charlotte NATMEßNIG, *Britische Finanzinteressen in Österreich. Die Anglo-Oesterreichische Bank*, Wien – Köln – Weimar 1998.

²⁰ Viz např. již citovaná práce D. F. GOODA, *The Economic Rise of the Habsburg Empire* nebo Eduard MÄRZ – Karl SOCHER, *Währung und Banken in Cisleithanien*, in: Alois Brusatti (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. 1: Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973, s. 323–368.

²¹ Josef HORÁK, *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha 1913.

²² Tamtéž, s. 129.

²³ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, Praha 1919.

²⁴ Antonín PIMPER, *České obchodní banky za války a po válce. Nástin vývoje z let 1914–1928*, Praha 1929.

Z teoretičtějších pozic se vztahem bank a průmyslu zabývali Jurij Křížek a Eduard Kubů. Přední představitel marxistické historické vědy před rokem 1989 Křížek se ve své knize z roku 1963 ztotožňuje s R. Hilferdingem a V. I. Leninem.²⁵ V období imperialismu (1900–1914) došlo v Rakousku-Uhersku v důsledku kartelizace průmyslu a koncentrace a centralizace bankovního kapitálu ke zformování finančního kapitálu. Křížek vymezuje tři skupiny finančního kapitálu – předně skupinu kolem vídeňských velkobank, ke které se zhruba od roku 1907 připojily skupiny uherského finančního kapitálu a nacionálně českého finančního kapitálu v čele s Živnobankou. Banky se staly centry hospodářského života, ovládly průmysl a bankovní představitelé v něm zaujali rozhodující pozice. Přestože Křížkův výklad je vypjatě marxistický, jeho kniha je dodnes z české produkce k bankovníctví nejčastěji citována v cizině. Je to tím, že uvádí složení koncernu vídeňských velkobank a souhrnný rozsah jejich kapitálové účasti v koncernových akciových společnostech dle odvětví. Problémem však je, že Křížek zmiňuje zdroje pro svá data jen zcela vágně (příručka *Compass*, tehdejší literatura a paměti/vzpomínky). Ta se navíc zdají vysoká – vlastnický podíl bank na průmyslu byl pravděpodobně nižší. Recepce knihy v zahraničí samozřejmě usnadnila také skutečnost, že byla napsána v němčině.

Eduard Kubů v návaznosti na zmíněnou knihu Richarda L. Rudolpha vyzdvihuje opatrnost bank při financování průmyslu, jejich neochotu ukládat peníze do nových riskantních oborů, převahu krátkodobých úvěrů nad dlouhodobými, což mělo retardační účinek na rozvoj a modernizaci průmyslu.²⁶ Studie Jaroslava Purše i přes slibně znějící titul *Banks and the Industrialization of the Czech Lands* je prakticky jen popisem vzniku finanční soustavy v českých zemích.²⁷

Vývoji bankovní soustavy v českých zemích se dlouhodobě věnuje Jan Hájek.²⁸ Na podobné téma publikuje i Zdeněk Jindra.²⁹ Jejich práce představují kontextuální rámec, v němž se podnikání Živnobanky odehrávalo. Nyní přesuňme pozornost na historiografické práce,

²⁵ Jurij KŘÍŽEK, *Die wirtschaftlichen Grundzüge des österreichisch-ungarischen Imperialismus in der Vorkriegszeit (1900–1914)*, Praha 1963.

²⁶ Eduard KUBŮ, *Formování vztahu bank a průmyslu za Rakousko-Uherska*, in: Eduard Kubů – Jaroslav Pátek, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 157–162.

²⁷ Jaroslav PURŠ, *Banks and the Industrialization of the Czech Lands. Evolution of the Structure of the Financial System and the Function of Banks until 1880*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 10, 1982, s. 7–50. Vyšlo též jako separát (Prague 1982).

²⁸ Viz zejména Jan HÁJEK, *Vývoj českého bankovního kapitálu v Čechách do r. 1914*, kandidátská disertační práce ÚČSD ČSAV, Praha 1985 a příslušné kapitoly v kolektivních dílech Jan HÁJEK – Vlastislav LACINA, *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*, Praha 1999 a František VENCOVSKÝ – Zdeněk JINDRA – Jiří NOVOTNÝ – Karel PŮLPÁN – Petr DVORÁK a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999.

²⁹ Zdeněk JINDRA, *K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou*, *Československý časopis historický* 5, 1957, č. 3, s. 506–526; Zdeněk JINDRA, *Postup centralizace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvl. v českých zemích do roku 1914*, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 49–76; Zdeněk JINDRA, *Proces koncentrace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvláště v českých zemích do r. 1914*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 24, 2009, s. 49–110.

věnované přímo Živnobance a jejímu poměru v průmyslu v českých zemích do roku 1914. Založení Živnobanky zpracoval ve své diplomové práci Vladimír Špidla.³⁰ Badatelé se rovněž zabývají vedoucími představiteli této banky.³¹ Vztahu Živnobanky k Vídni jako politickému a hospodářskému centru se věnovali Eduard Kubů a Jiří Šouša.³² Stejní autoři publikovali studii k Živnobance a její strategii v prvním roce Velké války – v ní se však na několika místech logicky vrací k situaci banky před válkou.³³

Průmyslové angažmá Živnobanky v českých zemích není systematicky zpracováno, neexistuje ani mnoho studií k jednotlivým tématům. Paradoxně lépe jsou na tom banky jiné, méně významné.³⁴ Jiří Novotný uveřejnil přehledovou studii o interakci Živnobanky s textilním průmyslem a rovněž se soustředil na její úvěrové kontakty s báňskými a hutními podniky na Ostravsku.³⁵ O prvních obchodech banky v této průmyslové oblasti stručně pojednal Ctibor Nečas.³⁶ Vazbou Živnobanky na cukrovarnictví v 70. a 80. letech 19. století se zabýval Jiří Šouša, ale jen okrajově, neboť v centru pozornosti jeho studie se nachází nostrifikace v cukrovarnickém průmyslu.³⁷ Dílčí přípravné studie publikoval autor této disertace.³⁸

³⁰ Vladimír ŠPIDLA, *Založení Živnostenské banky*, diplomová práce FF UK, Praha 1976.

³¹ Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 470–506; Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Vrchní ředitel Živnostenské banky v Praze Jaroslav Preiss – klíčový protagonista českého bankovního nacionalismu*, in: Jan Hájek – Drahomír Jančík – Eduard Kubů (eds.), *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009, s. 59–67; Svatopluk HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, diplomová práce FF UK, Praha 2013.

³² Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Živnostenská banka mezi Prahou a Vídní*, in: Lukáš Fasora – Miroslava Květová – Richard Lein – Ondřej Matějka (eds.), *Demokratická monarchie, nedemokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha 2020, s. 163–180.

³³ Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Ve víru hospodářské paniky a zmatků. Živnostenská banka v prvním roce Velké války*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 135–159.

³⁴ Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996; Jiří FIALA, *Vzestup a pád Kralobanky (1868–1923). Neúspěšný projekt starosty Hradce Králové Františka Ulricha (?)*, Hradec Králové 2011.

³⁵ Jiří NOVOTNÝ, *Československé obchodní banky a náš textilní průmysl do roku 1938*, in: *Z dějin textilu*, sv. 6, Ústí nad Orlicí 1984, s. 215–249; Jiří NOVOTNÝ, *Angažovanost Živnostenské banky v báňských a hutních podnicích na Ostravsku*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 28, 2013, č. 2, s. 165–175.

³⁶ Ctibor NEČAS, *První obchody a zřízení filiálky Živnostenské banky v Moravské Ostravě*, in: *Ostrava 15, 1989*, s. 242–244.

³⁷ Jiří ŠOUŠA, *K interakci českých bank a cukrovarnictví v závěrečných decenních 19. a v první polovině 20. století*, in: *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 47–68.

³⁸ Svatopluk HERC, *Monopol, akciová svičárna a voskárna jako specifický případ zakladatelské činnosti Živnostenské banky*, in: Pavel Horák – Pavel Boštit – Jaromír Karpíšek – Zbyněk Sturz a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století X, Ústí nad Orlicí 2015*, s. 93–101; Svatopluk HERC, *Volby do správní rady Akciové společnosti strojírny, dříve Breitfeld, Daněk i spol. v Praze optikou proměňujících se vazeb firmy s bankami*, in: Martin Jemelka (ed.), *Volby v Praze. Z dějin pražské volební kultury (1848–1945)*, Praha 2020, s. 119–147; Svatopluk HERC, *Živnostenská banka a Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze 1898–1914. Příklad analýzy zájmového společenství uvnitř bankovního koncernu*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 35, 2020, č. 1, s. 115–135.

Pojišťovnu Moldavii, založenou Živnobankou za účelem poskytování pojištění průmyslu a obchodu, si zvolil za téma diplomové práce Jiří Vondráček.³⁹

Mnohem lépe je zpracováno podnikání Živnobanky mimo hranice českých zemí, a to především díky zmíněnému Ctiboru Nečasovi, jenž podrobně analyzoval kapitálovou expanzi nacionálně českých bank do střední, jihovýchodní a východní Evropy. Poznatky z řady studií shrnul ve dvou monografiích. Živnobanky se týká ta starší s názvem *Na prahu české kapitálové expanze*.⁴⁰ Je symptomatické, že Vlastislav Lacina ve své studii k dějinám Živnobanky v letech 1907–1918 věnuje nepoměrně více prostoru obchodním stykům banky mimo české země než v nich.⁴¹ Jeho podání angažmá Živnobanky v domácím průmyslu přináší jen minimum nových informací oproti zmíněným monografiím Josefa Horáka a dopouští se i některých chyb, když např. píše, že Živnobanka akcionovala firmu Antonín Dobrý v Mladé Boleslavi. To ve skutečnosti provedla Agrární banka.

Prameny

Práce je založena na analýze primárních archivních zdrojů. Hlavním archivním souborem, z něhož jsem čerpal, je fond Živnostenské banky v Praze, uložený v Archivu České národní banky. Prošel jsem z něj především následující materiál: protokoly správní rady (1869–1916), výkonného výboru (1873–1916) a valných hromad (1868–1915), výroční zprávy (1869–1914), bilanční knihy (1869–1914) a spisy průmyslového oddělení. Rovněž jsem využil korespondenci ředitele banky Jaroslava Preisse, jež je součástí tohoto fondu. Její těžiště však spadá do období první republiky. Protokoly ředitelských schůzí byly vedeny až od roku 1917, takže pro mou práci nebyly relevantní.

Nejdůležitějším celkem byly protokoly výkonného výboru. Výkonný výbor existoval od roku 1873 a měl na starosti bezprostřední správu obchodů banky. Protokoly správní rady jsou klíčové pro první dobu trvání banky, později se správní rada v zásadě omezovala jen na schvalování usnesení výkonného výboru. Přestože protokoly výkonného výboru a správní rady poměrně detailně informují o obchodní činnosti banky, jejich vypovídající hodnota má mezery. Protokoly sice evidují úvěrovou politiku banky a klíčové prvky spolupráce s firmami, ale ne v

³⁹ Jiří VONDRÁČEK, *Činnost a působení pojišťovací společnosti Moldavia-Generali v letech 1912–1939. (Příspěvek k dějinám československého pojišťovnictví)*, diplomová práce FF UK, Praha 1986.

⁴⁰ Ctibor NEČAS, *Na prahu české kapitálové expanze. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1987; Ctibor NEČAS, *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1993.

⁴¹ Vlastislav LACINA, *Živnostenská banka před a během první světové války (1907–1918)*, Český časopis historický 88, 1990, č. 3, s. 276–303.

úplnosti. Navíc usnesení jsou obvykle stručná, obtížně se z nich chápou motivy banky a často jim chybí zasazení do širšího rámce. Nelze se divit, Živnobanka udržovala kontakty se stovkami firem, zachytit vztah ke každé z nich – byť sebevýznamnější – v celistvosti v protokolech statutárních orgánů nešlo. Tuto skutečnost by mohly kompenzovat materiály průmyslového oddělení – ty jsou však do roku 1918 zachovány jen torzovitě. Úplně chybí tzv. zprávy pro ředitelství, jež souvisle informují o strategii Živnobanky vůči koncernovým firmám pro období první republiky.

Dosud badateli nevyužívaným zdrojem jsou rozsáhlé bilanční knihy centrály a filiálek Živnobanky. Ty obsahují následující důležité údaje (vždy k 31. prosinci příslušného roku): počet akcií jednotlivých podniků, jež měla banka na nostru (centrála i filiálky) a v depotu (pouze centrála) a saldo běžného účtu podniků. Výši směnečných závazků bilance bohužel nevidují. V letech 1899–1909 Živnobanka rovněž specifikovala vlastněné akcie v oficiálních výročních zprávách. Tyto veřejnosti přístupné informace jsou však místy účelově zavádějící a nepravdivé. Proto jsem zásadně pracoval s bilančními knihami.

Položené badatelské otázky (viz níže) a limity fondu Živnobanky si vyžádaly, abych studoval i fondy další. Pokud se dochovaly, tak se jednalo především o fondy příslušných podniků. Materiály z těchto fondů často vypovídají o určitých aspektech vztahu Živnobanka – firma podrobněji. Platí to zejména pro ty případy, kdy jsou k dispozici protokoly správní rady a výkonného výboru těchto firem. Vztah k finančnímu partnerovi byl pro firmy podstatný, takže k němu protokoly obsahují obvykle řadu informací. Navíc akční rádius podniků byl oproti bance mnohem menší – mohly proto o svých obchodech referovat detailněji. Zmíněné protokoly rovněž přibližují činnost zástupců Živnobanky ve statutárních orgánech firem. Dochované prezenční listiny umožňují rekonstruovat hlasovací sílu banky na valných hromadách. Nejmarkantněji se tyto výhody projevíly v případě písemností První českomoravské továrny na stroje. Ty se ukázaly jako klíčové pro osvětlení jejího vztahu k Živnobance, neboť materiály z produkce banky jsou v tomto ohledu nedostatečné. Podnikové archiválie rovněž nabízejí přehled o základních hospodářských ukazatelích společností a o složení jejich vedoucích orgánů.

Jako důležitý zdroj sloužily rovněž firemní spisy z obchodního rejstříku. Jejich význam stoupal, pokud se nedochoval samotný podnikový fond. Informují o složení statutárních orgánů, hospodářských výsledcích, zvyšování akciového kapitálu či o rozvržení sil na valných hromadách. Využil jsem rovněž písemnosti z fondu vrcholného představitele Živnobanky, nakladatele Jana Otty, jenž je deponován v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Z tištěných pramenů je třeba na prvním místě jmenovat týdeník Živnobanky

Finanční listy, který podrobně referoval o koncernových společnostech Živnobanky, a finanční ročenku *Compass*. Dále jsem využil denní tisk – hospodářským otázkám se věnovaly především *Národní listy*.

Vymezení tématu a základní pojmy

Pokud je cílem disertační práce postihnout roli Živnobanky v procesu industrializace českých zemí, je třeba nejprve vysvětlit, co je tím míněno. Pojem industrializace je velmi široký. Zpravidla jím označujeme dlouhodobý proces transformace agrární společnosti v moderní průmyslovou a konzumní společnost, v níž rozhodující část produkce spadá do průmyslu a navazujících služeb.⁴² Během industrializace dochází ke změnám způsobu produkce a organizace výroby. Lidská síla je nahrazována stroji a vznikají továrny jako místa, do nichž je soustředěna výroba. Industrializační proces nemá pouze ekonomickou dimenzi, ale jsou na něj navázány i četné společenské, demografické, politické, kulturní, mentální i ekologické změny. Obyvatelstvo se stěhuje z venkova do měst, kde přejímá zaměstnání v nově zřizovaných továrnách. Zplodiny z těchto závodů znečišťují životní prostředí. Dochází k formování podnikatelstva na jedné a dělnictva na druhé straně. Důležité místo ve struktuře společnosti zaujímá střední třída (úředníci, inteligence, zaměstnanci státní a veřejné správy). Zájmy ve společnosti se diferenciují a vzniká tlak na politickou participaci, což ústí v demokratizaci veřejného života. Rozšiřující se paleta výrobků mění spotřební návyky.⁴³

Jedním z charakteristických znaků vrcholící industrializace konce 19. a počátku 20. století byl rostoucí význam velkopodniků. Ačkoliv firmy jednotlivců a řemeslnické dílny stále výrazně početně převažovaly, byly to právě velkopodniky, kdo zaujal rozhodující roli v hospodářském organismu Předlitavska a dalších států. Velkopodniky měly obvykle formu akciových společností, v nichž byl základní kapitál rozdělen na akcie v určité nominální hodnotě.⁴⁴ Akciové společnosti efektivně koncentrovaly roztráštěný kapitál a bylo pro ně snazší dosáhnout na bankovní úvěr než pro jiné typy společností nebo než pro samostatného

⁴² Jan HÁJEK, *Proměny hospodářství: Od tradiční výroby k industriální*, in: Milan Hlavačka a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Sv. 1, Praha 2014, s. 283.

⁴³ Herbert MATIS, *Das Industriesystem. Wirtschaftswachstum und sozialer Wandel im 19. Jahrhundert*, Wien 1988, s. 19–29.

⁴⁴ Norbert HORN, *Aktienrechtliche Unternehmensorganisation in der Hochindustrialisierung (1860–1920). Deutschland, England, Frankreich und die USA im Vergleich*, in: Norbert Horn – Jürgen Kocka (eds.), *Recht und Entwicklung der Großunternehmen im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Wirtschafts-, sozial- und rechtshistorische Untersuchungen zur Industrialisierung in Deutschland, Frankreich, England und den USA*, Göttingen 1979, s. 124–126.

podnikatele.⁴⁵ Právě akciové společnosti můžeme považovat za jakýsi symbol industriální společnosti. Zatímco v roce 1892 se v Předlitavsku nacházelo v průmyslu 269 akciových společností, roku 1911 to bylo více než dvakrát tolik – 554.⁴⁶

Z tohoto důvodu se předložená práce soustředí primárně na zakladatelskou činnost Živnobanky. Zakladatelskou činností se rozumí účast banky na vzniku nových průmyslových podniků ve formě kapitálových asociací, tedy zejména akciových společností, ale i společností s ručením omezeným a družstev (v dikci zákona společenstev). Tím ovšem není zakladatelská činnost vyčerpána – je do ní řazena i participace banky na přeměně již existujících společností v jinou právní formu, nejčastěji akciovou společností.⁴⁷ Se zakladatelskými aktivitami úzce souvisí spolupůsobení banky při zvyšování základního kapitálu kapitálových společností.

Účelem práce není pouze analyzovat zakladatelskou činnost Živnobanky, ale dále interpretovat vztah ústavu k „založeným“ podnikům. Poměr bank k podnikům měl v zásadě čtyři základní roviny:

1) Banky držely kapitálové podíly ve firmách, z čehož rezultoval vliv na jejich valných hromadách. V případě akciových společností si nelze pouze všimnout, kolik akcií banka přímo vlastnila, ale také kolik akcií měli její klienti uloženo u ní v depotu. I těmito akciemi totiž banka na valných hromadách obvykle disponovala. Pomocí těchto „cizích“ akcií mohla na nich získat rozhodující slovo, i když jí početně patřila zanedbatelná minorita akcií.⁴⁸

2) Zástupci bank zasedali ve statutárních orgánech firem a podíleli se na jejich řízení a kontrole. Bylo běžnou praxí, že banky vysílaly své představitele do orgánů firem, s nimiž stály v úzkém obchodním spojení. Tito reprezentanti banky hlídali ekonomickou kondici podniků za účelem jistoty bankovních investic, hájili zájmy svého mateřského institutu a usnadňovali vzájemnou obchodní spolupráci.⁴⁹

3) Jádrem vztahu mezi bankami a podniky bylo úvěrování. Z hlediska industrializace byly podstatné především ty kredity, jež sloužily k rozšíření a modernizaci závodu, k zavádění nových druhů výroby atd. Předlitavské banky v nedostatečné míře poskytovaly dlouhodobé zápůjčky. K investicím tak byly používány úvěry, jež byly sice formálně krátkodobé, ale

⁴⁵ Richard PASSOW, *Die Aktiengesellschaft. Eine wirtschaftswissenschaftliche Studie*, Jena 1922, s. 45–62, 284–286; Jiří HEJDA, *Hospodářská funkce akciové společnosti. Rozšířený obsah přednášek proslavených v České národohospodářské společnosti v Praze ve dnech 18. listopadu 1929 a 20. ledna 1930*, Praha 1930, s. 29–33.

⁴⁶ Stephan KOREN, *Die Industrialisierung Österreichs – vom Protektionismus zur Integration. Entwicklung und Stand von Industrie, Gewerbe, Handel und Verkehr*, in: Wilhelm Weber (ed.), *Österreichs Wirtschaftsstruktur gestern – heute – morgen. Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft in der Vergangenheit und ihre Bedeutung für Strukturprobleme der Gegenwart und der Zukunft*, Bd. 1, Berlin 1961, s. 269.

⁴⁷ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 243.

⁴⁸ R. PASSOW, *Die Aktiengesellschaft*, s. 333–334, 420, 484–485. K bankovní službě depotu srov. Georg OBST, *Das Bankgeschäft. Bd. 1: Verkehrstechnik und Betriebs-Einrichtungen*, Leipzig 1914, s. 421–428.

⁴⁹ P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 26–35.

nezřídka přešly v praxi v úvěry dlouhodobé (zejména kontokorentní úvěry, tedy úvěry na běžném účtu, či směnečné úvěry, u nichž byly propadlé směnky pravidelně prolongovány).⁵⁰

4) Mezi bankami a podniky se objevovaly i jiné formy spolupráce. Specifikem předlitavského bankovníctví byl obchod se zbožím (cukr, uhlí, železo, stavební materiály, líh, škrob atd.), jenž byl důsledkem málo rozvinutého velkoobchodu a těsných vztahů bank a průmyslu.⁵¹

Zintenzivňující se zasahování bank do průmyslu vedlo k budování průmyslových koncernů jednotlivých bank. Termín koncern je poměrně vágní a v literatuře bývá definován rozdílně. Peter Eigner vymezuje koncernový podnik skrze zastoupení ve správní radě. Jedná se o podnik, v jehož správní radě jsou přítomni tři zástupci jedné banky nebo jeden bankovní zástupce je ve vedoucí pozici. Vedoucí pozicí rozumí funkci předsedy správní rady, ve výjimečných případech jejího místopředsedy. V podniku, kde je pouze jeden nebo dva bankovní zástupci ve správní radě – mluví o oblasti vlivu. Rozlišuje tedy mezi koncernem a vlivovou sférou banky.⁵² Jedná se o legitimní přístup. Pokud je banka zastoupena ve správní radě podniku, je to většinou výraz úzké vazby banky na podnik (ať už v důsledku úvěru, kapitálové účasti apod.). Na druhou stranu nelze to brát vždy mechanicky – funkcionář banky může sedět ve správní radě podniku, aniž by to nějak souviselo s jeho působením v bance. Dalším problémem je skutečnost, že Eigner nebere v potaz velikost správní rady daného podniku – jinou váhu mají tři zástupci banky např. v šestičlenné správní radě než ve správní radě patnáctičlenné.

Německý badatel Markus Dahlem přistupuje k věci jinak. Do koncernu podle něj patří ty společnosti, na jejichž založení se banka výraznou měrou podílela, resp. převzala kapitálové podíly v již existující firmě. Kapitálová účast nesmí být krátkodobá, ale musí mít dlouhodobý charakter.⁵³ Jurij Křížek rozděluje koncernové společnosti do dvou stupňů: 1) na ty, jež banka vlastnila či v nich měla rozhodující vliv, ať už na základě držby akcií či zastoupení ve správní radě; 2) na ty, na nichž byla pouze částečně kapitálově zúčastněna.⁵⁴ Obdobně postupuje Vlastislav Lacina. Ten rozlišuje v rámci koncernu tzv. dceřiné společnosti a volně sdružené podniky. U dceřiných společností banka získala kontrolu nad rozhodující částí jejich akcií, u volně sdružených podniků banka neměla určující kapitálový vliv, ale v jejím koncernu se

⁵⁰ R. L. RUDOLPH, *Banking and Industrialization*, s. 80–90.

⁵¹ E. KUBŮ, *Formování vztahu bank a průmyslu za Rakousko-Uherska*, s. 159.

⁵² P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 16–17.

⁵³ Markus DAHLEM, *Die Professionalisierung des Bankbetriebs. Studien zur institutionellen Struktur deutscher Banken im Kaiserreich 1871–1914*, Essen 2009, s. 75.

⁵⁴ J. KŘÍŽEK, *Die wirtschaftlichen Grundzüge*, s. 108.

podniky nacházely kvůli úzké obchodní spolupráci a čerpání úvěrů. V obou případech byla banka zastoupena ve správních radách firem – u dceřiných společností významněji.⁵⁵

Podle mého soudu je třeba při stanovení, zda se jedná o koncernový podnik, či nikoliv, přihlížet vždy k souhrnu několika faktorů, jež dle důležitosti řadím následovně: 1) banka je zastoupena ve statutárních orgánech společnosti; 2.1) banka společnost založila či působila při zvyšování jejího (akciového) kapitálu; 2.2) banka je významným aktérem na valných hromadách společnosti, ať už na základě vlastních akcií či zastupování akcií cizích; 3) banka společnost rozsáhle úvěruje. Jako pomocná kritéria mohou sloužit následující ukazatele: 1. banka o společnosti informuje ve výročních zprávách jako o podniku své zájmové sféry; 2. banka funguje jako platební místo společnosti.

Charakteristickým znakem předlitavského průmyslu před první světovou válkou byla vedle vzniku akciových společností kartelizace, tedy dohody firem o omezení soutěže na trhu s cílem zlepšit svou ziskovost.⁵⁶ Zatímco na přelomu 19. a 20. století bylo v Předlitavsku okolo 50 monopolních organizací, před válkou jich bylo již více než 200.⁵⁷ Z terminologického hlediska je nutno rozlišovat mezi kartely a syndikáty. V kartelech si zúčastněné firmy zachovávaly obchodní samostatnost, takže zboží dodávaly na trh individuálně. Syndikát znamenal vyšší stupeň centralizace – firmy si již neobdývaly produkty samy, ale činila to za ně zřízená společná prodejní kancelář.⁵⁸ Významná role v kartelizaci připadla bankám. V roce 1910 stálo pod kontrolou bank 36 monopolních organizací ze 122.⁵⁹

Vedle výše uvedených hlavních témat se práce dotýká – byť ne zcela explicitně – i dalších dvou problematických okruhů. Prvním okruhem je otázka mocenského vztahu bank a průmyslu, tedy poměru Živnobanky k podnikům ve smyslu nadřazenost – partnerství – podřízenost. Ztotožňuji se s definicí bankovní moci, jak s ní přišel německý historik Harald Wixforth. Podle něj můžeme mluvit o moci bank nad průmyslovými podniky tehdy, když banky participují na důležitých vnitropodnikových rozhodovacích procesech, přičemž dokážou prosadit – i proti zájmům jiných aktérů – vlastní cíle nebo zabránit krokům, s nimiž nesouhlasí.⁶⁰

⁵⁵ Vlastislav LACINA, *Živnobanka a její koncern v letech velké hospodářské krize (1929–1934)*, Československý časopis historický 31, 1983, č. 3, s. 355–356.

⁵⁶ Andreas RESCH, *Industriekartelle in Österreich vor dem Ersten Weltkrieg. Machtstrukturen, Organisationstendenzen und Wirtschaftsentwicklung von 1900 bis 1913*, Berlin 2002, s. 20.

⁵⁷ Zdeněk JINDRA, *Průmyslové monopoly v Rakousko-Uhersku. (Některé hlavní rysy vývoje do počátku světové války)*, Československý časopis historický 4, 1956, č. 2, s. 242.

⁵⁸ Tomáš GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný? Proces monopolizace na trhu stavebních hmot Předlitavska a meziválečného Československa*, Praha 2021, s. 26–27.

⁵⁹ D. F. GOOD, *The Economic Rise of the Habsburg Empire*, s. 225–226.

⁶⁰ H. WIXFORTH, *Banken und Schwerindustrie*, s. 51.

Dalším okruhem je problematika hospodářského nacionalismu.⁶¹ Literatura tradičně zdůrazňovala, že podnikatelská strategie nacionálně českých peněžních ústavů za Rakousko-Uherska byla významně tvarována hospodářským nacionalismem. Pod heslem „svůj k svému“ prosazovaly financování nacionálně českých podniků nacionálně českými bankami a cílily na upevnování české národní hospodářské državy.⁶² Novější výzkum toto tvrzení poněkud reviduje – je toho názoru, že hospodářský nacionalismus v podnikání Živnobanky koncem monarchie oslaboval ve prospěch ekonomického pragmatismu.⁶³

Badatelské otázky, metodologie a struktura práce

Valná většina zahraničních prací zabývající se úlohou bank v industrializaci se na problematiku dívá z makroekonomického hlediska, tedy jak bankovní sektor ovlivňoval či neovlivňoval průmyslový růst, a to většinou na základě číselných řad. Mým cílem je však něco jiného – provést prostřednictvím případových studií kvalitativní analýzu podnikatelských strategií Živnobanky ke konkrétním firmám a získané individuální poznatky následně zobecnit. Jedná se vlastně o mikropohled, který však bude konfrontován s makropohledem.

Z tohoto důvodu hlavní otázky práce zní: Jak vypadala zakladatelská činnost Živnobanky a jak se dále vyvíjel vztah banky k „zakládaným“ podnikům? Jaké bylo postavení banky v těchto firmách a jak banka přispěla k jejich dalšímu rozvoji? Do jakých podniků a odvětví ústav investoval, a do jakých ne? Jak se tyto strategie proměňovaly v čase? Byla banka subjektem v industrializaci konzervativním, či progresivním? Jakou podobu měl její průmyslový koncern? Jakým způsobem se podílela na kartelizaci průmyslu? Do jaké míry ovlivňoval její podnikání hospodářský nacionalismus?

Za tím účelem budu pomocí metody strukturní analýzy sledovat podobu průmyslového koncernu Živnobanky a proměny jejího vztahu ke zkoumaným firmám v chronologické řadě v již naznačených analytických rovinách: počet vlastněných a deponovaných akcií, zastoupení

⁶¹ Obecně k hospodářskému nacionalismu viz JAN HÁJEK – EDUARD KUBŮ, *Ekonomický nacionalismus českých zemí sklonku 19. a první poloviny 20. století jako středoevropský „model“*. Pokus o vymezení specifického typu, Český časopis historický 104, 2006, č. 4, s. 783–820 či Catherine ALBRECHT, *National Economy or Economic Nationalism in the Bohemian Crownlands 1848–1914*, in: Richard Frucht (ed.), *Labyrinth of Nationalism, Complexities of Diplomacy. Essays in Honor of Charles and Barbara Jelavich*, Columbus 1992, s. 69–83.

⁶² Viz např. Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Wirtschaftsnationalismus und nationale Eliten im tschechischen Bankwesen*, in: Eduard Kubů – Helga Schultz (eds.), *Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive*, Prag – Berlin 2004, s. 49–70; Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Peněžnictví – směrodatný činitel ekonomické emancipace*, in: Drahomír Jančík – Eduard Kubů (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011, s. 120–123.

⁶³ Viz obě již zmíněné studie Eduarda KUBŮ a Jiřího ŠOUŠI: *Ve víru hospodářské paniky a zmatků. Živnostenská banka v prvním roce Velké války a Živnostenská banka mezi Prahou a Vídní*.

ve statutárních orgánech, úvěrová činnost a jiné formy obchodní spolupráce. Nezbytné zde bude použití komparativní metody, jež umožní srovnávat podobu průmyslového angažmá Živnobanky napříč podniky, odvětvími a obdobími. Užítí najdou rovněž tradiční metody používané v business history a metoda statistická pro práci s číselnými údaji. Hermeneutická metoda usnadní interpretaci roztržitého pramenné základny s neúplnými informacemi.

Pokud jsme si stanovili badatelské otázky a metodologické přístupy, je třeba ještě okomentovat chronologické vymezení práce. Začátek 1869 je zřejmý, v tomto roce Živnobanka zahájila svou činnost. S koncem to bylo ale komplikovanější. Původně jsem měl v úmyslu provést výzkum až do roku 1918, tedy do rozpadu habsburské monarchie a vzniku samostatného československého státu. Během zpracování se však ukázalo, že perioda první světové války je velmi odlišná z hlediska fungování hospodářského systému a že má spíše blíže k poválečnému vývoji. Proto jsem se rozhodl práci ukončit vypuknutím Velké války koncem července 1914. Ostatně i Eduard März člení své dvě monografie o rakouském bankovníctví obdobným způsobem. První završuje dokonce rokem 1913, etapu 1913–1923, jež je tématem práce druhé, nazývá „časem velké změny“.⁶⁴ To však neznamená, že červenec 1914 je nějaký striktní mezník, tam kde si to logika vyžadovala, jsem pochopitelně pokračoval i za něj. Geograficky je text omezen českými zeměmi, průmyslové činnosti Živnobanky v jiných částech monarchie či v zahraničí se nevěnuje. Tato problematika je již – jak už bylo řečeno – poměrně dobře zpracována. Výjimkou je působení vídeňské filiálky v rakouských zemích – to by mohlo být cílem dalšího bádání.

Práce je členěna tematicky, nikoliv chronologicky. Po kontextuálním úvodu zaobírajícím se obecně angažmá Živnobanky v průmyslu a jeho předpokladům, je analyzováno podnikání Živnobanky v následujících odvětvích: cukrovarnictví, pivovarnictví, strojírenství, elektrotechnickém průmyslu, textilnictví, průmyslu stavebních hmot, uhelném průmyslu a železářském průmyslu. K tomu jsou připojeny dva zajímavé příklady zakladatelské činnosti Živnobanky ve specializovaných oborech – v košíkářství a výrobě hodinkových skel – jako exkurzy. Byla vybrána nejen tradiční odvětví nacionálně českého průmyslu jako potravinářství či výroba zemědělských strojů, ale i odvětví, kde se český kapitál příliš neangažoval (uhelný či železářský průmysl). To umožní zachytit roli Živnobanky v procesu industrializace českých zemí co možná nejplastičtěji. Zároveň je to snaha ukázat, že průmyslové aktivity Živnobanky nekopírovaly celý profil ekonomiky a že se banka nesoustředila na nejprofitabilnější a z hlediska očekávaného rozvoje vůdčí průmyslová odvětví. Vysvětluje to „logiku struktury

⁶⁴ V originále: „Zeit der großen Wende“.

koncernu“. Lze předpokládat, že do značné míry kopíroval hospodářský profil nacionálně české společnosti.

1. Působení Živnobanky v průmyslu – kontext a přehled

Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze (v roce 1910 změnila název na Živnostenská banka v Praze) se ustavila 8. prosince 1868 a činnost zahájila 1. března 1869. Impuls k jejímu založení vzešel ze širokého českomoravského záloženského hnutí, které začalo v 60. let pocítovat ve své činnosti problém likvidity a mobility. Úvěrové nároky kladené na záložny stoupaly rychleji, než záložnám přibývalo prostředků. Opatřit finance reeskontem směnek si však nemohly, neboť banky včetně cedulové Národní banky odmítala směnky, od nich podávané. Záložny se proto na svém sjezdu v roce 1865 rozhodly zřídit akciovou bankou, jež by sloužila jako jejich finanční opora a zároveň by podporovala český – v té době ještě drobný – průmysl a obchod a živnosti. Zřízení Živnobanky bylo projevem snah českého národa o emancipaci v jedné z nejdůležitějších oblastí moderní společnosti – na poli hospodářství. Mělo oslabit hegemonii německého kapitálu.⁶⁵

Záložny si svou pozici v Živnobance pojistily tím, že stanovy jim zabezpečovaly polovinu míst ve správní radě a přednostní právo na nové akcie při zvyšování akciového kapitálu.⁶⁶ Stanovy rovněž upravovaly působnost Živnobanky. Banka mohla eskontovat a reeskontovat směnky, poskytovat hypoteční (v terminologii stanov zajištěné) úvěry, provozovat komisionářský obchod s cennými papíry, zprostředkovávat daňové úvěry, povolovat úvěry na zboží a věnovat se komisionářskému obchodu se zbožím. Z pasivních obchodů mohla banka přijímat vklady na pokladní poukázky a běžné účty. Přijímat vklady na vkladní knížky jí bylo povoleno až později – roku 1871.⁶⁷ Z výše uvedeného výčtu je zřejmé, že Živnobanka fungovala nejen jako ústředí záložen, ale zároveň jako obchodní banka, přičemž od samého počátku podíl nezáloženské klientely na jejích obchodech převyšoval podíl záložen.⁶⁸

Těžiště obchodů Živnobanky na samém začátku její činnosti spočívalo v eskontu směnek. Za tím účelem zřídila dva oddělené úvěrní spolky, a to úvěrní spolek záložen a úvěrní spolek soukromníků. Spolky tvořily mezičlánek mezi bankou a klienty a snižovaly její úvěrové riziko. Vedle toho ovšem banka prováděla eskont i přímo – na účet akcionářů.⁶⁹ Zatímco v 70. letech byl podíl tří složek úhrnného eskontu Živnobanky poměrně vyrovnaný, v 80. letech

⁶⁵ Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, s. 1–7; Apollo RŮŽIČKA, *Vznik a vývoj pražského bankovníctví*, Praha 1909, s. 5–6; V. ŠPIDLA, *Založení Živnostenské banky*; E. KUBŮ – J. ŠOUŠA, *Peněžnictví – směrodatný činitel ekonomické emancipace*, s. 100–102; Catherine ALBRECHT, *Nationalism in the Cooperative Movement in Bohemia before 1914*, in: Torsten Lorenz (ed.), *Cooperatives in Ethnic Conflicts. Eastern Europe in the 19th and early 20th Century*, Berlin 2006, s. 220–221.

⁶⁶ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 32–33.

⁶⁷ Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, s. 4, 7, 11–12.

⁶⁸ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 32–33.

⁶⁹ Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, s. 7–8.

začaly úvěrní spolky stagnovat. Od přelomu 80. a 90. let byl pak eskont na účet akcionářů již zcela rozhodujícím činitelem ve směnečném eskontu Živnobanky a úvěrní spolky byly stále více zatlačovány do pozadí.⁷⁰ Svou existenci si přesto zachovaly – v roce 1914 však byly již archaickým prvkem. Ostatně Živnobanka byla tehdy jedinou národnostně českou obchodní bankou, používající ještě tento systém.⁷¹ To svědčí o její jisté konzervativnosti.

Konjunktura, jež ovlivňovala hospodářský život monarchie v letech 1867–1873, vedla k tomu, že Živnobanka rozšiřovala portfolio svých obchodů. Navázala styky s průmyslem (zejména s cukrovarnictvím) a již v roce 1870 se začala věnovat zakladatelským obchodům, když se správní rada banky rozhodla zúčastnit se kapitálem 250 000 zl. na konsorciu k financování dráhy Praha–Duchcov a částkou 150 000 zl. na konsorciu moravskoslezské ústřední dráhy.⁷² Symptomatická pro spekuláční charakter doby byla skutečnost, že v souvislosti s otevřením Pražské burzy pro zboží a cenné papíry roku 1871 zahájila Živnobanka obchod na burze na vlastní účet. To původní stanovy nedovolovaly. Banka proto přistoupila k jejich úpravě.⁷³

Tyto nové aktivity Živnobanky došly formálního potvrzení rozsáhlou změnou stanov, kterou odhlasovala valná hromada 3. března 1872. Do působnosti banky byla výslovně zařazena zakladatelská činnost. Živnobanka mohla nyní oficiálně „*zřizovati průmyslná, hospodářská, báňská a jiná podniknutí, jmenovitě zřizovati též železnice, plavby a ostatní závody dopravné, nabývati a účastniti se jich; provozovati je a přejímati ve správu aneb účastniti se toho; přičinovati se o zařízení společností a vydávati neb prodávati jejich akcie neb dlužní úpisy.*“⁷⁴ Správní rada banky odůvodnila tento krok snahou čelit stále narůstající konkurenci jiných ústavů a jako reakci na zvyšující se nároky ze strany průmyslu a obchodu.⁷⁵ Živnobanka se tím zařadila mezi univerzální banky.

Živnobanka, participující na zakladatelském a spekuláčním ruchu Gründerského období, byla citelně zasažena krachem na vídeňské burze 1873 a následnou velkou depresí. Utrpěné ztráty a nevydařené obchody si vyžádaly sanaci banky, která se protáhla téměř na 20 let, do roku 1890.⁷⁶ Teprve při valné hromadě 15. března 1891 mohl předseda správní rady Karel

⁷⁰ J. HÁJEK, *Vývoj českého bankovního kapitálu*, s. 158–160; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, příloha – Eskont směnek Živnostenské banky v Praze.

⁷¹ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 125.

⁷² *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 10–11; Archiv České národní banky (dále AČNB), fond Živnostenská banka v Praze (dále f. ŽB)/3378/2, Správní rada ŽB 12. 5., 11. 6., 20. 7., 29. 8., 24. 10. a 12. 12. 1870.

⁷³ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 12; AČNB, f. ŽB/3378/2, Správní rada ŽB 26. 1. 1870.

⁷⁴ AČNB, f. ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1871.

⁷⁵ AČNB, f. ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1871.

⁷⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 21–36.

Dimmer prohlásit, že „ústav jest konečně úplně konsolidován, že veškeré ztráty z let dřívějších jsou odepsány a akciový kapitál jest intaktní.“⁷⁷ V tomto období se Živnobanka dobrovolně zakladatelské činnosti nevěnovala a omezila se téměř výhradně na provozování běžných bankovních obchodů.⁷⁸ Tím se však nijak neodlišovala od obecného trendu předlitavského bankovníctví. Rovněž vídeňské velkobanky se po roce 1873 z financování průmyslu stáhly a soustředily se převážně na poskytování půjček rakouskému státu a krátkodobých úvěrů.⁷⁹

Teprve od poloviny 90. let 19. století začaly vídeňské velkobanky znovu navazovat užší vztah s průmyslem. Literatura uvádí několik důvodů pro tuto změnu strategie. Nejdůležitějším důvodem bylo zrychlování průmyslového vývoje. Banky tak reagovaly na rostoucí potřebu průmyslu, která byla o to naléhavější, že v Předlitavsku nefungoval dostatečně kapitálový trh. Průmyslové podniky si tak prakticky nemohly opatřit kapitál pomocí emise vlastních obligací, čímž byly odkázány na finanční výpomoc bank. Banky v průmyslovém angažmá rovněž viděly možnost kompenzovat klesající zisky z finančních operací se státem. Dále je zostřující konkurence jiných peněžních ústavů (spořitelén, provinčních bank) v oblasti krátkodobých úvěrů motivovala k tomu, aby zesilovaly své vazby s průmyslovými závody. Roli mohla hrát i generační obměna mezi bankéři. Do bank přišli lidé, kteří nahlíželi příznivěji na sepětí s průmyslem.⁸⁰

Nebyly to jenom vídeňské velkobanky, jež se znovu začaly zajímat o průmyslové podnikání, byl to i případ Živnobanky – samozřejmě v mnohem menší míře. Zatímco Živnobanka ještě koncem 80. let programově odmítala účastnit se průmyslových podniků,⁸¹ tento postoj se v průběhu 90. let postupně měnil. Již v listopadu 1891 vyjádřila ochotu zúčastnit se založení elektrotechnické společnosti pro Prahu.⁸² Na přelomu roku 1893 a 1894 Živnobanka napomáhala při zřízení Plzeňského společenského pivovaru v Plzni a v letech 1894–1895 se podílela na založení Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích.⁸³ V roce 1894 provedla zvýšení závodního kapitálu Továrny na strojená hnojiva a lučebniny v Č. Budějovicích, zapsaného společenstva s r. o. o 100 000 zl. Tyto prostředky měly sloužit k rozšíření závodu.⁸⁴ V druhé polovině 90. let se zakladatelská činnost Živnobanky

⁷⁷ Tamtéž, s. 34.

⁷⁸ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 92.

⁷⁹ E. MÄRZ – K. SOCHER, *Währung und Banken*, s. 343, 347, 367.

⁸⁰ Tamtéž, s. 347; P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 58–64.

⁸¹ AČNB, f. ŽB/2816/418, 561, Výkonný výbor ŽB 12. 8. 1887 a 28. 6. 1889.

⁸² Viz kapitola 5.1.

⁸³ Viz kapitoly 3.1. a 3.2.

⁸⁴ AČNB, f. ŽB/1785/41, Výkonný výbor ŽB 29. 5. 1894.

zintenzivnila – svého vrcholu dosáhla zřízením Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol. (1898) a Západočeských továren kaolinových a šamotových (1899).⁸⁵

Důvody, které vedly Živnobanku k navázání užších vztahů s průmyslem, nebyly zcela identické jako u vídeňských velkobank. Živnobanka neobchodovala se státními půjčkami a nečelila zvyšující se konkurenci. Naopak až do roku 1896, kdy Kolínská úvěrní banka založila v Praze filiálku, byla Živnobanka jedinou národnostně českou bankou zastoupenou na pražském peněžním trhu. Běžné bankovní obchody Živnobanky při nedostatku konkurence rychle rostly.⁸⁶ Co se týče generační obměny, nelze učinit jednoznačný závěr. V roce 1891 sice zemřel ředitel banky Karel Urbanec a jeho nástupcem se stal místoředitel Vojtěch Mastný, ale již od roku 1881 Urbanec a Mastný řídili banku společně, takže v osobě Mastného se nejednalo o nového člověka ve vedení banky.⁸⁷ Na druhou stranu u Mastného je historiky zdůrazňováno, že „*si uvědomoval nutnost propojit banku s českým průmyslovým a obchodním podnikáním*“,⁸⁸ takže je možné, že poté co se stal samostatným ředitelem, došlo díky němu ke kvalitativní změně v průmyslové politice banky. Čerstvý vítr mohl rovněž přinést nový místoředitel Ivan Hájek.⁸⁹

Hlavní impuls však pravděpodobně přišel z rozvíjejícího se českého průmyslu, který potřeboval ke svému vzestupu součinnost peněžních ústavů. Živnobanka na tuto potřebu zareagovala pozitivně, tím zvláště, že rozsáhlejší angažmá v průmyslu byla příležitost, jak zvýšit své zisky. Naznačuje to i ve své práci Josef Horák: „*Ale Ž[ivnostenská] b[anka] byla té doby jedinou českou obchodní bankou v Praze: na všech stranách se hlásilo tolik nutných hospodářských úkolů, jež vymykaly se z rámce běžných bankovních obchodů, že Ž[ivnostenská] b[anka] na dlouho nemohla zdržeti se větších obchodů finančních a podnikatelských.*“⁹⁰

Byla by však chyba toto působení Živnobanky v průmyslu přeceňovat. Mělo své limity, jak ukazují následující fakta. V roce 1898 byla v Praze založena Česká průmyslová banka, jejímž hlavním úkolem mělo být financování průmyslu. Jednalo se o projekt nacionálně českých hospodářských kruhů, které vnímaly dosavadní podporu domácího průmyslu ze strany tří existujících národnostně českých bank – tedy i ze strany Živnobanky – jako nedostatečnou.⁹¹ V roce 1902 si první místopředseda správní rady Živnobanky Jan Otto stěžoval, že banka nemá

⁸⁵ Viz kapitoly 5.3. a 7.1.

⁸⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 42.

⁸⁷ AČNB, f. ŽB/3378/197, Správní rada ŽB 28. 12. 1881; ŽB/2690/92, Správní rada ŽB 18. 6. 1891.

⁸⁸ J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka*, s. 471.

⁸⁹ Tamtéž, s. 471–473.

⁹⁰ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 120.

⁹¹ Jan HÁJEK, *České banky v soutěži s německým kapitálem*, in: František Vencovský – Zdeněk Jindra – Jiří Novotný – Karel Půlpán – Petr Dvořák a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999, s. 146–147.

dostatek spojení s velkými a dobrými podniky.⁹² Koncem roku 1901 pravděpodobně pouze devět firem čerpalo u Živnobanky úvěr vyšší než 1 mil. K, přičemž jejich úhrnný závazek se pohyboval okolo 19 mil. K.⁹³ Otto volal po prohloubení styků Živnobanky s průmyslem a dokonce navrhl, aby banka sama dávala podněty k zakládání nových závodů, jež by mohla financovat.⁹⁴

V roce 1900 skončila vypjatá konjunktura závěru 19. století a hospodářský život monarchie se propadl do deprese. V důsledku toho došlo k utlumení průmyslových aktivit Živnobanky. Během krize banka založila pouze jedinou akciovou společnost, a to firmu Monopol, akciová svíčkárna a voskárna se sídlem v Praze v roce 1903. V tomto případě se však nejednalo o dobrovolnou zakladatelskou činnost, ale o vyústění procesu, při němž se banka snažila zachránit své pohledávky vůči závodu na výrobu svíček a voskového zboží Františka Sezemského v Mladé Boleslavi, jenž se ocitnul v konkurzu. O akcie společnosti, vzniklé s akciovým kapitálem 1 milion K (2 500 akcií po 400 K), nebyl mezi investory zájem, takže banka byla nucena držet zhruba 90 % akcií na nostru. Zároveň se Monopolu hospodářsky nedařilo, do roku 1909 se mu podařilo nakumulovat ztrátu 497 012 K a banka jej musela finančně držet při životě. Dividendu společnost pochopitelně nevyplácela.⁹⁵

Krize počátku století nezůstala bez následků pro Živnobanku – banka musela odepsat téměř za 1 mil. K ztrát, a to především kvůli svému angažmá v uhelném průmyslu (viz kapitola 8.3.) a konkurzu Sezemského svíčkárny.⁹⁶ V roce 1904 došlo k oživení, jež následně přešlo do konjunktury, trvající až do roku 1908. Živnobanka však na rozdíl od vídeňských velkobank této příležitosti nevyužila a neobnovila svou zakladatelskou činnost v průmyslu (jedinou výjimkou byla participace na založení První chorvatsko-slavonské akciové společnosti pro průmysl cukerní v Osijeku roku 1905, ale to bylo mimo české země). Banka se vrátila k opatrnému přístupu k průmyslu.⁹⁷

⁹² Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Jan Otto – nakladatelský archiv (dále f. J. Otto), Spolky – ŽB, Ottovo zamyšlení o bilanci ŽB za r. 1901 z 26. 5. 1902.

⁹³ Jednalo se o následující firmy (v závorce je uveden závazek): Česká společnost pro průmysl cukerní (3 266 762 K), První českomoravská továrna na stroje (2 797 694 K), Rolnický akcijní cukrovar v Lounech (2 489 435 K), Západočeské továrny kaolinové a šamotové (2 220 514 K), Haličsko-bukovinská akciová společnost pro průmysl cukerní v Převorsku (1 961 935 K), Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. (1 671 170 K), Rolnický akcijní cukrovar v Lenešicích (1 539 464 K) a Arnošt Emanuel hrabě Silva-Tarouca (1 131 514 K). Uvedeno na dokumentu z předchozí poznámky. Otto ve svém výčtu zapomněl na branický Společenský pivovar pražských sládků, jenž tehdy čerpal úvěr 2 mil. K. Viz kapitola 3.5.

⁹⁴ S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, s. 143–144.

⁹⁵ S. HERC, *Monopol, akciová svíčkárna a voskárna*.

⁹⁶ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 121; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 44.

⁹⁷ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 44–45; P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 64–65, R. L. RUDOLPH, *Banking and Industrialization*, s. 136–137; C. NEČAS, *Na prahu české kapitálové expanze*, s. 62–63.

To však nekonvenovalo většině akcionářů a části funkcionářů Živnobanky. Očekávali, že největší národnostně česká banka se ujme aktivní role při budování českého průmyslu. Zároveň je znepokojovalo, že i přes zlepšení hospodářských poměrů se bilanční výsledky banky zhoršovaly. Je třeba si uvědomit, že na rozdíl od 90. let byla na pražském peněžním trhu mnohem větší konkurence – z národnostně českých bank zde působily Česká průmyslová banka, Pražská úvěrní banka a Ústřední banka českých spořitelen. K nim se družily filiálky vídeňských bank a pochopitelně i domácí německé banky. Aby byla Živnobanka v této soutěži úspěšná, bylo třeba, aby intenzifikovala své vztahy s průmyslem. Tento tlak vedl ke změně ve vedení Živnobanky – v roce 1907 opustil banku dosavadní předseda správní rady Karel Dimmer (81 let) a jeho druhý náměstek Jan Topinka (69 let) se vzdal místopředsednické funkce a skončil ve výkonném výboru. Novým předsedou správní rady Živnobanky se stal dosavadní první místopředseda, nakladatel Jan Otto. Prvním místopředsedou správní rady byl zvolen advokát a předseda Vinohradské záložny Bedřich Jahn. V tomto tandemu vedli banku až do Ottovy smrti roku 1916.⁹⁸

Symptomatické je, že v článku, v němž týdeník Živnobanky *Finanční listy* informoval o Ottově zvolení předsedou správní rady, je naznačeno, že hlavní úkoly banku nyní čekají na poli průmyslu: „*Zdá se, že teprve dnešním vývojem věcí přicházíme do doby nejintenzivnější činnosti bank vůbec. Práce hospodářská čím dále tím více se prohlubuje a splétá a peněžním ústavům náleží v ní jedna z úloh nejpřednějších. Nedožirný, každým dnem více do popředí vstupující, ale svrchovaně obtížný program pracovní otevírá se peněžním ústavům na poli průmyslovém. [...] Expanze průmyslu vůbec stoupá na všech stranách a zdá se býti nepopíratelnou, že přicházíme do nové hospodářské periody ve znamení průmyslu. Součinnost peněžních ústavů bude nejen vydatnou, nýbrž namnoze i nezbytnou pomocí.*“⁹⁹

V intenci tohoto přesvědčení Živnobanka zřídila roku 1907 průmyslové a hypoteční oddělení. Ředitelem obou oddělení se stal redaktor *Finančních listů* a národohospodářský redaktor *Národních listů* Jaroslav Preiss.¹⁰⁰ Banka chtěla prostřednictvím průmyslového oddělení „*veklíniti se v průmyslový rozvoj našeho národa, aby za všech okolností byla mu pomocí i radou k dispozici a aby takto stála v popředí průmyslové činnosti našeho národa.*“¹⁰¹ Úkoly průmyslového oddělení spadaly do tří hlavních kategorií. Pro své klienty mělo opatřovat informace o peněžních ústavech, průmyslových závodech a obchodním stavu jednotlivých

⁹⁸ S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, s. 185–188; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 46–47; J. HÁJEK – V. LACINA, *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*, s. 54–55.

⁹⁹ *Finanční listy* 4, 27. 1. 1907, č. 4, s. 1–2.

¹⁰⁰ J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka*, s. 476.

¹⁰¹ *Finanční listy* 4, 24. 11. 1907, č. 47, s. 5.

oborů průmyslu (informační činnost). Dále mělo spolupůsobit a intervenovat při zakládání nových závodů, při přeměně firem na jinou právní formu a při zvyšování kapitálu podniků (zakladatelská a emisní činnost). Banka však odmítala, že by zcela samostatně podnikala v průmyslu. Byla přesvědčena, že je třeba zaangažovat širší kapitálové kruhy a odborníky mimo struktury banky. Třetím polem působnosti byla účast na monopolizaci průmyslu (organizační činnost).¹⁰² V následujících letech průmyslové oddělení vyvíjelo v těchto kolejích širokou působnost.¹⁰³ Korelovalo to s celkovým přístupem předlitavských bank k průmyslu v této době. Podle Waltera Reika bylo v období 1907–1913 v Předlitavsku založeno za intervence bank cca 50 % všech nových akciových průmyslových podniků s cca 67 % veškerého akciového kapitálu.¹⁰⁴

Úkolem hypotečního oddělení bylo poskytovat průmyslu dlouhodobé a nevypověditelné investiční úvěry. Na základě poskytnutých hypotečních zápůjček banka vydávala vlastní dluhopisy s úrokovou mírou 4,5 %. První zápůjčky byly povoleny koncem roku 1907 a s emisí dluhopisů bylo započato roku 1908.¹⁰⁵ Koncem roku 1913 činila hodnota všech zápůjček 28 201 000 K.¹⁰⁶ Rozsah hypotečních obchodů zůstal za očekáváním. Ukázalo se totiž, že poptávka průmyslových kruhů o tento typ úvěru se vyskytovala v dobách vysoké úrokové míry a nedostatku peněz. Tehdy však veřejnost upřednostňovala jiné, výnosnější formy uložení finančních prostředků, takže bylo obtížné obligace umístit. Naopak v dobách nízkých úrokových sazeb a dostatku peněz, během nichž bylo nejsnazší obligace prodat, nebyl zájem o úvěr. Poptávka po úvěru a poptávka po obligacích tak byly nepřímo úměrné.¹⁰⁷

V roce 1907 tak Živnobanka paradigmaticky změnila svůj přístup k průmyslu a začala systematicky budovat svůj průmyslový koncern. K dalšímu posílení průmyslového kurzu uvnitř banky došlo na začátku druhého decennia 20. století. K 1. lednu 1911 odešel do výslužby vrchní ředitel Ivan Hájek, působící jako vedoucí ředitel banky od smrti V. Mastného roku 1902. Nástupcem Hájka se stal progresivnější Apollo Růžička a jeho náměstky ředitel vídeňské filiálky Josef Špitálský a zmíněný Jaroslav Preiss.¹⁰⁸

Ke změnám došlo i ve správní radě. Před valnou hromadou Živnobanky, jež se konala 12. března 1911, se mezi akcionáři zformovala skupina v čele se stavebním podnikatelem

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 132–135; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 48–51.

¹⁰⁴ Walter REIK, *Die Beziehungen der österreichischen Großbanken zur Industrie*, Wien 1932, s. 25.

¹⁰⁵ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 51–52; AČNB, f. ŽB/3647/156, Výkonný výbor ŽB 21. 11. 1907.

¹⁰⁶ AČNB, f. ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Hypoteční oddělení.

¹⁰⁷ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 52; Felix SOMARY, *Bankpolitik*, Tübingen 1915, s. 206.

¹⁰⁸ AČNB, f. ŽB/2690/223, Výkonný výbor ŽB 12. 6. 1902; ŽB/3647/191, Výkonný výbor ŽB 11. 2. 1908; ŽB/2690/345, 346, Správní rada ŽB 22. 12. 1910 a 19. 1. 1911; J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka*, s. 473–475.

Bohdanem Bečkou požadující, aby byla správní rada banky rozšířena a aby do ní byly povolány i mladší síly z prostředí peněžního úřednictva, velkopřumyslu, velkých stavebních živností a velkozemědělství. Podařilo se jim dohodnout se s dosavadním vedením, takže na valných hromadách 1911 a 1912 byli do správní rady zvoleni noví členové. V roce 1911 to byli textilní průmyslník Josef Bohumil Bartoň a podnikatel v lihovarnictví a škrobárenství František Malinský. O rok později se jedním z nových správních radů stal zmíněný Bečka.¹⁰⁹ Malinský s Bečkou udělali v Živnobance rychlou kariéru – Malinský okamžitě zasedl ve výkonném výboru a roku 1913 byl zvolen druhým místopředsedou správní rady. Ve stejném roce byl do výkonného výboru vybrán i Bečka.¹¹⁰

Zvolením uvedených pánů Živnobanka prohloubila své personální vazby na průmysl a obecně na podnikatelské prostředí.¹¹¹ O tom, že i přes pokrok posledních let nebyla interakce banky s průmyslem uvnitř těchto kruhů vnímána jako zcela dostatečná, svědčí návrh J. B. Bartoně, jež učinil na druhé schůzi správní rady po svém zvolení (23. března 1911): „*aby v zájmu utužení lepších styků s průmyslem a velkoobchodem vyslán byl z banky úředník všestranně obeznalý k průmyslníkům a obchodníkům, by bance přátele a klienty získával – aby banka nezůstávala za peněžními ústavy jinými.*“¹¹²

Musíme si uvědomit, že v této době existovaly ve správní radě Živnobanky i jiné tendence. Některé členy znepokojoval rozvolňující se vztah banky a záložen a volaly po jeho upevnění. Hlavou těchto snah byl již zmíněný Topinka, předseda Občanské záložny v Karlíně a Jednoty záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.¹¹³ Podpora průmyslu a styky se záložnami se samozřejmě nevyklučovaly, odrážely však dvojí identitu Živnobanky jako největší národnostně české obchodní banky a jako ústředí záložen, přičemž druhá funkce stále více ustupovala do pozadí.¹¹⁴ Tyto dvě role se však mohly dostat i do přímého konfliktu, jako v roce

¹⁰⁹ AČNB, f. ŽB/2681/270, Výkonný výbor ŽB 10. 3. 1911; ŽB/1143/1, Valné hromady ŽB za l. 1910 a 1911.

¹¹⁰ AČNB, f. ŽB/2690/349, 371, Správní rada ŽB 13. 3. 1911 a 16. 3. 1913.

¹¹¹ K Bartoňovi, Bečkovi a Malinském viz Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Jeden z lídrů východočeského textilního podnikání: Josef Bohumil Bartoň-Dobenín (1862–1937/1951)*, in: Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod, sv. 16, Náchod 2018, s. 263–279; Eduard KUBŮ, *Sociální vzestup a vytváření ekonomicko sociálních sítí: rodiny a příbuzenské vztahy prvorepublikových finančních manažerů Bohdana Bečky a Augustina Nováka*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 532–571; Jiří NOVOTNÝ, *Výrobou „mejdliček“ do čela škrobárenského koncernu. František Malinský (1891–1926)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 265–279.

¹¹² AČNB, f. ŽB/2690/350, Správní rada ŽB 23. 3. 1911.

¹¹³ Viz zejména AČNB, f. ŽB/2690/336, 349, Správní rada ŽB 10. 3. 1910 a 13. 3. 1911; ŽB/2681/362, Výkonný výbor ŽB 29. 9. 1911; ŽB/2703/313, Výkonný výbor ŽB 31. 12. 1913.

¹¹⁴ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 125.

1913, kdy záložnější členové správní rady zablokovali zřizování expozitur banky v Praze a na jejích předměstích, neboť je vnímaly jako nežádoucí konkurenci záložen.¹¹⁵

Systematickou účast na průmyslovém podnikání umožňovaly Živnobance především dva fenomény. Prvním bylo pronikavé zvyšování akciového kapitálu, jež dovolilo bance toto angažmá, aniž by ohrozila svou likviditu.¹¹⁶ Devadesátá léta 19. století banka zahájila s akciovým kapitálem pouhých 3 mil. zl. (6 mil. K). Do konce tohoto desetiletí jej zvýšila na 20 mil. K. Následovala delší přestávka, která souvisela s hospodářskou krizí po přelomu století. Po jejím překonání byl v roce 1905 akciový kapitál zvýšen na 25 mil. K a v roce 1907, kdy se banka rozhodla změnit svůj přístup k průmyslu, na 30 mil. K. V letech 1909–1911 v době mimořádné aktivity Živnobanky v oblasti průmyslového podnikání byla akciová jistina banky rozšířena z 30 na 80 mil. K.¹¹⁷ Toto navyšování akciového kapitálu zcela korespondovalo s celkovým předlitavským vývojem. V letech 1907–1913 banky emitovaly nové akcie za více než půl miliardy K, přičemž na akcie nově zřízených ústavů připadlo jen 57,5 mil. K.¹¹⁸ Další plánované emise Živnobanky zhatily nepříznivé poměry, jež na peněžním trhu zavládly pod vlivem balkánských válek.¹¹⁹

Živnobanka byla koncem roku 1913 nejenže s přehledem kapitálově nejsilnější národnostně českou bankou (druhá Česká průmyslová banka disponovala akciovým kapitálem 40 mil. K), ale zařadila se na páté místo v celém Předlitavsku. Před ní byly pouze vídeňské velkobanky: Oesterreichische Credit-Anstalt (150 mil. K), Österreichische Länderbank (130 mil. K), Wiener Bank-Verein (130 mil. K) a Anglo-Oesterreichische Bank (100 mil. K).¹²⁰ Mimoto Živnobanka vlastnila koncem roku 1913 rezervní fondy ve výši cca 22,5 mil. K. K obchodům mohla Živnobanka pochopitelně využít i svěřené prostředky, jež překročily v tomto roce částku 300 mil. K.¹²¹

Co se týče úhrnu pasiv, tak se Živnobanka umístila roku 1913 se sumou 417 mil. K mezi předlitavskými obchodními bankami na sedmém místě. Před ní se nacházely následující vídeňské velkobanky: Credit-Anstalt (1 181 mil. K), Boden-Credit-Anstalt (920 mil. K), Wiener Bank-Verein (919 mil. K), Länderbank (821 mil. K), Anglo-Oesterreichische Bank

¹¹⁵ AČNB, f. ŽB/2703/191, 199, Výkonný výbor ŽB 3. 4. a 22. 4. 1913; ŽB/2690/372, 373, Správní rada ŽB 23. 4. 1913 a 14. 5. 1913.

¹¹⁶ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 122.

¹¹⁷ J. HÁJEK, *České banky v soutěži s německým kapitálem*, s. 154.

¹¹⁸ Z. JINDRA, *Postup centralizace bankovního kapitálu*, s. 69.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 71.

¹²⁰ J. HÁJEK, *České banky v soutěži s německým kapitálem*, s. 154; P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 158–159.

¹²¹ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, statistická příloha na konci knihy.

(751 mil. K) a Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft (432 mil. K).¹²² V čem spočíval tak výrazný náskok vídeňských ústavů, umožňující širší obchodní činnost? Hlavní rozdíl spočíval v položce „věřitelé na běžných účtech“, jejichž suma byla u vídeňských bank mnohem vyšší.¹²³ Za tím stály tři základní důvody. Vídeňské banky předně profitovaly z rozsahu a síly své průmyslové klientely, jež u nich ukládala své přebytky. Potenciál slabších nacionálně českých podniků, pracujících s Živnobankou, nebyl v tom ohledu tak velký. Česká veřejnost byla navíc konzervativní a upřednostňovala ukládání prostředků na vkladní knížky než na běžný účet.¹²⁴ Nesmíme také zapomenout na skutečnost, že management Živnobanky až úzkostlivě dbal o mobilitu ústavu. Poměr vlastního a svěřeného jmění se tak musel pohybovat v určitých hranicích a nemohl se příliš vyšinout ve prospěch druhého jmenovaného.

Druhým fenoménem, usnadňujícím Živnobance interakci s průmyslem, bylo budování sítě pobočných závodů. Pobočky peněžních ústavů mohly navázat užší styky s firmami v daném místě a okolí, o jejichž potřebách byly lépe informovány než vzdálená centrála. Filiálky tak získávaly bance novou klientelu. Dalším důležitým aspektem bylo, že když banka prováděla emisi akcií průmyslového podniku, tak jí filiálky rozšiřovaly okruh klientely, do kterého mohla tyto akcie umístit. Zvyšovalo to vyhlídky na úspěch zakladatelské činnosti. Fungovaly rovněž jako sběrný vkladů.¹²⁵

Živnobanka postupně v českých zemích otevřela následující filiálky: Brno (1880), Plzeň (1884), Benešov (1888, zrušena 1900), Jihlava (1891), České Budějovice (1894), Pardubice (1894), Tábor (1894), Moravská Ostrava (1898), Prostějov (1906), Olomouc (1909), Písek (1911), Klatovy (1911), Mělník (1911), Liberec (1911), Hradec Králové (1911), Frýdek-Místek (1911), Karlovy Vary (1912) a Kolín (1914). Celkem tedy měla v českých zemích před válkou 17 filiálek. Mimo české země je doplňovaly čtyři filiálky: Vídeň (1898), Krakov (1905), Lvov (1908) a Terst (1908).¹²⁶ Z teritoriálního hlediska Živnobanka soustředila zakládání pobočných ústavů do větších měst, oblastí s rozvinutým průmyslem (Brněnsko, Plzeňsko a Ostravsko) či

¹²² *Österreichische Statistik. Neue Folge, Bd. 15, Heft 2, Statistik der Banken in Österreich für die Jahre 1912 und 1913*, Wien 1916, s. 40–43.

¹²³ Tamtéž. Specifický byl příklad Boden-Credit-Anstaltu, jenž fungoval rovněž jako hypoteční banka. Velkou část prostředků si tak opatroval emisí zástavních listů.

¹²⁴ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 136.

¹²⁵ K výhodám a nevýhodám zřizování filiálek viz Jakob RIESSER, *Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland*, Glashütten im Taunus 1971, s. 561–566. K významu filiálek pro banku viz také Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *K teritoriálnímu rozložení filiálek a významnějších expozitur českých obchodních bank v první polovině dvacátého století (do roku 1938)*, *Historická geografie* 29, 1997, s. 241–243.

¹²⁶ J. HÁJEK, *Vývoj českého bankovního kapitálu*, s. 165, 318–321.

zemědělstvím (Mělník, Kolín, Olomouc, Prostějov). Většina filiálek se nacházela v národnostně českém prostředí.¹²⁷

¹²⁷ J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *K teritoriálnímu rozložení filiálek*, s. 248–249, 259.

2. Cukrovarnický průmysl¹²⁸

České země i přes probíhající industrializaci vykazovaly vysoký podíl agrárně činného obyvatelstva. Nelze se proto divit, že jedním z profilujících průmyslových odvětví byla na zemědělství navázaná potravinářská výroba. Dle výpočtů historika Františka Dudka tvořil podíl potravinářství v 80. letech 19. století na celém průmyslu 25,35 %, což z něj činilo druhé nejsilnější odvětví po textilnictví. Do roku 1902 klesl jeho podíl na 15,9 %, ale stále si držel druhé místo před rostoucím kovoprůmyslem (14,8 %). Hlavním oborem potravinářského průmyslu bylo stabilně cukrovarnictví – v 80. letech s více než polovičním (57 %) a roku 1902 s více než třetinovým podílem (37 %).¹²⁹ Zároveň se jednalo o obor, v němž se primárně angažoval nacionálně český kapitál. Z propočtů, provedených českými národohospodáři na počátku 20. století, vyplývá, že cukrovary vlastnily 35 % akciového kapitálu všech českých průmyslových akciových společností v českých zemích. Zájem českých podnikatelských kruhů o cukrovarnictví byl mimo jiné podmíněn jejich kapitálovou slabostí. Cukrovarnictví si vyžadovalo relativně méně investic. Navíc prostředky vložené do cukrovarů se brzy vracely a rozmnožovaly.¹³⁰

Cukr se v českých zemích vyráběl z cukrové řepy (cukrovky). Poté co řepa dozrála, tak se koncem září nebo začátkem října sklízela, byla zbavena chrástu¹³¹ a dovezena do cukrovaru, kde se z ní vyráběl surový cukr. Při produkci surového cukru vznikala rovněž melasa, což je zbylý sirup, z něhož již nešel získat cukr. Používal se zejména k výrobě lihu nebo jako krmivo pro dobytek. Cukrovar produkující surový cukr byl nazýván surovárnou. Surový cukr mohl být dále zpracováván rafinací na bílý konzumní cukr (rafináda, bílé zboží) různého tvaru (homole, kostky, pilé, krystaly apod.) sloužící jako sladidlo. Cukrovar věnující se rafinování byl označován jako rafinerie. Rozlišujeme zde dva typy: smíšená rafinerie (smíšenka) a suchá (ryzí) rafinerie. Smíšená rafinerie měla vlastní surovarnu, v níž vyráběla surový cukr, který následně rafinovala. Eventuálně si mohla surovinu přikoupit. Suché rafinerie rafinovaly cukr, který vykupovaly výhradně od cizích surováren. Vlastní surovarnu nedisponovaly.¹³²

¹²⁸ V následujícím textu přebírám údaje z tabulek umístěných na konci kapitoly. Stejně postupuji i v dalších kapitolách.

¹²⁹ František DUDEK, *Vývoj struktury průmyslu v českých zemích za kapitalismu*, Slezský sborník 86, 1988, č. 4, s. 252–270.

¹³⁰ František DUDEK, *K výzkumu vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím v českých zemích v období kapitalismu*, Československý časopis historický 37, 1989, č. 6, s. 852–853.

¹³¹ Listy vyrůstající z bulvy (kořene) řepy.

¹³² *Ottův slovník naučný. Díl 5*, Praha 1892, s. 762–767; *Ottův obchodní slovník. Díl 1*, Praha b. d., s. 400–406; František DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*, Praha 1985, s. 49.

Výroba cukru v Rakousku podléhala od roku 1849 zdanění. Od roku 1865 se platila daň dle množství zpracované řepy, jež bylo paušálně určeno na základě výkonnosti přístrojů a délky jejich použití. Daň byla splatná při zahájení nebo pokračování výroby. Roku 1888 došlo ke změně. Daň se začala v Rakousku-Uhersku vybírat z vyrobeného cukru, podrobeného dani spotřební. Zdaňoval se cukr, který byl dán (v terminologii zákona „vyklízen“) z cukrovaru či svobodného skladiště do volného obchodu. Daň byla obvykle splatná v ten okamžik, když majitel cukru informoval příslušný berní úřad o chystaném vyklízení. Jak soustava daně z řepy, tak později z vyrobeného cukru požadovala od cukrovarů uhrazení daně ještě předtím, než mohli cukr zpeněžit. Cukrovarům obvykle chyběly prostředky, aby tak mohly učinit. Proto mohly žádat o odklad zaplacení daně. Státní správa jim v tomto případě povolila proti dostatečné záruce úvěr cukerní daně. Jednou z možných záruk – vedle např. deponování vybraných cenných papírů nebo hypotečního zápisu – bylo ručení úvěrních ústavů, kteří k tomu měly oprávnění od ministerstva financí. Jejich role v celém procesu byla velmi důležitá a poskytování záruk z cukerní daně patřilo mezi běžnou činnost bankovních institucí.¹³³

2.1. 1869–1899

2.1.1. Počátky působení Živnobanky v cukrovarnictví

Zakladatelská horečka let 1867–1872 zanechala výraznou stopu i v cukrovarnictví. V tomto období bylo zřízeno v Čechách 93 cukrovarů, na Moravě 18 cukrovarů a ve Slezsku jeden cukrovar. Dohromady vzniklo 112 nových podniků. Prim mezi nimi hrály rolnické cukrovary, jichž bylo 79. V roce 1872 se v českých zemích nacházelo celkem 85 rolnických cukrovarů.¹³⁴ Český kapitál směřoval převážně do tohoto typu cukrovarů. Zakládání cukrovarů potřebovaly investiční úvěry ke krytí pořizovacích nákladů i provozní úvěry. Hledaly také obchodního partnera, který by jim pomohl s odbytem výrobků. Cukrovary proto navazovaly styky s peněžními ústavami (záložny, obchodní banky). Živnobanka se krátce po svém založení stala hlavním úvěrním ústavem českých rolnických cukrovarů.¹³⁵

Nejdříve se Živnobanka soustředila na poskytování záruky na daň z cukrové řepy. Spolupracovala však přitom s jinými ústavami, např. s vídeňským Boden-Credit-Anstaltem,

¹³³ Jan Leopold BROKEŠ, *Cukerní zákonodárství evropské a průmysl cukerní se zvláštním zřetelem k zákonodárství rak.-uherskému*, Praha [1902]; Jan Leopold BROKEŠ, *Cukerní zákon rakouský*, Praha [1904]; *Ottův slovník naučný. Díl 5*, s. 769–771; *Ottův obchodní slovník. Díl 1*, Praha b. d., s. 418–419.

¹³⁴ Rolnický cukrovar – cukrovar, jehož majiteli byli rolníci, dodávající do něj zároveň cukrovou řepu.

¹³⁵ František DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872*, Praha 1979, s. 125–154; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 10.

neboť státní správa nepovažovala tehdy samotnou záruku Živnobanky za dostatečnou. V roce 1869 se banka takto zaručila za osm cukrovarů do souhrnné výše 209 728 zl.¹³⁶ V červenci tohoto roku se správní rada Živnobanky rozhodla prohloubit spojení banky s cukrovary. Usnesla se zřídit úvěrní spolek cukrovarů, který by doplnil již existující úvěrní spolky soukromníků a záložen. Měl snížit riziko banky, neboť by nesl riziko ztráty v první řadě. Cukrovarům byl zaslán oběžník s výzvou k přistoupení. Přihlásilo se však pouze devět závodů, žádajících zhruba 400 000 zl. úvěru. Banka proto konstituování úvěrního spolku odložila a snažila se získat další cukrovary. Vzhledem k nedostatečnému zájmu a zhoršené situaci na peněžním trhu v důsledku prusko-francouzské války od úmyslu v červenci 1870 odstoupila.¹³⁷ Úvěrování cukrovarů ze strany Živnobanky tak probíhalo napřímo bez jakéhokoliv mezičlánku.

Od roku 1870 se spojení Živnobanky s cukrovary posunulo na vyšší úroveň. Mělo obvykle následující podobu. Cukrovar svěřil Živnobance komisionářský prodej cukru za provizi (za 2,5 % z ceny surového a 3 % z ceny rafinovaného cukru), přičemž garantoval roční minimum výroby podléhající provizi. Banka naproti tomu povolila cukrovaru stálý úvěr ve výši 50–70 % jeho základního kapitálu. Tento úvěr byl hypotečně zajištěn na nemovitostech cukrovaru a často také osobním ručením členů jeho správní rady. Mimoto banka poskytla cukrovaru provozní úvěr formou lombardu zboží do 60 % jeho ceny. Vedle úroku (1 % nad směnečnou sazbu cedulové banky) požadovala banka i provizi z obrátu (0,5 % měsíčně).¹³⁸ První cukrovar, s nímž Živnobanka navázala takovýto obchodní styk, byl pravděpodobně cukrovar v Mělníce. Smlouva byla podepsána v prosinci 1869.¹³⁹

Na konci roku 1870 měla Živnobanka uzavřenou komisionářskou smlouvu s pěti cukrovary. V důsledku toho zřídila zvláštní oddělení pro zboží a najala si skladiště, kde byl skladován prodáváný cukr. V následujících letech se komisionářské spojení s cukrovary každoročně intenzifikovalo a kulminovalo v roce 1873. V tomto roce se týkalo 13 cukrovarů, jimž banka poskytla hypoteční úvěry ve výši 1 745 000 zl. Jednalo se o rentabilní odvětví bankovní činnosti, ve zmíněném roce 1873 přineslo bance zisk 88 685 zl. Rostl i počet cukrovarů, kterým Živnobanka zprostředkovala úvěr na daň z řepy. V roce 1872 převzala

¹³⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 8; AČNB, f. ŽB/3378/1, Správní rada ŽB 13. 10. 1869; ŽB/3378/2, Správní rada ŽB 20. 7. 1870.

¹³⁷ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 8; AČNB, f. ŽB/3378/1, Správní rada ŽB 14. 7., 30. 7., 6. 8., 30. 8. a 30. 9. 1869; Porada zástupců cukrovarů o zřízení úvěrního spolku 24. 7. 1869; ŽB/3378/2, Správní rada ŽB 23. 3., 30. 3., 20. 4., 30. 5., 6. 7. a 20. 7. 1870. Myšlenka založit úvěrní spolek cukrovarů se objevila ještě roku 1879. Bylo o tom jednáno na jedné schůzi výkonného výboru. Věc byla odročena a banka se k tomu již nevrátila. AČNB, f. ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 14. 7. 1879.

¹³⁸ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 10.

¹³⁹ AČNB, f. ŽB/3378/1, Správní rada ŽB 30. 9., 13. 10., 28. 10. a 6. 12. 1869.

v součinnosti s jinými ústavy daňovou záruku již za 25 cukrovarů do celkové výše 1 286 562 zl.¹⁴⁰

2.1.2. Zakladatelská činnost (Cukrovar v Malči, První česká akciová společnost pro rafinování cukru)

Živnobanka se na počátku 70. let 19. století také přímo podílela na vzniku minimálně dvou cukrovarských podniků. Nejdříve to byl Spolkový cukrovar v Malči, který založil roku 1870 na svém panství staročeský politik a v letech 1869–1870 člen správní rady Živnobanky František Ladislav Rieger. Akciový kapitál cukrovaru byl stanoven na 200 000 zl. a skládal se 1 000 akcií po 200 zl. Prozatím bylo vydáno 600 akcií v nominální hodnotě 120 000 zl. Živnobanka převzala 150 akcií za 30 000 zl. Neoponechala si je však, ale odprodala je. Dále poskytla cukrovaru hypoteční úvěr ve výši 120 000 zl. a získala komisionářský prodej jeho produktů. V roce 1872 se valná hromada cukrovaru usnesla emitovat zbývajících 400 akcií. Akcie měly být prodány prostřednictvím Živnobanky na pražské burze. Ukázalo se ale, že kapitál akcií je pro burzu příliš malý a že je nelze takto umístit. Nakonec pomohly se zajištěním emise záložny v Čáslavi a v Chrudimi a právě Živnobanka. Každý z těchto peněžních ústavů převzal 100 akcií v částce 20 000 zl. I tyto akcie Živnobanka realizovala. Zbývajících 100 akcií bylo ponecháno u továrny.¹⁴¹

Dále Živnobanka napomohla založit První českou akciovou společnost pro rafinování cukru v Praze. Za projektem stáli mj. předseda a místopředseda správní rady banky Alois Oliva a Ferdinand Urbánek, kteří byli tehdejšími předními českými cukrovarníky. Je zřejmé, že si ve správní radě banky prosadili její zapojení. Ostatně v prvním období existence Živnobanky bylo běžné, že banka financovala soukromé obchody svých představitelů. Tento negativní jev, vyplývající z pokřiveného chápání role banky a výkonu manažerské funkce, v nejednom případě přinesl bance značné ztráty.¹⁴² Ustavující valná hromada První české akciové společnosti pro rafinování cukru se konala 23. dubna 1872. Akciový kapitál byl stanoven na 4 miliony zl. v 20 000 akciích po 200 zl. Prozatím se vydalo jen 10 000 akcií, na které bylo splaceno 40 %. Zbýlých 60 % bylo složeno do konce roku. Akciový kapitál poté obnášel 2 mil.

¹⁴⁰ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 10; AČNB, f. ŽB/3378/2, Správní rada ŽB 12. 5., 30. 5., 6. 7. a 20. 7. 1870; ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1873.

¹⁴¹ Milan VOJÁČEK, *František Ladislav Rieger a velkostatek Maleč. Ekonomické zázemí politické činnosti vůdce národa*, Praha 2013, s. 106–112; AČNB, f. ŽB/3378/2, Správní rada ŽB 7. 3., 30. 3. a 20. 7. 1870; ŽB/3378/3, Správní rada ŽB 17. 3. 1871; ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 2. 7. 1872; ŽB/3054/1, Bilance ŽB za r. 1872, Cenné papíry.

¹⁴² Nekřiklavějším případem bylo financování politických projektů J. S. Skrejšovského. *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 15, 27–28.

zl. Živnobanka upsala desetinu akciového kapitálu: 1 000 akcií (200 000 zl.). V prvních dvou letech existence byly akcie firmy uloženy v syndikátu pod vedením Živnobanky. Cíle společnosti byly poměrně ambiciózní. Od firmy Urbánek a Wagner, jejímž spolujednatel byl zmíněný F. Urbánek, zakoupila cukrovar v Modřanech. Z něj chtěla vybudovat prvotřídní rafinerii a tím zmenšit závislost českého cukerního trhu na dovozu rafinády ze zahraničí.¹⁴³

2.1.3. Hospodářská krize 70. let

Slibný rozvoj angažmá Živnobanky v cukrovarnickém průmyslu přerušila hospodářská krize roku 1873. V cukrovarnictví se projevila v kampaních 1873/74 až 1874/75. Deprese obnažila strukturální nedostatky cukrovarů, zřizovaných během předcházejícího gründerského období. Jejich hlavním problémem byly příliš nízké základní kapitály, což se snažily kompenzovat vysokými půjčkami u úvěrních ústavů. Rostoucímu počtu cukrovarů neodpovídala surovinová základna. Nabídka cukrové řepy nestačila pokrýt poptávku a jednotlivé cukrovary si při jejím pořizování konkurovaly, takže od začátku 70. let cena řepy prudce stoupala. V cukrovarech byla zpracovávána méně kvalitní řepa, čímž klesalo množství a kvalita vyrobeného cukru. Cukrovarům také mnohdy chyběly schopné a zkušené vedoucí technické síly. Některé cukrovary byly dokonce stavěny v zcela nevyhovujících klimatických oblastech (např. již zmíněný cukrovar v Malči). Hospodářské výsledky cukrovarů v důsledku toho zůstávaly za očekáváním majitelů. Ti si přesto vypláceli dividendy na úkor budování rezervních fondů. Nelze se proto divit, že řada cukrovarů během krize zanikla a další se dostaly do existenčních potíží.¹⁴⁴

Krize v cukrovarnictví měla pochopitelně citelný dopad i na Živnobanku, která do tohoto odvětví investovala nemalé prostředky. Banka vydražila tři cukrovary (Mochov, Domažlice, Poděbrady) a jeden cukrovar (Vranovice) získala do vnučené správy (sekvestrace).¹⁴⁵ Cílem bylo zachránit své pohledávky vůči těmto podnikům, jež se ocitly v konkurzu.

S cukrovarem v Mochově uzavřela Živnobanka roku 1872 komisionářskou smlouvu a poskytla mu hypoteční úvěr 150 000 zl. Přesto vedení banky od počátku přistupovalo

¹⁴³ AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 19. 2. 1872; ŽB/3378/28, Výkonný výbor ŽB 5. 7. 1873; ŽB/3018/1, Výkonný výbor ŽB 15. 4. 1874; Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), fond Krajský soud obchodní Praha (dále f. KSO Praha), kart. 722, sign. Sp V-83, Ustavující valná hromada 23. 4. 1872; Národní listy 12, 25. 4. 1872, č. 113, s. 3; Jaroslav LÁNÍK a kol., *Historie a současnost podnikání v Praze. Díl třetí*, Žehušice 2004, s. 61–62.

¹⁴⁴ F. DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu*, s. 142–144; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 25–26.

¹⁴⁵ Sekvestrace – exekuční prostředek, při němž je pohledávka věřitele vyrovnána z výnosu majetku dlužníka. Nedochozí při něm k prodeji majetku dlužníka, ten si ponechává vlastnictví.

k cukrovaru s jistou obezřetností. Komisionářská smlouva platila prozatím jen pro kampaň 1872/73. Když v červenci 1872 cukrovar žádal o mimořádný úvěr 25 000–30 000 zl., nebyl mu bankou povolen. Krátce před krachem na vídeňské burze 9. května 1873 začala Živnobanka s cukrovarem vyjednávat o prodloužení komisionářské smlouvy na kampaň 1873/74. Cukrovar usiloval o zvýšení hypotečního úvěru. To banka odmítla, navíc požadovala zvýšení provize z prodeje surového cukru z 2,5 % na 3 %. Koncem srpna Živnobanka pod vlivem krize tlačila na změnu parametrů komisionářské smlouvy. Chtěla, aby za část úvěru ve výši 50 000 zl. nově ručili i členové správní rady cukrovaru. Tento požadavek se ukázal jako neprůchodný, takže od něj opustila. Trvala však na tom, že kdyby cukrovar nesplatil dlužnou pohledávku včas, platil by z ní úrok 12 %. K prolongaci smlouvy nakonec došlo, ale bohužel není zřejmé, za jakých podmínek. V roce 1874 se mochovský cukrovar dostal do insolvence. Dlužil Živnobance téměř 179 000 zl. Banka jej zakoupila v lednu 1875 v exekuční dražbě za 51 500 zl.¹⁴⁶

Ve stejný čas Živnobanka vydražila i cukrovar v Domažlicích za obnos 56 115 zl. Měla za ním pohledávku 113 119 zl. S cukrovarem navázala obchodní spojení v roce 1872, kdy převzala komisionářský prodej cukru. Podniku tehdy poskytla hypoteční úvěr 100 000 zl. Na přelomu června a července 1873 schválila cukrovaru ještě mimořádný úvěr v částce 10 000 zl. Mimoto mu zprostředkovávala úvěr na daň z řepy.¹⁴⁷ Poslední cukrovar, který Živnobanka v 70. letech získala do svého vlastnictví, byl v cukrovar v Poděbradech. S ním měla Živnobanka nejméně rozvinutý vztah. Ručila mu pouze za daň z řepy. Živnobanka však měla nemalou pohledávku (přes 100 000 zl.) za majitelem cukrovaru, pražským purkmistrem a svým spoluzakladatelem Josefem Hulešem, který roku 1876 upadl do konkurzu. Banka v únoru 1877 vydražila poděbradský cukrovar za 122 100 zl.¹⁴⁸

Kromě vlastnictví uvedených tří cukrovarů Živnobanka vykonávala od roku 1875 sekvestraci nad cukrovarem ve Vranovicích. S ním uzavřela v červnu 1873 komisionářskou smlouvu na dobu tří let. Nastupující krize se promítla do výše provize, kterou si banka vymínila – ta činila 3 % ze surového cukru a 3,5 % z rafinády, tedy o 0,5 % více, než bylo předtím obvyklé. Hypoteční úvěr obnášel 160 000 zl. a ručili za něj i členové konsorcia cukrovaru. Cukrovar se ale záhy dostal do vážných potíží a v kampaních 1873/74 a 1874/75

¹⁴⁶ AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 23. 4. a 18. 7. 1872; ŽB/3378/14,33, Správní rada ŽB 29. 4. a 20. 8. 1873; ŽB/3378/34, 36, 60, Výkonný výbor ŽB 29. 8., 6. 9. a 22. 12. 1873; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 26.

¹⁴⁷ AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 18. 5. a 23. 8. 1872; ŽB/3378/25, 28, Výkonný výbor ŽB 26. 6. a 5. 7. 1873; ŽB/3378/26, 43b, Správní rada ŽB 28. 6. a 11. 10. 1873; ŽB/3054/1, Bilance ŽB za r. 1872, Dopisovatelé; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 26.

¹⁴⁸ AČNB, f. ŽB/3378/35, 101, 124, Správní rada ŽB 5. 9. 1873, 28. 7. 1875 a 17. 2. 1877; ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 28. 7. a 13. 8. 1875; ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 14. 4., 14. 6., 19. 6., 26. 6., 7. 7., 12. 7., 11. 8., 4. 9. 1876, 9. 2., 16. 2., 21. 2. a 23. 2. 1877.

pravděpodobně vůbec nevyráběl. Sekvestrace měla zajistit, že z provozu cukrovaru bude vyrovnán požadavek Živnobanky, který v únoru 1876 obnášel 141 123 zl. (plus úrok minimálně 7 %). Jako termín ukončení sekvestrace byl stanoven 30. červen 1881.¹⁴⁹

Správa zmíněných cukrovarů vyžadovala nemalé investice ze strany Živnobanky i velké úsilí ze strany jejích funkcionářů. Banka cukrovary rozšířila, modernizovala (např. zavedla v nich difuzi nebo ji upravila dle nejnovějších standardů)¹⁵⁰ a postarala se o jejich napojení na železniční síť. Cukrovar v Domažlicích byl postaven na nevhodném místě. V okolí panovaly špatné podmínky pro pěstování řepy. Z tohoto důvodu bylo roku 1877 v cukrovaru započato s výrobou bílého konzumního cukru. V roce 1879 byla surovárna v Domažlicích zcela zrušena a závod přeměněn v rafinerii.¹⁵¹

Živnobanka v reakci na krizi omezila financování cizích cukrovarů. Počet cukrovarů, vůči nimž vystupovala jako komisionář, poklesl z 13 v roce 1873 na 5 na konci 70. let (tento druhý údaj je ovšem bez vlastních cukrovarů). I úhrn povolených hypotečních úvěrů prodělal redukcí. Zatímco v roce 1873 obnášel 1 745 000 zl., na konci roku 1876 už jen 485 126 zl. Roku 1878 byla jeho hodnota 589 814 zl. Přesto prodej cukru z vlastních a cizích cukrovarů bance zajišťoval pravidelný zisk – roční výnos se v letech 1874–1879 pohyboval s výjimkou roku 1879 (19 189 zl.) v rozmezí 46 685–72 585 zl.¹⁵² Od roku 1874 Živnobanka mohla ručit za úvěr daně z řepy samostatně. Limit, do kterého tak mohla činit, byl předlitavským ministerstvem financí stanoven po celý zbytek 70. let v zásadě na 750 000 zl. Pokud jej banka chtěla překročit, musela spolupracovat s jinými ústavy, jak se tak stalo v letech 1877 a 1878 (srov. tab. 2).¹⁵³

Krise měla dopad i na vztah Živnobanky k cukrovaru v Malči a k Modřanské rafinerii. V obtížích se nacházející cukrovar v Malči požádal v srpnu 1873 Živnobanku, zda by nemohl převést hypotéku 120 000 zl. do Občanské záložny v Chrudimi, jež mu pravděpodobně nabídla lepší podmínky. Živnobanka mu vyhověla. Spojení s cukrovarem zůstalo omezeno jen na úvěr,

¹⁴⁹ Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, s. 27; AČNB, f. ŽB/3378/23, 111, 112, Správní rada ŽB 17. 6. 1873, 7. 2. a 12. 2. 1876; ŽB/3378/24, 47, Výkonný výbor ŽB 19. 6. a 29. 10. 1873; ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 17. 11. 1875 a 16. 2. 1876.

¹⁵⁰ Difuze – Výroba cukrové šťávy vyluhováním řepných řízků horkou vodou.

¹⁵¹ Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, s. 27; AČNB, f. ŽB, Protokoly správní rady a výkonného výboru z l. 1875–1883.

¹⁵² AČNB, f. ŽB/917/1, ŽB/3692/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1874–1879.

¹⁵³ AČNB, f. ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1874; ŽB/3018/1, Výkonný výbor ŽB 23. 10. 1874; ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 7. 8., 20. 9. 1876, 4. 7., 27. 7. 1877 a 19. 7. 1878; ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 16. 6. 1879.

kteřý závod čerpal do první třetiny 80. let v úvěrním spolku soukromníků. Nejdříve obnášel 20 000 zl., poté se snížil na 6 000 zl.¹⁵⁴

Modřanská rafinerie měla u Živnobanky k dispozici úvěř 240 000 zl., související s komisionářským prodejem cukru ze strany banky. Koncem srpna 1873 Živnobanka úvěř vypověděla a chtěla, aby byl splacen do konce října. K žádosti společnosti původně požadovaný termín několikrát prodloužila. Nakonec měl být úvěř zcela uhrazen do poloviny června 1874. Není zřejmé, jestli se tomu tak stalo. Každopádně o rok později měla rafinerie vůči Živnobance stále finanční závazky. Minimálně čerpala úvěř 100 000 zl., povolený roku 1873 – patrně ještě před burzovním krachem – v úvěrním spolku soukromníků. Nejspíše však dlužila bance peníze i mimo tento úvěř. V roce 1875 se Modřanská rafinerie ocitla ve vážných problémech. Po kampani 1874/75 jí zůstalo neuhrazené saldo ve výši 606 446 zl. Živnobance nezbylo nic jiného než přistoupit na dvouleté moratorium, které bylo později ještě o půl roku prodlouženo.¹⁵⁵

V této době se také výrazně zvýšil počet akcií Modřanské rafinerie ve vlastnictví Živnobanky; z 1 015 kusů na konci roku 1874 na 2 159 kusů o čtyři roky později, tedy zhruba dvojnásobně. Jednalo se do jisté míry o vynucený krok. Mezi akcionáře rafinerie patřili bývalí funkcionáři a klienti Živnobanky. Banka přebírala akcie v rámci vyrovnání pohledávek, které vůči nim měla a jež nebyli schopni uhradit.¹⁵⁶ Akcie rafinerie nenesly však žádné dividendy, neboť zisky společnosti po celou druhou polovinu 70. let směřovaly na vnitřní sanaci. Ta byla dokončena až rozhodnutím valné hromady rafinerie z října 1879, jež se usnesla redukovat akciový kapitál z 2 na 1,6 milionů zl. odkolkováním nominální hodnoty každé akcie o 40 zl. z 200 zl. na 160 zl.¹⁵⁷

2.1.4. Cukrovary Živnobanky a založení České společnosti pro průmysl cukerní

Živnobanka na začátku 80. let začala řešit budoucnost svých cukrovarů. Měla v nich uloženo značné množství kapitálu. Včetně cukrovaru ve Vranovicích to bylo v říjnu 1877 1 287 651 zl.

¹⁵⁴ M. VOJÁČEK, *František Ladislav Rieger*, s. 112–113; AČNB, f. ŽB/3378/32, 54, Výkonný výbor ŽB 13. 8. a 17. 11. 1873; ŽB/3378/33, Správní rada ŽB 20. 8. 1873; ŽB/3055/1, ŽB/3061/1, ŽB/3062/, ŽB/3064/1, ŽB/3195/1, ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, Bilance ŽB za l. 1873, 1877, 1878, 1880, 1882–1884, Úvěřní spolek soukromníků.

¹⁵⁵ AČNB, f. ŽB/3378/34, 46, Výkonný výbor ŽB 29. 8. a 27. 10. 1873; ŽB/3378/35, 100, 120, Správní rada ŽB 5. 9. 1873, 14. 7. 1875 a 18. 9. 1876; ŽB/3378/62, Výkonný výbor ŽB 3. 1. 1874; ŽB/3018/1, Výkonný výbor ŽB 28. 2. 1874; ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 8. 7. 1875; ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 13. 9. 1876; ŽB/3055/1, Bilance ŽB za r. 1873, Dopisovatelé, Úvěřní spolek soukromníků; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Valná hromada 31. 10. 1875.

¹⁵⁶ AČNB, f. ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 27. 8. 1875; ŽB/3378/103, 123, 129, Správní rada ŽB 15. 9. 1875, 13. 1. a 2. 7. 1877; ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 19. 7., 17. 11., 29. 12. 1876 a 13. 12. 1877.

¹⁵⁷ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 12, 1879, Wien 1879, s. 839; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Zpráva pro valnou hromadu 1879 s příloženou bilancí; Stanovy 1908, § 7.

Akciový kapitál banky byl přitom 4 miliony zl. a úhrn pasiv necelých 10 milionu zl.¹⁵⁸ Prostředky investované v cukrovarech chyběly Živnobance při provozování běžných bankovních obchodů, jež tak musela redukovat. Správní rada se proto v lednu 1880 usnesla, že cukrovary prodá, což oznámila i inzeráty v tisku. Zájemci o cukrovary se sice objevovali, ale žádná z nabídek bance nekonvenovala. Nehodlala prodat cukrovary za každou cenu. Cukrovar v Mochově – pokud to podmínky v cukrovarnickém průmyslu dovolovaly – celkem prosperoval, to samé platilo pro cukrovar v Domažlicích po přeměně v rafinerii.¹⁵⁹

Výjimkou byl cukrovar v Poděbradech. Ten vykazoval každoročně značnou ztrátu, především proto, že měl zastaralé strojní zařízení. Vedení Živnobanky stálo před dilematem – buď cukrovar modernizovat, popř. zařídit jej jako rafinerii, nebo jej za každou cenu prodat, byť se ztrátou. Náklady první varianty byly odhadovány na 100 000–150 000 zl. a nebylo jisté, zda cukrovar začne poté prosperovat. V listopadu 1882 bylo proto přikročeno k prodeji. Kupec se našel okamžitě – byli jim představitelé sousedního nymburského cukrovaru. Za cukrovar zaplatili 127 500 zl. Noví majitelé převzali poděbradský cukrovar v dubnu 1883. Živnobanka se stala komisionářem cukrovaru a poskytla mu úvěr 100 000 zl.¹⁶⁰ Z prodeje rezultovala pro Živnobanku ztráta 124 000 zl., která byla odepsána ze zisku za rok 1882. Dalších 78 322 zl. bylo odepsáno ze zisku následujícího roku.¹⁶¹

Situaci s cukrovary v Mochově a v Domažlicích vyřešila Živnobanka jiným způsobem. V srpnu 1881 zahájila přípravy k založení velké cukrovarnické akciové společnosti, jež by převzala její cukrovary (tehdy se ještě počítalo s tím, to bude včetně cukrovaru v Poděbradech). Živnobanka oslovila několik vídeňských bankovních ústavů se žádostí, aby jí pomohly získat koncesi a umístit akcie. Vyjednávala v tomto směru především s Österreichische Länderbank. Paralelně skrze vídeňského prostředníka komunikovala s francouzskou finanční skupinou o její potencionální účasti na společnosti. Tyto snahy ale nevedly k úspěšnému k cíli, takže Živnobanka byla nucena založit společnost sama, a to v mnohem menším měřítku, než původně plánovala. Výnosem z 15. prosince 1882 ministerstvo vnitra definitivně schválilo stanovy České společnosti pro průmysl cukerní se sídlem v Praze. Účelem společnosti bylo kupovat v Čechách a na Moravě existující cukrovary anebo zakládat cukrovary nové, vyrábět cukr a

¹⁵⁸ AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 15. 10. 1877; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, příloha.

¹⁵⁹ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 30–31; AČNB, f. ŽB/3378/164, Správní rada ŽB 12. 1. 1880; ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 3. 5. 1880, 18. 2. a 1. 4. 1881.

¹⁶⁰ AČNB, f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 14. 11., 20. 11., 24. 11., 27. 11., 27. 12. 1882, 2. 1., 6. 3. a 27. 3. 1883; ŽB/3378/210, 211, Správní rada ŽB 23. 11. a 30. 11. 1882; ŽB/2816/3, Výkonný výbor ŽB 3. 4. 1883; ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1882.

¹⁶¹ AČNB, f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 26. 1. 1883; ŽB/2816/90, Výkonný výbor ŽB 12. 2. 1884.

vedlejší výrobky z řepy i surového cukru. Akciový kapitál obnášel 1 milion zl., rozdělený na 10 000 akcií po 100 zl.¹⁶²

Subskripce probíhala soukromou cestou. Živnobanka napřímo oslovila „české kapitalisty“ s výzvou k upisování akcií. Ačkoliv byly akcie nabízeny za nominální cenu, nebyl o ně příliš zájem. Důvodem byl rezervovaný postoj k dividendovým papírům, který nastal ve veřejnosti po burzovním krachu roku 1873, i obecně kapitálová slabost českých podnikatelských vrstev. Ředitel Živnobanky Karel Urbanec proto odjel na počátku května 1883 do Vídně, kde ještě naposledy jednal v Länderbank o participaci tohoto ústavu na emisi, ale neúspěšně. Nakonec se podařilo umístit na trhu 3 418 akcií, zbylých 6 582 kusů převzala Živnobanka. Ustavující valná hromada se konala 30. června 1883.¹⁶³ Cukerní společnost zakoupila od Živnobanky cukrovar v Mochově za 500 000 zl. a cukrovar v Domažlicích za 380 000 zl. Z těchto transakcí vyplynula pro banku ztráta na mochovském cukrovaru 32 775 zl. a na domažlickém cukrovaru 7 372 zl.¹⁶⁴

Cukrovar ve Vranovicích sice Živnobanka nevlastnila, ale provozoval se de facto na její účet.¹⁶⁵ Ostatně i v protokolech orgánů banky se označoval jako „náš cukrovar.“ Sekvestrace, která měla skončit roku 1881, nesplnila svůj účel. Pohledávka Živnobanky nebyla uhrazena, naopak narostla. V květnu 1881 činila 221 000 zl. Banka intenzivně řešila co dál. Prozatím se její právní poměr k cukrovaru nezměnil. Neschopnost cukrovaru splácet dluhy vedla k tomu, že v roce 1883 byl na něj vyhlášen konkurz. Živnobanka do něj přihlásila pohledávku ve výši 330 000 zl. K její záchraně cukrovar v červnu 1884 koupila v dražbě za 179 800 zl. Nadto zaplatila ještě 36 392 zl. za inventář továrny.¹⁶⁶

¹⁶² AČNB, f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 19. 8., 25. 8., 26. 8., 6. 9., 13. 9., 20. 9., 29. 9., 4. 11., 21. 11., 28. 11., 7. 12., 12. 12. 1881; 5. 1., 7. 1., 9. 1., 13. 1., 8. 3., 10. 3., 17. 3., 19. 5., 30. 5. a 26. 6. 1882; ŽB/3378/193, 198, 206, Správní rada ŽB 5. 9. 1881, 19. 1. a 27. 7. 1882; ŽB/3868/2, Úmluvy s H. Beniesem v příčině emise akcií Cukrbanky 1881–1882; Česká společnost pro průmysl cukerní (ČSPC), korespondence (založení společnosti), Výnos č. místopředsedství č. 86544 z 4. 1. 1883; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Stanovy ČSPC 1883.

¹⁶³ AČNB, f. ŽB/2816/1, 4, 9, 12, Výkonný výbor ŽB 29. 3., 6. 4., 24. 4. a 4. 5. 1883; ŽB/3378/217, 219, Správní rada ŽB 26. 4. a 27. 6. 1883; ŽB/3868/2, ČSPC, korespondence (založení společnosti), Účet splátek na akcie; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Ustavující valná hromada 30. 6. 1883.

¹⁶⁴ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 31.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 30.

¹⁶⁶ Viz AČNB, f. ŽB, protokoly výkonného výboru a správní rady ŽB 1879–1884, zejména: f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 6. 5. 1881, 30. 1., 3. 3., 9. 3., 13. 3., 16. 3. a 27. 3. 1883; ŽB/3378/215, Správní rada ŽB 15. 3. 1883; ŽB/2816/32, 52, 128, 131, Výkonný výbor ŽB 10. 7., 21. 9. 1883, 13. 6. a 24. 6. 1884; ŽB/2690/10, Správní rada ŽB 18. 6. 1884; ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1884.

2.1.5. Živnobanka a cukrovarnický průmysl 1880–1899

Na počátku 80. let 19. století nastoupila v cukrovarnictví prudká konjunktura.¹⁶⁷ Živnobanka na to reagovala tím, že oslovila vybrané cukrovary s cílem získat jejich komisionářské zastupování. Kromě toho byla nově otevřená filiálka v Brně instruována, aby se pokusila navázat obchodní spojení s moravskými cukrovary.¹⁶⁸ Iniciativa banky se pomalu vyplácela. Zatímco v roce 1881 obstarávala komisionářský prodej jen pro 3 cizí cukrovary, roku 1882 to bylo pro 5 cukrovarů, roku 1883 pro 9 cukrovarů a následující rok dokonce pro 10 cukrovarů. S První českou akciovou společností pro rafinování cukru se však Živnobance komisionářskou smlouvu uzavřít nepodařilo, i když o to v listopadu 1879 usilovala a byla významným akcionářem firmy s kapitálovou účastí 21,59 %.¹⁶⁹ Neovládala však desetičlennou správní radu rafinerie – měla v ní tři zástupce (Karla Dimmera, Josefa Götzla a Jana Mosera).¹⁷⁰ Modřanská rafinerie v 80. letech využívala při prodeji cukru služeb pražské filiálky Credit-Anstaltu a firmy N. Hellmann, které pravděpodobně nabídly lepší podmínky než Živnobanka.¹⁷¹

Podobný rozmach jako komisionářské obchody zažilo i poskytování daňových úvěrů. V roce 1881 Živnobanka požádala ministerstvo financí, aby zvýšilo limit, do něž přijímalo její záruku za daň z řepy, na 1,5 milionu zl. Po dlouhých jednáních ministerstvo bance vyhovělo. Roku 1883 byla maximální hranice stanovena obnosem 2 mil. zl.¹⁷² Živnobanka toho využila. Jestliže v roce 1880 zprostředkovala daňový úvěr pro 10 cukrovarů v částce 967 677 zl., v roce 1883 to učinila již pro 17 cukrovarů v sumě 1 986 017 zl.

Expanze Živnobanky v cukrovarnictví však neměla dlouhého trvání. Přerušila ji světová cukerní krize z nadvýroby. Mezi nejpostiženější země patřilo Rakousko-Uhersko. V českých zemích, kde krize propukla v březnu 1884 a trvala do roku 1888, poklesla cukerní výroba až o 43 %. Krize Živnobanku kvůli jejím úzkým stykům s cukrovarnickým průmyslem tvrdě zasáhla.¹⁷³ Situace byla ještě zostřena skutečností, že cukrovarnictví bylo takřka jediným průmyslovým odvětvím, se kterým banka v této době pracovala. Momentální situace v cukrovarnictví tak měla velký vliv na její bilanční výsledky. Pregnantně to vyjádřila výroční zpráva banky za rok 1879, když omlouvala nižší míru čistého zisku za tento rok: „*Jelikož*

¹⁶⁷ F. DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví*, Praha 1985, s. 29.

¹⁶⁸ AČNB, f. ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 5. 3., 8. 3. a 26. 4. 1880.

¹⁶⁹ AČNB, f. ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 14. 11., 17. 11. a 24. 11. 1879; ŽB/3378/159, Správní rada ŽB 17. 11. 1879.

¹⁷⁰ Složení správní rady Modřanské rafinerie viz SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83.

¹⁷¹ V. ZIKMUND (ed.), *Rukověť pro cukrovarníky a obchodníky cukrem. I. ročník 1884/85*, Praha 1884, s. 40–41.

¹⁷² *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 31; AČNB, f. ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1881; ŽB/2816/44, Výkonný výbor ŽB 24. 8. 1883.

¹⁷³ Jurij KRÍŽEK, *Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí*, Československý časopis historický 4, 1956, č. 2, s. 293–298.

cukrovary jsou nejdůležitějším a vzhledem k velké části investovaného v nich kapitálu nejrozsáhlejším odvětvím našeho obchodu, jest výsledek jimi docílený pro bilanci naší rozhodujícím a není tudíž s podivením, je-li celkový zisk jen skrovný.“¹⁷⁴ V polovině 80. let to stále platilo.

Živnobanka měla předně velkou část majetku investovanou v akciích České společnosti pro průmysl cukerní a První české akciové společnosti pro rafinování cukru (dohromady cca 1 mil. zl.). Za kampaně 1883/84, 1884/85, 1885/86, 1886/87 vyplácela Cukerní společnost dividendu jen dvakrát: za r. 1884/1885 10 % a za r. 1886/87 2,5 %. Modřanská rafinerie na tom byla ještě hůře: dividendový kupon honorovala pouze jednou: za r. 1884/85 (10 %). Živnobanka tak z držení těchto akcií neměla téměř žádný profit. Kvůli akciím Modřanské rafinerie musela navíc ze zisku za rok 1886 odepsat sumu 27 035 zl.¹⁷⁵

K tomu se přidaly přímé ztráty, jež vznikly ze spojení s firmou Rudolf Müller v Praze, které patřil cukrovar v Městci Králové. Byly důsledkem neprofesionality tehdejšího managementu banky. Na sklonku roku 1883 poskytla banka firmě úvěr 250 000 zl., jenž byl simultánně zajištěn na zmíněném cukrovaru a dvou dalších nemovitostech. S tím nesouhlasil ve správní radě banky přítomný zeměpanský komisař Maxmilian rytíř z Kurzbecků.¹⁷⁶ Obával se, že tento obchod na základě dosavadních zkušeností nedopadne pro banku dobře. Roli při povolení úvěru hrálo patrně to, že Rudolf Müller byl bývalým členem správní rady banky a v letech 1879–1880 dokonce jejím předsedou. Varování zeměpanského komisaře se vyplnilo. Již koncem března 1884 požádal Rudolf Müller věřitele o odklad splátek. Ani vyhlášené moratorium nepomohlo a firma se ocitla v konkurzu. Živnobanka měla vůči společnosti ještě pohledávku ve výši 80 000 zl. z ručení daně za cukrovar v Městci Králové, z níž 76 894 zl. – tedy téměř celou částku – odepsala ze zisku za rok 1885. Z hypotéky na tomto cukrovaru odepsala ze zisku za rok 1887 sumu 27 000 zl.¹⁷⁷ Ale i další cukrovarnické obchody přinesly v tomto období Živnobance ztrátu – např. roku 1885 z vranovického cukrovaru ve výši 36 409 zl.¹⁷⁸

Cukerní krize vážně ohrozila existenci Živnobanky. V prosinci 1884 ohlásila úpadek Česká společnost pro úvěr hypoteční (Böhmische Bodencreditanstalt), přepjatě se angažující

¹⁷⁴ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 31; AČNB, f. ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1879.

¹⁷⁵ AČNB, f. ŽB/2816/382, Výkonný výbor ŽB 18. 2. 1887.

¹⁷⁶ Zeměpanský komisař reprezentoval ve správní radě Živnobanky státní dozor. Měl dohlížet na to, aby banka dodržovala zákony i další normy.

¹⁷⁷ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 32; AČNB, f. ŽB/2690/2, 7, Správní rada ŽB 29. 12., 31. 12. 1883 a 28. 3. 1884; ŽB/2816/80, 103, 453, Výkonný výbor ŽB 8. 1., 28. 3. 1884 a 14. 2. 1888; ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1885. Detailně k otázce vyrovnání s firmou Rudolf Müller a budoucnosti cukrovaru v Městci Králové viz protokoly výkonného výboru a správní rady ŽB z l. 1884–1888.

¹⁷⁸ AČNB, f. ŽB/2816/299, Výkonný výbor ŽB 16. 2. 1886.

v cukrovarnickém průmyslu. To vedlo v Čechách k nedůvěře veřejnosti vůči bankovním ústavům a k vybírání vkladů, jež obzvláště citelně postihlo Živnobanku. Vklady na knížky a pokladní poukázky, jež na konci roku 1883 přesahovaly částku 6 milionu zl., klesly během dvou let prakticky o polovinu. Věřitelé na běžných účtech se v tomto období snížili z 1,4 mil. zl. na 440 000 zl. Josef Horák řadí poslední měsíce roku 1884 a rok 1885 k nejtěžším dobám Živnobanky. Banka ale nakonec krizi přečkala.¹⁷⁹

Živnobanka reagovala na probíhající krizi tím, že v druhé polovině 80. let omezila své působení v cukrovarnickém průmyslu a snažila se jej postavit na bezpečnější a výdělečnější základ. Banka vypovídala nevýhodné komisionářské smlouvy a snažila se je znovu uzavřít s výhodnějšími podmínkami (nižší úvěr, jistější záruka, vyšší provize a úrok). To se podařilo v roce 1886 s cukrovary v Bečvárech, Háji a v Novém Bydžově. Naopak cukrovar v Lenešicích roku 1887 na požadavky Živnobanky nepřistoupil.¹⁸⁰ Počet komisionářských spojení poklesl oproti roku 1884, kdy jich banka měla 10, na cca 6 v letech 1887 a 1888 (viz tab. 2). Na přelomu 80. a 90. let Živnobanka realizovala téměř všechny své akcie České společnosti pro průmysl cukerní i cukrovar ve Vranovicích (detaily níže). Tím uvolnila značné prostředky – cca 1 milion zl., tedy jednu třetinu akciového kapitálu –, jež nyní mohla použít k běžným bankovním obchodům. Proces konsolidace banky, táhnoucí se od krize 1873, tím byl ukončen.¹⁸¹

Literatura vyzdvihuje komisionářský prodej cukru jako hlavní zdroj příjmů Živnobanky v 70. a 80. letech 19. století.¹⁸² Pokusíme se to ověřit tak, že stanovíme jeho podíl na hrubém zisku Živnobanky. Z tabulky níže (tab. 1) budeme brát v úvahu pouze léta 1871–1876 a 1884–1887. Údaje pro léta 1877–1883 jsou značně zkreslena tím, že zahrnují i výsledky hospodaření vlastních cukrovarů Živnobanky. Částečně deformována jsou eventuálně i léta 1884–1887, neboť mohou obsahovat výsledky vranovického cukrovaru, který tehdy Živnobance patřil. Rozhodl jsem se je však do komparace zařadit, neboť míra zkreslení by nebyla tak vysoká jako v předchozích letech, kdy banka vlastnila cukrovary tři. Data indikují, že nejčastěji se podíl výnosu komisionářského obchodu pohyboval mezi 15–22 %. Velmi nízká poměrná hodnota pro rok 1872 (5,27 %) je způsobena specifičností situace, kdy za vrcholící zakladatelské horečky příjmy Živnobanky plynuly hlavně ze spekulace s cennými papíry.¹⁸³ Čísla potvrzují, že komisionářský obchod s cukrem tvořil důležitý zdroj příjmů Živnobanky. Je totiž nutné si

¹⁷⁹ J. KRÍŽEK, *Krise cukrovarnictví*, s. 297–298; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 32.

¹⁸⁰ AČNB, f. ŽB, Výkonný výbor, správní rada ŽB 1885–1888; ŽB/911/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1887.

¹⁸¹ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 34; AČNB, f. ŽB/911/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1889–1890.

¹⁸² *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 34; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 97–98.

¹⁸³ Za rok 1872 obnášel zisk na cenných papírech 416 496 zl. (39,18 %). AČNB, f. ŽB/3054/1, Bilance ŽB za r. 1872, Účet ze ztráty a zisku.

uvědomit, že s ním byla spojena i úvěrová spolupráce, z níž banka měla zisk ve formě úroků. Komisionářství tak bance přinášelo větší zisky, než uvedená data napovídají.

Pokud se podíváme na údaje v tabulce podrobněji, všimneme si, že výnos cukerních obchodů byl paradoxně vyšší během cukerní krize poloviny 80. let než v letech, jež jí předcházely. Čím to bylo způsobeno? Jednoznačné vysvětlení chybí. Pravděpodobně se začátkem 80. let v bilanci negativně promítaly výsledky vlastních cukrovarů, jmenovitě ztráty cukrovaru poděbradského. V období cukerní krize tento cukrovar již Živnobance nepatřil.

Tab. 1: Výnos obchodu s cukrem a jeho podíl na hrubém zisku
ŽB v l. 1871–1887

Rok	Výnos obchodu cukrem (zl.)	Hrubý zisk (zl.)	Podíl komisionářského obchodu na hrubém zisku (%)
1871	44 866*	259 472	17,29
1872	56 060*	1 063 163	5,27
1873	88 685*	776 130	11,43
1874	67 377*	396 603	16,99
1875	56 492*	299 412	18,87
1876	67 382**	307 233	21,93
1877	72 585***	293 492	24,73
1878	46 685***	276 755	16,87
1879	19 189***	229 286	8,37
1880	4 775***	305 818	1,56
1881	8 250***	293 175	2,81
1882	18 891***	354 388	5,33
1883	28 939***	360 572	8,03
1884	37 640****	248 147	15,17
1885	42 213****	275 406	15,33
1886	44 715****	205 255	21,79
1887	36 279****	221 620	16,37

Pozn. Po roce 1887 Živnobanka začala prodávat i jiné zboží, údaje pro cukr z toho nelze vydělit.

a – Údaj není k dispozici.

* Pouze komisionářský prodej.

** Komisionářský prodej + prodej na vlastní účet.

*** Komisionářský prodej + vlastní cukrovar.

**** Komisionářský prodej + potencionálně cukrovar ve Vranovicích.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3053/1, ŽB/3054/1, ŽB/3055/1, ŽB/3056/1, ŽB/3057/1, ŽB/3059/1, ŽB/3061/1, ŽB/3062/1, ŽB/3063/1, ŽB/3064/1, ŽB/3066/1, ŽB/3195/1, ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, Bilance ŽB za l. 1871–1887; ŽB/917/1, ŽB/3692/1, ŽB/911/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1871–1887; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, statistická příloha.

Po překonání cukerní krize se Živnobanka opět začala více angažovat v cukrovarnickém průmyslu. V roce 1889 reorganizovala své oddělení pro zboží (de facto cukerní oddělení), aby se mohlo více věnovat komisionářským obchodům. Přijala do něj nové zaměstnance – např. Apolla Růžičku nebo Emanuela Zvolského – a pronajala si nový sklad na Senovážném náměstí. K dalšímu personálnímu posílení došlo na konci roku 1890.¹⁸⁴ Banka se snažila cílevědomě navazovat nová obchodní spojení – nejprve se zaměřila na cukrovary na Moravě, neboť mezi její klientelou prakticky chyběly. Na Moravu se vydal za tímto účelem v únoru 1890 prokurista banky Ivan Hájek. Akviziční činnost nesla výsledky. Podařilo se uzavřít komisionářské smlouvy s cukrovary v Brodku u Přerova a v Pohořelicích.¹⁸⁵ Zatímco na počátku 90. let zajišťovala Živnobanka komisionářský prodej pro 11 cukrovarů, na konci století to bylo již téměř pro 20 závodů. I poskytování záruky za cukerní daň se úspěšně rozvíjelo (viz. tab. 2). V roce 1890 začala Živnobanka z iniciativy A. Růžičky znovu obchodovat s cukrem na vlastní účet, čímž na sebe brala větší riziko. Jednalo se však o dobré rozhodnutí, poněvadž tyto obchody přinášely bance každoročně zisk.¹⁸⁶ Obchodu s cukrem se věnovaly i filiálky – např. hlavní náplní činnosti benešovské filiálky v letech 1889–1893 byl prodej cukru firmy Schoeller & Co. pro Benešov a okolí. Cukerním obchodům se dařilo i ve filiálce v Jihlavě.¹⁸⁷

Na druhou stranu přístup centrály Živnobanky k cukrovarnictví z hlediska industrializačního procesu byl v 90. letech konzervativní. Soustředila se na lukrativní komisionářské obchody s cukrem. Se zakladatelskými podněty nepřicházela, a pokud se nějaké objevily, tak se s nimi neztotožnila. V polovině roku 1889 tlumočila brněnská filiálka do Prahy vyzvání, aby se Živnobanka zúčastnila subskripce nových akcií cukrovaru v Modřicích tím, že by na nastro převzala 350 kusů po 250 zl. V březnu 1896 navrhla brněnská filiálka, aby banka

¹⁸⁴ AČNB, f. ŽB/2816/531, 556, 572, 678, Výkonný výbor ŽB 19. 2., 31. 5., 14. 8. 1889 a 12. 11. 1890; ŽB/2690/68, Správní rada ŽB 7. 6. 1889; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 5. 10. 1889. A Růžička přešel z České společnosti pro průmysl cukerní, kde byl prokuristou. Růžička i Zvolský se vypracovali mezi vedoucí úředníky Živnobanky (prvně jmenovaný dokonce na post vrchního ředitele).

¹⁸⁵ AČNB, f. ŽB/2816/531, 532, 534, 536, 537, 604, 606, 611, 643, 648, 655, Výkonný výbor ŽB 19. 2., 22. 2., 27. 2., 8. 3., 12. 3. 1889, 21. 1., 30. 1., 21. 2., 20. 6., 3. 7. a 1. 8. 1890.

¹⁸⁶ LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 7. 4. 1904.

¹⁸⁷ AČNB, f. ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, Bilance ŽB za l. 1888–1895; ŽB/2816/562, 887, Výkonný výbor ŽB 6. 7. 1889 a 7. 1. 1893.

participovala na zřízení nového cukrovaru v Nezamyslicích. V obou případech to výkonný výbor banky odmítl.¹⁸⁸

Ačkoliv cukrovarnictví zůstalo v 90. letech hlavním průmyslovým odvětvím, v němž se Živnobanka angažovala, banka pronikala svou úvěrovou činností i do jiných oborů (zejména pivovarnictví, strojírenství, textilnictví a papírenství). Diverzifikovala tedy své investice. To byl jeden z důvodů, proč ji ostrá cukerní krize let 1894–1896 na rozdíl od té z 80. let prakticky nepoškodila.¹⁸⁹ Nejvýznamnějšími cukrovarskými firmami, s nimiž banka udržovala v této době styky, byly Česká společnost pro průmysl cukerní a První česká akciová společnost pro rafinování cukru.

2.1.6. Česká společnost pro průmysl cukerní 1883–1899

S Cukerní společností měla Živnobanka velmi úzký vztah. Společnost sídlila v budově banky a byla lidově nazývána „Cukerní banka“ (zkráceně „Cukrbanka“), pravděpodobně kvůli svému provázání s Živnobankou. Banka při založení společnosti převzala 6 582 akcií, přičemž do konce roku 1883 počet akcií ve vlastnictví banky zůstal téměř totožný – snížil se o 5 kusů na 6 577 akcií. K 31. prosinci 1884 měla Živnobanka na nostru o 680 kusů více: 7 257 akcií. Domnívám se, že se těchto akcií zbavili akcionáři, kteří byli znepokojeni začínající cukerní krizí a skutečností, že Cukerní společnost za první rok svého fungování nevyplácela dividendu. Banka je od nich odkoupila, aby si zachovala kredibilitu před veřejností pro další emise. Pokud by klienti nabyli dojmu, že jim banka nabídla „špatné“ akcie, mohlo by to ohrozit úspěch budoucích emisí, zvláště za situace, kdy se jednalo o první emisi průmyslového podniku, kterou banka zajišťovala od hospodářské krize roku 1873. Případně Živnobanka mohla získat akcie od dlužníků, kteří se v důsledku cukerní krize dostali do obtíží.

Každopádně se ze strany banky jednalo o vynucený krok – neměla zájem navyšovat již tak značnou akciovou držbu v Cukerní společnosti, právě naopak. Roku 1885 se pokusila část akcií prodat. Pomoci k tomu měl i vstup Cukerní společnosti na vídeňskou burzu, ke kterému ale nedošlo.¹⁹⁰ Živnobanka chtěla využít situace, že společnost za kampaň 1884/1885 vyplácela dividendu 10 %. Přesto za nejisté situace v cukrovarnictví nebyl o akcie zájem, takže i v příštích letech akciová držba banky stagnovala okolo 7 200 akcií z celkových 10 000 akcií (srov. tab.

¹⁸⁸ AČNB, f. ŽB/2816/561, Výkonný výbor ŽB 28. 6. 1889; ŽB/1785/114, Výkonný výbor ŽB 6. 3. 1896.

¹⁸⁹ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 39, 41; AČNB, f. ŽB/911/1, ŽB/10/1, ŽB 19/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1894–1897.

¹⁹⁰ AČNB, f. ŽB/2816/228, 236, 267, 269, Výkonný výbor ŽB 19. 5., 16. 6., 9. 10. a 16. 10. 1885.

3). Živnobanka tak měla v akciovém kapitálu společnosti investováno 720 000 zl., což bylo v poměru k jejímu vlastnímu akciovému kapitálu 3 mil. zl. mimořádně vysoká částka.

Živnobanka tedy disponovala v Cukerní společnosti jasnou kapitálovou většinou. Tomu odpovídalo i složení dvanáctičlenné správní rady firmy. Živnobanka v ní měla sedm svých představitelů, takže ji ovládala (viz tab. 8). Prvním předsedou správní rady se sice stal Jan hrabě Harrach, ale jeho funkce byla reprezentativní, jak to u příslušníků šlechty ve správních radách akciových společností obvykle bývalo.¹⁹¹ Harrach ve správní radě nevydržel dlouho. V roce 1887 z ní vystoupil. Předsedou správní rady Cukerní společnosti byl místo něho zvolen dosavadní místopředseda Karel Dimmer, předseda správní rady Živnobanky.¹⁹²

Propojení s Cukerní společností umožnilo Živnobance vypořádat její zatěžující investice v cukrovarnickém průmyslu a převést je na tuto firmu. V dubnu 1888 získala Cukerní společnost v dražbě cukrovar v Městci Králové, na němž vážla hypoteční pohledávka Živnobanky. Cukerní společnost ji od banky odkoupila za 117 500 zl.¹⁹³ V roce 1890 Živnobanka prodala Cukerní společnosti cukrovar ve Vranovicích pravděpodobně za 300 000 zl.¹⁹⁴ Z transakce rezultoval pro banku schodek 128 833 zl, který odepsala ze zisku za rok 1890. V souvislosti s nabytím cukrovaru emitovala Cukerní společnost 2 000 nových akcií, jež převzala Živnobanka za nominální cenu 200 000 zl. Akciový kapitál společnosti nově činil 1,2 milionu zl. a skládal se z 12 000 akcií po 100 zl.¹⁹⁵

Živnobance se díky příznivější situaci v cukrovarnickém průmyslu i samotné Cukerní společnosti (za kampaň 1887/88 vyplácela dividendu 5 % a za kampaň 1888/89 8 %) podařilo též najít kupce na její akcie. V letech 1889–1890 odprodala vídeňské firmě Jos. Kohn & Co. téměř všechny své akcie Cukerní společnosti (včetně emise z roku 1890). Protože to bylo méně než za nominální hodnotu, utrpěla ztrátu 80 957 zl.¹⁹⁶ Jak už bylo výše naznačeno, Živnobanka v této době nedisponovala takovým dostatkem vlastních a svěřených prostředků, aby si mohla

¹⁹¹ Zdeněk JINDRA, *Správní radové pražských akciových bank – jejich počet, struktura a vliv (analytická sonda dle stavu v roce 1912)*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 89.

¹⁹² SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Správní rada 3. 8. 1883; ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 24. 10. 1887.

¹⁹³ AČNB, f. ŽB/2816/451, Výkonný výbor ŽB 7. 2. 1888; ŽB/2690/50, Správní rada ŽB 7. 2. 1888; *Cukrovar v Králové Městci*, Národní listy 28, 9. 4. 1888, č. 99, s. 3.

¹⁹⁴ Josef Horák uvádí cenu 229 800 zl. V obou případech to nebyla konečná cena – později byla ještě navýšena o převzaté zásoby apod.

¹⁹⁵ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 34; AČNB, f. ŽB/2816/595, 600, 698, Výkonný výbor ŽB 13. 12. 1889, 7. 1. 1890 a 17. 2. 1891; ŽB/2690/75, Správní rada ŽB 9. 1. 1890; ŽB/911/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1890; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Správní rada 29. 7. a 11. 8. 1890; ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 31. 7. 1890.

¹⁹⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 34; AČNB, f. ŽB/911/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1889; ŽB/2816/606, 669, Výkonný výbor ŽB 30. 1. a 30. 9. 1890; detailněji viz protokoly výkonného výboru a správní rady ŽB 1889–1891 a ŽB/3868/2, ČSPC.

dovolit vlastnit tolik akcií Cukerní společnosti, aniž by to nemělo negativní vliv na provozování jejích běžných bankovních obchodů. Proto je raději – byť s prodělkem – realizovala.

V letech 1890–1891 měla Živnobanka na nostru jen nepatrný počet akcií Cukerní společnosti: cca 70–80 kusů. Přesto na valné hromadě konané 13. září 1891 disponovala majoritou. Bylo v ní zastoupeno 2 125 akcií, na něž připadalo 100 hlasů. Představitelé Živnobanky hlasovali s 1 250 akciemi a 59 hlasy. Co za tím stálo? V první řadě to byla skutečnost, že firma Jos. Kohn & Co. neměla zájem ovládnout společnost. Sledovala v první řadě výdělečné cíle, ať už v podobě dividendového zisku nebo možnosti akcie výhodně zpeněžit. Kvůli tomu Živnobanka vymohla roku 1889 povolení ke kótování akcií Cukerní společnosti na vídeňské burze. Ostatně za firmu Jos. Kohn & Co. s jejími 360 přihlášenými akciemi na zmíněné valné hromadě vystupoval člen správní rady Živnobanky František Rašín. Je pravděpodobné, že mezi Živnobankou a vídeňskou firmou byla učiněna nějaká dohoda, která zachovávala pozice banky v Cukerní společnosti. Protokol výkonného výboru Živnobanky z 31. července 1891 totiž obsahuje sdělení, že „*po dlouhém vyjednávání stalo se s jmenovanou firmou [Jos. Kohn & Co.] dohodnutí, které vzhledem k našemu značnému engagementu v cukerní společnosti nám prospěšné a nutné se jeví.*“ Detaily však bohužel chybí. Dále většinu Živnobanky na valné hromadě roku 1891 umožnila malá účast (mezi pětinou a šestinou akciového kapitálu) a skutečnost, že mezi akcionáři Cukerní společnosti se nacházeli funkcionáři banky.¹⁹⁷

Prodej akcií firmě Jos. Kohn & Co. paradoxně téměř nezměnil mocenské rozložení uvnitř Cukerní společnosti. Ve správní radě sice nově zasedl zástupce vídeňské firmy, Alfred Kanitz,¹⁹⁸ ale Živnobance v ní po celá 90. léta zůstalo sedm členů, včetně předsedy. Po roce 1891 si Živnobanka přesto pro jistotu opatřila více akcií. V letech 1892–1898 se její držba pohybovala v rozmezí 307–1 042 kusů. Mimoto se mohla při valných hromadách opřít o akcie, které si u ní její klienti uložili do depotu (srov. tab. 3).

Formy obchodní spolupráce mezi Živnobankou a Českou společností pro průmysl cukerní byly stejné jako u jiných cukrovarských podniků. Banka fungovala jako komisionář výrobků společnosti, firmu úvěrovala a přejímala záruku za daň z cukru. Na druhou stranu přistupovala k Cukerní společnosti jinak než k většině ostatních cukrovarských firem, ať už ve stanovení mírnějších obchodních podmínek nebo v tom, že se jí v rámci možností snažila vyhovět. Toto privilegované postavení bylo důsledkem symbiózy obou subjektů.

¹⁹⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Valná hromada 13. 9. 1891; AČNB, f. ŽB/2816/552, 554, 742, Výkonný výbor ŽB 17. 5., 24. 5. 1889 a 31. 7. 1891.

¹⁹⁸ AČNB, f. ŽB/2816/564, Výkonný výbor ŽB 12. 7. 1889; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 27. 8. 1889.

První komisionářská smlouva byla uzavřena krátce po ustavení Cukerní společnosti na jeden rok. K jejímu podpisu došlo 13. září 1883. Banka převzala prodej bílého cukru z domažlické rafinerie, surový cukr z Mochova si společnost prodávala sama. Povolený hypoteční úvěr obnášel 700 000 zl. V roce 1884 při prodlužování smlouvy učinila banka společnosti ústupek. Ta mohla totiž nově sama prodávat do ciziny a do Terstu třetinu produkce rafinády. I tato smlouva za rok vypršela. Za panující cukerní krize se Živnobanka snažila docílit lepších podmínek. Nakonec bylo docíleno kompromisu. Banka chtěla společnosti poskytnout hypoteční úvěr 200 000 zl. K jejímu přání jej ale zvýšila nejdříve na 250 000 zl. a poté na 300 000 zl. Přesto se jednalo o výrazné snížení oproti předchozímu stavu – na konci roku 1884 obnášela hypoteční pohledávka Živnobanky 450 000 zl. Původní úrok z dlužné částky byl 1 % nad úrokovou sazbou cedulové Rakousko-uherské banky, minimálně 5,5 %. Živnobanka nyní požadovala alespoň 6 %. Nakonec se spokojila s původními 5,5 %. Vymohla si však zvýšení provize z prodeje cukru z 1 % na 1,5 %. K přání jejího ředitele Karla Urbance byla do komisionářské smlouvy doplněna podmínka, aby Cukerní společnost dávala do Živnobanky všechny své směnky a devizy. Nová smlouva platila na dobu neurčitou, ale mohla být každý rok vypovězena.¹⁹⁹ Když Cukerní společnost získala roku 1888 cukrovar v Městci Králové, tak jí Živnobanka poskytla provozní kapitál formou úvěru na dobu pěti let do obnosu 150 000 zl.²⁰⁰

Roku 1889 se Živnobanka rozhodla vypovědět komisionářskou smlouvu s Cukerní společností. Banka se snažila docílit toho, aby jí byl dán do prodeje veškerý bílý cukr z domažlické rafinerie. Odpadla by tedy výjimka pro cukr určený na export. Tento požadavek plně zapadal do tehdejších snah banky rozšířit svůj komisionářský obchod se zbožím. Podařilo se jí ho prosadit. Společnost mohla odteď napřímo prodávat rafinádu jen firmám z Domažlic a obchodníkům z okolí, kteří si do továrny přijeli zboží vyzvednout a tam jej hotově zaplatili. Musela však za to dát Živnobance náhradu 0,5 % z dosažené ceny. Z komisionářského prodeje si banka stále účtovala provizi 1,5 %. Nově byl upraven úvěr. Limit pro hypoteční úvěr byl stanoven na 300 000 zl. a pro úvěr na běžném účtu 200 000 zl. Celkem mohly tedy všechny závody Cukerní společnosti čerpat úvěr do výše 500 000 zl. Provozní úvěr 150 000 zl. pro cukrovar v Městci Králové odpadl. Úrok z dlužné částky činil 1 % nad sazbu cedulové banky, nejméně však 5 %, byl tedy o 0,5 % pro společnost výhodnější než předtím. Mimoto si Živnobanka vymínila, že Cukerní společnost pojistí své cukrovary v Domažlicích, Mochově a Městci Králové. Veškerá náhrada eventuální škody měla být vyplacena bance. Takto

¹⁹⁹ AČNB, f. ŽB/2816/37, 92, 109, 205, 214, 241, 273, 279, Výkonný výbor ŽB 30. 7. 1883, 19. 2., 15. 4. 1884, 24. 2., 27. 3., 3. 7., 30. 10. a 20. 11. 1885; ŽB/3378/221, Správní rada ŽB 14. 9. 1883; ŽB/2690/25, 26, Správní rada ŽB 14. 11. a 17. 12. 1885.

²⁰⁰ AČNB, f. ŽB/2816/451, Výkonný výbor ŽB 7. 2. 1888; ŽB/2690/50, Správní rada ŽB 7. 2. 1888.

modifikovaná komisionářská smlouva měla platit k přání banky alespoň do 30. září 1893. Pokud by jí však ani jedna strana rok předem nevyověděla, měla být automaticky prolongována.²⁰¹ O tom, jak byl komisionářský prodej domažlické rafinády výnosný, svědčí to, že za kampaň 1889/90 byla Živnobance vyplacena provize 40 180 zl.²⁰²

Další upevnění obchodních styků Živnobanky a Cukerní společnosti přišlo v roce 1891. Tehdy k žádosti podniku převzala banka komisionářský prodej surového cukru vyrobeného v továrnách v Mochově, Městci Králové a ve Vranovicích a nákup suroviny pro rafinerii v Domažlicích. Dostávala za to provizi 1,5 krejcaru z každého metrického centu.²⁰³ Živnobanka rozšiřovala i rozsah daňové záruky. Zatímco nejdříve zprostředkovala daňový úvěr pouze pro cukrovar v Mochově, od roku 1888 k tomu přidala i rafinerii v Domažlicích a od následujícího roku se tato služba týkala všech závodů firmy.²⁰⁴

Úvěrový rámec 500 000 zl., povolený roku 1889, nebyl v praxi dodržován. Již na konci tohoto roku dlužila Cukerní společnost na běžném účtu 866 548 zl. a o rok později dokonce 1 498 200 zl. Roli v tom zřejmě sehrála i modernizace a rozšíření cukrovarů, jež společnost provedla v kampani 1889/90, a převzetí cukrovaru ve Vranovicích roku 1890.²⁰⁵ V důsledku získání nového závodu stoupl i hypoteční závazek podniku na 412 000 zl. Hypoteční konto bylo posléze umořováno. Do roku 1893 kleslo na 268 750 zl. Poté se ale splácení zastavilo, společnost hradila jen úroky. Kontokorentní dluh se vrátil do limitu v letech 1892–1893, ale již v roce 1894 stoupl na 1 920 506 zl. V dalších letech byla situace podobná (viz tab. 6). Živnobanka si v důsledku toho vyžádala od firmy její vlastní směnky jako krytí.²⁰⁶ K výraznému poklesu závazku došlo až roku 1898: na 270 959 zl.

V létě 1891 požádala Cukerní společnost kvůli nepříznivým poměrům v cukrovarnictví o snížení úrokové sazby na 4,5 %. U hypoteční pohledávky Živnobanka podniku vyhověla, v případě kontokorentní pohledávky však nikoliv. V červnu 1894 se Cukerní společnost obrátila na banku s prosbou o zmenšení provize z koupi a prodeje surového cukru o 0,5 kr. z 1 q. Ta jí vyšla vstříc a nadále si účtovala pouze 1 kr. z 1 q.²⁰⁷ U jiných cukrovarů přitom

²⁰¹ AČNB, f. ŽB/2816/540, 565, 566, Výkonný výbor ŽB 29. 3., 13. 7. a 16. 7. 1889; ŽB/2690/70, Správní rada ŽB 1. 8. 1889.

²⁰² AČNB, f. ŽB/2816/654, Výkonný výbor ŽB 29. 7. 1890.

²⁰³ AČNB, f. ŽB/2816/740, Výkonný výbor ŽB 24. 7. 1891. Metrický cent (q): označení dříve používané fyzikální jednotky hmotnosti. 1 q = 100 kg.

²⁰⁴ AČNB, f. ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za l. 1883–1899, Ručení za daň pro cukrovary. Těž viz protokoly výkonného výboru a správní rady z tohoto období.

²⁰⁵ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 24, 1891, Wien 1891, s. 976.

²⁰⁶ AČNB, f. ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za r. 1894–1897, 1899.

²⁰⁷ AČNB, f. ŽB/2816/740, 743, Výkonný výbor ŽB 24. 7. a 4. 8. 1891; ŽB/1785/44, Výkonný výbor ŽB 15. 6. 1894.

Živnobanka požadovala provizi z komisionářského prodeje surového cukru násobně vyšší: u Rolnického akcijního cukrovaru v Lenešicích 10 kr., nebo 7,5 kr. z 1 q dle objemu produkce a u Rolnického akcijního cukrovaru v Lounech 5 kr. z 1 q.²⁰⁸ Tolerování značného překročení úvěru i benevolentní přístup při stanovování úroků a provizí potvrzuje speciální vztah, jenž Živnobanka k Cukerní společnosti měla.

V listopadu 1898 se kurz akcií Cukerní společnosti dostal nad nominální hodnotu. Živnobanka toho chtěla využít. Dle smlouvy z ledna 1890 měla zajištěnou opci na 3 000 nových akcií společnosti *al pari*, tedy za 300 000 zl. Banka donutila Cukerní společnost v lednu 1899 tyto akcie emitovat, čímž stoupl její akciový kapitál na 1,5 mil. zl., a následně je převzala. Nevydala za to žádné hotové peníze – o zmíněných 300 000 zl. se zredukovala její pohledávka vůči společnosti. Zcela se tím splatil hypoteční dluh firmy ve výši 268 750 zl. Živnobanka neměla v plánu si akcie ponechat, hodlala je za situace, kdy se pro příští léta očekávala rostoucí prosperita společnosti, výhodně rozprodat. V této souvislosti zavedla akcie Cukerní společnosti počátkem roku 1899 i na pražskou burzu. Do konce roku se bance emisi podařilo umístit.²⁰⁹ K 31. prosinci 1899 vykazovala vlastnictví jen 378 akcií z celkového počtu 15 000 akcií Cukerní společnosti. Na postavení Živnobanky na valných hromadách firmy se během 90. let nic nezměnilo – i na té poslední, konané 8. října 1899, držela nadpoloviční většinu hlasů: 191 z 296 (64,53 %).²¹⁰

2.1.7. První česká akciová společnost pro rafinování cukru 1880–1899

Vztah Živnobanky a První české akciové společnosti pro rafinování cukru v Modřanech se v 80. letech 19. století nikam neposunul. Nadále mezi nimi neexistovala obchodní spolupráce. Živnobanka však stále zůstávala důležitým akcionářem firmy, na konci roku 1888 držela 1 854 akcií z úhrnného množství 10 000 kusů. Na druhou stranu by se nebránila tyto akcie prodat, pokud by na ně dostala výhodnou nabídku. K tomu však nedošlo.²¹¹ V desetičlenné správní radě Modřanské rafinerie byla zastoupena dvěma svými funkcionáři: Josefem Götzlem a Karlem Dimmerem. Götzl byl dokonce předsedou správní rady rafinerie.

Jak už bylo výše poznamenáno, od roku 1889 se Živnobanka usilovně snažila získat nové klienty v cukrovarnickém průmyslu. Logicky svůj zájem soustředila i na Modřanskou

²⁰⁸ AČNB, f. ŽB/2816/802, Výkonný výbor ŽB 9. 3. 1892; ŽB/1785/65, 81, Výkonný výbor ŽB 4. 12. 1894 a 29. 3. 1895; ŽB/2690/135, 139, Správní rada ŽB 20. 12. 1894 a 18. 4. 1895.

²⁰⁹ AČNB, f. ŽB/1785/218, 224, 226, Výkonný výbor ŽB 4. 11. 1898, 3. 1. a 10. 2. 1899; ŽB/2690/186, Správní rada ŽB 12. 1. 1899; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Správní rada 12. 1. 1899; ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 25. 1. 1899; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 130.

²¹⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Valná hromada 8. 10. 1899.

²¹¹ AČNB, f. ŽB/2816/480, Výkonný výbor ŽB 11. 6. 1888.

rafinerii. V lednu 1889 společně s Böhmsche Escompte-Bank podala nabídku na převzetí komisionářského prodeje modřanské rafinády. Oba ústavy měly na něm participovat rovným dílem (50:50). Koncem ledna Modřanská rafinerie vyrozuměla banky, že jejich oferta byla přijata. Nyní bylo třeba dohodnout konkrétní podmínky komisionářské smlouvy. Böhmsche Escompte-Bank z toho v této fázi vycouvala, protože jí nekonvenovaly podmínky rafinerie. Živnobanka si našla nového partnera ve firmě N. Hellmann a v únoru 1889 podepsala smlouvu.²¹² V souvislosti s tím poskytla Modřanské rafinerii hypoteční úvěr 200 000 zl. a otevřela ji úvěr na běžném účtu. S výjimkou dvou let (1890 a 1895) však měl podnik na účtu koncem roku vždy přebytky (srov. tab. 12). Dále přebírala Živnobanka za společnost záruku za úvěr cukerní daně.²¹³

V následujícím období Živnobanka systematicky posilovala svůj kapitálový vliv v Modřanské rafinerii (viz tab. 10). Zatímco v roce 1888 vlastnila 1 854 akcií, na konci roku 1896 to už bylo 3 541 akcií, což odpovídalo více než třetinovému podílu ve firmě (35,41 %). Živnobanka však nebyla dominantním aktérem ve společnosti. Jako srovnatelný akcionář se vyprofilovala podnikatelská rodina Waldeků, resp. Gečmen-Waldeků. V Modřanské rafinerii tak docházelo k centralizaci akciového kapitálu v několika málo rukách.²¹⁴

To, že Živnobanka přikoupila ještě téměř jednou takové množství akcií, mělo jediný cíl: stát se výhradním komisionářem Modřanské rafinerie. To se jí nakonec podařilo. V lednu 1897 byla dosavadní komisionářská smlouva s rafinerií, jež Živnobance zaručovala polovinu výroby bílého cukru, zrušena. Místo toho byla uzavřena nová smlouva, dle které Živnobanka dostala od kampaně 1897/98 do prodeje veškerou rafinádu určenou pro domácí trh za provizi 1,5 %. Na převzatý cukr poskytovala banka společnosti úvěr ve výši 90 % jeho ceny za úrok 1 % nad sazbu Rakousko-uherské banky. Určitý kontingent si však společnost ponechávala sama pro sebe – při výrobě do 100 000 q 10 % a přes 100 000 q 15 %. Zahraniční prodej si pak zřejmě obstarávala sama. Součástí dohody bylo i zvýšení hypotečního úvěru na 400 000 zl. Smlouva platila na dobu neurčitou, obě strany ji však mohly každoročně vypovědět.²¹⁵

S rostoucím kapitálovým vlivem se rovněž zlepšila relativní pozice Živnobanky ve správní radě Modřanské rafinerie. Počet jejich zástupců sice zůstal stejný, ale od poloviny 90.

²¹² AČNB, f. ŽB/2816/523, 524, 525, 526, 527, 530, 532, Výkonný výbor ŽB 22. 1., 25. 1., 29. 1., 1. 2., 5. 2., 16. 2. a 22. 2. 1889; ŽB/2690/63, Správní rada ŽB 24. 1. 1889; AČNB, f. ŽB/4308/2, Böhmsche Escompte-Bank ŽB 12. 12. 1888 a 8. 2. 1889; Modřanská rafinerie ŽB 31. 1. 1889; *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1889–1890*, roč. 4, Praha 1889, s. 248–249.

²¹³ AČNB, f. ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za l. 1889–1899, Ručení za daň pro cukrovary; ŽB/2816/570, Výkonný výbor ŽB 2. 8. 1889 a protokoly výkonného výboru z dalších let.

²¹⁴ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83.

²¹⁵ AČNB, f. ŽB/1785/149, Výkonný výbor ŽB 5. 1. 1897; ŽB/2690/162, Správní rada ŽB 18. 1. 1897.

let se skládala správní rada rafinerie místo z deseti z šesti, nebo sedmi členů. Poté, co v únoru 1892 zemřel J. Götzl, byl K. Dimmer jistý čas jediným představitelem banky ve správní radě. Nejdříve zde byl místopředsedou a od roku 1894 předsedou. V tomto roce jej ve správní radě rafinerie za Živnobanku doplnil Benedikt Baroch.²¹⁶ Předseda správní rady Živnobanky K. Dimmer ve svých rukou soustředil funkce předsedů správních rad Cukerní společnosti a Modřanské rafinerie – byl tak tehdy nejvlivnější personou banky v cukrovarnickém průmyslu. I Baroch souběžně seděl ve správní radě Cukerní společnosti.

2.2. 1900–1914

Na přelomu 19. a 20. století se postup Živnobanky v cukrovarnickém průmyslu zastavil. Za hospodářské krize 1900–1903 a následných nestabilních poměrů v cukrovarnictví počet komisionářských spojení banky stagnoval mezi 16–18. Teprve od roku 1907, který znamenal předěl vztahu Živnobanky k průmyslu, množství spojení stoupá (viz tab. 2). V letech 1909–1912 obstarávala banka komisionářský prodej cukru pro 24 cukrovarů (4 rafinerie a 20 surováren). Následně se toto číslo – v důsledku zvýšené konkurence ze strany ostatních bankovních ústavů a koncentrace v cukrovarnickém průmyslu, během níž některé závody zanikly – během dvou let snížilo o 6 závodů. V roce 1913 činil počet komisionářských spojení Živnobanky 21 (3 rafinerie a 18 surováren) a o rok později 18 (2 rafinerie a 16 surováren). I přesto z předlitavských bank měla pouze Österreichische Länderbank více spojení, Credit-Anstalt a Anglo-Oesterreichische Bank na tom byly obdobně. Z národnostně českých bank byla druhá Pražská úvěrní banka, jež měla uzavřeny komisionářské smlouvy se zhruba o polovinu méně cukrovary než Živnobanka.²¹⁷

Cukerní oddělení centrály zůstalo i po roce 1900 významnou částí bankovní organizace. Komisionářský prodej surového cukru i rafinády tvořil nejdůležitější segment obchodů se zbožím. Živnobanka v něm dosahovala velkých obrátů. Výnos kolísal dle poměrů na cukerních trzích, ale obecně se dá říci, že se jednalo o jeden z nejrentabilnějších oborů bankovní činnosti. Čistý zisk cukerního oddělení centrály máme k dispozici pouze pro léta 1900–1903, 1910–1911 a 1913 a je v něm zahrnut i obchod s cukrem na vlastní účet. Za rok 1900 obnášel čistý zisk cukerního oddělení 283 917 K a celkový čistý zisk centrály 1 393 403 K (1 253 055 K),²¹⁸ za

²¹⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Modřanská rafinerie C. k. obchodnímu soudu v Praze 24. 3. 1894; Valná hromada 28. 10. 1894; AČNB, ŽB/911/1, Výroční zpráva ŽB za l. 1891–1894.

²¹⁷ AČNB, f. ŽB/3692/1, ŽB/19/1, ŽB/917/1, ŽB 23/1, ŽB 10/1, ŽB/962/1, Výroční zprávy ŽB za r. 1900–1914; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 291.

²¹⁸ Odlišné ve dvou různých protokolech výkonného výboru.

rok 1901 to bylo 301 081 K a 1 455 493 K, za rok 1902 270 943 K a 1 281 681 K a za rok 1903 323 742 K (z toho 80 860 K z cukerního obchodu na vlastní účet) a 1 149 700 K. V prvních třech uvedených letech se cukerní oddělení na čistém zisku centrály podílelo zhruba z jedné pětiny, v posledním roce více než z jedné čtvrtiny.²¹⁹ V roce 1910 cukerní oddělení dosáhlo čistého zisku 452 024 K a centrála souhrnně 3 479 034 K, roku 1911 tyto údaje činily 900 642 K a 4 833 533 K a roku 1913 496 557 K a 5 578 113 K.²²⁰ V tomto období cukerní oddělení přispívalo na čistý zisk centrály zhruba z jedné desetiny až z jedné pětiny. Pokud porovnáme periodu ze začátku století s obdobím před první světovou válkou, zjistíme, že absolutní zisk cukerního oddělení sice v absolutních číslech stoupl, ale jeho poměrná váha se snížila. To indikuje, že jiné obchody banky rostly rychleji. Komisionářský obchod s cukrem pochopitelně provozovaly i nadále filiálky, ale pro ně data chybějí.

2.2.1. Česká společnost pro průmysl cukerní (1900–1914)

I po roce 1900 zůstalo obchodní spojení Živnobanky s Českou společností pro průmysl cukerní zachováno. Společnost získala v roce 1901 cukrovar v Bašnicích, naopak dva stávající cukrovary prodala – v Městci Králové roku 1905 a v moravských Vranovicích roku 1908.²²¹ Pokud se podíváme na období 1900–1909, nejvíce akcií firmy měla Živnobanka na nostru v prvních třech letech, kdy se jejich počet pohyboval na sklonku roku v rozmezí 1 460–1 683 kusů. Poté jich většinu prodala – až do konce roku 1908 jejich množství nepřesáhlo 200. Rok 1909 uzavřela se 754 akciemi ve vlastnictví. Nejméně akcií měla v letech 1904–1906. Tehdy držela jen 18–33 kusů. Přesto nepřišla o nadpoloviční většinu na valných hromadách. Na valné hromadě konané 29. října 1905 bylo shromážděno 4 070 akcií s 186 hlasy, přičemž na představitele Živnobanky připadalo 2 975 akcií s 138 hlasy.²²² Kromě již zmíněných faktorů (nízká účast, hlasování za akcie uložené v bankovním depotu, funkcionáři Živnobanky mezi akcionáři Cukerní společnosti) si banka mohla před valnou hromadou na burze opatřit potřebné akcie a po valné hromadě je prodat. To je ale na základě dochovaných pramenů nepostižitelné.

Ve správní radě Cukerní společnosti měla Živnobanka zpočátku stále 7 z 12 členů. To se od poloviny prvního desetiletí začalo měnit. Jejich počet klesl a činil 4, nebo 5 (viz tab. 8).

²¹⁹ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 52; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 128; LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 7. 4. 1904; AČNB, f. ŽB/2639/37, 171, 282, Výkonný výbor ŽB 22. 2. 1901, 22. 2. 1902 a 24. 2. 1903; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 3. 3. 1904.

²²⁰ AČNB, f. ŽB/2681/260, 422, 436, Výkonný výbor ŽB 22. 2. 1911, 29. 1. a 19. 2. 1912; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Cukerní oddělení; ŽB/2703/345, Výkonný výbor ŽB 5. 3. 1914.

²²¹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 37, 1904, Bd. 2, Wien 1903, s. 635; Jg. 39, 1906, Bd. 2, Wien 1905, s. 781; Jg. 43, 1910, Bd. 2, Wien 1909, s. 555.

²²² SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Valná hromada 29. 10. 1905.

Živnobanka se totiž do správní rady firmy snažila získat více předních odborníků z cukrovarnictví a souvisejících oborů bez ohledu na to, zda byli jejími funkcionáři, či nikoliv. Z tohoto důvodu se správními rady staly takové osobnosti jako Hanuš Karlík (1906), Karel Cyril Neumann (1899) nebo František Malinský (1905). Posledně jmenovaný se tak osvědčil, že byl roku 1911 povolán do správní rady samotné Živnobanky. I přes to, že nominální váha Živnobanky ve správní radě Cukerní společnosti poklesla, v praxi se zas tak nezměnilo. V první radě noví členové správní rady byli Živnobance za své zvolení zavázáni, proto nemůžeme předpokládat, že by vystupovali proti jejím zájmům. Dále se nezřídka jednalo o osoby bance blízké – viz zmíněný Neumann nebo Karel Dimmer ml., který roku 1910 nahradil ve správní radě Cukerní společnosti svého zesnulého otce.²²³ Navíc si Živnobanka ponechala post předsedy i místopředsedy správní rady. Jako jistou výjimku lze považovat období 1907–1909, kdy předsedou zůstal Karel Dimmer st., přestože v lednu 1907 ze správní rady Živnobanky odešel. Po jeho úmrtí v prosinci 1909 se novým předsedou stal dosavadní místopředseda Jan Topinka a místopředsedou Ivan Hájek. Topinka byl členem správní rady a Hájek vrchním ředitelem Živnobanky. Banka byla svým úředníkem zastoupena i v revidujícím výboru Cukerní společnosti: nejdříve Františkem Kašparem (1897–1907), poté Emanuelem Zvolským (od r. 1907).²²⁴

V roce 1901 byla mezi Živnobankou a Cukerní společností dojednána nová smlouva ohledně komisionářského prodeje cukru z jejích továren. Platila prozatím od 30. září 1901 do 30. září 1911, tedy na deset let. Živnobanka povolila společnosti hypoteční úvěr 600 000 K. Firma mohla mimoto čerpat zálohu na zástavu zboží do 90 % jeho ceny v rámci úvěrového limitu na běžném účtu ve výši 2,5 milionu K. Úrok byl stanoven na 1 % nad sazbu Rakousko-uherské banky, minimálně však 5 %. Živnobanka se dále zavázala ručit za cukerní daň do obnosu 1 mil. K za provizi 0,75 %. Odměna banky z prodeje rafinády činila 1,5 % a 6 haléřů z 1 q v případě prodeje a nákupu surového cukru.²²⁵

Hypotečně zajištěnou půjčku Cukerní společnost zřejmě nevyužila. Na kontokorentu dlužila nejvíce v roce 1901 – téměř 2 mil. K. Souviselo to pravděpodobně se zakoupením cukrovaru v Bašnicích v tomto roce. Poté dluh postupně umořovala a na konci let 1905, 1906 a 1908 měla na účtu dokonce přebytky. Obecně se dá konstatovat, že Cukerní společnost po přelomu století potřebovala mnohem méně využívat úvěr než v 90. letech 19. století. Zatímco

²²³ K. Dimmer ml. tehdy již zastupoval Živnobanku ve správní radě Západočeských továren kaolinových a šamotových či byl předsedou správní rady koncernové firmy Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. K. C. Neumann byl v Kolbence členem dozorčího výboru.

²²⁴ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX-48; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 35, 1901/2, Wien 1901 – Jg. 45, 1912, Wien 1911.

²²⁵ AČNB, f. ŽB/2639/37, Výkonný výbor ŽB 22. 2. 1901; ŽB/2690/207, Správní rada ŽB 28. 2. 1901.

v 90. letech se závazek firmy na konci roku ve vícero letech pohyboval mezi 3–4 mil. K, po roce 1900 jen ve dvou letech přesáhl částku 1 mil. K (viz tab. 6 a 7). Bylo to způsobeno tím, že s rostoucí rentabilitou se finanční pozice cukrovarnických firem zlepšovala a ty se tak mohly více opřít o vlastní zdroje.²²⁶ Naopak se zvyšující se produkcí přestal poskytnutý rámec pro záruku z daně 1 mil. K Cukerní společnosti záhy stačit. Výše daňových úvěrů tak dosáhla až částky 3,25 mil. K. Na rozdíl od 80. let 19. století však byly v této době daňové záruky za cukrovary v zásadě jen formalitou a riziko pro banky z nich jen minimální.²²⁷

Na přelomu prvního a druhého decennia 20. století zintenzívnělo pronikání vídeňských velkobank do českého cukrovarnictví. Zakupovaly cukrovary či v nich získávaly vlastnické podíly a rozšiřovaly své cukrovarnické koncerny. Jimi ovládané rafinerie si podřizovaly surovárny, aby si zajistily dostatečné množství surového cukru za výhodných podmínek.²²⁸ Expanze vídeňských ústavů se týkala i závodů dosud v českých rukou, což silně znepokojovalo českou národní veřejnost, která se obávala oslabení svých hospodářských pozic. Nejmenovaný komentátor dokonce v roce 1912 dramaticky tvrdil, že do jejich područí „*propadne až na malé zlomky celá naše cukerní industrie, jak v Čechách, tak i na Moravě.*“²²⁹

Na tento tlak zvenčí zareagovaly i Živnobanka a Česká cukerní společnost. Koncem září 1910 emitovala Cukerní společnost 10 000 nových akcií, čímž stoupl její dosavadní akciový kapitál z 3 na 5 milionu K. Účel toho kroku byl dvojitý. Společnost se chtěla kapitálově vybavit, aby se přizpůsobila novým poměrům v cukrovarnickém průmyslu a mohla také rozšířit svou majetkovou základnu. Zvýšení akciového kapitálu mělo rovněž zabezpečit obchodní spojení Živnobanky s Cukerní společností, neboť o její akcie se začaly zajímat vídeňské velkobanky. Na valné hromadě společnosti konané 10. října 1909 měla Živnobanka sice pohodlnou nadpoloviční většinu (65 % všech hlasů), ale tento rok uzavřela se 754 akciemi v portfoliu, což odpovídalo pouze 5 % všech akcií. Nebezpečí ztráty postavení tedy hrozilo. Z tohoto důvodu celou emisi akcií 2 mil. K převzala. Musela však přistoupit na podmínku, že minimálně po tři léta akcie bez souhlasu Cukerní společnosti neprodá. Společnost se totiž obávala, že pokud by se větší množství akcií dostalo na trh, vedlo by to ke stlačení kurzu, čímž by byli poškozeni majitelé starších akcií. Živnobanka za jednu akcii v nominální hodnotě 200 K zaplatila 238 K, což bylo pro ni velmi výhodné. Na burze se totiž v té době akcie Cukerní společnosti

²²⁶ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 128.

²²⁷ Viz AČNB, f. ŽB, protokoly výkonného výboru ŽB 1900–1914, např. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 21. 6. 1904 a 5. 12. 1905; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 128.

²²⁸ F. DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví*, s. 66–67, 70–71.

²²⁹ *Národní hospodář. Opět české cukrovary v nebezpečí*, Čas 26, 15. 9. 1912, č. 256, s. 10–11.

obchodovaly za 265 K za kus.²³⁰ Způsob provedení emise – tedy to, že všechny akcie získala Živnobanka a že jejich cena byla stanovena nízko – kritizovali někteří akcionáři na následné valné hromadě společnosti.²³¹

Za nové kapitálové zdroje zakoupila Cukerní společnost ještě v roce 1910 akciový mělnický cukrovar (název firmy: Společná továrna na cukr u Mělníka), o jehož získání uvažovala již od začátku předchozího roku. V roce 1911 Cukerní společnost firmu likvidovala a převzala její surovarnu v Rousovicích u Mělníka (dnes čtvrť Mělníka). Také si zajistila částečný vliv v nymburském cukrovaru a zaobírala se i myšlenkou pořídit si cukrovar v sousedních Poděbradech, k čemuž nakonec nedošlo.²³²

V prosinci 1911 správní rada Cukerní společnosti rozhodla, že po skončení kampaně 1912/13 uzavře svoji rafinerii v Domažlicích. Domažlický závod byl nevhodně geograficky umístěn. V západních a jihozápadních Čechách nebyly příznivé podmínky pro pěstování cukrové řepy, takže řada zdejších surovarů zanikla. Rafinerie proto musela čelit stále rostoucím obtížím opatřit si surový cukr k výrobě. Místo toho chtěla Cukerní společnost vybudovat rafinerii při nové surovarně u Mělníka, která měla současně projít rekonstrukcí. Vznikla by tím smíšená rafinerie. Potřebné prostředky byly obstarány vydáním 5 000 nových akcií v nominální hodnotě 200 K za akcii, čímž byl zvýšen akciový kapitál Cukerní společnosti z 5 na 6 milionu K. Subskripce probíhala v únoru 1912 u Živnobanky a jejích filiálkách. Přednostní právo k odběru bylo přiznáno stávajícím akcionářům, kteří na 5 starých akciích mohli upsat 1 akci novou v kurzu 320 K. Téměř všichni tak učinili, zbylo pouze 122 akcií, jež byly rozprodány po 390 K. Živnobanka si akcie, které během emise jako dosavadní akcionář převzala, neponechala, ale ještě během roku 1912 je realizovala.²³³

V roce 1913 si Cukerní společnost opatřila další dva závody: cukrovar knížete Bedřicha Lobkowicze v Byšicích a Bratří Faltysů v Kropáčově Vrutici. Záměr koupě byl zřejmý. Obě továrny měly vyrábět surový cukr pro mělnickou rafinerii, jež byla koncem září 1913 uvedena

²³⁰ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 130; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Valná hromada 10. 10. 1909; ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 26. 9. 1910; Upisovací prohlášení 20. 9. 1910; Správní rada 26. 9. 1910; Valná hromada 16. 10. 1910; AČNB, f. ŽB/2681/181, 185, Výkonný výbor ŽB 13. 9. a 20. 9. 1910; Finanční listy 7, 16. 10. 1910, č. 42, s. 5; Finanční listy 8, 1. 1. 1911, č. 1, s. 12.

²³¹ Správní rada Cukerní společnosti provedla zvýšení akciového kapitálu na základě zmocnění valné hromady z roku 1889. Jediná podmínka byla, aby emitované akcie nebyly prodány pod nominální cenou, čemuž bylo vyhověno. SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Valná hromada 16. 10. 1910; Listy cukrovarnické 29, 1. 11. 1910, č. 4–5, s. 85–86.

²³² Finanční listy 7, 2. 10. 1910, č. 40, s. 6; Finanční listy 8, 1. 1. 1911, č. 1, s. 11; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912, s. 672, 686–687; AČNB, f. ŽB, korespondence Jaroslav Preiss (dále kor. Preiss), ČSPC, kart. 54, sign. S VII/i–1–II, ČSPC ŽB 20. 1. 1909; ŽB/2681/257, Výkonný výbor ŽB 18. 2. 1911; Hugo OTTRUBA, *Pravda o „národohospodářské“ činnosti pánů ředitelů Hanuše Karlíka a dra Jaroslava Preisse*, Praha 1919.

²³³ Finanční listy 8, 10. 12. 1911, č. 50, s. 3; Finanční listy 9, 4. 2. 1912, č. 6, s. 2 a Inzertní příloha; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, sign. Sp IX–48, Valná hromada 6. 10. 1912, Prohlášení 28. 6. 1912.

do provozu. Protože se nacházely v její blízkosti, mohl být cukr dopravován s malými náklady. Aby Cukerní společnost získala potřebné finance ke koupi, usnesla se její správní rada v březnu 1913 zvýšit akciový kapitál o další 2 mil. K z 6 na 8 mil. K vydáním 10 000 nových akcií. Pomocí 4 000 akcií byla uhrazena část kupní ceny obou závodů a zbylých 6 000 akcií bylo nabídnuto dosavadním akcionářům v květnu 1913 k subskripci. Upisování probíhalo za stejných podmínek jako v předchozím roce a opět jej zajišťovala Živnobanka. Skončilo úspěchem, neboť všechny akcie byly rozebrány. Živnobanka jako vlastník 10 000 akcií měla nárok na 2 000 emitovaných akcií, který uplatnila. Do konce roku 1913 ale opět většinu nově nabytých akcií zpeněžila. Živnobanka Cukerní společnosti při získání cukrovaru v Byšici výrazně pomohla. Protože tento závod byl zakoupen již v únoru 1913, tedy před emisí, zapůjčila banka Cukerní společnosti 3 750 jejích akcií, díky nimž mohla být kupní cena zaplacená. Nejpozději do konce dubna 1913 byly z nové emise akcie Živnobance vráceny.²³⁴

Během tří let zvýšila Česká cukerní společnost svůj akciový kapitál o 5 mil. K z 3 na 8 mil. K. Její rezervní fondy stouply během stejné doby z 300 000 K na 2,9 mil. K, a to především díky emisnímu áziu, které do nich vplynulo.²³⁵ Díky tomu i přes značné investice nemusela společnost ve zvýšené míře čerpat úvěr u Živnobanky. Kontokorentní závazek se na konci let 1910, 1911 a 1913 pohyboval okolo 500 000 K, rok 1912 zakončila firma dokonce s drobným přebytkem na účtu (viz tab. 7). V případě potřeby ale Živnobanka Cukerní společnosti finančně vypomohla. V době platebního moratoria po začátku Velké války v roce 1914 zapůjčila banka podniku 500 000 K na výplatu dividendy za hospodářský rok 1913/14.²³⁶

Koncem roku 1913 měla Živnobanka na nostru 10 208 z 40 000 akcií Cukerní společnosti. Držela tak ve společnosti čtvrtinový kapitálový podíl (25,52 %). Další 13 105 akcií bylo u ní uschováno v depotu. Jaký byl poměr sil na valných hromadách Cukerní společnosti po roce 1909, bohužel nevíme, neboť příslušné prezenční listiny se nedochovaly. Přesto lze usuzovat, že Živnobanka společnost pevně ovládala. Vlastnictví akcií Cukerní společnosti bylo pro Živnobanku zdrojem slušných příjmů – za období 1910/11–1913/14 vyinkasovala na dividendách celkem 30,5 % jejich hodnoty. Přitom banka nijak netlačila na co největší jejich výši. Dividendová politika Cukerní společnosti byla naopak konzervativní. Dosahované hospodářské výsledky by umožňovaly výplatu ještě vyšších dividend. Společnost

²³⁴ Finanční listy 10, 18. 5. 1913, č. 20, Inzertní příloha; 6. 7. 1913, č. 27, s. 2; 7. 9. 1913, č. 36, s. 7; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, sign. Sp IX–48, Správní rada 13. 3. 1913; ČSPC C. k. obchodnímu soudu v Praze 17. 6. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/161, 211, Výkonný výbor ŽB 5. 2. a 13. 5. 1913.

²³⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, 745, sign. Sp IX–48, Upisovací prohlášení 20. 9. 1910; Správní rada 26. 9. 1910; Valná hromada 6. 10. 1912; Prohlášení 17. 7. 1913; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912, s. 672; Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 730.

²³⁶ AČNB, f. ŽB/3370/9, Zpráva pro správní radu ŽB 24. 9. 1914

místo toho přenášela značné částky na účet příštího roku. Banka tak z firmy peníze nevyváděla, ale ponechávala je tam.²³⁷

Roku 1913 došlo ke změně ve vedení Cukerní společnosti. Dosavadní předseda správní rada, šestasedmdesátiletý Jan Topinka ze správní rady odešel, oficiálně kvůli pokročilému věku a zdravotním důvodům. Pravděpodobně si však Živnobanka přála změnu v prezidiu, navíc bylo potřeba najít ve správní radě místo pro nového významného akcionáře – knížete Bedřicha Lobkowicze. Novým předsedou správní rady byl zvolen stávající místopředseda Ivan Hájek, bývalý vrchní ředitel Živnobanky, jenž byl nyní v penzi, a místopředsedou vrchní ředitel Živnobanky Apollo Růžička, hlavní osoba, která určovala strategii banky v cukrovarnickém průmyslu. Místo Topinky byl do správní rady koptován právě Bedřich Lobkowicz. V ředitelství, jež bylo výkonným a přímo spravujícím orgánem společnosti, seděli za správní radu I. Hájek, A. Růžička, H. Karlík a K. C. Neumann a ústřední ředitel Alfréd Ženíšek. Živnobanka v něm tak měla dva zástupce.²³⁸

Léta 1910–1913 přinesla významné rozšíření České společnosti pro průmysl cukerní a posílení jejího postavení v českém cukrovarnickém průmyslu. Cukerní společnost nabyla formy cukrovarnického koncernu. V předchozím období její vlastnická struktura vyplývala z nezdařilých investic Živnobanky, takže v ní chyběl řád. V majetku firmy bychom proto našli závod v moravských Vranovicích nebo západočeských Domažlicích. Nyní došlo ke geografické koncentraci. Jádrem koncernu se stala smíšená rafinerie v Rousovicích u Mělníka, pro kterou pracovaly blízké surovárny v Byšicích a v Kropáčově Vrutici. Surovina mohla být dopravována i ze závodu v Mochově. Mimoto patřil společnosti cukrovar v Bašnicích. Mělnická rafinerie měla výhodné umístění jak pro dovoz surového cukru, tak pro vývoz vyrobené rafinády. Nacházela se v blízkosti Prahy u řeky Labe, kterou využívala k dopravě cukru. Moderní zařízení mělnické rafinerie snížilo výrobní náklady a zvýšilo objem produkce oproti její předchůdkyni v Domažlicích.²³⁹

Zmíněné změny v Cukerní společnosti se děly za patronace a za součinnosti Živnobanky. Vzhledem k podílu banky na správě firmy se řada kroků jistě děla z její iniciativy,

²³⁷ Za rok 1910/1911 padla na výplatu dividend suma 375 000 K a přeneseno bylo na účet následujícího roku: 301 818 K. Pro další léta byl poměr následující: 1911/1912: 425 000 K (dividendy) a 326 478 K (přenos); 1912/1913: 510 000 K (dividendy) a 312 968 K (přenos); 1913/14: 480 000 K dividendy a 466 033 K (přenos). SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, sign. Sp IX–48, Valné hromady 1911–1914.

²³⁸ Listy cukrovarnické 31, 20. 7. 1913, č. 30–31, s. 530; Listy cukrovarnické 32, 20. 10. 1913, č. 3, s. 49–50; Listy cukrovarnické 33, 10. 11. 1914, č. 4–5, s. 59–60; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 745, sign. Sp IX–48, Stanovy ČSPC 1913, § 38–41.

²³⁹ Finanční listy 8, 17. 12. 1911, č. 51, s. 1–2; Finanční listy 10, 12. 10. 1913, č. 41, s. 2; AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1913.

i když vzhledem k chybějícím protokolům vedoucích orgánů Cukerní společnosti²⁴⁰ nelze její podíl stanovit. Zdá se ale, že to byla právě Živnobanka, kdo navrhl koupit cukrovar v Mělníce.²⁴¹ Již tak úzký vztah obou subjektů se prohloubil, což bylo manifestováno tím, že na podzim 1914 vrchní ředitel Živnobanky A. Růžička vyjednal s firmou prodloužení komisionářské a úvěrové smlouvy až na dobu 20 let.²⁴² Cukerní společnost se stala pevným kamenem průmyslového koncernu banky. Postup Živnobanky v Cukerní společnosti byl dobově podmíněný. V této době totiž obecně docházelo v cukrovarnictví k výrobní koncentraci a racionalizaci a k formování cukrovarnických koncernů stojících pod vlivem bank.²⁴³ Živnobance ani Cukerní společnosti, pokud chtěly obstát v dobové konkurenci, tak nic jiného nezbývalo. Soudím, že jejich jednání bylo spíše defenzivní, vyvolané expanzí vídeňských bank, než proaktivní. Ostatně výroční zpráva Živnobanky za rok 1910 konstatuje: „Vzhledem k rostoucím koncentračním snahám v domácím průmyslu cukerním **byla nucena** [zvýrazněno aut.] Česká cukerní společnost posílit svoji pozici pro budoucnost a usnesla se proto na rozmnožení své akciové jistiny ze 3 na 5 milionů korun, zakoupivši současně veškeré akcie Společné továrny na cukr v Mělníku za cenu výhodnou.“²⁴⁴

2.2.2 První česká akciová společnost pro rafinování cukru (1900–1914)

Zatímco své spojení s Českou společností pro průmysl cukerní Živnobanka intenzifikovala, její vztah s První českou akciovou společností pro rafinování cukru se vyvíjel po jiné trajektorii. Od roku 1901 se počet akcií Modřanské rafinerie ve vlastnictví banky stabilizoval na čísle 3 531, což odpovídalo 35,31 % akciového kapitálu. Zatímco kapitálový podíl Živnobanky zůstával konstantní, vliv druhého významného akcionáře – rodiny Gečmen-Waldek – se zvyšoval. Na valné hromadě konané v říjnu 1907 příslušníci této rodiny disponovali více hlasy než Živnobanka.²⁴⁵ V březnu 1908 oslovil místopředseda správní rady rafinerie Franz Waldek von Waldried Živnobanku s nabídkou, že je ochoten odkoupit všechny její akcie tohoto podniku. Představitelé banky na to přistoupili a F. Waldekovi prodali zmíněné akcie za 360 K za kus plus úrok 5 % z nominální hodnoty každé akcie 320 K za dobu od 1. července 1907 do okamžiku převzetí akcií. Celkem banka obdržela za akcie sumu 1 322 088 K. Současně si

²⁴⁰ Dle sdělení archivářů z Národního archivu, kde je nezpracovaný fond ČSPC deponován, se před r. 1918 nezachovaly.

²⁴¹ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČSPC, kart. 54, sign. S VII/i–II, ČSPC ŽB 20. 1. 1909; Finanční listy 8, 17. 12. 1911, č. 51, s. 1.

²⁴² AČNB, f. ŽB/2703/442, Výkonný výbor ŽB 6. 10. 1914; ŽB/3370/10, Zpráva pro schůzi správní rady ŽB 27. 10. 1914.

²⁴³ F. DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví*, s. 64–71.

²⁴⁴ AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1910.

²⁴⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Valná hromada 20. 10. 1907.

Živnobanka vymínila, že komisionářská smlouva mezi bankou a Modřanskou rafinerií bude prodloužena nezrušitelně na dalších pět let do konce září 1913. Pokud by ani jedna strana smlouvu nevyověděla do 30. června 1913, byla by mlčky prolongována o další rok, stejná situace by se opakovala i další rok atd.²⁴⁶

Proč Živnobanka prodala všechny své akcie Modřanské rafinerie? Motivaci prameny neuvádějí, lze jen odhadovat. Jednalo se pravděpodobně o souhrn několika faktorů. Roli mohlo hrát to, že Modřanská rafinerie během tří let (1903/4–1905/6) nevyplácela žádnou dividendu a za hospodářský rok 1906/1907 pouze dividendu malou: 4 %. Banka tedy neměla z držby akcií v přecházejících letech téměř žádný výnos, což jako negativum zmiňovala i ve svých výročních zprávách.²⁴⁷ Obecně pak nerada držela na nostru větší množství cizích akcií. Dále usilovala ve styku s Modřanskou rafinerií primárně o to, aby mohla jako komisionář prodávat její produkty. To se jí podařilo zajistit na příštích pět let s možností dalšího prodloužení, což byla podmínka, za které akcie prodala. Na druhou stranu ztratila téměř všechny svůj vliv ve společnosti, kterou pevně ovládla rodina Gečmen-Waldek.²⁴⁸ V následujících letech se na tom nic nezměnilo – do začátku války Živnobanka nevykazovala vlastnictví ani jedné akcie Modřanské rafinerie.

Vliv nemohla Živnobanka vykonávat ani prostřednictvím úvěru. V roce 1897 povolený hypoteční úvěr 400 000 zl. rafinerie postupně splácela a roku 1901 jej zcela uhradila.²⁴⁹ Na běžném účtu měla firma koncem roku výhradně kreditní zůstatky, a to i částky velmi značné – v roce 1903 a 1909 dokonce kolem 2 milionů K (viz tab. 12). Úvěrová spolupráce tak byla prakticky omezena jen na poskytování daňové záruky.²⁵⁰

Živnobanka logicky ztratila i dosavadní postavení ve správní radě Modřanské rafinerie. Původně v ní měla dva své představitele – Karla Dimmera, jenž byl předsedou správní rady, a Benedikta Barocha. Baroch 2. listopadu 1907 zemřel a na valné hromadě konané 25. října 1908 byl místo Dimmera, které v té době již v Živnobance nepůsobil, zvolen do správní rady Antonín Řivnáč, v té době druhý místopředseda správní rady Živnobanky. Ten se již stal „pouhým“ místopředsedou správní rady rafinerie, a navíc banka v něm měla jediného zástupce. Když se roku 1910 Řivnáč kvůli majetkovým problémům musel vzdát svých funkcí v Živnobance,

²⁴⁶ AČNB, f. ŽB/3647/206, 213, Výkonný výbor ŽB 10. 3. a 21. 3. 1908; ŽB/4308/2, Korespondence ohledně prodeje akcií Modřanské rafinerie z r. 1908.

²⁴⁷ AČNB, f. ŽB/3692/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1904–1905.

²⁴⁸ Viz SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Valná hromada 24. 10. 1909, 23. 10. 1910; 26. 10. 1913 a 31. 10. 1914.

²⁴⁹ AČNB, f. ŽB/2639/46, 227, Výkonný výbor ŽB 15. 3. 1901 a 29. 8. 1902.

²⁵⁰ Viz AČNB, protokoly výkonného výboru ŽB 1900–1912.

nahradil jej ve správní radě rafinerie předseda správní rady Živnobanky Jan Otto, ale už jen jako její řadový člen.²⁵¹

V roce 1913 končila platnost komisionářské smlouvy, která pokud by nebyla do 30. června vypovězena, tak by se automaticky prodloužila o další rok. Správní rada Modřanské rafinerie se na svém zasedání 11. června, na kterém J. Otto nebyl přítomen, rozhodla od smlouvy odstoupit. Jako hlavní důvod uvedla, že Živnobanka utužila svůj vztah s Českou cukerní společností a stala se komisionářem její nově zřízené mělnické rafinerie, která se stala přímou konkurentkou jejich podniku. Řádné komisionářské zastupování obou firem ze strany Živnobanky nebylo podle vedení Modřanské rafinerie možné. Roli hrály i finanční důvody. Modřanská rafinerie reorganizovala svou prodejní kancelář a nyní si troufala prodávat své zboží sama, díky čemuž by ušetřila, neboť by nemusela platit provizi. Živnobanka, jež chtěla pokračovat ve spolupráci, se snažila toto rozhodnutí zvrátit. Chyběly jí k tomu však jakékoliv mocenské nástroje. Ottova intervence u vedení rafinerie tak skončila neúspěšně. Nakonec se řediteli cukerního oddělení Živnobanky Emanuelovi Zvolskému podařilo pouze vyjednat, že alespoň filiálky Živnobanky v Táboře a Českých Budějovicích budou pokračovat v prodeji modřanské rafinády za provizi 0,5 %.²⁵²

Modřanská rafinerie nejenže vypověděla komisionářskou smlouvu, ale současně přestala u Živnobanky využívat daňové úvěry. Záruku za daň z cukru jí místo toho začala poskytovat pražská Böhmische Union-Bank v Praze, jež nabídla výhodnější podmínky a v jejíž správní radě působil předseda správní rady rafinerie Vincenz von Gečmen-Waldek. Do Böhmische Union-Bank převedla ze Živnobanky i většinu svých úspor. Všechny uvedené kroky Modřanské rafinerie – a zejména ukončení komisionářské smlouvy – vedly k tomu, že J. Otto začátkem února 1914 rezignoval na členství v její správní radě.²⁵³ Živnobanka v roce 1913 ztratila v Modřanské rafinerii významného klienta. Byla to daň za to, že v roce 1908 prodala všechny své akcie firmy a byla úzce provázána s konkurenční rafinerií. Zůstaly zachovány jen zbytky spolupráce – kromě zmíněného prodeje rafinády ze strany dvou filiálek, Živnobanka úvěrovala cukrovar v Lužci nad Vltavou, jenž Modřanské rafinerii patřil.²⁵⁴ Zpět pod vliv

²⁵¹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83, Modřanská rafinerie C. k. obchodnímu soudu v Praze 21. 12. 1907; 30. 10. 1908 a 31. 10. 1910; Národní archiv (dále NA), f. Česká společnost pro průmysl cukerní, Praha (dále ČSPC), nezpracováno, Správní rada Modřanské rafinerie 25. 10. 1908, 24. 10. 1909, 18. 5. 1910, 23. 10. 1910, 22. 10. 1911, 27. 10. 1912 a 26. 10. 1913.

²⁵² NA, f. ČSPC, nezpracováno, Správní rada Modřanské rafinerie 11. 6., 27. 6. a 27. 9. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/231, 237, 240, Výkonný výbor ŽB 1. 7., 11. 7. a 17. 7. 1913.

²⁵³ NA, f. ČSPC, nezpracováno, Správní rada Modřanské rafinerie 11. 6., 27. 6. 1913, 4. 2. a 25. 9. 1914; AČNB, f. ŽB/2703/292, 346, Výkonný výbor ŽB 13. 11. 1913 a 9. 3. 1914.

²⁵⁴ AČNB, f. ŽB/939/45, Výkonný výbor ŽB-úvěry 26. 2. 1914; ŽB/3370/9, Zpráva pro správní radu ŽB 24. 9. 1914.

Živnobanky se První česká akciová společnost pro rafinování cukru dostala až za první republiky. Začátkem 20. let byla začleněna do České společnosti pro průmysl cukerní.²⁵⁵

2.2.3. Lounský akciový cukrovar, dříve M. Valtera

Vedle koncernu České cukerní společnosti upřela Živnobanka svou pozornost na Lounsko. Od roku 1905 Živnobanka vyjednávala s Matějem Valterou o koupi jeho cukrovaru v Lounech. Valtera, jehož věk přesáhl šedesátku a potýkal se se zdravotními problémy, se jej rozhodl prodat. Roli v tom hrálo zřejmě i to, že neměl vhodného nástupce. Cukrovar byl postaven roku 1869 a Valtera byl jeho majitelem od roku 1877. Podařilo se mu z něj vybudovat dle množství zpracované řepy jeden z největších závodů v Čechách. V roce 1903 byla jako doplněk k surovarně zřízena rafinerie cukru, jež započala s výrobou o čtyři roky později.²⁵⁶ Firma byla v úvěrových stycích s Živnobankou. Od roku 1893 vážla na cukrovaru hypoteční pohledávka Živnobanky 300 000 zl. (600 000 K), banka mu lombardovala cukr a ručila za úvěr daně z cukru. Vyrobené zboží si však podnik prodával sám.²⁵⁷

V roce 1908 se jednání dostala do finální fáze. Živnobanka utvořila konsorcium interesentů a rozhodla se založit akciovou společnost, jež by Valterův cukrovar převzala a provozovala. M. Valtera prodal chystané společnosti cukrovar s pozemky za 3,25 miliony K. S připočtením ceny za ostatní jeho pozemky a reality v Lounech, jakož i za převzaté suroviny a zásoby mu Živnobanka uhradila celkem 3 614 573 K.²⁵⁸ Naopak si od něj nechala zaplatit odměnu 75 000 K za zprostředkování prodeje. K převodu vlastnictví došlo 15. července 1908, takže již v kampani 1908/1909 se pracovalo na účet projektované akciové společnosti. Jako její předobraz vedlo závod Družstvo pro zakoupení cukrovaru M. Valtery v Lounech, kterému Živnobanka poskytla úvěr 1,5 milionu K na běžném účtu.²⁵⁹

V květnu 1909 státní orgány povolily zřízení akciové společnosti. Ta se konstitovala na ustavující valné hromadě 24. června 1909 pod názvem Lounský akciový cukrovar, dříve M.

²⁵⁵ *Compass: Finanzielles Jahrbuch*, Jg. 56, 1923, Bd. 2, Wien 1923, s. 805.

²⁵⁶ Martin VOSTŘEL, *Matěj Valtera – příběh největšího českého cukrovarníka přelomu století*, in: *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 124–136; AČNB, f. ŽB/1454/2, Zakladatelská zpráva 29. 12. 1908.

²⁵⁷ AČNB, f. ŽB, Protokoly výkonného výboru ŽB 1893–1908; např. ŽB/2816/910, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1893; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 14. 10. 1904 a 7. 11. 1905; ŽB/3647/123, 165, 216, Výkonný výbor ŽB 3. 9., 12. 12. 1907 a 28. 3. 1908; f. ŽB/1454/2, Knihovní výtah všeobecný 7. 7. 1908; *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1907–1908*, roč. 22, díl 2, Praha 1907, Adresář cukrovarů, s. 20.

²⁵⁸ Oficiální částka v kupní smlouvě však zněla na 2,5 mil. K. Je otázka, co způsobilo tuto diskrepanci mezi oficiální listinou a realitou. Možná za tím stála snaha nelegálně ušetřit na daních.

²⁵⁹ AČNB, f. ŽB/3647/247, 248, 252, 263, Výkonný výbor ŽB 10. 6., 11. 6., 20. 6. a 14. 7. 1908; ŽB/2690/310, 312, Správní rada ŽB 11. 6. a 16. 7. 1908; ŽB/1454/2, M. Valtera ŽB 16. 7. 1908; ŽB M. Valterovi 16. 7. 1908; Trhová smlouva 16. 7. 1908; Zakladatelská zpráva 29. 12. 1908.

Valtera. Jejím sídlem byla Praha. Akciový kapitál obnášel 2,5 milionu K a byl rozdělen na 6 250 akcií v jmenovité hodnotě 400 K. Zápis do obchodního rejstříku proběhl 28. července 1909.²⁶⁰ Kdo byli vlastně akcionáři nové společnosti? Předně to byly cukrovary z okolí: Rolnická akcijní rafinerie cukru v Lounech upsala 1 500 akcií (600 000 K), Rolnický akcijní cukrovar v Lenešicích 1 000 akcií (400 000 K), cukrovar knížete Schwarzenberga v Postoloprtech 1 000 akcií (400 000 K) a Společný cukrovar v Klobukách 500 akcií (200 000 K). Celkem uvedené cukrovary převzaly 4 000 akcií (1,6 mil. K), tedy více než polovinu. Živnobanka subskribovala 400 akcií (160 000 K), z nichž 20 (8 000 K) přenechala Františku Hruškovi, řediteli zmíněné lounské rafinerie. Zbylé akcie získali soukromníci: Berta Brumlíková 1 250 kusů (500 000 K), Rudolf Bettelheim 500 akcií (200 000 K) a ředitel strojírný Breitfeld, Daněk Josef Janatka 100 akcií (40 000 K). Janatka posléze 25 akcií (10 000 K) převedl na náměstka vrchního ředitele Živnobanky Apolla Růžičku. O kapitálovou účast na společnosti usilovaly i cukrovary ve Mšeném u Budyně nad Ohří a ve Zlonicích, avšak Živnobanka je odmítla.²⁶¹

Koncesionáři ještě před zřízením společnosti uzavřeli mezi sebou dohodu. Týkala se složení správní rady, vzájemné kooperace a vztahu nové společnosti k Živnobance. V důsledku toho byla na ustavující valné hromadě zvolena osmičlenná správní rada. Každý ze čtyř zúčastněných cukrovarů do ní delegoval po jednom zástupci, zbylá čtyři místa obsadili zástupci ostatních akcionářů, mezi něž spadala Živnobanka. Živnobanka si vynutila, že bude mít ve správní radě dva představitele, přičemž jí měl připadnout i post předsedy správní rady. Tím byl na ustavující schůzi správní rady Lounského akciového cukrovaru zvolen první místopředseda správní rady banky Bedřich Jahn. Místopředsedou správní rady cukrovaru se stal druhý zástupce Živnobanky, jímž byl tehdejší náměstek vrchního ředitele Apollo Růžička. Živnobanka do podniku tím pádem vyslala své vrcholové funkcionáře. V tříčlenném revidujícím výboru, kontrolujícím hospodaření společnosti, se za Živnobanku nacházel místoředitel Emanuel Zvolský.²⁶²

Na ustavující schůzi správní rady Lounského akciového cukrovaru byla oficiálně stvrzena úmluva, kterou uzavřela nová společnost, lounská rafinerie a cukrovary v Lenešicích, Postoloprtech a v Klobukách. Všechny uvedené cukrovary se zavázaly, že si budou navzájem

²⁶⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1668, sign. BII-90, Čj. 125.027 z 26. 5. 1909; Ustavující valná hromada 24. 6. 1909; Zápis do obchodního rejstříku 28. 7. 1909.

²⁶¹ AČNB, f. ŽB/3647/259, 261, Výkonný výbor ŽB 4. 7. a 9. 7. 1908; ŽB/1454/2, Upisovací prohlášení.

²⁶² AČNB, f. ŽB/1454/2, Upisovací prohlášení; ŽB/3647/258, Výkonný výbor ŽB 2. 7. 1908; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1668, sign. BII-90, Ustavující valná hromada 24. 6. 1909; Finanční listy 6, 27. 6. 1909, č. 26, s. 3.

respektovat řepný rajon, který jim tehdy v mostecké agencii²⁶³ příslušel, takže ani jeden z cukrovarů nebyl oprávněn nakupovat řepu v rajonu, patřícím jinému z těchto cukrovarů. Dále si slíbily kooperaci při hájení řepného kontingentu vůči cizím závodům, při uzavírání kartelových úmluv a při obstarávání si řepy nad rámec dosavadních smluv. Toto ujednání mělo platit na dobu 15 let. Zároveň byla na uvedené schůzi správní rady schválena smlouva, podle níž měla Živnobanka během příštích 15 let obstarávat výhradně veškeré bankovní obchody Lounského akciového cukrovaru a provozovat komisionářský prodej všech jeho výrobků.²⁶⁴

Okamžitě po založení povolila Živnobanka společnosti úvěry. Jednalo se o úvěr 600 000 K, jež byly na cukrovaru hypotečně zajištěny již z doby předchozího majitele M. Valtery, dále o úvěr 300 000 K na základě řepných záloh (řepných směnek) cukrovaru, a nakonec o lombard cukru dle potřeby do výše 90 % jeho hodnoty. Ten byl poskytnut proti akceptům firmy.²⁶⁵ Lounský akciový cukrovar měl u Živnobanky otevřen několik účtů. Co se týče stavu na konci roku, nejvíce na nich dlužil bance roku 1912 (1 531 341 K) a nejméně roku 1911 (673 120 K), pokud nepočítáme rok 1908 (443 062 K), kdy akciová společnost sice nebyla ještě oficiálně ustavena, ale již de facto fungovala.²⁶⁶ Z hlediska hospodářských výsledků se Lounskému akciovému cukrovaru dařilo: za kampaně 1908/9–1909/10 vyplácel 6% dividendu a za kampaně 1910/11–1913/14 7% dividendu.²⁶⁷ Ve spolupráci Živnobanky a Lounského akciového cukrovaru se objevily i prvky, které u jiných podniků nenalezneme. V roce 1910 povolila Živnobanka úvěr 1 mil. K mostecké agencii a úvěr v totožné výši Společenstvu cukrovarů v Lovosicích a okolí. Neposkytovala je napřímo, ale skrze účet Lounského akciového cukrovaru.²⁶⁸

Získání Valterova cukrovaru znamenalo pro Živnobanku úspěch. O podnik se totiž bezúspěšně zajímaly i labské rafinerie stojící pod vlivem konkurenčních bank: Neštěmice u Ústí n. L. (Credit-Anstalt), Krásné Březno u Ústí n. L. (Länderbank) a Ústí n. L. (Landwirtschaftliche Creditbank für Böhmen in Prag/Hospodářská úvěrní banka pro Čechy v Praze). A. Růžička, hlavní aktér celé transakce na straně Živnobanky, si celou věc velmi pochvaloval: „*Naše banka je tedy zúčastněna pouhými 160 000 K, má však 2 zástupce ve*

²⁶³ Agencie byla kartelová organizace pro nákup cukrovky, jež měla odstranit konkurenci a umožnit cenový nátlak vůči řepářům. Na teritoriálním základě bylo provedeno rozdělení cukrovky, kdy každý cukrovar měl přidělen určitý rajon surovinové základny. Mostecká agencie, která sdružovala cukrovary v severozápadních Čechách v okresech Most, Louny a Slaný, vznikla roku 1899. F. DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví*, s. 54.

²⁶⁴ AČNB, f. ŽB/1454/2, Upisovací prohlášení.

²⁶⁵ AČNB, f. ŽB/3647/427, Výkonný výbor ŽB 30. 6. 1909; ŽB/1454/2, Výkonný výbor ŽB 2. 12. 1914.

²⁶⁶ AČNB, f. ŽB/3150/1, Bilance ŽB za r. 1908, Dopisovatelé. K ostatním rokům viz tab. 13.

²⁶⁷ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 772.

²⁶⁸ AČNB, f. ŽB/2681/142, 146, 154, Výkonný výbor ŽB 16. 6., 23. 6. a 12. 7. 1910.

*správní radě, z nichž jeden je předsedou s votem rozhodujícím.*²⁶⁹ *Uvážíme-li, že nám Valtera 15. 7. zaplatí 75 000 K provize, čímž se nám téměř polovice našeho kapitálového podílu nepřímo vrací, a že máme komisionářskou smlouvu na 15 let zabezpečenu, můžeme si říci, že jsme udělali jeden z nejlepších posavadních obchodů. Vedle toho nám prodloužily Louny²⁷⁰ i Lenešice komisionářskou smlouvu na dalších 5 let bez jakékoliv slevy z podmínek.*²⁷¹

V případě Valterova cukrovaru nešlo jen o to, že Živnobanka akcionovala jednu firmu, ale i o to, že vytvořila zájmovou skupinu několika cukrovarů uvnitř mostecké agencie, které se zavázaly navzájem spolupracovat. Její jádro tvořily oba lounské cukrovary: Lounský akciový cukrovar, dříve M. Valtera a Rolnická akcijní rafinerie cukru. Druhý jmenovaný podnik, jenž byl založen roku 1892 pod názvem Rolnický akcijní cukrovar v Lounech a zahájil provoz o rok později, byl s Živnobankou již od počátku své existence v úzkých obchodních stycích – banka jej úvěrovala a prodávala jako komisionář jeho výrobky.²⁷² Jako vedoucí osobnost zmíněného uskupení se vyprofiloval František Hruška, ředitel lounské rafinerie a člen správní rady Lounského akciového cukrovaru, takže se pro něj používalo označení: „Hruškova skupina“.²⁷³ Nelze se proto divit, že Hruška byl roku 1912 povolán do správní rady Živnobanky. Zde udělal zářnou kariéru, která vyvrcholila funkcí předsedy správní rady banky v letech 1929–1937.²⁷⁴

Stabilitu Lounského akciového cukrovaru v prvních letech existence, a tím pádem i celého zájmového společenství, mělo zajistit to, že akcie cukrovaru byly do 1. července 1914 syndikalizovány. Nevíme bohužel, jak syndikátní smlouva vypadala, ale je nejvyšší pravděpodobné, že omezovala prodeje akcií, a to zejména na neakcionáře, který mohla i zcela zakázat. Stejným směrem mířilo ustanovení stanov, dle něhož správní rada zvolená v ustavující valné hromadě bude ve funkci pět let. Další volby do správní rady Lounského akciového cukrovaru se tak konaly až při valné hromadě v říjnu 1914.²⁷⁵

Na podzim roku 1911 se objevily spory mezi akcionáři Rolnického akcijního cukrovaru v Lenešicích. Dosavadní předseda správní rady, statkář z Malých Čičovic Václav Krumbholz, jenž zastupoval podnik ve správní radě Lounského akciového cukrovaru, byl koncem září

²⁶⁹ Dle stanov při rovnosti hlasů ve správní radě byl přijat ten návrh, pro nějž hlasoval předsedající, jímž byl předseda, nebo v případě jeho nepřítomnosti místopředseda správní rady. SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1668, sign. BII–90, Stanovy 1909, § 28.

²⁷⁰ Rozumí se Rolnická akcijní rafinerie cukru v Lounech.

²⁷¹ LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 27. 6. 1908. Dále viz Tamtéž, A. Růžička J. Ottovi 23. 6. 1908.

²⁷² Viz AČNB, f. ŽB, protokoly výkonného výboru a správní rady ŽB 1892–1914.

²⁷³ AČNB, f. ŽB/950/1, Protokol 24. 4. 1914.

²⁷⁴ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 71; Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Podnikatelské elity v obchodních společnostech českých zemí v 19. století a v první polovině 20. století*, in: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity – metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 133.

²⁷⁵ AČNB, f. ŽB/2703/44, Výkonný výbor ŽB 1. 6. 1912; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1668, sign. BII–90, Stanovy 1909, § 25; Finanční listy 6, 3. 10. 1909, č. 40, s. 4; Listy cukrovarnické 33, 25. 10. 1914, č. 2–3, s. 36.

z vedení sesazen a nahrazen v předsednické funkci Josefem O. Srbem, statkářem z Chrášťan. Stalo se to kvůli tomu, že měl vyjednávat s jistou bankou o prodeji svých akcií a působit k tomu, aby se dotyčné bance podařilo získat nadpoloviční počet akcií. To narazilo na odpor ostatních akcionářů, kteří chtěli cukrovar zachovat v „rolnických rukou“.²⁷⁶

Touto bankou byla pravděpodobně Živnobanka, neboť v říjnu 1911 zahájil Lounský akciový cukrovar za spoluúčasti Živnobanky akci na skoupení akcií sousedního lenešického cukrovaru. Co tím sledovaly? Pravděpodobně usilovaly o větší integraci obou lounských cukrovarů s tím lenešickým a později potencionálně na tomto základě rozšířit lounskou rafinerii a vybudovat z ní velký závod. Na druhé straně zformovala skupina akcionářů lenešického cukrovaru, stojící za novým Srbovým vedením, syndikát, který také skupoval akcie. Akciový kapitál cukrovaru v Lenešicích se skládal z 2 000 akcií. Na zasedání výkonného výboru Živnobanky 18. ledna 1912 vrchní ředitel A. Růžička referoval, že Lounský akciový cukrovar má již zabezpečeno asi 750 akcií lenešického cukrovaru a že mu do získání majority zbývá zhruba 200 kusů. Zbýlých 51+ akcií už patrně vlastnily osoby spřízněné s Lounským akciovým cukrovarem a Živnobankou. Banka začala vyjednávat se syndikátem, kterému se podařilo obstarat si většinu akcií, ale za velkých finančních ztrát, neboť „boj o akcie“ vyhnal jejich kurz vysoko nad pari. Cena akcií stoupla na cca 1 500 K za kus, což bylo téměř čtyřnásobek jejich nominální hodnoty 400 K. Syndikát byl ochoten akcie prodat. O akcie se však začala zajímat i pražská filiálka Credit-Anstaltu (CA), jež dala příznivější nabídku. Nejmenovaný znalec českého cukrovarnictví informoval v deníku *Čas*, že zatímco Živnobanka chtěla koupit jen tolik akcií, kolik jí chybělo do majority, což syndikátu nekonvenovalo, vídeňská banka měla zájem o všechny akcie. Syndikát tak nakonec prodal na konci května 1912 lenešické akcie vídeňské bance, i když Živnobanka se tomu na poslední chvíli snažila zabránit. Předložila totožnou nabídku jako její konkurent a byla rovněž připravena uhradit CA konvencionální pokutu ve výši 100 000 K, k jejímuž zaplacení se zavázali zástupci majority akcionářů pro případ, že od prodeje akcií odstoupí.²⁷⁷

CA získal 1 114 z 2 000 akcií cukrovaru v Lenešicích. Z této sumy přepsal 441 kusů na svou rafinerii v Neštěmicích, na rafinerii Länderbank v Krásném Březnu 442 kusů a na Landwirtschaftliche Creditbank für Böhmen, které patřila rafinerie v Ústí n. L., 220 kusů.

²⁷⁶ *Z Rolnického akc. cukrovaru v Lenešicích*, Obrana. Časopis české strany agrární 1, 22. 9. 1911, č. 34, s. 2; Tamtéž, 6. 10. 1911, č. 36, s. 5.

²⁷⁷ AČNB, f. ŽB/2681/375, 405, 408, 415, Výkonný výbor ŽB 26. 10., 23. 12. 1911, 2. 1. a 18. 1. 1912; ŽB/2703/38, 40, 42, 43, Výkonný výbor ŽB 23. 5., 28. 5., 30. 5. a 31. 5. 1912; ŽB/946/3, Stanovy Rolnického akcijního cukrovaru v Lenešicích, § 5, 6; Čas 26, 26. 5. 1912, č. 145, s. 1; *Lenešice*, Čas 26, 31. 5. 1912, č. 149, s. 1–2; *Lenešický cukrovar*, Čas 26, 1. 6. 1912, č. 150, s. 9; *Lenešický cukrovar*, Čas 26, 2. 6. 1912, č. 151, s. 11; *Národní hospodář. Opět české cukrovary v nebezpečí*, Čas 26, 15. 9. 1912, č. 256, s. 10–11.

Zbylých 11 akcií bylo přepsáno na různé jednotlivce. Jednalo se tedy o společnou akci dvou vídeňských velkobank a jedné pražské německo-české banky.²⁷⁸ To, že čeští rolníci prodali cukrovar německé bance, vzbudilo velký negativní ohlas v českém tisku. Bylo to označováno za těžkou národohospodářskou ztrátu. Byl kritizován i postup Živnobanky.²⁷⁹ Živnobanka se se situací nehodlala smířit. Nejdříve se pokusila dohodnout s představiteli filiálek CA a Länderbanky v Praze na kompromisu, ale bez výsledku.²⁸⁰

Dne 30. července 1912 se konala valná hromada lenešického cukrovaru. Konsorcium utvořené při Živnobance podalo prostřednictvím advokáta Karla Wiesenbergera stížnost proti konání valné hromady. Argumentovalo, že valná hromada nebyla dle stanov řádně svolána, poněvadž v předepsané lhůtě nebyl veřejně oznámen její program. Jako další důvod uvedlo, že akcie cukrovaru byly přepsány na nové majitele-neakcionáře, ačkoliv někteří stávající akcionáři ohlásili na akcie předkupní právo, které jim v případě prodeje akcii dle stanov náleželo. I přesto valná hromada proběhla a do správní rady byli zvoleni zástupci nových majoritních akcionářů.²⁸¹ Živnobanka následně iniciovala soudní protest. Snažila se docílit zrušení prodeje lenešických akcií Credit-Anstaltu a zneplatnění volby nové správní rady cukrovaru. Celý spor se táhl, ale nakonec skončil prohrou Živnobanky. Stížnost proti zápisu nového vedení do obchodního rejstříku byla definitivně zamítnuta v říjnu 1913 nejvyšším soudem ve Vídni. Předsedou správní rady lenešického podniku se stal Ludwig Elischak, zástupce ředitele pražské filiálky CA, a jejím místopředsedou Emil Freund, ředitel pražské filiálky Länderbanky. Otázka akcií byla pro Živnobanku nepříznivě vyřízena roku 1914. Na začátku ledna 1915 se Živnobanka rozhodla upustit od dalších kroků v této záležitosti.²⁸²

Akcie lenešického cukrovaru, jež získal Lounský akciový cukrovar, byly na základě dohody rozděleny mezi něj a Živnobankou na polovinu. Bylo rozhodnuto si akcie ponechat a zůstat tak minoritním akcionářem. Živnobanka společně s Lounským akciovým cukrovarem založily v říjnu 1912 společnost Labor, průmyslová společnost s ručením omezeným se sídlem v Praze. Kmenový kapitál obnášel 1 mil. K. a oba zakladatelé se na něm podíleli 496 000 K. Zbylých 8 000 K upsali jejich funkcionáři. Živnobanka a Lounský akciový cukrovar převedly na Labor své akcie lenešického cukrovaru. Na podzim 1914 bylo rozhodnuto o likvidaci Laboru. Celkem 765 lenešických akcií, z nichž 383 bylo napsáno na Živnobanku a 382 na

²⁷⁸ AČNB, f. ŽB/946/3, L. Špaček ŽB 29. 11. 1912.

²⁷⁹ Např. *Lenešice*, Čas 26, 31. 5. 1912, č. 149, s. 1–2.

²⁸⁰ AČNB, f. ŽB/2703/44, 67, 68, Výkonný výbor ŽB 1. 6., 25. 7. a 27. 7. 1912.

²⁸¹ *Lenešický cukrovar*, Národní listy 52, 1. 8. 1912, č. 210, s. 5; AČNB, f. ŽB/946/3, Stanovy Rolnického akcijního cukrovaru v Lenešicích. § 7 předepisoval: „Prodává-li se akcie, přísluší akcionářům právo předkupní.“

²⁸² AČNB, f. ŽB, Protokoly výkonného výboru ŽB 1912–1915, zejména ŽB/2703/284, 354, Výkonný výbor ŽB 28. 10. 1913 a 19. 3. 1914; ŽB/1025/26, Výkonný výbor ŽB 7. 1. 1915; ŽB/946/3, Cukrovar v Lenešicích; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 748.

Lounský akciový cukrovar, bylo vloženo do syndikátu Pyrus. Přestože společně držely 38,25 % akciového kapitálu cukrovaru v Lenešicích, neměly jakýkoliv podíl na jeho správě. To jen ukazuje tvrdost boje mezi Živnobankou a vídeňskými bankami v tomto konkrétním případě.²⁸³

Prohra v „souboji“ o lenešické akcie měla pro Živnobanku nepříjemné konsekvence. Pokud pomíneme reputační škody, tak banka přišla o obchodního partnera. Od kampaně 1915/16 začala cukr vyrobený v Lenešicích místo Živnobanky prodávat filiálka CA v Praze.²⁸⁴ Skupování zmíněných akcií bylo rovněž velmi nákladné a nemělo kýžený efekt. Pořízení 765 akcií přišlo na 1 105 371 K, takže průměrná cena jedné akcie činila 1 445 K. I se souvisejícími výlohami bylo k 30. června 1914 utraceno celkem 1 427 090 K, což odpovídalo částce 1 865 K na akcii, jejíž nominální hodnota byla – připomeňme si – 400 K.²⁸⁵

Dále ztrátou cukrovaru v Lenešicích oslabil „Hruškova cukrovarnická skupina“ uvnitř mostecké agencie. Nejzávažnější však pro Živnobanku bylo, že vídeňské banky CA a Länderbank se skrze lenešický cukrovar staly akcionáři Lounského akciového cukrovaru. Jak už bylo uvedeno, lenešický cukrovar držel 1 000 akcií Lounského akciového cukrovaru, což byla zhruba šestina jeho akciového kapitálu. Byl to sice minoritní podíl, ale u toho nemuselo zůstat. Živnobanka proto promptně zareagovala a kapitálově posílila svou pozici v Lounském akciovém cukrovaru. Již v červnu 1912 si zajistila opční právo na 1 725 akcií tohoto cukrovaru patřících Bertě Brumlíkové a Rudolfu Bettelheimovi. Ty je však neprodaly lacino. Do konce roku 1912 převzala Živnobanka na nostro 950 akcií, za něž zaplatila 980 K za kus (931 000 K), tedy o 580 K více než činila nominální hodnota akcie. Mimoto uhradila R. Bettelheimovi odměnu 6 818 K, kterou si vyžádal. Celkem nyní Živnobanka vlastnila 1 330 akcií Lounského akciového cukrovaru (21,28 % akciového kapitálu). Ze zbývajících 775 akcií, na něž měla banka opci, převzala lounská rafinerie 575 kusů a cukrovar v Klobukách 200 kusů. Zároveň jako pojistka, aby se akcie Lounského akciového cukrovaru nedostaly do nevhodných rukou, došlo k prodloužení jejich syndikátu na dalších šest let, tzn. do 1. července 1920.²⁸⁶

Cukrovar v Lenešicích nebyl jediným cukrovarem ve Slánsko-lounské oblasti, o který se CA zajímal. Dalším byla surovarna ve Mšeném u Budyně nad Ohří. V září 1912 nakonec volné akcie skupila rodina Tomanova, čímž cukrovar zůstal v českém vlastnictví. Živnobanka, které byly zmiňované akcie také nabízeny, tak nemusela zasáhnout. Situaci pouze

²⁸³ AČNB, f. ŽB/2703/28, 46, 445, Výkonný výbor ŽB 6. 5., 7. 6. 1912 a 13. 10. 1914; ŽB/45/6, Syndikát Pyrus; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2080, sign. CIII–230, rejstříkový spis Laboru.

²⁸⁴ *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1914–1915*, roč. 29, díl 2, Praha 1914, Adresář cukrovarů, s. 20; *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1915–1916*, roč. 30, díl 2, Praha 1915, Adresář cukrovarů, s. 22.

²⁸⁵ AČNB, f. ŽB/45/6, Akcie cukrovaru v Lenešicích 20. 2. 1914; Výkonný výbor ŽB 15. 5. 1917.

²⁸⁶ AČNB, f. ŽB/2703/42, 44, 46, 48, 50, Výkonný výbor ŽB 30. 5., 1. 6., 7. 6., 11. 6. a 15. 6. 1912; ŽB/3153/1, Bilance ŽB za r. 1912, Cenné papíry; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1668, sign. BII–90, Valná hromada 22. 7. 1915.

monitorovala. Náměstek vrchního ředitele banky Jaroslav Preiss posléze vyjádřil uspokojení, že cukrovar zůstal zachován „v českých rukou“.²⁸⁷ V říjnu 1915 Živnobanka jako největší akcionář České cukerní společnosti prohlásila, že nesouhlasí, aby společnost prodala cukrovar v Bašnicích „*interesentu druhé národnosti*“.²⁸⁸ V obou těchto případech se v postoji banky uplatnily principy hospodářského nacionalismu.

Nebylo tomu ale vždy. V červnu 1912 upozornila karlovarská filiálka Živnobanky centrálu, že se jistá konkurenční banka snaží získat akcie cukrovaru v Háji ve Slezsku. Brněnská filiálka Živnobanky prodávala v komisi surový cukr z tohoto podniku, mezi jehož přední akcionáře patřil člen správní rady banky Karel Ježek. Výkonný výbor Živnobanky odmítl, aby banka převzala nějaké akcie, neboť „*již je tak silně zúčastněna na cukerním průmyslu, že se dále angažovati nemůže, leč na újmu ostatních svých úkolů hospodářských.*“ Maximálně byl ochoten k tomu, aby se banka pokusila najít mezi svými klienty interesenta o tyto akcie. Tomuto stanovisku zůstal věrný i nadále.²⁸⁹ Bylo to v intenci přesvědčení J. Preisse, který odmítal, aby banka soustředila přílišnou část svého kapitálu do cukrovarů, neboť by to oslabilo její pozice v jiných odvětvích průmyslu.²⁹⁰ Je zřejmé, že Živnobanka nehodlala a ani nemohla za každou cenu bránit vstupu domácího německého či vídeňského německého kapitálu do českých cukrovarů, ale činila tak jen tehdy, když to korelovalo s jejími průmyslovými zájmy.

2.2.4. Cukrovar v Drahanovicích

Těžiště průmyslových aktivit Živnobanky v cukrovarnictví v rámci českých zemí leželo bez debat v Čechách. Částečně se to mohlo změnit roku 1912. V září informoval člen správní rady Jan Ošťádal a filiálka v Olomouci centrálu o tom, že akciová společnost s názvem „*Rolnický akciový cukrovar na Drahanovicích*“ vyjednává s baronem Kleinem von Wisenbergem o koupi rodinného cukrovaru v Drahanovicích u Olomouce. Jednalo se o velký závod, který zpracoval v kampani 1911/12 528 000 q řepy. Aby společnost mohla obchod realizovat, potřebovala součinnost nějakého peněžního ústavu. Ošťádal i filiálka transakci pražskému ústředí vřele doporučovali. Byli toho názoru, že spolupráce s drahanovickým cukrovarem umožní bance další obchodní expanzi v kraji. Vedení Živnobanky v Praze po dlouhém jednání souhlasilo s tím, že jejich ústav je ochoten dát baronu Kleinovi záruku za zaplacení zbytku kupní ceny.

²⁸⁷ AČNB, f. ŽB/2703/86, 88, Výkonný výbor ŽB 10. 9. a 14. 9. 1912; f. ŽB, kor. Preiss, Kašpar K., kart. 12, sign. S VII/i-1-I, Šebek Antonín, kart. 40, sign. S VII/i-1-I.

²⁸⁸ AČNB, f. ŽB/1025/148, Výkonný výbor ŽB 26. 10. 1915.

²⁸⁹ AČNB, f. ŽB/2703/50, 68, 220, Výkonný výbor ŽB 15. 6., 27. 7. 1912 a 3. 6. 1913; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912, s. 274.

²⁹⁰ B. MICHEL, *Banques & banquiers*, s. 284.

Podoba splátek však měla být nastavena tak, aby banka nemusela během následujících dvou let vynaložit žádné finanční prostředky. Na oplátku požadovala, aby cukrovar s ní uzavřel komisionářskou smlouvu na vícero let. Dle návrhu kupní smlouvy, předloženému Živnobance v říjnu téhož roku, by však banka musela složit dne 31. ledna 1913 částku 800 000 K a na uhrazení obnosu 1 473 000 K splatnému 30. září 1913 by se musela značně podílet. Vzhledem k napjaté hospodářské situaci, jež tehdy nastala v důsledku rozpoutání válečného konfliktu na Balkáně, odmítl výkonný výbor Živnobanky, aby se banka tímto způsobem finančně angažovala.²⁹¹

S rozhodnutím výkonného výboru byli ztotožněni i vrchní ředitel banky Apollo Růžička a jeho náměstek Jaroslav Preiss – alespoň to vyplývá z dikce jimi podepsaného dopisu J. Ošřádalovi, v němž jej informují o zamítavém stanovisku. Vyjadřují v něm přesvědčení, že Ošřádal „jako správní rada našeho ústavu, který vždy takovou váhu na mobilitu svých prostředků klade“, to pochopí.²⁹² Toto ekonomické hledisko bylo pro vrcholové představitele banky primární, umožnit přechod cukrovaru do českých rukou a nahradit CA v roli komisionáře hrálo druhořadou úlohu.

Společnosti „Rolnický akciový cukrovar na Drahanovicku“ se tehdy i kvůli odmítavému postoji Živnobanky cukrovar zakoupit nepodařilo. Záležitost se stala znovu aktuální na přelomu roku 1913/14. K zaplacení kupní ceny potřebovala společnost získat úvěr ve výši 1,7 mil. K. Živnobanka byla opět oslovena, aby úvěr poskytla. Znovu však žádosti nevyhověla.²⁹³ Nakonec společnost „Rolnický akciový cukrovar na Drahanovicku“ získala cukrovar v Drahanovicích v březnu 1914, když za intervence Pozemkové banky v Praze převzala veškeré akcie kleinovské rodinné akciové společnosti, jež cukrovar provozovala.²⁹⁴ Postoj vedení Živnobanky byl pochopitelný. Cukrovar v Drahanovicích byl v posledních letech pasivní²⁹⁵ a celý plán jeho převzetí byl riskantní, byl založen na vypůjčení si značné sumy cizích prostředků. Spoléhal se proto na budoucí prosperitu a schopnost splácet úvěry. Hlavnímu aktérovi Janu Vacovi se tato strategie zprvu vyplácela. Porolničení cukrovaru²⁹⁶ v Drahanovicích bylo prvním stavebním

²⁹¹ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích, kart. 66, sign. S VII/i–1–II, zejména J. Ošřádal ŽB 20. 9. 1912; Filiálka ŽB v Olomouci Centrále ŽB v Praze 20. 9. 1912; ŽB J. Ošřádalovi 10. 10. 1912; f. ŽB/2703/92, 94, 100, Výkonný výbor ŽB 21. 9., 25. 9. a 10. 10. 1912.

²⁹² AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích, kart. 66, sign. S VII/i–1–II, ŽB J. Ošřádalovi 10. 10. 1912.

²⁹³ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, Rolnický akciový cukrovar v Drahanovicích, kart. 66, sign. S VII/i–1–II, Exposé 12. 12. 1913; J. Preiss J. Ošřádalovi 3. 1. 1914.

²⁹⁴ Listy cukrovarnické 32, 1. 4. 1914, č. 18, s. 299; 20. 4. 1914, č. 21–22, s. 354; 1. 7. 1914, č. 28, s. 475; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 763–764, 776.

²⁹⁵ Za hospodářský rok 1910/11 vykázal ztrátu 123 790 K a za r. 1912/13 89 564 K. *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912, s. 681; Jg. 47, 1914, Bd. 2, Wien 1913, s. 725.

²⁹⁶ Porolničení – proces, při němž rolníci pěstitelé cukrovky ovládli prostřednictvím získání akcií cukrovar, do něhož dodávali řepu. Viz František ČAPKA, *Porolničování cukrovarů v českých zemích (s důrazem k situaci na*

kamenem cukrovarnického komplexu, který se mu v následujících letech podařilo na Hané vybudovat. Když však v polovině 20. let skončila cukerní konjunktura, ukázalo se, že Vacův komplex je postaven na vratkých základech a musel být likvidován. Zúčastněným bankám to přineslo značné ztráty. Z dlouhodobého hlediska se tak jednání Živnobanky z let 1912–1914 ukázalo jako prozíravé.²⁹⁷

2.2.5. Melasová dohoda

Významné místo Živnobanky v cukrovarnickém průmyslu Předlitavska a skutečnost, že od roku 1911 byla zúčastněna na předlitavském lihovarském syndikátu,²⁹⁸ vedlo k tomu, že v první polovině roku 1914 se banka společně s předními vídeňskými ústavami (Anglo-Oesterreichische Bank, Boden-Credit-Anstalt, Credit-Anstalt a Länderbank) podílela na uzavření melasové dohody mezi předlitavskými lihovary a cukrovary. Ujednání mělo platit 20 let. Přistoupivší cukrovary se zavázaly všechnu melasu prodávanou na výrobu lihu nebo krmiv dodat konsorciu zmíněných bank, které ji následně poskytovalo lihovarům a továrnám na krmiva. Cena melasy byla stanovena na základě ceny lihu. Bankovní konsorcium mělo obdržet od lihovarského syndikátu provizi 15 haléřů z každého 1 q melasy, přičemž podíl Živnobanky z toho obnášel 2,647 h. Živnobanka zajistila přistoupení České společnosti pro průmysl cukerní a obou lounských cukrovarů k dohodě a snažila se při jednání řešit i otázku cukrovaru v Lenešicích. Preferovanou variantou bylo, aby banka s Lounským akciovým cukrovarem, resp. Labor prodali mostecké agencii svou minoritu lenešických akcií. To stejné měl udělat CA se svou majoritou. Živnobanka by pak od mostecké agencie odkoupila akcie Lounského akciového cukrovaru, jež byly v držení lenešického cukrovaru. To se však – pravděpodobně kvůli nesouhlasu CA – nerealizovalo. Bance se však podařilo prosadit, aby kromě výše zmíněné provize dostávala od lihovarského kartelu další provizi 4 h z 1 q melasy. Ta měla sloužit k postupnému splácení ztrát a výloh, jež jí a Lounskému akciovému cukrovaru vzešly z nákupu lenešických akcií.²⁹⁹ Abychom si udělali představu, jak velkou částku to reálně představovalo,

Moravě a ve Slezsku) v letech před první světovou válkou a v první polovině dvacátých let Československé republiky, in: *Listy cukrovarnické a řepařské* 130, 2014, č. 11, s. 370–375.

²⁹⁷ F. DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví*, s. 117–118; Lubomír SLEZÁK, *Moravský cukrovarnický podnikatel Jan Vaca*, *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 113–123, zejména s. 117–119; J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku*, s. 105.

²⁹⁸ *Finanční listy* 9, 31. 12. 1911, č. 1, s. 10; AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1911.

²⁹⁹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 105–107; *Listy cukrovarnické* 32, 1. 3. 1914, č. 14, s. 240; AČNB, f. ŽB/2703/280, 284, 349, 355, 357, 358, 359, 362, 363, 365, 366, 369, 372, 374, 375, 379, 403, Výkonný výbor ŽB 21. 10., 28. 10. 1913, 12. 3., 23. 3., 26. 3., 30. 3., 31. 3., 3. 4., 7. 4., 9. 4., 14. 4., 21. 4., 24. 4., 29. 4., 30. 4., 12. 5. a 8. 7. 1914; ŽB/950/1, Melasový kartel.

tak si zde uvedme, kolik bylo Živnobance za léta 1914–1916 díky této druhé provizi vyplaceno – bylo to 73 795 K, tedy v průměru 24 598 K ročně.³⁰⁰

2.3. Shrnutí

Cukrovarnický průmysl doprovázel Živnobanku od počátku její existence. Jednalo se o odvětví, v němž se nejvíce angažovala a v němž získala nejvíce úspěchů. Bylo to rovněž odvětví, kterému její vrcholový management nejlépe rozuměl – není náhodou, že vedoucí ředitelé banky v prvních dvou deceniích 20. století Ivan Hájek a zejména Apollo Růžička disponovali profesní zkušeností z cukrovarských závodů.³⁰¹ Nejvýznamnějším industrializačním počinem Živnobanky bylo bezpochyby založení České společnosti pro průmysl cukerní, která byla v předvečer první světové války z hlediska výše základního kapitálu třetí největší akciovou cukrovarnickou společností v Předlitavsku. Její akciový kapitál 8 mil. K překonal pouze Chropyňský cukrovar, akciová společnost (*Chropiner Zuckerfabriks-Actiengesellschaft*) s 9 mil. K a suverén Cukrovary Schoeller a spol., akc. spol. (*Zuckerfabriken Schoeller & Co. A. G.*) s 19 mil. K akciového kapitálu.³⁰²

Na druhou stranu vznik České cukerní společnosti byl hlavně řešením z nouze. Bance se nepodařilo najít kupce na cukrovary, které převzala v důsledku krize 70. a 80. let 19. století, a proto je na společnost převedla. Utvoření koncernu Cukerní společnosti v letech před první světovou válkou bylo také spíše vyvoláno externími faktory než velkou iniciativností Živnobanky. Důležitým počinem Živnobanky v oblasti cukrovarnictví bylo rovněž ustavení zájmového společenství cukrovarů na Lounsku. Spojovacím článkem mezi bankou a oběma uskupeními byl zmíněný A. Růžička, který byl místopředsedou správní rady jak Cukerní společnosti, tak Lounského akciového cukrovaru, dříve M. Valtera.³⁰³ Nesmíme opomenout ani podíl Živnobanky na založení První české akciové společnosti pro rafinování cukru, jejíž modřanská rafinerie patřila k významným cukrovarským podnikům.

V českých zemích se Živnobanka podílela na zřízení jen dvou zcela nových cukrovarnických závodů, a to cukrovaru v Malči a mělnické rafinerie Cukerní společnosti. První počín byl navíc z hlediska významu marginální a neúspěšný. Bylo to logické. Existovalo zde totiž již dostatečné množství podniků, úkolem pro banky bylo spíše dosavadní podniky koncentrovat do racionálních celků. To byl případ již zmíněné Cukerní společnosti a v menší

³⁰⁰ AČNB, f. ŽB/45/6, Výkonný výbor ŽB 15. 5. 1917.

³⁰¹ J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka*, s. 471–474.

³⁰² *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 729–758.

³⁰³ AČNB, f. ŽB/2703/355, Výkonný výbor ŽB 23. 3. 1914.

míře i cukrovarů z Lounska. Naopak mimo české země Živnobanka participovala na založení čtyř nových závodů: v Przeworsku (Halič), v Osijeku (Slavonie), v Új-Verbászu a Szolnoku (Uhry).³⁰⁴

Cukrovarnický průmysl byl odvětvím, v němž Živnobanka dokázala nejvíce držet krok s vídeňskými velkobankami. Přesto se dá konstatovat, že těsně před první světovou válkou zde byla pod jejich velkým tlakem, jemuž jen obtížně čelila. Kapitálově silnější vídeňské ústavy navíc dokázaly vzájemně kooperovat, což české nacionální bankovní prostředí nebylo schopno. Živnobanka přišla o cukrovar v Lenešicích a klesal počet jejích komisionářských spojení. Na druhou stranu tento ústup byl částečně způsoben tím, že Živnobanka intenzifikovala své vazby k Cukerní společnosti, v níž se stala nejvýznamnějším akcionářem, a k lounskému uskupení cukrovarů. To pochopitelně vázalo větší množství kapitálu, jež pak Živnobanka nemohla použít jinde v oboru. Musela by sem přesunout prostředky vyčleněné pro jiná průmyslová odvětví, ale to se jí logicky nechtělo. Na rozdíl od samého počátku existence, kdy se koncentrovala téměř výhradně jen na cukrovarnictví, před válkou udržovala styky s širokou paletou nejrůznějších závodů. V této době např. posílila své kapitálové účasti v České obchodní společnosti a v Západočeských továrnách kaolinových a šamotových.³⁰⁵ Ačkoliv tedy v její bankovní politice hrál důležitou roli hospodářský nacionalismus, nesnažila se každou cenu zamezit postupu vídeňských bank. Muselo to korelovat s jejími průmyslovými zájmy a být to pro ni ekonomicky racionální.

³⁰⁴ Všechny zmíněné cukrovarny provozovaly akciové společnosti. C. NEČAS, *Na prahu české kapitálové expanze*, s. 41–42, 62–63.

³⁰⁵ Viz kapitoly 8.4. a 7.1.

Tab. 2: Živnobanka a spojení s cukrovary v l. 1869–1914

Rok	Daňový úvěr (počet cukrovarů/částka)	Komisionářský prodej (počet cukrovarů)	Rok	Daňový úvěr (počet cukrovarů/částka)	Komisionářský prodej (počet cukrovarů)
1869	8/209 728 zl.*	neprovozuje	1892	16/1 191 200 zl.****	14
1870	18/774 605 zl.*	5	1893	17/1 073 000 zl.****	14
1871	25/939 516 zl.*	7	1894	21/1 289 200 zl.****	16
1872	25/1 286 562 zl.*	10	1895	25/1 400 000 zl.****	17
1873	21/678 052 zl.*	13	1896	27/1 800 000 zl.****	19
1874	15/450 592 zl.	9	1897	26/1 600 550 zl.****	18
1875	17/634 316 zl.	7****	1898	26/1 454 650 zl.****	19
1876	17/721 970 zl.	5****	1899	27/2 313 700 zl.****	18
1877	21/1 091 538 zl.**	5****	1900	27/5 218 900 K****	16
1878	17/956 902 zl.***	5****	1901	29/5 302 800 K****	18
1879	11/841 984 zl.	chybí	1902	33/6 842 750 K****	18
1880	10/967 677 zl.	chybí	1903	20/8 300 000 K****	16
1881	13/1 190 983 zl.	3****	1904	19/8 204 500 K****	17*****
1882	16/1 487 866 zl.	5****	1905	23/9 805 500 K****	17
1883	17/1 986 017 zl.	9****	1906	neuveďeno	17
1884	13/1 410 359 zl.	10****	1907	neuveďeno	20
1885	12/1 059 316 zl.	chybí	1908	neuveďeno	21
1886	11/1 642 614 zl.	7*****	1909	neuveďeno	24
1887	8/1 235 781 zl.	6*****	1910	neuveďeno	24
1888	7/282 000 zl.***	6*****	1911	neuveďeno	24
1889	10/805 000 zl.****	7*****	1912	neuveďeno	24
1890	11/851 000 zl.****	7*****	1913	neuveďeno	21
1891	13/737 000 zl.****	11	1914	neuveďeno	18

* Daňový úvěr zprostředkovan v spolupráci s jinými ústavami.

** Pro 14 cukrovarů v obnosu 616 662 zl. samostatně, pro 7 cukrovarů v obnosu 474 876 zl. ve spolupráci s jiným ústavem.

*** Pro 12 cukrovarů v obnosu 622 852 zl. samostatně, pro 5 cukrovarů v obnosu 334 050 zl. ve spolupráci s jiným ústavem.

**** Včetně údajů za jiné podniky (např. za pivovary, lihovary), za které Živnobanka přebírala daňovou záruku. Cukrovary ale tvořily s převahou největší část.

***** Údaj bez vlastních cukrovarů.

***** Jedná se o přibližné číslo. Údaj nebyl uveden ve výroční zprávě ŽB, proto byl vypočten na základě dat v *Kalendáři cukrovarnickém*, jež však nejsou zcela úplně a přesné.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/10/1, ŽB 19/1, ŽB 23/1, ŽB/911/1, ŽB/917/1, ŽB/962/1, ŽB 3692/1, Výroční zprávy ŽB za l. 1869–1914; *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1886–87*, roč. 1, Praha 1886 – *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1890–91*, roč. 5, Praha 1890; *Kalendář cukrovarnický na kampaň 1904–1905*, roč. 19, díl 2, Praha 1904.

Tab. 3: Akcie České cukerní společnosti vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1883–1899 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (zl.)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (zl.)	Deponované akcie u ŽB*	Deponovaný kapitál u ŽB (zl.)
1883	1 000 000	10 000	6 577	657 700 (65,77 %)	2 017	201 700 (20,17 %)
1884	1 000 000	10 000	7 257	725 700 (72,57 %)	927	92 700 (9,27 %)
1885	1 000 000	10 000	7 193	719 300 (71,93 %)	623	62 300 (6,23 %)
1886	1 000 000	10 000	7 173	717 300 (71,73 %)	572	57 200 (5,72 %)
1887	1 000 000	10 000	7 196	719 600 (71,96 %)	502	50 200 (5,02 %)
1888	1 000 000	10 000	7 204	720 400 (72,04 %)	447	44 700 (4,47 %)
1889	1 000 000	10 000	409	40 900 (4,09 %)	262	26 200 (2,62 %)
1890	1 200 000	12 000	76	7 600 (0,63 %)	2 260	226 000 (18,83 %)
1891	1 200 000	12 000	70	7 000 (0,58 %)	290	29 000 (2,42 %)
1892	1 200 000	12 000	1 042	104 200 (8,68 %)	799	79 900 (6,66 %)
1893	1 200 000	12 000	922	92 200 (7,68 %)	867	86 700 (7,23 %)
1894	1 200 000	12 000	361	36 100 (3,01 %)	2 138	213 800 (17,82 %)
1895	1 200 000	12 000	307	30 700 (2,56 %)	1 395	139 500 (11,63 %)
1896	1 200 000	12 000	367	36 700 (3,06 %)	785	78 500 (6,54 %)
1897	1 200 000	12 000	569	56 900 (4,74 %)	1 990	199 000 (16,58 %)
1898	1 200 000	12 000	529	52 900 (4,41 %)	2 120	212 000 (17,67 %)
1899	1 500 000	15 000	378	37 800 (2,52 %)	2 547	254 700 (16,98 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 100 zl.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií České cukerní společnosti u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za l. 1883–1899, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 4: Akcie České cukerní společnosti vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1900–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB*	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1900	3 000 000	15 000	1 460	292 000 (9,73 %)	4 373	874 600 (29,15 %)
1901	3 000 000	15 000	1 683	336 600 (11,22 %)	4 802	960 400 (32,01 %)
1902	3 000 000	15 000	1 564	312 800 (10,43 %)	4 569	913 800 (30,46 %)
1903	3 000 000	15 000	154	30 800 (1,03 %)	4 021	804 200 (26,81 %)
1904	3 000 000	15 000	18	3 600 (0,12 %)	2 120	424 000 (14,13 %)
1905	3 000 000	15 000	21	4 200 (0,14 %)	2 227	445 400 (14,85 %)
1906	3 000 000	15 000	33	6 600 (0,22 %)	1 955	391 000 (13,03 %)
1907	3 000 000	15 000	185	37 000 (1,23 %)	3 092	618 400 (20,61 %)
1908	3 000 000	15 000	160	32 000 (1,07 %)	2 129	425 800 (14,19 %)
1909	3 000 000	15 000	754	150 800 (5,03 %)	2 638	527 600 (17,59 %)
1910	5 000 000	25 000	11 391	2 278 200 (45,56 %)	5 671	1 134 200 (22,68 %)
1911	5 000 000	25 000	10 260	2 052 000 (41,04 %)	6 281	1 256 200 (25,12 %)
1912	6 000 000	30 000	10 008	2 001 600 (33,36 %)	4 409	881 800 (14,70 %)
1913	8 000 000	40 000	10 208	2 041 600 (25,52 %)	13 105	2 621 000 (32,76 %)
1914	8 000 000	40 000	9 641	1 928 200 (24,10 %)	11 934	2 386 800 (29,83 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií České cukerní společnosti u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB/3221/1, ŽB/3225/1, ŽB/3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB/3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1900–1914, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 5: Hospodářské výsledky České cukerní společnosti v l. 1883–1914

Rok	Akciový kapitál (zl.)	Počet akcií	Čistý zisk s přenosem (zl.)	Dividenda (%)
1883/1884	1 000 000	10 000	39 846	0
1884/1885	1 000 000	10 000	141 506	10
1885/1886	1 000 000	10 000	19 665	0
1886/1887	1 000 000	10 000	30 433	2,5
1887/1888	1 000 000	10 000	65 797	5
1888/1889	1 000 000	10 000	93 211	8
1889/1890	1 200 000	12 000	120 091	8
1890/1891	1 200 000	12 000	ztráta 145 368	0
1891/1892	1 200 000	12 000	1 107	0
1892/1893	1 200 000	12 000	31 618	2
1893/1894	1 200 000	12 000	135 794	5
1894/1895	1 200 000	12 000	ztráta 8 422	0
1895/1896	1 200 000	12 000	82 943	6
1896/1897	1 200 000	12 000	55 730	4
1897/1898	1 200 000	12 000	81 433	6
1898/1899	1 500 000	15 000	233 289	8
Rok	Akciový kapitál (K)	Počet akcií	Čistý zisk s přenosem (K)	Dividenda (%)
1899/1900	3 000 000	15 000	322 889	7
1900/1901	3 000 000	15 000	356 122	8
1901/1902	3 000 000	15 000	175 493	5
1902/1903	3 000 000	15 000	351 663	5
1903/1904	3 000 000	15 000	343 886	6
1904/1905	3 000 000	15 000	ztráta 62 630	0
1905/1906	3 000 000	15 000	ztráta 468 352	0
1906/1907	3 000 000	15 000	107 353	3
1907/1908	3 000 000	15 000	178 003	5
1908/1909	3 000 000	15 000	603 723	7
1909/1910	3 000 000	15 000	327 923	7
1910/1911	5 000 000	25 000	777 837	7,5
1911/1912	6 000 000	30 000	1 529 491	8,5 ^a
1912/1913	8 000 000	40 000	1 319 672	8,5 ^b
1913/1914	8 000 000	40 000	1 061 501	6

Pozn. Nominální hodnota jedné akcie činila 100 zl./200 K.

a – Dividenda byla vyplácena na 25 000 akcií, nově emitovaných 5 000 akcií participovalo na zisku společnosti až od 1. 7. 1912.

b – Dividenda byla vyplácena na 30 000 akcií, nově emitovaných 10 000 akcií participovalo na zisku společnosti až od 1. 7. 1913.

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, 745, sign. Sp IX–48; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 17, 1884, Wien 1884 – Jg. 49, 1916, Wien 1915.

Tab. 6: Česká cukerní společnost a ŽB v l. 1883–1899
(stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (zl.)	Dluh u ŽB (zl.)*	Přebytek u ŽB (zl.)*	Hyp. dluh u ŽB (zl.)
1883	1 000 000	neuveдено	neuveдено	500 000
1884	1 000 000	174 073 ^a		450 000
1885	1 000 000	neuveдено	neuveдено	300 000
1886	1 000 000	neuveдено	neuveдено	270 000
1887	1 000 000	neuveдено	neuveдено	240 000
1888	1 000 000	72 022		279 750
1889	1 000 000	866 548		249 750
1890	1 200 000	1 498 200		412 000
1891	1 200 000	1 512 116		344 250
1892	1 200 000	7 100		276 500
1893	1 200 000	62 969		268 750
1894	1 200 000	1 920 506		268 750
1895	1 200 000	1 600 174		268 750
1896	1 200 000	1 846 289		268 750
1897	1 200 000	1 476 629		268 750
1898	1 200 000	270 959		268 750
1899	1 500 000	774 862		0

* Jedná se pouze o stav běžného účtu firmy u banky. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

a – Souhrn za více účtů.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za l. 1883–1899, Dopisovatelé; ŽB/1785/226, Výkonný výbor ŽB 10. 2. 1899.

Tab. 7: Česká cukerní společnost a ŽB v l. 1900–1913
(stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Dluh u ŽB (K)*	Přebytek u ŽB (K)*
1900	3 000 000	103 330	
1901	3 000 000	1 974 599	
1902	3 000 000	1 064 325	
1903	3 000 000	714 442	
1904	3 000 000	283 624	
1905	3 000 000		181 110
1906	3 000 000		113 993 ^a
1907	3 000 000	154 338	
1908	3 000 000		212 256
1909	3 000 000	640 488	
1910	5 000 000	476 611	
1911	5 000 000	464 886	
1912	6 000 000		1 029
1913	8 000 000	514 236	

* Jedná se pouze o stav běžného účtu firmy u banky. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

a – Souhrn za více účtů.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1900–1913, Dopisovatelé.

Tab. 8: Představitelé ŽB ve správní radě České cukerní společnosti v l. 1883–1914

Rok	Představitelé ŽB
1883/1884	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Jiří Kettner; Antonín Nesvadba; Jan Otto; Jan Topinka; Karel Urbanec (7)
1884/1885	beze změny
1885/1886	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Jiří Kettner; Wolfgang Kusý; Antonín Nesvadba; Jan Otto; Jan Topinka; Karel Urbanec (8)
1886/1887	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Jiří Kettner; Jan Neff; Jan Otto; Jan Topinka; Karel Urbanec (7)
1887/1888	beze změny
1888/1889	beze změny
1889/1890	beze změny
1890/1891	beze změny
1891/1892	Benedikt Baroch; Josef Čermák; Karel Dimmer; Ivan Hájek; Jan Neff; František Rašín; Jan Topinka (7)
1892/1893	beze změny
1893/1894	beze změny
1894/1895	beze změny
1895/1896	beze změny
1896/1897	beze změny
1897/1898	beze změny
1898/1899	beze změny
1899/1900	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Ivan Hájek; Jan Neff; František Rašín; Apollo Růžička; Jan Topinka (7)
1900/1901	beze změny
1901/1902	beze změny
1902/1903	beze změny
1903/1904	beze změny
1904/1905	beze změny
1905/1906	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Ivan Hájek; František Rašín; Apollo Růžička; Jan Topinka (6)
1906/1907	Benedikt Baroch; Karel Dimmer; Ivan Hájek; Apollo Růžička; Jan Topinka (5)
1907/1908	Benedikt Baroch; Ivan Hájek; Apollo Růžička; Jan Topinka (4)
1908/1909	Ivan Hájek; Apollo Růžička; Prokop Sedlák; Jan Topinka (4)
1909/1910	beze změny (4)
1910/1911	Ivan Hájek*; Apollo Růžička; Prokop Sedlák; Jan Topinka (4)
1911/1912	Ivan Hájek; František Malinský; Apollo Růžička; Prokop Sedlák; Jan Topinka (5)
1912/1913	beze změny
1913/1914	Ivan Hájek; František Malinský; Apollo Růžička; Prokop Sedlák (4)

Pozn.: Správní rada měla 12 členů.

* Vrchní ředitel Živnobanky Ivan Hájek odešel k 1. lednu 1911 do výslužby.

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, 745, sign. Sp IX–48.

Tab. 9: Předsedové správní rady České cukerní společnosti v l. 1883–1914

Jméno	Doba
Jan hrabě Harrach	1883–1887
Karel Dimmer*	1887–1909
Jan Topinka	1909–1913
Ivan Hájek**	od r. 1913

Pozn.: Tučně jsou zvýrazněni představitelé Živnobanky.

* Karel Dimmer působil ve správní radě Živnobanky do ledna 1907.

** Ivan Hájek byl vrchním ředitelem Živnobanky ve výslužbě.

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 744, 745, sign. Sp IX–48.

Tab. 10: Akcie První české akciové společnosti pro rafinování cukru vlastněné ŽB v l. 1872–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB
1872	2 000 000 zl.	10 000	1 000	200 000 zl. (10,00 %)
1873	2 000 000 zl.	10 000	1 014	202 800 zl. (10,14 %)
1874	2 000 000 zl.	10 000	1 015	203 000 zl. (10,15 %)
1875	2 000 000 zl.	10 000	1 514	302 800 zl. (15,14 %)
1876	2 000 000 zl.	10 000	1 814	362 800 zl. (18,14 %)
1877	2 000 000 zl.	10 000	2 114	422 800 zl. (21,14 %)
1878	2 000 000 zl.	10 000	2 159	431 800 zl. (21,59 %)
1879–1880	1 600 000 zl.	10 000	2 159	345 440 zl. (21,59 %)
1881	1 600 000 zl.	10 000	2 884	461 440 zl. (28,84 %)
1882	1 600 000 zl.	10 000	1 909	305 440 zl. (19,09 %)
1883–1885	1 600 000 zl.	10 000	1 729	276 640 zl. (17,29 %)
1886	1 600 000 zl.	10 000	1 804	288 640 zl. (18,04 %)
1887–1888	1 600 000 zl.	10 000	1 854	296 640 zl. (18,54 %)
1889	1 600 000 zl.	10 000	1 924	307 840 zl. (19,24 %)
1890	1 600 000 zl.	10 000	1 949	311 840 zl. (19,49 %)
1891	1 600 000 zl.	10 000	2 324	371 840 zl. (23,24 %)
1892	1 600 000 zl.	10 000	2 904	464 640 zl. (29,04 %)
1893	1 600 000 zl.	10 000	2 965	474 400 zl. (29,65 %)
1894	1 600 000 zl.	10 000	2 990	478 400 zl. (29,90 %)
1895	1 600 000 zl.	10 000	3 015	482 400 zl. (30,15 %)
1896–1899	1 600 000 zl.	10 000	3 541	566 560 zl. (35,41 %)
1900	3 200 000 K	10 000	3 541	1 133 120 K (35,41 %)
1901–1907	3 200 000 K	10 000	3 531	1 129 920 K (35,31 %)
1908–1914	3 200 000 K	10 000	0	0

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila v l. 1872–1878 200 zl. a od roku 1879 160 zl. (320 K).

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83; AČNB, f. ŽB/3054/1, ŽB/3055/1, ŽB/3056/1, ŽB/3057/1, ŽB/3059/1, ŽB/3061/1, ŽB/3062/1, ŽB/3063/1, ŽB/3064/1, ŽB/3066/1, ŽB/3195/1, ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, Bilance ŽB za l. 1872–1914, Cenné papíry.

Tab. 11: Výše vyplácené dividendy akcionářům První české akciové společnosti pro rafinování cukru za l. 1872/3–1906/7

Rok	Dividenda (%)	Rok	Dividenda (%)
1872/1873	chybí	1890/1891	0
1873/1874	2	1891/1892	6
1874/1875	0	1892/1893	8
1875/1876	0	1893/1894	0
1876/1877	0	1894/1895	0
1877/1878	0	1895/1896	0
1878/1879	0	1896/1897	8
1879/1880	7	1897/1898	10
1880/1881	5	1898/1899	12
1881/1882	10	1899/1900	12
1882/1883	9,375	1900/1901	14
1883/1884	0	1901/1902	10
1884/1885	10	1902/1903	8
1885/1886	0	1903/1904	0
1886/1887	0	1904/1905	0
1887/1888	10,625	1905/1906	0
1888/1889	9	1906/1907	4
1889/1890	10		

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila v l. 1872–1878 200 zl. a od roku 1879 160 zl. (320 K).

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 722, sign. Sp V–83; *Compass: Jahrbuch für Volkswirtschaft und Finanzwesen / Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 6, 1873, Wien b. d. – Jg. 42, 1909, Wien 1908.

Tab. 12: První česká akciová společnost pro rafinování cukru a ŽB v l. 1889–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál	Dluh u ŽB*	Přebytek u ŽB*	Hyp. dluh u ŽB
1889	1 600 000 zl.		259 734 zl.	200 000 zl.
1890	1 600 000 zl.	43 863 zl.		200 000 zl.
1891	1 600 000 zl.		48 755 zl.	200 000 zl.
1892	1 600 000 zl.		253 656 zl.	200 000 zl.
1893	1 600 000 zl.		641 620 zl.	200 000 zl.
1894	1 600 000 zl.		82 940 zl.	200 000 zl.
1895	1 600 000 zl.	106 830 zl.		200 000 zl.
1896	1 600 000 zl.		70 039 zl.	200 000 zl.
1897	1 600 000 zl.		411 590 zl.	400 000 zl.
1898	1 600 000 zl.		31 561 zl.	neuvedeno
1899	1 600 000 zl.		451 371 zl.	200 000 zl.
1900	3 200 000 K		1 130 653 K	200 000 K
1901	3 200 000 K		281 180 K	není
1902	3 200 000 K		1 049 561 K	není
1903	3 200 000 K		2 088 313 K	není
1904	3 200 000 K		1 634 376 K	není
1905	3 200 000 K		1 607 796 K	není
1906	3 200 000 K		489 818 K ^a	není
1907	3 200 000 K		386 922 K	není
1908	3 200 000 K		1 050 559 K ^a	není
1909	3 200 000 K		1 937 479 K	není
1910	3 200 000 K		1 006 741 K	není
1911	3 200 000 K		890 092 K	není
1912	3 200 000 K		684 175 K	není
1913	3 200 000 K	200 367 K		není

* Jedná se pouze o stav běžného účtu firmy u banky. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

a – Souhrn za více účtů.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1889–1913, Dopisovatelé.

Tab. 13: Vztah ŽB a Lounského akciového cukrovaru, dříve M. Valtera
v l. 1909–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Dluh u ŽB*
1909	2 500 000	6 250	neuvedeno	neuvedeno	796 954
1910	2 500 000	6 250	380	152 000 (6,08 %)	695 066
1911	2 500 000	6 250	380	152 000 (6,08 %)	673 120
1912	2 500 000	6 250	1 330	532 000 (21,28 %)	1 531 341
1913	2 500 000	6 250	1 330	532 000 (21,28 %)	970 916
1914	2 500 000	6 250	1 330	532 000 (21,28 %)	1 461 356

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Souhrn za více běžných účtů. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, Bilance ŽB za l. 1909–1914, Cenné papíry, Dopisovatelé; ŽB/2681/154, Výkonný výbor ŽB 12. 7. 1910.

3. Pivovarnický průmysl

Průmyslová výroba piva, podobně jako další potravinářská výroba v čele s cukrovarnictvím, patřila mezi typická průmyslová odvětví, v nichž se angažoval český kapitál.³⁰⁶ Od 60. letech 19. století se urychloval industrializační proces v pivovarnictví českých zemí. Začal klesat počet pivovarů. Objem produkce naopak začal stoupat. Zatímco v roce 1880 působilo v Čechách 864 pivovarů, které uvařily 4 960 000 hl piva, v roce 1912 to bylo 555 pivovarů s uvařenými 10 700 000 hl piva. Podíl velkopivovarů na výrobě se zvyšoval.³⁰⁷ Řada těchto velkých pivovarů vznikla v 90. letech 19. století. Na založení několika z nich se podílela i Živnobanka. Byly to: Plzeňský společenský pivovar (1894), Český akciový pivovar v Českých Budějovicích (1895), První pražský měšťanský pivovar (1895), Český akciový pivovar v Moravské Ostravě (1897) a Společenský pivovar pražských sládků (1899).

3.1. Plzeňský společenský pivovar

V říjnu 1892 kontaktovalo Živnobanku družstvo, které hodlalo v Plzni založit nový pivovar ve formě akciové společnosti. Vybídlo banku, aby se stala jeho členem a aby se její zástupce zúčastnil poradní schůze konané 6. listopadu v Praze. Výkonný výbor banky se usnesl do porady vyslat ředitele Vojtěcha Mastného. Rozhodnutí o přistoupení k družstvu mělo padnout až po schůzi. Po schůzi se Živnobanka rozhodla prozatím nevstupovat do družstva a neupisovat akcie chystané společnosti na vlastní účet. Obávala se totiž, že pivovar nebude první tři roky vyplácet dividendu. Další vývoj ale hodlala sledovat. Mastný se zúčastnil ještě dalších schůzí přípravného družstva, ale na postoji banky se nic nezměnilo. Přesto Živnobanka napomohla založení pivovaru. V prosinci 1893 se u plzeňské filiálky banky upisovaly závodní podíly podniku, který nakonec vznikl jako společenstvo s ručením omezeným. Dne 12. ledna 1894 bylo společenstvo zapsáno do obchodního rejstříku pod názvem Plzeňský společenský pivovar v Plzni. Jednalo se o utrakvistickou firmu. Ve vedení seděli Němci i Češi – jednání podnikových orgánů probíhalo dvojjazyčně.³⁰⁸

Pivovar byl dostavěn roku 1896. První várka piva byla uvařena 7. května 1896 a s výstavem bylo započato 1. září téhož roku.³⁰⁹ K Měšťanskému pivovaru a Prvnímu

³⁰⁶ F. DUDEK, *K výzkumu vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím*, s. 852–854.

³⁰⁷ František DUDEK, *Potravinářský průmysl v sociálně ekonomickém vývoji českých zemí v 19. století*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 12, 1984, s. 21; Zdeněk JINDRA – IVAN JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015, s. 285–286.

³⁰⁸ AČNB, f. ŽB/2816/865, 870, 882, 923, 983, Výkonný výbor ŽB 21. 10., 8. 11., 20. 12. 1892, 2. 5. a 1. 12. 1893; Eva CIRONISOVÁ, *Plzeňský společenský pivovar PRIOR (1896–1925)*, *Západočeský historický sborník* 3, 1997, s. 207–208.

³⁰⁹ E. CIRONISOVÁ, *Plzeňský společenský pivovar*, s. 211–212.

plzeňskému akciovému pivovaru tak v Plzni přibyl třetí pivovar. Zahájení výroby Plzeňskému společenskému pivovaru usnadnil úvěr na směnky ve výši 400 000 zl., který mu k jeho žádosti poskytla plzeňská filiálka Živnobanky. Při jednání o půjčce ve výkonném výboru banky dne 21. února 1896 bylo konstatováno, že pivovar není vůbec zadlužen. Disponoval společenským kapitálem 2 118 000 zl. a jeho podílníci ručili ještě za jednu tak velký obnos. Centrála umožnila plzeňské filiálce vyjednat si úvěrové podmínky, ale vyzvala ji, aby si opatřila podrobný seznam všech ručitelů.³¹⁰ Obchodní styky mezi pivovarem a Živnobankou se však již dále nerozvíjely. Způsobilo to patrně to, že pivovar záhy ztratil svůj utrakvistický charakter a převládl v něm německý živel. Koncem prvního desetiletí 20. století se Plzeňský společenský pivovar prezentoval jako čistě německý podnik.³¹¹

3.2. Český akciový pivovar v Českých Budějovicích

V letech 1894–1895 se čerstvě otevřená filiálka Živnobanky v Českých Budějovicích podílela na založení tamějšího Českého akciového pivovaru. Č. Budějovice byly místem vyhroceného česko-německého soupeření.³¹² Zdejší nacionálně české podnikatelské kruhy zřizovaly firmy, které přímo konkurovaly již existujícím firmám německým. Takovýmto podnikem byl i Český akciový pivovar, který vznikl jako konkurent německého Měšťanského pivovaru v Č. Budějovicích.³¹³ Uvedená filiálka Živnobanky přijímala úpisy na akcie projektovaného pivovaru a v listopadu 1894 byla centrálou zmocněna, aby nakoupila zhruba 500 akcií pivovaru za jejich nominální hodnotu 200 zl. za akcii. Akcie plánovala se ziskem rozprodat.³¹⁴ Ustavující valná hromada Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích se konala 15. dubna 1895. V říjnu 1895 byla v nově postaveném pivovaru vyrobena první várka a plný provoz byl zahájen počátkem roku 1896.³¹⁵

Českému akciovému pivovaru v Č. Budějovicích se od počátku dařilo. Vedení pivovaru soustavně usilovalo o rozšiřování závodu a zlepšování jeho zařízení. V letech 1904–1910 byla provedena generální rekonstrukce, díky níž stoupla výrobní kapacita pivovaru na 200 000 hl. Vyžádala si nákladu 1 991 163 K. Investiční činnost pokračovala i poté – do počátku války bylo proinvestováno dalších 1 134 934 K.³¹⁶ O růstu závodu svědčí následující data: zatímco v letech

³¹⁰ AČNB, f. ŽB/1785/114, Výkonný výbor ŽB 21. 2. 1896; ŽB/2690/150, Správní rada ŽB 21. 2. 1896.

³¹¹ E. CIRONISOVÁ, *Plzeňský společenský pivovar*, s. 214–215.

³¹² Viz Jeremy KING, *Budweisers into Czechs and Germans. A local history of Bohemian politics, 1848–1948*, Princeton – Oxford 2005.

³¹³ Ivo HAJN, *Budweiser Budvar (1895–1915)*, České Budějovice 2015, s. 22.

³¹⁴ AČNB, f. ŽB/1785/6, 64, Výkonný výbor ŽB 20. 1. a 20. 11. 1894.

³¹⁵ Oldřich ŠEDA, *Ke vzniku a počátkům činnosti Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích (1894–1918)*, Jihočeský sborník historický 64, 1995, s. 114–115.

³¹⁶ Tamtéž, s. 115–119.

1896/1897–1906/1907 se produkce pohybovala od 71 100 hl do 117 980 hl piva ročně, v rekordním roce před válkou 1912/1913 činila 200 140 hl. I další hospodářské ukazatele potvrzují příznivý vývoj. V periodě 1896/1897–1913/1914 obnášela nejmenší hodnota čistého zisku 125 270 K (1898/1899). Od té doby se čistý zisk každoročně zvětšoval – v hospodářském roce 1913/1914 se dostal na sumu 604 128 K. Výše dividendy vykazovala stejný trend – z 5 % vyšplhala na 12,5 %.³¹⁷ Díky těmto úspěchům Český akciový pivovar v Č. Budějovicích do války předstihl ostatní jihočeské pivovary, včetně českobudějovického Měšťanského pivovaru a dvou schwarzenberských pivovarů v Protivíně a v Třeboni z hlediska výstavu a objemu vyvezeného piva. Stal se nejvýznamnějším českým podnikem ve městě i v širém okolí.³¹⁸

Český akciový pivovar v Č. Budějovicích hradil rozsáhlou investiční činnost ze tří zdrojů. Díky výborným ekonomickým výsledkům mohl na investice použít část vlastních prostředků. Další zdroje získal díky zvyšování akciového kapitálu. Ten stoupl z původních 900 000 K na 4 miliony K. Peníze si také vypůjčil.³¹⁹ Partnerem mu zde byla i Živnobanka. Už krátce po zahájení provozu, v červenci 1896, povolila Živnobanka Českému akciovému pivovaru v Č. Budějovicích k jeho žádosti směnečný úvěr do výše 300 000 zl. V odůvodnění konstatoval výkonný výbor banky, že „vládne tento pivovar akciovým kapitálem 1 milionu zl., nemá žádné hypotekární dluhy, vaří dobré pivo a má dobrý odbyt.“³²⁰ V prosinci 1904 se českobudějovická filiálka Živnobanky obrátila na centrálu s prosbou o dodatečné schválení úvěru, který pivovaru poskytla. Úvěr obnášel 298 000 K a byl kryt vlastními akcepty firmy. Pražské ústředí filiálce vyhovělo. Již následující měsíc však pivovar dlužil ve vlastních akceptech 540 000 K, takže úvěrový rámec významně překročil. Banka mu jej zvýšila na 600 000 K a v březnu roku 1905 patrně až na 660 000 K.³²¹ V listopadu 1910 byl pivovaru v českobudějovické filiálce Živnobanky povolen akceptační úvěr do výše 1 milionu K. O rok později byl zvýšen o 500 000 K na 1,5 milionu K s ručením členů správní rady pivovaru. V říjnu 1914 tento úvěr stále platil.³²²

³¹⁷ Tamtéž, s. 119; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 524–525; *Třetí řádná valná hromada českého akc. pivovaru v Českých Budějovicích*, Budívoj 33, 7. 12. 1897, č. 98, s. 2; *Valná hromada českého akciového pivovaru v Č. Budějovicích*, Budívoj 34, 1. 12. 1898, č. 96, s. 2; *Český akciový pivovar v Č. Budějovicích*, Budívoj 35, 30. 11. 1899, č. 96, s. 2; *Český akciový pivovar v Č. Budějovicích*, Budívoj 36, 27. 11. 1900, č. 95, s. 2.

³¹⁸ Ivo HAJN, *Česko-německá pivní válka. Národnostní aspekty založení Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích a jeho následného fungování na přelomu 19. a 20. století*, Dějiny a současnost 24, 2002, č. 6, s. 13; I. HAJN, *Budweiser Budvar (1895–1915)*, s. 47.

³¹⁹ O. ŠEDA, *Ke vzniku a počátkům činnosti Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích*, s. 115, 117; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 508–509.

³²⁰ AČNB, f. ŽB/1785/133, Výkonný výbor ŽB 7. 7. 1896.

³²¹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 6. 12. 1904, 27. 1. a 28. 3. 1905; ŽB/2690/263, Správní rada ŽB 30. 3. 1905.

³²² AČNB, f. ŽB/2681/207, Výkonný výbor ŽB 5. 11. 1910; ŽB/939/434, Výkonný výbor ŽB – úvěry 28. 11. 1911; ŽB/2671/40, Výkonný výbor ŽB – úvěry 20. 10. 1914.

Důležitým bodem spolupráce mezi obchodními bankami a pivovary bylo – podobně jako u cukrovarů – poskytování záruky za úvěr daně z piva. Pivovary byly povinny platit potravní daň z výroby piva. To byla sice spotřební daň, tj. daň, které měla být přesunuta na konzumenta, jenže se vybírala již z mladinky (slad vařený s chmelem), přičemž do obchodu šlo pivo až po vykvašení čili po 3–6 měsících dle síly piva. Proto povolovala státní správa pivovarům daňový úvěr, tedy bezúročný odložený placení vyměřené daně. Dotyčná firma mohla dát státu zajištění za poskytnutý daňový úvěr hypotékou, cennými papíry atd., nebo využít služeb banky. Banka se v tomto případě úřadům za firmu zaručila do výše povolené sumy.³²³ Od roku 1910 banka přejímala za českobudějovický akciový pivovar každoročně záruku za úvěr daně z piva – nejdříve do obnosu 400 000 K a od výrobní kampaně 1912/1913 do částky 500 000 K.³²⁴ V květnu 1911 poskytla terstská filiálka Živnobanky v zastoupení pivovaru kontokorentní úvěr 60 000 K restaurátorovi hotelu Balkan v Terstu, jenž se zřejmě za to zavázal odebírat českobudějovické pivo.³²⁵ Další služba, kterou banka pivovaru poskytovala, byla výplata dividend v centrále v Praze a ve všech filiálkách.³²⁶

Na rozdíl od Českého akciového pivovaru v Moravské Ostravě (viz níže) počet akcií českobudějovického pivovaru na nostru Živnobanky měl proměnlivější charakter. Na konci let 1897, 1907 a 1908 banka dokonce nevladnila žádné jeho akcie, na konci let 1909, 1910 a 1912 jen minimální počet. Nejvíce akcií vlastnila banka na přelomu 19. a 20. století. Od roku 1901 (51 akcií) počet akcií v jejím držení stále klesal, aby se v roce 1907 dostal na 0 (viz tab. 14). Údaje naznačují, že banka neusilovala o dlouhodobou stálou držbu. Akcie pivovaru zavedla Živnobanka 1. srpna 1899 na pražskou burzu.³²⁷ Je tak možné, že tyto akcie jí sloužily jen jako předmět burzovních obchodů. Od roku 1910 existovalo personální propojení mezi filiálkou Živnobanky v Č. Budějovicích a tamním Českým akciovým pivovarem – člen správní rady pivovaru Augustin Hromádka zasedl v představenstvu filiálky.³²⁸

³²³ *K malému finančnímu plánu*, Národní listy 53, 26. 1. 1913, č. 25, s. 3.

³²⁴ AČNB, f. ŽB/2681/87, 132, Výkonný výbor ŽB 24. 2. a 25. 5. 1910; ŽB/939/357, 508, 257, 270, Výkonný výbor ŽB-úvěry 13. 5. 1911, 30. 5. 1912, 18. 6. a 16. 7. 1913; ŽB/2671/1, Výkonný výbor ŽB-úvěry 8. 7. 1914.

³²⁵ AČNB, f. ŽB/939/352, Výkonný výbor ŽB 5. 5. 1911.

³²⁶ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 1, Wien 1906, s. 1174–1175; Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 1654.

³²⁷ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 524–525.

³²⁸ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 74; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 2, Wien 1906, s. 339–340; Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 508–509.

Tab. 14: Akcie Českého akciového pivovaru v
 Č. Budějovicích vlastněné ŽB v l. 1896–1913
 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Počet akcií	Rok	Počet akcií
1896	25	1905	11
1897	0	1906	5
1898	22	1907	0
1899	37	1908	0
1900	18	1909	1
1901	51	1910	3
1902	41	1911	15
1903	22	1912	2
1904	18	1913	21

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB 3221/1, ŽB 3225/1, ŽB 3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB 3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance ŽB a jejich filiálék za l. 1896–1913, Cenné papíry.

3.3. První pražský měšťanský pivovar

V dubnu 1895 se na Živnobanku obrátilo přípravné družstvo, které chystalo založit akciovou společnost pro výstavbu pivovaru v Holešovicích. Jeho členy byli přední pražští podnikatelé a komunální politici: Karel Černohorský, Josef Janatka, Karel Maýr, Eustach Neubert, Josef Vincenc Novák, Rudolf Tereba, Karel Tichý a Josef Tvrský. Plánovali upsat 500 000 zl. akciového kapitálu. Prozatím upsali 250 000 zl. Zbýlých 250 000 zl. si chtěli – alespoň částečně – opatřit pomocí bankovní půjčky. Požádali Živnobanku, zda by družstvu neposkytla úvěr v obnosu, který by po vykonané subskripci chyběl do sumy 500 000 zl. Ručilo by se směnkou, kterou by všichni členové družstva akceptovali. Banka vzhledem k jejich dobrým majetkovým poměrům úvěr povolila. Díky tomu se podařilo již 16. dubna 1895 splatit všech 2 000 akcií po 250 zl. v celkové hodnotě 500 000 zl. Zakladatelé uložili akcie u Živnobanky.³²⁹

Ustavující valná hromada Prvního pražského měšťanského pivovaru, jak byla společnost nazvána, se konala 19. září 1895. Bylo na ní přítomno pouze osm zakladatelů, kteří drželi veškeré akcie. Po valné hromadě odprodávali část akcií dalším zájemcům. Živnobanka

³²⁹ AČNB, f. ŽB/1785/82, Výkonný výbor ŽB 12. 4. 1895; ŽB/2690/139, Správní rada ŽB 18. 4. 1895; Daniel PICK, *První pražský měšťanský pivovar v Holešovicích v letech 1895–1918*, bakalářská práce FF UK, Praha 2020, s. 29, 33. Portréty zakladatelů pivovaru viz tamtéž, s. 61–66.

v listopadu 1895 převzala na vlastní účet 75 akcií. Za každou akcii zaplatila její nominální hodnotu – 250 zl. Mimoto jí pivovar dal 240 akcií do komisionářského prodeje. Prodejní cena nesměla klesnout pod 350 zl. za akcii.³³⁰ Během roku 1896 banka všech svých 75 akcií realizovala. Akcie pivovaru vlastnila znovu až v roce 1904, a to čtyři kusy. Poté s výjimkou roku 1910 měla Živnobanka do války každoročně závěrem bilančního období na nostru nějaké akcie pivovaru. Jednalo se však o nevýznamný počet (nejvíce v roce 1906: 18 kusů, viz tab. 15).

Stavba holešovického pivovaru byla zahájena v březnu 1896. Dokončena byla v roce 1897. Tehdy také pivovar započal s výrobou.³³¹ V listopadu 1897 se První pražský měšťanský pivovar ucházel u Živnobanky o úvěr ve výši asi 100 000 zl. Banka mu jej poskytla. I v následujících letech se banka podílela na financování firmy – v prosinci 1902 obnášel závazek pivovaru 384 798 K. Do listopadu 1903 klesl na 192 000 K.³³² Od roku 1899 Živnobanka ručila za pivovar za úvěr daně z piva. Od výrobního období 1902/1903 se výše daňového úvěru ustálila na 150 000 K.³³³ Živnobanka fungovala také jako výplatní místo dividend pivovaru.³³⁴

Od roku 1907 začal První pražský měšťanský pivovar využívat místo Živnobanky služeb České průmyslové banky. Za změnou stál pravděpodobně Karel Tichý, člen správní rady jak pivovaru, tak České průmyslové banky. Živnobanka ve správní radě pivovaru nebyla zastoupena. Tichý na schůzi výkonného výboru České průmyslové banky dne 4. dubna 1905 navrhl, aby se pivovaru nabídl daňový a směnečný úvěr. Stejná nabídka směřovala vůči pivovaru i o rok později. V obou případech zůstal pivovar věrný Živnobance. V roce 1907 však již První pražský měšťanský pivovar kontrahoval u České průmyslové banky daňový úvěr 150 000 K a úvěr na eskont vlastních akceptů do výše 200 000 K.³³⁵ Česká průmyslová banka převzala od Živnobanky i vyplácení kuponů akcií pivovaru. Pouze vídeňské filiálce Živnobanky bylo toto právo ponecháno, ačkoliv Česká průmyslová banka měla ve Vídni také pobočný ústav.³³⁶

³³⁰ D. PICK, *První pražský měšťanský pivovar*, s. 33–34; AČNB, f. ŽB/1785/103, Výkonný výbor ŽB 15. 11. 1895.

³³¹ D. PICK, *První pražský měšťanský pivovar*, s. 35, 73.

³³² AČNB, f. ŽB/1785/185, Výkonný výbor ŽB 26. 11. 1897; ŽB/2690/174, Správní rada ŽB 16. 12. 1897; ŽB/2639/166, 263, 161, Výkonný výbor ŽB 7. 2., 23. 12. 1902 a 20. 11. 1903; D. PICK, *První pražský měšťanský pivovar*, s. 75–76.

³³³ AČNB, f. ŽB/1785/228, 270, Výkonný výbor ŽB 28. 2. 1899 a 6. 7. 1900; ŽB/2639/104, 211, 318, 205, 271, Výkonný výbor ŽB 8. 8. 1901, 1. 7. 1902; 19. 6. 1903, 21. 6. 1904 a 2. 6. 1905; ŽB/2690/240, Správní rada ŽB 25. 6. 1903; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 15. 6. 1906.

³³⁴ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 1, Wien 1906, s. 1174–1175.

³³⁵ AČNB, fond Česká průmyslová banka v Praze (dále f. ČPB)/762/150, Výkonný výbor ČPB 4. 4. 1905; ČPB/733/33, Správní rada ČPB 3. 5. 1905; ČPB/759/46, Výkonný výbor ČPB 29. 5. 1906; ČPB/737/9, Správní rada ČPB 20. 6. 1906; ČPB/900/3, Výkonný výbor ČPB 5. 3. 1907.

³³⁶ AČNB, f. ČPB/794/35, Výkonný výbor ČPB 3. 11. 1908; ČPB/904/11, Výkonný výbor ČPB 29. 10. 1912; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 492, 1654.

Daňové úvěry poskytovala Česká průmyslová banka pivovaru i v nadcházejících letech. Výše úvěru stoupala, od výrobní periody 1912/1913 obnášela 250 000 K.³³⁷ V září 1913 se rozhodla Česká průmyslová banka zkrátit ručení za úvěr daně z piva do konce kalendářního roku. První pražský měšťanský pivovar si proto v únoru 1914 pro zbývající období (do 30. září 1914) opatřil daňový úvěr 250 000 K u Živnobanky. Souběžně mu tato banka povolila směnečný úvěr 300 000 K s ručením První občanské záložny v Holešovicích. Ke stálé výměně bank však nedošlo. Pro výrobní kampaň 1914/1915 poskytla pivovaru daňový úvěr opět Česká průmyslová banka. Mimoto měl pivovar na podzim 1914 u tohoto peněžního ústavu k dispozici úvěr 450 000 K.³³⁸

Tab. 15: Akcie Prvního pražského měšťanského pivovaru vlastněné ŽB v l. 1895–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Počet akcií	Rok	Počet akcií
1895	75	1905	17
1896	0	1906	18
1897	0	1907	5
1898	0	1908	1
1899	0	1909	11
1900	0	1910	0
1901	0	1911	7
1902	0	1912	1
1903	0	1913	7
1904	4		

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB 3221/1, ŽB 3225/1, ŽB 3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB 3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1895–1913, Cenné papíry.

³³⁷ Luděk ČERMÁK, *Spojení České průmyslové banky s potravinářským průmyslem v českých zemích v rozmezí let 1898–1914*, diplomová práce FF UK, Praha 1986, s. 108.

³³⁸ AČNB, f. ČPB/911/3, 15, Správní rada ČPB 15. 7. 1913 a 8. 7. 1914; ČPB/904/72, Výkonný výbor ČPB 30. 9. 1913; ŽB/939/42, Výkonný výbor ŽB-úvěry 20. 2. 1914; ČPB/763/43, 67, Výkonný výbor ČPB 23. 6. a 24. 10. 1914.

3.4. Český akciový pivovar v Moravské Ostravě

Na začátku roku 1896 se na Živnobanku obrátilo družstvo pro zřízení českého akciového pivovaru v Moravské Ostravě, který měl vzniknout jako protiváha pivovaru patřícího německému podnikateli Markusi Strassmannovi. Centrála banky v Praze a její filiálka v Brně se k žádosti družstva staly upisovacími místy akcií podniku. Dále subskripce probíhala u Občanské záložny pro Moravskou Ostravu a okolí a v Centrální záložně opavské.³³⁹ V březnu 1896 Živnobanka přislíbila financovat chystanou společnost, aby se mohla konstituovat. Dále banka upsala 25 akcií v nominální hodnotě 200 zl.³⁴⁰

Ustavující valná hromada Českého akciového pivovaru v Moravské Ostravě se konala 24. října 1897. Výstavba pivovaru začala v červnu 1897 a byla dokončena na jaře 1898. V témže roce bylo započato s výrobou a výstavem piva. Vznik pivovaru koreloval se zřízením filiálky Živnobanky v M. Ostravě, která byla otevřena 1. ledna 1898. Byla zde i personální provázanost. Vedoucí osobnosti správní rady pivovaru Konstantin Grünwald ml. a Vojtěch Fiala byli členy představenstva filiálky (první od roku 1898, druhý od r. 1902). V domě dalšího člena správní rady Edmunda Palkovského se nacházelo první sídlo filiálky.³⁴¹

Od počátku fungování využíval Český akciový pivovar v M. Ostravě služby Živnobanky. V září 1898 se na ní obrátil s žádostí o poskytnutí úvěru 50 000 zl. Banka mu vyhověla. Do konce roku byl úvěr zvýšen na 150 000 zl.³⁴² Úvěrová spolupráce pokračovala i v budoucnu. Od roku 1906 poskytovala Živnobanka pivovaru každoročně daňové úvěry. Nejdříve záruka za úvěr daně z piva obnášela 70 000 K, od r. 1907 80 000 K a od r. 1913 90 000 K.³⁴³ V září 1910 schválila Živnobanka ve své moravskoostravské filiálce pivovaru rimesový úvěr ve výši 300 000 K. Mimoto podnik využíval u této filiálky akceptační úvěr. V únoru 1911 byl zvýšen na 400 000 K.³⁴⁴ Živnobanka a její filiálky také fungovaly jako výplatní místo dividend společnosti.³⁴⁵

³³⁹ AČNB, f. ŽB/1785/111, Výkonný výbor ŽB 28. 1. 1896; Radoslav DANĚK, *Ostravské pivovarnictví v éře kapitalismu. Přeměna tradiční řemeslné malovýroby v moderní průmyslovou velkovýrobu (1830–1948)*, Ostrava 2014, s. 87.

³⁴⁰ AČNB, f. ŽB/1785/115, Výkonný výbor ŽB 10. 3. 1896; ŽB/2690/151, Správní rada ŽB 12. 3. 1896.

³⁴¹ R. DANĚK, *Ostravské pivovarnictví*, s. 88–90; AČNB, f. ŽB/2690/174, Správní rada ŽB 16. 12. 1897. Složení správní rady pivovaru viz Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond Krajský soud Moravská Ostrava (dále f. KS M. Ostrava), kart. 189, inv. č. 3197, Firemní spisy, sign. BIV230 nebo finanční ročenka *Compass*. Složení představenstva Živnobanky viz výroční zprávy banky uložené v AČNB.

³⁴² AČNB, f. ŽB/1785/217, 223, Výkonný výbor ŽB 30. 9. a 16. 12. 1898; ŽB/2690/183, 186, Správní rada ŽB 8. 10. 1898 a 12. 1. 1899.

³⁴³ AČNB, f. ŽB/3647/15, 94, 249, 437, Výkonný výbor ŽB 21. 8. 1906, 27. 5. 1907, 13. 6. 1908 a 22. 7. 1909; ŽB/2681/132, Výkonný výbor ŽB 25. 5. 1910, ŽB/939/365, 107, 260, Výkonný výbor ŽB-úvěry 1. 6. 1911, 17. 6. 1912 a 25. 6. 1913; ŽB/2671/3, Výkonný výbor ŽB-úvěry 14. 7. 1914.

³⁴⁴ AČNB, f. ŽB/2681/185, Výkonný výbor ŽB 20. 9. 1910; ŽB/939/318, Výkonný výbor ŽB – úvěry 18. 2. 1911.

³⁴⁵ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 1, Wien 1906, s. 1174–1175; Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 1654.

Živnobanka zůstala minoritním akcionářem Českého akciového pivovaru v M. Ostravě. Počáteční držbu 25 akcií rozšířila roku 1898 na 56 akcií. Následně se do konce roku 1913 počet akcií pivovaru na jejím nostru pohyboval v rozmezí 49–76 akcií z celkového počtu 3 000 akcií (viz tab. 16). Akciové vlastnictví banky bylo stabilní a zjevně cílilo na to, aby měla zajištěnu možnost zúčastňovat se valných hromad pivovaru. Na každých pět akcií připadal jeden hlas do maximálního počtu 15 hlasů (75 akcií).³⁴⁶

Český akciový pivovar v M. Ostravě se dokázal etablovat na trhu a prokázal svou životaschopnost. Pravidelně vykazoval zisk a vyplácel akcionářům dividendu. Strassmannův pivovar si sice zachoval vůdčí postavení, ale Český akciový pivovar se mu postupně přibližoval. V objemu výroby stáhl svoji počáteční 50% ztrátu na Strassmannův podnik na pouhých 15 % kolem roku 1911.³⁴⁷

Tab. 16: Akcie Českého akciového pivovaru v M. Ostravě vlastněné ŽB v l. 1896–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Počet akcií	Rok	Počet akcií
1896	25	1905	55
1897	25	1906	49
1898	56	1907	61
1899	57	1908	72
1900	59	1909	76
1901	59	1910	57
1902	59	1911	49
1903	49	1912	52
1904	49	1913	65

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB 3221/1, ŽB 3225/1, ŽB 3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB 3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1896–1913, Cenné papíry.

³⁴⁶ R. DANĚK, *Ostravské pivovarnictví*, s. 89; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 2, Wien 1906, s. 366; Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 541.

³⁴⁷ R. DANĚK, *Ostravské pivovarnictví*, s. 128–134.

3.5. Společenský pivovar pražských sládků

Založení dvou nových akciových pivovarů (Královské Vinohrady,³⁴⁸ Holešovice) ohrozilo malé pivovary v centru Prahy. V červnu 1897 navštívili Živnobanku majitel malostranského pivovaru U Hermanů Karl Urban a majitel novoměstského pivovaru U Bachorů Eugen Lederer. Jménem Společenstva pražských sládků požádali banku, zdali by byla ochotna financovat stavbu nového společenského pivovaru se sladovnou v Praze nebo v okolí. Odůvodnili to tím, že v Praze je mnoho malých pivovarů s nevelkou produkcí a velkou režií, jež jsou tak nekonkurenceschopné. Majitelé plánovali poté své pivovary zavřít. Pivo by odebírali z nového pivovaru. Živnobanka financování podniku přislíbila.³⁴⁹

K provedení výstavby nového pivovaru, za jehož lokalitu byl vybrán Braník, se zformovalo družstvo. Koncem roku 1898 bylo rozhodnuto jej přeměnit v akciovou společnost s názvem Společenský pivovar pražských sládků. Koncem března 1899 se podařilo získat úřední povolení. Akciový kapitál byl stanoven na 600 000 zl. Skládal se z 3 000 akcií v nominální hodnotě 200 zl. Všechny akcie převzali zakladatelé společnosti a jim blízké osoby. Po dohodě s Živnobankou bylo následně 1 000 těchto akcií vyloženo k subskripci. Zřizovatelé tím chtěli pro podnik získat další akcionáře, a to především z řad Společenstva pražských sládků a majitelů hostinců. Upisování mělo probíhat od 20. do 27. května 1899 u Živnobanky v Praze a jejích filiálek. Akcie byly nabídnuty al pari. Banka rovněž přislíbila, že zájemcům lombarduje přidělené akcie až do 75 % jejich hodnoty. Se svým zapojením do emise s uvedenými parametry souhlasila, neboť společnost měla již pro první rok prostřednictvím pražských sládků zajištěn odbyt 65 000 hl piva. Dále považovala její představitele za důvěryhodné. Kromě zmiňovaných Urbana a Lederera mezi ně patřili např. majitel novoměstského pivovaru U Rozvařilů Josef Zítka nebo průmyslník František Ruth.³⁵⁰

Emise skončila mimořádným úspěchem. Lhůta k subskripci byla zkrácena do 25. května. Na schůzi výkonného výboru Živnobanky 30. května 1899 bylo konstatováno, že na vyložených 1 000 akcií bylo upsáno téměř 9 000 akcií. Další přihlášky přitom ještě přicházely. Samotná banka se rozhodla subskribovat 500 akcií. Pod vlivem výsledku emise byla nucena svůj úpis redukovat. Zároveň se v této době k žádosti zařizujícího výboru utvořil syndikát k rozprodání většího počtu akcií pivovaru. Živnobanka byla pověřena jeho vedením.³⁵¹ Na

³⁴⁸ Měšťanský pivovar na K. Vinohradech byl založen r. 1893.

³⁴⁹ AČNB, f. ŽB/1785/171, Výkonný výbor ŽB 22. 6. 1897.

³⁵⁰ AČNB, f. ŽB/1785/224, 233, Výkonný výbor ŽB 30. 12. 1898 a 14. 4. 1899; ŽB/2690/189, Správní rada ŽB 27. 4. 1899; *Společenský pivovar pražských sládků. Prospekt*, Národní listy 39, 16. 5. 1899, č. 135, s. 7.

³⁵¹ AČNB, f. ŽB/1785/234, Výkonný výbor ŽB 18. 5., 23. 5. a 30. 5. 1899; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 564–565.

konci roku 1899 měla banka na nostru 13 akcií. V syndikátu bylo tehdy uloženo 1 000 akcií, 150 kusů se již předtím odprodalo.³⁵² Roku 1900 byl syndikát rozpuštěn. V témže roce přistoupil pivovar k zvýšení svého akciového kapitálu z 1,2 na 2,4 miliony K vydáním 3 000 nových akcií po 400 K. Emise byla určena pro dosavadní akcionáře. Na jednu starou akcii mohli odebrat jednu akcii novou. Emisní kurz odpovídal nominální hodnotě akcie. Subskripce probíhala od 21. května do 28. května u Živnobanky v Praze a jejích filiálek.³⁵³ Na sklonku roku 1900 vlastnila Živnobanka 451 z 6 000 akcií pivovaru, což činilo 7,5 % akciového kapitálu.

Ustavující valná hromada Společenského pivovaru pražských sládků se konala 28. května 1899. Roku 1900 bylo v branickém pivovaru započato s výstavem piva. V důsledku toho přestalo v centru Prahy fungovat 6 ze stávajících 21 malých pivovarů. Majitelé a nájemci zrušených pivovarů začali v pivovarských hostincích čepovat branické pivo. Někteří zakladatelé branického pivovaru však své pivovary provozovali i nadále.³⁵⁴

Živnobanka zahájení činnosti branického pivovaru významně finančně podpořila. V říjnu 1900 povolila firmě směnečný úvěr 1 milion K, v březnu 1901 jej zvýšila na 2 miliony K. Ta jej částečně použila k zaplacení staveb a strojů, částečně jako provozní kapitál. Na základě dosavadního odbytu piva a jeho kvality předpovídala banka podniku dobrou budoucnost. Dle jejího úsudku se navíc jeho správní rada skládala z poctivých mužů. Bez námitek tedy pivovaru žádané úvěry poskytla.³⁵⁵ V únoru 1902 se vedení pivovaru ucházelo o další směnečný úvěr 500 000 K. Živnobanka jej schválila. Jako podmínku si však kladla, že pivovar nechá dosavadní úvěr 2 mil. K hypotečně zajistit v prvním pořadí a celkový úvěr bude postupně splácet.³⁵⁶ K redukci úvěru opravdu došlo. V březnu 1907 závazek firmy u banky obnášel 1 455 000 K. Tehdy Živnobanka povolila pivovaru výjimečný úvěr 100 000 K na dobu čtyř měsíců proti eskontu akceptů. V srpnu téhož roku poskytla banka pivovaru akceptační úvěr ve výši 400 000 K na nákup surovin. Musel být splacen do 31. července 1908.³⁵⁷ Mimoto Živnobanka ručila pivovaru v letech 1901–1909 za úvěr daně z piva. Kromě prvních dvou let,

³⁵² AČNB, f. ŽB/3208/1, Bilance ŽB za r. 1899, Cenné papíry.

³⁵³ *Společenský pivovar pražských sládků v Praze*, Národní listy 40, 20. 5. 1900, č. 138, s. 20.

³⁵⁴ *Národní hospodář*, Národní listy 39, 29. 5. 1899, č. 147, s. 3; Libor HRUŠKA, *Pivovarnictví 1869–1914. Žízeň, nebo vlastenectví?*, disertační práce PedF UK, Praha 2013, s. 82.

³⁵⁵ AČNB, f. ŽB/1785/281, Výkonný výbor ŽB 26. 10. 1900; ŽB/2690/204, 208, Správní rada ŽB 29. 11. 1900 a 21. 3. 1901; ŽB/2639/48, Výkonný výbor ŽB 20. 3. 1901.

³⁵⁶ AČNB, f. ŽB/2639/169, Výkonný výbor ŽB 18. 2. 1902; ŽB/2690/219, Správní rada ŽB 27. 2. 1902.

³⁵⁷ AČNB, f. ŽB/3647/75, 118, Výkonný výbor ŽB 19. 3 a 17. 8. 1907.

kdy daňový úvěr činil 100 000 K a 150 000 K, limit všech následujících úvěrů byl stanoven na částku 130 000 K.³⁵⁸

Živnobanka po roce 1900 snižovala držbu akcií Společenského pivovaru pražských sládků. Její vlastnictví kleslo do konce roku 1903 ze 451 na 232 akcií. Poté se pokles zastavil, ba se počet akcií na nostru mírně zvyšoval. K 31. prosinci 1907 bylo v majetku banky 262 akcií pivovaru. Značná angažovanost Živnobanky v branickém pivovaru vedla k tomu, že na valné hromadě 22. prosince 1901 byl tehdejší náměstek ředitele banky Ivan Hájek zvolen do jeho správní rady.³⁵⁹ Očekávaná prosperita pivovaru se nedostavila. Živnobanka se ve své předpovědi zmýlila. Podnik do války vyplácel dividendu jen čtyřikrát – za obchodní roky 1901/1902, 1905/1906, 1909/1910 a 1910/1911, pokaždé 4 %. Živnobance a její klientele, mezi kterou banka akcie v letech 1899–1900 umístila, tak jejich vlastnictví nepřinášelo prakticky žádný zisk.³⁶⁰

Koncem ledna 1908 zahájila činnost nově založená banka – Česká banka v Praze. Díky osobním konexím se jí v květnu naskytla možnost nahradit Živnobanku v roli peněžního ústavu Společenského pivovaru pražských sládků. Hlavním aktérem v této změně byl pravděpodobně Vladimír Srb, předseda správní rady České banky, který byl 24. listopadu 1907 zvolen do správní rady branického pivovaru.³⁶¹ Dne 30. června 1908 byla uzavřena smlouva mezi pivovarem a Českou bankou. Česká banka získala výhradní bankovní spojení. Převzala dosavadní stálý úvěr 1 455 000 K, který pivovar čerpal u Živnobanky eskontem vlastních akceptů. U Živnobanky doběhl ještě daňový úvěr pro výrobní období 1908/1909, od roku 1909 jej již poskytovala Česká banka. Tato finanční instituce začala také místo Živnobanky fungovat jako přihlašovací místo na valné hromady pivovaru a jako výplatní místo jeho dividend. Výplatním místem však zůstala vídeňská filiálka Živnobanky, neboť Česká banka neměla v hlavním městě monarchie pobočný ústav. Česká banka od Živnobanky rovněž odkoupila akcie pivovaru. K 31. prosinci 1908 držela Živnobanka 263 akcií, o rok později 124 akcií a na

³⁵⁸ AČNB, f. ŽB/2639/144, 216, 319, Výkonný výbor ŽB 13. 12. 1901, 21. 7. 1902 a 22. 6. 1903; ŽB/2690/240, Správní rada ŽB 25. 6. 1903; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 1. 7. 1904 a 20. 6. 1905; ŽB/3647/3, 90, 246, Výkonný výbor ŽB 10. 7. 1906, 15. 5. 1907 a 9. 6. 1908.

³⁵⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 822, sign. Sp XII–277, Společenský pivovar pražských sládků C. k. obchodnímu soudu v Praze 26. 2. 1902.

³⁶⁰ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 564–565; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 131.

³⁶¹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 489; Jg. 42, 1909, Bd. 1, Wien 1908, s. 425; AČNB, fond Česká banka v Praze (dále f. ČB)/96/1, Kniha úvěrů, Akciový pivovar pražských sládků v Branice, s. 11; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 822, sign. Sp XII–277, Společenský pivovar pražských sládků C. k. obchodnímu soudu v Praze 15. 1. 1908.

sklonku roku 1910 již nevlastnila ani jednu akcii pivovaru. V důsledku těchto změn rezignoval zástupce Živnobanky Ivan Hájek roku 1909 na členství ve správní radě branického pivovaru.³⁶²

Tab. 17: Akcie Společenského pivovaru pražských sládků vlastněné ŽB v l. 1899–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Počet akcií	Rok	Počet akcií
1899	13	1907	262
1900	451	1908	263
1901	365	1909	124
1902	312	1910	0
1903	232	1911	1
1904	238	1912	3
1905	245	1913	3
1906	248		

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB 3221/1, ŽB 3225/1, ŽB 3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB 3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance ŽB a jejích filiálek za l. 1899–1913, Cenné papíry.

3.6. Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni

Na začátku 20. století existovaly v Plzni tři pivovary – Měšťanský pivovar v Plzni, První plzeňský akciový pivovar a Plzeňský společenský pivovar.³⁶³ Existovaly snahy postavit čtvrtý plzeňský pivovar. Od roku 1901 se o to pokoušel plzeňský podnikatel Jan Kleissl. Stávající pivovary mu to chtěly překazit. Kleissl si uvědomil, že projekt přesahuje jeho síly a že potřebuje podporu silného peněžního ústavu, disponujícího dostatečnými finančními prostředky a potřebnými konexemi. Začátkem října 1907 začal vyjednávat s Živnobankou.³⁶⁴ Jednání byla za měsíc a půl úspěšně ukončena. Banka dobře věděla, že pivo pocházející z Plzně se těší výbornému renomé jak na domácím, tak zahraničním trhu. Podnik sliboval velký potenciál.³⁶⁵

³⁶² AČNB, f. ČB/267/3, Smlouva 30. 6. 1908; ŽB Společenskému pivovaru pražských sládků 4. 4. 1907; ČB/96/1, Kniha úvěrů, Akciový pivovar pražských sládků v Branice, s. 11, 27; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 822, sign. Sp XII–277, Společenský pivovar pražských sládků C. k. obchodnímu soudu v Praze 23. 12. 1908 a 27. 11. 1909; Valná hromada 24. 11. 1907 a 29. 11. 1908; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 40, 1907, Bd. 1, Wien 1906, s. 1174–1175; Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 489, 1654; Bd. 2, Wien 1914, s. 548.

³⁶³ Anna PEŘINOVÁ, *Pivovarnictví v Plzni*, in: Dějiny města Plzně. 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 414–439.

³⁶⁴ Eva CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar SVĚTOVAR (1910–1933)*, Západočeský historický sborník 6, 2000, s. 233–235.

³⁶⁵ Kateřina PÁNKOVÁ, *Ochranná známka – nástroj konkurenčního boje plzeňských pivovarů na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Hospodářské dějiny / Economic History 24, 2009, s. 123.

Dne 15. listopadu 1907 obě strany podepsaly smlouvu. Kleissl prodal Živnobance pozemky v Plzni a Božkově, které získal pro stavbu pivovaru, za sumu 200 000 K. Na parcelách vázly pohledávky dřívějších majitelů ve výši 126 245,50 K. Banka je převzala a Kleisslovi vyplatila pouze 73 754,50 K. Dále na Živnobanku přešla veškerá veřejnoprávní oprávnění, potřebná k zřízení a provozování pivovaru, jež Kleissl dosud získal. Jednalo se o živnostenské a vodoprávní povolení a povolení k vybudování soukromé stoky v obvodu obce Lobzy. O některých Kleisslových podáních úřady zatím nerozhodly – např. o žádosti k udělení regulační čáry a povolení ke stavbě pivovaru. Zároveň se Kleissl smlouvou zavázal, že se vynasnaží, aby i ostatní potřebná oprávnění byla bance udělena. Mezi ně patřila např. povolení, vztahující se k zásobování pivovaru vodou či právo zřídit železniční vlečku. Výlohy však již měla hradit Živnobanka. Až by banka disponovala všemi nutnými povoleními, byla povinna Kleisslovi zaplatit 206 000 K. Pokud by banka založila kapitálovou společnost, která by pivovar provozovala, mohl Kleissl požadovat, aby mu byl uvedený obnos vyplacen v akciích, eventuálně v podílech této společnosti za jejich nominální cenu. Současně mohl odebrat za vlastní prostředky další akcie (podíly) v nominální hodnotě 50 000 K. Pokud by tohoto práva využil, měla se Živnobanka přičinit, aby byl zvolen do představenstva založené společnosti.³⁶⁶

V následujícím období Živnobanka skupovala další pozemky a snažila se získat potřebná oprávnění. Opozice stávajících plzeňských pivovarů v čele s Měšťanským pivovarem pokračovala. Nakupovaly pozemky, o kterých si myslely, že je chystající pivovar bude potřebovat. Rovněž mu chtěly znemožnit přístup k vodním zdrojům. Živnobanka např. na sklonku roku 1908 zažádala u okresního hejtmanství v Plzni o povolení zřídit vodovod z Božkova, kde se na pozemcích nacházelo dostatečné množství kvalitních pramenů. Okresní hejtmanství povolení 22. dubna 1909 udělilo. Proti tomu podaly Měšťanský pivovar a První plzeňský akciový pivovar stížnost. České místodržitelství v Praze ji 31. května 1909 zamítlo. Následný rekurz Měšťanského pivovaru zamítlo ministerstvo orby 14. ledna 1910. Měšťanský pivovar se rovněž bezvýsledně snažil zabránit, aby Živnobance bylo uděleno stavební povolení.³⁶⁷ Přestože se plzeňským pivovarům nepodařilo projekt zastavit, tak jej alespoň pozdržely. Živnobanka a Kleissl podali 9. listopadu 1908 žádost k českému místodržitelství o předběžné povolení k zřízení firmy Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni.

³⁶⁶ AČNB, f. ŽB/11/3, Smlouva tržová mezi ŽB a J. Kleisslem 15. 11. 1907; ŽB/2690/302, Správní rada ŽB 14. 11. 1907, Příloha: Prohlášení k tržové smlouvě z 15. 11. 1907 mezi ŽB a J. Kleisslem v Plzni v záležitosti IV. pivovaru v Plzni z 15. 11. 1907.

³⁶⁷ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 236–237; K. PÁNKOVÁ, *Ochranná známka*, s. 123–125; AČNB, f. ŽB/3/5, Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni (dále ČPP) – vlastní vodovod; ČPP – stavební povolení; Finanční listy 6, 20. 6. 1909, č. 25, s. 2; Finanční listy 7, 20. 2. 1910, č. 8, s. 3.

Místodržitelství jej udělilo 23. prosince 1908.³⁶⁸ Teprve však v roce 1910 mohla banka přistoupit ke konstituování společnosti. Stalo se tak na základě rozhodnutí jejího výkonného výboru z 13. června tohoto roku.³⁶⁹

Akciový kapitál společnosti byl stanoven na 3 miliony K. Skládal se z 7 500 akcií. Nominální hodnota jedné akcie obnášela 400 K. Živnobanka vnesla do společnosti veškeré pozemky v Plzni, Božkově a Koterově včetně staveb, které byly dosud za účelem zřízení pivovaru provedeny. Dále jí přenechala veškerá získaná oprávnění. Jednalo se zejména o živnostenské, vodoprávní a stavební povolení, povolení ke zřízení vlastního vodovodu a soukromé stoky. Za tento aport obdržela banka 1 875 akcií v nominální hodnotě 750 000 K. Zbýlých 5 625 akcií bylo vyloženo k subskripci v emisním kurzu 430 K za akcii. Z emisního ážia 168 750 K byly později uhrazeny zařizovací výlohy společnosti ve výši 83 932 K, zbytek 84 818 K byl přidělen jejímu rezervnímu fondu. Upisování akcií probíhalo u Živnobanky v Praze i u jejích veškerých filiálék a mělo skončit 30. července 1910.³⁷⁰ O akcie byl mimořádný zájem, takže subskripční lhůta byla podstatně zkrácena. Emise byla značně přepsána. Do 9. července bylo upsáno 18 732 akcií.³⁷¹ Subskripce se zúčastnily široké vrstvy české společnosti. Ve firmě převládali drobní akcionáři, kteří drželi jen několik kusů akcií. Výjimkou nebylo ani vlastnictví jedné akcie. Gros akcionářů pocházelo z Plzně a okolí.³⁷² Co stálo za tímto zájmem? Je pravděpodobné, že se zřízením českého pivovaru v Plzni byla spojena velká ekonomická očekávání a zároveň tento krok byl chápán jako důležitý projev nacionálně české hospodářské emancipace.

Na začátku srpna 1910 zažádali Živnobanka a Kleissl o udělení definitivního povolení ke zřízení akciové společnosti a schválení jejích stanov. Souhlas státních orgánů získali v říjnu téhož roku.³⁷³ Ustavující valná hromada Českého plzeňského pivovaru, akciové společnosti v Plzni se konala 28. listopadu 1910 v budově plzeňské Obchodní a živnostenské komory. Dle stanov se mohli valných hromad zúčastnit akcionáři, kteří drželi alespoň pět akcií, a to osobně nebo prostřednictvím zástupce. Pověřit zastupováním mohli i neakcionáře. Hlasovat však mohli jen ti akcionáři, kteří vlastnili minimálně deset akcií. Na každých deset akcií připadal jeden hlas. Akcionáři, kteří měli méně než deset akcií, disponovali možností zřídit společného

³⁶⁸ AČNB, f. ŽB/3/5, ŽB C. k. místodržitelství v Praze 9. 11. 1908; C. k. místodržitelství v Praze ŽB 23. 12. 1908.

³⁶⁹ AČNB, f. ŽB/2681/140, Výkonný výbor ŽB 13. 6. 1910.

³⁷⁰ AČNB, f. ŽB/3/2, Prospekt o zřízení ČPP červen 1910; Státní oblastní archiv v Plzni (dále SOA Plzeň), fond Krajský soud Plzeň (dále f. KS Plzeň) – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Stanovy ČPP 1910, § 1, 6; Ustavující valná hromada 28. 11. 1910.

³⁷¹ Finanční listy 7, 3. 7. 1910, č. 27, s. 3; AČNB, f. ŽB/2681/153, Výkonný výbor ŽB 9. 7. 1910.

³⁷² AČNB, f. ŽB/3/2, Seznamy akcionářů ČPP 1910; Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., fond Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni (dále f. ČPP), kart. 1, inv. č. 2, Seznam majitelů akcií.

³⁷³ AČNB, f. ŽB/3/5, ŽB C. k. místodržitelství v Praze 1. 8. 1910; C. k. místodržitelství v Praze ŽB 25. 10. 1910.

zmocněnce, který ve valné hromadě hlasoval s jejich akciemi. Nikdo nemohl mít na valné hromadě více než 100 hlasů.³⁷⁴ Jako přihlašovací místo pro valné hromady sloužily pokladna závodu v Plzni nebo Živnobanka včetně všech filiálek.³⁷⁵ Skutečnost, že Český plzeňský pivovar měl velké množství maloakcionářů, determinovala podobu valných hromad.

Ustavující valné hromady se zúčastnilo osobně či v zastoupení 1 124 akcionářů, reprezentujících 6 120 z celkového počtu 7 500 akcií. Valná většina z nich byla zastupována, a to především od představitelů Živnobanky. U Živnobanky bylo v této době uloženo v depotu zhruba 5 217 akcií pivovaru (69,56 % akciového kapitálu). Ve valné hromadě bylo přítomno pět představitelů Živnobanky – místopředseda správní rady Bedřich Jahn, člen správní rady a výkonného výboru Vendelín Formánek, ředitel Jaroslav Preiss, tajemník hypotečního oddělení Ladislav Šourek a ředitel plzeňské filiálky Karel Krejčí. Šourek, Preiss a Formánek zastupovali dohromady 743 akcionářů (včetně funkcionářů banky Otakara Pražáka a Emila Ackerla). Krejčí kromě toho, že hlasoval s vlastními akciemi a s akciemi filiálek Živnobanky v Plzni a Českých Budějovicích, nakládal s akciemi dalších deseti akcionářů. Jahn hlasoval s akciemi pražské centrály banky. Živnobanka přímo kontrolovala 3 141 akcií a 306 hlasů. Z toho bylo: 751 vlastních akcií se 74 hlasy a 52 akcií jejích funkcionářů s 5 hlasy. Zbylých 2 338 akcií s 227 hlasy dodali cizí akcionáři, které zastupovala. Na valné hromadě disponovala většinou, neboť při volbě správní rady a revizorů bylo odevzdáno celkem 575 hlasů. Jan Kleissl držel 520 akcií s 52 hlasy.³⁷⁶

Na Živnobanku připadla v devítičlenné správní radě pivovaru tři místa. Jejimi zástupci se stali B. Jahn, V. Formánek a J. Preiss. Jednalo se o exkluzivní obsazení, svědčící o významu projektu. Jahn byl zvolen předsedou správní rady. Společně s Preissem zasedli v šestičlenném výkonném výboru, který vyřizoval běžné záležitosti závodu a v důležitějších otázkách podával návrhy správní radě.³⁷⁷ Klíčovou personou správy pivovaru byl místopředseda správní rady J. Kleissl, který o řadě věcí rozhodoval autonomně (pravděpodobně byl jmenován úřadujícím členem správní rady), nebo je přímo konzultoval s J. Preissem, jak dokládá jejich bohatá korespondence. Role Jahna byla spíše formální.³⁷⁸ Za jednoho ze dvou revizorů pivovaru, kteří dohlíželi nad hospodařením podniku a kontrolovali roční bilanci, byl povolán již zmíněný

³⁷⁴ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Stanovy ČPP 1910, § 14.

³⁷⁵ Finanční listy 9, 24. 11. 1912, č. 48, s. 2.

³⁷⁶ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Ustavující valná hromada 28. 11. 1910.

³⁷⁷ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Ustavující valná hromada 28. 11. 1910; Příloha č. 1 k čj. 1196 (výroční zpráva za r. 1910/1911); Správní rada 9. 12. 1912; AČNB, f. ŽB/3/3, Jednací řád pro správní radu, výkonný výbor a úřadujícího člena správní rady (návrh).

³⁷⁸ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 237, 243; AČNB, f. ŽB, korespondence Jaroslav Preiss, Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni (dále kor. Preiss, ČPP), kart. 67, sign. S VII/i-1-II.

ředitel plzeňské filiálky Karel Krejčí.³⁷⁹ Český plzeňský pivovar se sídlem v Plzni byl zapsán do obchodního rejstříku 20. prosince 1910.³⁸⁰ Za sládku byl získán Viktor Woitsch, který dosud vedl pivovar arcivévody Františka Ferdinanda d'Este v Benešově.³⁸¹ Nová firma nejspíše s Živnobankou uzavřela smlouvu o bankovním spojení na dobu deseti let.³⁸² Naopak plzeňská filiálka banky v důsledku založení Českého plzeňského pivovaru ztratila část klientely. Obchodní styky s ní ukončily zejména Měšťanský pivovar v Plzni, jeho úředníci a dodavatelé i různí vlivní právozářníci.³⁸³

V roce 1910 započala výstavba pivovaru a souvisejících objektů na Pražském Předměstí³⁸⁴ v Plzni. Stavba pivovaru byla zadána známé plzeňské stavební společnosti Müller & Kapsa. Pivovarské zařízení společně dodaly firmy Novák & Jahn v Praze a J. Göggel & Sohn v Mnichově. První českomoravská továrna na stroje v Praze zařídila strojovnu a kotelnu. Elektrický pohon a osvětlení zajistila Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze. Český plzeňský pivovar se také v květnu 1911 rozhodl postavit vlastní sladovnu, i když to původně neměl v plánu. I tuto stavbu provedla společnost Müller & Kapsa. Vnitřní zařízení sladovny bylo svěřeno firmám: F. J. Podpěra a spol. ze Žižkova, Novák & Jahn a Kolbence. Výroční zpráva pivovaru za rok 1910/1911 konstatovala, že domácím firmám byly prozatím zadány zakázky za 2 628 159 K a zahraničním firmám za 211 190 K.³⁸⁵ Konečné náklady byly ještě vyšší.

Příznačné je, že vnitřní vybavení závodu zajišťovaly podniky, patřící do koncernu Živnobanky či s bankou úzce spolupracující: Kolbenka, Novák & Jahn a Českomoravská. Práce jim byla zadána, i když nebyly vždy cenově nejvýhodnější. Ukázalo se to zejména v případě Kolbenky. Kleissl preferoval nabídku Křižíkovy firmy, která byla cenově příznivější. V dubnu 1911 se na náměstka vrchního ředitele Živnobanky Preisse obrátil vrchní ředitel Kolbenky Emil Kolben se žádostí, aby u Kleissla intervenoval. Preiss tak učinil. Kleissl se sice nadále zdráhal zadat zakázku Kolbence, ale nakonec ustoupil. Kolbenka však musela slevit o 10 %. Přesto zůstala o 4 997 K dražší oproti Křižíkovi (53 629 K vs. 48 632 K).³⁸⁶

³⁷⁹ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Stanovy ČPP 1910, § 30–32.

³⁸⁰ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Zápis do obchodního rejstříku 20. 12. 1910.

³⁸¹ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 237–238.

³⁸² AČNB, f. ŽB/2681/140, 209, Výkonný výbor ŽB 13. 6. a 10. 11. 1910.

³⁸³ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 238.

³⁸⁴ Dnešní Východní Předměstí.

³⁸⁵ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 237–238; SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Příloha č. 1 k čj. 1196 (výroční zpráva za r. 1910/1911).

³⁸⁶ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–II, E. Kolben J. Preissovi 22. 4. a 25. 4. 1911; J. Kleissl J. Preissovi 26. 4. a 28. 4. 1911; Kolbenka J. Preissovi 1. 5. 1911; Kolbenka J. Kleisslovi 1. 5. 1911 (kopie); Smlouva mezi Kolbenkou a ČPP 1. 5. 1911; J. Kleissl J. Preissovi 1. 6. 1911.

Preiss působil jako mediátor mezi Českým plzeňským pivovarem a uvedenými podniky, když mezi nimi nastaly diference. Např. v únoru 1913 řešil pivovar problém, že Kolbenka odmítla bezplatně odstranit závadu na elektrickém zařízení, i když plzeňská firma byla přesvědčena o tom, že je stále v záruce. Kleissl tehdy požádal Preisse, aby svým vlivem „*k tomu působil, abychom de facto nepřišli s touto firmou. do vážného sporu, čemuž bych se rád vystříhal.*“³⁸⁷ V březnu 1913 se naopak na Preisse obrátila Českomoravská, které pivovar odmítal uhradit část vyúčtovaných nákladů, s prosbou o intervenci. Preiss tak učinil a oba subjekty nakonec došly ke kompromisu.³⁸⁸

V září 1911 se ukázalo, že dosavadní akciový kapitál 3 miliony K nevystačí k dostavění pivovaru a k zahájení výroby. Valná hromada Českého plzeňského pivovaru se proto 9. října 1911 usnesla zvýšit akciový kapitál o 3 mil. K na 6 mil. K vydáním 7 500 kusů akcií v nominální hodnotě 400 K za akcii. Stávající akcionáři mohli odebrat za jednu starou akcii jednu akcii novou. Emisní kurz pro ně činil 500 K za akcii. Upisovat mohli do konce října 1911. Pokud by některé akcie neodebrali, nabídly by se neakcionářům v kurzu 540 K za kus. Emisi zajišťovala Živnobanka, které kromě zaplacení hotových výloh byla poskytnuta odměna 0,5 % z celkového upisovateli složeného kapitálu. Platba bance byla uhrazena z emisního ážia. Jeho zbytek připadl rezervnímu fondu pivovaru. Dosavadní akcionáři převzali 7 386 emitovaných akcií, takže na četné přihlášky neakcionářů zbylo pouhých 114 akcií.³⁸⁹

Na uvedené valné hromadě v říjnu 1911 došlo také k navýšení počtu členů správní rady z devíti na deset. Živnobanky se tato změna netýkala. Stále měla ve správní radě tři zástupce. Revizorem pivovaru však přestal být Karel Krejčí, jenž přesídlil do Liberce, kde se stal ředitelem nově otevřené filiálky Živnobanky. Místo něho Živnobanka kandidovala nového dirigenta³⁹⁰ své plzeňské filiálky Emila Ackerla, ale jen jako náhradníka revizorů. Byl jím zvolen.³⁹¹ Služeb náhradníků bylo využito jen tehdy, když někdo z revizorů byl zaneprázdněný, zemřel nebo se svého postavení vzdal.³⁹² Živnobanka tak formálně ztratila přímou kontrolu nad hospodařením společnosti. Neformálně si ji však ponechala, jak indikuje reakce Preisse

³⁸⁷ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, J. Kleissl J. Preissovi 8. 2. 1913; Opis dopisu zaslaného Kolbence 8. 2. 1913.

³⁸⁸ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, Českomoravská J. Preissovi 3. 3. 1913; J. Kleissl J. Preissovi 6. 3. 1913; B. Mařík J. Preissovi 28. 3. 1913.

³⁸⁹ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Valná hromada 9. 10. 1911, Správní rada 9. 10. 1911, Správní rada 18. 1. 1912; AČNB, f. ŽB/2681/353, Výkonný výbor ŽB 9. 9. 1911; ŽB/3/3, Prospekt o zvýšení akciového kapitálu ČPP 10. 10. 1911; Výkonný výbor ŽB 14. 9. 1911; Finanční listy 8, 19. 11. 1911, č. 47, s. 2.

³⁹⁰ V čele bankovních filiálek stál buď dirigent, nebo ředitel. Ředitel byla vyšší úřední hodnost.

³⁹¹ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Valná hromada 9. 10. 1911; AČNB, f. ŽB/2681/353, Výkonný výbor ŽB 9. 9. 1911.

³⁹² SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Stanovy ČPP 1910, § 30.

z listopadu 1913, když mu Kleissl zaslal výroční bilanci pivovaru. Preiss odpověděl, že k utvoření přesného obrazu nedostačuje, a proto posílá do Plzně účetního centrály Živnobanky Jindřicha Slavíka, aby ji prozkoumal.³⁹³

Během roku 1912 byly veškeré budovy pivovaru dostavěny a vnitřně zařízeny. Kolaudace proběhla 17. února 1913. Byl to tehdy nejmoderněji zařízený pivovar v Rakousku-Uhersku.³⁹⁴ První várka piva byla vyrobena 10. ledna 1913 a od 13. ledna se začalo vařit pravidelně. Jako ochranná známka byl zvolen termín Světovar, který dal později i název celému pivovaru. Živnobanka pivo slavnostně představila 30. dubna 1913 na večírku v restauraci v Obecním domě v Praze, jehož se zúčastnily přední pražské kruhy včetně starosty Karla Groše. Výčep a prodej piva pro veřejnost byl zahájen 1. května 1913.³⁹⁵ Ačkoliv zpočátku u správy pivovaru panovalo z nového produktu nadšení, záhy se ukázala kvalita piva jako problematická. Bylo mnohem tmavší a méně hořké, než se očekávalo od piva plzeňského typu. To mělo negativní dopad na jeho odbyt. Zpočátku se pivo dařilo ve velkém množství prodávat, později jej však hostinští odmítali. Pivovar se usilovně snažil o nápravu. Za viníka byl koncem května označen tmavší slad z vlastní sladovny.³⁹⁶

Výrobní obtíže pivovaru znepokojovaly jak akcionáře, tak Živnobanku. V jejich důsledku klesal kurz akcií podniku. Jisté kruhy – Kleissl mezi ně řadil plzeňského bankovního komisionáře Gustava Edelsteina, Plzeňskou banku³⁹⁷ a některé německé banky – navíc využívaly problémů pivovaru, snažily se zasít mezi akcionáře nedůvěru, aby kurz akcií dále klesal a ony je mohly levně skoupit. Podle Preisse se jednalo o soustavnou akci. Český plzeňský pivovar proto v červenci 1913 vyzval Živnobanku, aby akcie dále neprodávala, nýbrž nakupovala. Na ustavující valnou hromadu pivovaru v listopadu 1910 banka přihlásila 751 akcií. Následně se velké části zbavila, neboť na konci roku 1910 držela na nostru 108 akcií. O rok později to bylo 110 akcií. V říjnu 1912 – v souvislosti s vypuknutím první balkánské války – se banka rozhodla odprodat ještě další akcie. K 31. prosinci 1912 jich měla 85. Na prosbu pivovaru reagoval Preiss, že Živnobanka občas nějaké volné akcie kupuje, ale stěží se dá očekávat, že by jich koupila větší množství. Banka zřejmě nechtěla investovat příliš prostředků

³⁹³ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, J. Preiss J. Kleisslovi 24. 11. 1913.

³⁹⁴ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 239, 243. Ke stavebnímu řešení pivovaru a jeho vnitřnímu vybavení srov. Luděk BROŽÍK, *Působení a počiny firmy Müller & Kapsa v Plzni a okolí na přelomu 20. století*, bakalářská práce FF ZČU v Plzni, Plzeň 2013, s. 41–48.

³⁹⁵ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 241–242; AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, Výkonný výbor ČPP 10. 4. 1913; J. Kleissl J. Preissovi 4. 5. 1913.

³⁹⁶ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 241–243; AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, J. Preiss J. Kleisslovi 26. 9. 1913.

³⁹⁷ Jednalo se nacionálně český ústav regionálního charakteru pro město Plzeň a okolí. Byl založen roku 1910. Viz Stanislav LOUKOTA, *Dějiny Plzeňské banky 1910–1948*, Plzeň 2000.

do akcií podniku, jehož další vývoj byl vzhledem k výrobním problémům nejasný. Nakonec si během roku 1913 obstarala 104 nových akcií, takže na sklonku roku jich vlastnila 189.³⁹⁸

Se zahájením výstavu se Český plzeňský pivovar v květnu 1913 obrátil na Živnobanku se žádostí o půjčení peněz. Chtěl je především využít k nákupu realit s hostinci.³⁹⁹ Potíže s kvalitou piva jednání nejspíše protáhlo. Teprve 15. července 1913 výkonný výbor banky povolil pivovaru úvěr do výše 750 000 K. Podnik z něj měl splácet úrok 1,5 % nad sazbou Rakousko-uherské banky a mimoto hradit ještě 1/8% provizi za semestr. Úvěr mohl být čerpán souběžně u pražské centrály a plzeňské filiálky banky v rámci běžného účtu.⁴⁰⁰ Poskytnutí úvěru se patrně stalo pod vlivem návštěvy ministra veřejných prací Otakara Trnky v pivovaru předchozího dne. Jejím cílem bylo zlepšit pošramocený marketingový obraz firmy. Týdeník Živnobanky *Finanční listy* referoval, že Trnka „*vyslovil se především pochvalně o barvě nového výrobku a několikrátě vůči ostatním hostům projevil, jak lahodně chutná nový výrobek ‚Světovar‘ při své čisté plzeňské chuti.*“⁴⁰¹

Český plzeňský pivovar krok Živnobanky uvítal. Požádal ji však, zda by se v zájmu budoucnosti podniku nemohla výjimečně spokojit pouze s úrokem 0,75 % nad sazbou cedulové banky bez provize. Levnější úvěr by mu umožnil snadněji získat reprezentační hostince, což by ulehčilo etablování piva na trhu. Později by to bance kompenzoval. Živnobanka pivovaru nevyhověla s ohledem na kartelovou dohodu s ostatními bankami, která ji pod hrozbou citelné pokuty zakazovala poskytovat nižší úroky, než v ní bylo sjednáno.⁴⁰² Nedodržování ustanovení by navíc mohlo ohrozit existenci kartelu, který Živnobanka považovala pro sebe za důležitý. Ke změně úvěrových podmínek tak nedošlo.⁴⁰³ V říjnu 1913 povolila banka pivovaru daňový úvěr 150 000 K za úrok 0,75 %.⁴⁰⁴

Na podzim roku 1913 došlo ke zlepšení kvality piva. Hugo Popper z Credit-Anstaltu psal Preissovi, že při své návštěvě Plzně na počátku října měl příležitost ochutnat Světovar. Jeho barvu označil za bezchybnou a jeho chuť považoval za ne příliš vzdálenou od charakteru

³⁹⁸ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 242–244; AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, J. Kleissl J. Preissovi 1. 7., 10. 7. a 12. 7. 1913; ŽB Frant. Kratochvíl a synové 17. 7. 1913; ČPP ŽB 17. 7. 1913; J. Preiss J. Kleisslovi 18. 7. 1913; J. Kleissl J. Preissovi 4. 8. 1913; ŽB/2703/103, Výkonný výbor ŽB 17. 10. 1912.

³⁹⁹ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, Správní rada ČPP 13. 5. 1913.

⁴⁰⁰ AČNB, f. ŽB/939/269, Výkonný výbor ŽB-úvěry 15. 7. 1913; ŽB/3450/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1913, Filiálka Plzeň, Dopisovatelé.

⁴⁰¹ *Finanční listy* 10, 20. 7. 1913, č. 29, s. 2.

⁴⁰² Živnobanka byla od roku 1907 členem rakouského bankovního kartelu, který upravoval podmínky úrokových sazeb. Eduard KUBŮ, *Za sjednocenou nacionálně českou bankovní frontu. (Založení Svazu českých bank a jeho činnost v období rakousko-uherské monarchie)*, Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století, Praha 2000, s. 146–147.

⁴⁰³ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, ČPP ŽB 17. 7. 1913; J. Preiss J. Kleisslovi 18. 7. 1913; ŽB/2703/241, Výkonný výbor ŽB 22. 7. 1913.

⁴⁰⁴ AČNB, f. ŽB/939/306, Výkonný výbor ŽB-úvěry 14. 10. 1913.

plzeňských piv. Preisse zároveň ujistil, že pokud se kvalita Světovaru nezhorší, může podnik očekávat klidnou budoucnost.⁴⁰⁵ Poměry v pivovaru se díky tomu začaly zlepšovat.⁴⁰⁶ Podařilo se také stabilizovat vztah s akcionáři. Ti se rozdělili na dvě skupiny, přičemž jedna z nich stála v opozici proti vedení podniku. Dne 8. října 1913 se v Plzni konala schůze akcionářů, z níž opozice odešla poražena. Dosavadní správě pivovaru byla vyslovena důvěra. Zároveň bylo usneseno zřídit Klub akcionářů Českého plzeňského pivovaru. Ten se zformoval o deset dní později. Jeho úkolem bylo hájit zájmy akcionářů, opatřovat si informace o dění v pivovaru a fungovat jako komunikační kanál mezi akcionáři a vedením společnosti.⁴⁰⁷ Zmíněné okolnosti příznivě působily na kurz akcií podniku. Akcie, jejichž kurz klesl i pod nominální hodnotu 400 K, byly na konci října 1913 ceněny na 450 až 460 K.⁴⁰⁸

Za účetní období 1912/1913 (hospodářský rok trval vždy od 1. září do 31. srpna), v jehož druhé polovině bylo započato s výstavem, nevykázal Český plzeňský pivovar ani ztrátu, ani zisk.⁴⁰⁹ Valná hromada společnosti se konala 15. prosince 1913. Správní rada byla rozmnožena o další dva členy, takže měla nyní členů 12. Nově v ní zasedli dva zástupci Klubu akcionářů. Relativní vliv Živnobanky ve správní radě poklesl, protože v ní měla stále tři své představitele. Bedřich Jahn zůstal předsedou správní rady. Emil Ackerl přestal být náhradníkem revizorů. Živnobanka tím ztratila zastoupení v revizním sboru.⁴¹⁰ Je ale pravděpodobné, že kontrolu hospodaření mohla vykonávat mimo rámec orgánů společnosti, jak již bylo konstatováno výše.

Obchodní rok 1913/1914 skončil pro Český plzeňský pivovar neúspěchem. Závod nebyl plně zaměstnán a výroba byla velmi malá. Výstav piva obnášel pouze 40 518 hl.⁴¹¹ Rozdíl oproti zbylým plzeňským pivovarům byl markantní. Jejich výstav za toto období byl následující: Měšťanský pivovar 1 019 645 hl, První plzeňský akciový pivovar 272 181 hl a Plzeňský společenský pivovar 200 332 hl.⁴¹² Český plzeňský pivovar za rok 1913/1914 utrpěl ztrátu 46 578 K.⁴¹³ Výroční zpráva podniku viděla příčiny tohoto neutěšeného stavu ve třech hlavních faktorech. Kromě obecných činitelů (předválečná deprese a počátek války) zmiňovala v první řadě „*križi zahajovací, která nás nutila k investicím a pokusům, jež bez ní nebyly by se staly.*“

⁴⁰⁵ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i-1-II, H. Popper J. Preissovi 9. 10. 1913.

⁴⁰⁶ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i-1-II, J. Preiss E. Ackerlovi 9. 10. 1913.

⁴⁰⁷ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 244; Finanční listy 10, 12. 10. 1913, č. 41, s. 3; AČNB, f. ŽB/3/4, Stanovy Klubu akcionářů ČPP b. d.

⁴⁰⁸ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i-1-II, E. Ackerl J. Preissovi 26. 10. 1913.

⁴⁰⁹ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 245; Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kniha č. 25, inv. č. 53, Bilance ČPP, 1912/1913.

⁴¹⁰ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Valná hromada 15. 12. 1913.

⁴¹¹ Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kart. 1, inv. č. 1, Výroční zpráva ČPP za r. 1913/1914.

⁴¹² A. PEŘINOVÁ, *Pivovarnictví v Plzni*, s. 429, 435, 439.

⁴¹³ Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kniha č. 25, inv. č. 53, Bilance ČPP, 1913/1914.

Situaci ještě vyostřilo znovuzavedení zemské dávky z piva.⁴¹⁴ K tomu došlo během léta 1913 po třech letech, kdy se dávka neplatila. Zatímco v letech 1903–1910 se odvádělo z 1 hl piva 1 K 70 h, od roku 1913 to byly 4 K. Toto razantní zvýšení vedlo k zdražení piva a poklesu jeho konzumace.⁴¹⁵

Zahajovací krizi měla správa pivovaru zřejmě na mysli počáteční problémy s barvou a chutí piva. Ztracenou důvěru zákazníků se firmě dařilo získávat jen obtížně. Tím spíše, že kvalita produktu dále patrně zaostávala za výrobky konkurenčních plzeňských pivovarů. Tomu nasvědčuje např. článek z *Finančních listů* z počátku listopadu 1913. Tento časopis Živnobanky pochopitelně velebí Světovar, ale přiznává, že jeho kvalita nemusí být vždy optimální. Klade to však za vinu externím faktorům, nikoliv pivovaru: „*je-li někde čepován ‚Světovar‘ slabší jakosti, nelze vinu přičítati pivovaru, nýbrž různým okolnostem, v neposlední řadě neodborné, pivu škodící manipulaci výčepníka.*“⁴¹⁶

Ještě zřetelněji to dokládá epizoda s filiálkami Živnobanky. Již od zahájení výroby si Kleissl stěžoval, že někteří úředníci filiálek banky vystupují proti Českému plzeňskému pivovaru. V září 1913 obvinil např. dirigenta filiálky v Klatovech Viléma Digrina.⁴¹⁷ V dubnu 1914 se centrála Živnobanky obrátila oběžníkem na filiálky, aby podporovaly Český plzeňský pivovar. Měly přispět k zavedení piva Světovar ve svém rajonu a k rozšíření jeho odbytu.⁴¹⁸ Realita však byla jiná. V červnu 1914 směřovala centrála Živnobanky na filiálky další cirkulář, ve kterém se píše: „*V poslední době docházejí nás opětně [sic] zprávy o tom, že někteří úředníci našeho ústavu hlavně ve filiálkách vyslovují se velice nepřívětivě o Českém plzeňském pivovaru, a dokonce i otevřeně bojkotují restaurace, ve kterých pivo z tohoto závodu se čepuje. [...]* Žádáme Vás proto, abyste úřednictvu svému připomenuli jeho povinnosti v tomto směru a uložili mu, aby se nejen zdrželo jakýchkoliv agitací proti Českému plzeňskému pivovaru a jeho výrobku, nýbrž i aby dle možností pracovalo ve prospěch tohoto závodu, jak jest to každého úředníka naší banky povinností.“⁴¹⁹ To ukazuje, že ani úředníci Živnobanky nechovali vůči Světovaru zvláštní důvěru a že preferovali piva jiná.

Český plzeňský pivovar se snažil nedostatek v kvalitě piva kompenzovat prostředky hospodářského nacionalismu. Obracel se na českou národní veřejnost s apelem, aby

⁴¹⁴ Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kart. 1, inv. č. 1, Výroční zpráva ČPP za r. 1913/1914.

⁴¹⁵ Kateřina PÁNKOVÁ, *České pivovarnictví 1869–1918, podnikatelské strategie, kartelizace, odbyty*, diplomová práce FF UK, Praha 2010, s. 21–22; Martin MINAŘÍK, *Akcionářský pivovar na Smíchově 1869–1918*, bakalářská práce FF UK, Praha 2010, s. 58–59.

⁴¹⁶ *Finanční listy* 10, 2. 11. 1913, č. 44, s. 3.

⁴¹⁷ AČNB, f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–1–II, J. Kleissl J. Preissovi 17. 5. 1913; F. Vystavěl ČPP 15. 5. 1913 (opis); J. Kleissl J. Preissovi 29. 9. 1913; V. Digrin J. Preissovi 25. 9. 1913.

⁴¹⁸ AČNB, f. ŽB/778/5, Oběžník pro filiálky ŽB 10. 4. 1914.

⁴¹⁹ AČNB, f. ŽB/778/7, Oběžník pro filiálky ŽB 19. 6. 1914.

upřednostnila český výrobek. V protikladu k ostatním plzeňským pivovarům zdůrazňoval svůj český charakter.⁴²⁰ Podle reklamního článku uveřejněném v *Národní politice* z 21. dubna 1914 „jsou to v první řadě čeští hostinští, kteří by měli ve svých místnostech všeobecně zavést ‚Světovar‘, tento skutečně výborný český plzeňský výrobek.“⁴²¹ Výroční zpráva pivovaru za obchodní rok 1913/1914 mluvila přímo o národohospodářské povinnosti českého trhu.⁴²² Tato strategie pivovaru přinášela jisté úspěchy, ale obecně se dá říci, že domácí obchod se rozvíjel pomalu. Pivo se podařilo dobře zavést v Plzni, ale mělo problémy s proniknutím do Prahy. Naopak vzkvětal export do Spojených států amerických, kde se zákazníci staly tamější početné krajanské vrstvy.⁴²³

Živnobanka Český plzeňský pivovar nadále podporovala. Jak již bylo řečeno, pražské vedení banky se snažilo pomoci firmě etablovat na trhu. Naráželo však na opozici ve filiálkách. Klíčovou roli však sehrála Živnobanka při prodeji piva Světovar v Haliči a Bukovině. Od roku 1912 vyjednával Český plzeňský pivovar s krakovskou filiálkou banky o tom, že jí svěří zastoupení závodu v těchto zemích. K dohodě nešlo. Filiálka vzhledem k nepříznivé hospodářské situaci od záměru ustoupila.⁴²⁴ Zastoupení nakonec v září 1913 převzala Lvovská filiálka Živnobanky.⁴²⁵ V létě 1914 zřídila filiálka s polovičním zapojením Mauryce Schalleho oddělení pro prodej Světovaru. Z každého prodaného hl měla odměnu 4 K.⁴²⁶

Živnobanka se snažila stimulovat odbyt Českého plzeňského pivovaru i tím, že ve spolupráci s pivovarem poskytovala úvěry, jejichž podmínkou byl odběr Světovaru. Protokoly výkonného výboru banky evidují do první světové války dva takovéto případy. V lednu 1914 rozhodovala banka o úvěru pro tiskařské družstvo národněsociální strany Melantrich v Praze. Byla jej mj. ochotna povolit, „pakliže nastane dohoda ve příčině odběru piva z Českého plzeňského pivovaru“. To se stalo. Melantrichu byl poskytnut úvěr 150 000 K. Český plzeňský pivovar převzal vůči bance záruku za 80 000 K.⁴²⁷ V únoru 1914 schválila Živnobanka ve své Lvovské filiálce úvěr 400 000 K S. Zehngutovi, kterému patřil hotel New York ve Lvově.

⁴²⁰ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 242, 246.

⁴²¹ *Výrobek Českého plzeňského pivovaru „Světovar“*, *Národní politika* 32, 21. 4. 1914, č. 108, s. 6. Totožný text vyšel již dva dny předtím ve *Finančních listech*. *Finanční listy* 11, 19. 4. 1914, č. 16, s. 3.

⁴²² Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kart. 1, inv. č. 1, Výroční zpráva ČPP za r. 1913/1914.

⁴²³ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 245–246; AČNB, f. ŽB/2703/386, Výkonný výbor ŽB 28. 5. 1914; Václav LHOTKA, *K otázce koncentrace v plzeňském pivovarském průmyslu*, *Mínulost Plzně a Plzeňska*, sv. 3, Plzeň 1960, s. 250.

⁴²⁴ AČNB, f. ŽB/2703/78, Výkonný výbor ŽB 22. 8. 1912; f. ŽB, kor. Preiss, ČPP, kart. 67, sign. S VII/i–II, Filiálka ŽB v Krakově ČPP 23. 12. 1912; ČPP Filiálce ŽB v Krakově 28. 12. 1912, J. Kleissl J. Preissovi 30. 12. 1912; H. Felfel J. Preissovi 1. 1. a 10. 1. 1913.

⁴²⁵ AČNB, f. ŽB/2703/263, 268, Výkonný výbor ŽB 10. 9. a 23. 9. 1913.

⁴²⁶ AČNB, f. ŽB/2703/387, 403, Výkonný výbor ŽB 2. 6. a 8. 7. 1914; ŽB/1025/38, Výkonný výbor ŽB 9. 2. 1915.

⁴²⁷ AČNB, f. ŽB/939/23, 25, Výkonný výbor ŽB-úvěry 7. 1. a 13. 1. 1914.

Polovinu této částky, tzn. 200 000 K, složil Český plzeňský pivovar. Získal tedy zřejmě právo dodávat pivo do zmíněného hotelu.⁴²⁸

Živnobanka také Český plzeňský pivovar standardně úvěrovala. Na konci května 1914 dlužila firma na kontokorentu 1 226 942 K. Z toho připadalo 639 942 K na pražskou centrálu banky a 587 000 K na její plzeňskou filiálku. Povolený úvěrový rámec 750 000 K byl překročen o téměř 500 000 K. Živnobanka reagovala tím, že 9. června 1914 zvýšila pivovaru úvěr až do částky 1,8 milionu K. Obě strany mohly kdykoliv od uzavřené úvěrové smlouvy odstoupit. Výpovědní lhůta byla půl roku. V listopadu 1914 obnášel závazek pivovaru 1 382 202 K (677 717 K u centrály, 704 485 K u filiálky v Plzni). V obchodním roce 1914/1915 využíval pivovar u banky také daňový úvěr v sumě 200 000 K.⁴²⁹

Na konci roku 1914 vlastnila Živnobanka 286 z 15 000 akcií Českého plzeňského pivovaru. Její držba byla tak nepatrná. V depotu u ní bylo uschováno 3 190 akcií (21,27 % akciového kapitálu). V roce 1910 to bylo přitom 5 217 z celkových 7 500 akcií (69,56 % akciového kapitálu). Následně každoročně počet deponovaných akcií klesal (viz tab. 18). Přesto Živnobanka zůstala rozhodující silou na valných hromadách pivovaru. Valné hromady konané 14. prosince 1914 se zúčastnilo osobně či prostřednictvím zmocněnců 354 akcionářů s 5 621 akciemi, na něž připadalo 558 hlasů. Čtyři zástupci banky – Bedřich Jahn, Vendelín Formánek, Jaroslav Preiss a Emil Ackerl – hlasovali celkem za 245 akcionářů s 2 674 akciemi a 266 hlasy. Živnobanka ovládala téměř polovinu hlasů. Na akcie Živnobanky a jejích funkcionářů přitom připadalo 931 akcií a 91 hlasů. Zbýlých 1 743 akcií a 175 hlasů dodalo bance zastupování cizích akcionářů.⁴³⁰

Obtížný začátek Českého plzeňského pivovaru zkomplikovala ještě první světová válka. Dividendu vyplácel pivovar poprvé až za obchodní rok 1916/1917 (5 %). Následně závod velmi dobře prosperoval a pravidelně poskytoval akcionářům dividendu.⁴³¹ Pivo Světovar se však nestalo tak oblíbeným jako ostatní plzeňská piva. Vedení podniku muselo stále řešit problémy s jeho nevyhovující barvou.⁴³² V roce 1932 za hospodářské krize nejprve Měšťanský pivovar v Plzni získal po dohodě s Živnobankou majoritu akcií Českého plzeňského pivovaru. Nato Český plzeňský pivovar fúzoval s Prvním plzeňským akciovým pivovarem, jež Měšťanský pivovar v té době již také ovládal, Český plzeňský pivovar zanikl a První plzeňský akciový

⁴²⁸ AČNB, f. ŽB/939/35, 43, Výkonný výbor ŽB-úvěry 4. 2. a 24. 2. 1914.

⁴²⁹ AČNB, f. ŽB/939/87, 93, Výkonný výbor ŽB-úvěry 26. 5. a 9. 6. 1914; ŽB/2671/6, Výkonný výbor ŽB-úvěry 21. 7. 1914; ŽB/1025/5, Výkonný výbor ŽB 18. 11. 1914.

⁴³⁰ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80, Valná hromada 14. 12. 1914.

⁴³¹ E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 246–249; Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s., f. ČPP, kart. 1, inv. č. 1, Výroční zprávy ČPP; kniha č. 25, inv. č. 53, Bilance ČPP.

⁴³² K. PÁNKOVÁ, *Ochranná známka*, s. 127.

pivovar se přejmenoval na Plzeňské akciové pivovary. Koncem roku 1933 byla výroba v bývalém Českém plzeňském pivovaru zastavena a již nikdy nebyla obnovena.⁴³³

Tab. 18: Akcie Českého plzeňského pivovaru vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1910–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB*	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1910	3 000 000	7 500	108	43 200 (1,44 %)	5 217	2 086 800 (69,56 %)
1911	3 000 000	7 500	110	44 000 (1,47 %)	3 950	1 580 000 (52,67 %)
1912	6 000 000	15 000	85	34 000 (0,57 %)	3 704	1 481 600 (24,69 %)
1913	6 000 000	15 000	189	75 600 (1,26 %)	3 390	1 356 000 (22,60 %)
1914	6 000 000	15 000	286	114 400 (1,91 %)	3 190	1 276 000 (21,27 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Českého plzeňského pivovaru u Živnobanky tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, Bilance ŽB za l. 1910–1914, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů; ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3215/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1910–1914, Cenné papíry.

Tab. 19: Zástupci ŽB ve správní radě Českého plzeňského pivovaru v l. 1910–1914

Jméno	Doba	Prezidium
Bedřich Jahn	od r. 1910	od r. 1910 předseda s. r.
Vendelín Formánek	od r. 1910	ne
Jaroslav Preiss	od r. 1910	ne

Zdroj: SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80.

Tab. 20: Zástupci ŽB mezi revizory Českého plzeňského pivovaru v l. 1910–1914

Jméno	Doba
Karel Krejčí	1910–1911 revizor
Emil Ackerl	1911–1913 náhradník revizorů

Zdroj: SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 1007, inv. č. B I 80.

⁴³³ Tamtéž, s. 127–131; E. CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar*, s. 252–256; František SLAVÍK, *Monopolizace pivovarského průmyslu v Plzni v letech 1925–1935*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 13, 1985, s. 263–286, zejména s. 273–277; V. LHOTKA, *K otázce koncentrace*, s. 235–259, zejména s. 250–253.

3.7. Shrnutí

Živnobanka v 90. letech 19. století výrazně podpořila industrializační proces v oblasti pivovarnictví. Napomohla vzniku pěti zcela nových pivovarů: Plzeňského společenského pivovaru, Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích, Prvního pražského měšťanského pivovaru, Českého akciového pivovaru v Moravské Ostravě a Společenského pivovaru pražských sládků. Až na prvně jmenovaný pivovar, jenž se ustavil jako společenstvo s r. o., vznikly zbylé podniky jako akciové společnosti. Živnobanka u všech zmíněných pivovarů usnadnila upsání základního kapitálu a do začátku jejich činnosti jim poskytla kapitál prostřednictvím úvěrů. Nejvíce byla banka zaangažována na Společenském pivovaru pražských sládků – jak akciovou držbou, tak úvěrově, což spolu patrně souviselo.

Další vývoj však měl rozdílnou trajektorii. Plzeňský společenský pivovar přestal s Živnobankou spolupracovat zřejmě kvůli své nacionálně německé orientaci. V druhé polovině prvního decennia 20. století přešel díky osobním vazbám První pražský měšťanský pivovar k České průmyslové bance a Společenský pivovar pražských sládků k České bance. Hlavním finančním partnerem zůstala Živnobanka jen pro České akciové pivovary v Českých Budějovicích a Moravské Ostravě.

Nejvýznamnější počín Živnobanky v oblasti pivovarnictví přišel však až v roce 1910, kdy založila Český plzeňský pivovar a zařadila jej do svého koncernu. Jednalo se o první velký zakladatelský projekt roku 1907 zřízeného průmyslového oddělení Živnobanky. Zkušenost Českého plzeňského pivovaru dokládá, proč nejen Živnobanka, nýbrž i ostatní obchodní banky preferovaly přeměnu již existujících podniků v akciové společnosti před zakládáním podniků zcela nových. Zřízení uvedeného pivovaru obnažilo problémy a rizika, kterým banky v uvedených případech musely čelit.⁴³⁴ Předně se jednalo o komplikovanou a dlouholetou záležitost. Kleissl začal připravovat založení pivovaru v roce 1901, roku 1907 převzala hlavní odpovědnost za uskutečnění projektu Živnobanka, roku 1910 byla ustavena akciová společnost a teprve v roce 1913 byla započato s vařením piva. Zřízení pivovaru se protáhlo na dvanáct let, od začátku angažmá Živnobanky do zahájení výroby uplynulo pět a půl roku. K tak dlouhé době přispěl i odpor stávající konkurence, která se vzniku nového pivovaru snažila zabránit. Další výzvou bylo etablovat se na trhu. Zde se podniku zpočátku příliš nedařilo. Příčinou byla hospodářská deprese, vypuknutí války a zejména podprůměrná kvalita piva. V důsledku toho Český plzeňský pivovar vyplácel poprvé dividendu až po sedmi letech. Tento nezdar netěšil

⁴³⁴ Srov. Siegfried WOLF, *Das Gründungsgeschäft im deutschen Bankgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1915, s. 15–20, 56–57, 91–93; F. SOMARY, *Bankpolitik*, s. 229–230; Heinrich SATTLER, *Die Effektenbanken*, Leipzig 1890, s. 19.

Živnobanku. Za prosperitu firmy jako zakládající ústav nesla odpovědnost.⁴³⁵ V prospektu, kterým v roce 1910 vybízela veřejnost k upisování akcií, slibovala úspěch zřizované společnosti.⁴³⁶ Že se úspěch zprvu nedostavil, mohlo snížit důvěru klientely a ztížit další emise, jež banka zajišťovala.

⁴³⁵ AČNB, f. ŽB/778/7, Oběžník pro filiálky ŽB 19. 6. 1914.

⁴³⁶ AČNB, f. ŽB/3/2, Prospekt o zřízení ČPP červen 1910.

4. Strojírenský průmysl

Novodobá tovární velkovýroba by nebyla možná bez masového nasazení strojů. Rozvoj strojírenského průmyslu byl tak důležitým indikátorem stavu industrializace země. Podobně jako jinde v Evropě prvním odvětvím, v němž se v českých zemích uplatnily stroje, bylo textilnictví. K jejich zavádění docházelo postupně od počátku 19. století. Jednalo se však především o stroje vyrobené v cizině. Vznik strojírenství jako samostatného výrobního oboru v českých zemích spadal do druhé čtvrtiny 19. století. Hlavními centry výroby strojů se staly brněnská a pražská aglomerace, v menší míře pak severomoravská železářská oblast a severočeská textilní oblast. Nově zřizované strojírny vyráběly stroje už nejen pro potřeby textilního průmyslu, ale i pro další provozy, jako byly cukrovary, doly, železárny apod. Důležitým impulsem pro rozvoj strojírenského průmyslu byla výstavba železnic.⁴³⁷

Rozsáhlá hospodářská konjunktura přelomu 60. a 70. let 19. století znamenala pro strojírenský průmysl velkou příležitost k expanzi. V této době se v českých zemích začal bouřlivě rozvíjet potravinářský průmysl – lihovarnictví, pivovarnictví, mlynářství a především cukrovarnictví. Během krátkého časového úseku bylo založeno 112 nových cukrovarů a již existující podniky přecházely na modernější způsoby výroby. Všechny tyto továrny potřebovaly být vybaveny novými stroji. V důsledku toho důležitý segment výrobního portfolia českých strojíren tvořila produkce cukrovarských strojů.⁴³⁸ Stoupající poptávka nutila továrny na stroje rozšiřovat výrobní kapacity. K tomu bylo třeba velkých kapitálových investic, jež majitelé závodů již většinou nebyli schopni krýt ze svých zdrojů. Navazovali proto užší spojení s obchodními bankami, které nezdůrazňovaly strojírny v akciové společnosti, čímž rozšiřovaly jejich kapitálovou bázi. Kromě toho vznikaly i nové strojírenské závody.⁴³⁹

4.1. Akciová společnost strojírny, dříve Breitfeld, Daněk i spol.⁴⁴⁰

Přední místo mezi podniky vyrábějícími stroje pro cukrovarnický průmysl zaujímala Daňkova strojírna. V roce 1854 založil inženýr Čeněk (Vincenc) Daněk společně s karlínským starostou Josefem Götzlem v Karlíně strojírenský závod, který zpočátku nesl název Götzl & Daněk a od roku 1863 se jmenoval Daněk a spol. V roce 1866 tento podnik převzal strojírnu Riese-Stallburg & Co. v Ústí nad Labem a přidružil ji jako svou filiálku.⁴⁴¹ Do počátku 70. let 19.

⁴³⁷ Pavla VRBOVÁ, *Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918*, Praha 1959, s. 5–82.

⁴³⁸ Tamtéž, s. 87–89; F. DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu*, s. 148–149. Srov. též kapitulu 2.1.1.

⁴³⁹ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 93–99.

⁴⁴⁰ Tato podkapitola je založena na studii: S. HERC, *Volby do správní rady Akciové společnosti strojírny*.

⁴⁴¹ JOSEF KLÁNSKÝ, *Sborník k 125. výročí založení závodu ČKD Dukla*, Praha 1957, s. 35–36; P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 64–65; *Aussiger Anzeiger* 10, 13. 1. 1866, č. 2, s. 16.

století vybavila Daňkovka stroji na 100 cukrovarů. V roce 1871 bylo v českých zemích založeno 33 cukrovarů. Do 23 z nich dodala stroje právě Daňkovka.⁴⁴²

V březnu 1872 byly za účasti Živnobanky a německé pražské banky, Allgemeine böhmische Bank, karlínský závod i s ústeckou filiálkou přeměny v akciovou společnost. Ustavující valná hromada nové firmy Akciová společnost strojírna, dříve Daněk a spol. v Praze se konala 11. března 1872. V dubnu téhož roku zakoupila Daňkovka pražskou strojírna firmy Breitfeld & Evans (počátky firmy sahaly až do roku 1832), jež se rovněž podílela na zařizování cukrovarů (zejména potrubím). V důsledku toho nesl podnik od října 1873 nový název: Akciová společnost strojírna, dříve Breitfeld, Daněk i spol. v Praze.⁴⁴³ Velkou část akcií firmy převzali původní majitelé Čeněk Daněk, Josef Götzl a Wilhelm Breitfeld s uvedenými bankami. Banky pak většinu svých akcií prodaly zájemcům ze stran veřejnosti.⁴⁴⁴

Účast Živnobanky na zakladatelském aktu vyplývala z jejího rozsáhlého angažmá v cukrovarnickém průmyslu.⁴⁴⁵ Vstup Živnobanky do Daňkovky znamenal, že karlínská firma mohla nyní snáze získat zakázky od těch cukrovarů, jež byly s bankou v obchodním styku. Ty měly naopak usnadněný přístup k přednímu producentu cukrovarských strojů. V případě, že Daňkovka dodávala stroje cukrovarům, jež s Živnobankou nepracovaly, mohla banka jejím prostřednictvím rozšiřovat svou cukrovarnickou klientelu. Navázání spojení s Daňkovkou tak zvyšovalo vliv Živnobanky v cukrovarnickém průmyslu a otevíralo jí nové možnosti. I druhý zúčastněný ústav, Allgemeine böhmische Bank, se angažoval v cukrovarnictví.⁴⁴⁶

Ve správní radě Daňkovky zvolené na ustavující valné hromadě roku 1872 zasedli jak zástupci Živnobanky (Karel Dimmer a Josef Musil), tak představitelé Allgemeine böhmische Bank (Vojtěch rytíř Lanna a Peter Steffens). Oba peněžní ústavy byly zastoupeny po dvou členech. Musil se stal předsedou správní rady firmy. Do správní rady byli povoláni i oba předchozí majitelé. Čeněk Daněk byl jejím členem od počátku a v roce 1873 byl zvolen i Wilhelm Breitfeld.⁴⁴⁷

Vliv obou bank však nepřetrval v Daňkovce dlouho. V turbulentním hospodářském období nebyly schopny uspokojit úvěrovou potřebu závodu. Již v roce 1873 přijala Daňkovka

⁴⁴² P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 91; F. DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu*, s. 149.

⁴⁴³ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 64, 95; J. KLÁNSKÝ, *Sborník*, s. 31–34; F. DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu*, s. 149; SOA Praha, fond ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 11. 3. 1872; kart. 25, Výtah z obchodního rejstříku z 6. 11. 1896.

⁴⁴⁴ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 95; AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 9. 3. 1872; SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 29. 5. 1873 (prezenční listina).

⁴⁴⁵ Viz kapitoly 2.1.1. a 2.1.2.

⁴⁴⁶ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 40.

⁴⁴⁷ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valné hromady Daňkovky 11. 3. 1872, 19. 1. 1873 a 29. 5. 1873. Ke složení správních orgánů Allgemeine böhmische Bank a Živnobanky srov. *Compass: Jahrbuch für Volkswirtschaft und Finanzwesen*, Jg. 7, 1874, Bd. 1, Wien b. d., s. 198, 221.

od pražské filiálky Credit-Anstaltu hypoteční úvěr 800 000 zl.⁴⁴⁸ Došlo k tomu pravděpodobně ještě před krachem na vídeňské burze 9. května 1873.⁴⁴⁹ Hypoteční pohledávka CA u Daňkovky, která byla těžce postižena propuknuvší hospodářskou krizí,⁴⁵⁰ činila na konci roku 1874 zhruba 900 000 zl. V únoru 1875 byla uzavřena dohoda, podle které měla Daňkovka tento dluh postupně splatit do konce roku 1879. V polovině roku 1879 však obnášel závazek Daňkovky ještě 375 000 zl. K jeho úplnému uhrazení došlo zřejmě až v polovině 80. let 19. století.⁴⁵¹ Daňkovka se pravděpodobně zavázala po celou dobu splácení provádět své bankovní obchody pouze prostřednictvím pražské filiálky CA.⁴⁵² V roce 1875 se tak CA stal výlučným bankovním partnerem podniku. CA si rovněž obstaral kapitálový podíl v Daňkovce. Na valné hromadě 1876 vystoupil jako nejvýznamnější akcionář, když držel 4 080 akcií z přítomných 15 179 akcií.⁴⁵³

To vše bylo usnadněno skutečností, že Živnobanka i Allgemeine böhmische Bank byly těžce postiženy následky hospodářské krize 70. let a musely své obchody omezovat. Týkalo se to i jejich angažmá v Daňkovce. Živnobanka v červenci 1873 vyzvala karlínskou firmu, ať uhradí svůj dluh na kontokorentním účtu.⁴⁵⁴ V roce 1874 Daňkovka požádala Živnobanku o povolení úvěru 100 000 zl. v jejím úvěrním spolku soukromníků. Banka nejenže to odmítla, ale navíc společnosti vypověděla úvěr 50 000 zl., který jí úvěrním spolku schválila roku 1869.⁴⁵⁵ V roce 1875 sice přechodně stoupl počet akcií Daňkovky ve vlastnictví Živnobanky z 530 na 1 905 kusů, ale jen díky tomu, že banka akcie převzala od konkurzní podstaty Josefa Musila, vůči němuž měla pohledávku.⁴⁵⁶ Nechtěla si je každopádně ponechat a v následujících letech se jich postupně zbavovala. Koncem roku 1879 měla na nostru již pouze 3 kusy (viz tab. 21). Zatímco Živnobance se podařilo uhájit svou existenci, Allgemeine böhmische Bank neuspěla.

⁴⁴⁸ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 130.

⁴⁴⁹ To je možné vydedukovat ze změny místa, kde se akcionáři Daňkovky přihlašovali na valnou hromadu. Zatímco v případě mimořádné valné hromady z 19. ledna 1873 to bylo ještě u Allgemeine böhmische Bank a Živnobanky, v případě řádné valné hromady z 29. května 1873 to bylo již u pražské filiálky CA (Národní listy 13, 8. 1. 1873, č. 6, s. 4; Národní listy 13, 20. 5. 1873, č. 137, s. 4). Ostatně zmíněná lednová mimořádná valná hromada Daňkovky rozhodla o zvýšení akciového kapitálu podniku. Nově emitované akcie mohli dosavadní akcionáři odebrat od 26. dubna do 5. května 1873 právě již u filiálky CA v Praze (Národní listy 13, 24. 4. 1873, č. 111, příloha, s. 3).

⁴⁵⁰ Srov. P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 105–111.

⁴⁵¹ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 26, Daňkovka Filiálce CA v Praze 23. 12. 1874; Daňkovka Filiálce CA v Praze 3. 2. 1875; Filiálka CA v Praze Daňkovce 11. 2. 1875; Daňkovka Filiálce CA v Praze 18. 2. 1875; Daňkovka Filiálce CA v Praze 26. 4. 1879.

⁴⁵² SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 26, Daňkovka Filiálce CA v Praze 23. 12. 1874.

⁴⁵³ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 9. 7. 1876.

⁴⁵⁴ AČNB, f. ŽB/3378/28, Výkonný výbor ŽB 5. 7. 1873.

⁴⁵⁵ AČNB, f. ŽB/3074/1, ŽB/3056/1, Bilance ŽB za r. 1869 a 1874, Úvěrní spolek soukromníků.

⁴⁵⁶ AČNB, f. ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 30. 7., 8. 10. a 18. 10. 1875; ŽB/3378/104, Správní rada ŽB 13. 10. 1875.

Ústav, který v gründerském období participoval na celé řadě zakladatelských a spekulacních projektů, vstoupil v roce 1877 do likvidace. Ta byla ukončena v roce 1881.⁴⁵⁷

Změna bankovního spojení vedla k tomu, že představitelé Živnobanky a Allgemeine böhmische Bank postupně zmizeli ze správní rady Daňkovky, naopak do ní přibyl zástupce CA. V roce 1874 byl zvolen do správní rady Sigmund Kornfeld, který v roce 1876 přešel z Allgemeine böhmische Bank do pražské filiálky CA, kde se stal zástupcem dirigenta.⁴⁵⁸ V roce 1878 nahradil Kornfelda ve správní radě Daňkovky jeho nástupce ve funkci zástupce dirigenta pražské filiálky CA Josef Carl Chauer. V následujících letech upevňoval CA své pozice v Daňkovce – roku 1903 byl zvolen do správní rady firmy ještě Adolf Engländer, dirigent filiálky CA v Praze.⁴⁵⁹ Ve správní radě Daňkovky tak byli přítomni dva zástupci této banky.

Od konce 70. let Živnobanka nevlastnila téměř žádné akcie Daňkovky. Vzhledem k významu firmy pro cukrovarnický průmysl však měla zájem na tom, aby nějaký bankovní funkcionář byl členem její správní rady. Chtěla mít přístup k interním informacím z podniku. Vyřešila to tak, že roku 1878 zvolila předsedu správní rady Daňkovky Josefa Götzla do své správní rady. Ten v obou grémiích působil do své smrti v roce 1892.⁴⁶⁰ Mimoto v roce 1886 byl do správní rady Daňkovky zvolen předseda správní rady Živnobanky Karel Dimmer, který se roku 1897 dokonce stal předsedou správní rady karlínské firmy.⁴⁶¹ Za jeho působením ve vrcholných orgánech Daňkovky však nestál formalizovaný vliv Živnobanky na společnost, ale skutečnost, že on sám byl významným akcionářem firmy a reprezentantem českého cukrovarnického průmyslu.⁴⁶² Ze strany Daňkovky se jednalo o ekonomický kalkul – díky Dimmerovi získala napojení na cukrovary, což jí usnadňovalo přístup k zakázkám z jejich strany.

Za vznikem Daňkovky stál jak český, tak německý kapitál a nacionálně nevyhraněný charakter si firma udržela až do konce habsburské monarchie. Mezi akcionáři Daňkovky se nacházeli jak kapitalisté německé, tak české národnosti a i v její správní radě seděli příslušníci obou národností. Zpočátku však nacionální příslušnost členů správní rady, jež byla mnohdy

⁴⁵⁷ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 38–41, 63–65.

⁴⁵⁸ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 17. 8. 1874. Ke Kornfeldově změně působíště srov. *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 9, 1876, Bd. 1, Wien 1876, s. 148; Jg. 10, Wien 1877, s. 93.

⁴⁵⁹ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valné hromady Daňkovky 5. 5. 1878 a 22. 3. 1903.

⁴⁶⁰ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 11, 1878, Wien 1878, s. 810; Jg. 25, 1892, Wien 1892, s. 452; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 70.

⁴⁶¹ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 30. 5. 1886; kart. 5, Správní rada Daňkovky 23. 5. 1897.

⁴⁶² Viz kapitoly 2.1.6. a 2.1.7.

indiferentní, nehrála ve společnosti významnou úlohu. Vzájemný obchodní zájem byl nadřazen jejich nacionálnímu zakotvení. Z praktického hlediska byla však preferovaným jazykem ve vnitřním chodu společnosti němčina. Jednání správní rady byla vedena v němčině, o čemž svědčí výhradně německy psané protokoly o jejím zasedání, a i valné hromady se konaly do poloviny 90. let 19. století v němčině (obchodní zpráva za uplynulý rok však byla pravidelně čtena v obou zemských jazycích).⁴⁶³

Devadesátá léta 19. století v tomto ohledu přinesla změnu. Jubilejní zemská výstava v roce 1891 manifestovala na jedné straně české hospodářské úspěchy, na straně druhé odhalila i značné limity českého kapitálu. Přispěla k zesílení snah o českou ekonomickou emancipaci, jejímž cílem bylo překonat značné hospodářské rozdíly mezi Čechy a Němci v českých zemích, a tím dosáhnout faktického ekonomického zrovnoprávnění. Důležitou složkou ekonomické emancipace bylo posílení pozic českého národa ve sféře podnikání a především velkopodnikání.⁴⁶⁴

Zmíněné emancipační snahy dopadly i na Daňkovku. Ta se jevila vhodná k posílení pozic nacionálně českého podnikání, protože v ní zůstala silná skupina českých akcionářů. Ti si prosadili, že od roku 1895 byly valné hromady společnosti vedeny utrakvisticky.⁴⁶⁵ Čeští zástupci seděli i ve správní radě. Po přelomu století se ustálil poměr sil ve dvanáctičlenné správní radě následovně: sedm Němců a pět Čechů.⁴⁶⁶ Aby se předešlo nacionálním bojům, byla přijata nepsaná zásada, že za zemřelého či vystoupivšího člena správní rady byl volen příslušník téže národnosti.⁴⁶⁷ Ačkoliv Němci měli ve správní radě většinu, z textace firemních stanov (§§ 28 a 33) vyplývá, že v důležitých věcech – jako např. rozšiřování závodu, nákup a prodej nemovitostí, cenová politika firmy, povolování investic, zadlužení společnosti, najímání ředitelů – nemohli být Češi při plné účasti majorizováni. Při rozhodování o těchto záležitostech se muselo zúčastnit zasedání osobně nejméně devět členů správní rady a schválení vyžadovalo kvalifikovanou většinu – 2/3 všech přítomných.⁴⁶⁸ Bylo tedy třeba dosáhnout dohody. Konsensus se stal charakteristickým znakem vnitropodnikové rozhodovací kultury v Daňkovce.

⁴⁶³ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valné hromady Daňkovky; kart. 3–11, Správní rada Daňkovky.

⁴⁶⁴ J. HÁJEK – E. KUBŮ, *Ekonomický nacionalismus českých zemí*, s. 800–804; C. ALBRECHT, *National Economy or Economic Nationalism*, s. 75, 77–78.

⁴⁶⁵ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1, Valná hromada Daňkovky 26. 5. 1895; *Akciová společnost strojírny dříve Breitfeld, Daněk a spol. v Praze*, Národní politika 13, 28. 5. 1895, č. 146 (ranní vydání), s. 6.

⁴⁶⁶ Ke složení správní rady v jednotlivých letech srov. obchodní zprávy Daňkovky (SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 15).

⁴⁶⁷ *Breitfeld, Daněk u. Co.*, Bohemia 83, 25. 4. 1910, č. 113 (polední vydání), s. 5.

⁴⁶⁸ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 25, Stanovy Daňkovky z r. 1872 a 1909, §§ 28 a 33.

Na začátku 20. století vstoupila do dění v Daňkovce opět Živnobanka. Začala reprezentovat české akcionáře tohoto podniku a usilovala o to získat alespoň část ztraceného obchodního spojení a vlivu.⁴⁶⁹ Živnobanka sama vlastnila minimum akcií Daňkovky, ale byli to její klienti, kdo se nacházel mezi akcionáři strojírny. V prvním desetiletí 20. století bylo v depotu u Živnobanky uloženo 15–17 % všech akcií Daňkovky (vymyká se z toho rok 1901, kdy to bylo téměř 21 %).⁴⁷⁰ Když si místopředseda správní rady Živnobanky Jan Otto v květnu 1902 stěžoval, že banka nemá mnoho obchodních spojení s velkými a dobrými firmami, tak jako možného adepta, kterého by banka mohla získat, navrhoval právě Daňkovku.⁴⁷¹

Zisk Daňkovky by byl pro Živnobanku nesporným úspěchem. V roce 1897 Daňkovka koupila strojírnu a železářny v Blansku na Moravě, patřící šlechtické rodině Salmů, a o dva roky později získala strojírnu Bolzano, Tedesco & Co. ve Slaném. Hlavní závod v Karlíně s filiálkami v Ústí nad Labem, Blansku a Slaném zaměstnával v roce 1908 přes 5 000 dělníků a 300 úředníků. Daňkovka byla tehdy největším strojírenským závodem v Předlitavsku. Její výrobní portfolio bylo široké. Vyráběla nejrůznější typy strojů. Stala se hlavním výrobcem cukrovarek strojů v českých zemích, což z ní činilo strategický podnik pro Živnobanku vzhledem k angažmá banky v tomto odvětví. Mimoto vyráběla stroje pro hornictví, hutnictví, lihovarnický průmysl, hydraulické stroje, parní kotle a turbíny apod. Měla oddělení na stavbu mostů a v roce 1911 zahájila výrobu lokomotiv a strojního zařízení pro válečné lodě. Své výrobky (zejména stroje pro cukrovary) exportovala do celé Evropy i mimo ni (např. do Indie, Brazílie, Severní Ameriky).⁴⁷² Mimoto dobře prosperovala a vyplácela vysokou dividendu – za léta 1900–1913 to bylo v průměru 11,36 % (viz tab. 24).

První úspěch ve snaze získat zpět ztracené pozice v Daňkovce vykázala Živnobanka v souvislosti s valnou hromadou v roce 1906. Zatímco do té doby fungovaly jako přihlašovací místa k účasti na valných hromadách Daňkovky vídeňská centrála a pražská filiálka CA společně s pokladnami firmy, nyní se mohli akcionáři přihlašovat i u Živnobanky v Praze a její filiálky ve Vídni.⁴⁷³

⁴⁶⁹ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 130.

⁴⁷⁰ Viz tab. 22.

⁴⁷¹ LA PNP, f. Jan Otto, Spolky – ŽB, Ottovo zamyšlení o bilanci ŽB za r. 1901 z 26. 5. 1902.

⁴⁷² *Maschinenbau-Aktien-Gesellschaft, vormals Breitfeld, Daněk & Co.*, in: *Die Gross-Industrie Österreichs. Festgabe zum glorreichen sechzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Österreichs*, Bd. 2, Wien 1908, s. 245; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 439–442; P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 169–172, 191–192, 205–206; J. KLÁNSKÝ, *Sborník*, s. 47–48.

⁴⁷³ *Národní listy* 45, 5. 3. 1905, č. 64 (ranní vydání), s. 14; *Národní listy* 46, 4. 3. 1906, č. 62 (ranní vydání), s. 11.

V listopadu 1906 Živnobanka povolila Daňkovce neomezený úvěr na nákup železa, jež prodávala českobudějovická filiálka banky.⁴⁷⁴ Pro Živnobanku však bylo klíčové navázat s Daňkovkou stálé úvěrové spojení. Své služby jí nabízela opakovaně. Pomoci jí k tomu mělo, že od roku 1904 postupně nakupovala akcie firmy – na konci roku 1907 jich měla na nostru 1 089 kusů, což ale stále tvořilo nepatrný podíl z celkového počtu 42 000 akcií (2,59 %).⁴⁷⁵ Také se snažila, aby pozice českých akcionářů byla co nejsilnější. Když Daňkovka v květnu 1908 emitovala 8 000 nových akcií, tak je nabídla stávajícím akcionářům tím způsobem, že na 21 starých akcií mohli subskribovat 4 nové akcie v kurzu 300 K za kus. Živnobanka byla ochotna těm akcionářům, kterým chyběly kusy do 21 akcií, prodat scházející práva, a naopak kupovat práva od těch akcionářů, kterým by jednotlivé akcie přebývaly. Navíc všem zájemcům obstarala upisování a opatření nových akcií zcela zdarma. Tím měl být maximalizován počet akcií, jež česká strana při emisi získá.⁴⁷⁶

Příležitost k navázání úvěrového spojení se naskytla v roce 1908. V té době měla Daňkovka povolen u pražské filiálky CA kauční úvěr ve výši 2,6 milionu K. Ve výkonném výboru a správní radě karlínské firmy bylo v květnu 1908 jednáno o zvýšení dosavadního úvěru a o částečné participaci Živnobanky na bankovním spojení. CA s účastí Živnobanky souhlasil, i když je otázkou, zda k tomu nebyl donucen. V archivním fondu Daňkovky se totiž ve složce věnované úvěru z roku 1908 nachází prohlášení ředitele pražské filiálky CA Adolfa Engländera, ve kterém se negativně vyjadřuje k požadavkům Živnobanky na posílení vlivu v Daňkovce a považuje její chování za terorizování podniku a jeho vedení.⁴⁷⁷

Podle návrhu smlouvy měly pražská filiálka CA a Živnobanka poskytnout Daňkovce úvěr 8 mil. K oproti kauční hypotéce na veškerém nemovitém majetku společnosti v prvním pořadí. Banky se zavazovaly poskytnout úvěr na dobu deseti let, tj. do roku 1918. Podíl CA na něm měl činit 70 %, Živnobanky 30 %. I další bankovní transakce a obchody byla Daňkovka povinna provádět pouze prostřednictvím obou bank, a to v uvedeném poměru. Oba peněžní ústavy měly fungovat jako platební místo při výplatě dividend i jako přihlašovací místo akcií pro valnou hromadu. Byly také pověřeny provádět případná zvýšení akciového kapitálu firmy. Obě banky byly úvěrovou dohodou vázány jen tehdy, když budou mít zastoupení ve správní radě Daňkovky. Na CA připadala dvě místa, na Živnobanku místo jedno. Za reprezentanty CA

⁴⁷⁴ AČNB, f. ŽB/3647/39, Výkonný výbor ŽB 13. 11. 1906.

⁴⁷⁵ Viz tab. 22.

⁴⁷⁶ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 439–440; Finanční listy 5, 10. 5. 1908, č. 19, s. 12.

⁴⁷⁷ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 8, Výkonný výbor Daňkovky 7. 5. a 30. 5. 1908; Správní rada Daňkovky 30. 5. 1908; kart. 36, složka Credit 1908, Prohlášení A. Engländera b. d.; AČNB, f. ŽB/3647/231, Výkonný výbor ŽB 5. 5. 1908.

byli určeni Adolf Engländer a Josef Chauer, Živnobanku měl prozatím zastupovat její bývalý předseda správní rady a tehdejší předseda správní rady Daňkovky Karel Dimmer.⁴⁷⁸

Slibně rozběhnutá jednání se ale zkomplikovala. Daňkovka žádala, aby se banky vzdaly požadavku na hypoteční zajištění úvěru. To značí, že se jednalo o silný podnik, jemuž banky nemohly libovolně diktovat podmínky. Zatímco CA na hypoteční záruce netrval, Živnobanka odmítla karlínské firmě vyhovět. Postoj Živnobanky byl ovlivněn průmyslovou stagnací, kterou vyvolaly politické události na Balkáně (anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem v říjnu 1908) a jež zasáhla i Daňkovku. Ani další pokusy k dohodě nevedly, takže Daňkovka v prosinci 1908 uzavřela úvěrovou smlouvu pouze s pražskou filiálkou CA.⁴⁷⁹ CA povolil Daňkovce kontokorentní úvěr 5,4 mil. K. S dříve poskytnutým kaučním úvěrem 2,6 mil. K činil celkový úvěrový rámec 8 mil. K. Platnost úvěru byla smluvena na šest let do konce roku 1914. Smlouva zajišťovala CA dvě místa ve správní radě podniku (Engländer, Chauer).⁴⁸⁰

Z menšinové účasti Živnobanky na bankovním spojení s Daňkovkou tím sešlo. Opatrnický přístup banky k úvěrové politice, který byl založen na co největším možném zajištění úvěrů,⁴⁸¹ převážil nad možností získat vliv (včetně zajištěného místa ve správní radě) v tak významné firmě, jakou Daňkovka byla. Živnobanka zjevně nechtěla postoupit zvýšené riziko za situace, když by její vliv v Daňkovce byl stejně minoritní a CA by stále hrál vůdčí úlohu. V reakci na neúspěch jednání Živnobanka odprodala téměř všechny své akcie Daňkovky (viz tab. 22). Největší nacionálně česká obchodní banka fungovala nadále pouze jako přihlašovací místo pro valné hromady této firmy.⁴⁸²

Dne 9. prosince 1909 zemřel předseda správní rady Daňkovky Karel Dimmer. Dle nepsané dohody ho měl nahradit ve správní radě jiný příslušník české národnosti. V únoru 1910 navštívili členové správní rady Daňkovky František Procházka a Josef Janatka, který byl i ředitelem podniku, předsedu správní rady Živnobanky, nakladatele Jana Ottu, a požádali ho, aby přijal kandidaturu do správní rady Daňkovky na místo zemřelého Dimmera. Čeští členové správní rady Daňkovky chtěli oslabit vliv CA na firmu a výhledově navázat obchodní spojení

⁴⁷⁸ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 36, složka Credit 1908, Návrh úvěrové smlouvy mezi CA, ŽB a Daňkovkou b. d. [1908].

⁴⁷⁹ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 8, Výkonný výbor Daňkovky 8. 10., 4. 11., 14. 12. a 17. 12. 1908; Správní rada Daňkovky 21. 12. 1908; kart. 36, složka Credit 1908, ŽB Daňkovce 12. 11. 1908; AČNB, f. ŽB/3647/325, Výkonný výbor ŽB 1. 12. 1908.

⁴⁸⁰ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 8, Výkonný výbor Daňkovky 17. 12. 1908, příloha – Úvěrová smlouva mezi CA a Daňkovkou z 16. 12. 1908.

⁴⁸¹ J. NOVOTNÝ – J. ŠOUŠA, *Vrchní ředitel Živnostenské banky v Praze Jaroslav Preiss*, s. 59; JIŘÍ NOVOTNÝ, *Úvěrové podmínky a postupy Živnostenské banky v meziválečném období*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 20, 1992, s. 101–102.

⁴⁸² SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 8, Výkonný výbor Daňkovky 17. 12. 1908, příloha – Úvěrová smlouva mezi CA a Daňkovkou z 16. 12. 1908.

s Živnobankou jakožto s českým ústavem. Proto stáli o to, aby se členem správní rady Daňkovky stal předseda správní rady Živnobanky. Otto zpočátku váhal, ale nakonec kandidaturu přijal.⁴⁸³ To však narazilo na odpor představitelů CA i dalších německých členů správní rady Daňkovky. Ti na schůzi správní rady dne 14. dubna 1910 prosadili sedmi hlasy proti čtyřem hlasům českých zástupců (Vilém Götzl, Josef Janatka, Hanuš Karlík a František Procházka), že oficiálním kandidátem správní rady bude dlouholetý, čerstvě penzionovaný obchodní ředitel Daňkovky Antonín (Anton) Schmutzer.⁴⁸⁴ Ve správní radě Daňkovky nastal rozkol a vnesl se do ní nacionální konflikt. Mezi oběma skupinami nedošlo k dohodě, takže na valné hromadě, konané dne 24. dubna 1910, usilovali o mandát správního rady jak Schmutzer, tak Otto.

O tom, jakou důležitost obě dvě strany volbě, jejíž výsledek byl předem nejasný, přikládaly, svědčí účast na valné hromadě.⁴⁸⁵ Zúčastnilo se jí osobně či v zastoupení 196 akcionářů, reprezentujících 41 300 akcií. Akciový kapitál Daňkovky 10 milionů K se přitom skládal z 50 000 akcií po 200 K. Na valné hromadě se tak shromáždilo 82,60 % veškerého akciového kapitálu společnosti. To jsou mimořádná čísla. V období 1901–1919 kromě roku 1909, kdy do valné hromady našlo přímo či nepřímo cestu 125 akcionářů, nepřesáhla účast nikdy sumu 100 akcionářů. Obvykle bylo na valných hromadách přítomno 60–70 % akciového kapitálu (viz tab. 23). Svědčí to o vysoké mobilizaci akcionářů, která proběhla zejména na české straně. K účasti se podařilo přimět celou řadu českých akcionářů, kteří se valné hromady běžně neúčastnili. Čeští akcionáři se dokonce sešli půl hodiny před začátkem schůze, aby se dohodli o strategii pro jednání.⁴⁸⁶

Průběh valné hromady byl bouřlivý. Trvala celkem čtyři a půl hodiny, přičemž samotná diskuse zabrala účastníkům téměř tři hodiny. Čeští řečníci mluvili česky, němečtí německy. Ačkoliv na valné hromadě byla přítomna celá řada představitelů Živnobanky, do debaty se nezapojili. Bylo to pravděpodobně způsobeno tím, že chtěli, aby kandidatura Jana Otty byla interpretována jako celonárodní zájem, nikoliv jako prostředek její bankovní politiky. Stanovisko české strany hájili např. mladočeský říšský poslanec Jindřich Gustav Maštálka,

⁴⁸³ LA PNP, f. Jan Otto, Zápisníky 1907–1916, Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907–1914, poznámka z 9. 2. 1910.

⁴⁸⁴ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 9, Správní rada Daňkovky 14. 4. 1910.

⁴⁸⁵ Průběh valné hromady reprodukován na základě: SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 2, Valná hromada Daňkovky 24. 4. 1910; *Der nationale Kampf in der Daneschen Maschinenfabriks-Aktiengesellschaft*, Neue Freie Presse, 25. 4. 1910, Nr. 16405 (Nachmittagblatt), s. 11; *Breitfeld, Daněk u. Co.*, Bohemia 83, 25. 4. 1910, č. 113 (polední vydání), s. 5–6. Nejpodrobnější záznam o průběhu nabízí: *Generalversammlung der Maschinenfabriks-Aktiengesellschaft vorm. Breitfeld, Daněk & Comp.*, Prager Tagblatt 34, 25. 4. 1910, Nr. 113 (polední vydání), s. 2–4.

⁴⁸⁶ *K valné hromadě Akciové společnosti strojírný dříve Breitfeld, Daněk a spol. v Praze*, Národní listy 50, 24. 4. 1910, č. 112 (ranní vydání), s. 21.

mladočeští zemští poslanci Antonín Schauer, Ladislav Pinkas nebo chemik a lihovarnický odborník Antonín Nýdrle. Čeští akcionáři si nárokovali právo nahradit zemřelého Dimmera vlastním kandidátem, odmítali, aby jim jeho nástupce byl vnučen proti jejich vůli. Se Schmutzerem nebyli spokojeni, nepovažovali ho za zástupce české strany. Otto byl navíc podle jejich názoru pro tento post kvalifikovanější. Aby oslabili vedení Daňkovky, kritizovali – dosti neoprávněně – i slabou vytíženost továren v uplynulém správním roce, která si vynutila propouštění dělníků a redukci pracovní doby.⁴⁸⁷ Zástupci CA Josef Chauer a Adolf Engländer naopak tvrdili, že většina správní rady považuje Schmutzera za Čecha a že jeho volbou do tohoto orgánu chtějí ocenit jeho dlouholeté služby ve funkci ředitele a zároveň zachovat jeho obchodní zkušenosti a schopnosti pro podnik.⁴⁸⁸

Při samotné volbě bylo odevzdáno 2 035 hlasů. Zatímco ostatní kandidující byli zvoleni bezproblémově (Hanus Karlík 2 030 hlasů; Friedrich von Portheim 2 029 hlasů a Fritz Redlich 1 993 hlasů), náhradní volba za Karla Dimmera rozštěpila přítomné akcionáře. Antonín Schmutzer získal 1 120 hlasů a byl zvolen, Jan Otto obdržel 915 hlasů. Německá strana se nakonec ukázala jako kapitálově silnější. Bylo to usnadněno tím, že sám CA disponoval na valné hromadě 737 hlasy, do majority jim tedy zbývalo sehnat jen 281 hlasů. Mocenský potenciál Živnobanky byl mnohem menší, neboť byl reprezentován jen 191 hlasy (viz tab. 23).

Německý akcionář Josef Eckstein na valné hromadě prohlásil, že podstatou české opozice bylo zajistit Živnobance větší vliv na dění v Daňkovce. To byla pravda jen zčásti. Karel Dimmer byl výraznou osobností českého hospodářského života, nacionálně indiferentní ředitel Schmutzer nemohl být chápán Čechy jako jeho důstojná náhrada.⁴⁸⁹ Naopak Jan Otto tato kritéria splňoval.⁴⁹⁰ Schmutzerovo zvolení chápali čeští akcionáři logicky jako oslabení svých pozic ve firmě. O tom, že Ottova kandidatura nebyla jen záležitostí Živnobanky, svědčí skutečnost, že se mimo hlasy banky pro něj podařilo získat dalších 724 hlasů mezi účastníky valné hromady. Hospodářský nacionalismus se zde protnul se soukromopodnikatelskými zájmy Živnobanky.

Na druhou stranu se CA oprávněně obával, že zvolením Otty do správní rady by dostala Živnobanka do ruky institucionalizovaný nástroj, pomocí něhož by mohla mluvit do vnitřního

⁴⁸⁷ Malá zaměstnanost byla způsobena průmyslovou depresí. Přesto Daňkovka vyplácela za rok 1909 dividendu ve výši 12 %.

⁴⁸⁸ Volba bývalého ředitele do správní rady společnosti byla obvyklou praxí (R. PASSOW, *Die Aktiengesellschaft*, s. 421).

⁴⁸⁹ Podle časopisu *Peněžní obzor* měli být synové A. Schmutzera dokonce členy „Burschenschaftů“. *Daňkova strojírna*, *Peněžní obzor* 3, 1910, s. 114–115.

⁴⁹⁰ K osobnosti Jana Otty blíže viz S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*.

chodu Daňkovky a žádat participaci na bankovních obchodech společnosti. To se dotýkalo zájmů vídeňské velkobanky. I samotná skutečnost, že Živnobanka kandidovala zrovna předsedu své správní rady, tedy nejvyššího představitele, v symbolické rovině naznačovala, jak velkou váhu Daňkovce přikládala. To bylo pro CA varováním. Na valné hromadě ředitel pražské filiálky CA Adolf Engländer sice ujišťoval, že jeho ústav nechová žádný antagonismus vůči Živnobance ani Janu Ottovi a v případě, že by došlo ke zvýšení počtu členů správní rady Daňkovky, CA by prý ničeho nenamítal proti tomu, aby byl do ní Otto povolán, ale to byla jen formální slova.

Události valné hromady roku 1910 se již neopakovaly. Nacionální vášně utichly a do jednání aktérů se vrátila racionalita. Bezprostředně po valné hromadě se konala ustavující schůze správní rady Daňkovky, na níž byl Josef Chauer zvolen předsedou a Hanuš Karlík místopředsedou správní rady. Hlasování proběhlo aklamací a jednohlasně.⁴⁹¹ Výroční schůze Daňkovky v následujících letech probíhaly v poklidu a v konsenzuálním duchu. V roce 1913 nevzbudila opětovná kandidatura Antonína Schmutzera již žádný odpor a bývalý obchodní ředitel byl zvolen jednohlasně.⁴⁹² Živnobanka si patrně uvědomila, že proti vůli CA nemá šanci nic prosadit. CA manifestoval nadvládu nad závodem tím, že ve všech valných hromadách mezi léty 1911–1919 disponoval sám majoritou hlasů (viz tab. 23).

Živnobance se podařilo získat zastoupení ve správní radě Daňkovky až v roce 1916. Tehdy byl za zemřelého Viléma Götzla zvolen jednohlasně místopředseda její správní rady František Malinský.⁴⁹³ Živnobanka ovšem svůj vliv na úkor CA nezvýšila. V roce 1916 byl totiž kooptován do správní rady Daňkovky Ernst Ziegler, zástupce ředitele pražské filiálky CA. Valná hromada v roce 1917 tuto kooptaci potvrdila.⁴⁹⁴ CA tak měl ve správní radě Daňkovky tři své zástupce – Chauera, Engländera a Zieglera. Všichni tři seděli i ve výkonném výboru firmy, zatímco Malinský byl jen řadovým členem správní rady. Chauer navíc zastával funkci předsedy správní rady. Na druhou stranu Živnobanka za války v Daňkovce významně kapitálově posílila, na valné hromadě v dubnu 1918 činil její podíl na prezentovaných akcích skoro 25 %. To potvrzuje tezi, že české banky využily majetkových změn za války k programovému nákupu akcií domácích společností s cílem zlepšit pro budoucnost své pozice

⁴⁹¹ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 9, Správní rada Daňkovky 24. 4. 1910.

⁴⁹² SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 2, Valná hromada Daňkovky 18. 5. 1913.

⁴⁹³ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 2, Valná hromada Daňkovky 7. 5. 1916. Srov. také AČNB, f. ŽB/1025/190, 234, Výkonný výbor ŽB 27. 1. a 9. 5. 1916.

⁴⁹⁴ SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 2, Valná hromada Daňkovky 20. 5. 1917 s příloženou Obchodní zprávou za r. 1916.

v tuzemském průmyslovém podnikání.⁴⁹⁵ Počet akcií, s nimiž se CA zúčastnil valné hromady v roce 1918, však činil stále zhruba dvojnásobek hodnoty Živnobanky (viz tab. 23).

Příležitost navázat obchodní spojení s Daňkovkou měla Živnobanka po převratu roku 1918. Nevyužila toho však, poněvadž nevěřila v ekonomickou životaschopnost podniku, jenž se v důsledku války nacházel ve velmi špatné finanční situaci. Daňkovka se nakonec stala součástí koncernu Pražské úvěrní banky.⁴⁹⁶

Tab. 21: Akcie Daňkovky vlastněné ŽB
v l. 1872–1899 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Počet akcií	Rok	Počet akcií
1872	356	1886	0
1873	530	1887	59
1874	530	1888	0
1875	1 905	1889	28
1876	1 755	1890	15
1877	760	1891	8
1878	740	1892	0
1879	3	1893	36
1880	0	1894	24
1881	56	1895	1
1882	12	1896	0
1883	0	1897	10
1884	203	1898	0
1885	0	1899	29

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3054/1, ŽB/3055/1, ŽB/3056/1, ŽB/3057/1, ŽB/3059/1, ŽB/3061/1, ŽB/3062/1, ŽB/3063/1, ŽB/3064/1, ŽB/3066/1, ŽB/3195/1, ŽB/3067/1, ŽB/3069/1, ŽB/3197/1, ŽB/3199/1, ŽB/3071/1, ŽB/3072/1, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, Bilance ŽB za l. 1872–1899, Cenné papíry.

⁴⁹⁵ ZDENĚK JINDRA, *Banky za první světové války a při rozpadu habsburské říše*, in: František Vencovský – Zdeněk Jindra – Jiří Novotný – Karel Půlpán – Petr Dvořák a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999, s. 189.

⁴⁹⁶ Viz S. HERC, *Volby do správní rady Akciové společnosti strojírny*, s. 138–142.

Tab. 22: Akcie Daňkovky vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1900–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Deponované akcie u ŽB*	Deponované akcie u ŽB (%)
1900	6 200 000	31 000	30	5 166	16,66
1901	7 000 000	35 000	7	7 294	20,84
1902	7 000 000	35 000	4	5 843	16,69
1903	7 000 000	35 000	6	5 876	16,79
1904	7 000 000	35 000	66	5 879	16,80
1905	7 000 000	35 000	191	5 597	15,99
1906	8 400 000	42 000	790	6 536	15,56
1907	8 400 000	42 000	1 089	6 428	15,30
1908	10 000 000	50 000	29	—**	16,34
1909	10 000 000	50 000	9	8 703	17,41
1910	10 000 000	50 000	363	6 892	13,78
1911	10 000 000	50 000	14	4 762	9,52
1912	11 000 000	55 000	30	4 406	8,01
1913	13 200 000	66 000	9	6 166	9,34
1914	13 200 000	66 000	37	5 378	8,15

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Daňkovky u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

** Údaj pro r. 1908 není zcela jasný.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB/3221/1, ŽB/3225/1, ŽB/3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB/3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance ŽB a jejích filiálek za l. 1900–1914, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 23: Credit-Anstalt a Živnobanka na valných hromadách Daňkovky v l. 1900–1919*

Rok	Celkový počet akcií	Zúčastněné akcie	Akcie CA	Akcie ŽB	Celkový počet hlasů	Hlasy CA	Hlasy ŽB
1900	25 800	15 207	3 620	1 245	741	181 (24,43 %)	61 (8,23 %)
1901	31 000	20 370	6 336	1 976	997	316 (31,70 %)	97 (9,73 %)
1902	35 000	19 920	4 205	956	1 015	260 (25,62 %)	47 (4,63 %)
1903	35 000	23 669	10 005	1 320	1 164	499 (42,87 %)	66 (5,67 %)
1904	35 000	21 993	7 940	1 807	1 074	396 (36,87 %)	88 (8,19 %)
1905	35 000	23 279	8 935	2 020	1 140	446 (39,12 %)	101 (8,86 %)
1906	35 000	22 875	10 916	2 889	1 122	544 (48,48 %)	144 (12,83 %)
1907	42 000	29 259	12 445	4 118	1 442	621 (43,07 %)	204 (14,15 %)
1908	42 000	29 799	13 593	2 560	1 464	678 (46,31 %)	126 (8,61 %)
1909	50 000	33 465	13 643	2 447	1 637	682 (41,66 %)	121 (7,39 %)
1910	50 000	41 300	14 767	3 840	2 042	737 (36,09 %)	191 (9,35 %)
1911	50 000	35 651	19 885	2 111	1 772	993 (56,04 %)	105 (5,93 %)
1912	50 000	35 249	22 395	1 530	1 748	1 117 (63,90 %)	76 (4,35 %)
1913	55 000	37 581	22 740	2 320	1 859	1 137 (61,16 %)	116 (6,24 %)
1914	66 000	44 271	25 375	6 325	2 192	1 268 (57,85 %)	314 (14,32 %)
1915	66 000	41 357	24 728	4 575	2 048	1 234 (60,25 %)	228 (11,13 %)
1916	66 000	42 630	23 052	7 406	2 116	1 151 (54,40 %)	369 (17,44 %)
1917	66 000	37 519	20 853	7 250	1 863	1 042 (55,93 %)	362 (19,43 %)
1918	66 000	39 054	19 916	9 660	1 937	995 (51,37 %)	483 (24,94 %)
1919	75 000	32 486	26 477	230	1 587	1 322 (83,30 %)	11 (0,69 %)

* Rozumí se počet akcií a hlasů, kterými disponovala pražská filiálka CA, resp. CA a Živnobanka při valných hromadách Daňkovky. K akciím a hlasům bank jsou připočteny i akcie a hlasy, jimiž disponovali jejich funkcionáři a úředníci. V případě, že se představitel bank nechal zastupovat jiným akcionářem, připočítávám i akcie a hlasy onoho akcionáře, protože předpokládám, že tento akcionář hlasoval v souladu se zájmy dotyčné banky.

Zdroj: SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1 a 2, Valné hromady Daňkovky 1901–1919.

Tab. 24: Hospodářské výsledky Daňkovky v l. 1900–1918

Rok	Akciový kapitál (K)	Čistý zisk (K)*	Podíl zisku k akciovému kapitálu (%)	Dividenda (%)
1900	6 200 000	1 682 132	27,13	15
1901	7 000 000	1 036 136	14,80	10
1902	7 000 000	774 467	11,06	8
1903	7 000 000	623 963	8,91	7
1904	7 000 000	1 134 132	16,20	10
1905	7 000 000	1 153 392	16,48	12
1906	8 400 000	1 411 547	16,80	13
1907	8 400 000	1 423 868	16,95	13
1908	10 000 000	1 331 737	13,32	11
1909	10 000 000	1 528 333	15,28	12
1910	10 000 000	1 542 776	15,43	12
1911	10 000 000	1 589 230	15,89	12
1912	11 000 000	1 895 578	17,23	12
1913	13 200 000	2 325 683	17,62	12
1914	13 200 000	1 999 414	15,15	9
1915	13 200 000	2 234 269	16,93	12
1916	13 200 000	2 494 099	18,89	13
1917	13 200 000	2 193 544	16,62	13
1918	15 000 000	1 035 354 (ztráta)	není	není

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

* Jedná se o čistý zisk bez přenosu z minulého roku.

Zdroj: SOA Praha, f. ČKD Dukla, a. s., kart. 1 a 2, Valné hromady Daňkovky 1901–1914; kart. 15, Obchodní zprávy Daňkovky 1900–1913.

4.2. První českomoravská továrna na stroje

Na počátku 70. let 19. století vzešla z okruhu karlínského měšťanstva iniciativa na zřizování strojírenských závodů.⁴⁹⁷ Jednalo se o projekt výhradně nacionálně českých podnikatelských skupin. V čele těchto snah stáli zejména stavitel Václav Nekvasil, továrník Jan Topinka a majitel realit Karel Židlický. Pro tuto myšlenku se jim podařilo získat majitele velkostatků,

⁴⁹⁷ Následující pasáž věnující se zřízení První českomoravské továrny na stroje je založena – pokud není uvedeno jinak – na základě informací z následujících publikací: Josef PETRÁŇ – Vilém FUCHS, *90 let práce a bojů. Stručný přehled dějin ČKD Sokolovo, závodu národního podniku ČKD Praha*, Praha 1961; Jaroslav SETIKOVSKÝ – Vladimír LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD a sto let elektrotechnické výroby u nás. 1871–1996*, Pacov 1996; Josef MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny na stroje v Praze a její rozvoj za 50 let jejího trvání*, Praha 1921; SOA Praha, fond Českomoravská-Kolben-Daněk, a.s. (dále f. ČKD), Josef NOŽIČKA, *Strojopis o historii První českomoravské továrny na stroje v letech 1871–1918 (dále Strojopis o historii ČM)*.

cukrovarníky, lihovarníky, stavitele, hospodářské úředníky, advokáty, české komunální politiky i některé představitele české historické šlechty. Dne 5. února 1871 vydal zakládající výbor tiskem svolání, v němž informoval o plánu založit továrny na stroje, a to hlavně v Praze, následně pak v Kolíně, Plzni, Pardubicích, Brně a případně i na jiných vhodných místech. Ke stavbě prvního závodu se základním kapitálem 1 milion zl., skládajícím se z 5 000 akcií po 200 zl., z čehož 100 zl. bylo splatných okamžitě, zbytek případně později podle potřeby závodu, chtěli zakladatelé přistoupit okamžitě, jakmile budou úředně schváleny stanovy a rozprodána aspoň pětina akcií. K jejich subskripci byla veřejnost vyzvána.

Dne 4. března 1871 byly potvrzeny stanovy a 17. května 1871 se konala ustavující valná hromada První českomoravské továrny na stroje v Praze, jak byla společnost pojmenována (do obchodního rejstříku byla zapsána 31. srpna 1871). Valná hromada zvolila z řad akcionářů pětadvacetičlenný správní výbor, jehož předsedou byl ustanoven Karel Židlický. Správní výbor se měl dle stanov scházet minimálně jednou za čtvrt roku. Příslušelo mu rozhodovat o stěžejních otázkách správy závodu a jeho obchodů.⁴⁹⁸ Dne 21. května 1871 zvolil správní výbor správní radu podniku. Mimo předsedy správního výboru, který stál i v čele správní rady, se skládala z místopředsedy a dalších sedmi členů správního výboru. Za místopředsedu byl vybrán hrabě Otakar Černín. Správní rada se scházela častěji a řídila podnikání závodu. Všechna její významnější usnesení musel schválit správní výbor.⁴⁹⁹ V roce 1873 byl zřízen užší výkonný výbor správní rady, který mezi jejími zasedáními vyřizoval běžné obchodní záležitosti a připravoval pro ně návrhy.

Instituce správního výboru se ukázala jako nepraktická a těžkopádná. Proto byla od roku 1880 zrušena. Valná hromada dne 24. dubna 1880 poprvé volila devítičlennou správní radu.⁵⁰⁰ Ta si na své ustavující schůzi volila svého předsedu a místopředsedu a ustanovovala členy výkonného výboru, jejichž počet v průběhu doby varioval. Mimo těchto dvou orgánů existoval ještě tříčlenný revidující výbor, volený valnou hromadou, který kontroloval hospodaření společnosti a dohlížel na to, zda jsou dodržovány stanovy.⁵⁰¹ Nezastupitelnou roli při formulování podnikatelské strategie a při realizaci rozhodnutí správní rady měl ředitel společnosti.⁵⁰² Prvním ředitelem Českomoravské byl od roku 1871 inženýr Vojtěch Novotný, bývalý zaměstnanec Rustonovy strojírny v Praze.

⁴⁹⁸ SOA Praha, fond První českomoravská továrna na stroje v Praze, a.s. (dále f. ČM), kart. 2, inv. č. 52, Valná hromada 1899, Stanovy ČM z r. 1871, § 24–29.

⁴⁹⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 52, Valná hromada ČM 1899, Stanovy ČM z r. 1871, § 30–32.

⁵⁰⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 32, Valná hromada ČM 1880.

⁵⁰¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 1, inv. č. 4, Stanovy ČM 1899, § 27–28.

⁵⁰² SOA Praha, f. ČM, kart. 1, inv. č. 4, Stanovy ČM 1899, § 24–26.

V roce 1871 bylo započato se stavbou továrny na zakoupeném pozemku o rozloze přes 10 ha v libeňském katastru na předměstí Prahy, který se nacházel nedaleko železniční trati. Provizorní provoz v závodu začal na podzim roku 1871. V březnu 1872 byly dokončeny všechny stavby a celá továrna začala fungovat. Ačkoliv zakladatelé Českomoravské původně plánovali založit vícero strojírenských závodů po českých zemích, byla libeňská továrna jediným závodem, který se podařilo zřídit. Založení Českomoravské bývá v literatuře interpretováno jako „*vyvrcholení snah o vytvoření silného strojírenského podniku reprezentujícího rostoucí ekonomickou sílu českého národa.*“⁵⁰³

Jedním z úkolů, který správa Českomoravské na počátku existence firmy řešila, bylo umístění akcií podniku. V době konání ustavující valné hromady v květnu 1871 bylo rozprodáno 1 396 akcií.⁵⁰⁴ Bylo tedy třeba udat ideálně ještě 3 604 akcií. Českomoravská pokračovala v privátní subskripci – za tím účelem byly v červnu rozeslány cirkuláře velkostatkářům a cukrovarům.⁵⁰⁵ Soukromá subskripce však neměla žádoucí výsledek. Proto správní výbor na své schůzi 25. srpna 1871 rozhodl o provedení veřejné subskripce. Předmětem debaty byl způsob, jak bude subskripce zajištěna. První možnost spočívala v tom, že subskripci vykoná nějaký peněžní ústav. Českomoravská kontaktovala i Živnobanku. Živnobanka nabídla, že subskripci provede na účet společnosti – tedy bez jakéhokoli závazku banky převzít případně neumístěné akcie. Za to banka žádala provizi 0,25 % a krytí výloh – celkem asi 5 000 zl. Druhou možností bylo, že si Českomoravská realizuje subskripci sama. Tato varianta byla nakonec zvolena. Českomoravská vyložila k upisování 1 500 akcií. Emisní kurz jedné akcie byl totožný s její nominální hodnotou (200 zl.). Upisování probíhalo od 26. do 30. září 1871 v kanceláři závodu.⁵⁰⁶

Výsledek z veřejné subskripce zůstal daleko za očekáváním. V termínu se podařilo realizovat pouze 407 akcií. Představitelé Českomoravské vysvětlovali tento nezdar peněžní tísní. Později se podařilo prodat ještě 8 akcií, takže i s 1 544 akciemi z privátní subskripce, bylo k 1. prosinci 1871 umístěno 1 959 akcií. Správní rada Českomoravské se proto na svém zasedání 22. prosince 1871 rozhodla veškeré zbývající akcie v počtu 3 041 kusů přenechat k rozprodání konsorciu pro zařízení České národní banky v Praze za provizi 1,5 zl. za akcii.

⁵⁰³ J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. 13.

⁵⁰⁴ J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 12.

⁵⁰⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 87, Správní rada ČM 23. 6. 1871.

⁵⁰⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 138, Správní výbor ČM 25. 8. 1871; AČNB, f. ŽB/3378/3, Správní rada ŽB 25. 8. 1871; Národní listy 11, 20. 9. 1871, č. 258, s. 6.

Konsorcium uspělo – již v lednu 1872 bylo všech 5 000 kusů akcií Českomoravské v nominální hodnotě 200 zl. rozebráno.⁵⁰⁷ Bylo na ně splaceno 50 %. Akciový kapitál tak činil 500 000 zl.

Volba České národní banky, která se konstitovala 10. ledna 1872, byla ze strany Českomoravské logická. Existovalo totiž úzké personální propojení mezi oběma subjekty. Předsedou správní rady České národní banky byl zvolen hrabě Otakar Černín, místopředseda správní rady Českomoravské. Za místopředsedu banky byl určen Karel Židlický, předseda správního výboru libeňské strojírně. Ve správní radě České národní banky zasedali další dva členové správní rady Českomoravské: Josef Čermák a Emanuel Kittl. Česká národní banka byla nacionálně českým peněžním ústavem. Stály za ní pražské obchodní kruhy, čeští velkostatkáři a část české šlechty. Byla založena jako přímá konkurence Živnobanky.⁵⁰⁸ Své úvěrové potřeby v prvním období kryla Českomoravská právě u České národní banky a u Občanské záložny v Karlíně, s níž ji rovněž pojila personální provázanost.⁵⁰⁹

Počátky fungování Českomoravské začaly slibně. Mezi hlavní klienty továrny patřily cukrovary, dále pivovary, lihovary a mlýny.⁵¹⁰ Za rok 1872 vykázala společnost obrát 425 000 zl. a čistý zisk 78 032 zl. Vyplácela 15% dividendu na 100 zl. splacených na akcii. V roce 1873 činil obrát 541 000 zl., čistý zisk 51 783 zl. a dividenda 8 %. V tomto roce byli akcionáři vyzváni, aby provedli další splátky akcií až do jejich plné nominální ceny 200 zl. Českomoravské to mělo přinést dalších 500 000 zl. kapitálu. Splátky se konaly u České národní banky.⁵¹¹ V roce 1874 na Českomoravskou plně dopadly důsledky hospodářské krize, vypuknuvší předešlého roku. Výrazně poklesl obrát – oproti roku 1873 o více než 50 % na 212 499 zl. Podnik skončil ve ztrátě 139 744 zl. Nepříjemné pro Českomoravské bylo také to, že Česká národní banka byla těžce postižena nastalou depresí. Po roce 1873 nevyvíjela prakticky žádnou obchodní činnost a jen se koncentrovala na sanaci ztrát.⁵¹² Za této situace vypověděla Českomoravské provozní úvěr.⁵¹³

V tento okamžik navázala Českomoravská obchodní styky s Živnobankou. Stalo se tak v souvislosti se slavkovským cukrovarem. V roce 1872 Českomoravská vybavila strojním

⁵⁰⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 87, Správní rada ČM 13. 10., 1. 12. a 22. 12. 1871; inv. č. 88, Zpráva o působnosti správní rady ČM od 25. 8. 1871 do 9. 3. 1872.

⁵⁰⁸ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 41–43; SOA Praha, kart. 7, inv. č. 138, Správní výbor ČM 21. 5. 1871.

⁵⁰⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 87, Správní rada ČM 13. 10. a 1. 12. 1871; inv. č. 89, Správní rada ČM 25. 5., 12. 7., 7. 9. a 6. 12. 1872; inv. č. 90, Správní rada ČM 17. 4. 1873.

⁵¹⁰ J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 14; Hynek STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny na stroje v Praze-Libni a cukrovarnický průmysl*, in: Hynek Strítěský (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 16.

⁵¹¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 90, Správní rada ČM 11. 6. a 1. 7. 1873.

⁵¹² J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 65–66. V roce 1878 usnesla se na likvidaci, která byla roku 1881 ukončena.

⁵¹³ SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, *Strojopis o historii ČM*, s. 53.

zařízením nově postavený cukrovar ve Slavkově. Zakázka zněla na 105 000 zl.⁵¹⁴ V důsledku hospodářské krize roku 1873 se však slavkovský cukrovar dostal do platebních problémů. Aby libeňská strojírna zachránila alespoň část svých pohledávek, uzavřela s cukrovarem komisionářskou smlouvu na prodej jeho výrobků a rozhodla se mu pomoci se spolufinancováním kampaně 1874/1875.⁵¹⁵ K tomu potřebovala peníze. Obrátila se proto na Živnobanku s žádostí, aby jí povolila krytý úvěr 100 000 zl., který by byl hypotečně zajištěn na továrně a na domě č. 234 ve Staré Libni. Čerpání úvěru mělo probíhat podáváním obchodních směnec. Živnobanka schválila v září 1874 úvěr o 10 000 zl. nižší – 90 000 zl. (70 000 zl. zajištěno na továrně, 20 000 zl. na domě).⁵¹⁶

Na počátku roku 1874/1875 definitivně skončily obchodní vazby Českomoravské na Českou národní banku. Českomoravská tehdy již jen eskontovala směnky u této banky a měla u ní umístěno oficiální sídlo společnosti, které – ačkoliv výrobní provozy byly umístěny v Libni – měla v Praze. V únoru 1875 Česká národní banka vypověděla Českomoravské domicil, neboť ta za to nechtěla odvádět poplatky. Nové útočiště našla libeňská firma v Živnobance. Zde oficiálně sídlila až do počátku 20. století, kdy byla Libeň připojena k Praze.⁵¹⁷ Česká národní banka však zůstala nadále výrazně kapitálově zúčastněna na Českomoravské. Na konci roku 1875 to bylo minimálně 1 000 akcií libeňské strojírně. Tolik kusů totiž nabídla správní radě Českomoravské k odkoupení.⁵¹⁸ Na valné hromadě Českomoravské v květnu 1877 pak disponovala Česká národní banka 225 akciemi.⁵¹⁹

Rozchod s Českou národní bankou a její nahrazení Živnobankou dokumentuje i skutečnost, že když v polovině roku 1875 Českomoravská vyzvala ty akcionáře, kteří dosud plně nesplatili akcie, aby tak učinili, měli akcie splatit u Živnobanky.⁵²⁰ Prostředníkem mezi Českomoravskou a Živnobankou byl tehdy Karel Bursík, člen správní rady obou akciových společností. Již v polovině roku 1876 však rezignoval na členství ve správním výboru Českomoravské, poté co nebyl znovu zvolen do její správní rady.⁵²¹ V roce 1877 jej v této roli nahradil Jan Topinka. Člen správního výboru, správní rady a výkonného výboru

⁵¹⁴ H. STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny*, s. 17–18.

⁵¹⁵ Tamtéž, s. 26–27.

⁵¹⁶ AČNB, f. ŽB/3378/79, Správní rada ŽB 15. 9. 1874; SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 141, Zpráva o činnosti správní rady a ředitelství ČM ke schůzi výborové ČM dne 14. 12. 1874.

⁵¹⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 149, Výkonný výbor ČM 10. 11. a 21. 12. 1874; inv. č. 150, Výkonný výbor ČM 22. 2. a 6. 3. 1875; J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. 14, 16.

⁵¹⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 93, Správní rada ČM 4. 1. 1876.

⁵¹⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 29, Valná hromada ČM 1877.

⁵²⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 150, Výkonný výbor ČM 14. 6. a 26. 6. 1875.

⁵²¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 150, Výkonný výbor ČM 6. 3. 1875; inv. č. 143, Správní výbor ČM 16. 6. 1876.

Českomoravské Topinka byl totiž v tomto roce povolán do správní rady Živnobanky jako reprezentant Občanské záložny v Karlíně.⁵²²

Valná hromada Českomoravské konaná dne 31. května 1875 rozhodla o redukcí akciového kapitálu firmy. Měly tím být uhrazeny nastalé ztráty (za r. 1874 139 744 zl.) a zlepšena bilanční rovnováha společnosti. Českomoravská využila velkého poklesu kurzu vlastních akcií a skoupila je. Bylo takto získáno 1 820 akcií. Dalšíh 180 akcií propadlo, neboť jejich majitelé neuposlechli výzvy a zcela je nesplatili. Těchto v součtu 2 000 akcií bylo amortizováno. Akciový kapitál Českomoravské tak roku 1876 poklesl z 1 milionu zl. na 600 000 zl. Skládal se z 3 000 akcií ve jmenovité hodnotě 200 zl.⁵²³

Úvěrování Českomoravské Živnobankou pokračovalo. Ne vždy je však zřejmé, zda žádaný úvěr banka opravdu poskytla a zda se jednalo o nový úvěr, či se jednalo o čerpání v mezích úvěrového rámce 90 000 zl. Příkláním se k tomu, že většinou se jednalo o druhou variantu. V září 1875 Českomoravská nejprve eskontovala u Živnobanky směnku v hodnotě 6 000 zl. a následně požádala banku o 20 000 zl. na novou kampaň ve slavkovském cukrovaru. Peníze jí byly patrně půjčeny.⁵²⁴ Na jaře 1876 se libeňská firma obrátila na Živnobanku, zda by mohla v rámci krytého úvěru 90 000 zl. eskontovat vlastní akcepty. V květnu jí banka takto eskontovala 10 000 zl.⁵²⁵ Souběžně však Českomoravská nadále udržovala úvěrové styky s Občanskou záložnou v Karlíně – v únoru 1876 u záložny obnovila hypoteční půjčku v sumě 60 000 zl.⁵²⁶

Mezím se zdramatizovala situace ohledně cukrovaru ve Slavkově. Špatná úroda cukrové řepy měla za následek neúspěch kampaně cukrovaru, jehož závazky ještě vzrostly. Českomoravské na počátku roku 1876 dlužil 173 000 zl. Libeňská strojírna společně s dalšími věřiteli cukrovar zažalovala. Nad cukrovarem byla vyhlášena exekuce. Byl do něj dosazen nucený správce, kterým se stal člen správní rady Českomoravské Karel Frič.⁵²⁷ V září 1876 si libeňská strojírna chtěla od Živnobanky v rámci schváleného úvěru 90 000 zl. půjčit 25 000 zl. na kampaň slavkovského cukrovaru. Živnobanka firmě vyhověla poté co předseda správní rady Českomoravské Židlický přislíbil spoluručit za akcepty, které by do banky byly podány k eskontu. Úvěr ale zřejmě nebyl čerpán, poněvadž kampaň 1876/1877 nakonec cukrovar

⁵²² AČNB, f. ŽB/933/12, Valná hromada ŽB za r. 1876 z 18. 3. 1877.

⁵²³ J. MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny*, s. 14.

⁵²⁴ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 150, Výkonný výbor ČM 10. 9., 18. 9. a 1. 10. 1875.

⁵²⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 151, Výkonný výbor ČM 20. 3. 1876; AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 5. 5. 1876.

⁵²⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 151, Výkonný výbor ČM 9. 2. 1876.

⁵²⁷ H. STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny*, s. 27.

vynechal.⁵²⁸ V listopadu 1876 Českomoravská vydražila slavkovský cukrovar za 110 000 zl. a stala se jeho majitelem. Chtěla si tím pojistit splacení svých pohledávek. Živnobanka jí k dražbě půjčila 35 000 zl. na vadium jako součást existujícího hypotečního úvěru. Úvěr byl čerpán směnkami, které museli podepsat jako ručitelé všichni členové správní rady libeňské strojírně.⁵²⁹

V únoru 1877 si chtěla Českomoravská od Živnobanky půjčit do hypotečního úvěru obnos 20 000 zl. na vlastní směnku. V červenci téhož roku žádala banku o převzetí záruky za daň z řepy pro cukrovar ve Slavkově v částce 40 000 zl.⁵³⁰ Údaje o tom, zda úvěry byly poskytnuty, chybí. Protože se Českomoravské nepodařilo najít kupce na slavkovský cukrovar, provedla kampaň 1877/1878 ve vlastní režii. Za tím účelem potřebovala kapitál 50 000 zl. Vypůjčila si proto na tři měsíce u Živnobanky 25 000 zl. a u Občanské záložny v Karlíně také 25 000 zl. U Živnobanky byl tento mimořádný úvěr poskytnut proti záruce všech členů správní rady libeňské firmy.⁵³¹ Kampaň skončila úspěšně se ziskem téměř 10 000 zl. Díky tomu se podařilo cukrovar záhy prodat. V březnu 1878 jej odkoupil Hermann Redlich za 145 000 zl.⁵³²

Po roce 1874, kdy skončila ve velké ztrátě, docílila Českomoravská v letech 1875 a 1876 nepatrného čistého zisku. Nedovolil však vyplácet dividendu. V roce 1877 se situace zlepšila – čistý zisk činil 10 147 zl. a akcionáři obdrželi 1,5% dividendu. Rok 1878 byl ještě vydařenější. Společnost vykázala 22 937 zl. čistého zisku a dividendu obnášela 3 %. Současně stoupal obrat (viz tab. 27). Bylo zřejmé, že krize ochabuje a pomalu nastupuje oživení. Společně s obdrženými prostředky z prodeje slavkovského cukrovaru umožnila tato situace Českomoravské redukovat své finanční závazky u peněžních ústavů. Na konci roku 1878 nechala libeňská strojírna vymazat hypoteční úvěr 70 000 zl. u Živnobanky, zajištěný na továrně. Zbývajících 20 000 zl., zajištěných na domě, zůstalo.⁵³³ V únoru 1879 uhradila Českomoravská celý svůj hypoteční dluh 60 000 zl. u Občanské záložny v Karlíně. Z pozemkových knih nechala vymazat 30 000 zl.⁵³⁴

⁵²⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 151, Výkonný výbor ČM 12. 9. 1876; AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 15. 9. a 25. 9. 1876.

⁵²⁹ *Národní hospodář*, Národní listy 16, 21. 11. 1876, č. 322, s. 3; H. STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny*, s. 27; AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 13. 11. 1876.

⁵³⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 152, Výkonný výbor ČM 6. 2. a 12. 7. 1877.

⁵³¹ H. STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny*, s. 30; SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 152, Výkonný výbor ČM 12. 9. 1877; AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 19. 9. 1877.

⁵³² H. STRÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny*, s. 30–31.

⁵³³ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 153, Výkonný výbor ČM 21. 11. a 13. 12. 1878; kart. 5, inv. č. 95, Správní rada ČM 3. 12. 1878.

⁵³⁴ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 154, Výkonný výbor ČM 25. 1., 4. 2. a 13. 2. 1879; kart. 5, inv. č. 96, Správní rada ČM 4. 2. 1879.

Následující léta až do roku 1884 byly ve znamení vzestupu Českomoravské. Obrat se plynule zvyšoval, takže zatímco za rok 1878 činil 401 746 zl., v roce 1883 bylo vyfakturováno zboží v hodnotě 1 066 476 zl. Za léta 1879–1883 neklesl roční čistý zisk pod 75 000 zl. Nejvyšší byl v roce 1880 – 136 886 zl. V tomto období byla vyplácena dividenda 7,5 % a za rok 1880 dokonce 10 % (viz tab. 27). Spolupráce Českomoravské s Živnobankou i karlínskou záložnou nadále pokračovala. Firma si u obou ústavů dlouhodobě opatrovala peníze eskontem směnek.⁵³⁵ Živnobanka poskytovala Českomoravské i další služby – fungovala jako přihlašovací místo na valné hromady a vyplácela se u ní dividenda.⁵³⁶ V listopadu 1879 se akcie libeňské strojírný staly předmětem burzovní spekulace. Prostřednictvím Živnobanky byl kurz akcií držen v přijatelných mezích.⁵³⁷ V roce 1880 si firma u Živnobanky otevřela běžný účet.⁵³⁸

Vztah Českomoravské a Živnobanky se upevnil v roce 1882. Na valné hromadě konané dne 1. května byl do správní rady libeňské firmy zvolen místoředitel Živnobanky Vojtěch Mastný.⁵³⁹ Mastný byl typickým zástupcem banky ve správní radě akciové společnosti, který dohlíží na bonitu dané firmy, hájí zájmy banky v ní a usnadňuje vzájemnou obchodní spolupráci.⁵⁴⁰ Druhý představitel Živnobanky ve správní radě Českomoravské Jan Topinka jím nebyl. Topinka byl spoluzakladatelem Českomoravské a od počátku členem jejích statutárních orgánů. Když v roce 1878 zemřel předseda správního výboru a správní rady Českomoravské Karel Židlický, byl Topinka zvolen místopředsedou správní rady. Fakticky však vykonával předsednickou funkci za nového předsedu správní rady hraběte Otakara Černína i jeho nástupce na této pozici (hrabě Eugen Černín, Josef Čermák). Stal se hlavním partnerem ředitele Vojtěcha Novotného při vedení Českomoravské.⁵⁴¹ Je navýsost pravděpodobné, že na půdě Českomoravské preferoval zájmy této firmy před zájmy Živnobanky, pokud byly v rozporu. Pro Živnobanku byla ale přínosná jeho významná pozice v libeňském závodě. Podílel se zde na rozdílu od Mastného, který nebyl členem výkonného výboru, na strategických rozhodnutích a disponoval větším množstvím informací o závodě. Tento fakt ulehčoval spolupráci, neboť

⁵³⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 154, Výkonný výbor ČM 21. 8., 29. 8. a 12. 9. 1879; kart. 8, inv. č. 155, Výkonný výbor ČM 13. 10. a 3. 11. 1880; inv. č. 156, Výkonný výbor ČM 11. 7. 1881; inv. č. 158, Výkonný výbor ČM 25. 7. 1883.

⁵³⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 153, Výkonný výbor ČM 1. 5. 1878; inv. č. 154, Výkonný výbor ČM 18. 4. a 2. 5. 1879; kart. 5, inv. č. 98, Správní rada ČM 1. 4. 1881.

⁵³⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 7, inv. č. 154, Výkonný výbor ČM 21. 11. 1879.

⁵³⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 155, Výkonný výbor ČM 19. 5., 26. 5. a 2. 6. 1880.

⁵³⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 34, Valná hromada ČM 1882.

⁵⁴⁰ O tom, jak přítomnost Mastného ve správní radě Českomoravské usnadňovala obchodní spolupráci, dokládá následující událost. Dne 2. července 1888 se usnesl výkonný výbor Českomoravské požádat Živnobanku o úvěr 50 000 zl. Na následné schůzi správní rady strojírný konané v tentýž den přítomný Mastný úvěr povolil. SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 163, Výkonný výbor ČM 2. 7. 1888; kart. 5, inv. č. 105, Správní rada ČM 2. 7. 1888.

⁵⁴¹ SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 58, 76–77, 79. O roli J. Topinky v Českomoravské dobře vypovídá usnesení správní rady z 4. 2. 1884, že po dobu nepřítomnosti ředitele V. Novotného, který odcestoval do Kyjeva, jej v továrně zastoupí právě Topinka (SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 101).

snížoval informační nejistotu. Mohl rovněž svým vlivem snadněji prosadit v Českomoravské případné dohody s bankou. Po jistý čas seděli ve správní radě Živnobanky i další dva přední funkcionáři Českomoravské: Václav Jiřina (1879–1886) a Josef Čermák (1891–1898).

V roce 1882 potřebovala Českomoravská více peněz. V červnu se usnesl výkonný výbor zažádat Občanskou záložnu v Karlíně o půjčku 20 000 zl. v rámci povoleného hypotečního úvěru.⁵⁴² O tom, zda k sjednání půjčky došlo, však protokoly Českomoravské mlčí. V září konstatovala správní rada, že v důsledku rozšíření obchodu je třeba mimořádně opatřit pro závod kapitál až do výše 50 000 zl. Prostředky chtěla Českomoravská nejprve získat u karlínské záložny, ale nakonec se dohodla s Živnobankou. Banka povolila Českomoravské osobní úvěr v sumě 50 000 zl., za který strojírna ručila svým akceptem. Úrok činil 5,25 %.⁵⁴³ V květnu 1883 požádala Českomoravská Živnobanku o mimořádný úvěr 50 000 zl. proti akceptu, který ji byl povolen.⁵⁴⁴ Pravděpodobně předchozí úvěr ze září roku 1882 mezitím vypršel a nyní byl obnoven. O prohlubující spolupráci mezi Českomoravskou a Živnobankou svědčí i to, že Vojtěch Mastný byl v listopadu 1882 zplnomocněn, aby za strojírnu přijímal cenná psaní a další poštovní balíčky.⁵⁴⁵ Od roku 1883 se rovněž valné hromady a zasedání správní rady Českomoravské konaly v prostorách Živnobanky.⁵⁴⁶

V kampani 1883/1884 vypukla cukerní krize, která tvrdě dopadla na spoustu cukrovarů. Cukrovary stále tvořily hlavní páteř klientely Českomoravské, takže firma byla nastalou depresí rovněž postižena. V červnu 1884 konstatoval výkonný výbor strojírny, že závod potřebuje mnoho peněz, ale že na značnější splátky od zákazníků se nyní nelze spoléhat. Obrátila se proto na peněžní ústavu s žádostí o úvěr. Živnobanku požádala o směnečný úvěr na dobu šesti měsíců v částce 100 000 zl. Banka jí vyhověla. Bylo dohodnuto, že Českomoravská bude úvěr čerpat svými tříměsíčními akcepty, které budou následně na další tři měsíce prolongovány. Za polovinu sumy (50 000 zl.) měli ručit členové správní rady libeňské strojírny. Z této částky měla firma platit úrok 5 %. Ze zbylých 50 000 zl. bez osobního ručení byl stanoven úrok 5,5 %. Mimoto měla Českomoravská u Živnobanky z dřívějšíka další směnečný úvěr – dlužila ji

⁵⁴² SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 157, Výkonný výbor ČM 26. 6. 1882.

⁵⁴³ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 157, Výkonný výbor ČM 4. 9. a 11. 9. 1882; kart. 5, inv. č. 99, Správní rada ČM 5. 9. 1882.

⁵⁴⁴ AČNB, f. ŽB/2816/17, Výkonný výbor ŽB 22. 5. 1883.

⁵⁴⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 157, Výkonný výbor ČM 16. 11. a 20. 11. 1882.

⁵⁴⁶ Valné hromady se zde konaly až do roku 1899. SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 24–62, Valné hromady ČM 1872–1907; kart. 3, inv. č. 63–69, Valné hromady ČM 1908–1914; kart. 5, inv. č. 100, Správní rada ČM 7. 5. 1883.

39 500 zl. ve vlastních akceptech. Dalších 20 000 zl. eskontem vlastních akceptů si libeňská firma v červnu 1884 obstarala u Občanské záložny v Karlíně v rámci hypotečního úvěru.⁵⁴⁷

Cukerní krize záhy citelně zasáhla Živnobanku, která měla úzké styky s řadou cukrovarů. Potřebovala nutně hotové prostředky. V září 1884 proto po Českomoravské požadovala, aby jí splatila část propadajících akceptů. Zároveň nebyla schopna libeňské strojírně nadále poskytovat úvěr. Českomoravská si zhruba do konce roku 1885 obstarávala potřebné finance reeskontem směnek u cedulové Rakousko-uherské banky. Vedle toho mohla eskontovat směnky do 20 000 zl. do hypotečního úvěru u Občanské záložny v Karlíně za úrok 5,5 %.⁵⁴⁸

V důsledku cukerní krize nastala deprese ve strojírenském průmyslu. Strojírny trpěly nedostatkem zakázek. Českomoravská byla nucena na podzim 1884 propustit značnou část dělnictva a zbytku omezit pracovní dobu.⁵⁴⁹ Jedním z řešení této situace, o kterém vedení Českomoravské uvažovalo, byl export cukrovarských strojů do ciziny, a to zejména do Francie, Itálie a Srbska. Vyslalo proto v říjnu 1884 inženýra cukrovarnického odboru Bohuslava Maříka na cestu po Francii, kde se měl snažit navázat nová obchodní spojení. Živnobanka byla požádána, aby mu zprostředkovala doporučení na francouzské firmy. Maříkova cesta však skončila neúspěchem, neboť se ukázalo, že by Českomoravská těžko konkurovala francouzským strojírnám.⁵⁵⁰

Mnohem životaschopnější se ukázalo rozšíření výrobního portfolia závodu. K již dříve zavedené výrobě hutních a důlních zařízení a výrobě vodních turbín bylo v roce 1885 zřízeno oddělení k výrobě ústředních topení, sušáren a ventilací. Následující rok byla postavena mostárna, která se specializovala na výrobu železných konstrukcí a mostů. Zejména díky mostárně přestala být Českomoravská zcela závislá na výkyvech v cukrovarnickém průmyslu. Rozšíření výroby vedlo k tomu, že období cukerní krize přestala Českomoravská bez větších hospodářských turbulencí.⁵⁵¹ I za léta 1884–1887 tak umožnil docílený zisk vyplácet akcionářům 6% dividendu, a to i za roky 1885 a 1886, kdy výrazně poklesl obrat společnosti – na 600 000 zl. (viz tab. 27).

⁵⁴⁷SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 159, Výkonný výbor ČM 9. 6., 16. 6. a 15. 9. 1884; AČNB, f. ŽB/2816/127, Výkonný výbor ŽB 10. 6. 1884.

⁵⁴⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 159, Výkonný výbor ČM 15. 9. 1884; inv. č. 160, Výkonný výbor ČM 26. 5., 1. 6., 15. 6., 22. 6., 30. 6., 25. 9. a 16. 10. 1885.

⁵⁴⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 159, Výkonný výbor ČM 22. 9., 29. 10. a 10. 11. 1884; kart. 5, inv. č. 101, Správní rada ČM 2. 10. 1884.

⁵⁵⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 159, Výkonný výbor ČM 13. 10., 20. 10. a 3. 11. 1884; kart. 5, inv. č. 101, Správní rada ČM 3. 11. 1884; J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 29.

⁵⁵¹ J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 30–31; SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, *Strojopis o historii ČM*, s. 74–76.

V roce 1887 se situace Živnobanky změnila k lepšímu.⁵⁵² Banka rozšiřovala své obchody, a to možná i ve vztahu k Českomoravské. V červenci tohoto roku se libeňská strojírna na banku obrátila s žádostí o povolení úvěru 40 000 zl. Potřebovala je na úhradu mezd a materiálu. Část nutných peněz předtím získala u Občanské záložny v Karlíně. Rozhodnutí Živnobanky v této záležitosti však chybí.⁵⁵³ S určitostí pak k znovunavázání úvěrových styků přerušených cukerní krizí a těžkostmi Živnobanky došlo v následujícím roce. Roku 1888 se významně zlepšily poměry ve strojírenství.⁵⁵⁴ Českomoravské se v důsledku toho zvýšil obrat – o 500 000 K oproti roku 1887 (z 1 milionu K na 1,5 milionu K). Vyhotovení narůstajícího počtu zakázek vyžadovalo po závodu, aby disponoval vícero finančními prostředky. Nový kapitál potřeboval rovněž kvůli tomu, aby zaplatil plánované investice. V letech 1888–1889 byly strojírna, slévárna, modelárna a skladiště rozšířeny přístavbami a opatřeny novými stroji. Celkové výdaje dosáhly obnosu 91 530 zl. Investice umožnily zvýšit výrobu továrny.⁵⁵⁵

V průběhu jara a léta 1888 si tak Českomoravská opatřila následující úvěry: 100 000 zl. od karlínské záložny, 100 000 zl. od soukromého bankovního domu M. Thorsch Söhne v Praze na eskont vlastních akceptů a 50 000 zl. od Živnobanky rovněž na vlastní akcepty. Úvěr u Živnobanky byl čtyřměsíční a byl úročen 4,5 %. V září téhož roku usilovala Českomoravská u Živnobanky o další úvěr 50 000 zl.⁵⁵⁶ Archivní materiály mlčí, zda byl úvěr udělen. V září 1889 se výkonný výbor Českomoravské usnesl opatřit si částku 108 000 zl. u Občanské záložny v Karlíně, popřípadě u bankovní firmy M. Thorsch Söhne v Praze. Zároveň v té době dlužila libeňská strojírna Živnobance minimálně již 160 000 zl., neboť směnky v této hodnotě byly u zmíněné banky prolongovány.⁵⁵⁷

Desetiletí 1888–1898 bylo pro Českomoravskou poměrně úspěšné (srov. tab. 27). Do roku 1894 neklesl čistý zisk pod 73 000 zl. a firma vyplácela nejdříve 7,5 % (1888, 1889) a posléze 8 % dividendy (1890–1894). Nejvyšší zisk byl docílen v roce 1893, a to 97 284 zl. Po roce 1894, ve kterém podnik dosáhl do té doby rekordního obratu (2 miliony zl.) a čistého zisku 96 852 zl., následoval pokles. Opět jej způsobila krize v cukrovarnictví, v jejímž důsledku se zhoršily poměry ve strojírenství. V letech 1895–1897 se obrat pohyboval v intervalu 1,5–1,7 mil. zl. a čistý zisk byl vykázán následovně: 58 058 zl., 59 831 zl. a 70 516 zl. V roce 1898 se situace v hospodářství již zlepšila – obrat Českomoravské se vyšplhal na 2 mil. zl. Čistý zisk

⁵⁵² AČNB, f. ŽB/911/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1887.

⁵⁵³ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 162, Výkonný výbor ČM 8. 7. a 15. 7. 1887.

⁵⁵⁴ SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 80.

⁵⁵⁵ SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 81.

⁵⁵⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 105, Správní rada ČM 11. 5. a 2. 7. 1888; kart. 8, inv. č. 163, Výkonný výbor ČM 1. 6., 2. 7. a 20. 9. 1888.

⁵⁵⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 164, Výkonný výbor ČM 6. 9. a 27. 9. 1889.

presto zůstal poměrně malý – 72 872 zl. Za zmíněné období 1895–1898 obdrželi akcionáři 7,5% dividendu.⁵⁵⁸

Devadesátá léta 19. století přinesla změnu v oblasti úvěrování Českomoravské. Na jejich samém počátku se výhradním finančním partnerem firmy stala Živnobanka,⁵⁵⁹ která v té době dokončila proces konsolidace a mohla podnik financovat na širší bázi. Skončila tak spolupráce s Občanskou záložnou v Karlíně. Je pravděpodobné, že karlínská záložna, ačkoliv patřila k největším záložnám v Čechách, nestačila již svými prostředky stále rostoucímu závodu. Pro jeho další rozvoj bylo nutné sepětí s bankovním ústavem, který disponoval rozsáhlejšími možnostmi než záložna. Českomoravská měla v 90. letech u Živnobanky otevřen směnečný úvěr – eskontovala u ní vlastní akcepty. Míra závazku Českomoravské kolísala – obvykle byla nejvyšší v letních měsících, kdy továrna měla nejvíce zakázek, takže potřebovala nejvíce peněz. Akcepty byly běžně prolongovány.⁵⁶⁰

V září 1890 dlužila Českomoravská Živnobance 661 000 zl.⁵⁶¹ Na začátku jara 1891 splatila strojírna asi 300 000 zl. Přes léto se ale opět zadlužila, takže na konci července byla u banky v závazku 561 000 zl. V listopadu 1891 splatila akcepty v hodnotě 90 000 zl.⁵⁶² V půlce června 1892 bylo na schůzi výkonného výboru Českomoravské konstatováno, že závod bude potřebovat v příštích měsících asi 200 000 zl. Prostředky se měly opatřit u Živnobanky, která měla být požádána, aby firmě rozšířila úvěr opět do výše 561 000 zl. Nakonec však tak velký úvěr nebyl třeba, neboť Českomoravské splatili její zákazníci na přelomu června a července 168 500 zl. Směnečný závazek strojírný obnášel koncem léta 1892 465 000 zl.⁵⁶³ V roce 1893 řada zákazníků Českomoravské uhradila své účty. Položka dlužníků firmy se snížila oproti předchozímu roku o 311 740 zl. z 939 694 zl. na 627 954 zl.⁵⁶⁴ Libeňská strojírna díky tomu během roku 1893 kryla své akcepty u Živnobanky – zatímco na konci ledna činila jejich hodnota ještě 375 000 zl., v následujících měsících se postupně snižovala, takže na konci října neměla firma žádné směnečné závazky.⁵⁶⁵ V letech 1894 a 1895 se protokoly

⁵⁵⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 49–52, Valné hromady ČM 1896–1899.

⁵⁵⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 167, Výkonný výbor ČM 17. 6. 1892.

⁵⁶⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 165–168, Výkonný výbor ČM 1890–1893; kart. 9, inv. č. 169–173, Výkonný výbor ČM 1894–1898.

⁵⁶¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 165, Výkonný výbor ČM 19. 9. 1890.

⁵⁶² SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 166, Výkonný výbor ČM 3. 4., 5. 6, 31. 7. a 20. 11. 1891.

⁵⁶³ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 167, Výkonný výbor ČM 17. 6., 8. 7. a 16. 8. 1892.

⁵⁶⁴ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 46, Valná hromada ČM 1894.

⁵⁶⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 168, Výkonný výbor ČM 3. 2., 16. 6., 15. 9. a 3. 11. 1893; kart. 5, inv. č. 110, Správní rada ČM 3. 11. 1893.

Českomoravské nezmiňují o stavu úvěru u Živnobanky. V červenci 1896 libeňská strojírna dlužila bance 270 000 zl. ve vlastních akceptech a v srpnu 1897 310 000 zl.⁵⁶⁶

Vedle čerpání směnečného úvěru měla Českomoravská u Živnobanky ještě otevřen běžný účet. Během období 1888–1898 na něm převládal kladný zůstatek. Koncem roku byla firma v debetu pouze v letech 1894 a 1897. Největší přebytek k 31. prosinci měla strojírna v roce 1892 (47 039 zl.), největší závazek pak v roce 1897 (19 243 zl.).⁵⁶⁷ V průběhu roku mohly být tyto hodnoty i vyšší – např. na konci ledna 1893 měla společnost na účtu uloženo 120 000 zl.⁵⁶⁸ Roku 1892 nechala Českomoravská vymazat všechny hypoteční dluhy s výjimkou staré hypotéky 20 000 zl. u Živnobanky z roku 1874. K jejímu vymazání došlo až v roce 1899.⁵⁶⁹

Devadesátá léta 19. století přinesla důležité změny v managementu Českomoravské. V roce 1892 se vzdal místa ředitele továrny Vojtěch Novotný. Jeho nástupcem se stal Bohuslav Mařík (roku 1902 byl jmenován vrchním ředitelem). Novotný byl zvolen do správní rady, kde převzal novou funkci úřadujícího člena. Měl permanentně dohlížet nad činností závodu a podávat správní radě zprávy. Jeho úkolem bylo rovněž zprostředkovávat styky mezi vedoucími úředníky závodu a kontakty mezi těmito úředníky a správní radou. Ve funkci úřadujícího člena správní rady vydržel až do své smrti 21. března 1909. Topinka tak přestal být vůdčí osobností správní rady. Během nepřítomnosti Novotného jej měl však zastupovat.⁵⁷⁰ V roce 1898 zemřel předseda správní rady Josef Čermák. Topinka se stal oficiálním předsedou správní rady. Místopředsedou správní rady byl zvolen Novotný.⁵⁷¹

Konec 90. let se stal v Českomoravské obdobím rozsáhlých investic a zavádění nových výrobních odvětví. Roku 1896 závod zahájil výrobu elektrických jeřábů a zařízení pro strojní chlazení (pivovary atd.).⁵⁷² V roce 1898 ředitel Bohuslav Mařík navrhl správní radě, aby Českomoravská zřídila oddělení na výrobu lokomotiv. Firma tím měla získat výhodu nad svými konkurenty, poněvadž žádná ze strojíren v českých zemích tehdy lokomotivy nevyráběla. Navíc díky stavbě lokomotiv by závod získal výrobek, který se dal vyrábět sériově v pravidelném

⁵⁶⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 171, Výkonný výbor ČM 24. 7. 1896; inv. č. 172, Výkonný výbor ČM 13. 8. 1897.

⁵⁶⁷ AČNB, f. ŽB/3072/2, ŽB/3200/1, ŽB/3202/1, ŽB/3232/1, ŽB/3233/1, ŽB/3234/1, ŽB/3204/1, ŽB/3206/1, ŽB/3139/1, ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, Bilance ŽB za l. 1888–1898, Dopisovatelé.

⁵⁶⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 168, Výkonný výbor ČM 3. 2. 1893.

⁵⁶⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 167, Výkonný výbor ČM 8. 7. 1892; kart. 9, inv. č. 174, Výkonný výbor ČM 27. 1. 1899.

⁵⁷⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 109, Správní rada ČM 22. 4. a 25. 4. 1892; kart. 3, inv. č. 64, Valná hromada ČM 1909. Portrét Maříka viz *Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. I. Zpráva za rok 1907–1911*, Praha 1911, s. 177–178.

⁵⁷¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 115, Správní rada ČM 25. 11. 1898; inv. č. 116, Správní rada ČM 9. 1. 1899.

⁵⁷² J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 46–47.

množství a jehož odbyt by byl zajištěn díky státním zakázkám. Dosavadní výrobky byly nepravidelně objednávány a továrna tak trpěla kolísáním zaměstnanosti během roku. To nyní mělo přestat. Maříkovi se podařilo svůj záměr ve správní radě prosadit. Českomoravská přikoupila pozemky a v roce 1899 zahájila stavbu lokomotivky. Do roku 1901 byly postaveny následující provozy: budovy pro montáž lokomotiv, moderní kotlárna pro výrobu lokomotivních kotlů, velké skladiště modelů, centrální kovárna pro celou továrnu s devíti parními buchary, dílna na výrobu a opravu lokomotivních kol a mědikovecká dílna. Většinu běžných strojů si závod vyrobil sám, speciální obráběcí stroje pro výrobu lokomotivních součástí si obstaral v cizině. Byl uzpůsoben k výrobě 60–90 lokomotiv ročně. Již v dubnu 1900 byla zhotovena první lokomotiva.⁵⁷³

Výroba lokomotiv nebyla jediným novým odvětvím, které tehdy Českomoravská zavedla. V roce 1899 začala vyrábět silniční válce pro koňské potahy a roku 1901 parní silniční válce.⁵⁷⁴ O rozsahu provedeného rozšíření závodu svědčí následující data. Konto staveb, strojů a pozemků, které na konci roku 1898 obnášelo 321 372 zl. (642 744 K), činilo na konci roku 1901 3 837 344 K, tedy šestinásobně více. Českomoravská se stala moderním strojírenským velkopodnikem.⁵⁷⁵ Ke krytí investic, které dosáhly částky bezmála 3,2 milionů K, si firma potřebovala obstarat finanční prostředky. Valná hromada Českomoravské konaná dne 24. dubna 1899 povolila zvýšit dosavadní akciový kapitál 600 000 zl. o 1 400 000 zl. na 2 000 000 zl.⁵⁷⁶

Zvyšování akciového kapitálu probíhalo postupně. Českomoravská nejdříve emitovala 1 500 akcií v nominální hodnotě 200 zl. v úhrnné částce 300 000 zl. Tato emise byla určena pro dosavadní akcionáře. Na dvě své akcie mohli upsat jednu novou akcii v kurzu 220 zl. Subskripce se konala od 1. do 16. srpna 1899 a k žádosti firmy ji provedla pražská centrála Živnobanky.⁵⁷⁷ V termínu bylo upsáno 1 308 akcií. Zbývajících 192 akcií, jakož i dalších 1 500 akcií, tedy celkem 1 692 akcií (338 400 zl.) bylo vyloženo k veřejnému upisování od 15. listopadu do 25. listopadu 1899 v kurzu 300 zl. za jednu akcii. Této subskripce se mohli zúčastnit jak akcionáři, tak neakcionáři. Odehrála se opět u Živnobanky. Emise skončila s mimořádným úspěchem. Na emitovaných 1 692 akcií upsalo 410 upisovatelů 8 474 akcií.

⁵⁷³ Tamtéž, s. 54–55; P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 164–165; Karel ZEITHAMMER, *Založení lokomotivky První českomoravské továrny na stroje v Praze-Libni*, in: Hynek Stříteský (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 76–80.

⁵⁷⁴ J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 57.

⁵⁷⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 52, Valná hromada ČM 1899; inv. č. 56, Valná hromada ČM 1902; J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 55.

⁵⁷⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 54, Protokol valné hromady ČM z 24. 4. 1899.

⁵⁷⁷ SOA Praha, f. ČM, inv. č. 80, Kniha akcionářů, II. emise, 1. díl, 1.–16. 8. 1899; AČNB, f. ŽB/1785/238, Výkonný výbor ŽB 14. 7. 1899.

Jednotlivé úpisy se pohybovaly od jedné akcie až do 800 kusů. Při přidělování akcií vedení Českomoravské zvýhodnilo především drobné subskribenty. Dále byli výhodněji poděleni akcionáři, kteří opomenuli upsat akcie při srpnové emisi, úředníci a přední zákazníci závodu. Akciový kapitál Českomoravské koncem roku 1899 činil 1 200 000 zl. (2 400 000 K) a skládal se z 6 000 akcií v jmenovité hodnotě 200 zl. (400 K).⁵⁷⁸

V roce 1900 se Českomoravská výrazně zadlužila u Živnobanky. Úvěr společnost nadále čerpala eskontem vlastních akceptů. V listopadu roku 1899 obnášel směnečný závazek strojírný 465 000 zl. (930 000 K). Do poloviny června 1900 poklesl na 630 000 K, ale následně se rychle zvětšoval. Začátkem srpna se rovnal 1 290 000 K a v říjnu 1900 již 2 milionům K.⁵⁷⁹ Na schůzi správní rady Českomoravské dne 7. prosince 1900 podal její předseda Jan Topinka zprávu o finančním stavu společnosti, „*podle které jednak k rozšíření závodu, zejména oddělení pro lokomotivy, zřízení přestaveb a přístavbám s tím spojeným, jednak k provedení velkých objednávek, hlavně lokomotiv, nutně bylo zapotřebí použití úvěru v značnější výši, poněvadž objednávky přijaty býti musely většinou na splátky v delších lhůtách.*“⁵⁸⁰

Za této situace přistoupila Českomoravská k dalšímu zvýšení akciového kapitálu. Od 27. do 31. prosince 1900 mohli dosavadní akcionáři u Živnobanky v Praze upisovat na tři staré akcie jednu akcii novou za emisní kurz 440 K za akcii. Celkem bylo vydáno 2 000 nových akcií nominální hodnoty 400 K v celkové částce 800 000 K.⁵⁸¹ Akcionáři subskribovali celkem 1 895 akcií (758 000 K), 105 akcií zůstalo neupsáno. Akciový kapitál nově obnášel 3 158 000 K. Tvořilo jej 7 895 akcií v nominální hodnotě 400 K.⁵⁸² Během dvou let zvýšila Českomoravská svůj akciový kapitál z 600 000 zl. (1 200 000 K) na 3 158 000 K. Společnost tím získala prostředky ve výši bezmála 2 miliony K. Mimoto emisní ážio v souhrnné hodnotě 466 520 K bylo použito k posílení rezervního fondu.⁵⁸³

Souběžně s přípravou emise vyjednávala Českomoravská v prosinci 1900 s Živnobankou o novém úvěru a úpravě úrokové míry. I přes počínající hospodářskou krizi povolila banka Českomoravské k její žádosti od 1. ledna 1901 otevřený úvěr na běžném účtu

⁵⁷⁸ SOA Praha, f. ČM, inv. č. 80, Kniha akcionářů, II. emise, 2. díl, 15.–25. 11. 1899; kart. 2, inv. č. 53, Valná hromada ČM 1900; kart. 5, inv. č. 116, Správní rada ČM 7. 11. a 30. 11. 1899 (s přílohami); inv. č. 117, Správní rada ČM 5. 1. 1900; kart. 9, inv. č. 174, Výkonný výbor ČM 6. 12. 1899.

⁵⁷⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 174, Výkonný výbor ČM 17. 11. 1899; inv. č. 175, Výkonný výbor ČM 15. 6., 3. 8. a 19. 10. 1900.

⁵⁸⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 117, Správní rada ČM 7. 12. 1900.

⁵⁸¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 117, Správní rada ČM 7. 12. a 15. 12. 1900; inv. č. 80, Kniha akcionářů, III. emise, 27.–31. 12. 1900. Akcionáři, kteří nevlastnili tři akcie, anebo kteří měli větší počet akcií, třemi nedělitelnými, se mohl sdružit s jinými akcionáři tak, aby dohromady docílili počtu akcií třemi dělitelnými. Společně tak mohli upsat akcie.

⁵⁸² SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 54, Valná hromada ČM 1901.

⁵⁸³ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 53, 54, Valná hromada ČM 1900 a 1901.

(kontokorent) do výše 1 milionu K bez jakéhokoliv krytí, což ukazuje na speciální pozici firmy. Mimoto byla společnost oprávněna u banky eskontovat vlastní akcepty a rimesy. Úrok byl účtován čtvrtletně a za toto období činil: z kontokorentu 0,5 %, u tři až pětíměsíčních akceptů 0,5 %, z akceptů nad pět měsíců 5/8 %, z rimes do čtyř měsíců 0,25 % a u těch přes čtyři měsíce 3/8 % – vždy nad sazbu Rakousko-uherské banky. Živnobanka rovněž ručila za kauce Českomoravské pro ministerstvu železnic na dodávku lokomotiv. Strojírna za to platila každý půlrok provizi 0,5 %.⁵⁸⁴

V dubnu 1901 řešilo vedení Českomoravské, zda přistoupit k další emisi akcií. Dle usnesení valné hromady z roku 1899 mohla společnost emitovat ještě 2 105 akcií do celkové výše akciového kapitálu 4 miliony K. Nakonec však orgány strojírny dospěly k názoru, že nová emise není třeba a odložily jí. Akciový kapitál tak zůstal ve výši 3 158 000 K.⁵⁸⁵ Firma si to mohla dovolit, neboť disponovala značným úvěrem u Živnobanky. V letních měsících roku 1901 dosáhl dluh Českomoravské na běžném účtu 1 017 506 K a ve vlastních akceptech 2 280 000 K, tedy celkem 3 297 506 K. Firma tehdy potřebovala značné peníze, neboť musela hotově zaplatit za materiál potřebný na výrobu 43 lokomotiv. Jednalo se o maximální hodnotu čerpání. Následně začaly docházet splátky od ministerstva železnic za dodané lokomotivy. Českomoravská tak mohla umořovat své akcepty. Závazek strojírny v akceptech činil v listopadu 1901 1 260 000 K a v září 1902 660 000 K. Kontokorentní úvěr byl stále plně vyčerpán do částky 1 milionu zl.⁵⁸⁶ Živnobanka Českomoravskou tehdy značně finančně podpořila a napomohla k zřízení lokomotivky a rozběhnutí její výroby.

V druhé polovině roku 1901 zasáhla strojírenský průmysl vleklá krize. Teprve roku 1904 se poměry začaly zlepšovat.⁵⁸⁷ V roce 1902 činil obrat Českomoravské 4,1 mil. K. Byl to propad o 3,65 mil. K oproti předchozímu roku. V porovnání s rokem 1901 se čistý zisk snížil o polovinu – z 300 280 K na 148 219 K. Dividenda poklesla z 8 % na 6 %. Léta 1903 a 1904 byly již slibnější. Obrat byl shodně v obou letech 5 mil. K. Za rok 1903 obnášel čistý zisk 298 849 K a dividenda 7 %, za rok 1904 činily tyto ukazatele: 423 939 K a 10 %. Rok 1905 byl pokračováním stoupajícího trendu. Českomoravská vyfakturovala zboží v hodnotě 5,3 mil. K a vykázala čistý zisk 542 086 K. Akcionářům vyplácela dividendu ve výši 12 %.

⁵⁸⁴ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 175, Výkonný výbor ČM 21. 12. 1900; inv. č. 176, Výkonný výbor ČM 4. 1. a 13. 9. 1901; AČNB, f. ŽB/2639/11, 16, Výkonný výbor ŽB 21. 12. 1900 a 4. 1. 1901; ŽB/2690/205, Správní rada ŽB 27. 12. 1900.

⁵⁸⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 176, Výkonný výbor ČM 19. 4., 20. 4. a 26. 4. 1901; kart. 2, inv. č. 55, Mimořádná valná hromada ČM 1901.

⁵⁸⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 176, Výkonný výbor ČM 5. 7., 23. 8. a 22. 11. 1901; inv. č. 177, Výkonný výbor ČM 5. 9. 1902.

⁵⁸⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 56–59, Valné hromady ČM 1902–1905.

I přes depresi Českomoravská své úvěrové závazky u Živnobanky splácela. Koncem roku 1902 kulminoval dluh firmy na běžném účtu – 1 165 650 K. Došlo tak k přečerpání úvěru o 165 650 K. Během roku 1903 společnost umořila na běžném účtu přes 1 mil. K, takže na jeho sklonku dlužila v kontokorentu pouze 13 620 K. K 31. prosinci 1904 měla již na tomto účtu aktivní zůstatek 282 230 K. Navíc vše nasvědčuje tomu, že i směnečný závazek v akceptech uhradila. Na schůzi výkonného výboru strojírný 20. května 1904 totiž vrchní ředitel Bohuslav Mařík prohlásil, že firma kromě běžných obchodních dluhů žádné jiné dluhy nemá. O rok později, v květnu 1905, byl finanční stav Českomoravské takový, že nemusela přistoupit k čerpání dojednaného úvěru u Živnobanky. Navíc firma očekávala, že v nejbližší době obdrží značné splátky od svých zákazníků, takže byla přesvědčena, že i nadále nebude muset úvěr použít.⁵⁸⁸ Předpoklad se naplnil. Na konci roku 1905 měla Českomoravská uloženo u peněžních ústavů 829 729 K, z toho u Živnobanky 340 360 K. Výroční zpráva strojírný za rok 1905 konstatovala, že díky tomu bylo „*umožněno nám pracovati výhradně s vlastním kapitálem a docíleno značných úspor na úrocích a výlohách bankovních.*“⁵⁸⁹

Českomoravská se nespokojila se zřízením lokomotivky, a i nadále zaváděla nová specializovaná výrobní odvětví. Od roku 1904 vyráběla plynové motory a od roku 1906 parní turbíny. V roce 1908 získala výhradní právo na stavbu poklopotových pohyblivých jezů dle patentu Ing. Jana Záhorského a od roku 1910 začala s produkcí naftových motorů.⁵⁹⁰ Nejdůležitějším novým oborem byla výroba automobilů. V březnu 1907 Českomoravská založila společně se smíchovskou firmou F. Ringhoffer Pražskou továrnu na automobily coby společnost s r. o. Kmenový kapitál činil 900 000 K a obě společnosti se na něm podíly rovnocenným dílem. Automobilka byla postavena na pozemcích koupených od Českomoravské v Libni. Zahájení výroby automobilů provázely značné těžkosti a velké finanční ztráty. Navíc panoval nesoulad mezi oběma společníky ohledně vedení a způsobu rozvoje automobilky. Na přelomu roku 1908 a 1909 se firma F. Ringhoffer spoluúčasti na podniku vzdala. Českomoravská jí vyplatila vklad 450 000 K a stala se jediným majitelem Pražské továrny na automobily. V září 1909 rozhodla o jejím zrušení a do konce téhož roku ji přičlenila jako automobilové oddělení k ostatním provozům své továrny. Automobily Českomoravské byly

⁵⁸⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 179, Výkonný výbor ČM 20. 5. 1904; inv. č. 180, Výkonný výbor ČM 19. 5. 1905.

⁵⁸⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 60, Valná hromada ČM 1906.

⁵⁹⁰ SOA Praha, f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojepis o historii ČM, s. 112, 117, 119; J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 71.

uvedeny na trh pod značkou Praga. Roku 1913 započalo automobilové oddělení se sériovou výrobou motorových pluhů.⁵⁹¹

Po skončení deprese v roce 1904 a zejména od roku 1908 vykazovala Českomoravská výborné hospodářské výsledky. Od roku 1905 do roku 1907 stoupl obrat společnosti z 5,3 mil. K na 7,8 mil. K a její čistý zisk se v této periodě pohyboval v rozmezí 540 000 K až 600 000 K. Rok 1908 přinesl výrazné zlepšení. Strojírna vyfakturovala zboží v hodnotě 10,3 mil. K a docílila čistého zisku 805 780 K. V následujících letech byla situace obdobná. Obrat se pohyboval mezi 10 a 11,1 mil. K (s výjimkou roku 1911, kdy poklesl na 8,2 mil. K) a čistý zisk v rozmezí 800 000 až 910 000 K (viz tab. 28). To odpovídalo 25–29 % akciového kapitálu firmy. Bilanční výsledek roku 1913 se vymykal. I přes hospodářskou depresi se jednalo o nejúspěšnější rok v dosavadní historii společnosti, a to výrazně. Obrat dosáhl sumy 13,25 mil. K a čistý zisk částky 1 378 080 K, což bylo závratných 43,64 % akciového kapitálu.

Tato čísla zaslouží bližší interpretaci. Nárůst obratu vysvětlovala výroční zpráva Českomoravské přenosem značného množství objednávek, které v roce 1912 nestihla firma vyřídit, do roku 1913 a zvýšenou činností automobilového oddělení. Automobilka prodala v roce 1913 výrobků za 2,5 mil. K, téměř o 1,4 mil. K více oproti předchozímu roku. Rozvoj automobilky po počátečních obtížích umožnilo získání zakázky od rakousko-uherského ministerstva války na dodávku třetiny nákladních vozů s vlekem (tzv. autovlaků) subvencovaných státem.⁵⁹²

Za vzestupem čistého zisku stála odlišná bilanční praxe oproti předcházejícím létům. Českomoravská totiž dlouhodobě v bilancích nevykazovala investice za stavby a stroje. Např. za rok 1911 to byla částka 141 020 K a za rok 1912 447 230 K.⁵⁹³ Díky této praxi a každoročním amortizačním odpisům se bilanční hodnota fixního kapitálu společnosti snížila v období 1901–1912 z 3 837 344 K na 1 113 028 K, tedy o 2 724 316 K.⁵⁹⁴ Nižším oceňováním aktiv správní rada Českomoravské zamlčovala před valnou hromadou akcionářů část zisku – a jak ukazuje příklad roku 1912, mohlo se jednat o část významnou – čímž soustavně vytvářela tiché rezervy. Za rok 1913 měla správní rada v úmyslu nejdříve vykázat zisk ve výši 984 660 K, ale na poslední chvíli se rozhodla do bilance zařadit investice k rozšíření závodu ve výši 393 420 K, čímž hodnota čistého zisku „stoupala“ na 1 378 080 K.⁵⁹⁵ Tento zisk odpovídal blíže realitě než

⁵⁹¹ J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 65–66; J. MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny*, s. 41–42, 47; Milan HLAVAČKA – Pavel BEK, *Ringhofferové. Rodina a podnikání*, Praha 2019, s. 316–324.

⁵⁹² SOA Praha, f. ČM, kart. 3, inv. č. 69, Valná hromada ČM 1914; J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 66, 68.

⁵⁹³ SOA Praha, f. ČM, kart. 6, inv. č. 127, Správní rada ČM 29. 2. 1912; inv. č. 128, Správní rada ČM 20. 3. 1913.

⁵⁹⁴ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 56, Valná hromada ČM 1902; kart. 3, inv. č. 68, Valná hromada ČM 1913.

⁵⁹⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 6, inv. č. 129, Správní rada ČM 10. 3. a 17. 3. 1914.

zisky z předešlých let. Umělé podhodnocování zisku nemuselo akcionáře Českomoravské zase tolik mrzet. Dividenda permanentně rostla a její výše byla značná. Z 13 % za léta 1906 a 1907 se vyšplhala na 20 % za rok 1913 (srov. tab. 28).

Ekonomické úspěchy Českomoravské dokládá i její poměr k Živnobance, resp. k peněžním ústavům obecně. V letech 1906–1908 společnost disponovala přebytky u finančních institucí, ale nejednalo se o žádné výrazné částky – nejvíce to bylo na konci roku 1907 380 077 K. Na sklonku roku 1908 dokonce dlužila Živnobance na běžném účtu 54 055 K. V roce 1909 se situace radikálně změnila. Na jeho konci měla strojírna u peněžních ústavů uloženo 2 473 864 K, z toho u Živnobanky 927 205 K. V roce 1910 byla čísla ještě vyšší – 4 333 238 K, resp. 1 117 127 K. V následujícím období byl stav obdobný – největší sumu měla u finančních institucí k 31. prosinci 1911 (4 629 595 K), nejvyšší kladný zůstatek na běžném účtu u Živnobanky vykázala na konci roku 1913 – 1 537 280 K. U Živnobanky ukládala Českomoravská zhruba třetinu všech finančních prostředků (srov. tab. 26). Roku 1910 měla mimo Živnobanky peníze na účtech Zemské banky Království českého, České průmyslové banky, Ungarische Allgemeine Creditbank, Pražské úvěrní banky a Poštovní spořitelny.⁵⁹⁶

Českomoravská se od roku 1904 stala v zásadě nezávislá na bankovním úvěru a od roku 1909 měla u peněžních ústavů na účtech výrazně aktivní saldo.⁵⁹⁷ Z toho měla strojírna nemalý zisk na úrocích – za rok 1910 to obnášelo 133 478 K.⁵⁹⁸ Navíc se zdá, že Českomoravská přebírala funkci finanční instituce vůči svým úředníkům, kteří mohli u ní uložit své peníze. Alespoň v roce 1904 vklady úředníků činily přibližně 400 000 K a Českomoravská je jim úročila 3,5 %. Prostředky od úředníků mohla použít pochopitelně v závodě. Jednalo se z její strany o chytrý krok, neboť u bank by si je půjčila draž.⁵⁹⁹

O tom, v jak skvělé finanční kondici Českomoravská byla, svědčí způsob, jímž chtěla provést zvýšení akciového kapitálu v roce 1912 z 3 158 000 K na 4 000 000 K. Zatímco jiné akciové společnosti si v této době emisemi opatrovaly kapitál k investicím v závodu či k umořování bankovních dluhů, libeňská strojírna hodlala ze 2 105 nových akcií 1 974 kusů přidělit svým akcionářům zcela zdarma (na čtyři staré akcie jednu akcii novou). K tomuto účelu potřebných 789 600 K plánovala společnost vzít z rezervního fondu. Pouze 131 akcií mělo být

⁵⁹⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 18, inv. č. 267, Bilance ČM 1910.

⁵⁹⁷ Srov. SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 181, Výkonný výbor ČM 30. 6. 1906; inv. č. 183, Výkonný výbor ČM 24. 7. 1908; f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 134, 136.

⁵⁹⁸ SOA Praha, f. ČM, kart. 18, inv. č. 267, Bilance ČM 1910.

⁵⁹⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 9, inv. č. 179, Výkonný výbor ČM 20. 5. 1904.

prodáno. Vídeňská ministerstva však vydání akcií tehdy zamítla. Povolila to až později, takže touto formou byl akciový kapitál Českomoravské zvýšen za první světové války.⁶⁰⁰

Co stálo za ekonomickými úspěchy Českomoravské? Umožnilo je především prozíravé rozhodnutí zřídit oddělení na výrobu lokomotiv. Dokládají to následující data. Roku 1909 se na celkovém obratu firmy 11,1 mil. K podílela lokomotivka 6,2 mil. K, tedy více než polovinou. V roce 1913 jen sama vygenerovala čistý zisk 943 120 K.⁶⁰¹ Hlavní výhodou lokomotivky bylo, že objednávky státu zajišťovaly stálý odbyt bez ohledu na stav hospodářského cyklu.

To, že Českomoravská nepotřebovala běžný bankovní úvěr, neznamenovalo, že by nevyužívala jiných služeb Živnobanky. Pražská centrála banky předně působila jako jediné místo, kde se akcionáři mohli přihlásit na valnou hromadu strojírny a nechat si vyplatit dividendu.⁶⁰² Banka také přebírala za firmu záruky vůči ministerstvu železnic a c. k. státním drahám v souvislosti s dodávkami lokomotiv.⁶⁰³ V listopadu 1906 jí Živnobanka poskytla neomezený úvěr na nákup železa a plechů, jež prodávala českobudějovická filiálka banky.⁶⁰⁴ Když v roce 1909 prodávala Českomoravská akcie Osijeckého cukrovaru, činila tak prostřednictvím vídeňské filiálky Živnobanky.⁶⁰⁵ Vybraní úředníci banky přijímali za strojírnu cenné poštovní zásilky.⁶⁰⁶

Českomoravská se na Živnobanku obracela i ve specializovanějších záležitostech. V letních měsících roku 1906 znepokojil vedoucí představitele Českomoravské náhlý vzestup kurzu akcií jejich závodu. Obávali se, že by celá řada českých akcionářů mohla akcie za zvýšeného kurzu prodat a ty by mohly přejít „v ruce nám nepřátelské“. Ke konzultacím v této záležitosti si výkonný výbor společnosti pozval do své schůze ředitele Živnobanky Apolla Růžičku. Členové správní rady a vedoucí úředníci Českomoravské nakonec utvořili syndikát, který měl skupovat akcie jejich podniku, pokud by byly nabízeny ke koupi.⁶⁰⁷ V roce 1911 se rozhořely spory v kartelu rakouských strojíren, který byl uzavřen roku 1907 na dobu deseti let. Českomoravská byla jeho součástí. V této souvislosti požádala Živnobanku o eskontování kaučního akceptu První brněnské strojírny za 338 000 K a kaučního akceptu vídeňské

⁶⁰⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 3, inv. č. 67, Valná hromada ČM 1912; f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 130–138; J. MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny*, s. 52, 55.

⁶⁰¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 18, inv. č. 266, Bilance ČM 1909; kart. 13, inv. č. 271, Bilance ČM 1913.

⁶⁰² Viz protokoly výkonného výboru, správní rady a valných hromad ČM z tohoto období (SOA Praha, f. ČM, kart. 2, 3, 5, 6, 9, 10).

⁶⁰³ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 13. 2. 1906; ŽB/3647/152, 344, Výkonný výbor ŽB 13. 11. 1907 a 14. 1. 1909.

⁶⁰⁴ AČNB, f. ŽB/3647/37, Výkonný výbor ŽB 6. 11. 1906.

⁶⁰⁵ SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 184, Výkonný výbor ČM 2. 7. a 30. 7. 1909.

⁶⁰⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 187, Výkonný výbor ČM 26. 7. 1912; AČNB, f. ŽB/2703/236, Výkonný výbor ŽB 10. 7. 1913.

⁶⁰⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 181, Výkonný výbor ČM 13. 7. 1906; kart. 5, inv. č. 121, Správní rada ČM 1. 8. 1906.

Paukerovy strojírný za 84 000 K. Pokud by tyto strojírný akcepty následně nezaplatily, měla Živnobanka akcepty protestovat a obě firmy zažalovat. Živnobanka učinila, jak si Českomoravská přála – akcepty eskontovala, a protože nedošlo k jejich honorování, tak je protestovala a podala žalobu. Strojírenský kartel se v říjnu 1911 předčasně rozešel, což Českomoravské konvenovalo, neboť jeho další trvání považovala pro sebe za škodlivé.⁶⁰⁸

V květnu 1902 zemřel zástupce Živnobanky ve správní radě Českomoravské, ředitel banky Vojtěch Mastný. Za jeho nástupce nebyl překvapivě vybrán nějaký jiný představitel Živnobanky, ale velkostatkář a mladočeský zemský poslanec Heřman Janda, jenž byl také valnou hromadou dne 30. března 1903 zvolen.⁶⁰⁹ Předsedou správní rady Českomoravské zůstal až do své smrti 1. ledna 1916 přední funkcionář Živnobanky Jan Topinka, ale ten nebyl, jak už jsme si řekli, klasickým bankovním zástupcem. Přesto usnadňoval kontakty mezi Živnobankou a firmou a banka díky němu věděla z první ruky, co se v Českomoravské „zrovna děje.“ Na valné hromadě roku 1904 byl zvolen do správní rady Českomoravské chemik a cukrovarnický odborník Karel Cyril Neumann, který měl k Živnobance blízko.⁶¹⁰ Po úmrtí Vojtěcha Novotného roku 1909 došlo ke změně v prezidiu Českomoravské. Novým místopředsedou správní rady se stal Václav Jiřina, ředitel cukrovaru ve Vionoři. Novotného ve správní radě a výkonném výboru nahradil vrchní ředitel strojírný Bohuslav Mařík.⁶¹¹

Ještě jednou otázkou bychom se měli zabývat, a to, jak vysoká byla kapitálová účast Živnobanky na Českomoravské. Živnobanka poprvé vykazala vlastnictví akcií Českomoravské v roce 1878. Bylo to konkrétně 5 kusů.⁶¹² Následně až do roku 1913 akciová držba Živnobanky kolísala, přičemž byla nepatrná. Na základě tříletých sond měla Živnobanka nejvíce akcií v roce 1901: 130 z celkových 7 895 kusů, což bylo nějakých 1,65 % akciového kapitálu. V některých letech nevlastnila banka ani jednu akcii libeňské strojírný. Po emisích z let 1899–1900, které Živnobanka zajišťovala, byla u ní v depotu uložena zhruba třetina všech akcií Českomoravské či o něco více (viz tab. 25).

Z analýzy prezenčních listin vyplývá, že se Živnobanka ani jednou nezúčastnila valné hromady Českomoravské. Vůbec nevyužívala k hlasování akcie, které měla u sebe v depotu.

⁶⁰⁸ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 184–186, 198–200; J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. s. 54; AČNB, f. ŽB/2681/329, Výkonný výbor ŽB 13. 7. 1911; SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 186, Výkonný výbor ČM 9. 6., 21. 7., 11. 8., 1. 9. a 13. 10. 1911.

⁶⁰⁹ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 57, Valná hromada ČM 1903.

⁶¹⁰ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 58, Valná hromada ČM 1904. K. C. Neumann byl např. členem správní rady České společnosti pro průmysl cukerní v Praze a dozorčího výboru Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol. v Praze – v obou případech koncernových společností Živnobanky.

⁶¹¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 184, Výkonný výbor ČM 2. 4. 1909; kart. 3, inv. č. 64, Valná hromada ČM 1909; kart. 6, inv. č. 124, Správní rada ČM 16. 4. 1909.

⁶¹² AČNB, f. ŽB/3062/1, Bilance ŽB za r. 1878, Cenné papíry.

Mezi účastníky sice občas nalezneme nějaké to jméno z Živnobanky, ale zde se jednalo pravděpodobně o jejich vlastní iniciativu, vyplývající z toho, že jako soukromé osoby vlastnily akcie. A i kdyby tomu tak nebylo, jejich vliv byl marginální. Akciová majorita na valných hromadách Českomoravské byla minimálně do začátku první světové války pevně v rukou funkcionářů a předních úředníků závodu a jejich rodin. Postupně se akciová struktura společnosti konzervovala. Akcie byly sice kótovány na pražské burze, ale obchod s nimi byl minimální. Nejednalo se o spekulční papír. Díky výborným ekonomickým výsledkům zajišťovaly akcie pravidelnou vysokou dividendu, navíc se jejich tržní cena neustále zhdnocovala. Zatímco kurz akcie v nominální hodnotě 400 K na konci roku činil 1904 530 K, na konci roku 1912 to bylo již 1 900 K. Akcie Českomoravské se staly bezpečnou a výtečnou investicí. Akcionáři nebyli motivováni k jejich prodeji, ale naopak k jejich ponechání. Do Českomoravské tak bankovní velkokapitál nepronikl – zůstala majetkem středostavovských podnikatelských kruhů, ze kterých vzešla.⁶¹³ Z tohoto důvodu Živnobanka do akcií Českomoravské neinvestovala, neboť v ní neměla naději získat vliv.

Českomoravskou nelze považovat před první světovou válkou za koncernový podnik Živnobanky. Na to byla příliš finančně silná a nezávislá. S bankou však úzce spolupracovala. Obě totiž obsluhovaly stejný segment – převážně – nacionálně českého hospodářského prostoru, a to především v oblasti cukrovarnictví. Zatímco banka české cukrovary úvěrovala a prodávala jejich zboží jako komisionář, Českomoravská jim dodávala stroje. Oba subjekty tak pojily společné zájmy a byly úzkými obchodními partnery.⁶¹⁴

Jako hlavní partner Živnobanky v oblasti cukrovarnictví figurovala zpočátku Daňkova strojírna. Ta byla v letech 1875–1877 primárním dodavatelem strojního zařízení pro cukrovary banky v Mochově, Domažlicích, Poděbradech a Vranovicích. Když se vazby na Daňkovku oslabily, a naopak styky s Českomoravskou se rozvíjely, tak Živnobanka od roku 1878 začala využívat i služeb libeňské firmy. Do Domažlic a Poděbrad dodávala stroje zpravidla Daňkovka, do Mochova a Vranovic Českomoravská. Změna nastala roku 1882, když se prohloubil vztah Živnobanky a Českomoravské. Tehdy banka objednala stroje pro cukrovar v Poděbradech u Českomoravské se zdůvodněním, že „*jest tato firma s Ž. B. v stálém obchodním spojení.*“⁶¹⁵ Když Živnobanka roku 1883 založila Českou společnost pro průmysl cukerní, na kterou

⁶¹³ SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 29–62, Valné hromady ČM 1877–1907; kart. 3, inv. č. 63–69, Valné hromady ČM 1908–1914; f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM, s. 135–136; J. PETRÁŇ – V. FUCHS, *90 let práce a bojů*, s. 55; J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. 13; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 437.

⁶¹⁴ Následující pasáž je založena na protokolech správní rady a výkonného výboru obou subjektů, jež jsou uloženy v AČNB, f. ŽB a v SOA Praha, f. ČM.

⁶¹⁵ AČNB, f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 24. 4. 1882; ŽB/3378/203, Správní rada ŽB 27. 4. 1882.

převedla své cukrovary, subskribovala Českomoravská kvůli obchodním konexím 100 akcií této společnosti.⁶¹⁶ Skrze Jana Topinku a později i Karla Cyrila Neumanna existovalo personální propojení mezi správními radami obou společností. V následujících desetiletích byla Českomoravská pravidelným – ne však výlučným – dodavatelem strojního zařízení pro Cukerní společnost.

Stroje z Českomoravské našly uplatnění i v dalších cukrovarech, při jejichž založení Živnobanka spolupůsobila nebo jež patřily mezi její klienty – např. v Rolnickém akcijním cukrovaru v Lounech, v cukrovarech v Przeworsku, Osijeku, Új-Verbászu nebo Szolnoku. V letech 1884–1885 Živnobanka a Českomoravská koordinovaly svůj postup vůči cukrovaru v Městci Králové, jehož majitel, firma Rudolf Müller, se ocitl v konkurzu. Snažily se zajistit další fungování cukrovaru. Pokud by cukrovar přestal vyrábět, znehodnotila by se jeho aktiva, což by ztížilo možnost vyrovnání věřitelů, mezi něž Živnobanka s Českomoravskou patřily. Začátkem roku 1891 projednávala Českomoravská podobu rekonstrukce v cukrovaru v Bečvárech s Živnobankou, která byla jeho komisionářem.⁶¹⁷ Průsečík klientů nevykazovaly Živnobanka a Českomoravská pouze v cukrovarnictví, ale i v jiných odvětvích např. v pivovarnictví (Český akciový pivovar v Českých Budějovicích, Společenský pivovar pražských sládků a Český plzeňský pivovar). I samotná Živnobanka byla zákazníkem Českomoravské – libeňská strojírna instalovala v budovách banky ústřední topení a trezory.

Těsně před válkou se Živnobanka snažila pomoci Českomoravské s odbytem jejich výrobků mimo hranice monarchie. Od podzimu 1913 vyjednávala o financování dodávek lokomotiv a vagonů pro srbské státní dráhy, na nichž měla Českomoravská participovat. Živnobanka v této věci uzavřela syndikátní smlouvu s vídeňským Boden-Credit-Anstaltem. Dodávky se však nerealizovaly, neboť srbská vláda upřednostnila francouzskou nabídku.⁶¹⁸ V listopadu 1913 odjel vrchní ředitel Českomoravské Bohuslav Mařík do Petrohradu, aby nabídl ruské vládě nákladní automobily pro jejich armádu. Maříka doprovázel náměstek vrchního ředitele Živnobanky Jaroslav Preiss, jenž měl v Rusku dobré obchodní kontakty. Preiss dokonce jednal o věci s ruským ministrem zahraničí Sergejem Dmitrijevičem Sazonovem, který však nabídku Českomoravské nepřijal.⁶¹⁹

⁶¹⁶ SOA Praha, f. ČM, kart. 5, inv. č. 100, Správní rada ČM 7. 5. 1883; AČNB, f. ŽB/3868/2, ČSPC, korespondence (založení společnosti), Účet splátek na akcie.

⁶¹⁷ SOA Praha, f. ČM, kart. 8, inv. č. 166, Výkonný výbor ČM 30. 1. 1891 a 6. 2. 1891.

⁶¹⁸ AČNB, f. ŽB/2703/266, 300, 310, 326, 363, Výkonný výbor ŽB 17. 9., 3. 12., 23. 12. 1913, 3. 2. a 7. 4. 1914; SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 188, Výkonný výbor ČM 21. 2. a 20. 6. 1913; C. NEČAS, *Na prahu české kapitálové expanze*, s. 70.

⁶¹⁹ Bohuslav MAŘÍK, *Životopisné paměti Ing. Dra H. C. Bohuslava Maříka, presidenta Českomoravské-Kolben, Živnostenské banky a Ústředního svazu čsl. průmyslníků v Praze*, Praha 1926, s. 52–53.

Tab. 25: Akcie Českomoravské vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1872–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (zl./K)*	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Deponované akcie u ŽB**
1872	500 000	5 000	0	5
1874	957 800	4 789	0	47
1877	600 000	3 000	0	45
1880	600 000	3 000	120	173
1883	600 000	3 000	30	462
1886	600 000	3 000	0	317
1889	600 000	3 000	35	381
1892	600 000	3 000	0	518
1895	600 000	3 000	1	658
1898	600 000	3 000	0	414
1901	3 158 000	7 895	130	2 966
1904	3 158 000	7 895	103	2 658
1907	3 158 000	7 895	48	2 533
1910	3 158 000	7 895	0	2 861
1913	3 158 000	7 895	10	3 351

* Údaje pro období 1872–1898 jsou ve zl., pro období 1901–1913 v K. Nominální hodnota jedné akcie činila 200 zl. (400 K). V roce 1872 bylo na ni splaceno jen 100 zl.

** Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Českomoravské u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3054/1, ŽB/3056/1, ŽB/3061/1, ŽB/3064/1, ŽB/3067/1, ŽB/3199/1, ŽB/3200/1, ŽB/3233/1, ŽB/3206/1, ŽB/3140/1, ŽB/3143/1, ŽB/3217/1, ŽB/3144/1, ŽB/3220/1, ŽB/3148/1, ŽB/3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3239/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3215/1, ŽB/3241/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, 3447/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1872–1913, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 26: Českomoravská a peněžní ústavy v l. 1900–1913

Rok	Akciový kapitál (K)	Vklady u peněžních ústavů (K)	Dluh u ŽB (K)*	Přebytek u ŽB (K)*	Vklady u ŽB (%)
1900	3 158 000	neuvedeno		22 520	nelze určit
1901	3 158 000	neuvedeno	899 610 ^a		nelze určit
1902	3 158 000	neuvedeno	1 165 650		nelze určit
1903	3 158 000	neuvedeno	13 620		nelze určit
1904	3 158 000	488 439		282 230	57,78
1905	3 158 000	829 729		340 360	41,02
1906	3 158 000	289 032		28 341	9,81
1907	3 158 000	380 077		146 740	38,61
1908	3 158 000	71 848	54 055		0
1909	3 158 000	2 473 864		927 205	37,48
1910	3 158 000	4 333 238		1 117 127	25,78
1911	3 158 000	4 629 595		1 479 845	31,96
1912	3 158 000	3 815 324		1 128 856	29,59
1913	3 158 000	4 315 959		1 537 280	35,62

* Jedná se pouze o stav běžného účtu firmy u banky. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

a – Souhrn za více účtů.

Zdroj: SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 54, 56–60, 62, Valné hromady Českomoravské 1901–1907; kart. 3, inv. č. 63–69, Valné hromady Českomoravské 1908–1914; AČNB, f. ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1900–1913, Dopisovatelé.

Tab. 27: Hospodářské výsledky Českomoravské v l. 1872–1899

Rok	Akciový kapitál (zl.)	Obrat (zl.)*	Čistý zisk (zl.)	Podíl čistého zisku k akciovému kapitálu (%)	Dividenda (%)
1872	500 000	425 000	78 032	15,61	15 (7,5) ^a
1873	500 000	541 000	51 783	10,36	8 (4) ^a
1874	957 800	212 499	139 744 (ztráta)	—	0
1875	1 000 000	322 378	359	0,04	0
1876	600 000	271 198	3 681	0,61	0
1877	600 000	320 304	10 147	1,69	1,5
1878	600 000	401 746	22 937	3,82	3
1879	600 000	492 000	81 532	13,59	7,5
1880	600 000	720 000	136 886	22,81	10
1881	600 000	714 666	76 157	12,69	7,5
1882	600 000	823 528	85 849	14,31	7,5
1883	600 000	1 066 476	82 805	13,80	7,5
1884	600 000	1 250 000	66 496	11,08	6
1885	600 000	600 000	45 864	7,64	6
1886	600 000	600 000	46 924	7,82	6
1887	600 000	1 000 000	48 066	8,01	6
1888	600 000	1 500 000	75 956	12,66	7,5
1889	600 000	1 800 000	78 549	13,09	7,5
1890	600 000	1 800 000	85 327	14,22	8
1891	600 000	1 500 000	73 331	12,22	8
1892	600 000	1 637 092	75 398	12,57	8
1893	600 000	1 900 000	97 284	16,21	8
1894	600 000	2 000 000	96 852	16,14	8
1895	600 000	1 500 000	58 058	9,68	7,5
1896	600 000	1 700 000	59 831	9,97	7,5
1897	600 000	1 613 000	70 516	11,75	7,5
1898	600 000	2 000 000	72 872	12,15	7,5
1899	1 200 000	3 000 000	151 026	12,59	10

Pozn. Nominální hodnota jedné akcie činila 200 zl.

* Některé údaje jsou pouze přibližné.

a – V letech 1872 a 1873 byly akcie splaceny z 50 %, tj. 100 zl. Vyšší údaj odpovídá dividendě na splacenou hodnotu akcie, nižší na její nominální hodnotu.

Zdroj: SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 25–46, 48–53, Valné hromady Českomoravské 1873–1900; f. ČKD, J. NOŽIČKA, Strojopis o historii ČM; J. MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny*, s. 93.

Tab. 28: Hospodářské výsledky Českomoravské v l. 1900–1913

Rok	Akciový kapitál (K)	Obrat (K)	Čistý zisk (K)	Přenos z minulého roku (K)	Celkový zisk (K)	Podíl čistého zisku k akciovému kapitálu (%)	Dividenda (%)*
1900	3 158 000	6 000 000	284 101	88 944	373 044	9	10
1901	3 158 000	7 750 000	300 280	66 629	366 909	9,51	8
1902	3 158 000	4 100 000	148 219	109 427 ^a	257 647	4,69	6
1903	3 158 000	5 000 000	298 849	40 134	338 982	9,46	7
1904	3 158 000	5 000 000	423 939	42 295	466 234	13,42	10
1905	3 158 000	5 300 000	542 086	není	542 086	17,17	12
1906	3 158 000	7 000 000	597 502	není	597 502	18,92	13
1907	3 158 000	7 800 000	585 778	není	585 778	18,55	13
1908	3 158 000	10 300 000	805 780	není	805 780	25,52	15
1909	3 158 000	11 100 000	903 280	není	903 280	28,60	16
1910	3 158 000	10 000 000	802 060	není	802 060	25,40	16
1911	3 158 000	8 200 000	905 000	není	905 000	28,66	18
1912	3 158 000	10 500 000	909 460	není	909 460	28,80	19
1913	3 158 000	13 250 000	1 378 080	není	1 378 080	43,64	20

Pozn.: Hodnoty čistého zisku, přenosu a celkového zisku byly zaokrouhleny na celé K, takže v několika případech se součet čistého zisku a přenosu odlišuje o 1 K od celkového zisku.

* Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

a – Včetně do zisku přesunutých rezerv pro pochybné požadavky 50 000 K.

Zdroj: SOA Praha, f. ČM, kart. 2, inv. č. 54, 56–60, 62, Valné hromady Českomoravské 1901–1907; kart. 3, inv. č. 63–69, Valné hromady Českomoravské 1908–1914; kart. 13, inv. č. 270, Balance 1912; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd, 2, Wien 1914, s. 436–437.

4.3. Pražská akciová strojírna

Další z tradičních pražských strojíren byla „Rustonka“, jak se říkalo firmě s názvem Pražská akciová strojírna. Na začátku druhého desetiletí 20. století zažívala bouřlivý rozvoj a stala se lídrem koncentračních snah v českém strojírenství. V roce 1910 fúzovala se strojírenskou firmou Bromovský, Schulz & Sohr, jejíž závody v Hradci Králové a Adamově převzala. V roce 1911 získala strojírnou, slévárnu a kotlárnou smíchovské firmy F. Ringhoffer.⁶²⁰ Souběžně s touto druhou transakcí byl počet členů správní rady Rustonky zvýšen na 20, přičemž jedno místo v ní mělo připadnout jedné nacionálně české bance. Pražský advokát Josef Šupich a člen správní rady Rustonky a její významný akcionář Karel Schulz⁶²¹ usilovali o to, aby to byla Živnobanka,

⁶²⁰ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 199.

⁶²¹ Na mimořádné valné hromadě Rustonky z 13. března 1911 držel cca 10 % akcií. SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 671, sign. Sp III–22, Mimořádná valná hromada 13. 3. 1911.

jež byla ochotna kandidovat člena své správní rady Jindřicha Ronze.⁶²² Zvolení zástupce Živnobanky se jim však nakonec prosadit nepodařilo.⁶²³

Na jaře 1914 se Rustonka ocitla ve vážných ekonomických potížích. Bilance za uplynulý rok skončila s hrozivou ztrátou 5 854 806 K při akciovém kapitálu 14 mil. K. Schodek byl způsoben nedostatkem zakázek, výrazným překročení rozpočtu při prováděných investicích v areálech podnikových strojírén a z toho vyplývajícími vysokými debetními úroky z vypůjčeného kapitálu a špatným výsledkem strojírny Sängerrhäuser v Uhrách, s níž Rustonka tvořila zájmové společenství.⁶²⁴ Za této situace se vyskytla pro Živnobanku příležitost získat určitý vliv v Rustonce. Člen správní rady pražské firmy Josef Bromovský navštívil v květnu 1914 vrchního ředitele Živnobanky Apolla Růžičku a nabídl mu, aby se Živnobanka zúčastnila sanace strojírny a jejího dalšího úvěrování. Výkonný výbor banky to však s poukazem na nepříznivou hospodářskou a politickou situaci odmítl.⁶²⁵ Banka nepochybně nechtěla investovat prostředky do firmy, nacházející se v tak špatném stavu, kde nebyla záruka návratnosti vložených prostředků. V létě 1914 pak došlo k sanaci Rustonky, jejíž součástí bylo i připojení strojírny Škodových závodů v Plzni. Vznikl mohutný strojírenský koncern Spojené strojírny, dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer v Praze s rozhodujícím vlivem Škodových závodů.⁶²⁶

4.4. Novák & Jahn, akciová továrna na stroje

V roce 1911 Živnobanka akcionovala pražskou strojírnu Novák & Jahn, jejíž továrna se nacházela v Bubnech. Jednalo se o tradiční podnik, který se specializoval na výrobu pivovarských a lihovarských strojů a patřil v tomto oboru k nejvýznamnějším firmám v českých zemích. Přes 30 let svého trvání zařídil nebo rekonstruoval více než 800 pivovarů a 500 lihovarů, a to nejen v Předlitavsku, ale i Uhrách a v cizině. Veřejnými společníky společnosti byli Josef Vincenc Novák a Richard Jahn a závod po technické stránce vedli jejich synové Ladislav Novák a Jaroslav Jahn. Byla to tedy typická rodinná firma. Přeměna v akciovou společnost měla podniku přinést nové finanční prostředky, což by umožnilo jeho

⁶²² AČNB, f. ŽB/2681/263, 269, Výkonný výbor ŽB 2. 3. a 9. 3. 1911.

⁶²³ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 45, 1912, Bd. 2, Wien 1911, s. 403.

⁶²⁴ Finanční listy 11, 17. 5. 1914, č. 20, s. 6; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 457–459.

⁶²⁵ AČNB, f. ŽB/2703/379, Výkonný výbor ŽB 12. 5. 1914.

⁶²⁶ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 204–205; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 457–459.

další rozšíření. To bylo nutné, neboť ve stávající podobě nebyl schopen uspokojovat rostoucí poptávku po svých výrobcích.⁶²⁷

Akciový kapitál obnášel 2 miliony K a skládal se z 5 000 akcií po 400 K. V rámci vyrovnání ceny za továrnu, kterou nová akciová společnost převzala, obdrželi původní majitelé 2 500 akcií v nominální hodnotě 1 mil. K. Zbylých 2 500 akcií bylo vyloženo k subskripci, která probíhala v prosinci 1910 u Živnobanky a jejích filiálek. Subskripce skončila úspěchem. Celkem se upsalo 2 834 akcií, takže 334 kusů bylo upsáno navíc. Samotná Živnobanka subskribovala 100 akcií.⁶²⁸

Ustavující valná hromada firmy Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze se konala 30. června 1911. Na účet akciové společnosti se však továrna vedla již od 1. ledna 1911. Správní rada společnosti byla sedmičlenná a Živnobanka v ní měla velmi silné postavení. Vyslala do ní tři své zástupce: prvního místopředsedu správní rady Bedřicha Jahna, člena správní rady a výkonného výboru Františka Malinského a náměstka vrchního ředitele Jaroslava Preisse, tedy své vrcholové představitele. Bedřich Jahn, který byl zároveň bratrem Richarda Jahna a patřil tedy do rodiny původního majitele, byl zvolen místopředsedou správní rady. Jejím předsedou se stal kníže Bedřich Lobkowicz. Ve správní radě zasedli i Josef Vincenc Novák a Richard Jahn. Všichni uvedení pánové působili v uvedených funkcích v akciové strojírně Novák & Jahn i roku 1914. Mezi revizory Živnobanka svého zástupce neměla. Řediteli závodu byli jmenováni Jaroslav Jahn a Ladislav Novák.⁶²⁹

Ustavující valné hromady se zúčastnilo osobně či v zastoupení 130 akcionářů s 4 581 akciemi a 454 hlasy. Rodiny bývalých majitelů – Novákovi a Jahnovi – disponovali 3 203 akciemi a 319 hlasy (cca 70 %), takže s přehledem valnou hromadu ovládali. Jejich reálná akciová držba byla však nižší, neboť Ladislav Novák zastupoval 69 akcionářů s 533 akciemi a 52 hlasy. Vlastnili tak okolo 2 700 akcií. Druhou nejsilnější skupinou na valné hromadě byla Živnobanka. Její funkcionáři hlasovali s 995 akciemi, které odpovídaly 98 hlasům (cca 22 %). Většinu hlasů bance přineslo zastupování dalších akcionářů – její manažeri Jaroslav Preiss a Ladislav Šourek hlasovali za 35 akcionářů s 800 akciemi s 80 hlasy.⁶³⁰ Při valné hromadě, jež

⁶²⁷ P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 117, 142–143; AČNB, f. ŽB/3757/2, Prospekt o přeměně firmy Novák & Jahn ve společnost akciovou prosinec 1910.

⁶²⁸ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Stanovy 1910, § 6; Seznam upisovatelů akcií; AČNB, f. ŽB/3757/2, Prospekt o přeměně firmy Novák & Jahn ve společnost akciovou prosinec 1910; ŽB/2681/218, 240, 249, Výkonný výbor ŽB 1. 12. 1910, 14. 1. 1911 a 1. 2. 1911.

⁶²⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Ustavující valná hromada a schůze správní rady 30. 6. 1911; Finanční listy 8, 2. 7. 1911, č. 27, s. 2; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 496.

⁶³⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Ustavující valná hromada 30. 6. 1911. Akcie Bedřicha Jahna připočítávám vždy k Živnobance.

se konala o rok později, 25. května 1912, bylo rozložení sil téměř identické. Sešlo se na ní 3 830 akcií a 374 hlasů, z toho na rodiny bývalých majitelů připadlo 2 740 akcií a 274 hlasů (cca 72 %), na Živnobanku 872 akcií a 81 hlasů (cca 22 %).⁶³¹ V portfoliu měla Živnobanka přitom na konci roku 1911 176 akcií společnosti. Banka profitovala z toho, že v jejím depotu se v letech 1911–1914 nacházelo alespoň 80 % akcií firmy (viz tab. 29).

I po akcionování si tedy ve společnosti zachovali hlavní slovo představitelé původní rodinné firmy. Drželi nadpoloviční balík akcií a dále se podíleli na jejím řízení, ať už jako správní radové nebo ředitelé společnosti. Kontinuita podniku tím byla zachována. Novákovi a Jahnovi se však museli ohlížet na zájmy Živnobanky, jež přeměnu v akciovou společnost provedla a ve vedení byla rovněž zastoupena. Ve správní radě měli stejný počet zástupců, za předpokladu, že Bedřicha Jahna budeme počítat do obou táborů.

Strojírna Novák & Jahn přistoupila po ustavení akciové společnosti k investicím, přičemž většinu z nich provedla hned v prvním roce 1911. Zakoupila část pozemků bývalé Kudliczovy strojírny a rozšířila své dílny. Zřídila novou kotlárnou a zvětšila strojírnu, která byla vybavena moderními obráběcími stroji. Hodnota fixního kapitálu stoupla o 344 931 K z 1 035 000 K na 1 379 931 K.⁶³² V roce 1912 se fixní kapitál ještě zvýšil o 85 281 K, ale v následujícím roce nastal kvůli odpisům pokles (viz tab. 30). V důsledku recese vyvolané balkánskými válkami přestala firma s investicemi.

Firma financovala svůj rozvoj primárně díky navyšování základního jmění. V červnu 1912 „*následkem podstatného rozšíření závodu i jeho obchodů*“ zvýšila akciový kapitál z 2 na 2,5 mil. K. Bylo vydáno 1 250 akcií v nominální hodnotě 400 K, jež byly přednostně nabídnuty stávajícím akcionářům. Na čtyři staré akcie mohli odebrat jednu novou akcii v kurzu 455 K. Akcie, jež nepřevzali, byly nabídnuty neakcionářům v kurzu 480 K za kus. Subskripci zajišťovala Živnobanka a její filiálky. Emise skončila úspěchem, přičemž drtivou většinu nových akcií (1 204) získali dosavadní akcionáři. Na neakcionáře zbylo pouze 46 akcií.⁶³³ Živnobanka na ni připadající akcie odebrala. Když však na podzim nastal neklid na akciových trzích, tak některé akcie odprodala. Další akcí se zbavila v roce 1913 a uzavřela je s pouhými 45 akciemi na nostru (viz tab. 29).⁶³⁴ Zvýšení akciového kapitálu ani to, že Živnobanka snížila svou akciovou držbu, nijak nezměnilo rozložení sil na valných hromadách společnosti. Na valné hromadě z 27. dubna 1914 bylo přítomno 4 935 akcií a 478 hlasů, přičemž

⁶³¹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Valná hromada 25. 5. 1912.

⁶³² AČNB, f. ŽB/3757/2, Prospekt o zvýšení akciového kapitálu fy Novák & Jahn 12. 6. 1912; ŽB/2681/206, 234, 323, Výkonný výbor ŽB 3. 11. 1910, 4. 1. a 30. 6. 1911; Finanční listy 8, 3. 9. 1911, č. 36, s. 2.

⁶³³ Finanční listy 9, 12. 5. 1912, č. 20, s. 2; AČNB, f. ŽB/3757/2, Prospekt o zvýšení akciového kapitálu fy Novák & Jahn 12. 6. 1912; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Správní rada 15. 5. 1913.

⁶³⁴ AČNB, f. ŽB/2703/61, 103, Výkonný výbor ŽB 11. 7. a 17. 10. 1912.

na rodiny Nováků a Jahnů připadalo 3 424 akcií a 340 hlasů (cca 70 %) a na Živnobanku 1 224 akcií a 113 hlasů (cca 24 %). Většina hlasů Živnobanky opět pramenila ze zastupování cizích akcionářů.⁶³⁵

Pokud jsme konstatovali, že firma Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze hradila svoji činnost primárně z vlastního jmění, neznamená to, že nevyužívala úvěr. Již před ustavením společnosti měla u Živnobanky k dispozici akceptační úvěr ve výši 250 000 K. V září 1911 jí banka poskytla kontokorentní úvěr 1 mil. K, jenž byl kryt depotními akcepty firmy. Strojírna však nečerpala úvěr v plné výši – v největším závazku byla na konci roku 1912, a to 300 710 K (viz tab. 30). Začátkem listopadu 1913 dlužila na běžném účtu 229 356 K a 856 990 K v rámci eskontu rimes. O tomto druhém úvěru v protokolech banky jinak chybí zmínky, takže není zřejmé, kdy byl povolen a zda se jednalo pouze o přechodnou výpůjčku, či dlouhodobější záležitost.⁶³⁶

Obecně se dá konstatovat, že akcionování strojírny Novák & Jahn patří k úspěšným případům zakladatelské činnosti Živnobanky. Firma prosperovala, a to i během předválečné recese (viz tab. 30).⁶³⁷ Vyplácená dividenda obnášela za léta 1911–1913: 6 %, 6 %, 5 %. I počátkem války ovlivněný rok 1914 skončil čistým ziskem (125 795 K) a akcionáři se mohli těšit z dividendy 4 %.⁶³⁸ Bylo to tím, že i před akcionováním se jednalo o etablovaný a solidní podnik.

⁶³⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1688, sign. B III–180, Valná hromada 27. 4. 1914.

⁶³⁶ AČNB, f. ŽB/3647/316, Výkonný výbor ŽB 12. 11. 1908; ŽB/939/408, 316, Výkonný výbor-úvěry ŽB 23. 9. 1911 a 5. 11. 1913.

⁶³⁷ Finanční listy 11, 1. 3. 1914, č. 9, s. 3; 3. 5. 1914, č. 18, s. 3–4.

⁶³⁸ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 512–513.

Tab. 29: Vztah ŽB k firmě Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze v l. 1911–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB*	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1911	2 000 000	5 000	176	70 400 (3,52 %)	4 279	1 711 600 (85,58 %)
1912	2 500 000	6 250	142	56 800 (2,27 %)	5 067	2 026 800 (81,07 %)
1913	2 500 000	6 250	45	18 000 (0,72 %)	5 025	2 010 000 (80,40 %)
1914	2 500 000	6 250	70	28 000 (1,12 %)	5 000	2 000 000 (80 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií firmy Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3215/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1911–1914, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 30: Hospodářské ukazatele firmy Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze v l. 1911–1913

Rok	Akciový kapitál (K)	Fixní kapitál (K)	Dluh u ŽB (K)*	Čistý zisk (K)	Dividenda (%)
1911	2 000 000	1 379 931	213 170	191 403	6
1912	2 500 000	1 465 212	300 710	214 026	6
1913	2 500 000	1 440 911	122 701	163 925	5

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Jedná se pouze o dluh firmy na běžném účtu.

Zdroj: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912 – Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914; AČNB, f. ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1911–1913, Dopisovatelé.

4.5. Továrny na výrobu zemědělských strojů

Důležitou součástí aktivit Živnobanky ve strojírenství byly vztahy k podnikům na výrobu zemědělských strojů. První stroje v zemědělství se v českých zemích začaly uplatňovat od poloviny 19. století. Nejdříve se objevily na šlechtických velkostatech, které potřebovaly nahradit lidskou pracovní sílu, o kterou přišly se zrušením roboty. Výhody mechanizace zemědělství byly zřejmé, umožňovala rychlejší, kvalitnější, dřívější a levnější zvládnutí zemědělských prací. Vedla tedy k větší produktivitě, intenzitě a rentabilitě výroby. Masovému

rozšíření zemědělských strojů bránila jejich pořizovací cena, stroje si proto zpočátku mohly obstarat jen velkostatkáři či velcí zemědělci. To se postupně měnilo od 70. a 80. let 19. století, kdy v českých zemích vznikla řada větších závodů na zemědělské stroje a nářadí. Sériová výroba a vzájemná konkurence podniků vedly k snížení cen strojů. Ty se díky tomu mohly rozšířit do středních zemědělských hospodářství. V malovýrobě bylo používání strojů vzácnější a jejich kvalita a výkonnost byly horší. Na druhou stranou užití techniky i v menších hospodářstvích umožňovala na venkově působící strojní družstva, jež zajišťovala nákup a společné využívání strojů.⁶³⁹

Roku 1902 se nacházelo v českých zemích celkem 810 podniků na výrobu a opravu zemědělských strojů, které byly teritoriálně poměrně rozloženy v agrárních oblastech. Větší firmy se nacházely v Praze, Brandýse nad Labem, Staré Boleslavi, Roudnici nad Labem, Chebu, Blansku a okolí, Přerově a v Prostějově. Podíl českých zemí na průmyslu zemědělských strojů v rámci Předlitavska činil 64 %.⁶⁴⁰ Jednalo se o jedno z profilujících odvětví nacionálně českého podnikatelstva, v 90. letech 19. století produkce zemědělských strojů reprezentovala zhruba třetinu strojírenské výroby nacházející se v českých rukou.⁶⁴¹

Koncem prvního decennia 20. století se Živnobanka rozhodla významně angažovat v průmyslu zemědělských strojů. Zahájila „*akci ve prospěch průmyslu zemědělských strojů*“ a „*k ozdravení tohoto tak důležitého českého průmyslu*.“⁶⁴² Ředitel Živnobanky Jaroslav Preiss stál u zrodu nacionálně české podnikatelské organizace Svaz továrníků a výrobců hospodářských strojů, jež se ustavila v květnu 1910 a stal se jejím tajemníkem.⁶⁴³ Dále se Živnobanka rozhodla vybudovat velký a konkurenceschopný závod na výrobu zemědělských strojů. Banku k tomu motivoval stále stoupající odbyt těchto mechanismů a s tím související

⁶³⁹ Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010, s. 278–285, 349–352; Jaroslav PÁTEK, *Racionalizace zemědělské výroby mechanizací v českých zemích v první polovině 20. století*, Praha 1971; Leoš JELEČEK, *Zemědělská revoluce a technickovědecká revoluce v zemědělství*, in: *Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše*, Praha 1982, s. 161–184; Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.), *Úvahy a stati o agrární modernizaci v českých zemích. In memoriam hospodářského historika Jaroslava Pátka*, Praha 2015; Zdeněk TEMPÍR, *Zemědělství*, in: *Studie o technice v českých zemích 1800–1918 II.*, Praha 1984, s. 9–78; Luboš ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství v Brandýse nad Labem do roku 1914. (Největší česká specializovaná továrna na výrobu secích strojů František Melichar)*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 11, 1991, s. 20.

⁶⁴⁰ Karel BEDNÁŘ, *Rozmístění průmyslu v českých zemích na počátku 20. století (1902)*, Praha 1970, s. 79, 94–95.

⁶⁴¹ Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, „*Devadesát pět tisíc pluhů Bächerových pracuje ve všech dílech světa*“. *Firma Rudolf Bächer z Roudnice nad Labem*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 61.

⁶⁴² AČNB, f. ŽB/110/6, ŽB F. & J. Kovářik 23. 2. 1909

⁶⁴³ *Zemědělské zprávy* 1. 6. 1910, č. 11, s. 201; *Vrchnímu řediteli JUDru Jaroslavu Preissovi k jeho šedesátinám*, Praha 1930, s. 10–11; Eduard KUBŮ – Jiří ŠTAIF, *Česká hospodářská elita 1890–1918. Pojmy, reprezentace, ambice*, in: Tomáš Dvořák – Radomír Vlček – Libor Vykoupil (eds.), *Milý Bore...Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003, s. 120.

konjunktura, které toto odvětví zažívalo. V roce 1909 proto nabídla akcionování prostějovské firmě F. & J. Kovářik.

4.5.1. Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik

Počátky firmy bratří Kovářiků sahaly do roku 1894, kdy Josef Kovářik založil v Prostějově malou továrnu na výrobu orných a secích strojů. O dva roky později přibral za společníka svého staršího bratra Františka Kovářika. Josef Kovářik měl na starosti obchodní vedení podniku, František Kovářik jej řídil po technické stránce. Firma postupně rozšiřovala sortiment a na konci prvního desetiletí 20. století vyráběla širokou paletu zemědělských strojů a souvisejících produktů. Mezi zákazníky byly oblíbené zejména benzinové motory, lokomobily menšího typu, dále secí a žací stroje či mlátičky.⁶⁴⁴

To, že Živnobanka usilovala o vybudování velkého závodu na zemědělské stroje na základě firmy F. & J. Kovářik, nebylo náhodné, s firmou ji totiž pojily obchodní styky. Živnobanka úvěrovala společnost již v letech 1896–1898 prostřednictvím brněnské filiálky. Povolný úvěr se postupně vyšplhal na částku 15 000 zl. K obnovení úvěrové spolupráce došlo po založení filiálky Živnobanky v Prostějově roku 1906. V roce 1907 byl v prostějovské filiálce firmě schválen úvěr do výše 250 000 K proti postupu faktur. Následující rok tatáž filiálka poskytla podniku úvěr na běžném účtu v obnosu 50 000 K, který byl v únoru 1909 zvýšen na 100 000 K. Firma úvěr kryla svými akcepty. Ve stejném měsíci prostějovská filiálka povolila společnosti eskontní úvěr v sumě 40 000 K.⁶⁴⁵

Bratři Kovářikové s nabídkou Živnobanky souhlasili. Přeměnu v akciovou společnost chápaly jako vhodnou příležitost k posílení své pozice vůči konkurenční firmě Wichterle, sídlící rovněž v Prostějově a vyrábějící prakticky stejný sortiment.⁶⁴⁶ Bylo plánováno, že jejich závod bude značně rozšířen jak z hlediska výroby (ta měla být až zdvojnásobena), tak z hlediska obchodní organizace.⁶⁴⁷

Akciová společnost, pro niž byl zvolen název Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik, se konstitovala 16. ledna 1910. Jejím sídlem byl Prostějov. Akciový kapitál obnášel 1,8 milionu K a skládal se z 4 500 akcií v nominální hodnotě 400 K. Společnost

⁶⁴⁴ Jiří KOHLÍČEK – Michaela KVAPILOVÁ NOVÁKOVÁ, *Wikov. Továrna automobilů. Díl I. Wichterle & Kovářik, a. s., Prostějov*, Olomouc 2014, s. 26–27; Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond Wichterle a Kovářik, a. s., Prostějov (dále f. Wikov), část KOV, kart. 66, inv. č. 1, Prospekt o přeměně fy v a. s. ze září 1909.

⁶⁴⁵ AČNB, f. ŽB/1785/138, 152, 178, 204, Výkonný výbor ŽB 11. 9. 1896, 3. 2., 7. 9. 1897 a 1. 6. 1898; ŽB/2690/172, 180, Správní rada ŽB 23. 9. 1897 a 17. 6. 1898; ŽB/3647/128, 246, 357, 367, Výkonný výbor ŽB 19. 9. 1907, 9. 6. 1908, 9. 2. 1909 a 27. 2. 1909.

⁶⁴⁶ J. KOHLÍČEK – M. KVAPILOVÁ NOVÁKOVÁ, *Wikov. Továrna automobilů. Díl I.*, s. 30.

⁶⁴⁷ Finanční listy 6, 26. 9. 1909, č. 39, s. 4–5.

převzala od bratrů Kováříků jejich strojírenskou továrnu a slévárnu železa, a to se zpětnou platností od 1. listopadu 1909, takže od tohoto data se již pracovalo na její účet. Kováříkové za tento aport obdrželi 1 934 akcií nové společnosti (773 600 K). Celkově převzali 2 073 akcií a byli nejvýznamnějšími akcionáři firmy. Zbýlých 2 427 akcií si podělila řada malých akcionářů.⁶⁴⁸

Správní rada Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářík byla osmičlenná. Živnobanku v ní zastupoval ředitel Jaroslav Preiss. Zatímco správní rada se scházela zhruba jednou za čtvrt roku, bezprostřední správou obchodů a vyřizování běžných záležitostí byl pověřen výkonný výbor, skládající se ze čtyř členů správní rady. Preiss členem výkonného výboru nebyl. Živnobanka to vyřešila tak, že do představenstva své prostějovské filiálky povolala Karla Kaisera, který ve výkonném výboru Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářík zasedl. Díky němu měla přehled o tom, co se ve výkonném výboru firmy odehrává. Kontrolu nad hospodařením podniku Živnobance zajišťovalo to, že dirigent její prostějovské filiálky František Bělohříbek byl zvolen jedním ze dvou jeho revizorů. Firmu nadále vedli František a Josef Kováříkové. Oba zasedli ve správní radě a František Kovářík se stal jejím předsedou. Rovněž působili ve výkonném výboru a prameny o nich mluví jako o ředitelích společnosti, později jako o úřadujících správních radech.⁶⁴⁹ Do počátku války ve vedoucích orgánech společnosti nedošlo k žádné změně.⁶⁵⁰

Od okamžiku, kdy bylo rozhodnuto o zřízení akciové společnosti, začalo její vedení provádět v závodě rozsáhlé investice. V následujících letech docházelo k jeho neustálému rozšiřování. Zakoupily se nové pozemky, postavily se další tovární objekty (administrativní budova, nová skladiště, nové dílny), stávající objekty byly zvětšeny a pořídily se nové moderní obráběcí stroje.⁶⁵¹ Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářík získávala finance na zmíněné investice a stoupající potřebu provozního kapitálu dvěma způsoby. Prvním bylo zvyšování akciového kapitálu. Na konci roku 1910 firma emitovala 1 750 akcií v nominální hodnotě 400 K, čímž stoupl akciový kapitál z 1,8 mil. K na 2,5 mil. K. Na přelomu roku 1911/1912 došlo k vydání dalších 1 250 akcií, takže akciový kapitál činil již 3 mil. K. Obě emise zajišťovala Živnobanka.⁶⁵² Druhým způsobem bylo čerpání úvěru u Živnobanky. Banka

⁶⁴⁸ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 2, inv. č. 273, Stanovy 1909; kart. 2, inv. č. 28, Smlouva 16. 1. 1910; kart. 1, inv. č. 16, Zařizující výbor 22. 11. 1909; Ustavující valná hromada 16. 1. 1910; kart. 1, inv. č. 18, Seznam akcionářů, leden 1910.

⁶⁴⁹ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Zařizující výbor 25. 10. 1909; Ustavující valná hromada 16. 1. 1910; Správní rada 16. 1. 1910; Správní rada 24. 2. 1913; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 76.

⁶⁵⁰ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16 a 17, Protokoly ze schůzí orgánů společnosti 1910–1914.

⁶⁵¹ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Protokoly ze schůzí orgánů společnosti 1909–1912.

⁶⁵² Finanční listy 7, 27. 11. 1910, č. 48, s. 3; 18. 12. 1910, č. 51, s. 3; Finanční listy 8, 17. 12. 1911, č. 51, s. 2; Finanční listy 9, 14. 1. 1912, č. 3, s. 2; AČNB, f. ŽB/2681/389, Výkonný výbor ŽB 23. 11. 1911.

byla v tomto ohledu velmi vstřícná a společnost podporovala. Ostatně Jaroslav Preiss se ve správní radě firmy plně ztotožňoval s prováděnými investicemi, přičemž argumentoval, že bez rozšíření by nemohla být udržena konkurenceschopnost firmy.⁶⁵³

V červenci 1909, tedy ještě před samotným ustavením akciové společnosti, povolila Živnobanka firmě F. & J. Kovářík akceptační úvěr do výše 100 000 K ke stavbě skladiště, administrativní budovy a velké montovny. V únoru 1910 byl stanoven úvěrový rámec Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářík na běžném účtu částkou 200 000 K. Úvěr byl zajištěn akcepty firmy a byl čerpán u prostějovské filiálky Živnobanky. Záhy však přestal stačit a byl v rychlém sledu dvakrát zvýšen: v dubnu o 500 000 K na 700 000 K a v červenci o 400 000 K na 1,1 mil. K. K dalšímu navýšení kontokorentního úvěru došlo roku 1911, a to celkem o 1,4 mil. K. Od května činil úvěrový limit 1,5 mil. K a od září dokonce 2,5 mil. K.⁶⁵⁴

V prvních měsících roku 1912 se správní rada Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářík rozhodla provést rozsáhlý investiční program. Měly být postaveny stolárna pro výrobu velkých strojů s parním pohonem, třípatrová montovna malých strojů, montovna velkých strojů, tovární vlečka a kotlárna. Celkový náklad byl odhadován na cca 760 000 K. Kvůli tomu měla být provedena nová emise akcií, ale až na konci roku. Do té doby měly být investice financovány prostřednictvím úvěru u Živnobanky. Stávající úvěr 2,5 mil. K však k tomu nestačil, takže banka povolila firmě k její žádosti v dubnu mimořádný stavební úvěr 250 000 K a v srpnu jí zvýšila kontokorentní úvěr o 200 000 K na 2,7 mil. K, avšak s podmínkou, že po provedeném zvýšení akciového kapitálu splatí část ve výši 1,75 mil. K.⁶⁵⁵

Nově zřízené tovární prostory začaly fungovat na jaře 1913. Důležitá pro podnik byla zejména kotlárna. Díky ní mohl zahájit výrobu nových produktů: stacionárních lokomobil pro přehřátou páru a lokomobilových kotlů.⁶⁵⁶ Kvůli tomuto rozšíření závodu stoupl fixní kapitál společnosti v účetním roce 1912/13 o více než 1 mil. K z 2 402 447 K na 3 425 431 K. Celkově se toto konto během čtyř let fungování akciové společnosti více než zčtyřnásobilo – z 773 600 K⁶⁵⁷ na výše uvedenou sumu. Analogicky rostl obrat společnosti. Zatímco za první účetní rok

⁶⁵³ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Správní rada 11. 7. 1910, 20. 11. 1911 a 29. 1. 1912.

⁶⁵⁴ AČNB, f. ŽB/3647/435, Výkonný výbor ŽB 17. 7. 1909; ŽB/2681/81, 113, 155, Výkonný výbor ŽB 12. 2., 20. 4. a 14. 7. 1910; ŽB/939/351, 407, Výkonný výbor ŽB-úvěry 4. 5. a 21. 9. 1911.

⁶⁵⁵ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Správní rada 29. 1. a 29. 3. 1912; Výkonný výbor 30. 4. a 8. 8. 1912; AČNB, f. ŽB/939/493, 126, Výkonný výbor ŽB-úvěry 13. 4. a 8. 8. 1912.

⁶⁵⁶ Finanční listy 10, 6. 7. 1913, č. 27, s. 2; 2. 11. 1913, č. 44, s. 3.

⁶⁵⁷ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 2, inv. č. 273, Stanovy 1909, § 2.

1909/10 bylo vyfakturováno zboží v sumě 1 917 000 K, za rok 1912/13 to bylo již ve výši 3 298 000 K.⁶⁵⁸

Na podzim 1912 Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik přistoupila k plánovanému zvýšení akciového kapitálu. To však nedopadlo dle jejích představ. Výkonný výbor společnosti začátkem září 1912 navrhl, aby se vydalo 3 750 nových akcií po 400 K v úhrnném obnosu 1,5 mil. K. Do věci se však vložil Jaroslav Preiss, který upozornil Františka Kovářika, že situace na peněžním trhu není příznivá a že se pravděpodobně nepodaří všechny emitované akcie umístit. Navíc klienti si běžně u Živnobanky na upisování akcií půjčovali. Banka jim lombardovala akcie do určité výše, takže nemuseli za ně složit celou částku. Za panujících poměrů by podle Preisse uvažovali o převzetí akcií jen v případě většího lombardu ze strany banky (minimálně 50 % ceny akcií). Živnobance by se tak emise prodražila. Preiss z těchto důvodů navrhl, aby se zvýšil akciový kapitál jen o 1 mil. K. Správní rada strojírny se jeho doporučením řídila a v polovině září se usnesla emitovat jen 2 500 akcií. Akciový kapitál by tím stoupl ze 3 na 4 mil. K. Emisní kurz byl stanoven na 460 K za akcii pro dosavadní akcionáře a 490 K pro neakcionáře. Termín subskripce, kterou měla opět na starosti Živnobanka, byl určen až na listopad.

Mezitím však začal válečný konflikt na Balkáně, který destabilizoval kapitálové trhy a ukončil období hospodářské konjunktury v monarchii. Za této situace skončila emise nezdarem. Nepodařilo se rozprodat všechny akcie, i přesto, že zájemcům byly poskytovány slevy na emisním kurzu a společnosti se v minulých letech ekonomicky dařilo a vyplácela pravidelnou dividendu: 6,82 %, 6,5 %, 6,5 % (srov. tab. 32). Do února 1913 se upsalo jen 1 787 z 2 500 akcií, zbývalo tedy umístit 713 akcií. Ačkoliv Preiss ještě na začátku roku 1912 sliboval, že Živnobanka si vezme na nostro akcie, které se případně neupíší, nyní to – za zhoršené hospodářské situace – odmítl. Z jeho iniciativy se nakonec utvořil ze členů správní rady prostějovské firmy syndikát, který tyto akcie převzal. Živnobanka povolila syndikátu v dubnu 1913 lombardní úvěr do plné emisní ceny akcií (460 K za kus). Od února se podařilo ještě nějaké akcie realizovat, takže se tehdy v syndikátu nacházelo 684 akcií. Povolný úvěr proto činil 314 640 K. Prostějovská filiálka Živnobanky byla pověřena, aby akcie odprodávala. To se jí však příliš nedařilo, k 30. červnu 1914 bylo v syndikátu 654 akcií, tedy jen o 30 méně.⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ Finanční listy 9, 3. 11. 1912, č. 45, s. 2; MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Výkonný výbor 16. 10. 1913.

⁶⁵⁹ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Správní rada 29. 1. a 16. 9. 1912; Výkonný výbor 5. 9. a 24. 10. 1912; inv. č. 21, IV. emise akcií; kart. 2, inv. č. 33 J. Preiss F. Kovářikovi 4. 2. 1913; kart. 2, inv. č. 35, Oznámení o prodaných akciích; kart. 2, inv. č. 37, Účet syndikátních akcií 30. 6. 1914; AČNB, f. ŽB/939/230, Výkonný výbor ŽB-úvěry 15. 4. 1913.

Jaký dopad měly tři nové emise od založení Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářik na rozložení kapitálového vlivu ve firmě? To je těžké určit, neboť jsem neměl k dispozici prezenční listiny z valných hromad společnosti.⁶⁶⁰ Přesto se dá konstatovat, že ačkoliv bratři Kovářikové pravděpodobně vlastnili nadále největší balík akcií, jejich relativní význam poklesl. Např. při emisi v roce 1910 nepřevzali bratři ani jednu akcii. V říjnu 1913 měl František Kovářik uschováno v depotu u Živnobanky 970 akcií firmy. Pokud to byly všechny akcie, které mu patřily, držel zhruba stejně akcií jako na počátku existence společnosti. Nyní však měla společnost více než dvojnásobné množství akciového kapitálu: 4 mil. K oproti 1,8 mil. K.⁶⁶¹ Živnobanka měla na nostru v letech 1912 a 1913 okolo 350 akcií, což nedosahovalo ani 5 % akciového kapitálu. Na druhou stranu bylo u ní v depotu soustředěno až 45 % všech akcií (viz tab. 31) a za řadu svých klientů nepochybně na valných hromadách hlasovala. To lze předpokládat i vzhledem k tomu, že na společnosti nadále participovalo mnoho malých akcionářů, kteří se obvykle valných hromad nezúčastnili, nebo ani nemohli, neboť nesplňovali minimální počet akcií k tomu potřebných.⁶⁶²

Hospodářská recese let 1912–1914 Prostějovskou akciovou továrnu na stroje a motory F. & J. Kovářik – podobně jako další závody na výrobu zemědělských strojů – citelně zasáhla. Společnost nemohla řádně využít velké investice z předchozího období. V důsledku války na Balkáně se zhoršil odbyt jejích výrobků mimo hranice českých zemích. Poklesl vývoz do Haliče, Ruska, a především do balkánských států. Za účetní rok 1912/13 se sice podařilo dosáhnout obratu vyššího o 114 000 K než v předchozím roce, ale docílený čistý zisk obnášel jen 35 705 K a nebyla vyplácena žádná dividenda. V následujícím roce meziroční hodnoty obratu klesaly (do 1. července 1914 o 228 000 K) a počátek války přinesl dramatický pokles, takže za celý rok firma vyfakturovala zboží zhruba za 2,4 mil. K oproti 3,3 mil. K v předchozím roce, tedy o 900 000 K méně. Účetní rok 1913/14 uzavřela se ztrátou 241 520 K.⁶⁶³

Za této situace se rovněž ukázalo iluzorním, aby společnost splatila část závazku u Živnobanky, jak si banka přála v roce 1912. Naopak potřebovala další peníze. Podstatné rozšíření závodu v roce 1912 bylo prováděno s tím, že akciový kapitál firmy bude zvýšen alespoň na 4,5 mil. K. Podařilo se to však jen na 4 mil. K, a to jen díky tomu, že část akcií převzal syndikát složený ze členů správní rady na dluh u Živnobanky. Nyní podniku chyběl

⁶⁶⁰ Ve fondu společnosti v MZA se nenacházejí. Prezenční listiny by mohl případně obsahovat firemní spis z obchodního rejstříku. Společnost byla zapsána u Krajského soudu v Olomouci. Ve fondu soudu, deponovaném v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě, se však archivářům firemní spis dohledat nepodařilo.

⁶⁶¹ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 18 – inv. č. 21; inv. č. 16, Výkonný výbor 15. 12. 1910; kart. 2, inv. č. 27, Výpis z účtu F. Kovářika u ŽB ze 7. 10. 1913.

⁶⁶² K účasti na valné hromadě byla zpočátku nutná držba alespoň 10 akcií, později byla tato hranice snížena na 5 akcií. MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 2, inv. č. 273, Stanovy 1909, § 16; inv. č. 29, Stanovy 1911, § 16.

⁶⁶³ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16 a 17, Protokoly správní rady a výkonného výboru 1912–1914.

provozní kapitál. Protože provedení nové emise během recese nepřipadalo v úvahu, nezbylo Živnobance nic jiného než společnosti poskytovat další prostředky.⁶⁶⁴ Pokud by se tak nestalo, byla by existence firmy ohrožena, což se neslučovalo se zájmy banky, pro kterou se jednalo o důležitý projekt v oblasti průmyslu, do něhož investovala nejen finance, ale i svoje jméno. Výše kontokorentního úvěru tak stále rostla: od prosince 1912 obnášel limit 2,85 mil. K, od dubna 1913 3,6 mil. K a od června téhož roku 4 mil. K. V únoru 1914 byl dokonce tento úvěr stanoven na 4,5 mil. K. Vedle toho společnost využívala u prostějovské filiálky Živnobanky úvěr na eskont rimes, který jí byl povolen v říjnu 1913 v sumě 150 000 K a o měsíc později byl zvýšen na 300 000 K.⁶⁶⁵ O tom, že firma nutně potřebovala externí financování, svědčí i to, že v červenci 1913 jí František a Josef Kováříkové ze svého soukromého jmění zapůjčili obnos 100 000 K. Krátce předtím poskytnutý úvěr ze strany Živnobanky ve výši 4 mil. K byl totiž již téměř vyčerpán. Začátkem července 1914 dlužila Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářík bance 4 283 254 K mimo úroky, které byly v té době vysoké a činnost firmy negativně ovlivňovaly.⁶⁶⁶ Na prahu první světové války byla tak společnost ve velmi špatné ekonomické kondici.

⁶⁶⁴ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Správní rada 30. 10. 1913.

⁶⁶⁵ AČNB, f. ŽB/939/177, 230, 261, 310, 6, 44, Výkonný výbor ŽB-úvěry 17. 12. 1912, 15. 4., 26. 6., 22. 10., 20. 11. 1913 a 25. 2. 1914.

⁶⁶⁶ MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 1, inv. č. 16, Výkonný výbor 11. 7. 1913; inv. č. 17, Správní rada 10. 7. 1914.

Tab. 31: Vztah ŽB k Prostějovské akciové továrně na stroje a motory F. & J. Kovářik v l. 1910–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)*	Celkový počet akcií*	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB**	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1910	2 500 000	6 250	0	0	2 300	920 000 (36,8 %)
1911	2 500 000	6 250	51	20 400 (0,82 %)	2 767	1 106 800 (44,27 %)
1912	3 000 000	7 500	347	138 800 (4,63 %)	3 375	1 350 000 (45 %)
1913	4 000 000	10 000	358	143 200 (3,58 %)	4 276	1 710 400 (42,76 %)
1914	4 000 000	10 000	419	167 600 (4,19 %)	4 254	1 701 600 (42,54 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Nové emise firma prováděla vždy na přelomu roku. Není tedy zcela zřejmé, kdy byly akcie plně splaceny a distribuovány subskribentům. Uvedený údaj může být proto přibližný.

** Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářik u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3215/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1910–1914, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 32: Hospodářské ukazatele Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářik za l. 1909/10–1913/14

Rok*	Akciový kapitál (K)	Fixní kapitál (K)	Dluh u ŽB (K)	Čistý zisk (K)	Dividenda (%)
1909/10	1 800 000	1 291 876	881 836	152 637	6,82
1910/11	2 500 000	1 720 490	1 480 195	187 593	6,5
1911/12	3 000 000	2 402 447	2 904 482	224 391	6,5
1912/13	4 000 000	3 425 431	4 045 933	35 705	0
1913/14	4 000 000	3 467 913	4 542 712	241 520 (ztráta)	0

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Účetní rok trval od 1. října do 30. září. Účetní rok 1909/10 pak trval pouze 11 měsíců (od 1. listopadu 1909 do 30. září 1910).

Zdroj: MZA, f. Wikov, část KOV, kart. 4, inv. č. 100–104.

4.5.2. Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje

Firma F. & J. Kovářik nebyla jediným závodem na výrobu zemědělských strojů, který Živnobanka akcionovala. V roce 1911 se rovněž podílela na akcionování továrny na secí stroje v Brandýse nad Labem patřící Františku Melicharovi (1884–1964). Podnik založil jeho otec, též František (1842–1907), a na počátku 20. století se z něj stal jeden z největších závodů na výrobu secích strojů ve střední Evropě, který neobsluhoval pouze domácí trh, ale exportoval své výrobky do celé řady evropských zemí.⁶⁶⁷ Když mladý Melichar po smrti otce převzal závod, rozhodl se jej zvětšit a rozšířit sortiment produktů. K tomu ale potřeboval získat kapitál. Proto zahájil v druhé polovině roku 1910 jednání o přeměně svého podniku v akciovou společnost s pražskou filiálkou Credit-Anstaltu, jež firmu dosud úvěrovala, a s Živnobankou. Obě banky se dohodly na společném postupu.⁶⁶⁸

V květnu 1911 Melicharova firma a peněžní ústavy dospěly k úmluvě, jež byla definitivně schválena v červenci téhož roku. Byla zřízena akciová společnost s názvem Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje se sídlem v Praze, která převzala dosavadní závod. Provozovala jej se zpětnou platností od 1. listopadu 1910. Akciový kapitál byl stanoven na 2,5 milionu K a skládal se z 12 500 akcií po 200 K. F. Melichar vlastnil majoritu akcií, Živnobanka a CA převzaly společně 25 % akcií, z nichž polovina (12,5 %) připadla na Živnobanku, tzn. 1 562 akcií. Všechny akcie společnosti byly vloženy do syndikátu s platností na 3 léta s možností dalšího prodloužení. Správní rada měla sedm členů, do níž CA a Živnobanka vysílaly po dvou členech. F. Melichar se stal úřadujícím správní radou. Oba revizory účtů jmenovaly banky. Živnobanka a CA se zavázaly společně poskytnout firmě kontokorentní úvěr do výše 1,5 mil. K v poměru 50:50. Úvěrová smlouva byla uzavřena na dobu pěti let. Pokud by čerpaný úvěr překročil uvedenou sumu, mohly banky žádat za účelem snížení dluhu zvýšení akciového kapitálu společnosti.⁶⁶⁹

Ustavující valná hromada společnosti Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje se konala až 25. října 1911. Za Živnobanku byli do správní rady zvoleni vrchní ředitel Apollo Růžička a jeho náměstek Jaroslav Preiss. Kromě toho ve správní radě zasedl právní zástupce Živnobanky Eduard Schwarz. Živnobanka tak měla ve správní radě de facto tři představitele, o jednoho více než CA, který měl ve správní radě dva zástupce – vedoucí funkcionáře své pražské filiálky Adolfa Engländera a Ernsta Zieglera. Post předsedy správní rady však připadl CA – zastával jej Engländer, Růžička byl místopředsedou. Revizorem účtů se stal za Živnobanku

⁶⁶⁷ L. ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství*, s. 21–25.

⁶⁶⁸ Tamtéž, s. 25–27; AČNB, f. ŽB/2681/200, 209, Výkonný výbor ŽB 22. 10. a 10. 11. 1910.

⁶⁶⁹ AČNB, f. ŽB/2681/298, 304, 329, Výkonný výbor ŽB 5. 5., 18. 5. a 13. 7. 1911; SOA Praha, f. KSO Praha, balík, sign. B III–280, Stanovy 1911; L. ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství*, s. 27.

náměstek ředitele Bohumil Blažek, za CA Otto Popper.⁶⁷⁰ Do počátku války nedošlo k žádným změnám ve složení statutárních orgánů.⁶⁷¹

Za první účetní rok 1910/11 obnášely investice 131 000 K. Investováno bylo do závodu i v následujících dvou letech – od 31. října 1911 do 31. října 1913 stoupla hodnota fixního kapitálu společnosti o 448 419 K z 1 463 855 K na 1 912 274 K. Vedení firmy zakoupilo v Brandýse n. L. nové pozemky a nechalo postavit další tovární budovy a instalovat moderní stroje. Byla rozšířena slévárna a do továrny byla vybudována vlečka. Podnik zavedl nová výrobní odvětví: produkci žacích strojů a sazečů brambor.⁶⁷² Ve srovnání s Prostějovskou akciovou továrnou na stroje a motory F. & J. Kovářik však rozšiřování závodu neprobíhalo tak překotně a bylo mnohem uměřenější. Závazek společnosti se přesto ocitl nad povolenou hranicí 1,5 mil. K: koncem roku 1912 dlužila firma Živnobance 942 592 K, tedy u obou peněžních ústavů celkem 1 885 184 K.

Banky využily svého práva, takže valná hromada firmy Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje z 11. března 1913 se usnesla zvýšit akciový kapitál z 2,5 mil. K na 3,5 mil. K vydáním 5 000 nových akcií. Emisí získané prostředky měly sloužit k redukci dluhu u CA a Živnobanky. Živnobanka s CA převzaly po 10 % emitovaných akcií, což odpovídalo 500 kusům pro každou banku. Akciová držba Živnobanky od založení akciové společnosti postupně klesala (viz tab. 33). Z původních 1 562 kusů se snížila do konce roku 1912 o 500 kusů na 1 062 akcií. Banka však akcie odprodala především svým funkcionářům. Na uvedené valné hromadě z roku 1913 tak společně s nimi disponovala 1 512 akciemi. Po provedení emise měla koncem roku 1913 na nostru 1 487 kusů. Zbylých 80 % akcií (4 000 kusů) převzal největší akcionář František Melichar, kterému na valné hromadě z března 1913 patřilo 8 803 akcií z 12 500 možných (70,42 %). Melichar si ale nemohl dovolit všech 4 000 akcií v ceně 800 000 K zaplatit, v hotovosti složil pouze 400 000 K, na zbývajících 400 000 K mu CA a Živnobanka poskytly lombardní úvěr proti zástavě všech jeho nových akcií. Na konci března 1914 zvýšily banky Melicharovi lombardní úvěr o 100 000 K na 500 000 K. Melichar tentokrát ručil všemi svými akciemi v nominální hodnotě 2 426 800 K (12 134 akcií). Sám tedy vlastnil 69,34 % akciového kapitálu společnosti. Jeho v tomto ohledu suverénní postavení bylo však narušováno zmiňovaným úvěrem, který jej dostával do určité závislosti vůči oběma bankám.⁶⁷³

⁶⁷⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, balík, sign. B III–280, Dopis C. k. obchodnímu soudu v Praze z 9. 11. 1911; Finanční listy 8, 29. 10. 1911, č. 44, s. 2.

⁶⁷¹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 496; Finanční listy 10, 16. 3. 1913, č. 11, s. 4; Finanční listy 11, 3. 5. 1914, č. 18, s. 4.

⁶⁷² Finanční listy 9, 14. 4. 1912, č. 16, s. 2; L. ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství*, s. 28–29.

⁶⁷³ SOA Praha, f. KSO Praha, balík, sign. B III–280, Valná hromada 11. 3. 1913; AČNB, f. ŽB/2681/369, 377, 426, Výkonný výbor ŽB 14. 10., 31. 10. 1911 a 3. 2. 1912; ŽB/2703/166, 358, Výkonný výbor ŽB 15. 2. 1913 a 30. 3. 1914.

Balkánské války a s ní spojená hospodářská stagnace negativně zasáhly i Melicharovu akciovou strojírnou. Dopady byly obdobné jako u Kovářikovy továrny: brandýské továrně poklesl odbyt, zmenšil se vývoz na Balkán a do Ruska, sklady se plnily zbožím, část pohledávek zamrzla, prodražovala se výroba i bankovní úvěr.⁶⁷⁴ Důsledkem toho společnost za účetní rok 1912/13 vykázala na rozdíl od předchozích dvou let mnohem nižší zisk a nevyplácela žádnou dividendu, která předtím činila 6 % (viz tab. 34). Výhodou Melicharovy akciové společnosti oproti Kovářikově bylo, že byla v mnohem lepším finančním stavu. Přesto i ona potřebovala zvýšit úvěr. V prosinci 1913 jí CA a Živnobanka povolily místo dosavadních 1,5 mil. K úvěr ve výši 2 mil. K, stále s paritní účastí obou ústavů. V případě překročení úvěru o více než 400 000 K si banky opět vymínily možnost zvýšit akciový kapitál společnosti. Současně došlo k prodloužení syndikátu o dva roky do konce roku 1916.⁶⁷⁵ V závěru roku 1913 byl podnik u bank v celkovém závazku 1 841 538 K. V účetním roce 1913/1914 firma utrpěla značnou ztrátu 511 802 K, která byla v první řadě způsobena vypuknutím první světové války, v jehož důsledku došlo k zastavení práce v továrně na několik měsíců a k odpisu nezaplacených pohledávek v nepřátelské cizině a válkou zasažených území.⁶⁷⁶

Tab. 33: Vztah ŽB k firmě Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje v l. 1911–1914 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Pohledávka ŽB (K)*
1911	2 500 000	12 500	1 262	252 400 (10,10 %)	211 129
1912	2 500 000	12 500	1 062	212 400 (8,50 %)	942 592
1913	3 500 000	17 500	1 487	297 400 (8,50 %)	920 769
1914	3 500 000	17 500	1 487	297 400 (8,50 %)	947 042

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

* Údaj eviduje pouze pohledávku na běžném účtu firmy.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3242/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3215/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, ŽB/3246/1, ŽB/3457/1, ŽB/3254/1, Bilance ŽB a jejich filiálék za l. 1911–1914, Cenné papíry, Dopisovatelé.

⁶⁷⁴ L. ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství*, s. 28–30; Finanční listy 10, 16. 11. 1913, č. 46, s. 2; Finanční listy 11, 12. 4. 1914, č. 15, s. 7; 3. 5. 1914, č. 18, s. 4.

⁶⁷⁵ AČNB, f. ŽB/939/14, Výkonný výbor ŽB-úvěry 11. 12. 1913.

⁶⁷⁶ SOA Praha, fond Brandýské strojírnny a slévárny, státní podnik „v likvidaci“, kart. 3/12, Zpráva za obchodní rok 1913/14; L. ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství*, s. 29.

Tab. 34: Hospodářské ukazatele firmy Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje za l. 1910/11–1913/14

Rok*	Akciový kapitál (K)	Fixní kapitál (K)	Čistý zisk (K)	Dividenda (%)
1910/11	2 500 000	1 463 855	186 393	6
1911/12	2 500 000	1 732 006	215 368	6
1912/13	3 500 000	1 912 274	56 105	0
1913/14	3 500 000	1 832 757	511 802 (ztráta)	0

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

* Účetní rok trval od 1. listopadu do 31. října.

Zdroj: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912 – Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915.

4.5.3. Rakouská továrna motorových pluhů

V dubnu 1913 Živnobanka vstoupila do společnosti Rakouská továrna motorových pluhů Laurin & Klement – Rudolf Bächer, společnost s r. o., kterou roku 1911 založily mladoboleslavská automobilka Laurin & Klement a továrna pluhů Rudolf Bächer v Roudnici nad Labem. Předmětem podniku byla, jak už ostatně název napovídá, výroba, nákup, prodej a pronajímání motorových pluhů, popř. jiných pomocí motorů poháněných zemědělských strojů.⁶⁷⁷ Motorové pluhu byly tehdy technickou novinkou, jež sloužila k orbě půdy. Byly to však jednoúčelové stroje, a proto byly od 20. let postupně nahrazovány víceúčelovými traktory. Přesto poslední motorové pluhu byly u nás používány ještě v 50. letech 20. století. První prototyp motorového pluhu se firmě podařilo zkonstruovat v roce 1912.⁶⁷⁸

Kmenový kapitál společnosti obnášel 30 000 K a Živnobanka – stejně jako zbylí dva společníci – se na něm podílela částkou 10 000 K. Společnost zastupovali tři jednatele, jimiž byli generální ředitel firmy Laurin & Klement Václav Klement, továrník Rudolf Bächer a náměstek ředitele Živnobanky František Teisinger. Přistoupení banky mělo společnosti zajistit chybějící prostředky, neboť pražský peněžní ústav jí souběžně povolil investiční úvěr 120 000 K a provozní úvěr 300 000 K. Podnikatelské riziko však měly především nést firmy Laurin & Klement a Rudolf Bächer. Ty se totiž musely zaručit za celý investiční úvěr a v případě provozního úvěru do pěti šestin jeho čerpání. Vzhledem k tomu měla Živnobanka na čistém

⁶⁷⁷ *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*, Jg. 10, 1911, Wien 1911, s. 999.

⁶⁷⁸ Marián ŠUMAN-HREBLAY, *Encyklopedie českých traktorů od r. 1912 do současnosti*, Brno 2016, s. 13, 45–50.

zisku společnosti podíl jen 25 %, zbytek si rozdělily obě zmíněné firmy. O tom, že banka si chtěla nechat „otevřená zadní vrátka“ pro případ, že se motorové pluhy neosvědčí, dokládá i to, že si vymínila, že se kdykoliv může ze společnosti stáhnout a zbývající dva společníci musí převzít její závodní podíl.⁶⁷⁹

Společnost, původně sídlící v Praze, se nyní přesunula do Mladé Boleslavi, kde si pronajala tovární objekt. V něm docházelo pouze k montáži motorových pluhů, přičemž většinu součástí k tomu nutných dodávaly firmy Rudolf Bächer a Laurin & Klement. Sériová výroba motorových pluhů pod značkou „Excelsior“ byla zahájena v září 1913, přičemž prodej artiklu zajišťovaly roudnická a mladoboleslavská firma prostřednictvím svých distribučních kanálů.⁶⁸⁰ V únoru 1914 Rakouská továrna motorových pluhů dlužila v rámci investičního úvěru 42 000 K a v rámci provozního úvěru 109 000 K.⁶⁸¹ Živnobance participace na společnosti během prvních dvou let 1913 a 1914 nepřinesla žádný profit. Za rok 1913 podnik vykázal ztrátu 9 930 K. Za rok 1914 sice docílil zisku cca 20 000 K, ale mezi společníky nebylo nic rozděleno (část byla přesunuta do skrytých rezerv, 9 930 K použito k odepsání ztráty z předchozího roku a zbytek byl přenesen na nový účet).⁶⁸²

4.6. Laurin & Klement

Pokud jsme uvedli, že Živnobanka přistupovala opatrně vůči Rakouské továrně motorových pluhů Laurin & Klement – Rudolf Bächer, ještě obezřetnější – ba odmítavá – byla vůči samotné firmě Laurin & Klement. Ta byla založena koncem roku 1895 v Mladé Boleslavi Václavem Klementem a Václavem Laurinem. Nejprve se soustředila na výrobu náhradních dílů k bicyklům a zanedlouho na jejich samostatnou výrobu.⁶⁸³ V roce 1899 firma zahájila sériovou výrobu motorové dvoukolky, jak se tehdy říkalo motocyklům.⁶⁸⁴ Potřebovala k tomu kapitál. Obrátila se proto na Živnobanku s žádostí o úvěr nebo o dlouhodobý vklad do podniku. Banka to však odmítla.⁶⁸⁵ K tomu se pravděpodobně váže následující vzpomínka: „*Továrna obrátila*

⁶⁷⁹ *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*, Jg. 12, 1913, Teil 2, Wien 1913, s. 821–822, 833; AČNB, f. ŽB/3713/2, Schůze jednatelů 8. 4. 1913; ŽB/2703/181, 184, 190, 191, 192, Výkonný výbor ŽB 13. 3., 18. 3., 1. 4., 3. 4. a 5. 4. 1913.

⁶⁸⁰ AČNB, f. ŽB/3713/2, Schůze jednatelů květen–prosinec 1913; ŽB/2703/357, Výkonný výbor ŽB 26. 3. 1914.

⁶⁸¹ AČNB, f. ŽB/939/46, Výkonný výbor ŽB-úvěry 27. 2. 1914.

⁶⁸² AČNB, f. ŽB/3713/3, Valná hromada 26. 3. 1914 a 8. 2. 1915; ŽB/1025/34, Výkonný výbor ŽB 27. 1. 1915.

⁶⁸³ Ivan JAKUBEC, „*Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa*“. *Václav Klement (1868–1938) a Václav Laurin (1865–1930)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 37.

⁶⁸⁴ Josef HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement v Mladé Boleslavi*, in: Almanach VII. sjezdu československých inženýrů v Mladé Boleslavi v červnu 1927, Mladá Boleslav [1927], s. 30.

⁶⁸⁵ AČNB, f. ŽB/1785/242, Výkonný výbor ŽB 29. 8. 1899.

*se o úvěr k jedné z předních českých bank, přičemž nabízela v zástavu ony stroje, které, majíce už svého kupce, nepředstavovaly nijakého rizika. Banka vyžádala si expozé o výrobě a o vyhlídkách, jež tento druh zboží pro průmysl představuje. Expozé bylo vypracováno, podáno a nesčetněkrát urgováno jeho vyřízení. Konečně p. Klement urgoval osobně. Dostalo se mu sdělení, že člen správní rady, jenž expozé zkoumal, shledává motorovou dvoukolku pouhým módním zbožím a že tedy nelze vyhověti.*⁶⁸⁶

Na začátku 20. století Živnobanka sice firmě schválila úvěr ve svém úvěrním spolku soukromníků, ale pouze v nepatrné částce – nejprve 2 000 K roku 1900 a dalších 13 000 K roku 1903. Z těchto 13 000 K firma 8 000 K nepřijala, takže celkový úvěr obnášel 7 000 K.⁶⁸⁷ V roce 1905 mladoboleslavská továrna započala s výrobou automobilů.⁶⁸⁸ To si vyžadovalo další finanční prostředky. V červenci tohoto roku se ředitel mladoboleslavské spořitelny Jan Kryšpín otázal vedení Živnobanky, zdali by banka nechtěla přeměnit firmu Laurin & Klement v akciovou společnost tím způsobem, že by převzala dvě třetiny akciového kapitálu 1,5 mil. K. To banka odmítla.⁶⁸⁹ Uvedená kapitálová účast byla pro ni příliš vysoká, navíc v této době se zakladatelským obchodům prakticky nevěnovala. V září 1905 zažádala firma Laurin & Klement o akceptační úvěr v hodnotě 30–40 000 K. Ten jí byl vzhledem k její bonitě Živnobankou povolen. Hypoteční úvěr ve výši 250 000 K, o který se firma ucházela v prosinci 1905, však už banka neposkytla.⁶⁹⁰

Firma Laurin & Klement přicházela každoročně s nějakou technickou novinkou, aby držela krok s nejnovějšími trendy ve výrobě automobilů a motorů. Rozšiřování výrobního programu si vyžádalo, aby byla roku 1907 transformována v akciovou společnost. Nacionálně české banky neměly o provedení přeměny zájem, takže akcionování uskutečnila pražská filiálka Österreichische Länderbank. Oficiální název firmy nově zněl: Laurin & Klement, akciová společnost, továrna automobilů v Mladé Boleslavi.⁶⁹¹

Přesto se společnost nezříkala snah navázat obchodní spojení s největší nacionálně českou bankou. V roce 1909 poptávala u Živnobanky poskytnutí úvěru ve výši 1,5 mil. K. Dočkala se ale negativní odpovědi. V roce 1912 pražská filiálka Länderbanky vyzvala Živnobanku, aby se zúčastnila nové emise akcií společnosti. Živnobanka to odmítla. Na jaře

⁶⁸⁶ J. HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement*, s. 21.

⁶⁸⁷ AČNB, f. ŽB/2690/201, 238, 239, Správní rada ŽB 26. 7. 1900, 23. 4. a 23. 5. 1903; ŽB/3186/1, Bilance ŽB za r. 1903, Úvěrní spolek soukromníků.

⁶⁸⁸ J. HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement*, s. 23.

⁶⁸⁹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 18. 7. 1905.

⁶⁹⁰ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 26. 9. a 19. 12. 1905.

⁶⁹¹ I. JAKUBEC, „Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa“, s. 39; J. HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement*, s. 30–32; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 41, 1908, Bd. 2, Wien 1907, s. 299.

1914 iniciovala společnost Laurin & Klement jednání mezi Živnobankou a Länderbankou o tom, že by úvěrové spojení této firmy propříště zajišťovaly obě banky společně na polovinu. Poté co úředníci Živnobanky provedli revizi obchodních knih podniku, se však výkonný výbor Živnobanky rozhodl na spojení nereflektovat.⁶⁹²

Co stálo za negativním postojem Živnobanky ke společnosti Laurin & Klement? Jsem toho názoru, že stav podniku to nebyl. Firma od ustavení akciové společnosti každoročně expandovala – její roční obrat stoupl mezi léty 1907 a 1914 z 2 089 253 K na 6 285 297 K, tedy trojnásobně (viz tab. 35). Před první světovou válkou byla největší automobilkou habsburské monarchie, ale její výrobní portfolio bylo mnohem širší. Kromě nejrůznějších typů automobilů, motocyklů a naftových motorů zde nalezneme artikly jako letecké motory, benzinové silniční válce nebo traktory.⁶⁹³ Před válkou sice společnost nevyplácela dividendu, což bylo způsobeno hospodářskou depresí a vnitřní reorganizací závodu, ale ve ztrátě nebyla. Navíc první měsíce roku 1914, do kterých spadalo vyjednávání o úvěru, byly ve znamení oživení obchodů.⁶⁹⁴

Kamenem úrazu tak podle mě byla nejspíše progresivita mladoboleslavské společnosti, která přicházela na trh s novátorskými a neozkoušenými výrobky, které se teprve musely osvědčit a nalézt své zákazníky. To konzervativně naladěné prostředí správní rady Živnobanky považovalo pravděpodobně za příliš riskantní a za zdroj potencionálních ztrát. Vzhledem k výše uvedené poznámce o „módním zboží“ je také otázkou, zda si tito bankovní funkcionáři dobře uvědomovali význam automobilového průmyslu a jeho potenciál.

Další nabídku participovat na úvěrovém spojení společnosti Laurin & Klement dostala Živnobanka na jaře 1915 a v květnu ji přijala. Dosud povolený kontokorentní úvěr 1,6 mil. K u Länderbanky se mezi obě banky rozdělil na polovinu – Živnobanka se tak na něm podílela 800 000 K, za což si vyžádala několik záruk (např. firma jí musela dát písemné ujištění, že bez vědomí banky nezadluží závod).⁶⁹⁵ V důsledku toho byli zástupci Živnobanky – místopředseda správní rady František Malinský a náměstek vrchního ředitele Jaroslav Preiss – kooptováni do správní rady mladoboleslavské továrny. Náměstek ředitele banky František Teisinger byl zvolen revizorem této firmy.⁶⁹⁶

⁶⁹² AČNB, f. ŽB/3647/427, Výkonný výbor ŽB 30. 6. 1909; ŽB/2703/4, Výkonný výbor ŽB 19. 3. 1912; ŽB/939/63, 71, 72, 74, Výkonný výbor ŽB-úvěry 31. 3., 15. 4., 16. 4. a 22. 4. 1914.

⁶⁹³ I. JAKUBEC, „*Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa*“, s. 39, 41; J. HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement*, s. 30–32.

⁶⁹⁴ Viz tab. 35; Finanční listy 11, 3. 5. 1914, č. 18, s. 9.

⁶⁹⁵ AČNB, f. ŽB/1025/75, 79, 83, Výkonný výbor ŽB 28. 4., 6. 5. a 18. 5. 1915; ŽB/3370/16, Zpráva pro správní radu ŽB 27. 5. 1915.

⁶⁹⁶ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 508–509; AČNB, f. ŽB/1025/103, Výkonný výbor ŽB 7. 7. 1915.

Co zapříčinilo změnu postoje Živnobanky? Soudím, že to souviselo s vypuknutím války. Výrobní program závodu byl změněn na produkci předmětů pro armádu: střeliva, koňských postrojů, vojenských sání, navijáků pro balony a nákladních automobilů. Podnik byl tak zaměstnán erárními dodávkami, že musel zavést dvě sněmy – denní a noční –, aby je mohl plnit.⁶⁹⁷ Živnobanka pochopila, že firma bude těžit z válečné konjunktury. To se také stalo. Za léta 1915–1918 neklesl čistý zisk společnosti pod 1 mil. K a dividenda pod 7 % (viz tab. 35). Vrcholu bylo dosaženo v roce 1916. V něm podnik docílil při akciovém kapitálu 6 mil. K čistého zisku 3 380 362 K, což se rovnalo 56% ziskovosti. Vzhledem k tomu byla vyplácená dividenda 13 % skromná, o to více však byly dotovány různé rezervní fondy.⁶⁹⁸

Tab. 35: Hospodářské ukazatele firmy Laurin & Klement za l. 1907–1918

Rok	Akciový kapitál (K)	Obrat (K)	Čistý zisk (K)	Dividenda (%)
1907	2 500 000	2 089 253	220 887	6
1908	3 000 000	2 734 432	220 703	5
1909	3 000 000	3 467 942	270 690	6
1910	3 500 000	4 137 284	296 292	7
1911	5 000 000	4 786 516	275 171	5
1912	5 000 000	5 605 045	14 263	0
1913	5 000 000	5 886 338	17 954	0
1914	5 000 000	6 285 297	28 750	0
1915	6 000 000	chybí	1 025 361	7
1916	6 000 000	chybí	3 380 362	13
1917	8 000 000	chybí	1 210 012	10
1918	8 000 000	chybí	1 063 413	9

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 200 K.

Zdroj: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 42, 1909, Wien 1908 – *Compass: Finanzielles Jahrbuch*, Jg. 53, 1920, Wien 1920.

⁶⁹⁷ I. JAKUBEC, „Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa“, s. 41; *Laurin a Klement*, Národní listy 55, 30. 6. 1915, č. 179, večerní vydání, s. 6.

⁶⁹⁸ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 51, 1918, Bd. 1, Wien 1917, s. 910–911.

4.7. Koncentrace strojírenských podniků

Živnobanka rovněž podporovala snahy o koncentraci strojírenských podniků ve své zájmové sféře. Neměla však sílu ji prosadit. Bylo to způsobeno i tím, že v obou případech figurovala Českomoravská, která se odmítla zapojit. To opět potvrzuje nezávislost této firmy na Živnobance.

V dubnu 1911 generální ředitel mladoboleslavské firmy Laurin & Klement Václav Klement navrhl spojení automobilových továren v Čechách: Laurin & Klement, automobilky Českomoravské (Praga) a Reichenberger Automobil-Fabrik (RAF). Předložil dvě alternativy. První počítala s vytvořením zájmového spolku s výrobními kvótami, společnou nákupní a prodejní kanceláří. Druhou možností bylo sloučení zmíněných závodů v jednu firmu s řídicím centrem v Mladé Boleslavi. Českomoravská ani přes naléhání náměstka vrchního ředitele Živnobanky Jaroslava Preisse ani na jednu variantu nepřistoupila. Nepochybně jí vadilo, že v uskupení by měla hlavní slovo společnost Laurin & Klement.⁶⁹⁹ Nakonec firma Laurin & Klement uzavřela roku 1912 zájmové společenství s RAF a o rok později libereckou automobilku převzala.⁷⁰⁰

V listopadu 1911 vedení Českomoravské debatovalo o možnosti uzavřít bližší zájmové společnosti s firmou Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze. Vrchní ředitel Českomoravské Bohuslav Mařík o tom jednal s vrchním ředitelem Živnobanky Apollem Růžičkou, který doporučil, aby Českomoravská zakoupila většinu akcií strojírně Novák & Jahn, jež by Živnobanka do dvou či tří týdnů opatřila. V březnu 1912 se J. Preiss k záležitosti vrátil a podněcoval Českomoravskou, aby buď zakoupila majoritu akcií, nebo rovnou všechny akcie firmy Novák & Jahn. V prvním případě by Českomoravská získala rozhodující vliv ve zmíněné strojírně, v druhém případě by uvedená strojírna byla s Českomoravskou sloučena. Nyní k tomu byl podle Preisse správný čas – po proponovaném zvýšení akciového kapitálu společnosti Novák & Jahn by provedení celé transakce bylo velice ztíženo. B. Mařík i správní rada Českomoravské Preissův návrh jednomyslně odmítli. Byli však ochotni s firmou Novák & Jahn udržovat přátelské styky a v případě potřeby jí vypomoci s vyřizováním objednávek, pokud by její výrobní kapacita nestačila.⁷⁰¹

⁶⁹⁹ I. JAKUBEC, „Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa“, s. 39–40; SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 186, Výkonný výbor ČM 21. 4., 28. 4. a 9. 6. 1911.

⁷⁰⁰ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 492–493.

⁷⁰¹ SOA Praha, f. ČM, kart. 10, inv. č. 186, Výkonný výbor ČM 3. 11. a 10. 11. 1911; kart. 6, inv. č. 126, Správní rada ČM 3. 11. 1911; inv. č. 127, Správní rada ČM 15. 3. 1912.

4.8. Shrnutí

Angažmá Živnobanky v cukrovarnickém průmyslu dalo bance bezprostřední impuls k působení ve strojírenském průmyslu. Tak již na počátku 70. let 19. století Živnobanka spolupůsobila při akcionování Daňkovy strojírny, specializující se na výrobu cukrovarských strojů. Spojení s Daňkovkou však nemělo dlouhého trvání, Živnobanka po krizi 1873 nebyla schopna firmu finančně podporovat a ta se tak dostala pod vliv vídeňského Credit-Anstaltu. Od přelomu 19. a 20. století se Živnobanka sice snažila restaurovat alespoň část ztraceného postavení v Daňkovce, ale prakticky bezúspěšně. Odchod z Daňkovky však neznamenal konec působení Živnobanky ve strojírenském průmyslu.

Krátce nato totiž začala úvěrovat První českomoravskou továrnu na stroje, dalšího důležitého producenta cukrovarských strojů. Jak je možné, že Živnobanka se z Daňkovky stáhla, ale s Českomoravskou navázala obchodní kontakty? Je to tím, že německo-česká Daňkovka byla větším podnikem a její finanční nároky byly extenzivnější, nacionálně české Českomoravská si vystačila s možnostmi, které jí nabízela Živnobanka. Nadto Českomoravská využívala v 70. a 80. let 19. století služeb Občanské záložny v Karlíně. Koexistence bankovního a záloženského financování vypovídá o tehdejší pozici nacionálně českého průmyslového a finančního sektoru. Skutečnost, že i takový důležitý podnik, jako byla Českomoravská, mohl být saturován záloženskými penězi, poukazuje na to, že se jednalo o podnik reprezentující pouze středně velké podnikání. Dále to dokládá, že Živnobanka – bojující po celá 70. a 80. léta s následky krizí – mohla mimo cukrovarnictví podporovat nacionálně české průmyslové podnikání jen v minimální míře. V polovině 80. let, v době cukerní krize, toho nebyla schopna vůbec. Ve vztahu k Českomoravské jí byla karlínská záložna rovnocenným partnerem. To jen ukazuje na tehdejší slabost Živnobanky.

Ke změně došlo od 90. let 19. století, kdy se konsolidovaná Živnobanka stala výlučným finančním partnerem Českomoravské. Ta se i díky úvěru od Živnobanky na přelomu 19. a 20. století zařadila mezi velkopodniky, když výrazně rozšířila závod, a to zejména tím, že zřídila lokomotivku. Podnik původně orientující se na stroje pro potravinářský průmysl, před první světovou válkou vyráběl širokou paletu výrobků, včetně automobilů. Ve strojírenském průmyslu patřil k nejvýznamnějším závodům v českých zemích. Navíc se mu mimořádně ekonomicky dařilo, takže se stal zcela nezávislý na bankovním úvěru a jeho vztah k Živnobance lze v letech před válkou charakterizovat jako rovnocenné partnerství.

Živnobanka na počátku druhého desetiletí 20. století začlenila do svého koncernu několik menších specializovaných strojírny, zejména na výrobu zemědělských strojů, jež akcionovala. Integrovanou osobností této koncernové skupiny byl ředitel Živnobanky Jaroslav

Preiss, který zasedal ve správních radách všech těchto podniků (viz tab. 36). Především je třeba vyzdvihnout vztah Živnobanky k Prostějovské akciové továrně na stroje a motory F. & J. Kovářík, která v součinnosti s Živnobankou a za její vydatné podpory během krátké doby provedla rozsáhlé investice s cílem vybudovat velký závod na výrobu zemědělských strojů. Úspěch tohoto plánu však byl odvislý od pokračování hospodářské konjunktury a stálém odbytu výrobků. Když však v souvislosti s balkánskými válkami nastoupila deprese, podnik se dostal do vážných ekonomických obtíží. Živnobanka v případě Kováříkovy akciové strojírný ukázala – pro ni netypickou – podnikatelskou odvalu a chuť riskovat. Pravděpodobně za tím stál J. Preiss, jenž byl stoupencem prováděných investic, a tento svůj přístup, který se nakonec ukázal jako chybný, dokázal ve výkonném výboru, potažmo správně radě Živnobanky obhájit.

Všeobecné strojírenství a strojírenství související se zemědělstvím chápala Živnobanka jako investiční příležitost. Neplatilo to však o moderních strojírenských oborech, jako byl např. obor vyrábějící nové typy dopravních prostředků (např. automobily), jak dokládá vztah banky k firmě Laurin & Klement. Živnobanka zde byla konzervativní a industrializační proces nepodporovala.

Před první světovou válkou bylo v českých zemích 16 akciových společností, které se zabývaly výhradně výrobou strojů, s celkovým akciovým kapitálem 106 498 000 K. Živnobanka byla ve spojení se čtyřmi z nich (Českomoravská, Kovářík, Novák & Jahn, Fr. Melichar), což je slušné číslo (25 % všech akciových strojíren), jež mohlo být ještě vyšší, kdyby banka akceptovala nabídku společnosti Laurin & Klement. Na druhou stranu „strojírný Živnobanky“ reprezentovaly pouze akciový kapitál ve výši 13 158 000 K, což odpovídalo 12,36 % akciového kapitálu všech strojíren. Banka tak pracovala spíše se středními a menšími strojírnami, velkým podnikem byla pouze Českomoravská, která však měla nezvykle nízký akciový kapitál: 3 158 000 K. Největší strojírný na čele se Škodovými závody s akciovým kapitálem 42 000 000 K, jenž z nich činil největší strojírenský podnik monarchie, spadaly pod vliv vídeňských velkobank.⁷⁰² To odpovídalo hospodářské realitě tehdejší doby, kdy velkopřmysl se nacházel pod patronací vídeňských ústavů.

⁷⁰² P. VRBOVÁ, *Hlavní otázky*, s. 176–177, 207–208. Podle P. Vrbové (Horské) bylo v roce 1914 19 strojíren s akciovým kapitálem 133 298 000 K. Na rozdíl od ní jsem nezařadil: Elektrotechnickou akciovou společnost, dříve Kolben a spol. v Praze (elektrotechnický průmysl), smíchovské Ringhofferovy závody, jež vyráběly vagony, přičemž ale Vrbová nepojímá do svého soupisu další vagonky (Kopřivnice, Studénka, Kolín), a továrnu na šicí stroje Minerva v Opavě, jež se ustavila až 1. prosince 1914. Hodnotu akciového kapitálu jsem přebíral z: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914.

Tab. 36: Zástupci ŽB ve správních radách specializovaných strojíren (do r. 1914)

Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik	
Jaroslav Preiss	od r. 1910 člen s. r.
(Karel Kaiser)	od r. 1910 člen s. r.
Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze	
Bedřich Jahn	od r. 1911 místopředseda s. r.
František Malinský	od r. 1911 člen s. r.
Jaroslav Preiss	od r. 1911 člen s. r.
Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje	
Apollo Růžička	od r. 1911 místopředseda s. r.
Jaroslav Preiss	od r. 1911 člen s. r.
Eduard Schwarz	od r. 1911 člen s. r.

Zdroj: Sestaveno na základě předchozího textu.

5. Elektrotechnický průmysl

Charakteristickým znakem tzv. druhé fáze průmyslové revoluce, jejíž počátky spadaly do 80. let 19. století a která se v českých zemích plně projevila přibližně na přelomu 19. a 20. století, bylo zavádění elektřiny jako nového zdroje energie. Docházelo k elektrifikaci českého průmyslu, dopravy i zemědělství. Elektřina našla uplatnění v oblasti komunikace (telegrafy a telefony) i jako zdroj osvětlení. Elektrotechnický průmysl se stal perspektivním a dynamickým odvětvím. Výrazně se v něm uplatnily i české podnikatelské osobnosti, zejména František Křížík a Emil Kolben.⁷⁰³ Spoluprací s nimi do toho odvětví vstoupila i Živnobanka.

5.1. František Křížík

V 80. letech 19. století navázala Živnobanka obchodní spojení s průkopníkem českého elektrotechnického podnikání Františkem Křížíkem. V listopadu 1885 Křížíkovi povolila k jeho žádosti úvěr na běžném účtu do výše 20 000 zl. proti hypotečnímu zajištění na jeho nemovitostech v Krouně včetně pozemků. Úvěr mohl čerpat prostřednictvím svých akceptů, spolupodepsaných manželkou. Úroková míra činila 6 % a provize 1/8 %. Pokud by měl na účtu zůstatek, byl by úročen 4 %. Zároveň dal bance oprávnění, aby inkasovala jeho faktury.⁷⁰⁴

Roku 1887 jednal Křížík o zavedení elektrického osvětlení v Písku. Město mu mělo ve třech ročních lhůtách splatit 19 688 zl. s připočtením úroku. Křížík požádal Živnobanku o poskytnutí úvěru na 2/3 uvedené ceny, tedy asi v sumě 13 000 zl. Banka Křížíkovi částku zapůjčila na jeho a manželčin akcept. Navíc se pojistila tím, že si vyžádala, aby město Písek splácelo svůj závazek k jejím rukám.⁷⁰⁵ Následně vznikla v prostorách píseckého Podskalského mlýna elektrárna, kterou Křížík vybavil třemi dynamy.⁷⁰⁶

Obchodní kontakty mezi Živnobankou a Křížíkem se poté příliš nerozvíjely. Přispěl k tomu i postoj banky, která na konci roku 1890 odmítla Křížíkovu výzvu, aby financovala některé jeho podniky, a to zejména instalaci elektrického osvětlení na Žižkově nebo zřízení fontány pro Jubilejní zemskou výstavu.⁷⁰⁷ Úspěch elektrotechniky na této výstavě přinesl

⁷⁰³ Pavla HORSKÁ-VRBOVÁ, *Počátky elektrisace v českých zemích*, Praha 1961; Pavla HORSKÁ-VRBOVÁ, *Český průmysl a tzv. druhá průmyslová revoluce*, Praha 1965; Marcela C. EFMERTOVÁ, *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století. Studie k vývoji elektrotechnických oborů*, Praha 1999; Vladimír GULA, *Počátky české elektrotechniky (s přednostním zaměřením na silnoprúd)*, kandidátská disertační práce FF UK, Praha 1992.

⁷⁰⁴ Alena VRBOVÁ, *František Křížík. Ze života a díla významného českého vynálezce v kontextu podnikání a samosprávy období 1868–1941*, diplomová práce FF UK, Praha 2007, s. 65–66; AČNB, f. ŽB/2816/278, 279, Výkonný výbor ŽB 17. 11. a 20. 11. 1885; ŽB/3374/1, Pojišťující listina 1. 12. 1885.

⁷⁰⁵ AČNB, f. ŽB/2816/423, Výkonný výbor ŽB 14. 9. 1887.

⁷⁰⁶ František KŘÍŽÍK, *Paměti Františka Křížíka, českého elektrotechnika*, Praha 1952, s. 158–159.

⁷⁰⁷ AČNB, f. ŽB/2816/687, Výkonný výbor ŽB 23. 12. 1890.

změnu ve smýšlení představitelů Živnobanky. Zejména místopředseda správní rady Jan Otto se stal zastáncem účasti banky na elektrotechnickém podnikání.⁷⁰⁸ Otto si dobře uvědomoval význam elektřiny již o deset let dříve, na počátku 80. let.⁷⁰⁹

K intenzifikaci styků s Křižíkem došlo v souvislosti s jeho záměrem vybudovat elektrickou dráhu Praha – Libeň – Vysočany. V prosinci 1892 představil projekt výkonnému výboru banky a požádal ho o financování. Na podzim 1893 a na jaře 1894 mu banka vydala příslušné písemné záruky, že bude dráhu financovat, což byla podmínka pro získání státní koncese. Křižík musel souhlasit, že pokud si Živnobanka bude přát, tak se zřídí akciová společnost, která převezme provozování dráhy.⁷¹⁰

V lednu 1894 zvýšila Živnobanka Křižíkovi dosavadní úvěr 20 000 zl. na běžném účtu o 100 000 zl. Tato částka byla zajištěna na realitě čp. 131 v Karlíně, kterou si Křižík pořídil a vystavěl na ní v roce 1893 dva domy, továrnu pro svůj závod a skladiště. I tento úvěr byl dvojnásobně kryt – vedle hypotéky dal Křižík bance své akcepty.⁷¹¹ V červenci 1894 schválila Živnobanka, aby na ni Křižík postoupil své pohledávky v sumě 125 000 zl., za což mu poskytla úvěr do 90 % jejich hodnoty. I v tomto případě si vyžádala jeho akcept.⁷¹²

Ministerstvo obchodu udělilo Křižíkovi 16. března 1895 koncesi ke stavbě a provozování elektrické místní dráhy z pražského Florence k Vysočanům s odbočkou do Libně k libeňskému zámku. Dne 3. července 1895 byla mezi karlínským podnikatelem a Živnobankou uzavřena definitivní úvěrová smlouva. Náklady na zřízení dráhy měly činit 596 000 zl. Banka se zavázala, že Křižíkovi poskytne úvěr do 80 % této částky, tzn. do 476 800 zl. Úvěr se čerpal dle postupu práce na dráze. Křižík se stal osobním dlužníkem Živnobanky a ručil svými akcepty. Vedle toho dal bance zástavní právo na dráhu s veškerým příslušenstvím. Výše úroku činila 1,5 % nad směnečnou sazbou Rakousko-uherské banky, minimálně však 5,5 % ročně.⁷¹³

Pokud by Křižík dodržel podmínky smlouvy, nemohla mu Živnobanka vypovědět úvěr ani požadovat uhrazení pohledávky dříve než po třech letech od začátku provozování dráhy. Tato tříletá lhůta začala každopádně běžet od 1. ledna 1896 bez ohledu na to, jestli dráha fungovala, či nikoliv. Nejpozději od 1. ledna 1899 tak Živnobanka mohla kdykoliv úvěr s půlročním odkladem vypovědět. Kdyby Křižík neplnil smluvní podmínky, mohla banka

⁷⁰⁸ V. GULA, *Počátky české elektrotechniky*, s. 52–53.

⁷⁰⁹ Svatopluk HERC, „*Politisches Lied – ein garstiges Lied*“. *Politická činnost nakladatele Jana Otty*, in: Milan Hlavačka – Pavel Bek a kol., *Rodinné podnikání v moderní době*, Praha 2018, s. 397.

⁷¹⁰ AČNB, f. ŽB/2816/884, 961, 971, Výkonný výbor ŽB 27. 12. 1892, 15. 9. a 20. 10. 1893; ŽB/1785/29, Výkonný výbor ŽB 3. 4. 1894; ŽB/2690/127, Správní rada ŽB 19. 4. 1894; ŽB/3374/1, ŽB F. Křižíkovi 19. 4. 1894.

⁷¹¹ AČNB, f. ŽB/1785/3, Výkonný výbor ŽB 9. 1. 1894; ŽB/2690/124, Správní rada ŽB 13. 1. 1894; ŽB/3374/1, F. Křižík ŽB 8. 1. a 14. 1. 1894.

⁷¹² AČNB, f. ŽB/1785/45, Výkonný výbor ŽB 6. 7. 1894; ŽB/2690/130, Správní rada ŽB 19. 7. 1894.

⁷¹³ AČNB, f. ŽB/3374/1, Smlouva b. d. [3. 7. 1895].

okamžitě žádat zaplacení dlužné částky. V případě, že by Živnobanka Křižíkovi obstarala půjčku u jiného peněžního ústavu alespoň za stejně výhodných podmínek, za jakých ji sama poskytovala, musel Křižík dotyčnou půjčku kontrahovat a použít ji k umoření jejích pohledávek. Živnobanka mohla nahlížet libovolně do účetních knih dráhy.⁷¹⁴

Po zřízení dráhy ji mělo spravovat tříčlenné nebo pětičlenné ředitelstvo. V prvním případě by do něj jmenovala Živnobanka dva a Křižík jednoho člena, v druhém případě delegovala Živnobanka tři a Křižík dva zástupce. Z příjmů dráhy se měly především hradit provozovací náklady. Zbytek zisku měl být každodenně odváděn Živnobance. Při účetní závěrce by si banka ze zisku nejprve strhla úroky z peněz, jež do podniku vložila. Teprve pokud by zbyly další prostředky, tak by z nich vyplatila Křižíkovi 5 % na jeho investici. Pokud by i poté zůstaly další peníze, tak si je měli Živnobanka a Křižík mezi sebou rozdělit. Smlouva počítala s tím, že později bude zřízena akciová společnost, která převezme údržbu a provozování dráhy.⁷¹⁵

Pokud bychom měli charakterizovat uvedenou smlouvu, tak byl Křižík jednoznačně slabší stranou. Převaha bank v obdobných případech byla sice běžná, ale zde byly podmínky nebývale tvrdé. Banka si vyžádala celou řadu záruk a kontrolních mechanismů. Zračí se v tom nedůvěra v Křižíkovo podnikání. Křižík byl sice zdatným technikem, ale méně schopným byl jako podnikatel. Navíc otázku zisku nebyla pro něj při podnikání vždy rozhodujícím kritériem.⁷¹⁶

Dne 19. března 1896 byl zprovozněn první úsek elektrické dráhy Praha – Libeň – Vysočany. Tramvaje začaly vozit cestující mezi konečnou stanicí koněspřežné dráhy v Karlíně a Balabenkou.⁷¹⁷ V souladu se smlouvou bylo ustaveno pětičlenné ředitelství. Živnobanku v něm reprezentovali místopředsedové správní rady Jan Otto a Jan Topinka a ředitel banky Vojtěch Mastný.⁷¹⁸ Celá trať začala fungovat od 22. prosince 1896.⁷¹⁹ Dne 21. července 1898 udělilo ministerstvo železnic Křižíkovi koncesi ke zřízení a provozování dvou pokračovacích linií dosavadní dráhy. První trať vedla dále do Vysočan, druhá k První českomoravské továrně na stroje v Libni. I na stavbu těchto tratí povolila Živnobanka Křižíkovi úvěr. Celková výše

⁷¹⁴ AČNB, f. ŽB/3374/1, Smlouva b. d. [3. 7. 1895].

⁷¹⁵ AČNB, f. ŽB/3374/1, Dodatek ke smlouvě 3. 7. 1895.

⁷¹⁶ Vladimír GULA, *František Křižík (1847–1941)*, in: Vladimír Gula – Josef Haubelt – Ivan Jakubec (eds.), *Texty k dějinám vědy a techniky I.*, Praha 1989, s. 93, 95.

⁷¹⁷ Pavel FOJTÍK, *100 let elektrické dráhy Praha-Libeň-Vysočany*, Res Musei Pragensis. Měsíčník Muzea hlavního města Prahy 6, 1996, č. 3, s. 1–2.

⁷¹⁸ AČNB, f. ŽB/1785/116, Výkonný výbor ŽB 20. 3. 1896; ŽB/3374/1, ŽB F. Křižíkovi 20. 3. [1896].

⁷¹⁹ AČNB, f. ŽB/3374/1, F. Křižík ŽB 22. 12. 1896.

investice banky do elektrické drobné dráhy Praha – Libeň – Vysočany dosáhla obnosu 600 000 zl.⁷²⁰

Financování uvedené dráhy souviselo s plánovaným angažmá Živnobanky v elektrotechnickém průmyslu. V listopadu 1891 se pražská německá banka Böhmische Union-Bank informovala u Živnobanky, zda by se nechtěla zúčastnit založení elektrotechnické společnosti pro Prahu. Živnobanka měla zájem, jen si kladla podmínku, aby do přípravného konsorcia byl přibrán Křížík. Zakladatelský impuls tedy nevzešel od Živnobanky, ta se však s ním ztotožnila. V únoru 1892 se o celé věci znovu jednalo.⁷²¹

Navázání úzkého obchodního spojení s Křížíkem umožnilo plán realizovat. Vzhledem k stoupajícímu významu elektřiny v průmyslu, dopravě i každodenním životě požádali Živnobanka a Křížík v únoru 1896 o udělení koncese pro zřízení První české akciové společnosti pro elektřinu se sídlem v Praze. Elektrotechnický průmysl prosperoval a banka se na této konjunkturu chtěla podílet. Úkolem společnosti mělo být zřizovat drobné elektrické dráhy, vyrábět elektrický proud k osvětlovacím a hnacím účelům a vyrábět elektrické stroje a zařízení. Podobná akciová společnost zatím v Čechách neexistovala. Böhmische Union-Bank do projektu zapojena nebyla. Živnobanka se odvážila založit společnost sama.⁷²² Mohlo to být způsobeno rostoucí kapitálovou silou a sebevědomím této hlavní české národní banky.

Povolovací proces se protáhl. V jeho průběhu byli zakladatelé nuceni změnit název společnosti na Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu. V dubnu 1897 byla banka vyrozuměna, že ministerstvo vnitra je ochotno povolit zřízení společnosti, pokud dojde k úpravám stanov. Přestože požadované změny byly výrazné, banka je akceptovala. Měla strach, že pokud bude o nich vyjednávat s vládou, tak se celá věc protáhne a předběhne je konkurence. Živnobanka totiž nebyla sama, kdo hodlal založit elektrotechnickou společnost. V květnu 1897 Živnobanka zaslala na ministerstvo vnitra žádost za konečné schválení stanov.⁷²³ Ministerstvo v říjnu 1897 stanovy povolilo a v lednu 1898 je české místodržitelství opatřilo schvalovací doložkou. Společnost se musela konstituovat do 25. července 1898.⁷²⁴

Živnobanka přistupovala k založení společnosti velmi opatrně. Pro jistotu si vyžádala vyjádření tří expertů – Františka Havlíčka, člena správní rady Daňkovy strojírny, Bohuslava

⁷²⁰ AČNB, f. ŽB/3374/1, Dlužní úpis 28. 2. 1899.

⁷²¹ AČNB, f. ŽB/2816/773, 794, Výkonný výbor ŽB 20. 11. 1891 a 12. 2. 1892.

⁷²² AČNB, f. ŽB/1785/113, Výkonný výbor ŽB 14. 2. 1896; ŽB/3374/1, Žádost za udělení koncese ke zřízení První české akciové společnosti pro elektřinu 15. 2. 1896; G. Neumann ŽB 21. 2. 1896; V. GULA, *Počátky české elektrotechniky*, s. 77.

⁷²³ AČNB, f. ŽB/1785/136, 159, 161, 166, Výkonný výbor ŽB 28. 8. 1896, 23. 3., 2. 4. (dodatek k protokolu) a 18. 5. 1897.

⁷²⁴ AČNB, f. ŽB/3374/1, Stanovy Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu; ŽB/1785/193, Výkonný výbor ŽB 25. 1. 1898.

Maříka, ředitele Českomoravské strojírný a elektrotechnika Aloise Dudy. Všichni tři banku ubezpečili, že chystaná společnost skýtá velký potenciál. Souběžně běžela jednání s Františkem Křižíkem o získání jeho elektrotechnického závodu v Karlíně pro novou společnost. Jednání byla dlouhá a komplikovaná. Nakonec se ale podařilo v dubnu 1898 docílit dohody. Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu měla převzít Křižíkův závod za částku 1,1 milionu zl., která by byla Křižíkovi vyplacena částečně v hotovosti a částečně v akciích nové společnosti. Křižíkovi se zaručilo místo ve správní radě, přičemž existovala možnost, že by se stal jejím úřadujícím členem. Nepočítalo se však s ním do funkce ředitele. Živnobanka hodlala inzerovat v tuzemských i zahraničních listech, že přijme elektrotechnika na toto místo.⁷²⁵ Patrně to souviselo s Křižíkovou zarputilou obhajobou stejnosměrného proudu proti perspektivnějšímu střídavému proudu. Banka se zřejmě obávala, že pokud by se stal ředitelem, tyto jeho postoje by podnik poškodily.⁷²⁶

Ustavující valná hromada Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu se konala 9. května 1898. Křižík byl zvolen do její správní rady. Následně se začalo řešit, jak proběhne převzetí Křižíkova závodu.⁷²⁷ K tomu však nedošlo. Živnobance se totiž naskytlá příležitost zakoupit konkurenční elektrotechnický závod Emila Kolbena za mnohem nižší cenu. Žádala Křižíka, aby ze svých finančních požadavků slevil. Ten to odmítl.⁷²⁸

Krach jednání měl za následek ukončení obchodního vztahu mezi Živnobankou a Křižíkem. Křižík odešel ze správní rady Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu.⁷²⁹ Když roku 1900 přeměnil dráhu Praha–Libeň–Vysočany na akciovou společnost s názvem Elektrická drobná dráha Praha–Libeň–Vysočany, odmítla Živnobanka převzít jakékoliv akcie společnosti.⁷³⁰

Fatálnější pro Křižíka byla skutečnost, že v srpnu 1898 mu banka odmítla poskytnout další úvěr a vyzvala jej, aby do 1. ledna 1899 uhradil její pohledávku. Do konce roku 1898 snížil svůj dluh na běžném účtu pouze o 103 494 zl. z 569 848 zl. na 466 354 zl oproti stavu k 31. prosinci 1897. Závazek na dráze Praha – Libeň – Vysočany se naopak zvýšil o 28 822 zl. z 624 469 zl. na 653 291 zl. Celkový dluh poklesl jen o 74 672 zl. z 1 194 317 zl. na 1 119 645

⁷²⁵ AČNB, f. ŽB/1785/199, 200, 201, 202, Výkonný výbor ŽB 21. 3., 22. 3., 1. 4. a 15. 4. 1898; ŽB/2690/178, Správní rada ŽB 2. 4. 1898.

⁷²⁶ V. GULA, *Počátky české elektrotechniky*, s. 78.

⁷²⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 805, sign. Sp XII–69, Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu C. k. obchodnímu soudu v Praze 22. 6. 1898; Správní rada 12. 5. 1898.

⁷²⁸ F. KŘIŽÍK, *Paměti Františka Křižíka*, s. 149–150; AČNB, f. ŽB/1785/226, Výkonný výbor ŽB 20. 1. 1899.

⁷²⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 805, sign. Sp XII–69, Mimořádná valná hromada 3. 10. 1898.

⁷³⁰ Pavel FOJTÍK – Stanislav LINERT – František PROŠEK, *Historie městské hromadné dopravy v Praze*, Praha 2005, s. 45; AČNB, f. ŽB/1785/271, Výkonný výbor ŽB 24. 7. 1900; ŽB/3374/1, Stanovy akciové společnosti Elektrická drobná dráha Praha-Libeň-Vysočany.

zl.⁷³¹ Ve druhé polovině ledna 1899 Křižík dlužil Živnobance stále zhruba 1,1 milionu zl. Křižík si vzal půjčku od Zemské banky, z níž vyplatil Živnobance 500 000 zl. Do konce roku snížil svůj závazek na 173 600 zl. (347 200 K).⁷³² Ve stáří na toto období s hořkostí vzpomínal: „Přece jsem však v té době splatil Živnostenské bance největší část svého dluhu a jako trpkou památku z té doby chovám tlustý svazek směnec, které jsem tehdy vesměs proplatil.“⁷³³

V prosinci 1899 Křižík přislíbil, že během roku 1900 zbytek dluhu uhradí. Svůj slib nesplnil. Přestal splácet. Roli v tom patrně hrála i hospodářská krize, které tehdy zasáhla monarchii. Živnobanka jej průběžně upomínala. V srpnu 1902 bance došla trpělivost. Křižík dlužil stále 326 100 K, jež byly hypotečně zajištěny na dráze Praha – Libeň – Vysočany. Dne 29. srpna se výkonný výbor Živnobanky usnesl, že dá Křižíkovi osm dnů na to, aby dluh vyrovnal, jinak jej banka zažaluje. Tlak se vyplatil. Křižík na hrozbu zareagoval a dohodl se s Živnobankou, že bude splácet 1 000 K týdně. Pomalu svůj dluh umořoval. K jeho úplnému splacení došlo až v roce 1907.⁷³⁴ Křižík se po odchodu od Živnobanky stal klientem Pražské úvěrní banky.⁷³⁵

5.2. Další pražské tramvajové dráhy

Zájem Živnobanky uplatnit se v elektrotechnickém průmyslu potvrzuje skutečnost, že v 90. letech 19. století se snažila banka vedle dráhy Praha – Libeň – Vysočany získat financování dalších tramvajových drah. V listopadu 1894 Živnobanka společně s Österreichische Länderbank nabídly městu Praze, že elektrifikují koněspřežnou tramvaj a vybudují další tramvajové linky. Spolupracujícím subjektem obou finančních ústavů byla berlínská firma Union Electricitäts-Gesellschaft, jež se specializovala na stavbu elektrických tramvajových tratí. Představitelé pražské samosprávy nabídku v červnu 1896 odmítli. Rozhodli, že zřízení elektrických drah provede město samo. Přesto se Živnobanka nevzdávala a v říjnu 1897 se rozhodla pražské radnici nabídnout znovu své služby.⁷³⁶ V roce 1898 zakoupila Praha koňku

⁷³¹ AČNB, f. ŽB/1785/212, 214, Výkonný výbor ŽB 2. 8., 5. 8. a 26. 8. 1898; ŽB/3235/1, ŽB/3140/1, Bilance ŽB za l. 1897–1898, Dopisovatelé.

⁷³² AČNB, f. ŽB/1785/226, 240, 249, Výkonný výbor ŽB 20. 1., 27. 7., 1. 8., 5. 12. a 19. 12. 1899; ŽB/3208/1, Bilance ŽB za r. 1899, Dopisovatelé.

⁷³³ F. KŘIŽÍK, *Paměti Františka Křižíka*, s. 150.

⁷³⁴ AČNB, f. ŽB/1785/249, Výkonný výbor ŽB 19. 12. 1899; ŽB/2639/155, 227, 229, Výkonný výbor ŽB 10. 1., 29. 8. a 5. 9. 1902; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 29. 12. 1903, 29. 3., 29. 4. 1904 a 19. 9. 1905; ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, Bilance ŽB za l. 1900–1907, Dopisovatelé.

⁷³⁵ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 131.

⁷³⁶ AČNB, f. ŽB/2816/601, 927, 928, Výkonný výbor ŽB 10. 1. 1890, 18. 5. a 19. 5. 1893; ŽB/1785/56, Výkonný výbor ŽB 10. 10., 11. 10. 1894 dopoledne a odpoledne; ŽB/1785/74, 84, 85, 88, 98, 104, 110, 114, 122, 125, 130,

od dosavadního majitele, jímž byla belgická akciová společnost Sociétés anonymes des tramways de Prague (Akciová společnost Pražské tramwaye), a usnesla se ji elektrifikovat.⁷³⁷ Tím vyhasla poslední naděje Živnobanky na získání tohoto obchodu.

V červnu 1894 obdrželi košířský starosta Matěj Hlaváček a smíchovský stavitel Josef Linhart stavební povolení na elektrickou dráhu Smíchov – Košíře. Aby opatřili ke stavbě potřebný kapitál, plánovali založit akciovou společnost. Na přelomu roku 1894 a 1895 se obrátili na Živnobanku s žádostí o financování podniku a přijímání úpisů na akcie. Banka k tomu vyjádřila ochotu. Jako podmínku si kladla poskytnutí dostatečné záruky. Zajištění subskripce podmiňovala tím, že za to dostane provizi a že jí bude ke schválení předložen příslušný prospekt, který bude moci eventuálně změnit. Hlaváček a Linhart nakonec od úmyslu zřídit akciovou společnost odstoupili. Hlaváček se rozhodl financovat celou stavbu zcela sám. Náklady byly vypočteny na 180 000 zl. Opakovaně žádal Živnobanku, aby mu uvedenou částku zapůjčila proti zajištění na jeho nemovitostech. Banka mu úvěr neposkytla. Roli v odmítavém postoji mohlo hrát to, že na jeho realitách vázla již hypotéka ve výši 194 000 zl. O dalších důvodech by bylo možné jen spekulovat – protokoly banky o nich mlčí.⁷³⁸

5.3. Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze⁷³⁹

5.3.1. Živnobanka a Kolbenka 1898–1914

Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu se ustavila 9. května 1898 s akciovým kapitálem 2 miliony zl. (4 miliony K), rozděleným na 10 000 akcií po 200 zl. (400 K).⁷⁴⁰ Jak už víme, původně měla převzít elektrotechnický závod Františka Křížíka, ale nakonec převzala závod Emila Kolbena.

Inženýr Emil Kolben založil dne 6. září 1896 s několika společníky komanditní společnost, která byla 29. října 1896 zapsána do obchodního rejstříku pod názvem Kolben a spol., elektrotechnická továrna v Praze-Vysočanech. Firma se dynamicky rozvíjela. Začínala se 30 zaměstnanci, v roce 1898 v ní pracovalo již okolo 200 lidí. Kolbenova firma vyráběla

131, 133, 183, Výkonný výbor ŽB 15. 2., 7. 5., 21. 5., 18. 6., 20. 9., 26. 11. 1895, 24. 1., 3. 3., 24. 4., 12. 5., 9. 6., 27. 6., 10. 7. 1896 a 26. 10. 1897; ŽB/2690/133, Správní rada ŽB 18. 10. 1894.

⁷³⁷ P. FOJTÍK – S. LINERT – F. PROŠEK, *Historie městské hromadné dopravy*, s. 27–28.

⁷³⁸ Tamtéž, s. 47–50; AČNB, f. ŽB/1785/67, 72, 146, Výkonný výbor ŽB 18. 12. 1894, 29. 1. 1895 a 18. 12. 1896.

⁷³⁹ Tato podkapitola je založena na studii: Svatopluk HERC, *Živnostenská banka a Elektrotechnická akciová společnost*. V následujícím textu přebírám informace z výročních zpráv Kolbenky (SOA Praha, fond Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze (dále f. EAS), kart. 3, inv. č. 36). Ty už zvlášť necituji.

⁷⁴⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 805, sign. Sp XII–69, Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu C. k. obchodnímu soudu v Praze 22. 6. 1898.

jednofázové a vícefázové alternátory, synchronní a indukční motory, transformátory či elektrické jeřáby. Kolben si uvědomoval, že bez úzké podpory bankovního ústavu není další expanze podniku možná.⁷⁴¹

Jednání mezi Živnobankou a Kolbenem trvala krátce a byla úspěšná. Dne 30. června 1898 byla podepsána definitivní kupní smlouva, na jejímž základě zakoupila Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu továrnu firmy Kolben a spol. ve Vysočanech. Téhož dne ji převzala i do vlastnictví. Společníkům firmy Kolben a spol. bylo vyplaceno celkem 435 000 zl., a to 239 250 zl. v hotovosti a 195 750 zl. v akciích kupující společnosti. Později měla podle smlouvy ještě Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu uhradit převzaté suroviny, hotové výrobky, polotovary apod.⁷⁴² Na mimořádné valné hromadě Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu dne 3. října 1898 byla odsouhlasena změna názvu společnosti na: Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze (dále Kolbenka). Nový název byl zapsán do obchodního rejstříku 28. února 1899.⁷⁴³ Emil Kolben se stal ředitelem Kolbenky (později obdržel titul vrchního ředitele).

Správní rada Kolbenky byla do roku 1907 sedmičlenná. Nacházeli se v ní i dva zástupci Živnobanky – místopředseda správní rady banky Jan Otto a ředitel banky Vojtěch Mastný. Po smrti Mastného v květnu 1902 zaujmul jeho místo ve správní radě Apollo Růžička, tehdy náměstek ředitele Živnobanky. Předsedou správní rady Kolbenky byl zpočátku Otto, ale někdy v období mezi červencem 1899 a březnem 1900⁷⁴⁴ jej nahradil v této funkci Karel Dimmer ml.,⁷⁴⁵ což byl syn tehdejšího předsedy správní rady Živnobanky Karla Dimmera. Otto se stal nově místopředsedou, jímž byl až do své smrti v roce 1916. Od samého počátku zasedali ve správní radě Kolbenky i ředitelé dvou významných pražských strojíren – Josef Janatka z Akciové společnosti strojíreny, dříve Breitfeld, Daněk i spol. a Bohuslav Mařík z První českomoravské továrny na stroje. Povolání Janatky a Maříka do správní rady mělo vytvořit platformu pro obchodní spolupráci Kolbenky s jejich strojírenskými firmami, ke které opravdu

⁷⁴¹ J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. 25–40; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Emil Kolben a založení Kolbenky*, *Dějiny věd a techniky* 30, 1997, č. 3, s. 169–180; Miloš HOŘEJŠ, *Tri generace rodiny Kolbenů*, in: Hynek Stříteský (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 53–72; *Kolben & Co*, in: *Die Gross-Industrie Oesterreichs. Festgabe zum glorreichen fünfzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Oesterreichs*, Bd. 3, Wien 1898, s. 206–207.

⁷⁴² SOA Praha, f. EAS, kart. 8, inv. č. 112, Trhová smlouva 30. 6. 1898; Protokol o převzetí 30. 6. 1898.

⁷⁴³ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 805, sign. Sp XII–69, Mimořádná valná hromada Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu 3. 10. 1898; Zápis EAS do obchodního rejstříku 28. 2. 1899.

⁷⁴⁴ Dochované dokumenty bohužel neumožňují přesnější dataci.

⁷⁴⁵ Karel Dimmer ml. byl velmi schopným manažerem. Prozatím je analyzováno pouze jeho působení ve vedení Akcionářského pivovaru na Smíchově. Martin MINAŘÍK, *Smíchovskou desítkou na pozici pivovarské jedničky. Karel Dimmer mladší (1856–1932)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 280–296.

docházelo, např. při dodávkách elektromotorů pro cukrovary.⁷⁴⁶ Tato spolupráce vyústila za první republiky ve vznik strojírenského gigantu Českomoravská-Kolben-Daněk, a. s.

Několik členů správní rady Kolbenky tvořilo výkonný výbor firmy, který se scházel častěji než správní rada a předkládal jí návrhy rozhodnutí. Za celé sledované období (1898–1914) nebyl členem výkonného výboru ani jeden představitel Živnobanky.⁷⁴⁷ Ačkoliv návrhy výkonného výboru nebyly ve správní radě en bloc schvalovány a byly znovu projednávány, takže rozdíl mezi výkonným výborem a správní radou byl menší než v jiných společnostech, dá se říci, že zástupci Živnobanky nebyli tvůrci firemní strategie Kolbenky. Jejich role byla spíše kontrolní – dohlíželi na to, zda prostředky banky jsou ve firmě účelně investovány a zda činnost firmy je v souladu se zájmy Živnobanky. Jejich přítomnost ve správní radě Kolbenky rovněž usnadňovala výměnu informací. V tříčlenném dozorčím výboru Kolbenky, který dohlížel na hospodaření podniku, byl zástupce Živnobanky do roku 1902 (Apollo Růžička) a poté až od roku 1910 (Josef Biskup).⁷⁴⁸ V letech 1906–1911 byl ovšem členem dozorčího výboru chemik Karel Cyril Neumann, který měl k Živnobance blízko.⁷⁴⁹

Při založení Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu převzala Živnobanka společně se svými funkcionáři většinu akcií.⁷⁵⁰ Rozhodla se, že si akcie neponechá. Postupně je rozprodala, a to primárně mezi svou klientelu.⁷⁵¹ Zatímco na konci roku 1898 vlastnila banka z celkového počtu 10 000 akcií ještě 3 501 akcií, na konci roku 1899 to bylo již jen 151 akcií. V následujících dvou letech počet akcií v držení Živnobanky stagnoval. Poté se tento počet mírně zvýšil: na konci roku 1906 měla Živnobanka na nostru 553 akcií Kolbenky. O tom, že se většina akcionářů Kolbenky rekrutovala z řad klientely Živnobanky, svědčí množství akcií Kolbenky, které byly uloženy u banky v depotu. Na konci roku 1899 bylo u Živnobanky uloženo 7 861 akcií, tedy 79 % všech akcií firmy. V následujících letech sice toto číslo každoročně klesalo, na konci roku 1906 však bylo přesto u banky uschováno více než 50 % akcií Kolbenky.

⁷⁴⁶ SOA Praha, f. EAS, kart. 22, inv. č. 361, Seznam dodaných elektrických zařízení pro cukrovary 1902–1918.

⁷⁴⁷ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 15, Prezenční známky exek. komitétu EAS; inv. č. 20, Správní rada EAS 7. 4. 1903; inv. č. 22, Správní rada EAS 8. 4. 1905; inv. č. 25, Správní rada EAS 26. 3. 1907; inv. č. 26, Správní rada EAS 16. 3. 1908; inv. č. 27, Správní rada EAS 16. 3. 1909 a 19. 3. 1910; kart. 3, inv. č. 28, Správní rada EAS 9. 3. 1911; inv. č. 30, Správní rada EAS 26. 3. 1913; inv. č. 40, Správní rada EAS 20. 3. 1914.

⁷⁴⁸ Josef Biskup byl v letech 1905–1911 členem revidujícího výboru Živnobanky a od r. 1912 členem její správní rady.

⁷⁴⁹ Byl např. členem správní rady České společnosti pro průmysl cukerní v Praze, která byla koncernovým podnikem Živnobanky, či První českomoravské továrny na stroje v Praze, která s Živnobankou spolupracovala.

⁷⁵⁰ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 14, Seznam akcionářů Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu 3. 10. 1898.

⁷⁵¹ AČNB, f. ŽB/1785/226, 236, Výkonný výbor ŽB 3. 2. a 23. 6. 1899.

Živnobanka mohla disponovat částí těchto akcií na valných hromadách Kolbenky, neboť jejich majitelé neměli zájem se jich účastnit a přenechávali svá hlasovací práva bance. I přes minimální vlastní akciovou držbu měla Živnobanka na valných hromadách Kolbenky díky těmto akciím a akciím svých funkcionářů výrazný vliv. Každých pět akcií přinášelo na valné hromadě jeden hlas. Nikdo však nemohl mít více nežli 30 hlasů.⁷⁵² Toto ustanovení však nijak Živnobanku neomezovalo. Akcie, jež měla pro valnou hromadu k dispozici, rozdělila mezi své funkcionáře a úředníky. Valných hromad Kolbenky se tak účastnila celá řada představitelů banky, z nichž pokud možno každý držel takový počet akcií, který byl dělitelný pěti a zároveň nebyl vyšší než 150, nad něž už žádné hlasy nepřibývaly. Živnobanka touto praxí obcházel stanovy a maximalizovala svůj hlasovací potenciál. Pro banku bylo též výhodné, že fungovala jako výlučné přihlašovací místo pro valné hromady Kolbenky. Měla tak přehled o tom, kdo se jich hodlá zúčastnit. Díky tomu mohla předjímat průběh valných hromad a případně si sehnat další akcie k prosazení svých záměrů.

Na valné hromadě v roce 1900 bylo zastoupeno 4 566 akcií a 629 hlasů. Na Živnobanku a její představitele připadalo 1 914 akcií a 239 hlasů, což odpovídalo více než třetině hlasů. Banka přitom tehdy vlastnila jen něco mezi 1–2 % akciového kapitálu Kolbenky.⁷⁵³ Obdobná situace nastala i na valné hromadě v roce 1905. Bylo přítomno 3 749 akcií a 559 hlasů. Zástupci Živnobanky drželi 1 524 akcií a 234 hlasů, což bylo přes 40 % hlasů. Kapitálový podíl banky na společnosti však obnášel jen necelých 6 %.⁷⁵⁴ Když vezmeme v potaz, že se mezi akcionáři Kolbenky nacházeli dále „obchodní přátelé“ Živnobanky, nebylo reálné, aby valné hromady přijaly nějaké zásadní usnesení proti vůli banky.

Ostatně valné hromady Kolbenky probíhaly bez komplikací. Jak výroční a účetní zprávy, tak zprávy dozorčího výboru byly jednohlasně schvalovány. Totéž platilo i pro rozdělení čistého zisku a změnu stanov. Volby do správní rady a dozorčího výboru nebyly vždy jednomyslné, jako např. v roce 1909, kdy Jan Felcman obdržel 501 hlasů z 961 odevzdaných.⁷⁵⁵ Nikdy se však nestalo, aby neprošel oficiální kandidát správní rady. Pokud už se nějaké spory objevily, řešily se raději v zákulisí, jak napovídá dopis náměstka vrchního ředitele Živnobanky Jaroslava Preisse předsedovi správní rady banky Janu Ottovi z konce března 1913. Preiss Ottovi, který byl na francouzské Riviéře, referoval: „*Na valné hromadě Kolbenky neudálo se nic pozoruhodného, všichni pánové vystupující byli jednomyslně zvoleni. Pouze kandidatura pana Kohouta narazila mezi akcionáři na odpor, který nám konečně nebyl nesympatickým,*

⁷⁵² SOA Praha, f. EAS, kart. 1, inv. č. 5, Stanovy EAS 1899, § 13.

⁷⁵³ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 16, Valná hromada EAS 31. 3. 1900.

⁷⁵⁴ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 22, Valná hromada EAS 8. 4. 1905.

⁷⁵⁵ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 26, Valná hromada EAS 16. 3. 1909.

poněvadž pan Kohout systematicky proti naší bance vystupuje. Záležitost tuto urovnali jsme v rozmluvě s. panem císařským] radou Dimmerem [předseda správní rady Kolbenky, pozn. aut.], který slíbil, že napříště pan Kohout proti Živnostenské bance vystupovati nebude.“⁷⁵⁶

Po ustavení akciové společnosti přistoupila Kolbenka k rozšíření závodu. V letech 1898–1899 byl rozšířen výrobní program firmy o slévárnu, byla postavena nová dílna pro drobnou mechaniku a byly nakoupeny nové stroje pro výrobu velkých dynam a motorů. Také skladiště byla zvětšena. Podnik vše financoval z kapitálu získaného akcionováním. Ukazuje to stav konta společnosti u Živnobanky. Na konci roku 1898 měla u banky uloženo 819 514 zl. (1 639 028 K), v závěru roku 1899 měla stále přebytek na účtu – ale již jen obnosem 136 269 zl. (272 538 K). V roce 1900 Kolbenka nadále investovala. Bylo modernizováno strojní zařízení a postaveny dvě další dílny. Zde již vlastní prostředky nestačily a firma se u Živnobanky zadlužila. Na konci roku 1900 byla u banky v závazku 707 376 K. Investice provedené v letech 1898–1900 výrazně rozšířily výrobní kapacitu Kolbenky. Na konci roku 1898 činila hodnota fixního kapitálu firmy 574 943 zl. (1 149 886 K), na konci roku 1900 to bylo již 2 142 263 K. Ještě výrazněji stoupl obrát. Zatímco v posledním celém roce existence komanditní společnosti (1897) obnášel obrát firmy 94 500 zl. (189 000 K), za rok 1900 to bylo již 2 811 000 K.

Rozmach Kolbenky přerušil nástup hospodářské krize na konci roku 1900, která přetrvala až do roku 1904. Za roky 1901 a 1902 nevyplácela společnost žádnou dividendu. Hodnotu obrátu za rok 1900 překonala až v roce 1905. Živnobanka i přes depresi úvěrování Kolbenky rozšiřovala. Proč tomu tak bylo, na to nelze s určitostí odpovědět. Pravděpodobně to bylo způsobeno tím, že v této době měly banky nedostatek solventních klientů, jež by mohly úvěrovat. Poptávka po úvěru se výrazně snížila a banky čelily výzvě, jak umístit své prostředky.⁷⁵⁷ Živnobanka tak nejspíše přivítala možnost financovat Kolbenku. Roli mohlo hrát i to, že dobíhaly investice z předchozího období. V březnu 1901 dlužila firma bance celkem 1 164 000 K.⁷⁵⁸ V tomto roce povolila Živnobanka Kolbence směnečný úvěr 330 000 K, k jehož krytí si vyžádala od společnosti akcepty. Na konci roku 1901 dluh stoupl již na 1 671 170 K (1 341 170 K na běžném účtu, 330 000 K v akceptech). Posléze se trochu zmenšil. V dubnu 1902 se rovnal závazek firmy v akceptech a na běžném účtu 1 480 600 K. V té době platila úrok o 1 % vyšší, než byla oficiální sazba Rakousko-uherské banky. Žádala banku o slevení. Ta to však odmítla.⁷⁵⁹ Následující rok a půl hodnota dluhu Kolbenky stagnovala. V září 1903 dlužila Živnobance 1 115 773 K na běžném účtu a 330 000 K v akceptech, tedy celkem 1 445 773 K.

⁷⁵⁶ LA PNP, f. J. Otto, J. Preiss J. Ottovi 27. 3. 1913.

⁷⁵⁷ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 44.

⁷⁵⁸ AČNB, f. ŽB/2639/41, Výkonný výbor ŽB 4. 3. 1901.

⁷⁵⁹ AČNB, f. ŽB/2639/184, Výkonný výbor ŽB 4. 4. 1902.

Tehdy požádala o povolení akceptačního úvěru do výše 350 000 K. Správní rada Živnobanky úvěr schválila.⁷⁶⁰

V letech 1904–1905 zřídila Kolbenka pro Josefa Steinbachera a jeho společníka Michaela Widschwentera elektrárnu „Kaiserwerke“ v tyrolském Wörglu. Kolbenka se v lednu 1905 obrátila na Živnobanku, zda by těmto pánům na elektrárnu nepůjčila 450 000 K. Banka se zdráhala uvedenou dvojici půjčit sumu přímo, místo toho ji poskytla Kolbence proti jejich akceptům.⁷⁶¹ V dubnu 1906 schválila Živnobanka vysočanskému podniku úvěr 350–400 000 K na práce při plánovaném rozšíření městské elektrárny v Krakově. V listopadu téhož roku povolila Živnobanka Kolbence neomezený úvěr na nákup železa, s nímž obchodovala českobudějovická filiálka banky.⁷⁶² Později ve stejném měsíci poskytla firmě další úvěr 300 000 K na dobu dvou let proti akceptům.⁷⁶³

V roce 1903 Kolbenka postavila nové tovární budovy (zejména montovnu se skladišti) a pořídila nové stroje. Tyto investice pravděpodobně kryla alespoň částečně z úvěru u Živnobanky. Investice z let 1904–1906 byly naopak financovány z vlastních zdrojů podniku, resp. prováděnými amortizacemi na dosavadních budovách a strojích. Hodnota fixního kapitálu Kolbenky proto v tomto období stagnovala.

Rok 1907, v němž Živnobanka zřídila průmyslové oddělení a začala se více angažovat ve financování průmyslu, znamenal mezník ve vztahu Živnobanky a Kolbenky. V letech 1907–1908 realizovala Kolbenka velkorysý investiční program, kterým reagovala na rostoucí poptávku po svých produktech. Předně byla zvětšena slévárna, jež byla vybavena novými pecemi typu Siemens–Martin. Díky tomu mohla firma vyrábět i velké ocelové odlitky. Byla postavena nová cídírna odlitků a dílna pro jejich obrábění. Oddělení pro výrobu obloukových lamp bylo rozšířeno, takže jeho produkce se zdvojnásobila. Bylo postaveno prostorné skladiště modelů. Podnik rovněž zřídil huť na kujnou litinu, vystavěl nové skladiště a zvětšil kancelářskou budovu. Strojní vybavení bylo dalekosáhle modernizováno. Aktiva v pozemcích, továrních budovách a strojích vzrostla oproti konci roku 1906 z 2 186 504 K na 3 094 430 K, tedy více než o třetinu. Investice byly hrazeny prostřednictvím kontokorentního úvěru u Živnobanky. Závazek Kolbenky na běžném účtu stoupl během dvou let o 1 097 220 K z 1 593 703 K na 2 690 923 K. Mimoto firma dlužila v rámci směnečného úvěru 480 000 K, k jehož krytí dala bance akcepty.⁷⁶⁴ Dle výročních zpráv Kolbenky za rok 1907 a 1908 stoupl

⁷⁶⁰ AČNB, f. ŽB/2639/343, Výkonný výbor ŽB 22. 9. 1903; ŽB/2690/243, Správní rada ŽB 24. 9. 1903.

⁷⁶¹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 10. 1. 1905; ŽB/2690/260, Správní rada ŽB 19. 1. 1905.

⁷⁶² AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 10. 4. 1906; ŽB/3647/39, Výkonný výbor ŽB 13. 11. 1906.

⁷⁶³ AČNB, f. ŽB/3647/40, 83, Výkonný výbor ŽB 16. 11. 1906 a 20. 4. 1907.

⁷⁶⁴ AČNB, f. ŽB/3647/83, Výkonný výbor ŽB 20. 4. 1907.

konto věřitelů firmy v tomto období o 687 261 K, a to primárně kvůli provedení nových investic. Rozšíření továrny v následujících letech bylo již po většině kryto z vlastních zdrojů.

Úvěry Živnobanky nesměřovaly jen do investic v závodě. Počátkem roku 1908 požádala Kolbenka Živnobanku, zda by ji nevyplatila pohledávku ve výši 179 454 K, kterou měla firma u města Berouna za vybudování elektrárny a která byla splatná 31. ledna 1909. Banka souhlasila za předpokladu, že Kolbenka převezme za pohledávku záruku. V říjnu 1909 převzala Živnobanka zbytek pohledávky Kolbenky v obnosu 143 000 K za zřízení zmíněné elektrárny „Kaiserwerke“ ve Wörglu. K jejímu splacení mělo dojít postupně během dvou a půl roku. O měsíc později převzala Živnobanka pohledávku 500 000 K za přespolní elektrárnu o vysokém napětí v Trmicích u Ústí n. L, kterou Kolbenka zhotovila pro průmyslové závody hraběte Arnošta Emanuela Silvy-Taroucy. Silva-Tarouca ji měl uhradit v měsíčních splátkách v době dvou a půl roku. I v případě Wörglu a Trmic musela Kolbenka ručit za dobytost pohledávky.⁷⁶⁵

Díky Živnobance tak Kolbenka měla k dispozici finanční prostředky z provedených zakázek výrazně dříve, než byl termín jejich splatnosti a mohla je použít v závodě. Obdobně v květnu 1910 poskytla filiálka Živnobanky v Moravské Ostravě obci Radvanice (dnes součást Ostravy) krátkodobý úvěr ve výši 50 000 K na zaplacení pohledávky Kolbenky za zařízení elektrického osvětlení.⁷⁶⁶ Na druhou stranu tyto transakce zvyšovaly zadluženost Kolbenky u Živnobanky. Ta na konci roku 1909 činila 3 240 992 K na běžném účtu a 480 000 K v akceptech.

Od roku 1907 Živnobanka také posilovala svou kapitálovou účast v Kolbence. Na přelomu dubna a května 1907 nabídla vysočanská firma Živnobance, zda by nechtěla převzít 1 760 jejích akcií za nominální cenu 400 K za kus. Banka s tím souhlasila.⁷⁶⁷ Zakoupila i další akcie, takže na konci tohoto roku vlastnila již 2 435 kusů, což bylo o 1 882 více než na konci roku 1906. Na konci roku 1908 měla Živnobanka na nostru již 2 857 akcií Kolbenky, o rok později sice akciová držba banky o něco poklesla, ale stále činila 2 812 akcií, což bylo 28 % akciového kapitálu firmy. Na valné hromadě Kolbenky v roce 1909 bylo přítomno 5 242 akcií a 981 hlasů, Živnobanka prostřednictvím svých představitelů disponovala 3 200 akciemi a 617 hlasy, tedy jasnou nadpoloviční většinou.⁷⁶⁸ I v tomto případě byla její kapitálová síla větší než skutečná akciová držba, a to díky akciím jejích funkcionářů a akciím klientů, jež byly uloženy u ní v depotu.

⁷⁶⁵ AČNB, f. ŽB/3647/187, Výkonný výbor ŽB 1. 2. 1908; ŽB/2681/28, 43, Výkonný výbor ŽB 21. 10. a 20. 11. 1909.

⁷⁶⁶ AČNB, f. ŽB/2681/121, Výkonný výbor ŽB 3. 5. 1910.

⁷⁶⁷ AČNB, f. ŽB/3647/86, Výkonný výbor ŽB 1. 5. 1907.

⁷⁶⁸ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 26, Valná hromada EAS 16. 3. 1909.

Za situace, kdy stoupala úvěrová zadluženost Kolbenky a Živnobanka ve firmě výrazně kapitálově posílila, vznesla banka požadavek na větší zastoupení ve správní radě. V roce 1907 navíc její relativní pozice ve správní radě oslabila. Správní rada se zvětšila na osm členů, ale banka v ní měla stále jen dva zástupce.⁷⁶⁹ Na důvěrné schůzi správní rady Kolbenky, konané dne 11. března 1909, náměstek vrchního ředitele Živnobanky Apollo Růžička prohlásil, že si banka přeje, aby byl rozšířen počet členů správní rady firmy a aby do ní byli zvoleni místopředseda správní rady Živnobanky Bedřich Jahn a již zmíněný K. C. Neumann. Zároveň banka chtěla, aby byl ve stanovách změněn způsob, jakým se vyměřovala tantiéma pro správní radu. Po delší diskusi byl přijat zprostředkující návrh, aby do správní rady Kolbenky byl zvolen B. Jahn, což se také na valné hromadě firmy dne 16. března 1909 stalo. Živnobanka tím k Ottovi a Růžičkovi získala třetího zástupce ve správní radě Kolbenky, jež se skládala nyní z devíti členů. Ostatní přání banky nebyla akceptována.⁷⁷⁰ Počet zástupců Živnobanky ve správní radě Kolbenky zůstal do roku 1914 totožný. Od roku 1910 byla správní rada desetičlenná, v roce 1912 se počet členů snížil na devět.⁷⁷¹

V roce 1909 byly akcie Kolbenky kótovány na pražské a vídeňské burze, což usnadnilo možnost jejich tržní realizace.⁷⁷² Živnobanka toho využila a výraznou část svých akcií v roce 1910 odprodala (2 213 kusů), takže jí na konci roku zbylo 599 akcií. Banka na tom vydělala, neboť kurz akcií na vídeňské burze se v roce 1910 pohyboval v rozmezí 398–480 K, přičemž ona valnou většinu získala za nominální cenu 400 K.⁷⁷³ Na konci roku 1910 dosáhl úvěrový závazek Kolbenky u Živnobanky rekordní hodnoty – 3 369 758 K na běžném účtu a 480 000 K v akceptech, tedy dohromady 3 849 758 K, což se téměř rovnalo hodnotě akciového kapitálu společnosti.

Kolbenka proto přistoupila v roce 1911 ke zvýšení akciového kapitálu ze 4 milionů na 6 milionů K. Valná hromada konaná dne 9. března 1911 se jednomyslně usnesla na tom, aby bylo vydáno dalších 5 000 kusů akcií v nominální hodnotě 400 K. Nové akcie byly přednostně nabídnuty dosavadním akcionářům v kurzu 460 K za kus, tj. souhrnně za 2,3 milionů K. Na dvě staré akcie mohli odebrat jednu akcii novou. Teprve akcie, které by nebyly stávajícími akcionáři převzaty, mohla společnost volně odprodat.⁷⁷⁴ Kolbenka požádala Živnobanku, zda by její pražská centrála a filiálky ve Vídni a v Brně nefungovaly jako upisovací místo při emisi. Banka

⁷⁶⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 805, sign. Sp XII–69, Valná hromada EAS 21. 3. 1907.

⁷⁷⁰ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 37, Správní rada EAS 11. 3. 1909; kart. 2, inv. č. 26, Valná hromada EAS 16. 3. 1909.

⁷⁷¹ SOA Praha, f. EAS, kart. 2, inv. č. 27, Valná hromada EAS 19. 3. 1910; kart. 3, inv. č. 39, Správní rada EAS 26. 3. 1913.

⁷⁷² Finanční listy 7, 1. 1. 1910, č. 1, s. 9.

⁷⁷³ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 621.

⁷⁷⁴ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 28, Valná hromada EAS 9. 3. 1911.

souhlasila za provizi 2 500 K a uhrazení veškerých hotových výloh. Subskripce, která probíhala od 23. dubna do 13. května 1911, skončila s úspěchem. Všechny akcie byly dosavadními akcionáři rozebrány.⁷⁷⁵ Emisní kurz 460 K byl pro ně velmi výhodný. Na konci dubna 1911 se totiž akcie Kolbenky na pražské burze obchodovaly za 522 K.⁷⁷⁶

Živnobanka ještě před emisí strategicky rozšířila počet akcií Kolbenky ve svém portfoliu. Výkonný výbor Živnobanky se na svém zasedání 7. února 1911 usnesl, aby banka postupně nakoupila přibližně 1 000 akcií Kolbenky za kurz okolo 500 K.⁷⁷⁷ Akciová držba Živnobanky tak nově činila zhruba 1 600 akcií. Při emisi mohla odebrat dalších 800 akcií a zjevně ještě další akcie přikoupila, neboť na konci roku 1911 vlastnila celkem 2 752 akcií Kolbenky. V roce 1912 Živnobanka odprodala 1 064 akcií a v roce 1913 159 kusů nakoupila, takže na konci téhož roku měla na nostru 1 847 akcií Kolbenky. Držela tak zhruba 12 % akciového kapitálu firmy. Vstup Kolbenky na burzy v roce 1909 vedl k poklesu jejích akcií v depotu Živnobanky. Akcie se staly snáze obchodovatelnými, takže je logické, že se dostávaly i mimo okruh klientely Živnobanky. Pokud se v letech 1907–1909 nacházelo u Živnobanky přes 60 % akcií Kolbenky, ať už vlastních či cizích, v letech 1910–1913 to bylo mezi 35 a 41 %.

Tento fakt však nijak neohrozil postavení Živnobanky na valných hromadách Kolbenky. Je třeba si uvědomit, že řada nových vlastníků si akcie Kolbenky pořídila pouze za účelem burzovní spekulace či jako zdroj pravidelné dividendy (viz níže) a neměla zájem aktivně ovlivňovat chod společnosti. Navíc lze předpokládat, že se jednalo hlavně o menší akcionáře, neboť žádná nová výrazná skupina akcionářů se ve firmě nezformovala. To dokumentuje i valná hromada společnosti z 26. března 1913. Bylo na ní přítomno 5 902 akcií a 1 173 hlasů. Živnobanka tehdy vlastnila asi něco mezi 1 700–1 850 akciemi Kolbenky. Na valné hromadě však zástupci Živnobanky disponovali 3 865 akciemi a 768 hlasy, tedy 65 % většinou. To bylo umožněno tím, že na valné hromadě byla přítomna celá plejáda úředníků banky, kteří hlasovali s akciemi z depotu. Živnobance tak stačil zhruba 10% akciový podíl, aby suverénně ovládla valnou hromadu Kolbenky.⁷⁷⁸

Kolbenka vykazovala od roku 1905 stabilní vzestup. Obrat každoročně stoupal a čistý zisk (s výjimkou roku 1908) také. Zatímco za rok 1905 činil obrat 3 170 000 K, v roce 1913 obnášel již 8 400 000 K. Čistý zisk (bez přenosu) za rok 1905 byl 178 059 K a za rok 1913 695 669 K. Postupně rostla i dividendy. Za roky 1903–1905 byla vyplácena 4% dividendy, za

⁷⁷⁵ AČNB, f. ŽB/2681/290, Výkonný výbor ŽB 24. 4. 1911; ŽB/3904/2, Pozvání k subskripci nových akcií EAS 23. 4. 1911; SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 36, Výroční zpráva EAS za r. 1911.

⁷⁷⁶ Finanční listy 9, 31. 12. 1911, č. 1, s. 12.

⁷⁷⁷ AČNB, f. ŽB/2681/251, Výkonný výbor ŽB 7. 2. 1911.

⁷⁷⁸ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 30, Valná hromada EAS 26. 3. 1913.

rok 1906 to bylo 5 %, za léta 1907–1908 5,5 %, v roce 1909 6 %, následně po tři léta 6,5 % a za rok 1913 bylo akcionářům vyplaceno 7 %. Firmu nepoškodila ani hospodářská deprese, která zasáhla monarchii po vypuknutí balkánských válek v říjnu 1912. Jednak měla nasmlouváno dostatek zakázek dopředu, jednak těžila z toho, že se specializovala na výrobu elektrických zařízení pro válečné lodě. Když koncem léta 1913 poklesla poptávka po produktech Kolbenky, stalo se právě c. a k. válečné námořnictvo hlavním zákazníkem firmy. V tomto roce vysočanský podnik např. kompletně elektricky zařídil lehký křižník Saida. V roce 1913 začala Kolbenka pro námořnictvo dodávat i ocelové pancěře.⁷⁷⁹

Zvýšení akciového kapitálu v roce 1911 o 2 miliony K a dobré hospodářské výsledky umožnily Kolbence splácet závazek u Živnobanky. Na konci roku 1911 dlužila Kolbenka bance 1 076 609 K na běžném účtu, což znamenalo pokles o 2 293 149 K oproti předchozímu roku. Dle bilancí Živnobanky vyžadovala banka v letech 1911–1913 krytí kontokorentního závazku akcepty společnosti v hodnotě 770 000 K.⁷⁸⁰ Směnečný úvěr 480 000 K rovněž krytý akcepty zůstal stejný. V roce 1912 závazek u Živnobanky opět přechodně stoupl. V říjnu tohoto roku dosáhl částky 1 652 000 K na běžném účtu a 480 000 K v akceptech. Koncem července 1913 dlužila Kolbenka na běžném účtu 868 259 K, v akceptech 480 000 K, v rimesách 133 095 K a v zapůjčených cenných papírech a zárukách 87 003 K.⁷⁸¹ Na konci roku 1913 se dluh Kolbenky na běžném účtu snížil na pouhých 26 265 K. Bylo v jejím zájmu, aby svůj dluh co nejvíce redukovala, neboť v roce 1913 pronikavě stoupla úroková míra, což zdražilo veškeré úvěry.

V srpnu 1914 činila kontokorentní pohledávka Živnobanky na běžném účtu Kolbenky 399 074 K. Firma mimoto měla další závazky ve výši 220 900 K.⁷⁸² V témže měsíci poskytla banka vysočanské firmě mimořádný úvěr 200 000 K do konce listopadu 1914, pravděpodobně proto, aby jí pomohla překlenout období platebního moratoria vyhlášeného po začátku války.⁷⁸³ Do konce roku 1914 Kolbenka veškeré své závazky na běžném účtu u Živnobanky vyrovnala. Na schůzi správní rady Kolbenky dne 29. prosince 1914 mohlo být proto konstatováno, že „*finanční stav našeho závodu jest uspokojivý, neboť jsme pasivní saldo u banky zaplatili a disponujeme hotovostí v bance a poštovní spořitelně v obnosu as 130 000 K.*“⁷⁸⁴

Prosperita Kolbenky zaujala Škodovy závody v Plzni. V roce 1911 informoval majitel a generální ředitel Škodovky Karel Škoda ředitele vídeňské filiálky Živnobanky Josefa

⁷⁷⁹ Finanční listy 8, 16. 7. 1911, č. 29, s. 8; AČNB, f. ŽB/2703/261, Výkonný výbor ŽB 4. 9. 1913.

⁷⁸⁰ AČNB, f. ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1911–1913, Dopisovatelé.

⁷⁸¹ AČNB, f. ŽB/2703/107, Výkonný výbor ŽB 26. 10. 1912; ŽB/939/276, Výkonný výbor ŽB-úvěry 30. 7. 1913.

⁷⁸² AČNB, f. ŽB/2703/420, Výkonný výbor ŽB 12. 8. 1914.

⁷⁸³ SOA Praha, f. EAS, kart. 4, inv. č. 48, Výkonný výbor EAS 17. 8. 1914.

⁷⁸⁴ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 29. 12. 1914.

Špitálského, že by jeho firma chtěla kapitálově vstoupit do Kolbenky. Špitálský doporučil pražské centrále banky, aby Škodovce byla prodána část akcií Kolbenky a aby za její pomoci byla vysočanská firma rozšířena. Vrchní ředitel Živnobanky Apollo Růžička o věci jednal s Emilem Kolbenem. Kolben se vyslovil rozhodně proti. Výkonný výbor banky dospěl následně k názoru, že je nereálné, aby správní rada Kolbenky souhlasila s účastí Škodovky. Živnobanka proto od své intervence upustila.⁷⁸⁵

Zmíněná transakce se sice neuskutečnila, ale od října 1913 jednal Emil Kolben s obchodním ředitelem Škodovky Josefem Šimonkem o spolupráci obou firem.⁷⁸⁶ Živnobanka na jednáních, patrně vzešlých z iniciativy plzeňské společnosti, nijak neparticipovala. Kolben však záležitost konzultoval s vrchním ředitelem Růžičkou. Růžička „*se přimlouval ku nejkrasnějšímu ústupkům, aby úmluva se umožnila.*“⁷⁸⁷ Dohoda byla uzavřena v lednu 1914 na dobu deseti let, do 1. ledna 1924. Obsahovala ustanovení, že Kolbenka nebude Škodovce konkurovat ve výrobě vojenského materiálu. Škodovka však nemohla zavést produkci světlometů, které Kolbenka vyráběla od roku 1906. Zmíněná omezení se týkala pouze dodávek pro potřeby rakousko-uherské monarchie, nevztahovala se na export. Kolbenka se rovněž zavázala odebírat od Škodovky ocelolitinu a výkovky, pokud by je sama nebyla schopna vyrobit. Škodovka na oplátku slíbila, že polovinu kontingentu elektrických zařízení – ať už pro vlastní potřebu či v souvislosti s jejími dodávkami doma či v zahraničí – zadá k vyřízení Kolbence.⁷⁸⁸

Škodovka chtěla následně ještě upevnit zájmové společenství s Kolbenkou. Svědčí o tom žádost Šimonka z března 1914, když jako významný akcionář Kolbenky projevil přání, aby byl kandidován do její správní rady. Správní rada vysočanské firmy ho ujistila, že v případě uprázdnění místa ve správní radě vezme jeho přání na zřetel.⁷⁸⁹ Ve správní radě Kolbenky však nikdy nezasedl.

Vztah Živnobanky ke Kolbence měl aspekty, které v případě jiných firem – nebo alespoň ne v takové míře – nenajdeme. Živnobanka se např. snažila pro Kolbenku získat obchodní kontrakty. Dělo se to především tím, že vázala poskytnutí úvěrů jiným subjektům na to, že zadají zakázky vysočanské firmě. V lednu 1902 schválila Živnobanka hypoteční úvěr 150 000 K firmě Mährisch-Ostrauer Elektrizitäts-Actien-Gesellschaft na stavbu elektrické dráhy z

⁷⁸⁵ AČNB, f. ŽB/2681/312, 383, Výkonný výbor ŽB 1. 6. a 14. 11. 1911.

⁷⁸⁶ SOA Praha, f. EAS, kart. 7. inv. č. 104, Dopisy J. Šimonka E. Kolbenovi.

⁷⁸⁷ SOA Praha, f. EAS, kart. 7. inv. č. 104, A. Růžička E. Kolbenovi 11. 12. 1913.

⁷⁸⁸ SOA Praha, f. EAS, kart. 7. inv. č. 104, Škodovka EAS 12. 1. 1914, EAS Škodovce 13. 1. 1914, EAS Škodovce 17. 1. 1914; kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 29. 12. 1913; inv. č. 48, Výkonný výbor EAS 7. 1. 1914; kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 15. 1. 1914; J. SETIKOVSKÝ – V. LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD*, s. 35–38.

⁷⁸⁹ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 20. 3. 1914.

Polské Ostravy do Hrušova. Jako podmínku si však kladla, že Kolbenka musí obdržet dodávky strojů v hodnotě přibližně poloviny půjčky.⁷⁹⁰ V březnu 1910 nabídla Živnobanka družstvu Obilní skladiště, umělecké válcové mlýny a pekárna v Dražicích u Nových Benátek⁷⁹¹ hypoteční zápůjčku 278 000 K na dobu 35 let za předpokladu, že Kolbence zadají vybudování projektované přespolní elektrárny.⁷⁹² Družstvo sice nabízený úvěr zřejmě nepřijalo,⁷⁹³ avšak Kolbenka zakázku obdržela.

V prosinci 1910 nabídla Živnobanka městu Jindřichově Hradci komunální zápůjčku 500 000 K na zřízení městské elektrárny s podmínkou, že její elektrotechnické zařízení dodá Kolbenka.⁷⁹⁴ Jindřichův Hradec nakonec kontrahoval zápůjčku u Zemské banky Království českého, která nabídla nejvýhodnější podmínky.⁷⁹⁵ Kolbenku si nicméně vybral jako dodavatele zmíněného zařízení. V lednu 1911 poslala Živnobanka městu Šniatyn v Haliči ofertu na komunální zápůjčku na stavbu městské elektrárny v obnosu 170 000 K. Půjčka neměla být hypotečně zajištěna a měla být poskytnuta na dobu 50 let. Živnobanka ale požadovala, aby Šniatyn upřednostnil nabídku Kolbenky, když by byla konkurenceschopná.⁷⁹⁶ Obdobně v červenci téhož roku vyjádřila banka ochotu schválit obci Ajdovščině v Gorici komunální zápůjčku ve výši 20 000 K na dobu 30 let na zřízení elektrárny pod podmínkou, že obec vezme ohled na ofertu Kolbenky.⁷⁹⁷

Za přítomnosti ředitele vídeňské filiálky Živnobanky Josefa Špitálského byl na schůzi výkonného výboru banky 24. dubna 1911 projednán plán vídeňské banky Boden-Credit-Anstalt (BCA) na postavení velké elektrárny v Kladně, kterou měla provozovat akciová společnost s akciovým kapitálem 10 milionů K. Vídeňská filiálka měla požádat BCA, aby Živnobance přiznal šestiměsíční opci na 25% účast na uvedeném projektu. Živnobanka své zapojení podmiňovala tím, že Kolbenka dodá část elektrického zařízení.⁷⁹⁸ K účasti Živnobanky však nakonec nedošlo. V únoru 1914 informovala pražská centrála banky Lvovskou filiálku, že o půjčku městu Złoczówu ve východní Haliči v sumě 300 000 K by se zajímala jen tehdy, kdyby rozšíření tamější městské elektrárny bylo zadáno Kolbence.⁷⁹⁹

⁷⁹⁰ AČNB, f. ŽB/2639/154, Výkonný výbor ŽB 7. 1. 1902.

⁷⁹¹ Dnešní Benátky nad Jizerou.

⁷⁹² AČNB, f. ŽB/2681/96, Výkonný výbor ŽB 12. 3. 1910.

⁷⁹³ AČNB, f. ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Hypoteční oddělení, Seznam hypotečních zápůjček.

⁷⁹⁴ AČNB, f. ŽB/2681/218, Výkonný výbor ŽB 1. 12. 1910.

⁷⁹⁵ *Sezení obecního výboru města Jindřichova Hradce*, Ohlas od Nežárky 41, 12. 5. 1911, č. 19, s. 187–188.

⁷⁹⁶ AČNB, f. ŽB/2681/246, Výkonný výbor ŽB 26. 1. 1911.

⁷⁹⁷ AČNB, f. ŽB/2681/324, Výkonný výbor ŽB 1. 7. 1911; ŽB/2690/354, Správní rada ŽB 27. 7. 1911.

⁷⁹⁸ AČNB, f. ŽB/2681/290, Výkonný výbor ŽB 24. 4. 1911.

⁷⁹⁹ AČNB, f. ŽB/2703/331, Výkonný výbor ŽB 12. 2. 1914.

Příslušnost Kolbenky ke koncernu Živnobanky usnadňovala firmě přístup k zakázkám od dalších členů bankovního koncernu. Mezi zákazníky Kolbenky tak patřily např. Česká společnost pro průmysl cukerní v Praze, Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni nebo Česká obchodní společnost v Praze, jež jejím prostřednictvím zaváděly elektrickou energii do svých provozů.⁸⁰⁰ Díky intervenci Jana Ottý, který zastupoval Živnobanku ve správní radě firmy na výrobu papíru Vltavský mlýn bratří Poráků v Loučovicích, získala Kolbenka zakázku na zřízení hydroelektrárny pro přenos elektrické síly pro tuto firmu.⁸⁰¹ I samotná Živnobanka se stala klientem Kolbenky – objednala si u ní elektrické zařízení a osvětlení pro svou pražskou budovu a budovu filiálky v Terstu.⁸⁰²

5.3.2. Spolupráce Živnobanky a Kolbenky na projektech v elektrotechnickém průmyslu

Kolbenka spolupracovala s Živnobankou i na několika ambiciózních – byť nakonec většinou nerealizovaných – projektech. V roce 1911 plánovala zřídit v Budapešti, kde byla dosud zastoupena pouze jednatelstvím, pobočnou továrnu, aby mohla lépe vyřizovat uherské dodávky. Počáteční kapitál budapešťské filiální společnosti měl být 400 000 K. Kolbenka vyzvala Živnobanku k účasti. Banka byla ochotna zúčastnit se na společnosti částkou až do výše 150 000 K za podmínky, že Kolbenka upíše 100 000 K a uherští interesenti 150 000 K. Následně bylo rozhodnuto, že Zemská průmyslová banka v Budapešti, což byla afilace Živnobanky, se zúčastní 100 000 K.⁸⁰³ Zřízení pobočky v Budapešti se však neuskutečnilo. Myšlenka otevřít závod v Budapešti byla oživena v roce 1913, ale do začátku války se již provést nestihla.⁸⁰⁴

Roku 1911 se Živnobanka rozhodla zřídit akciovou společnost s akciovým kapitálem 3 miliony K, jež měla zakládat, financovat, vést a pronajímat elektrárny. Spolu s Živnobankou ji měly založit Česká průmyslová banka v Praze, Záložní úvěrní ústav v Hradci Králové, Jadranská banka v Terstu a případně i Pražská úvěrní banka. Živnobanka měla Kolbence přenechat část svého podílu.⁸⁰⁵ Projekt následně na několik let ustrnul a teprve za války došlo – byť v pozměněné a skromnější formě – k jeho realizaci. Počátkem roku 1917 byla ustavena

⁸⁰⁰ SOA Praha, f. EAS, kart. 22, inv. č. 357, Seznam zákazníků, pro něž byly zhotoveny generátory o středních a vyšších výkonech 1898–1919; inv. č. 361, Seznam dodaných elektrických zařízení pro cukrovary 1902–1918.

⁸⁰¹ LA PNP, f. J. Otto, E. Kolben J. Ottovi 4. 7. 1911.

⁸⁰² AČNB, f. ŽB/1785/236, Výkonný výbor ŽB 23. 6. 1899; ŽB/2703/119, 176, 269, 426, Výkonný výbor ŽB 15. 11. 1912, 6. 3., 24. 9. 1913 a 26. 8. 1914.

⁸⁰³ Finanční listy 7, 18. 12. 1910, č. 51, s. 7; Finanční listy 8, 1. 1. 1911, č. 1, s. 11; AČNB, f. ŽB/2681/191, 227, 229, Výkonný výbor ŽB 1. 10., 21. 12. a 24. 12. 1910.

⁸⁰⁴ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 39, 40, Správní rada EAS 1913–1914, kart. 4, inv. č. 47, 48, Výkonný výbor EAS 1913–1914.

⁸⁰⁵ AČNB, f. ŽB/2681/295, Výkonný výbor ŽB 1. 5. 1911.

Společnost pro elektrářské podnikání, spol. s r. o. s kmenovým kapitálem 900 000 K za účasti Živnobanky, Pražské úvěrní banky, Agrární banky v Praze, Kolbenky a Křížikovy firmy. Společnost se měla zaobírat elektrifikací českých zemí po válce.⁸⁰⁶

V letech 1913–1914 Kolbenka intenzivně spolupracovala s Živnobankou ohledně využití vodní energie na dolním toku řeky Otavy pod Zvíkovem. Zde chtěla Kolbenka postavit vodní elektrárnu s nádrží dle projektu, který vypracoval profesor české techniky v Praze Antonín Klír. V únoru 1913 Kolbenka vyzvala Živnobanku, aby zřízení hydroelektrárny financovala. Náklad byl odhadován na 8–10 milionů K. Banka souhlasila za podmínky, že koncese, o níž usilovali i francouzští interesenti, bude udělena výhradně Kolbence, které musí připadnout i dodávka veškerého elektrotechnického strojního zařízení. Dále požadovala, aby byl v případě prodeje koncese rozdělen zisk napůl mezi ní a Kolbenku.⁸⁰⁷ Projekt počítal se zatopením pozemků a objektů knížat Lobkowiczů a Schwarzenbergů. Kolbenka je potřebovala od nich vykoupit. Živnobanka na žádost vysočanské firmy prozkoumala smlouvu s knížetem Bedřichem Lobkowiczem, a když seznala, že požadovaná cena je příliš vysoká, pokusila se z jejího pověření přimět knížete ke slevě.⁸⁰⁸

Začátkem roku 1914 obdržela Kolbenka koncesi na využitkování vodní síly na Otavě. Projekt sliboval společnosti zakázku asi ve výši 3 milionů K. Firma začala jednat s Živnobankou o zřízení akciové společnosti, která by elektrárnu vystavěla. Na konci ledna výkonný výbor banky schválil zahájit přípravy k založení takovéto akciové společnosti pod pracovním názvem České elektrářské závody. Měla disponovat kapitálem 10 milionů K (6 mil. K v akciích a 4 mil. K v prioritních obligacích). Živnobanka vyzvala Kolbenku, aby jí sdělila, jak velkou částkou hodlá na společnosti participovat. Firma se chtěla zúčastnit obnosem 100 000 K, což se bance zdálo málo. Vrchní ředitel Emil Kolben proto navrhl, aby byla účast zvýšena na 250 000 K. S návrhem se ztotožnil výkonný výbor společnosti a doporučil ho správní radě ke schválení. Na zasedání správní rady Kolbenky dne 16. února 1914 se však zástupce Živnobanky Jan Otto přimlouval za ještě větší účast. Členové výkonného výboru naopak argumentovali, že Kolbenka jako průmyslový podnik se nemůže podílet většími obnosy na jiných společnostech, poněvadž by jí pak chyběl provozní kapitál. Otázka účasti nebyla vyřešena a byla prozatím odložena.⁸⁰⁹

⁸⁰⁶ AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1917; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 59.

⁸⁰⁷ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 39, Správní rada EAS 3. 2. 1913; kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 3. 2. a 14. 2. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/161, Výkonný výbor ŽB 5. 2. 1913.

⁸⁰⁸ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 39, Správní rada EAS 28. 4. a 3. 9. 1913; kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 18. 7., 31. 7. a 3. 9. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/241, 249, 253, Výkonný výbor ŽB 22. 7., 7. 8. a 19. 8. 1913.

⁸⁰⁹ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 15. 1., 16. 2. a 2. 3. 1914; kart. 4, inv. č. 48, Výkonný výbor EAS 16. 2. 1914; AČNB, f. ŽB/2703/320, 325, Výkonný výbor ŽB 20. 1. a 29. 1. 1914.

Takto velký projekt vyžadoval od Živnobanky obezřetnost. Objednala si proto jeho posouzení z hlediska hydrotechnického, stavebního a elektrotechnického. Znalecké expertízy dopadly příznivě.⁸¹⁰ Důležité bylo získat pro chystanou elektrárnu zákazníky. Kolbenka i Živnobanka proto začaly jednat s městem Prahou, resp. s jejími Elektrickými podniky o odběru proudu z elektrárny. Kolbenka vypracovala pro Elektrické podniky král. hlavního města Prahy návrh na dodávku elektrické energie a předložila ho Živnobance v červenci 1914 ke schválení. Živnobanka s ním vyjádřila souhlas, odmítla však převzít jakoukoliv záruku za správnost kalkulace, jakož i za uskutečnění projektu a vyzvala Kolbenku, aby převzala plnou garanci. To naopak odmítla Kolbenka, chtěla, aby banka nesla spoluodpovědnost.⁸¹¹ Následný válečný konflikt přinesl jak Kolbence, tak Živnobance nové výzvy, otavský projekt byl odsunut do pozadí. Nikdy se ho již realizovat nepodařilo.

Živnobanka dostala v předvečer první světové války i jiné nabídky na financování elektráren. V roce 1913 u ní např. intervenovala Kolbenka, aby se zúčastnila vybudování elektráren na řece Dyji. Živnobanka tuto i další nabídky odmítla. Důvodem byla nepříznivá situace na peněžním trhu a skutečnost, že tyto účasti vyžadovaly vysoké kapitálové obnosy, což by ohrozilo mobilitu ústavu.⁸¹² Zachování finanční mobility bylo totiž základem bankovní politiky Živnobanky.⁸¹³

Na druhou stranu se Živnobanka zúčastnila na dvou existujících elektrárnách menšími kapitálovými obnosy. V roce 1912 banka přistoupila za člena družstva Obilní skladiště, umělecké válcové mlýny, pekárna a elektrárna v Dražicích u Nových Benátek podílem 50 000 K a roku 1914 mu poskytla úvěr 100 000 K.⁸¹⁴ Jak už víme, elektrárnu družstva zařídila Kolbenka. V roce 1913 filiálka Živnobanky v Hradci Králové participovala na přeměně elektrárny firmy Josef a Cyril Žid v Hronově ve společnost s r. o. s kmenovým kapitálem 100 000 K, z něhož upsala 2 000 K.⁸¹⁵ O přistoupení ke společnosti uvažovala i Kolbenka. Jako podmínku si kladla, že podnik bude financován Živnobankou a že jí budou svěřeny dodávky elektrotechnického zařízení.⁸¹⁶ Zřízení společnosti Hronovská elektrárna bylo nacionálně

⁸¹⁰ AČNB, f. ŽB/2703/343, 351, 366, 377, 390, Výkonný výbor ŽB 3. 3., 17. 3., 14. 4., 6. 5. a 9. 6. 1914; ŽB/3370/5, 6, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. a 23. 7. 1914.

⁸¹¹ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 15. 1. a 13. 7. 1914; AČNB, f. ŽB/2703/402, Výkonný výbor ŽB 7. 7. 1914; ŽB/3370/6, Zpráva pro správní radu ŽB 23. 7. 1914.

⁸¹² SOA Praha, f. EAS, kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 17. 3. 1913; AČNB, f. ŽB/3370/5, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. 1914.

⁸¹³ AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zprávy ŽB za r. 1912 a 1913.

⁸¹⁴ AČNB, f. ŽB/2703/17, Výkonný výbor ŽB 18. 4. 1912; ŽB/939/259, 81, Výkonný výbor ŽB-úvěry 24. 6. 1913 a 6. 5. 1914.

⁸¹⁵ AČNB, f. ŽB/2703/195, 229, 230, Výkonný výbor ŽB 12. 4., 25. 6. a 26. 6. 1913.

⁸¹⁶ SOA Praha, f. EAS, kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 17. 6. 1913.

motivovanou akcí, jejímž cílem bylo, aby německé elektrárně v Poříčí u Trutnova byl „zabráněn vstup do českého území“.⁸¹⁷

V roce 1910 Živnobanka uzavřela smlouvu s tzv. konsorciem Pětického, od něhož převzala k propracování a k praktickému využití patentovaný vynález c. k. finančního sekretáře Josefa Pětického na automatický telefon, který měl umožnit automatické spojování telefonních hovorů v telefonních ústřednách. Odpadla by tím potřeba jejich manuálního přepojování. Vynález se však prozatím nacházel pouze v experimentální formě. Živnobanka následně pověřila Kolbenku, aby vynález na náklad banky propracovala a připravila ho pro využití v praxi.⁸¹⁸

Práce v Kolbence pokročily tak daleko, že se v říjnu 1913 rozhodla Živnobanka zřídit továrnu na výrobu slaboproudých zařízení⁸¹⁹ a automatických telefonních centrál dle patentu Pětického. Projekt továrny vypracoval vrchní ředitel Kolbenky Emil Kolben. Živnobanka doporučila Kolbence, aby přičlenila továrnu ke svým dosavadním provozům jako nové oddělení.⁸²⁰ Banka si od toho slibovala vstup na perspektivní segment trhu, na němž se v Předlitavsku pohybovalo jen několik málo hráčů. V českých zemích závod na slaboproudou elektrotechniku a jemnou mechaniku vůbec chyběl. Odběrateli výrobků se měly stát především pošta, státní dráhy, armáda, ministerstvo veřejných prací a samosprávné korporace. Ambicí bylo participovat na státních zakázkách v souvislosti s plánovanými investicemi do telefonní sítě v Předlitavsku.⁸²¹

Výkonný výbor vysočanské firmy se otázkou zřízení nového oddělení zabýval na své schůzi 31. října 1913. Emil Kolben návrh Živnobanky ke schválení nedoporučil, „*poněvadž se jedná o zcela novou fabrikaci, k jichž potřeba by bylo zvláštních budov, jiné stroje a zařízení a zvláštní vedení administrativní a technické a nový personál.*“ Odmítl tak, aby Kolbenka, která vyráběla silnoproudou elektrotechniku, rozšířila své výrobní portfolio o slaboproud. Zbývající členové výkonného výboru (E. Kolben byl i členem správní rady a výkonného výboru Kolbenky) se s jeho postojem ztotožnili.⁸²² V následné schůzi správní rady se zástupce Živnobanky Jan Otto snažil o změnu tohoto rozhodnutí, ale marně. Kolben přidal argument, že pokud by novému oddělení byly přiděleny významnější zakázky ze strany státu, mohla by firma ztratit minimálně část těch dosavadních. Bohuslav Mařík byl toho názoru, že společnost by

⁸¹⁷ AČNB, f. ŽB/2703/186, Výkonný výbor ŽB 22. 3. 1913.

⁸¹⁸ AČNB, f. ŽB/2681/146, 161, 204, 232, Výkonný výbor ŽB 23. 6., 28. 7., 29. 10. a 31. 12. 1910; ŽB/3981/10, Továrna na výrobu zařízení o slabých proudech, různé materiály.

⁸¹⁹ Hlavně telefony, telegrafy, ale i zvonky, elektrické hodiny, hromosvody, požární aparáty apod.

⁸²⁰ AČNB, f. ŽB/2703/280, Výkonný výbor ŽB 21. 10. 1913.

⁸²¹ AČNB, f. ŽB/3981/10, Prospekt o zřízení továrny pro výrobu zařízení o slabých proudech (únor 1914).

⁸²² SOA Praha, f. EAS, kart. 4, inv. č. 47, Výkonný výbor EAS 31. 10. 1913.

měla nejdříve zdokonalit stávající zařízení, než přikročí k zavádění zcela nových výrobních odvětví. Kolbenka doporučila Živnobance, aby založila samostatnou společnost. Vyjádřila ochotu se na ní podílet.⁸²³

Živnobance tak nezbylo nic jiného, než že v listopadu 1913 odsouhlasila zřízení samostatné akciové společnosti. Měla se jmenovat Pražské továrny telefonů. Kapitálová potřeba společnosti byla odhadována na 800 000 K. Akciový kapitál byl stanoven na 600 000 K (3 000 akcií po 200 K). Zbylých 200 000 K by bylo zajištěno bankovním úvěrem. Továrna měla být vystavěna na pozemku ležícím v bezprostřední blízkosti továrních budov Kolbenky ve Vysočanech. Živnobance se podařilo, aby proponovaná společnost byla přijata do konsorcia továren na zařízení o slabých proudech a za nimi stojících bank, které nabídlo vládě, že bude financovat modernizaci telefonní sítě v Předlitavsku. Za to měly být mezi dotyčné závody rozděleny potřebné dodávky, což by pro Pražské továrny telefonů znamenalo jistotu zakázek.⁸²⁴

V březnu 1914 Živnobanka začala vyjednávat s berlínskou firmou Mix & Genest, jež patřila k předním evropským výrobcům slaboproudé elektrotechniky, o spolupráci při zřízení Pražských továren telefonů. Do Berlína odjeli tajemník hypotečního oddělení Živnobanky Ladislav Šourek, Emil Kolben a Ing. Müller, který měl v Kolbence na starost Pětického patent. Ředitel berlínské firmy Martin Kubierschky nabídl Živnobance, že jeho firma přenechá chystané akciové společnosti své patenty a technické výkresy, vypomůže jí svými zkušenostmi a prozkoumá projekt na stavbu továrny. Firma Mix & Genest byla rovněž ochotna dodávat Pražským továrnám telefonů veškerá slaboproudá zařízení za výhodné ceny, pokud by je nová společnost zatím nebyla schopna vyrábět. Svými výrobky by pak pražské firmě na území Rakousko-Uherska nekonkurovala. Za to žádala obnos 100 000 marek v hotovosti a 100 000 marek v akciích zakládané firmy.⁸²⁵ V dubnu 1914 se objevila možnost první velké zakázky pro projektovanou továrnu v sumě asi 500 000 K. Předlitavské ministerstvo obchodu prostřednictvím pražského ředitelství pošt a telegrafů poptávalo zařízení telefonní ústředny v Českých Budějovicích dle automatického systému Pětického.⁸²⁶

Pražské továrny telefonů se však neustavily. Nepodařilo se upsat akciový kapitál. Živnobanka předpokládala, že by sama převzala akcie za 150 000 K, Kolbenka za 60 000 K, konsorcium Pětického za 100 000 K a berlínská firma Mix & Genest za 50 000 K. Tím by byly

⁸²³ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 39, Správní rada EAS 31. 10. 1913.

⁸²⁴ AČNB, f. ŽB/2703/287, 293, Výkonný výbor ŽB 4. 11. a 18. 11. 1913; ŽB/3981/10, Projekt na zřízení továrny na výrobu zařízení o slabých proudech (systém Pětický); Prospekt o zřízení továrny pro výrobu zařízení o slabých proudech (únor 1914); Projekt na postavení továrny pro výrobu zařízení o slabých proudech.

⁸²⁵ AČNB, f. ŽB/2703/355, Výkonný výbor ŽB 23. 3. 1914; ŽB/3981/10, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1914; Zpráva o konferenci v místnostech ředitelství firmy Mix & Genest.

⁸²⁶ AČNB, f. ŽB/3981/10, Výkonný výbor ŽB 12. 5. 1914.

rozebrány akcie v hodnotě 360 000 K.⁸²⁷ Jednalo se však o neoptimističtější scénář. Např. Kolbenka se chtěla na společnosti zúčastnit dle usnesení své správní rady jen 35 000 K.⁸²⁸ I kdyby se přání Živnobanky naplnilo, bylo třeba umístit prostřednictvím subskripce dalších 1 200 akcií v částce 240 000 K. Banka zvolila neveřejnou formu subskripce – upsání akcií nabídla pouze vybranému kruhu obchodních přátel v kurzu al pari. V důsledku nepříznivé hospodářské situace a napětí na peněžním trhu však nebyl o akcie zájem – do 2. května 1914 se upsalo pouze 405 akcií (81 000 K).⁸²⁹ Veřejná subskripce nebyla řešením. Upsalo by se při ní zřejmě více akcií, ale při malé poptávce v obchodních kruzích Živnobanky hrozilo, že významný balík by mohl převzít investor zájmům banky nekonvenující (např. nějaká vídeňská banka či německá banka z českých zemí).

Usnesením výkonného výboru z 12. května 1914 se Živnobanka rozhodla od zřízení akciové společnosti upustit.⁸³⁰ Banka musela uhradit Kolbence náklady vzešlé z propracování patentu Pětického. Pohledávka firmy činila 71 186 K za skutečné výdaje a 30 310 K za režijní přírážky a zisk, dohromady 101 496 K. K žádosti banky požadovanou částku snížila na 76 186 K.⁸³¹ Následně Živnobanka sondovala možnosti, zda by nemohla zpeněžit telefonní patenty, jejichž majitelem se během zdokonalování Pětického patentu stala. V létě 1914 kvůli tomu zmocněnec banky navštívil Berlín a anglický Salford, kde sídlila společnost Peel-Conner Telephone Works Ltd. V lednu 1915 se Živnobanka rozhodla 13 patentů ze 30 pustit. Zbýlých 17 patentů, které považovala za cenné, si prozatím chtěla ponechat. Celkový náklad na držení těchto patentů byl vypočten na 1 304 K za rok.⁸³²

⁸²⁷ AČNB, f. ŽB/2703/377, Výkonný výbor ŽB 6. 5. 1914.

⁸²⁸ SOA Praha, f. EAS, kart. 3, inv. č. 39, Správní rada EAS 1. 12. 1913.

⁸²⁹ AČNB, f. ŽB/3981/10, Projekt na postavení továrny pro výrobu zařízení o slabých proudech; ŽB E. Kolbenovi 18. 11. 1913; Projekt na zřízení továrny na výrobu zařízení o slabých proudech (systém Pětický).

⁸³⁰ AČNB, f. ŽB/2703/379, Výkonný výbor ŽB 12. 5. 1914.

⁸³¹ SOA Praha, f. EAS, kart. 4, inv. č. 48, Výkonný výbor EAS 4. 6. 1914; kart. 3, inv. č. 40, Správní rada EAS 4. 6. 1914.

⁸³² AČNB, f. ŽB/2703/395, 406, 408, 430, Výkonný výbor ŽB 18. 6., 15. 7., 21. 7. a 3. 9. 1914; ŽB/1025/25, Výkonný výbor ŽB 5. 1. 1915.

Tab. 37: Akcie Kolbenky vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1898–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB*	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1898	4 000 000	10 000	3 501	1 400 400 (35,01 %)	6 499	2 599 600 (64,99 %)
1899	4 000 000	10 000	151	60 400 (1,51 %)	7 861	3 144 400 (78,61 %)
1900	4 000 000	10 000	131	52 400 (1,31 %)	6 276	2 510 400 (62,76 %)
1901	4 000 000	10 000	171	68 400 (1,71 %)	6 185	2 474 000 (61,85 %)
1902	4 000 000	10 000	429	171 600 (4,29 %)	6 025	2 410 000 (60,25 %)
1903	4 000 000	10 000	510	204 000 (5,10 %)	5 818	2 327 200 (58,18 %)
1904	4 000 000	10 000	578	231 200 (5,78 %)	5 463	2 185 200 (54,63 %)
1905	4 000 000	10 000	578	231 200 (5,78 %)	5 199	2 079 600 (51,99 %)
1906	4 000 000	10 000	553	221 200 (5,53 %)	5 118	2 047 200 (51,18 %)
1907	4 000 000	10 000	2 435	974 000 (24,35 %)	3 898	1 559 200 (38,98 %)
1908	4 000 000	10 000	2 857	1 142 800 (28,57 %)	3 734	1 493 600 (37,34 %)
1909	4 000 000	10 000	2 812	1 124 800 (28,12 %)	3 814	1 525 600 (38,14 %)
1910	4 000 000	10 000	599	239 600 (5,99 %)	3 263	1 305 200 (32,63 %)
1911	6 000 000	15 000	2 752	1 100 800 (18,35 %)	3 390	1 356 000 (22,60 %)
1912	6 000 000	15 000	1 688	675 200 (11,25 %)	3 537	1 414 800 (23,58 %)
1913	6 000 000	15 000	1 847	738 800 (12,31 %)	3 357	1 342 800 (22,38 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Kolbenky u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, ŽB/3217/1, ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB 3221/1, ŽB 3225/1, ŽB 3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB 3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance ŽB a jejich filiálek za l. 1898–1913, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů.

Tab. 38: Výše úvěrových závazků Kolbenky u ŽB v l. 1898–1913

Rok	Akciový kapitál (K)	Úhrn aktiv (K)	Fixní kapitál (K)	Dluh u ŽB (K)*	Přebytek u ŽB (K)*
1898	4 000 000	4 624 346	1 149 886		1 639 028
1899	4 000 000	5 122 636	1 688 247		272 538
1900	4 000 000	5 968 683	2 142 263	707 376	
1901	4 000 000	6 287 626	2 264 559 (2 757 333) ^a	1 341 170	
1902	4 000 000	6 086 892	2 091 690 (2 583 782) ^a	1 057 760	
1903	4 000 000	6 851 161	2 200 117 (2 683 797) ^a	1 244 360	
1904	4 000 000	6 905 628	2 167 213 (2 671 067) ^a	1 489 210	
1905	4 000 000	7 014 233	2 174 009 (2 676 117) ^a	1 268 690	
1906	4 000 000	7 548 149	2 186 504 (2 705 220) ^a	1 593 703	
1907	4 000 000	7 826 096	2 740 840 (3 244 814) ^a	1 772 833	
1908	4 000 000	8 287 161	3 094 430 (3 631 267) ^a	2 690 923 ^b	
1909	4 000 000	8 843 062	3 076 137 (3 601 583) ^a	3 240 992 ^b	
1910	4 000 000	9 989 987	3 200 720 (3 719 105) ^a	3 369 758 ^b	
1911	6 000 000	10 793 111	3 528 882 (4 033 924) ^a	1 076 609 ^b	
1912	6 000 000	11 489 913	3 683 745 (4 177 099) ^a	1 434 171 ^b	
1913	6 000 000	9 954 672	3 595 734 (4 106 122) ^a	26 265	

* Jedná se pouze o stav běžného účtu firmy u banky. Dluh nezahrnuje směnečné a jiné závazky.

a – Údaj včetně elektrárny v Kladně.

b – Souhrn za více účtů.

Zdroj: SOA Praha, f. EAS, kart. č. 3, inv. č. 36, Výroční zprávy EAS 1898–1913; AČNB, f. ŽB/3140/1, ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1898–1913, Dopisovatelé.

Tab. 39: Hospodářské výsledky Kolbenky v l. 1898–1913

Rok	Obrat (K)	Čistý zisk (K)	Přenos z minulého roku (K)	Celkový zisk (K)	Dividenda (%)
1898^a	833 200	109 278	—	109 278	3
1899	2 067 200	346 292	5 737	352 029	6
1900	2 811 000	303 212	11 568	314 780	5
1901	1 700 000	64 522	15 201	79 723	0
1902	2 119 000	71 176	2 115	73 292	0
1903	2 750 000	220 029	68 833	288 862	4
1904	2 580 000	54 005	115 606	169 611	4
1905	3 170 000	178 059	6 011	184 069	4
1906	3 440 000	248 965	14 266	263 231	5
1907	4 300 000	263 571	44 106	307 676	5,5
1908	4 750 000	230 051	55 439	285 490	5,5
1909	5 200 000	285 773	49 706	335 478	6
1910	6 100 000	337 748	54 967	392 715	6,5
1911	6 330 000	426 825	82 198	509 023	6,5
1912	7 300 000	506 130	76 359	582 490	6,5
1913	8 400 000	695 669	122 560	818 229	7

Pozn.: Hodnoty čistého zisku, přenosu a celkového zisku byly zaokrouhleny na K, takže v několika případech se součet čistého zisku a přenosu odlišuje o 1 K od celkového zisku.

a – Účetní rok 1898 trval od 23. 4. 1898 do 31. 12. 1898. Dividenda 3 % tak odpovídala pouze 8,40 K na 1 akcii.

Zdroj: SOA Praha, f. EAS, kart. č. 3, inv. č. 36, Výroční zprávy EAS 1898–1913; kart. č. 2 a 3, inv. č. 15–30, Valné hromady EAS 1899–1913; f. KSO Praha, kart. č. 805, sign. Sp XII–69.

Tab. 40: Zástupci ŽB ve statutárních orgánech Kolbenky v l. 1898–1914

Správní rada	
Jméno	Doba
Jan Otto	od r. 1898 1898–1899/1900* předseda s. r., poté místopředseda s. r.
Vojtěch Mastný	1898–1902
Apollo Růžička	od r. 1902
Bedřich Jahn	od r. 1909
Dozorčí výbor	
Jméno	Doba
Apollo Růžička	1898–1902
Josef Biskup	od r. 1910

* Dochované dokumenty neumožňují přesnější dataci.

Zdroj: SOA Praha, f. EAS, kart. č. 2 a 3, inv. č. 15–30, Valné hromady EAS 1899–1913; kart. č. 3, inv. č. 36, Výroční zprávy EAS 1898–1913; f. KSO Praha, kart. č. 805, sign. Sp XII–69.

5.4. Shrnutí

Živnobanka na počátku 90. let 19. století pochopila modernizační potenciál elektrotechnického průmyslu a s ním spjaté výdělečné možnosti. Nejprve se snažila realizovat své ambice v tomto oboru spoluprací s Františkem Křížíkem. Již však od počátku měla nedůvěru k jeho podnikatelským schopnostem a zřejmě jí vadilo, že je stoupencem regresivního stejnoměrného proudu. Proto když se naskytlá výhodná příležitost akcionovat závod Křížíkova konkurenta, Emila Kolbena, jenž byl zastáncem střídavého proudu, Živnobanka Křížíka opustila a dohodla se s Kolbenem. Jednalo se o pragmatický krok. Roku 1898 tak vznikla Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze.

Vztah Živnobanky a Kolbenky přesahoval běžnou podobu vztahu banka – koncernová firma. Standardní byla kapitálová účast banky na společnosti, její zastoupení ve statutárních orgánech firmy (správní rada, dozorčí výbor) a financování společnosti. Živnobanka byla nejprve vůdčí silou a po roce 1907 disponovala zřetelnou nadpoloviční většinou na valných hromadách společnosti. Nepotřebovala k tomu vlastnit příliš akcií, hlasovala totiž za své klienty, kteří měli uloženy akcie Kolbenky u ní v depotu. Živnobanka kontrolovala složení správních orgánů firmy a způsob, jakým se nakládalo s vykázaným ziskem. Bez jejího souhlasu nemohly být změněny stanovy firmy ani navýšen její akciový kapitál. Na druhou stranu se příliš

neangažovala v řízení Kolbenky. Její představitelé byli sice zastoupeni ve správní radě, avšak nebyli členy výkonného výboru firmy. V něm sice seděli lidé bance blízcí (Karel Dimmer ml., Bohuslav Mařík, Josef Janatka), ale jednalo se o nezávislé osobnosti, které se nebály autonomně rozhodovat. Výraznou roli na chod společnosti měl navíc ředitel Emil Kolben. Tím, že Živnobanka Kolbenku financovala, umožnila její předválečný rozvoj. Zásadní bylo především akcionování podniku v roce 1898 a krytí rozsáhlých investic z let 1907–1908 prostřednictvím kontokorentního úvěru.

Ve vztahu Živnobanky ke Kolbence se záhy objevily nadstandardní prvky spolupráce. Banka se snažila napomáhat firmě získat obchodní zakázky a tím zvýšit její profitabilitu. Poměr obou subjektů se zhruba na přelomu prvního a druhého decennia 20. století posunul ještě na vyšší úroveň. Pokoušely se spolupracovat na několika projektech v elektrotechnickém průmyslu. Živnobanka přinášela do této spolupráce primárně kapitál a konexe, Kolbenka technické know-how. Kooperace vyjadřovala rostoucí ambice Živnobanky v období na sklonku monarchie aktivněji zasahovat do průmyslového podnikání, v tomto případě do odvětví, jež bylo jedním z tahounů tehdejšího hospodářského vývoje a jež se těšilo velké perspektivě – do elektrotechniky. Kolbenka si od této spolupráce slibovala posílit postavení na trhu a realizovat projekty, na které její kapitálové síly nestačily. Impulsy vycházely jak od Živnobanky (továrna na slaboproudou elektrotechniku), tak od Kolbenky (hydroelektrárna na Otavě). Jednalo se o spolupráci dvou rovnocenných aktérů, kteří zde vytvořili zájmové společenství. Kolbenka se neváhala vzepřít přáním Živnobanky, pokud jí nekonvenovaly, nelze proto mluvit o jednostranném mocenském vlivu banky ve firmě. Zmíněné společné projekty se většinou nepodařilo realizovat. Důvodem bylo zejména jejich načasování – spadaly do období hospodářské deprese před první světovou válkou. Válka pak otrásla celým ekonomickým životem monarchie.

Kolbenka měla specifické místo v bankovním koncernu Živnobanky, jehož jeden ze stěžejních pilířů tvořila. Patřila k těm nemnoha firmám, které banka založila před rokem 1907, jako byly např. Česká společnost pro průmysl cukerní nebo Západočeské továrny kaolinové a šamotové. Její role byla nezastupitelná, neboť další firmy spadající pod vliv banky mohly jejím prostřednictvím zavádět do svých provozů elektrický pohon a tím modernizovat svou výrobu. Některé z nich tak činily. Případ Kolbenky dokládá, že průmyslový koncern bank byl heterogenním celkem, v němž vztahy banky a firem nabývaly nejrůznější povahy. V uvedeném případě se jednalo o poměr, který se blížil podobě jistého souručenství.

6. Textilní průmysl

Textilní výroba byla profilujícím průmyslovým odvětvím českých zemí. Přestože její relativní význam stabilně klesal – ve 40. let 19. století dominovala průmyslové struktuře s podílem 53,9 %, v 80. letech obnášel její podíl 33,6 % a v roce 1902 již „jen“ 24,75 % – bezpečně si udržovala první místo před druhým potravinářstvím (15,9 % v r. 1902). V tomto období docházelo v rámci textilnictví k odvětvovým přesunům – původně vedoucí zpracování lnu a konopí bylo zatlačeno do pozadí bavlnářstvím, následované vlnářstvím.⁸³³ Textilnímu průmyslu dlouho vládl německý kapitál – čeští podnikatelé se v něm začali více prosazovat až od poloviny 80. let 19. století.⁸³⁴

6.1. Úvěrové styky

Historik bankovníctví Jiří Novotný rozlišuje dvě vývojové fáze ve vztahu Živnobanky k textilnímu průmyslu v období Rakouska-Uherska. V první fázi do roku 1900 byly styky banky s tímto průmyslovým odvětvím nesourodé a nesystematické. Nepodařilo se jí navázat příliš hlubších kontaktů s textilními podniky. Do druhé fáze spadá období od roku 1901 do roku 1918. Banka v něm, a to zejména po roce 1905, změnila svůj přístup a postupně začleňovala mezi svou klientelu textilní firmy. Zájem banky se primárně soustředil na nejdůležitější nacionálně české závody.⁸³⁵

Obchodní spojení udržovala Živnobanka převážně s bavlnářskými podniky. Zde uveďme např. následující firmy: T. H. & V. Mastný v Lomnici nad Popelkou, J. Bartoň a synové v Náchodě, A. Čerych a synové v Josefově, V. Pelly v Polici nad Metují, J. Sehnoutka v Černožicích, J. Sochor ve Dvoře Králové nad Labem, F. Matouš v Semilech či J. V. Hybler a synové v Semilech. Banka však vstupovala i do jiných odvětví: do lnářského a jutařského průmyslu (A. Klazar ve Dvoře Králové n. L., P. A. Šlechta v Lomnici nad Popelkou), vlnářství (L. Brdlík a synové v Žirovnici, Eduard H. Müller v Brně) nebo oděvního a konfekčního průmyslu (Bratři Gottlobové v Brně a V. Prouza a syn v Klatovech).⁸³⁶

Aktivity Živnobanky v textilním průmyslu korelovaly s celkovou situací českého textilního průmyslu a jeho vývojem. Pokud jsme konstatovali, že banka navazovala spolupráci v prvé řadě s bavlnářskými podniky, bylo to tím, že čeští podnikatelé se orientovali především na bavlnářství. K rychlému rozvoji českého bavlnářského průmyslu docházelo od počátku 20.

⁸³³ F. DUDEK, *Vývoj struktury průmyslu*.

⁸³⁴ Z. JINDRA – I. JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí*, s. 278.

⁸³⁵ J. NOVOTNÝ, *Československé obchodní banky a náš textilní průmysl*, s. 217–218.

⁸³⁶ Tamtéž, s. 218–221.

století, a to zejména v oblasti přádelnictví, kde český kapitál nebyl předtím téměř zastoupen. Čeští bavlnářští průmyslníci se do té doby omezovali na tkalcovství režného a pestrého zboží a na jejich následnou úpravu.⁸³⁷ Nyní přistoupili vedle rozšiřování dosavadních provozů k cílevědomému zřizování přádelen, takže roku 1909 mohl Jaroslav Preiss s uspokojením konstatovat, že „*postaveno bylo českým kapitálem nad 400 000 vřeten a že dnes přádelnický průmysl český reprezentuje 1/5 přádelnické produkce rakouské vůbec.*“⁸³⁸

Těžiště investiční aktivity spadalo do období velké konjunktury v textilním průmyslu z let 1906–1907, jejíž první náznaky se ohlásily již roku 1904. Z konjunktury profitovala především bavlnářská výroba. V Předlitavsku přibýlo v této době zhruba milion vřeten na spřádání bavlny a 10 000 mechanických stavů.⁸³⁹ Výraznější angažmá Živnobanky v textilním průmyslu kopírovalo tyto trendy a reagovalo na poptávku českých závodů po kapitálu, jež potřebovaly k investicím. Spojkou Živnobanky s českým textilním průmyslem ve východních a severovýchodních Čech byla její pardubická filiálka, založená roku 1894.⁸⁴⁰

Již v březnu 1904 se na Živnobanku obrátilo družstvo sestávající z šesti předních českých východočeských firem, které chtělo postavit novou přádelnu bavlny o 20 000–30 000 vřetenech v Náchodě, nebo v Ústí nad Orlicí, se žádostí o půjčku ve výši 1,5 mil. K. Banka úvěr povolila, ale k realizaci projektu nedošlo. Nakonec tři na družstvu zúčastněné firmy – A. Čerych a synové, Jan Hernych a syn v Ústí nad Orlicí a Josef Bartoň a synové – přistoupily ke stavbě vlastních přádelen.⁸⁴¹ Firma A. Čerych a synové k tomu použila úvěr u Živnobanky ve výši 500 000 K, jenž jí byl schválen v září 1906. Za stejným účelem povolila Živnobanka o měsíc později úvěr 300 000 K i firmě J. Sehnoutka. V závěru roku 1906 banka zapůjčila sumu 100 000 K firmě K. J. Dix & Pick v Bílé Třemešné⁸⁴² a obnos 300 000 K firmě Berger & Šupich v Malé Čermné⁸⁴³ – v obou případech ke stavbě tkalcovny. Ve všech čtyřech případech musely dát firmy Živnobance jako záruku své akcepty a kauční listinu, jež by mohla být případně zapsána do pozemkových knih.⁸⁴⁴

⁸³⁷ *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1910*, Praha 1911, s. 3–4; Jaroslav PREISS, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1909, nestránkováno (část úvodem).

⁸³⁸ J. PREISS, *Český průmysl textilní*, nestránkováno (část úvodem).

⁸³⁹ Pavla HORSKÁ, *Ekonomické cykly v českých zemích v letech 1879–1914*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 1, 1978, s. 66–68.

⁸⁴⁰ J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 123.

⁸⁴¹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 22. 3. 1904; Vladimír LESÁK, *Vzestup a pád textilního podnikání rodiny Hernychů. (Úloha Živnobanky při akcionování závodů firmy Jan Hernych a syn v Ústí nad Orlicí)*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 21, 1995, s. 204; J. PREISS, *Český průmysl textilní*, nestránkováno.

⁸⁴² Později firma Arnošt Pick v Bílé Třemešné.

⁸⁴³ Dnes část obce Čermná nad Orlicí.

⁸⁴⁴ AČNB, f. ŽB/3647/25, 35, 45, 46, Výkonný výbor ŽB 21. 9., 30. 10., 4. 12. a 7. 12. 1906.

Je naopak příznačné, že v dubnu 1907 výkonný výbor Živnobanky odmítl poskytnout úvěr ve výši 800 000 K německé firmě Hellmann & Mautner ve Dvoře Králové n. L. ke zřízení přádelny.⁸⁴⁵ Vysvětlení chybí, ale banka pravděpodobně nechtěla podporovat německé konkurenty českých textilních průmyslníků. Stejně Živnobanka naložila s žádostí židovského textilního podnikatele Augusta Mährischla z Brna, který v listopadu 1908 poptával úvěr 300 000 K na stavbu přádelny. Měsíc po anexi Bosny a Hercegoviny, negativně působící na hospodářský život monarchie, své zamítavé stanovisko odůvodnil výkonný výbor Živnobanky tím, že bance „*nekonvenuje poskytovat půjčky větších obnosů vázané na delší dobu.*“⁸⁴⁶ Je otázkou, jestli by se Živnobanka zachovala stejně k českému podnikateli, neboť 300 000 K neznamenovalo pro ni v této době přílišnou částku.

Z hlediska poměru Živnobanky k průmyslu je zajímavý podnět, s kterým přišel v červnu 1909 náměstek vrchního ředitele banky Apollo Růžička. Růžička navrhl, že by se banka mohla nepřímo účastnit průmyslového podnikání tím, že by za nejpřísnějších záruk poskytla soukromému podnikateli provozní a eventuálně i stavební prostředky. Z toho by měla nejen odměnu a úrok, ale vyhradila by si rovněž určitý podíl na zisku daného podnikatelského subjektu, obnášející až 50 %. Výkonný výbor banky to schválil.⁸⁴⁷

Přestože tento způsob participace Živnobanky na průmyslovém podnikání nenašel širšího rozšíření, nejmarkantněji se uplatnil v textilním průmyslu. V listopadu 1909 banka povolila Josefu Sochorovi hypotečně zajištěnou zápůjčku 1,2 mil. K ke stavbě a provozu tiskárny bavlněných látek ve Dvoře Králové n. L. Sochor zřídil roku 1904 ve Dvoře Králové mechanickou tkalcovnu se 114 stavy, kterou v následujících letech rozšířil na 342 stavů. Nyní chtěl zbudovat tiskárnu, jíž by konkuroval ostatním královédvorským tiskárnám, patřících výhradně německým a židovským podnikatelům. Celá záležitost měla tak i národnostní a politický rozměr. Za udělení úvěru se v Živnobance stavěl ředitel Jaroslav Preiss, který byl zároveň poslancem na českém zemském sněmu za Dvůr Králové. Banka si rovněž vyžádala dobrozdání předního českého textilního průmyslníka Josefa Bohumila Bartoně, který jí účast doporučil. Z čistého zisku Sochorova podniku měla Živnobanka každoročně obdržet 20 % po dobu 10 let. Provoz v tiskárně byl zahájen v říjnu 1910.⁸⁴⁸

⁸⁴⁵ AČNB, f. ŽB/3647/82, Výkonný výbor ŽB 17. 4. 1907.

⁸⁴⁶ AČNB, f. ŽB/3647/316, Výkonný výbor ŽB 12. 11. 1908.

⁸⁴⁷ AČNB, f. ŽB/3647/425, Výkonný výbor ŽB 24. 6. 1909.

⁸⁴⁸ AČNB, f. ŽB/2681/26, 30, 31, 43, Výkonný výbor ŽB 18. 10., 23. 10., 26. 10. a 20. 11. 1909; ŽB/2690/358, Správní rada ŽB 27. 11. 1911; Miluše ŠMÍDOVÁ-JANOŠTIKOVÁ, *Královédvorský závod Sochor v letech 1904–1945. (Materiálová studie)*, in: *Z historie podkrkonošského textilu. Sborník příspěvků k dějinám textilní výroby v Podkrkonoší*, Trutnov 1971, s. 169–172; Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, I. svazek, Ostrava 2003, s. 446.

Účast Živnobanky na Sochorově podnikání se v následujících letech prohlubovala. V červnu 1911 banka schválila zvýšení úvěru o 300 000 K z 1,2 mil. K na 1,5 mil. K, a i poté poskytovala firmě další finanční prostředky. Stoupající zadluženost Sochorova podniku přiměla v září 1912 Živnobanku k tomu, aby J. B. Bartoně, který se roku 1911 stal členem její správní rady, pověřila vrchním dozorem nad touto firmou. Když v září 1913 závod dlužil na běžném účtu 2 071 000 K, na hypoteční zápůjčku 628 057 K a v rimesách 423 832 K, tedy celkem 3 122 889 K, rozhodla se do něj banka vyslat jednoho ze svých úředníků jako důvěrníka, kontrolujícího obchody a účetnictví, na což měla dle smlouvy právo. Dále si vyžádala další záruky úvěru (např. firma musela na banku postoupit všechny své pohledávky a dát jí zástavní právo na veškeré zásoby). Jednalo se však o prozatímní opatření – měla trvat, než se zlepší ekonomická situace. Co se týče participace Živnobanky na zisku, máme bohužel k dispozici jen údaj pro r. 1913 – tehdy 20% podíl odpovídal sumě 13 776 K, již Živnobanka posléze obdržela.⁸⁴⁹

6.2. Zakladatelské činnost (Klazarovy závody a další)

Živnobanka se neomezovala pouze na úvěrování textilních podniků, ale v tomto odvětví vykazovala i zakladatelskou činnost. Již v roce 1898 napomohla k založení České společnosti pro obchod a průmysl v Praze, která vznikla ve formě společenstva s ručením omezeným. Banka a její filiálky fungovaly jako subskripční místo podílů společnosti a banka sama upsala podíly v hodnotě 2 500 zl.⁸⁵⁰ Česká společnost pro obchod a průmysl byla jedním z produktů českého hospodářského nacionalismu a snah o ekonomickou emancipaci závěru 19. století. Příručka *Český kompas* komentovala roku 1906 její vznik následovně: „V roce 1898, v době příznivého obratu ve prospěch hesla „Svůj k svému“, vznikla v pražské společnosti obchodní myšlenka zříditi velkozávod se zbožím hedvábným; bylyť do té doby na místě jen podniky cizácké.“⁸⁵¹ Téhož roku společnost otevřela v Praze velkoobchod s hedvábným zbožím a později zahájila i výrobu vlastních hedvábných látek. Za tím účelem zřídila roku 1901 v Soběslavi první českou mechanickou tkalcovnu na hedvábné látky.⁸⁵²

⁸⁴⁹ AČNB, f. ŽB 939/371, 276, 296, 312, Výkonný výbor ŽB-úvěry 17. 6. 1911, 30. 7., 17. 9. a 28. 10. 1913; ŽB/2681/353, 357, 369, 374, Výkonný výbor ŽB 9. 9., 19. 9., 14. 10. a 24. 10. 1911; ŽB/2690/353, 357, Správní rada ŽB 28. 6. a 25. 10. 1911; ŽB/2703/79, 84, 95, 107, 195, 212, 282, 294, 390, Výkonný výbor ŽB 24. 8., 5. 9., 26. 9., 26. 10. 1912, 12. 4., 14. 5., 22. 10. (dodatek), 19. 11. 1913 a 9. 6. 1914; ŽB/3370/5, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. 1914.

⁸⁵⁰ AČNB, f. ŽB/1785/218, Výkonný výbor ŽB 25. 10. 1898; Národní listy 38, 23. 7. 1898, č. 201, s. 7.

⁸⁵¹ *Český kompas 1906. Informační kniha o peněžních ústavech, pojišťovnách, dopravních a průmyslových podnicích, družstvech živnostenských a zemědělských v zemích českých*, Praha 1906, s. 809.

⁸⁵² Tamtéž, s. 809–810; Petr LINTNER, *Pohledy soběslavské. Díl třetí*, Soběslav 2013, s. 155.

K zakladatelské činnosti v oblasti textilnictví se Živnobanka vrátila až po dlouhých deseti letech – roku 1908.⁸⁵³ Tehdy se dohodla s bratry Františkem a Jindřichem Klazarovými o tom, že akcionuje jejich firmu Antonín Klazar ve Dvoře Králové nad Labem, s níž byla v obchodním spojení od července 1907, kdy jí povolila kontokorentní úvěr ve výši 500 000 K.⁸⁵⁴ Podnik, jehož počátky sahaly do roku 1879, se skládal ze dvou závodů. V hlavním závodě ve Dvoře Králové se nacházely přádelny lnu a juty a tkalcovna juty. Ve filiálním závodě v Brně s pobočkami v Hlinsku, Vojnově Městci, Náměšti nad Oslavou a v Budišově⁸⁵⁵ se vyráběly koberce, plyše, pokrývky, záclony apod. Ve Dvoře Králové bylo zaměstnáno na 1 200 a v Brně na 800 dělníků.⁸⁵⁶ Akcionování mělo přinést firmě nový kapitál, který potřebovala k dalšímu rozšiřování závodů a následnému provozu.⁸⁵⁷ V době, kdy se o něm jednalo, bratři Klazarové prováděli stavební úpravy, po jejichž dokončení mělo být ve Dvoře Králové v provozu 8 700 vřeten na lněnou přízi, 4 620 vřeten na jutovou přízi a 182 mechanických stavů na jutová tkaniva a v Brně 150 mechanických stavů na koberce a plyše.⁸⁵⁸ Akcionování mělo také pravděpodobně napomoci řešit budoucnost závodů, neboť ani jeden z bratrů Klazarů neměl dědice, který by je mohl později převzít.⁸⁵⁹

Z firmy bratří Klazarů byly utvořeny dvě akciové společnosti. První převzala závod ve Dvoře Králové. Ustavila se dne 11. ledna 1909 pod názvem A. Klazar, akciová společnost pro jutový a lněný průmysl (dále pro ni používám též označení akciová společnost Klazar Dvůr Králové) a sídlo měla ve Dvoře Králové (v roce 1911 bylo přeneseno do Vídně, kde společnost podléhala nižšímu zdanění než ve Dvoře Králové). Akciový kapitál obnášel 4,5 milionu K a skládal se z 11 250 akcií v nominální hodnotě 400 K.⁸⁶⁰ Druhá akciová společnost provozovala závod v Brně s jeho pobočkami. Konstitovala se 29. ledna 1909. Nesla název Akciové továrny látek kobercových a nábytkových, dříve Ant. Klazar (akciová společnost Klazar Brno) a jejím

⁸⁵³ V roce 1899 Živnobanka sice fungovala jako upisovací místo podílů České společenské továrny na klobouky v Praze (později v Prostějově), ale tuto firmu do textilnictví neřadím, protože vyráběla primárně slaměné klobouky. AČNB, f. ŽB/1785/247, Výkonný výbor ŽB 31. 10. 1899; Finanční listy 6, 24. 1. 1909, č. 4, s. 13–14.

⁸⁵⁴ AČNB, f. ŽB/3647/106, Výkonný výbor ŽB 8. 7. 1907; ŽB/3647/230, Výkonný výbor ŽB 2. 5. 1908; ŽB/2690/310, Správní rada ŽB 23. 5. 1908.

⁸⁵⁵ Dnešní Budišov nad Budišovkou.

⁸⁵⁶ Ivana SYROVÁTKOVÁ, *Dějiny firmy Antonín Klazar ve Dvoře Králové nad Labem do druhé světové války*, in: Příspěvky k dějinám jutařského průmyslu v českých zemích, Dvůr Králové – Trutnov 1986, s. 85–136; J. PREISS, *Český průmysl textilní*, nestránkováno.

⁸⁵⁷ I. SYROVÁTKOVÁ, *Dějiny firmy Antonín Klazar*, s. 96–97; František ČERMÁK, *Antonín Klazar, akciová společnost pro jutový a lněný průmysl, Dvůr Králové n. Labem. Inventář archivního fondu*, Dvůr Králové n. L. 1980, s. 4.

⁸⁵⁸ J. PREISS, *Český průmysl textilní*, nestránkováno.

⁸⁵⁹ Národní listy 55, 8. 4. 1915, č. 97, s. 8; F. ČERMÁK, *Antonín Klazar*, s. 6.

⁸⁶⁰ Finanční listy 6, 17. 1. 1909, č. 3, s. 12; Státní oblastní archiv v Hradci Králové (dále SOA Hradec Králové), Archivní oddělení Hradec Králové, fond Antonín Klazar, a. s. pro jutový a lněný průmysl, Dvůr Králové nad Labem (dále f. A. Klazar), svazek č. 1, inv. č. 9, sign. I/1/9, Výpis z obchodního rejstříku v Hradci Králové; kart. 1, inv. č. 5, sign. I/1/5, Stanovy 1908; I. SYROVÁTKOVÁ, *Dějiny firmy Antonín Klazar*, s. 98–99.

sídlem byla od počátku Vídeň. Akciový kapitál byl stanoven na 2,5 mil. K a byl rozčleněn na 6 250 akcií v jmenovité hodnotě 400 K.⁸⁶¹ Všechny akcie obou společností v nominální hodnotě 7 mil. K převzali bratři Klazarové, Živnobanka tak na společnostech nebyla kapitálově zúčastněna.⁸⁶²

Správní rady obou akciových společností byly pětičlenné a měly naprosto totožné složení. Jediným rozdílem bylo, že v čele správní rady královédvorského závodu stál Jindřich Klazar a v čele správní rady brněnského závodu František Klazar. Klazarové byli zároveň řediteli společností. Pro Živnobanku bylo v obou správních radách rezervováno jedno místo. Klazarové si přáli, aby banka nominovala Jaroslava Preisse, odborníka na textilní průmysl a vlivnou osobnost v českém textilním podnikání (Preiss byl tajemníkem Spolku českých průmyslníků textilních a redaktorem spolkového časopisu *Textilní obzor*). Výkonný výbor Živnobanky přání vyhověl a Preisse určil jako svého zástupce ve správních radách klazarovských společností.⁸⁶³ Do začátku války v nich nedošlo k žádné personální změně.⁸⁶⁴

To, že bratři Klazarové převzali všechny emitované akcie, znamená, že nový kapitál neměl být obstarán získáním nových investorů-akcionářů. Cíl akcionování byl jiný – usnadnit přístup k bankovnímu úvěru. Úvěrování bylo jádrem vztahu mezi Živnobankou a akciovými společnostmi Klazar Dvůr Králové a Brno. Již v druhé polovině roku 1908, tedy před samotným vznikem těchto společností, banka zvýšila firmě Antonín Klazar úvěr na 3 mil. K.⁸⁶⁵ V dubnu 1909 se akciové společnosti Klazar Dvůr Králové a Brno obrátily na Živnobanku se žádostí o zvýšení úvěru. Banka jim vyhověla. Františku a Jindřichu Klazarovým zůstal již dříve povolený úvěr 2,8 mil. K na lombard všech jejich akcií obou nových společností v nominální hodnotě 7 mil. K. Tento úvěr měl být navíc kryt akcepty. Nemohl být po tři roky vypovězen. K splácení tohoto závazku měla být každoročně odváděna veškerá dividenda akciových společností Klazar Dvůr Králové a Brno, a to nejméně 100 000 K. Pokud by vyplácena nebyla, nebo této částky nedosahovala, museli bratři Klazarové splátku uhradit ze svého. Toho však nebyla třeba (viz tab. 41).

⁸⁶¹ Finanční listy 6, 7. 2. 1909, č. 6, s. 6; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 707.

⁸⁶² AČNB, f. ŽB/3647/230, Výkonný výbor ŽB 2. 5. 1908; ŽB/10/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1908.

⁸⁶³ Finanční listy 6, 17. 1. 1909, č. 3, s. 12; 7. 2. 1909, č. 6, s. 6; SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. A. Klazar, kart. 1, inv. č. 5, sign. I/1/5, Stanovy 1908, § 30; AČNB, f. ŽB/3647/230, 335, Výkonný výbor ŽB 2. 5. a 24. 12. 1908; Michal NAVRÁTIL, *Almanach československých právníků. Životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby*, Praha 1930, s. 356.

⁸⁶⁴ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 707, 712.

⁸⁶⁵ AČNB, f. ŽB/3647/230, 244, 283, 302, 304, 344, Výkonný výbor ŽB 2. 5., 3. 6., 2. 9., 10. 10., 15. 10. 1908 a 14. 1. 1909; ŽB/2690/316, Správní rada ŽB 29. 10. 1908.

Dosavadní kontokorentní úvěr 200 000 K, podložený akceptem společnosti, byl zvýšen na 900 000 K, přičemž na akciovou společnost Klazar Dvůr Králové připadalo 500 000 K a na akciovou společnost Klazar Brno 400 000 K. Celkový úvěrový rámec tak nově činil 3,7 mil. K.⁸⁶⁶ Vedle toho využívaly společnosti u Živnobanky i směnečné úvěry – např. akciová společnost Klazar Dvůr Králové remboursní úvěr na nákup suroviny (juta, len).⁸⁶⁷ Zmíněné úvěry tvořily nerozlučitelný celek, ukazuje to – vedle stejného složení správní rady – že akciové společnosti Klazar Dvůr Králové a Brno byly nadále jediným hospodářským organismem. Živnobanka si původně přála, aby společnosti prováděly veškeré obchody spadající do bankovní činnosti pouze jejím prostřednictvím, ale nakonec od tohoto požadavku zřejmě ustoupila, neboť akciová společnost Klazar Dvůr Králové měla otevřen ještě účet u pražské Böhmisches Union-Bank. Přes tento účet šly některé transakce, ale v násobně menší míře v porovnání s účtem u Živnobanky.⁸⁶⁸

Živnobanka pečlivě sledovala zadluženost firem a pravidelně se o tom referovalo na zasedáních jejího výkonného výboru. Zatímco lombardní úvěr povolený bratrům Klazarovým se – i díky odváděným dividendám (viz tab. 41) – držel víceméně v povolené míře, závazek obou společností rostl nad schválený rámec. V březnu 1911 byl celkový úvěr obou společností překročen již o 1 816 316 K.⁸⁶⁹ Aby se zpomalil jeho růst, dohodla se Živnobanka v dubnu 1911 s bratry Klazarovými o zvýšení akciového kapitálu akciové společnosti Klazar Brno o 1 mil. K z 2,5 na 3,5 mil. K. K tomu ještě během tohoto roku došlo. Nově vydané akcie byly rovněž lombardovány, čímž vzrostl lombardní závazek bratrů o 1 mil. K, ale tato suma se použila ke snížení dlužného salda obou firem. V roce 1913 měly být akcie akciové společnosti Klazar Brno v hodnotě 1 mil. K prodány za účelem redukce lombardního dluhu.⁸⁷⁰

V roce 1912 začala Živnobanku opět znepokojovat výše dluhu bratrů Klazarů i jejich společností. V červnu proto jednal J. Preiss s oběma bratry a ti přislíbili, že na podzim tohoto roku značnější část svých závazků uhradí. Nakonec však došlo jen k mírnému poklesu – zatímco v dubnu 1912 se celkový závazek na všech účtech rovnal částce 6 287 727 K, o osm měsíců později to bylo 5 649 297 K, tedy o 638 430 K méně.⁸⁷¹ Do války se již stav účtů příliš nezměnil – v červnu 1913 obnášela pohledávka Živnobanky 5 656 257 K a v červenci 1914

⁸⁶⁶ AČNB, f. ŽB/3647/386, Výkonný výbor ŽB 13. 4. 1909; ŽB/2690/324, Správní rada ŽB 29. 4. 1909.

⁸⁶⁷ AČNB, f. ŽB/3647/349, Výkonný výbor ŽB 26. 1. 1909.

⁸⁶⁸ AČNB, f. ŽB/3647/230, Výkonný výbor ŽB 2. 5. 1908; SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. A. Klazar, kart. 17, inv. č. 342, sign. III/1/1; kniha č. 11, inv. č. 369, sign. III/1/28, Hlavní kniha; kniha č. 41, inv. č. 400, sign. III/1/58, Saldokonto, hlavní kniha.

⁸⁶⁹ AČNB, f. ŽB/2681/34, 103, 208, 278, Výkonný výbor ŽB 2. 11. 1909, 29. 3., 8. 11. 1910 a 24. 3. 1911.

⁸⁷⁰ AČNB, f. ŽB/2681/282, Výkonný výbor ŽB 4. 4. 1911; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 707.

⁸⁷¹ AČNB, f. ŽB/2703/11, 53, 135, Výkonný výbor ŽB 4. 4., 20. 6. a 14. 12. 1912.

5 227 287 K. Banka nakonec netrvala na prodeji 1 mil. K akcií akciové společnosti Klazar Brno. Bylo to pravděpodobně tím, že dlužné saldo bylo dostatečně kryto – 20 000 akciemi obou klazarovských společností v nominální hodnotě 8 mil. K, dále akciemi dalších podniků a akcepty.⁸⁷² Přestože František a Jindřich Klazarové vlastnili všechny akcie akciových společností Klazar Dvůr Králové a Brno a disponovali jimi na valných hromadách (až na akcie formálně přeepsané na zbylé členy správní rady a revizory),⁸⁷³ výše dluhu a způsob jeho krytí je činil velmi závislé na Živnobance.

Tab. 41: Dividenda akciových společností Klazar Dvůr Králové a Brno za l. 1909–1913

Rok	Klazar Dvůr Králové (akciový kapitál / dividenda/ celkově vyplaceno)	Klazar Brno (akciový kapitál / dividenda/ celkově vyplaceno)	Celkem vyplaceno
1909	4 500 000 K / 4 % / 180 000 K	—*	180 000 K**
1910	4 500 000 K / 4 % / 180 000 K	—*	180 000 K**
1911	4 500 000 K / 4 % / 180 000 K	2 500 000 K / 7 % / 175 000 K	355 000 K
1912	4 500 000 K / 6 % / 270 000 K	3 500 000 K / 7 % / 245 000 K	515 000 K
1913	4 500 000 K / 6 % / 270 000 K	3 500 000 K / 7 % / 245 000 K	515 000 K

* Údaj o dividendě chybí.

** Údaj pouze za akciovou společnost Klazar Dvůr Králové.

Zdroj: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 707, 712; SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. A. Klazar, kniha č. 11, inv. č. 369, sign. III/1/28, Hlavní kniha, s. 44, 48, 101, 104, 112; AČNB, f. ŽB/2681/442, Výkonný výbor ŽB 28. 2. 1912; ŽB/2703/185, 352, Výkonný výbor ŽB 20. 3. 1913 a 18. 3. 1914.

Se zakladatelskými iniciativami přišly i filiálky Živnobanky. Závěrem roku 1910 začala filiálka v Českých Budějovicích připravovat přeměnu firmy Antonín Beránek v Husinci v akciovou společnost. Jednalo se o malý závod (80 dělníků), který provozoval přádelnu vlny a mimoto vyráběl kloboukové šumpy. Přípravy se protáhly, takže ustavující valná hromada nové společnosti s názvem Továrna na kloboukové šumpy a přádelna vlny, akciová společnost v Husinci se konala až 6. prosince 1911. Její akciový kapitál 350 000 K se skládal z 875 akcií po 400 K. Českobudějovická filiálka Živnobanky měla na nostru 13 akcií. Předsedou správní

⁸⁷² AČNB, f. ŽB/939/254, Výkonný výbor ŽB-úvěry 5. 6. 1913; ŽB/2671/2, Výkonný výbor ŽB-úvěry 9. 7. 1914.

⁸⁷³ SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. A. Klazar, kart. 1, inv. č. 12, sign. I/1/12, Valná hromada 14. 4. 1913. Dle stanov musel každý člen správní rady a revizor složit 25 akcií společnosti jako kauci. Tamtéž, kart. 1, inv. č. 5, sign. I/1/5, Stanovy 1908, § 26, 33.

radu firmy se stal bývalý majitel Antonín Beránek. Českobudějovická filiálka byla ve správní radě zastoupena dvěma svými představiteli: členem představenstva Augustinem Hromádkou a ředitelem Emilem Vlkem.⁸⁷⁴ Filiálka udržovala se společností obchodní styky: fungovala jako výplatní místo jejích dividend (1912: 5 %; 1913: 4 %) a v červenci 1914 jí poskytla směnečný úvěr 100 000 K.⁸⁷⁵

V první polovině roku 1912 se pod vedením filiálky Živnobanky v Plzni zformovalo konsorcium, jež plánovalo založit v Horažďovicích novou továrnu na výrobu fezů. Závod měl být umístěn v budovách bývalého cukrovaru a měla jej provozovat akciová společnost s názvem Akciová společnost nových rakouských fezáren v Horažďovicích. Její akciový kapitál byl proponován na 1 milion K (2 500 akcií v nominální hodnotě 400 K). Živnobanka fungovala jako upisovací místo akcií.⁸⁷⁶ Kromě fezů měla společnost produkovat jiné vlněné výrobky, koberce, klobouky a sportovní zboží.⁸⁷⁷ Podnik je třeba chápat jako přímého konkurenta Akciové společnosti rakouských továren na fezy (Actiengesellschaft der Österreichischen Fezfabriken), která měla většinu továren v nedalekých Strakonících a patřila do průmyslového koncernu vídeňského Credit-Anstaltu. Právě rentabilita této společnosti (vyplácela dividendu až 10 %) vedla zjevně Živnobanku k pokusu založit vlastní podnik na produkci fezů.⁸⁷⁸

Ačkoliv literatura tvrdí opak,⁸⁷⁹ Akciová společnost nových rakouských fezáren nakonec nevznikla. Co za tím stálo? O tom se lze jen dohadovat. Strakonická fezárna a její domovská banka bezpochyby použily všechny své možnosti, aby zřízení nové společnosti zabránily. Bylo zcela proti jejich zájmům, aby v sousedství vyrostl konkurenční podnik, který by se jim snažil přetáhnout dělníky. V oznámení o zakládání nové společnosti se totiž objevila formulace, že za sídlo továrny byly vybrány Horažďovice ve strakonickém okrese, neboť zde je k dispozici dostatek zapracovaného dělnictva.⁸⁸⁰ Zakladatelům se rovněž nemuselo podařit najít vhodnou vedoucí sílu. V těchto ohledech je zajímavá zmínka, že v polovině června 1912 navštívil ředitele vídeňské filiálky Živnobanky Josefa Špitálského ředitel strakonické fezárně

⁸⁷⁴ Finanční listy 7, 24. 12. 1910, č. 52, s. 5; Textilní obzor 9, 15. 1. 1911, č. 1, s. 35; Finanční listy 8, 3. 12. 1911, s. 5; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 723; AČNB, f. ŽB/2681/390, Výkonný výbor ŽB 25. 11. 1911; ŽB/3231/1, ŽB/3450/1, ŽB/3246/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1912–1914, Filiálka v Č. Budějovicích, Cenné papíry.

⁸⁷⁵ Finanční listy 10, 13. 4. 1913, č. 15, s. 2; Finanční listy 11, 5. 4. 1914, č. 14, s. 7; AČNB, f. ŽB/939/104, Výkonný výbor ŽB-úvěry 2. 7. 1914.

⁸⁷⁶ Textilní obzor 10, 15. 5. 1912, č. 5, s. 318; Finanční listy 9, 16. 6. 1912, č. 25, s. 2; AČNB, f. ŽB/2703/25, Výkonný výbor ŽB 30. 4. 1912.

⁸⁷⁷ Helena STEJSKALOVÁ – Aleš STEJSKAL, *200 let textilní výroby ve Strakonících*, Liberec 2012, s. 25.

⁸⁷⁸ K historii této firmy viz Karel KLÍMA, *První čtvrtstoletí Akciové společnosti továren na fezy ve Strakonících 1899–1926. Založení, management, podnikání a podnikatelské strategie*, bakalářská práce FF UK, Praha 2015.

⁸⁷⁹ Tamtéž, s. 76–77; H. STEJSKALOVÁ – A. STEJSKAL, *200 let textilní výroby ve Strakonících*, s. 25.

⁸⁸⁰ Finanční listy 9, 16. 6. 1912, č. 25, s. 2.

Josef Zucker. Tématem jejich rozhovoru byla zřizovaná fezárna v Horažďovicích.⁸⁸¹ Přišel vyjádřit nelibost s tímto záměrem Živnobanky, nebo se její banka snažila získat pro svou chystanou společnost? Prameny bohužel další informace o setkání neposkytují. Neúspěch Živnobance v jejím úsilí mohl také přinést obrat hospodářského cyklu, který nastal na podzim 1912 v důsledku začátku války na Balkáně.

V září 1913 výkonný výbor Živnobanky souhlasil s tím, aby banka provedla právní práce spojené s přeměnou firmy V. Prouza a syn, již patřila továrna na prádlo v Klatovech, v akciovou společnost. Rovněž pověřil filiálku banky v Klatovech, aby převzala funkci subskripčního místa akcií. Měla vzniknout Česká továrna na prádlo v Českých Budějovicích s akciovým kapitálem 400 000 K, rozděleným na 1 000 akcií po 400 K. Kromě dalšího provozování Prouzovy továrny v Klatovech, měla akciová společnost postavit další továrnu na prádlo v Č. Budějovicích.⁸⁸² I tento projekt se však nerealizoval. Důvodem byly patrně finanční obtíže firmy V. Prouza, která se v únoru 1914 ocitla v konkurzu.⁸⁸³

Před válkou Živnobanka položila základy pozdějšího začlenění jedné z největších textilních firem v Čechách, Jan Hernych a syn v Ústí nad Orlicí, do svého koncernu. Tato firma, která byla roku 1911 přeměněna ve společnost s r. o., se nacházela ve svízelné situaci. Debetní saldo společnosti u Ústřední banky českých spořitelů (Sporobanky), resp. u pobočného závodu této banky Securitas dosahovalo koncem roku 1912 téměř 13 mil. K. V rámci výpomoci Sporobance poskytla Živnobanka v únoru 1913 Hernychově společnosti úvěr 2 mil. K. Úvěr byl hypotečně zajištěn na nemovitostech společnosti a Živnobanka dostala rovněž jako krytí její směnky se žírem textilního průmyslníka Josefa Menčíka. V dubnu 1913 Živnobanka zvýšila svou úvěrovou angažovanost na 3 mil. K za stejných podmínek. Pro Živnobanku neznamenalopovolení úvěru ohrožení její mobility, neboť mohla kdykoliv směnky společnosti Jan Hernych a syn eskontovat u Zemské banky Království českého. I přes snahu o záchranu byl na podnik roku 1915 uvalen konkurz. V rámci sanace byly Hernychovy závody roku 1917 akcionovány Živnobankou, Pražskou úvěrní bankou a Agrární bankou. Živnobanka se v nové společnosti s akciovým kapitálem 12 mil. K. stala nejvýznamnějším akcionářem s rozhodujícím vlivem.⁸⁸⁴

⁸⁸¹ AČNB, f. ŽB/2703/51, Výkonný výbor ŽB 17. 6. 1912.

⁸⁸² AČNB, f. ŽB/2703/259, Výkonný výbor ŽB 2. 9. 1913; *Česká továrna na prádlo v Českých Budějovicích*, Národní listy 53, 2. 4. 1913, č. 89, s. 5; 14. 5. 1913, č. 130, s. 2.

⁸⁸³ AČNB, f. ŽB/939/39, Výkonný výbor ŽB-úvěry 17. 2. 1914; ŽB/2703/339, Výkonný výbor ŽB 25. 2. 1914.

⁸⁸⁴ V. LESÁK, *Vzestup a pád textilního podnikání rodiny Hernychů*, s. 201–230; AČNB, f. ŽB/2703/164, 165, 166, 172, 192, 198, Výkonný výbor ŽB 11. 2., 13. 2., 15. 2., 27. 2., 5. 4., 19. 4. 1913; ŽB/1025/2, Výkonný výbor ŽB 12. 11. 1914.

6.3. Monopolizace v bavlnářství

Živnobanka se v období 1911–1913 významně zapojila do monopolizačních snah v bavlnářském průmyslu. Bylo to způsobeno tím, že banka figurovala jako hlavní bankovní reprezentant nacionálně českého textilního podnikání, jež bylo pevně organizováno ve Spolku českých průmyslníků textilních. Živnobanka měla na tuto stavovskou organizaci úzké vazby, a to nejen skrze Jaroslava Preisse, ale i díky členovi své správní rady Josefu Bohumilu Bartoňovi, který v ní zastával funkci předsedy. Byl to právě Spolek českých průmyslníků textilních, který byl jedním z iniciátorů monopolizace a aktivně se podílel na příslušných jednáních.⁸⁸⁵

Během konjunktury do roku 1908 bavlnářské podniky významně rozšířily své výrobní kapacity a mimoto vznikly nové závody. Následně však bavlnářský průmysl postihly nepříznivé trendy. Došlo ke zvýšení cen surové bavlny a poklesl domácí konzum v důsledku zdražování životních potřeb, jež omezilo koupěschopnost obyvatelstva. Mezinárodněpolitické události – anexe Bosny a Hercegoviny 1908 a balkánské války 1912–1913 – zhoršily vývozní možnosti z monarchie, zejména na hlavní zahraniční odbytiště na Balkáně, což textilnictví jako exportní odvětví citelně zasáhlo. Nastala nerovnováha mezi objemem produkce a poptávkou – docházelo k nadvýrobě a hromadění zboží ve skladech. V reakci na to zesílily monopolizační tendence v bavlnářském a obecně v celém textilním průmyslu.⁸⁸⁶

V polovině roku 1911 vídeňský spolek rakouských přádelníků přišel s návrhy sanace bavlnářského průmyslu. Mělo dojít ke kontingentaci výroby bavlněné příze pro domácí trh a zřízení ústřední prodejny přádelen bavlny. Spolek českých průmyslníků textilních se s tím ztotožnil a do záležitosti byly zaangažovány i rakousko-uherské bankovní ústavy, včetně Živnobanky. Živnobanku reprezentoval při těchto jednáních – stejně jako při dalších pokusech o monopolizaci v bavlnářství – Jaroslav Preiss. Banky se měly zavázat, že nebudou podporovat vznik nových ani rozšiřování dosavadních přádelen. Pět ústavů, tvořících tzv. základní bankovní skupinu – Credit-Anstalt, Boden-Credit-Anstalt, Wiener Bank-Verein, Ungarische Allgemeine Creditbank a Živnobanka – mělo zřídit ústřední prodejnu ve formě akciové společnosti se základním kapitálem 1 milion K (Živnobanka měla převzít akcie v nominální hodnotě 200 000 K). Na prodejně by vedle toho participovaly i další banky, udržující obchodní spojení s přádelnami. Živnobanka odhadovala svůj podíl na čistém zisku prodejny na

⁸⁸⁵ Viz ročenka Spolku českých průmyslníků textilních *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok z příslušných let.*

⁸⁸⁶ Tamtéž.

minimálně 150 000 K ročně. Banky poté zahájily akviziční akci mezi přádelnami bavlny, aby k prodejně přistoupily – za Živnobanku ji vedl Preiss.⁸⁸⁷

Plány na zřízení prodejny se ovšem ukázaly neproveditelnými, takže v srpnu 1912 byla uzavřena pouze kontingentační dohoda rakousko-uherských přádelen bavlny. Přistoupili k ní majitelé 85 % vřeten a měla platit od 8. srpna 1912 na dobu pěti let. Jejím cílem bylo přizpůsobit výrobu skutečné poptávce po bavlněné přízi, tedy vnést soulad mezi nabídku a poptávku, což mělo vést ke zlepšení prodejních cen. Jednotlivým přádelnám byl přidělen určitý kontingent na prodeji příze. Dohoda se týkala pouze domácího trhu, export a dodávky vlastním závodům (tkalcovnám) neměly podniky nijak omezeny. Nic nenasvědčuje tomu, že by Živnobanka – či jiný bankovní ústav – byl do tohoto kartelu nakonec zapojen.⁸⁸⁸

V roce 1911 Spolek českých průmyslníků textilních přišel s myšlenkou na zřízení ústřední prodejny klotů. Dohodl se s Živnobankou a CA, že by tuto prodejnu založily a řídily. Živnobanka by zastupovala české a CA německé firmy. Přestože Preiss v únoru 1912 jednal s výrobcí klotů, řadu firem se nepodařilo přimět k účasti, takže z těchto plánů sešlo.⁸⁸⁹ Kartel v oblasti produkce klotů vznikl až v roce 1913 a vedla jej Böhmische Union-Bank v Praze.⁸⁹⁰

V závěru roku 1912 byla z iniciativy budapeštské Ungarische Allgemeine Creditbank a ve spolupráci se zájmovými korporacemi textilních průmyslníků zahájena akce na úpravu platebních podmínek u tkalcoven na bavlněné pestré zboží. Ostrá soutěž mezi tkalcovny vedla ke zhoršení platebních podmínek do té míry, že za prodané zboží dostaly v řadě případů zapláceno až za 10–12 měsíců. Pro střední a menší firmy to znamenalo problém, neboť stoupaly kapitálové nároky na provozování jejich závodů. Cílem bylo zkrátit a pevně vymežit platební lhůty. Do jednání byly okamžitě zapojeny i banky, a to opět CA, BCA, Wiener Bank-Verein, Ungarische Allgemeine Creditbank a Živnobanka. Bylo zřejmé, že bez jejich účasti se kartel nepodaří zřídit. Měly přesvědčit své textilní klienty, aby k dohodě přistoupili a posléze kontrolovat její dodržování.

Banky se rozhodly, že za tím účelem založí zvláštní ústav, tzv. Rakouskou kontrolní banku, která měla navíc převzít vedení dalších kartelových organizací textilního průmyslu.

⁸⁸⁷ Textilní obzor 9, 15. 7. 1911, č. 7, s. 465, 471; AČNB, f. ŽB/2681/324, 327, 344, 347, 349, 350, 351, 361, Výkonný výbor ŽB 1. 7., 8. 7., 19. 8., 26. 8., 31. 8., 2. 9., 5. 9. a 26. 9. 1911; ŽB/2703/24, 31, Výkonný výbor ŽB 27. 4. a 9. 5. 1912.

⁸⁸⁸ Textilní obzor 9, 15. 9. 1911, č. 9, s. 620–621; Textilní obzor 10, 15. 5. 1912, č. 5, s. 319; Finanční listy 9, 11. 8. 1912, č. 33, s. 9; Textilní obzor 11, 15. 1. 1913, č. 1, s. 31; *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1912*, Praha 1913, s. 15–16, 65–66; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 46, 1913, Bd. 2, Wien 1912, s. 255.

⁸⁸⁹ Textilní obzor 9, 15. 8. 1911, č. 8, s. 561; *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1911*, Praha 1912, s. 74–75; *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1912*, Praha 1913, s. 73; AČNB, f. ŽB/2681/425, 440, Výkonný výbor ŽB 1. 2. a 24. 2. 1912.

⁸⁹⁰ *Zdražení bavlněných tkaných látek*, Národní listy 53, 12. 11. 1913, č. 311, s. 5.

Podobná organizace měla vzniknout i v Uhrách. Rakouská kontrolní banka zahájila v jarních měsících roku 1913 svou činnost – byť se ještě formálně neustavila. Živnobanka patřila – vedle CA, BCA a Wiener Bank-Vereinu – mezi její zakladatelské členy. Původně mělo být platební místo pro všechny předlitavské tkalcovny soustředěno ve Vídni. Proti této centralizaci se Živnobanka i Spolek českých průmyslníků textilních ohradily a Preissovi se podařilo vyjednat, že v Praze bude zřízena filiálka Rakouské kontrolní banky, podléhající doзору Živnobanky. Musíme si uvědomit, že pozice Živnobanky a spolku českých textilníků nebyla vůbec slabá, odhadovalo se, že obrat všech předlitavských tkalcoven obnášel 300–400 milionů K, z toho na nacionálně české firmy připadalo asi 70 mil. K. Reprezentovaly tedy slušnou sílu.

I přes snahu stavovských organizací a Rakouské kontrolní banky – Preiss např. osobně intervenoval u členských firem Spolku českých průmyslníků textilních, aby se přidaly k dohodě – se kondiční kartel tkalcoven pestrého zboží nerealizoval. Jednání ztroskotala na konci května 1913, když velké firmy, jako např. akciová společnost Cosmanos, odmítly ke kartelu přistoupit. Cosmanos přitom patřil do koncernu BCA, který měl na uzavření kondiční úmluvy zájem. To ukazuje, že vztah předlitavských bank a průmyslu byl dalek od jednostranné závislosti podniků na bankách.⁸⁹¹

Tento vývoj však neznamenal konec Rakouské kontrolní banky, původně určené za kartelovou organizaci textilního průmyslu. V listopadu 1913 se zúčastněné ústavy otázaly Živnobanky, zdali by souhlasila s rozšířením působnosti banky na všechna průmyslová odvětví. Výkonný výbor Živnobanky s tím nesouhlasil – dával přednost rozhodnutí případ od případu. Je otázkou, proč se k tomu tak stavěl. Patrně se obával, že pokud by se kompetence Rakouské kontrolní banky vztahovaly i na další odvětví (např. těžký a chemický průmysl), tak by význam Živnobanky v nové instituci poklesl. Živnobance však nezbylo nic jiného než se přizpůsobit.⁸⁹²

Reorganizovaná Rakouská kontrolní banka pro průmysl a obchod (Oesterreichische Kontrollbank für Industrie und Handel) se oficiálně konstituovala 3. dubna 1914. Založilo ji deset předlitavských bank (devět vídeňských a Živnobanka) jako akciovou společnost s akciovým kapitálem 1 mil. K. Živnobanka upsala akcie v nominální hodnotě 121 000 K. Ve správní radě Rakouské kontrolní banky ji zastupoval Jaroslav Preiss. Jejím sídlem byla Vídeň,

⁸⁹¹ *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1912*, Praha 1913, s. 74–75; *Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1913*, Praha 1914, s. 83–89; *Textilní obzor* 11, 15. 1. 1913, č. 1, s. 52; 15. 2. 1913, č. 2, s. 114; 15. 6. 1913, č. 6, s. 346; *Finanční listy* 10, 1. 6. 1913, č. 22, s. 7; AČNB, f. ŽB/2703/130, 132, 135, 171, 175, 177, 184, 197, 206, Výkonný výbor ŽB 3. 12., 7. 12., 14. 12. 1912, 26. 2., 4. 3., 8. 3., 18. 3., 17. 4. a 3. 5. 1913.

⁸⁹² AČNB, f. ŽB/2703/295, 303, Výkonný výbor ŽB 20. 11. a 10. 12. 1913; *Textilní obzor* 12, 15. 1. 1914, č. 1, s. 32.

filiálka v Praze zřízena nebyla. Úkolem Rakouské kontrolní banky bylo sjednávat monopolní uskupení v předlitavském průmyslu a obchodu, vést je a dohlížet nad nimi.⁸⁹³

Pokud literatura interpretuje zřízení Rakouské kontrolní banky jako „*vrchol monopolizačních snah rakouských velkobank o úzké sepětí s průmyslem a jeho ovlivňování*“⁸⁹⁴ či jako „*začátek nové éry*“ v předlitavském bankovníctví a průmyslu,⁸⁹⁵ je nutné si uvědomit, že její vznik spíše vyplynul ze situace, ke které dal impuls textilní průmysl, než že se jednalo o důsledek dlouhodobě promyšlené strategie předlitavských bank.

6.4. Shrnutí

Působení Živnobanky v textilním průmyslu bylo ambivalentní. Do jejího průmyslového koncernu spadaly před válkou tři akciové společnosti (A. Klazar, akciová společnost pro jutový a lněný průmysl, Akciové továrny látek kobercových a nábytkových, dříve Ant. Klazar a Továrna na kloboukové štumpy a přádelna vlny, akciová společnost v Husinci) s úhrnným akciovým kapitálem 8,35 mil. K. Z něho banka vlastnila pouze 5 200 K. To se zdaleka nemohlo rovnat rozsahu koncernů vídeňských velkobank a jejich přímých kapitálových účastí v textilnictví, zejména lídrů v tomto odvětví – BCA, CA a Wiener Bank-Vereinu.⁸⁹⁶

To bylo částečně způsobeno tím, že v nacionálně českém textilním průmyslu, zaměřeném především na bavlnářství, se prakticky neprosadila moderní forma organizace průmyslového podnikání ve formě akciových společností a převládaly zde soukromé podniky – často v podobě rodinných firem.⁸⁹⁷ Symptomatická v tomto ohledu je skutečnost, že i po akcionování si bratři Klazarové ponechali vlastnictví všech akcií a rozhodující řídicí funkce. Na druhou stranu Živnobanka navázala s těmito českými bavlnářskými firmami, jež mohly mít přes svoji právní úpravu podobu velkopodniků (např. Josef Bartoň a synové, A. Čerych a synové, J. Sehnoutka či Jan Hernych a syn)⁸⁹⁸ a mohly zaujímat důležité místo na předlitavském trhu textilem, obchodní spojení. Tato skutečnost a personální vazby na Spolek českých průmyslníků textilních vedly k tomu, že Živnobanka hrála důležitou úlohu v jednáních o

⁸⁹³ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 513; AČNB, f. ŽB/2703/352, 355, Výkonný výbor ŽB 18. 3. a 23. 3. 1914; ŽB/1025/40, Výkonný výbor ŽB 11. 2. 1915.

⁸⁹⁴ Z. JINDRA – I. JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí*, s. 55.

⁸⁹⁵ György KÖVÉR, *The Austro-Hungarian Banking System*, in: Rondo Cameron – V. I. Bovykin (eds.), *International Banking 1870–1914*, New York – Oxford 1991, s. 338.

⁸⁹⁶ J. KRÍŽEK, *Die wirtschaftlichen Grundzüge*, s. 48, 108–116.

⁸⁹⁷ J. PREISS, *Český průmysl textilní*.

⁸⁹⁸ Vladimír LESÁK, *Několik poznámek o národnostních poměrech v textilních závodech severovýchodních Čech na přelomu 19. a 20. století a o jejich odrazu v dělnickém hnutí*, in: *Z dějin textilu. I. setkání historiků textilního a oděvního průmyslu. Protokol jednání v Mostku ve dnech 23.–24. května 1985. Supplementum 4, Ústí nad Orlicí 1985*, s. 159.

monopolizaci bavlnářského průmyslu v letech před první světovou válkou. Ostatně byly to styky s textilním průmyslem, jimž Živnobanka vděčila za to, že byla přibrána jako jediný mimovídeňský ústav za člena Rakouské kontrolní banky. Jednalo se o důležitý moment z hlediska vnímání pozice Živnobanky v rámci bankovníctví monarchie. Její zapojení do této instituce literatura chápe jako „ocenění významu českého bankovního kapitálu.“⁸⁹⁹

Vztah Živnobanky k textilnímu průmyslu výrazně zesílil po roce 1918. Za první republiky patřily textilní podniky (zejména Mautnerovy textilní závody) k pilířům průmyslového koncernu Živnobanky. Klíčové místo zaujímal textilní průmysl ve struktuře prvorepublikových úvěrových obchodů banky. Z hlediska počtu úvěrovaných firem a povolených úvěrů stál mezi všemi průmyslovými odvětvími na prvním místě.⁹⁰⁰

⁸⁹⁹ J. HÁJEK – V. LACINA, *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*, s. 59.

⁹⁰⁰ Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Úvěrování československého průmyslu bankami v meziválečném období. (Živnostenská banka a její klienti)*, in: *Československo a střední Evropa v meziválečném období*, Praha 1996, s. 93–105; Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *K úvěrování textilního průmyslu Živnostenskou bankou v meziválečné ČSR*, in: *Pohledy do minulosti. Sborník příspěvků k šedesátinám doc. PhDr. Vladimíra Lesáka. Dissertationes historicae 2*, 1994, Hradec Králové 1994, s. 195–205.

7. Průmysl stavebních hmot

Spolu s tím, jak se v 19. století a zejména v jeho druhé polovině venkovské obyvatelstvo stěhovalo do průmyslových center za prací, docházelo k bouřlivému stavebnímu rozvoji měst. Vznikaly zde administrativní budovy, činžovní byty, továrny, dopravní objekty (např. železnice, silnice, mosty, přístavy) a docházelo k modernizaci technického zázemí (budování kanalizace, napojení na vodovodní síť atd.). V českých zemích můžeme tento proces datovat zhruba od 60. let 19. století. Měl za následek rostoucí spotřebu stavebních hmot, přičemž k tradičním materiálům – cihly a vápno – se postupně přidávaly materiály nové, jako byl cement nebo železobeton.⁹⁰¹ Výroba stavebních hmot patřila mezi nejrentabilnější odvětví předlitavského průmyslu. Průmysl stavebních hmot byl lákavý pro investory, kteří mohli očekávat nadprůměrné zúročení svého investovaného kapitálu.⁹⁰² Ziskovost odvětví zaujala i Živnobanku, která na konci 19. století založila akciovou společnost Západočeské továrny kaolinové a šamotové, patřící svým výrobním profilem do keramického průmyslu, jednoho z pododvětví průmyslu stavebních hmot.

Keramický průmysl se skládal ze tří hlavních výrobních směrů. Do první kategorie spadala výroba stavební keramiky, jako byla kamenina, mozaikové dlaždice, polévané dlaždice (flísny) a kamna. Největší část výroby kameniny tvořily kameninové roury, které nacházely uplatnění v kanalizaci a vodovodech ve městech. Byly nepropustné, odolné proti tlaku a na rozdíl např. od železa nepodléhaly korozi. Mozaikové dlaždice byly využívány jako dlažba chodeb, nádvoří, továren, chrámů atd. Vynikaly trvanlivostí a zdobností. Polévané dlaždice sloužily k obkladu stěn ať už z důvodů hygienických (koupelny, lázně, kuchyně, nemocnice), nebo dekorativních (veřejné budovy, nádraží, restaurace). Druhou kategorií tvořila produkce žáruvzdorného (šamotového) zboží. Šamotové výrobky se dodávaly v první řadě jiným průmyslovým odvětvím, v nichž bylo potřeba čelit vysokým teplotám. K jejich odběratelům proto patřily především železárny, sklárny, koksovny, cementárny nebo plynárny. Z rozvoje těchto závodů keramický průmysl profitoval a rostl. Díky šamotovému zboží tak nebyla výnosnost keramického průmyslu odkázána výhradně na stav hospodářského cyklu ve stavebnictví. Třetí a poslední kategorií keramického průmyslu byla výroba hrnčířského zboží (např. domácí nádobí) a porcelánu.⁹⁰³

⁹⁰¹ T. GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný?*, s. 62–77.

⁹⁰² Tamtéž, s. 347–354.

⁹⁰³ *Jubilejní výstava obvodu obchodní a živnost. komory v Praze r. 1908. Úřední skupinový katalog*, sv. I, Praha 1908, s. 392–396; *Jubilejní výstava zemská Království českého v Praze 1891*, Praha 1894, s. 488–491.

Nejdůležitější surovinou keramického průmyslu byl kaolin. Kaolin je bílá nebo světlá jílová hornina bohatá na kaolinit. Kaolin a kaolinitické jíly se používaly a dodnes používají na výrobu porcelánu, obkladaček, žáruvzdorného šamotového zboží, kameniny a dlaždicí apod., ale také třeba při produkci papíru nebo jako příměs do barev.⁹⁰⁴

7.1. Západočeské továrny kaolinové a šamotové

Na přelomu 70. a 80. let 19. století se ředitel Mirošovského těžírstva v Rokycanech Johann Fitz začal zajímat o těžbu a zpracování kaolinu. Nejprve zakoupil kaolinku v Dnešicích a později převzal kaolinku v Oboře. Podnikatelsky se mu ale nedařilo. Výroba v Oboře byla primitivně zařízena a jakost tamějšího kaolinu nebyla dobrá. Pronajal si proto od majitele plaského panství knížete Richarda Metternicha-Winneburga pozemky v Horní Bříze. Nacházela se na nich rozsáhlá ložiska kvalitního kaolinu a kaolinitických jíků. V roce 1882 zde zahájil Fitz těžbu a přistoupil ke stavbě plavírny kaolinu. V lednu 1883 byl podnik zaregistrován pod názvem Caolinwerke J. Fitz s hlavním závodem v Oboře a pobočnými závody v Horní Bříze a Dnešicích. Již v roce 1884 však závod v Oboře Fitz zrušil. Centrálním závodem se stala Horní Bříza. V roce 1886 zde Fitz zřídil malou továrnu na výrobu šamotového zboží.⁹⁰⁵

Fitzův podnik v následujícím období expandoval. V letech 1891–1893 byla postavena nová kaolinová továrna, která se na rozdíl od původní plavírny nacházela v blízkosti kaolinového ložiska, čímž odpadlo nákladné převážení surového kaolinu. Plavený hornobřízský kaolin nacházel využití zejména při výrobě papíru, ultramarinu⁹⁰⁶ nebo keramických produktů. V letech 1894–1897 byla zřízena druhá, moderně vybavená šamotárna, disponující dvěma plynovými pecemi systému Mendheim. Vyráběly se zde mj. žáruvzdorné cihly, dlaždice nebo kameninové kanalizační roury a žlaby.⁹⁰⁷ V roce 1897 pracovalo ve Fitzově podniku 500 dělníků a 15 úředníků.⁹⁰⁸ Kaolinová továrna patřila k největším v Evropě, šamotové závody se řadily k největším podnikům svého druhu v Předlitavsku.⁹⁰⁹

⁹⁰⁴ Zdeněk WEISS – Miloš KUŽVART, *Jílové minerály. Jejich nanostruktura a využití*, Praha 2005, s. 233–236; *Technický naučný slovník*, III. díl, Praha 1982, s. 60.

⁹⁰⁵ Rudolf MÍŠEK – Božena ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972. Dějiny Západočeských keramických závodů, národního podniku v Horní Bříze*, Horní Bříza 1972, s. 11–15; Dana HRADÍLOVÁ, *Důlní odborník a podnikatel Johann Fitz*, *Minulost Západočeského kraje* 41, 2006, č. 1, s. 148; *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové v Praze od 1899 až 1924*, Praha 1924, s. 5–6; *J. Fitz, Caolinwerke und Chamottewaarenfabriken Oberbřis*, in: *Die Gross-Industrie Oesterreichs. Festgabe zum glorreichen fünfzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Oesterreichs*, Bd. 2, Wien 1898, s. 44.

⁹⁰⁶ Modrý pigment používaný např. jako nátěrová hmota.

⁹⁰⁷ R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 16–21; *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 5–6; *J. Fitz, Caolinwerke und Chamottewaarenfabriken*, s. 44–45.

⁹⁰⁸ R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 21.

⁹⁰⁹ *J. Fitz, Caolinwerke und Chamottewaarenfabriken*, s. 44.

Zájem o zboží Fitzova podniku neustále stoupal. Aby bylo možno uspokojit poptávku zákazníků, bylo třeba dále zvýšit výrobu. Fitz se např. rozhodl postavit zvláštní pece na výrobu kameniny. Na investice mu však chyběly prostředky. V únoru 1897 si proto vypůjčil 350 000 zl. od Živnobanky, která nabídla nejvýhodnější podmínky. Jednalo se o hypoteční úvěr, který byl zajištěn na továrních nemovitostech v Horní Bříze. Částka 150 000 zl. měla být využita přímo k rozšíření závodu.⁹¹⁰ Živnobanka si dobře uvědomovala potenciál podniku. Dle názoru jejích znalců byl „*tento podnik jeden z nejzdravějších v našem království a vyrobené zboží té nejlepší jakosti, takřka bez konkurence.*“⁹¹¹ V červenci 1897 nabídla Živnobanka Fitzovi, že od něho převezme polovinu podniku. Fitz za ni žádal sumu 1,2 milionu zlatých. Posléze ale přistoupil na částku 1 milion zl., když předseda správní rady Živnobanky Karel Dimmer st. prohlásil, že je to maximální suma, kterou by správní rada banky schválila. Z kupní ceny měla být sražena část hypoteční pohledávky Živnobanky 150 000 zl., zbylých 200 000 zl. mělo zůstat pojištěno na Fitzově polovině. Závod by se vedl na společný účet a mohl by být kdykoliv na základě přání Živnobanky přeměněn v akciovou společnost. Obchod se však nakonec neuskutečnil. Živnobanka totiž žádala od Fitze záruku, že kapitál, který do podniku investuje, bude ročně zúročen nejméně 6 %, a to do té doby, než takovýto zisk bude dosažen ve třech po sobě jdoucích letech. Na to Fitz nepřistoupil.⁹¹²

Čistý zisk hornobřízského podniku v roce 1897 činil 192 347 zl. oproti 137 729 zl. v roce 1896. Pro rok 1898 se očekával ještě vyšší zisk. To přimělo Živnobanku, aby v únoru 1898 nabídla Fitzovi, že z podniku utvoří akciovou společnost. Fitz v březnu souhlasil a v dubnu 1898 podepsal s Živnobankou dohodu o akcionování.⁹¹³ V květnu byl hotov návrh stanov akciové společnosti. Stanovy byly v listopadu 1898 úředně schváleny.⁹¹⁴ Na konci září 1898 Fitz zakoupil od knížete Pavla Metternicha-Winneburga z Plas pozemky, které měl dosud pronajaty a na kterých se nacházela kaolinová ložiska, za cenu 263 621 zl. Živnobanka mu na to poskytla zvláštní úvěr 100 000 zl. V prosinci 1898 banka uhradila za Fitze splátku knížeti Metternichovi 40 000 zl.⁹¹⁵ Ve stejném měsíci zapůjčila Fitzovi obnos 200 000 zl. kvůli obchodu, který uzavřel již pro chystanou akciovou společnost.⁹¹⁶

⁹¹⁰ Tamtéž, s. 45; R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 21–22; AČNB, f. ŽB/1785/153, Výkonný výbor ŽB 12. 2. 1897; ŽB/2690/164, Správní rada ŽB 18. 2. 1897.

⁹¹¹ AČNB, f. ŽB/1785/153, Výkonný výbor ŽB 12. 2. 1897.

⁹¹² AČNB, f. ŽB/1785/174, 176, Výkonný výbor ŽB 21. 7. a 3. 8. 1897; ŽB/2690/170, Správní rada ŽB 28. 7. 1897.

⁹¹³ R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 22–23; AČNB, f. ŽB/1785/200, 202, Výkonný výbor ŽB 22. 3. a 15. 4. 1898; ŽB/2690/178, Správní rada ŽB 24. 3. 1898.

⁹¹⁴ AČNB, f. ŽB/1785/203, 218, 220; Výkonný výbor ŽB 7. 5., 4. 11. a 22. 11. 1898.

⁹¹⁵ R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 22; AČNB, f. ŽB/1785/216, 223, Výkonný výbor ŽB 20. 9. a 20. 12. 1898; ŽB/2690/183, Správní rada ŽB 8. 10. 1898.

⁹¹⁶ AČNB, f. ŽB/1785/221, Výkonný výbor ŽB 3. 12. 1898.

Ustavující valná hromada akciové společnosti, která byla pojmenována Západočeské továrny kaolinové a šamotové, se konala 21. ledna 1899 v Praze v zasedací síni Živnobanky. Johann Fitz prodal akciové společnosti svůj závod v Horní Bříze se všemi právy za 2 139 190 zl. (4 278 380 K).⁹¹⁷ Společnost převzala Fitzův hypoteční závazek u Živnobanky 350 000 zl. (700 000 K), takže po jeho odečtení mu bylo vyplaceno v hotovosti 1 789 190 zl. (3 578 380 K).⁹¹⁸ Západočeské továrny kaolinové a šamotové se sídlem v Praze (dále pro ně používám také pojmenování Kaolinka) pokračovaly v provozování hornobřízského závodu se zpětnou účinností od 1. ledna 1899. Úkolem společnosti bylo hlavně „*dobývat kaolin a jiné hmoty spřízněné za příčinou výroby zboží kaolinového, šamotového a hliněného vůbec.*“ Akciový kapitál činil 4 miliony K a skládal se z 10 000 akcií po 400 K.⁹¹⁹ Emitované akcie byly vloženy do syndikátu pod vedením Živnobanky, čímž byl ztěžšen jejich prodej.⁹²⁰ Měla tím být zajištěna vlastnická stabilita firmy v prvních letech fungování.

Živnobanka z 10 000 akcií převzala 4 490 akcií, tzv. Fitzova skupina (Johann Fitz, jeho syn, zeťové a tajemník)⁹²¹ 4 500 akcií, berlínská Berliner Bank 1 000 akcií a jeden drobný akcionář 10 akcií.⁹²² Jednalo se tak o firmu z hlediska kapitálového multinacionální – prostřednictvím Živnobanky byl v ní zastoupen český kapitál, prostřednictvím Fitzovy rodiny německý kapitál a prostřednictvím Berliner Bank kapitál říšskoněmecký. V roce 1900 poklesla držba Živnobanky na 4 440 akcií. V roce 1901 banka přikoupila 240 akcií, a to patrně od Johanna Fitze,⁹²³ takže měla 4 680 akcií, což odpovídalo necelé polovině. Do konce roku 1906 zůstala tato akciová účast banky beze změny (viz tab. 42). Ačkoliv Živnobanka nedisponovala na počátku největším balíkem akcií, ten měla tzv. Fitzova skupina, dohodla se před ustavující valnou hromadu s Johannem Fitzem, že jí bude zaručena trvalá majorita pro valné hromady společnosti.⁹²⁴ K tomu, jakým způsobem to mělo být řešeno, bohužel chybí jakékoliv

⁹¹⁷ Od 1. ledna 1900 začala v Rakousko-Uhersku definitivně platit nová korunová měna, zavedená roku 1892, přičemž platilo, že dosavadní 1 zl. = 2 K. Protože akciový kapitál Západočeských továren kaolinových a šamotových byl vyjádřen od počátku v K, ale jinak jsou v dokumentech firmy i Živnobanky peněžité hodnoty v roce 1899 uváděny stále ve zl., uvádím pro rok 1899 částky paralelně v obou měnách.

⁹¹⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnetitové, a. s., Praha (dále f. ZTKŠSZM), kart. 7, inv. č. 12, Kupní smlouva s J. Fitzem 27. 3. 1899.

⁹¹⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Stanovy Kaolinky z r. 1898, § 1, 2, 6; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 12. 2. 1899.

⁹²⁰ AČNB, f. ŽB/1785/200, Výkonný výbor ŽB 22. 3. 1898; ŽB 19/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1899; ŽB/3208/1, Bilance ŽB za r. 1899, Cenné papíry, Zásoby.

⁹²¹ Obecně k Fitzovi a jeho rodině srov. D. HRADILOVÁ, *Důlní odborník a podnikatel Johann Fitz*, s. 141–163.

⁹²² R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 25–26; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 4, Seznam složených akcií společ. Západočes. továrny kaolinové a šamotové za příčinou valné hromady 30. 4. 1900 u pokladny ŽB.

⁹²³ AČNB, f. ŽB/2639/26, 87, Výkonný výbor ŽB 28. 1. a 21. 6. 1901.

⁹²⁴ AČNB, f. ŽB/1785/226, Výkonný výbor ŽB 21. 1. 1899.

informace. Faktem však je, že Živnobanka měla opravdu na ustavující valné hromadě nejvíce hlasů, to samé platí i pro valné hromady až do roku 1909 včetně.⁹²⁵

Na valné hromadě mohl hlasovat každý akcionář, který měl alespoň 10 akcií. Na 10 akcií připadal jeden hlas. Žádný akcionář však nemohl mít více než 40 hlasů, takže vlastnictví více než 400 akcií nepřinášelo žádné hlasy navíc.⁹²⁶ Toto ustanovení paradoxně napomáhalo Živnobance. Banka neprezentovala na valných hromadách veškeré své akcie sama za sebe, ale rozdělila je mezi své funkcionáře tak, aby maximalizovala svůj hlasovací potenciál. V ideálním případě každý zástupce banky hlasoval na valné hromadě s 400 akciemi. Pro ostatní nebankovní akcionáře nebyla tato varianta tak snadno dostupná, neboť na valné hromadě mohli hlasovat jen akcionáři. Museli by tedy část svých akcií odprodat, zatímco Živnobance stačilo zřejmě jen akcie formálně přepsat na své představitele. Johann Fitz např. na valné hromadě v roce 1900 držel 2 900 akcií, ale měl pouze 40 hlasů.⁹²⁷

Ustavující valná hromada zvolila správní radu Kaolinky.⁹²⁸ Měla osm členů a obrážela akciovou strukturu společnosti. Živnobanku v ní zastupovali tři její funkcionáři – místopředseda správní rady Jan Topinka, člen správní rady August Hemerka, šlechtic ze Stanmíru a ředitel Vojtěch Mastný. Jako nominanta banky je třeba chápat i Karla Dimmera ml., který byl synem předsedy správní rady Živnobanky stejného jména. Dimmer ml. sice nepůsobil v Živnobance, ale materiály Kaolinky o něm na jednom místě explicitně mluví jako o zástupci banky.⁹²⁹ Fitzovu skupinu ve správní radě zastupovali Johann Fitz, jeho syn Hugo a zeť Ferdinand Kallab. Osmé místo ve správní radě zaujal ředitel Berliner Bank Carl Chrambach.

Tato správní rada byla zvolena na pět let dopředu, teprve od roku 1904 vystupovala každoročně část členů správní rady a konala se za ně doplňovací volba na valné hromadě. Ke změnám ve správní radě přesto v důsledku úmrtí a rezignace v prvním pětiletí došlo. Dne 26. ledna 1900 zemřel Hugo Fitz, místo kterého byl na valné hromadě 30. dubna 1900 zvolen zeť Johanna Fitze Rudolf rytíř Perger. K další změně došlo v roce 1902. Nejdříve v dubnu rezignoval na členství ve správní radě Carl Chrambach a posléze 31. května zemřel Vojtěch Mastný. Za ně se doplňovací volba nekonala. Na valné hromadě v roce 1904 byl snížen počet

⁹²⁵ Vypočteno na základě dochovaných prezenčních listin valných hromad společnosti. SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Valná hromada Kaolinky 21. 1. 1899; kart. 2, inv. č. 9, Valné hromady Kaolinky 30. 4. 1900, 18. 4. 1901, 11. 4. 1904 a 17. 4. 1905; kart. 1, inv. č. 4, Prezenční listina valné hromady Kaolinky 23. 4. 1903; Složené akcie k valné hromadě Kaolinky 27. 3. 1908; Prezenční listina valné hromady Kaolinky 24. 3. 1909.

⁹²⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Stanovy Kaolinky z r. 1898, § 14.

⁹²⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 30. 4. 1900.

⁹²⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Ustavující valná hromada Kaolinky 21. 1. 1899.

⁹²⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 5. 11. 1906.

členů správní rady na šest. Tři (včetně Dimmera ml.) patřili Živnobance, tři Fitzově skupině. Dne 1. března 1906 zemřel ve věku nedožitých 72 let zakladatel závodu Johann Fitz. Ve správní radě ho nahradil jeho další zeť, Michael sv. p. Müller-Hörnstein. Správní rada ve složení Dimmer ml., Hemerka, Topinka, Kallab, Müller-Hörnstein a Perger pak fungovala beze změny do dubnové valné hromady v roce 1910.⁹³⁰

Jednotliví členové správní rady neměli rovnocenné role a význam. Již od počátku společnosti se ve správní radě utvořila hierarchie. Na první schůzi správní rady 21. ledna 1899 bylo zvoleno její tříčlenné předsednictvo, které tvořili předseda Jan Topinka, první místopředseda Johann Fitz a druhý místopředseda Karel Dimmer ml. Předsednictvo zároveň tvořilo výkonný výbor, který připravoval podklady a formuloval návrhy pro rozhodování správní rady. Zmíněné předsednictvo zůstalo v nezměněném složení do Fitzovy smrti v roce 1906.⁹³¹

Živnobanka měla sice ve výkonném výboru většinu, avšak vedoucím členem správní rady byl jmenován J. Fitz s ročním příjmem 6 000 K. Společně s ředitelem závodu Václavem Vlčkem (Vlčkem) tak stále do značné míry řídil obchody společnosti. To se změnilo v roce 1904. Tehdy se Fitz přestěhoval do Vídně a od 1. ledna 1905 rezignoval na funkci vedoucího člena správní rady. Tato funkce a s ní spojená finanční odměna byla nově rozdělena mezi K. Dimmera ml., F. Kallaba a R. Pergera. Členem výkonného výboru Fitz sice zůstal, ale bylo usneseno, že v případě nepřítomnosti ho bude na zasedáních zastupovat Kallab, což se dělo již předtím.⁹³² Naposledy se Fitz zúčastnil schůze výkonného výboru a správní rady 13. června 1905.

Poté co zemřel, nahradil jej ve funkci prvního místopředsedy správní rady právě jeho zeť Kallab. Topinka zůstal předsedou a Dimmer ml. druhým místopředsedou správní rady. V takovémto složení fungovalo prezidium do dubna 1910. Zmínění tři pánové tvořili i výkonný výbor společnosti.⁹³³ Zatímco Dimmer ml. a zejména Kallab aktivně zasahovali do chodu Kaolinky, tak předseda Topinka byl v tomto ohledu spíše pasivní. Jeho role byla jiného charakteru. Snažil se předcházet konfliktům mezi funkcionáři firmy a hledal kompromis. Dimmer ml. jeho působení popsal následovně: „*snažil se vždy horlivě a přímo podporovati společnínost a harmonii ve společnosti a vyhnouti se úzkostlivě všemu, co by mohlo zavdati*

⁹³⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Stanovy Kaolinky z r. 1898, § 25; kart. 2, inv. č. 9, Valné hromady Kaolinky 1900–1909; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 20. 4. 1902.

⁹³¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 21. 1. 1899, 30. 4. 1900, 18. 4. 1901, 20. 4. 1902, 23. 4. 1903, 11. 4. 1904, 17. 4. 1905 (v poledne).

⁹³² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 22. 10. a 28. 11. 1904; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 17. 4. 1905 (v poledne).

⁹³³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 31. 3. 1906, 26. 3. 1907, 27. 3. 1908 a 24. 3. 1909.

příčinu k disharmonii. ⁹³⁴ Jeho důležitost spočívala rovněž v tom, že fungoval jako prostředník mezi společnostmi a Živnobankou.

Významnou pozici Živnobanky v Západočeských továrnách kaolinových a šamotových dokumentuje, že při konstituování společnosti bylo rozhodnuto, aby místnosti Živnobanky se staly jejími úředními místnostmi. Většina schůzí správní rady a výkonného výboru se konala v budově Živnobanky. Valné hromady se odehrály v období 1899–1914 s jednou výjimkou (rok 1914) vždy v budově Živnobanky. Zároveň byl tehdejší ředitel Živnobanky Vojtěch Mastný pověřen, aby za společnost přejímal cenné zásilky a doporučené dopisy. Po smrti Mastného přešlo v roce 1902 pověření na jeho nástupce v ředitelské funkci, Ivana Hájka. Běžnou agendu (zejména korespondenci) měl obstarávat úředník banky. Protokoly správní rady a výkonného výboru byly zhotovovány jak v češtině, tak v němčině, což odpovídalo tomu, že ve správě společnosti byli zastoupeni Češi i Němci. Jednací jazyk těchto orgánů není zřejmý, byla jím ale z praktického hlediska spíše němčina. Na valných hromadách se komunikovalo v obou zemských jazycích.⁹³⁵ Nad hospodařením společnosti dohlížel tříčlenný revidující výbor. Živnobanku v něm zastupoval její úředník František Kašpar.⁹³⁶

Při ustavení Západočeských továren kaolinových a šamotových byla většina akciového kapitálu použita ke koupi Fitzova závodu v Horní Bříze. K opatření provozního kapitálu a k financování investic si musela nová akciová společnost obstarat u Živnobanky úvěr.⁹³⁷ V letech 1899–1900 Kaolinka postavila novou tovární budovu, vybavenou moderními stroji a osmi spojenými pecemi k vypalování kameninových kanalizačních rour a jiných tvárnic. Byly pořízeny moderní plynové muflové pece⁹³⁸ a zahájena výroba polévaných dlaždic. Byla zavedena produkce žáruvzdorného dinasového materiálu. Firma také zakoupila nové stroje na třídění písků a zdokonalila strojní zařízení na výrobu žáruvzdorných šamotových cihel a dlaždic.⁹³⁹ Následkem toho vzrostla hodnota fixního kapitálu společnosti. Na konci roku 1899 činila 1 310 632 zl. (2 621 263 K)⁹⁴⁰, na sklonku roku 1900 2 944 932 K, tedy o 323 669 K více. Analogicky stoupl úvěrový závazek firmy u Živnobanky.

⁹³⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 25. 4. 1910.

⁹³⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, knihy č. 1–2, 4–6; kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad 1899–1914; kniha č. 4, Výkonný výbor Kaolinky 11. 2. 1899 a 27. 10. 1902; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 818, sign. Sp XII–209, Valná hromada Kaolinky 25. 4. 1912.

⁹³⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Stanovy Kaolinky z r. 1898, § 33; *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 22.

⁹³⁷ Finanční listy 10, 27. 4. 1913, č. 17, s. 2–3.

⁹³⁸ Typ pece používaný v keramickém a sklářském průmyslu.

⁹³⁹ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 6–7.

⁹⁴⁰ Rozdíl 1 K vznikl zaokrouhlením.

Kaolinka úvěr čerpala jednak prostřednictvím běžného účtu, jednak prostřednictvím směnečného úvěru, k jehož krytí dávala bance své akcepty. Z dlužného salda na účtu platila od 1. července 1899 úrok 7/8 % nad sazbu Rakousko-uherské banky.⁹⁴¹ Od 1. ledna 1902 platila firma jak z kontokorentního, tak směnečného závazku 1 % nad zmíněnou sazbu.⁹⁴² V dubnu 1899 Kaolinka požádala Živnobanku, zda by jí k dosavadnímu hypotečnímu úvěru 350 000 zl. (700 000 K) nepovolila mimořádný úvěr ve výši 275 000 zl. (550 000 K). Banka souhlasila.⁹⁴³ Na konci roku 1899 dlužila firma bance 599 422 zl. (1 198 845 K).⁹⁴⁴ V květnu 1900 poskytla Živnobanka společnosti k její nové žádosti úvěr 300 000 K.⁹⁴⁵ K 31. prosinci 1900 obnášel závazek firmy u banky 1 656 494 K. Oproti předchozímu roku stoupl o 457 650 K. V dubnu 1901 potřebovala Kaolinka další úvěr 320 000 K, a to zejména na výplatu dividendy za rok 1900 ve výši 7 % (celkem 280 000 K). Živnobanka jí i v tomto případě vyhověla.⁹⁴⁶

Hrazení dividend z úvěru Živnobanky pokračovalo i v následujících letech. To indikuje, že podnik měl problémy s likviditou, vyplývající z reality podnikání v keramickém průmyslu, v němž oběh kapitálu probíhal pomalu – trvalo značný čas, než se vyrobené zboží zpeněžilo. Z tohoto důvodu měla firma značné zásoby zboží i kaolinu. Tento trend byl ještě zostřen během deprese počátku 20. století (viz níže).

V roce 1900 si Kaolinka pronajala schwarzenberskou továrnu na hliněné zboží a zemité barvy ve Zlivi u Českých Budějovic, kde se vyrábělo především šamotové zboží pro hutní průmysl, kachlová kamna a zemité barvy (okry). Živnobanka v listopadu 1901 v této souvislosti převzala za firmu záruku 200 000 K za dodržení nájemní smlouvy, která trvala prozatím do konce září 1902.⁹⁴⁷ Na konci roku 1901 dlužila Kaolinka Živnobance již 2 667 012 K, což bylo o 1 010 518 K více než před rokem. Nájmem továrny ve Zlivi a nájmem dvou továren od knížete Oettingen-Wallersteina na šamotové zboží a mozaikové dlaždice v roce 1901 totiž výrazně stoupla bilanční položka „zásoby surovin a zboží“ z 403 305 K na 1 009 582 K. Její vzestup zapříčinila také hospodářská deprese, která v druhé polovině roku 1901 zasáhla firmu

⁹⁴¹ AČNB, f. ŽB/1785/246, Výkonný výbor ŽB 27. 10. 1899; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 4, Výkonný výbor Kaolinky 6. 11. a 19. 12. 1899.

⁹⁴² AČNB, f. ŽB/2639/140, Výkonný výbor ŽB 29. 11. 1901; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 4, Výkonný výbor Kaolinky 23. 12. 1901, 15. 2. a 15. 3. 1902; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 3. 4. 1902.

⁹⁴³ AČNB, f. ŽB/1785/233, Výkonný výbor ŽB 14. 4. 1899; ŽB/2690/189, Správní rada ŽB 27. 4. 1899.

⁹⁴⁴ Rozdíl 1 K vznikl zaokrouhlením.

⁹⁴⁵ AČNB, f. ŽB/1785/264, Výkonný výbor ŽB 1. 5. 1900; ŽB/2690/199, Správní rada ŽB 23. 5. 1900.

⁹⁴⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 18. 4. 1901; ŽB/2639/59, Výkonný výbor ŽB 17. 4. 1901; ŽB/2690/209, Správní rada ŽB 25. 4. 1901.

⁹⁴⁷ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 7; AČNB, f. ŽB/2639/135, Výkonný výbor ŽB 12. 11. 1901.

a zhoršila odbyt kaolinu a šamotového zboží.⁹⁴⁸ V únoru 1902 proto ředitelství Kaolinky požádalo Živnobanku a její filiálky, aby podporovaly prodej výrobků firmy.⁹⁴⁹ Jak se k tomu banka postavila, bohužel nevíme. Každopádně vypomohla společnosti tím, že financovala zmíněný nárůst zásob zboží ve firmě.

Do dubna 1902 se Kaolince podařilo zredukovat závazek u Živnobanky na 2 279 000 K. Tehdy požádala banku o úvěr 185 000 K, jenž měl poznovu sloužit k uhrazení dividendy za rok 1901 a různých účtů. Živnobanka jej povolila.⁹⁵⁰ K 31. prosinci 1902 dlužila firma bance 2 554 870 K. Struktura dluhu byla následující – 1 863 000 K v rámci směnečného úvěru v akceptech, 691 870 K na běžném účtu. Směnečný úvěr 1 863 000 K zůstal až do konce roku 1907 totožný, měnila se pouze hodnota závazku na běžném účtu.⁹⁵¹ V roce 1902 se Kaolinka dohodla o prodloužení nájmu zlivského závodu na dalších 10 let, tj. do 30. září 1912. Živnobanka se v roce 1903 znovu za podnik zaručila obnosem 200 000 K, že z jeho strany bude dodržena pachtovní smlouva.⁹⁵² Za rok 1902 Kaolinka v důsledku přetrvávající deprese dividendu nevyplácela. Dluh u Živnobanky stagnoval – na konci roku 1903 obnášel 2 517 660 K.

Rok 1904 přinesl změnu přístupu pražské banky ke Kaolince. V březnu sice Živnobanka společnosti ještě povolila úvěr 200 000 K na vyplacení 5% dividendy za rok 1903, ale v srpnu začala řešit výši závazku firmy. Ten tehdy dosáhl sumy 2 754 550 K. Banka napsala do Horní Břízy, ať firma s dalším zvyšováním úvěru nepočítá a žádala od ní, aby dluh pozvolna splácela.⁹⁵³ Živnobanka navrhla konkrétní kroky, které měly vést ke snížení její pohledávky. V říjnu 1904 z podnětu místopředsedy správní rady Jana Otty vyzvala Kaolinku, aby si opatřila hypoteční půjčku, pomocí níž by splatila část závazku na běžném účtu. Společnost následně začala vyjednávat se Zemskou bankou Království českého o poskytnutí hypoteční půjčky ve výši 1 milionu K.⁹⁵⁴

⁹⁴⁸ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 7; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 6, inv. č. 10, Výroční zpráva Kaolinky za r. 1901.

⁹⁴⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 4, Výkonný výbor Kaolinky 15. 2. 1902.

⁹⁵⁰ AČNB, f. ŽB/2639/184, Výkonný výbor ŽB 4. 4. 1902.

⁹⁵¹ Vypočteno na základě porovnání výše celkového dluhu (viz tab. 43) s výší dluhu na běžném účtu, jak jej evidují bilance Živnobanky. AČNB, f. ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, Bilance ŽB za l. 1902–1907, Dopisovatelé. Ostatně bilance za r. 1905 explicitně uvádí směnečnou závaznost Kaolinky 1 863 000 K (AČNB, f. ŽB/3187/1, Bilance ŽB za r. 1905, Směnky).

⁹⁵² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 4, Výkonný výbor Kaolinky 23. 8. 1902; AČNB, f. ŽB/2639/299, Výkonný výbor ŽB 17. 4. 1903.

⁹⁵³ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 22. 3. a 12. 8. 1904.

⁹⁵⁴ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 7. 10. a 29. 11. 1904; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 22. 10. 1904; kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 28. 11. 1904; kart. 10, inv. č. 17, E. Schwarz Kaolince 25. 11. 1904.

Na zasedání výkonného výboru Živnobanky 11. listopadu 1904 referoval zástupce banky v revidujícím výboru Kaolinky František Kašpar o stavu této společnosti. Poukázal na ustavičné stoupání zásob zboží v továrních skladech, které neodpovídalo ročním obrátům společnosti. Na konci roku 1903 činily zásoby surovin a zboží již 1 364 170 K. Za první půlrok roku 1904 stouply zásoby o dalších 59 950 K. Živnobanka proto instruovala společnost, aby zásoby nezvyšovala, naopak aby je redukovala, čímž by se její dluh na běžném účtu zmenšil. Kašpar měl častější návštěvou v Horní Bříze dohlížet nad tímto usnesením. Výkonný výbor Kaolinky se touto instrukcí řídil a na své schůzi 28. listopadu 1904 rozhodl, že má dojít k poklesu zásob. Rovněž měly být vymáhány pohledávky firmy.⁹⁵⁵

Proč Živnobanka změnila svou strategii vůči Kaolince? Musíme si uvědomit, že rok 1904 přinesl hospodářské oživení.⁹⁵⁶ V předcházejících letech deprese byla banka zřejmě ochotna tolerovat nárůst dluhu i neprodaného zboží, neboť to vyplývalo z reality hospodářského cyklu. Nyní však Živnobanka chtěla, aby společnost využila příznivějších hospodářských poměrů k tomu, aby redukovala svůj závazek. Za situace, kdy rostla poptávka průmyslu po úvěrech, by banka mohla splacené prostředky využít k investicím někde jinde.

V roce 1904 došlo po období poklesu ke zlepšení ekonomických ukazatelů Kaolinky. Společnost dodala zboží v množství 117 376 tun a docílila obratu 2 247 165 K, prozatím nejvíce během svého fungování. Docílený čistý zisk činil 216 881 K, s přenosem z minulého roku 24 194 K celkově 241 075 K. Vedení Kaolinky navrhlo vyplácet dividendu 3 % (celkem 120 000 K). Živnobanka však požádala společnost, aby vzhledem k tomu, že její dluh vůči bance stále rostl, se nevyplácela žádná dividendy. Správní rada Kaolinky toto přání po delší debatě jednomyslně akceptovala a valná hromada rovněž jednohlasně schválila. Na další rok 1905 tak bylo přeneseno 145 194 K (120 000 K + zůstatek 25 194 K).⁹⁵⁷

Roky 1905–1907 přinesly další zlepšení hospodářských výsledků Kaolinky. Rostla poptávka po produktech společnosti. Té se podařilo odprodat značnou část zboží, které měla na skladě, čímž vyšla vstříc přání Živnobanky. Na konci roku 1906 byly zásoby hotového zboží o 51 % menší než před dvěma lety. Konto „zásoby surovin a zboží“ kleslo během tří let (1904–1907) o 487 114 K z 1 374 963 K na 887 849 K. Díky tomu a stoupajícímu zisku mohla firma postupně splácet svůj závazek u Živnobanky. Během uvedeného období se snížil o 789 928 K

⁹⁵⁵ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 11. 11. 1904; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 28. 11. 1904.

⁹⁵⁶ AČNB, f. ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1904.

⁹⁵⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 21. 3. 1905; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 21. 3. a 17. 4. 1905 (ráno); kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 17. 4. 1905.

z 2 716 100 K na 1 926 172 K.⁹⁵⁸ Vzhledem k tomuto příznivému trendu upustila Kaolinka v červnu 1905 od uzavření hypoteční půjčky u Zemské banky. V témže měsíci snížila Živnobanka po intervenci svého místopředsedy správní rady a zároveň předsedy správní rady Kaolinky Jana Topinky společností úrokovou míru o 0,5 % ročně.⁹⁵⁹ Rovněž banka nečinila námitek proti povolení dalších úvěrů. Od 1. srpna 1905 si Kaolinka pronajala od knížete Pavla Metternicha-Winneburga na 15 let kaolinový důl a plavírnu na kaolin v Kaznějově u Horní Břízy. Živnobanka na to firmě půjčila 150 000 K.⁹⁶⁰ V březnu 1906 poskytla společnosti úvěr 200 000 K na výplatu 5% dividendy za rok 1905.⁹⁶¹

V listopadu 1907 Kaolinka dlužila Živnobance zhruba 1 918 000 K. Na směnečný úvěr hrazený akcepty připadalo 1 863 000 K, na úvěr na běžném účtu okolo 55 000 K. Za situace, kdy firma od ledna splatila na běžném účtu více než 350 000 K a zbýval zde jen malý dlužný obnos, požádala banku, zda by úvěr neupravila. Přála si, aby směnečný úvěr činil nyní 1 milion K (banka měla firmě vrátit akcepty v hodnotě 863 000 K) a zbytek dluhu chtěla převést na běžný účet. Rovněž vzhledem k dobré ekonomické kondici žádala banku, aby upustila od hypotečního zajištění sumy 700 000 K na továrních objektech v Horní Bříze, pocházejícího z roku 1897. Živnobanka sice souhlasila s výmazem hypotéky, avšak chtěla si podržet všechny akcepty ke krytí své pohledávky. Nakonec došlo v prosinci 1907 ke kompromisu: celý dluh byl převeden na běžný účet a směnečný úvěr odpadl. Banka si však akcepty v částce 1 863 000 K ponechala.⁹⁶² Jaký byl stanoven úrok z dlužného salda, nevíme. Dochovala se pouze stížnost Kaolinky z prosince 1908 na to, že úroková míra, kterou tehdy platila (1,5 % nad sazbu Rakousko-uherské banky + 1/8 % semestrální provize), je příliš vysoká. Topinka byl pověřen, aby se zasadil u Živnobanky, o snížení úroku. Konečný výsledek jeho intervence není bohužel znám.⁹⁶³

V letech 1905–1906 vyjednávala Kaolinka o účasti ve dvou monopolních organizacích – v kaolinovém syndikátu a v syndikátu hliněného a kameninového zboží. Jednání za firmu vedli člen správní rady, advokát Ferdinand Kallab a ředitel Václav Wlček. Živnobanka ani její

⁹⁵⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 6, inv. č. 10, Výroční zprávy Kaolinky za l. 1905–1907.

⁹⁵⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 9. 6. 1905; kart. 10, inv. č. 17, E. Schwarz Kaolince 24. 6. 1905; AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 2. 6. 1905.

⁹⁶⁰ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 8; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 6, inv. č. 10, Výroční zpráva Kaolinky za r. 1905; kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 9. 6. a 13. 6. 1905; AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 9. 6. 1905.

⁹⁶¹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 30. 3. 1906.

⁹⁶² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 16. 11., 16. 12. 1907 a 4. 2. 1908; AČNB, f. ŽB/3647/160, Výkonný výbor ŽB 30. 11. 1907; ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, Bilance ŽB za l. 1908–1912, Dopisovatelé.

⁹⁶³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 21. 12. 1908 a 13. 2. 1909.

zástupci v Kaolince na jednáních neparticipovali.⁹⁶⁴ Kaolinový syndikát se podařilo uzavřít na dobu šesti let od 1. ledna 1907. Středoevropské kaolinové závody z Předlitavska a Německa se sdružily v kaolinovém svazu. Základem byla kontingentační dohoda. Každý účastník měl zajišťovat určitou část roční výroby kaolinu. Na Kaolinku jako na největší kaolinový závod ve střední Evropě připadla kvóta cca 30 %. Část podniků včetně Kaolinky prodávala kaolin prostřednictvím prodejní kanceláře za jednotných prodejních podmínek. Sídlem kaolinového svazu a prodejní kanceláře se staly Drážďany. Ředitelem prodejní kanceláře byl ustanoven A. Kratochvil, náměstek ředitele Kaolinky.⁹⁶⁵ K žádosti Topinky Kallab slíbil, že se pokusí zařídit, aby Živnobance byla svěřena část finančních obchodů, které bude syndikát provádět.⁹⁶⁶ To se pravděpodobně v žádné relevantní míře nestalo.⁹⁶⁷

Na podzim 1906 se přiblížilo uzavření syndikátu hliněného a kameninového zboží továren na keramiku z českých a rakouských zemí. Kaolinka si od syndikátu slibovala zvýšený zisk. Zmíněné výrobky měly být prodávány prostřednictvím prodejní kanceláře. Prodejní kancelář měla být utvořena ve formě komisionářské smlouvy s bankovním ústavem. Ve Vídni měla obstarávat prodej Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft, v Praze tamější filiálka Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe.⁹⁶⁸ Kaolinka se otázala Živnobanky, zda by jí nevadilo, že přistoupí k tomuto syndikátu, přestože prodej pro Čechy nebude svěřen jí, ale Credit-Anstaltu. Výkonný výbor Živnobanky se na své schůzi 2. listopadu 1906 usnesl „*zmocniti zástupce Západočeských továren hornobřízských, aby hájili náš zájem co nejvíce.*“⁹⁶⁹

Na zasedání výkonného výboru Kaolinky 5. listopadu 1906 vystoupili Topinka a Dimmer ml. a žádali, aby vedení ústřední prodejny v Praze bylo svěřeno Živnobance. Argumentovali, že banka je na společnosti do té míry zúčastněna, že na to má morální právo. Pokud by se tak nestalo, byla by reputačně poškozena. Zároveň vyjádřili obavu, že by se od Kaolinky mohla odklonit česká klientela, pokud by prodej jejích produktů zajišťovala vídeňská banka. Výkonný výbor pověřil Kallaba a Dimmera ml., aby se ve Vídni snažili docílit toho, aby Živnobance byla přenechána alespoň část pražské prodejní agendy.⁹⁷⁰ Do Vídně odjel současně

⁹⁶⁴ Srov. SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1 a 5, Správní rada a výkonný výbor Kaolinky 1905–1906.

⁹⁶⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 19. 4., 18. 5. a 19. 8. 1906; AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 18. 5. 1906; Finanční listy 3, 20. 5. 1906, č. 20, s. 5.

⁹⁶⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 19. 4. 1906.

⁹⁶⁷ Koncem roku 1908 dlužily Kaolinwerke, Dresden Živnobance 253 K. AČNB, f. ŽB/3150/1, Bilance ŽB za r. 1908, Dopisovatelé.

⁹⁶⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 5. 11. 1906.

⁹⁶⁹ AČNB, f. ŽB/3647/36, Výkonný výbor ŽB 2. 11. 1906.

⁹⁷⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 5. 11. 1906.

i ředitel Živnobanky Apollo Růžička a jednal s představiteli zmíněných dvou vídeňských velkobank.⁹⁷¹

Ve věci nedošlo k žádnému posunu. Před správní radou Kaolinky tak stála dne 19. listopadu otázka, zda přistoupit k syndikátu za nezměněných podmínek, či nikoliv. Šestičlenná správní rada se sešla v plném složení (3 zástupci Živnobanky: Topinka, Dimmer ml. a Hemerka; 3 Fitzovi zeťové: Kallab, Perger a Müller-Hörnstein). Po dlouhé, několikahodinové debatě bylo rozhodnuto většinou hlasů přistoupit k syndikátu hliněného a kameninového zboží.⁹⁷² Představitelé Živnobanky mohli zablokovat vstup Kaolinky do syndikátu, neboť v případě rovnosti hlasů rozhodoval hlas předsedy správní rady,⁹⁷³ a tím byl Topinka, ale to se nestalo.

Zřízení Ústřední kanceláře pro prodej hliněného zboží pod vedením pražské filiálky Credit-Anstaltu vyvolalo ostrou kritiku nacionálně českého tisku. Nelíbilo se mu, že i výrobky českých závodů budou prodávány prostřednictvím vídeňské banky. Viděl v tom oslabení českých hospodářských pozic. *Národní listy* si položily řečnickou otázku: „Což není dnes českých ústavů peněžních, které jsou povolány konati, čeho třeba, aby česká práce a český obchod mohly v obvodu českého života prospívati v souhlase s prospěchem národního celku?“⁹⁷⁴ Reputace Živnobanky byla poškozena. Záležitost měla dohru na zasedání správní rady Kaolinky dne 21. prosince 1906. Karel Dimmer ml. nechal zaprotokolovat, že hlasoval proti přistoupení společnosti k syndikátu. K žádosti Augusta Hemerky bylo zapsáno, že on hlasoval pro přistoupení jenom na základě ujištění ředitele Vlčka a člena správní rady Kallaba, že syndikát zabezpečí společnost, a tím i Živnobance, značný finanční profit.⁹⁷⁵ Jak hlasoval Topinka, nevíme.

Zformování syndikátu hliněného a kameninového zboží obnažilo nedostatky průmyslové politiky Živnobanky. V první řadě selhala komunikace mezi orgány banky a jejími zástupci ve správní radě Kaolinky. Živnobanka začala řešit otázku ústřední prodejny teprve poté, když byly hlavní zásady syndikátu dohodnuty. Jednání přitom běžela více než rok a bylo o nich pravidelně referováno na schůzích správní rady a výkonného výboru Kaolinky. Ostatně správní rada firmy na schůzi 8. října 1906 i za přítomnosti Topinky, Hemerky a Dimmera ml. schválila prozatímní syndikátní smlouvu.⁹⁷⁶ Posléze chyběla jednotná strategie, jak se k syndikátu postavit. Zatímco Hemerka hlasoval pro, Dimmer ml. proti. Tato zkušenost byla

⁹⁷¹ AČNB, f. ŽB/3647/38, Výkonný výbor ŽB 9. 11. 1906.

⁹⁷² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 19. 11. 1906; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 19. 11. 1906. Jedinou podmínkou Kaolinky bylo, aby ke kartelu přistoupila konkurenční firma Barta & Tichý, což se stalo.

⁹⁷³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 2, Stanovy Kaolinky z r. 1898, § 28.

⁹⁷⁴ *Poplašná zpráva*, *Národní listy* 46, 28. 11. 1906, č. 328, s. 9.

⁹⁷⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 21. 12. 1906.

⁹⁷⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 8. 10. 1906.

pravděpodobně jedním z faktorů, který přispěl v roce 1907 k personálním změnám ve vedení banky a zřízení průmyslového oddělení. Ačkoliv Živnobanka byla patronující bankou tak významné firmy, jakou byly Západočeské továrny kaolinové a šamotové, nehrála při jednáních o uzavření kaolinového syndikátu a syndikátu hliněného a kameninového zboží žádnou úlohu a nebyla schopna prosadit své požadavky. To ukazuje na to, že její pozice v keramickém průmyslu nebyla silná.

Od roku 1907 začala Živnobanka odprodávat své akcie Kaolinky. V tomto roce se zmenšila její držba z 4 680 akcií na 3 810 akcií. V roce 1908 poklesla na 3 745 akcií. Novými majiteli akcií se stali klienti Živnobanky, neboť pokud sečteme akcie Kaolinky z nostra Živnobanky s těmi, které byly uloženy u banky v depotu, tak se v letech 1906–1908 součet nezměnil – činil zhruba 80 % všech akcií společnosti. V červnu 1908 doporučila Živnobanka Kaolince, aby uvedla akcie na pražskou a vídeňskou burzu. Správní rada společnosti na návrh přistoupila a pověřila Živnobanku, aby uvedení provedla. Akcie Kaolinky byly kótovány na pražské burze od 7. prosince 1908 a na vídeňské burze od 8. února 1909.⁹⁷⁷ To usnadnilo obchodování s nimi.

V roce 1909 Živnobanka zpeněžila 1 629 akcií, takže na konci roku měla v portfoliu 2 116 akcií. V roce 1910, v němž byl rozpuštěn syndikát, který fungoval od počátku společnosti,⁹⁷⁸ odprodej pokračoval, banka na jeho konci vlastnila jen 821 akcií, tedy 8,21 % z celkového počtu akcií Kaolinky. Živnobanka využila kurzového vzestupu, který akcie Kaolinky zažívaly.⁹⁷⁹ Kurz akcií, jejichž nominální hodnota byla 400 K, se pohyboval na pražské burze po většině roku 1909 okolo 500 K za akcii. V listopadu a prosinci 1909 přišel prudký vzestup – akcie dosáhly kurzu okolo 560 K. Do konce července 1910 kurz osciloval mezi 555 K a 567 K, od srpna stále stoupal a k 31. prosinci 1910 činil 645 K. Podobný vývoj vykazovala i vídeňská burza.⁹⁸⁰

Obdobně se chovala klientela Živnobanky – prodávala akcie Kaolinky. Zatímco na konci roku 1908 bylo u banky uloženo v depotu 4 322 akcií této společnosti, v roce 1909 to bylo 3 473 akcií a v roce 1910 již pouze 2 064 akcií. Během dvou let došlo k poklesu o více než 50 %. Souhrn vlastních a deponovaných akcií Kaolinky činil v Živnobance na konci roku 1908 přibližně 80 % akciového kapitálu společnosti, na konci roku 1910 to bylo necelých 30

⁹⁷⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 27. 7. 1908 a 13. 2. 1909; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 27. 7. a 21. 12. 1908.

⁹⁷⁸ Zatímco v bilanci Živnobanky za r. 1909 jsou akcie Kaolinky vedeny mezi syndikátními cennými papíry, v bilanci za r. 1910 již nikoliv. AČNB, f. ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, Bilance ŽB za l. 1909–1910.

⁹⁷⁹ AČNB, f. ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1909.

⁹⁸⁰ Finanční listy 7, 1. 1. 1910, č. 1, s. 9; Finanční listy 8, 1. 1. 1911, č. 1, s. 12; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd, 2, Wien 1914, s. 345–346.

% . Kapitálový vliv Živnobanky v Kaolině výrazně oslabil. Akcie firmy se dostaly mimo zájmové kruhy sdružené okolo banky, a to i do kruhů kapitálově německých. Ostatně Živnobanka ne nevýznamnou část akcií prodala prostřednictvím vídeňské filiálky.⁹⁸¹

Uvedený trend změnil poměr sil pro valné hromady Kaolinky. Na valné hromadě v březnu 1909 bylo přítomno osobně či v zastoupení 20 akcionářů, kteří reprezentovali 6 040 akcií a 603 hlasů. Živnobanka disponovala prostřednictvím svých představitelů nadpoloviční většinou: 3 590 akciemi a 359 hlasy. V dubnu 1910 byla situace radikálně odlišná. Na valné hromadě bylo zastoupeno 7 790 akcií a 777 hlasů od 39 akcionářů. Živnobanka držela 2 765 akcií a 275 hlasů. Čeští akcionáři měli celkově 2 875 akcií a 286 hlasů, němečtí akcionáři 4 915 akcií a 491 hlasů. Němci disponovali zřetelnou většinou.⁹⁸² Z majetkových posunů vplynuly změny ve vedení společnosti. Na této valné hromadě byl rozšířen počet členů správní rady ze šesti na sedm a nově byl do ní zvolen známý rusko-německý chemik Otto N. Witt, působící v Berlíně. Německá strana, jejímž jádrem zůstala tzv. Fitzova skupina, tak získala ve správní radě Kaolinky většinu (4:3). Faktem je, že Witt byl zvolen hlasy všemi akcionáři, tedy i českými.⁹⁸³

Zatímco v předchozích letech se ustavující schůze správní rady odehrávala v tentýž den jako valná hromada, tentokrát tomu tak nebylo. Valná hromada se konala 9. dubna a správní rada se poprvé sešla až 25. dubna 1910. Mezitím se zjevně horečně jednalo v zákulisí. Zasedání správní rady bylo dramatické.⁹⁸⁴ Na jeho počátku přečetl první místopředseda správní rady Ferdinand Kallab dopis nepřítomného Jana Topinky, ve kterém žádal, „*aby na místo předsednické pro pokročilé stáří více kandidován nebyl.*“ Místo ve správní radě si však Topinka ponechal. Je zřejmé, že jeho rezignace byla vynucená. Udávaný důvod, ačkoliv mu bylo již 73 let, bylo (vedle např. porušeného zdraví nebo přetížení funkcemi) obvyklou praxí při podobných příležitostech. Mimo Topinky se správní rada sešla v plném složení – dva zástupci Živnobanky (Dimmer ml., Hemerka) a čtyři členové němečtí (Kallab, Perger, Müller-Hörnstein a Witt).

K návrhu Augusta Hemerky byl Kallab zvolen předsedou správní rady, a to aklamací [sic]. Následně Hemerka navrhl, aby dosavadní druhý místopředseda správní rady Karel Dimmer ml. byl zvolen prvním místopředsedou. V tomto momentě němečtí členové

⁹⁸¹ AČNB, f. ŽB/3647/449, Výkonný výbor ŽB 19. 8. 1909.

⁹⁸² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 4, Prezenční listina valné hromady Kaolinky 24. 3. 1909 a 9. 4. 1910.

⁹⁸³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 9. 4. 1910.

⁹⁸⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 25. 4. 1910.

pravděpodobně porušili dohodu. Oba místopředsedové byli voleni hlasovacími lístky a to současně. Tři členové správní rady si přáli, aby Rudolf Perger byl prvním místopředsedou a Dimmer ml. druhým místopředsedou. Dva členové správní rady hlasovali pro pořadí: Dimmer ml. první místopředseda a Perger druhý místopředseda. Jeden lístek uvedl Hemerku jako prvního místopředsedu a Pergera jako druhého místopředsedu. Ani z jeden kandidátů nezískal absolutní většinu, volba zůstala nerozhodnuta. Perger z ní ale vyšel lépe než Dimmer ml. (tři hlasy coby první místopředseda oproti dvěma). Následovala užší volba mezi Pergerem a Dimmerem ml. I když byl nyní Dimmer dvakrát za sebou zvolen prvním místopředsedou a bylo na něj naléháno Kallabem, Pergerem a Müllerem-Hörnsteinem, aby funkci přijal – odmítl to. Aklamací byl tedy zvolen prvním místopředsedou správní rady Perger a druhým místopředsedou Hemerka. Předsednictvo správní rady mělo tvořit opět výkonný výbor. Dimmerovi ml. bylo nabídnuto, aby do něj vstoupil jako čtvrtý člen. I toto však nepřijal. Je zřejmé, že průběh volby místopředsedů se ho citelně dotkl.

Následovala další jednání v kuloárech. V jejich důsledku se Perger a Hemerka vzdali místopředsednických funkcí. Na následující schůzi správní rady dne 16. června 1910 byli jednohlasně aklamací zvoleni prvním místopředsedou správní rady Dimmer ml. a druhým místopředsedou Perger. Dimmer ml. tentokrát volbu přijal.⁹⁸⁵ Kallab, Dimmer ml. a Perger tvořili výkonný výbor. Je zřejmé, že němečtí členové správní rady neměli reálně zájem na tom, aby Dimmer ml. nebyl zvolen prvním místopředsedou správní rady. Firma by postrádala jeho schopnosti a konexe v českých hospodářských kruzích. Jeho původní nezvolení bychom měli chápat jako mocenskou manifestaci německé skupiny. Ta měla nyní majoritu ve správní radě, funkci předsedy správní rady i většinu ve výkonném výboru.

Pro Živnobanku to bylo mementem. Banka si uvědomila, že svůj kapitálový podíl v Kaolince příliš redukovala, v důsledku čehož ztratila ve firmě rozhodující pozice. Její vliv oslabil. Projevilo se to také ve skutečnosti, že od roku 1911 se mohli akcionáři přihlašovat na valné hromady společnosti nejen u pražské centrály Živnobanky, ale rovněž u Anglo-Oesterreichische Bank ve Vídni.⁹⁸⁶

Nabízí se otázka, proč Živnobanka většinu svých akcií Kaolinky prodala. Prameny motivaci neodhalují. Situace je o to komplikovanější, že existovaly dohody s Fitzovou skupinou o tomto prodeji, jejich obsah však není znám.⁹⁸⁷ Můžeme však konstatovat, že realizace akcií zapadala do strategie Živnobanky, jež se snažila na podnicích příliš kapitálově neúčastnit.⁹⁸⁸

⁹⁸⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 16. 6. 1910.

⁹⁸⁶ Prager Zeitung 238, 13. 3. 1910, č. 59, s. 4; Prager Zeitung 239, 30. 3. 1911, č. 73, s. 4.

⁹⁸⁷ AČNB, f. ŽB/3647/175, 363, Výkonný výbor ŽB 7. 1. 1908 a 20. 2. 1909.

⁹⁸⁸ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 51.

Problémem nebyl samotný prodej, ale to, že se bance nepodařilo akcie umístit mezi loajální klientelu. Pražský ústav pravděpodobně situaci podcenil, nejspíše neočekával, že dojde k tak velkému poklesu jeho vlivu a posílení německé strany. Nyní Živnobance potencionálně hrozila i ztráta obchodního spojení s Kaolinkou. Možné je ale i to, že se Živnobanka stáhla z Kaolinky dobrovolně, a poté co došlo na přelomu roku 1910 a 1911 ke změnám v ředitelství banky,⁹⁸⁹ tak nový management rozhodnutí změnil. Tuto eventualitu však považuji za méně pravděpodobnou.

Živnobanka se každopádně nehodlala s nastalou skutečností smířit a snažila se dobýt pozice zpět. Nakupovala proto nazpátek akcie Kaolinky. V roce 1911 si pořídila 2 255 akcií, čímž její držba vzrostla na 3 076 kusů (cca 30 % všech akcií). Nezanedbatelnou část si obstarala patrně již před dubnovou valnou hromadou. V září 1911 měla na nostru okolo 2 770 akcií. Tehdy se výkonný výbor banky usnesl nakoupit dalších 230 kusů s cílem dosáhnout vlastnictví 3 000 akcií.⁹⁹⁰ V roce 1912 Živnobanka svou účast dále posílila. Na jeho konci měla v portfoliu 3 581 akcií společnosti. Na jejím akciovém kapitálu tak participovala více než 35 %. Zpětný nákup akcií Kaolinky se Živnobance prodražil. Jejich kurz byl totiž vyšší, než když je prodávala. V roce 1909 a 1910, kdy banka akcie realizovala, se kurz na vídeňské burze v prvním roce pohyboval v rozmezí 490–566 K za akcii, v druhém roce v rozmezí 548–669 K. V roce 1911, kdy banka již akcie nakupovala, jejich kurz osciloval v rozpětí 633–771 K. V roce 1912 nejnižší zaznamenaný kurz na vídeňské burze obnášel 750 K a nejvyšší 945 K.⁹⁹¹ Živnobance to však kompenzovaly výnosy z dividend, jež akcie Kaolinky nesly (viz níže).

Posílení kapitálového vlivu banky se promítlo již na valné hromadě roku 1911. U Živnobanky se k účasti na valné hromadě přihlásili akcionáři reprezentující 6 303 akcií a u Anglo-Oesterreichische Bank 1 475 akcií. Z celkového počtu 7 778 akcií připadalo 4 290 akcií na skupinu českou a 3 488 na skupinu německou. Za této situace jednali představitelé Živnobanky s předsedou správní rady Kaolinky Ferdinandem Kallabem o poměru banky k firmě. Kallab vystupoval jménem zástupců německé skupiny ve správní radě Kaolinky. Závazně slíbil, že budou respektovat personální přání Živnobanky pro valnou hromadu. Místo Augusta Hemerky, který zemřel v únoru 1911, měl být volen architekt Viktor Beneš, předseda úvěrního spolku soukromníků při pražské centrále Živnobanky. Mimoto měl být do správní rady Kaolinky nově volen další představitel Živnobanky. Stal se jím předseda správní rady banky Jan Otto. Banka mohla nominovat i nového člena revidujícího výboru. Rozhodla se pro

⁹⁸⁹ Viz kapitola 1.

⁹⁹⁰ AČNB, f. ŽB/2681/359, Výkonný výbor ŽB 21. 9. 1911.

⁹⁹¹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd, 2, Wien 1914, s. 345–346.

Prokopa Sedláka ml., syna stejnojmenného člena její správní rady. Složení správní rady Kaolinky mělo být do budoucna paritní – jak česká, tak německá skupina měly mít po čtyřech členech. Obě skupiny měly postupovat jednotně i při příštích volbách do správní rady. Klíčové pro Živnobanku bylo, že se Kallab zavázal, že Kaolinka setrvá i nadále v obchodním spojení výhradně s ní.⁹⁹²

Na valné hromadě 26. dubna 1911 bylo přítomno osobně či v zastoupení 55 akcionářů, kteří reprezentovali 7 303 akcií a 727 hlasů. Na Živnobanku připadalo 3 510 akcií a 351 hlasů, tedy necelá polovina. Volby proběhly bez potíží. Jednomyslně bylo schváleno rozšíření správní rady ze sedmi na osm členů. Jednohlasně byli do ní zvoleni Beneš a Otto a do revidujícího výboru Sedlák ml.⁹⁹³ Živnobanka tak nyní měla čtyři zástupce v osmičlenné správní radě (Beneš, Dimmer ml., Otto, Topinka) a dva zástupce v tříčlenném revidujícím výboru (Kašpar, Sedlák ml.). Složení předsednictva a výkonného výboru zůstalo totožné.⁹⁹⁴

V roce 1912 se Živnobanka rozhodla kandidovat místo V. Beneše do správní rady Kaolinky svého předního funkcionáře, člena správní rady a výkonného výboru Františka Malinského. Zároveň si přála, aby se Malinský stal místopředsedou správní rady Kaolinky a členem jejího výkonného výboru.⁹⁹⁵ Její kapitálová účast na společnosti ji k tomu opravňovala. Na valné hromadě konané dne 25. dubna se shromáždilo osobně či v zastoupení 63 akcionářů s 7 935 akciemi a 784 hlasy. Živnobanka disponovala 4 425 akciemi a 440 hlasy, tedy jasnou většinou. Během dvou let se tak opět stala vůdčí silou ve firmě. Malinský byl jednohlasně zvolen.⁹⁹⁶

Na ustavující schůzi správní rady téhož dne bylo obměněno předsednictvo. Kallab s Dimmerem ml. zůstali ve svých funkcích. Nově se druhým místopředsedou správní rady stal právě Malinský, který se tím stal hlavním exponentem Živnobanky v Kaolince. Výkonný výbor byl rozšířen na čtyři členy. Zasedali v něm osoby z předsednictva a dřívější druhý místopředseda Perger.⁹⁹⁷ Do roku 1914 nedošlo ve složení statutárních orgánů Kaolinky k žádným změnám. Ve správní radě a výkonném výboru vládla mezi Živnobankou (česká strana) a německou skupinou parita. Němci měli předsedu správní rady, Češi dva místopředsedy. V revidujícím výboru měla Živnobanka převahu. Patřili ji dva zástupci oproti

⁹⁹² AČNB, f. ŽB/2681/289, 291, Výkonný výbor ŽB 22. 4. a 25. 4. 1911.

⁹⁹³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 4, Prezenční listina valné hromady Kaolinky z 26. 4. 1911; kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 26. 4. 1911.

⁹⁹⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 26. 4. 1911.

⁹⁹⁵ AČNB, f. ŽB/2703/20, Výkonný výbor ŽB 23. 4. 1912.

⁹⁹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 1, inv. č. 4, Prezenční listina valné hromady Kaolinky z 25. 4. 1912; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 818, sign. Sp XII–209, Valná hromada 25. 4. 1912.

⁹⁹⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 25. 4. 1912.

jednomu německému.⁹⁹⁸ Možnost kontrolovat hospodaření podniku prostřednictvím revidujícího výboru bylo pro banku důležité. Když výkonný výbor Kaolinky v červnu 1911 navrhl, aby se omezily stálé měsíčné revize prováděné členy revidujícího výboru, tak se proti tomu zástupci banky na zasedání správní rady v září 1911 postavili.⁹⁹⁹

Živnobanka i jinak bedlivě střežila své pozice ve firmě. Když bylo na schůzi správní rady Kaolinky v dubnu 1913 navrženo, aby Anglo-Oesterreichische Bank byla ustanovena výplatním místem dividendy společnosti pro Vídeň, tak s tím představitelé Živnobanky nesouhlasili a o věci nebylo vůbec hlasováno.¹⁰⁰⁰ Dividenda se tak nadále vyplácela jen u centrály Živnobanky v Praze.¹⁰⁰¹ Na druhou stranu se Živnobance nepodařilo v Kaolince prosadit všechny své požadavky. S nelibostí nesla, že společnost odebírá uhlí od firmy J. Petschek v Ústí n. L., a nikoliv od její koncernové České obchodní společnosti. Tlačila na Kaolinku, aby to změnila. Smlouva s Petschkem vypršela na konci roku 1915. Kaolinka vyjednávala o dalších dodávkách jak s Petschkem, tak s Českou obchodní společností. Když se ukázalo, že uhlí od Petschka je mnohem kvalitnější, i zástupci Živnobanky, která v té době měla již ve vedení Kaolinky většinu, se museli smířit – byť neradi – s prodloužením smlouvy s Petschkem.¹⁰⁰²

Kaolinka po roce 1907 výborně prosperovala. Obrat společnosti permanentně rostl a hodnota čistého zisku v každém roce přesahovala hodnotu 500 000 K. Rekordní hodnoty zisku dosáhla společnost v roce 1912 – 613 487 K. Tomu odpovídala stoupající dividendy, k jejímuž vyplácení si společnost již nepotřebovala půjčovat prostředky u Živnobanky.¹⁰⁰³ Za rok 1906 se dividendy rovnala 6 % a za rok 1907 8 %. Za léta 1908–1910 činila dividendy 8,5 %, za rok 1911 9,5 % a za léta 1912–1913 akcionáři obdrželi 10% dividendy. Přesto společnost přistupovala k určování dividendy velmi konzervativně. Docílený zisk umožňoval vyplácet dividendy mnohem vyšší. Značná část zisku totiž nebyla rozdělována a byla přenášena na účet dalšího roku (viz tab. 44). Živnobanka ve dvou případech zasáhla do výše dividendy, aby si zajistila větší zisk z akcií Kaolinky, jež vlastnila. V roce 1909 doporučila správní radě

⁹⁹⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 26. 4. 1913 a 17. 4. 1914; kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 26. 4. 1913 a 17. 4. 1914.

⁹⁹⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 22. 6. 1911; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 11. 9. 1911.

¹⁰⁰⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 26. 4. 1913

¹⁰⁰¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 30. 4. 1900; Finanční listy 11, 19. 4. 1914, č. 16, s. 7.

¹⁰⁰² AČNB, f. ŽB/2703/337, 382, Výkonný výbor ŽB 20. 2. a 19. 5. 1914; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 13. 12. 1915; kniha č. 6, Výkonný výbor Kaolinky 31. 1. 1916.

¹⁰⁰³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad Kaolinky 1910, 1912, příloha – zprávy o uplynulém účetním roce.

společnosti, aby vzhledem k příznivému bilančnímu výsledku navrhla valné hromadě výplatu dividendy za rok 1908 8,5 %, tedy o 0,5 % více než v předešlém roce. Správní rada jí vyhověla.¹⁰⁰⁴ Za rok 1911 chtěla Kaolinka původně vyplácet dividendu 9 %. Živnobanka se však na ni obrátila s požadavkem, aby dividendu obnášela 9,5 %. Společnost jí i v tomto případě vyšla vstříc.¹⁰⁰⁵ Oba požadavky Živnobanky však nenarušovaly uvedenou dividendovou strategii firmy.

V letech 1909–1912 Kaolinka modernizovala a rozšířila svá tovární zařízení. Nechala postavit elektrárnu a kotelnu s dvěma parními turbínami. Všechny stroje v kaolinové i šamotové továrně tím přešly na elektrický pohon. V podniku byly instalovány nové pece a nové stroje. V roce 1912 byla zřízena v Horní Bříze továrna na výrobu umělé omítky značky „Břizolit“ a umělého kamene. Společnost si také obstarala nové naleziště žáruvzdorných hlín v okolí Chebu a Mostu.¹⁰⁰⁶ Hodnota fixního kapitálu stoupla v tomto období z 3 029 130 K na 4 214 022 K. Zpočátku hradila Kaolinka investice z vlastních prostředků. Dokonce jí výše bilančních výtěžků a konzervativní dividendová politika umožňovaly dál pomalu umořovat dluh u Živnobanky na běžném účtu. Zatímco na konci roku 1908 činil závazek firmy 1 767 775 K, na konci roku 1911 se rovnal 1 684 404 K.¹⁰⁰⁷ V roce 1912 stoupl kontokorentní dluh společnosti o 427 222 K na 2 111 626 K (cca 1 890 000 K u centrály Živnobanky + nově cca 222 000 K u její filiálky v Plzni). Firma tím částečně kryla investice z roku 1912 a z roku 1911, jejichž vyúčtování se protáhlo do následujícího roku. Vliv na zvýšení dluhu měl také nárůst zásob surovin a zboží o 200 000 K.¹⁰⁰⁸

Uvedené investice zvýšily výrobní kapacitu společnosti. Přesto stále rostoucí poptávka po produktech Kaolinky vedla k tomu, že firma přestala být v roce 1912 schopna uspokojovat docházející objednávky.¹⁰⁰⁹ Prodloužila proto nájem zlivského závodu, který v tomto roce vypršel, na dalších 25 let¹⁰¹⁰ a začala se poohlížet o závod, který by mohla zakoupit. Ve hře byly dvě varianty. Jednání o koupi továrny společnosti Platinon v Třemošné, v němž se

¹⁰⁰⁴ AČNB, f. ŽB/3647/359, Výkonný výbor ŽB 13. 2. 1909; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 8. 3. 1909.

¹⁰⁰⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 14. 3. 1912; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 28. 3. 1912; AČNB, f. ŽB/2703/5, Výkonný výbor ŽB 21. 3. 1912.

¹⁰⁰⁶ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 9–10; R. MÍŠEK – B. ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972*, s. 41–46.

¹⁰⁰⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad Kaolinky 1910, 1912, příloha – zprávy o uplynulém účetním roce.

¹⁰⁰⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zpráva z valné hromady Kaolinky 1913, příloha – zpráva o uplynulém účetním roce; AČNB, f. ŽB/3153/1, Bilance ŽB za r. 1912, Dopisovatelé; ŽB/3231/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1912, Filiálka v Plzni, Dopisovatelé.

¹⁰⁰⁹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 16. 12. 1912.

¹⁰¹⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 16. 7. 1912. V roce 1916 Kaolinka uvedený závod zakoupila. *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 7.

angažoval i ředitel plzeňské filiálky Živnobanky Emil Ackerl, nevedlo k cíli, neboť její vlastník za ni požadoval více peněz, než byla její reálná hodnota.¹⁰¹¹ Zároveň Kaolinka vyjednávala s firmou Gessner, Pohl & Co. v Mohelnici o odkoupení její továrny na šamotové výrobky ve Velkých Opatovicích na Moravě včetně bohatých ložisek hlín a lupků v Březině a Janušově. Firma Gessner, Pohl & Co. byla ochotna prodat zmíněný majetek za 900 000 K, přičemž by nejdříve požadovala pouze splátku 250 000 K. Zbytek kupní ceny by mohl být uhrazen až v roce 1914.¹⁰¹²

Předseda správní rady Kaolinky Ferdinand Kallab se obrátil na Živnobanku, zda by firmě nepůjčila potřebných 250 000 K. Povolení úvěru komplikoval ozbrojený konflikt na Balkáně a nastalá hospodářská deprese. Banka za této situace své úvěrové obchody omezovala. Výkonný výbor Živnobanky dne 12. prosince 1912 rozhodl, že banka by úvěr poskytla, kdyby se zlepšila politická situace a přestalo hrozit nebezpečí války. Dále kladl jako podmínku, aby v nejbližší valné hromadě Kaolinky bylo rozhodnuto o zvýšení akciového kapitálu firmy o 1 milion K.¹⁰¹³ Správní rada Kaolinky si pozvala do své schůze konané 16. prosince vrchního ředitele Živnobanky Apolla Růžičku. Ten poté co objasnil všeobecnou finanční situaci, prohlásil, „že banka vzdor námitkám učiněným nemůže bohužel momentálně peníze ku koupi dáti k dispozici.“ V důsledku toho se správní rada usnesla odložit koupi závodu firmy Gessner, Pohl & Co. na příznivější dobu.¹⁰¹⁴

Kallab se však nevzdal a znovu intervenoval u Živnobanky. Její výkonný výbor se na svém zasedání 20. prosince 1912 postavil k celé věci vzhledem k uklidnění v mezinárodní politice příznivěji. Kaolince žádanou částku 250 000 K povolil. Jednalo se o směnečný úvěr, který měla společnost vyčerpat svými akcepty. Banka však požadovala, aby Kaolinka nejdéle do 15. září 1913 přikročila ke zvýšení akciového kapitálu o 1,5 milionu K. Z nového akciového kapitálu měla společnost zaplatit zbytek kupní ceny za továrnu ve Velkých Opatovicích a splatit část kontokorentního dluhu u Živnobanky.¹⁰¹⁵ Kaolinka s podmínkami souhlasila. Jen si přála, aby jí banka poskytla k provedení emise akcií delší lhůtu. Také si sama chtěla určit, kolik nových akcií vydá. K bance rovněž směřovala prosbu, zda by ještě nemohla převzít vůči firmě Gessner, Pohl & Co záruku za obnos cca 250 000 K z později splatné části kupní ceny. Výkonný výbor Kaolinky požádal Františka Malinského, aby toto přání ve výkonném výboru

¹⁰¹¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 30. 10. 1912; kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 16. 12. 1912.

¹⁰¹² *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 10; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 16. 12. 1912.

¹⁰¹³ AČNB, f. ŽB/2703/134, Výkonný výbor ŽB 12. 12. 1912.

¹⁰¹⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 16. 12. 1912.

¹⁰¹⁵ AČNB, f. ŽB/2703/138, Výkonný výbor ŽB 20. 12. 1912.

Živnobanky podporoval.¹⁰¹⁶ Výkonný výbor banky v poslední den roku 1912 po referátu Malinského ve všem Kaolince vyhověl. Živnobanka převzala záruku za 300 000 K, jež Kaolinka měla zaplatit firmě Gessner, Pohl & Co. do 30. června 1914. Nejzazší termín emise byl posunut do konce roku 1913. O výši emitovaného kapitálu mohla rozhodnout společnost.¹⁰¹⁷

S povoleným úvěrem 250 000 K přistoupila Kaolinka k zakoupení šamotárny ve Velkých Opatovicích. Kupní cena činila 900 000 K. Majitelem továrny se stala 15. února 1913. Toho dne uhradila dosavadním majitelům 250 000 K. Na srážku zbytku kupní ceny 650 000 K převzala Kaolinka hypoteční pohledávku Böhmische Union-Bank v sumě 100 000 K. Zbytek kupní ceny 550 000 K musela složit nejpozději do 30. června 1914. Mimoto zaplatila Kaolinka ještě za suroviny, zásoby a poplatky. Celkově ji tak transakce přišla na zhruba 1 milion K.¹⁰¹⁸ Získaný závod nejenže zvýšil výrobní potenciál Kaolinky, ale též usnadnil obchodní styk se zákazníky z Moravy a Slezska.¹⁰¹⁹

Valná hromada Kaolinky, která se sešla 26. dubna 1913, se jednomyslně usnesla na tom, že akciový kapitál společnosti může být zvýšen z dosavadních 4 milionů K až do výše 8 milionů K.¹⁰²⁰ Prozatím bylo plánováno zvýšení o 2 miliony K. Předmětem rokování mezi Kaolinkou a Živnobankou se stala výše emisního kurzu za akcii, jejíž nominální hodnota činila 400 K. Původně se uvažovalo, že by se akcie upisovaly za cca 800 K za kus.¹⁰²¹ Živnobanka měla jinou představu. Snažila se prosadit prostřednictvím svých zástupců ve správní radě Kaolinky – J. Otty a F. Malinského –, aby kurz byl pouze 550 K.¹⁰²² Živnobanka měla zájem na tom, aby kurz nebyl příliš velký – chtěla totiž ušetřit za akcie, které při emisi odebere. Na druhou stranu pro společnost nebyl nízký kurz ideální – ážiový zisk hodlala použít ke kapitálovému posílení. Nakonec se zrodil kompromis. Kaolinka přišla s kurzem 650 K a Živnobanka jej akceptovala.¹⁰²³ Pro banku byl stále velmi výhodný – v roce 1913 se totiž kurz akcií Kaolinek na vídeňské burze pohyboval v rozmezí 720 K až 926 K.¹⁰²⁴

¹⁰¹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 30. 12. 1912.

¹⁰¹⁷ AČNB, f. ŽB/2703/144, Výkonný výbor ŽB 31. 12. 1912; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 27. 1. 1913.

¹⁰¹⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 8, inv. č. 16, Gessner, Pohl & Co. 1913–1914; Finanční listy 10, 27. 4. 1913, č. 17, s. 2–3.

¹⁰¹⁹ Finanční listy 10, 16. 3. 1913, č. 11, s. 13.

¹⁰²⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Valná hromada Kaolinky 26. 4. 1913.

¹⁰²¹ AČNB, f. ŽB/2703/191, Výkonný výbor ŽB 3. 4. 1913.

¹⁰²² AČNB, f. ŽB/2703/234, 238, Výkonný výbor ŽB 8. 7. a 15. 7. 1913.

¹⁰²³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 6, Výkonný výbor Kaolinky 2. 9. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/259, Výkonný výbor ŽB 2. 9. 1913.

¹⁰²⁴ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd, 2, Wien 1914, s. 345–346.

Správní rada Kaolinky se dne 25. září 1913 usnesla, že akciový kapitál bude zvýšen o 2 miliony K vydáním 5 000 kusů nových akcií v jmenovité hodnotě 400 K. Emisní kurz byl stanoven na 650 K za akcii, takže emise měla přinést firmě celkem 3,25 milionů K. Právo odebrat vydávané akcie bylo vyhrazeno dosavadním akcionářům. Vlastnická struktura společnosti tak měla být zachována. Za každé dvě staré akcie mohli získat jednu novou akcii. Majitelů pouze jedné akcie se emise netýkala. Analogicky akcionáři s lichým počtem akcií za poslední akcii žádnou novou akcii neobdrželi. Subskripce probíhala od 10. do 31. října 1913 u Živnobanky v Praze a jejích filiálek nebo u Anglo-Oesterreichische Bank ve Vídni.¹⁰²⁵ Živnobanka se rozhodla převzít všechny akcie, na které mělo právo. Rovněž deklarovala zájem odebrat akcie, které by případně ostatní akcionáři neupsali, za emisní kurz 650 K. Ve výkonném výboru Kaolinky to měl dojednat F. Malinský.¹⁰²⁶ Emise skončila úspěchem. Bylo upsáno 4 995 akcií. Zbývajících 5 akcií bylo přenecháno Živnobance za 650 K za kus.¹⁰²⁷

Akciový kapitál firmy činil nově 6 milionů K. Skládal se z 15 000 akcií v nominální hodnotě 400 K. Živnobanka na konci roku 1913 vlastnila 5 299 akcií. Držela zhruba 35% akciový podíl ve společnosti. Toto číslo se prakticky rovnalo stavu z konce roku 1912 (viz tab. 42). Poměrná kapitálová účast banky tak i po zvýšení akciového kapitálu zůstala beze změny. Mimoto bylo u ní v depotu uschováno dalších 3 735 akcií (cca 25 % akciového kapitálu). V Živnobance tak bylo soustředěno přibližně 60 % všech akcií Kaolinky. Na začátku roku 1914 banka odprodala 232 akcií. V únoru měla totiž na nostru 5 067 akcií, což jí ale stále zaručovalo rozhodující vliv na valných hromadách společnosti.¹⁰²⁸

Emisí získané prostředky ve výši 3,25 milionů K použila Kaolinka k umoření závazku na běžném účtu u Živnobanky. Zatímco v srpnu 1913 činil kontokorentní dluh firmy 2 571 561 K,¹⁰²⁹ v závěru tohoto roku Kaolinka již disponovala přebytkem na účtu ve výši 621 169 K. Pomocí této sumy uhradila společnost na počátku roku 1914 zbytek kupní ceny za šamotovou továrnu ve Velkých Opatovicích: 550 000 K firmě Gessner, Pohl & Co. a 100 000 K Böhmsche Union-Bank.¹⁰³⁰ V průběhu roku 1914 se Kaolinka opět u Živnobanky zadlužila. Na jejím konci dlužila v kontokorentu 1 024 427 K. Z úvěru firma financovala nové investice do továrních budov a strojního zařízení (v roce 1914 se zvýšila hodnota fixního kapitálu

¹⁰²⁵ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 25. 9. 1913.

¹⁰²⁶ AČNB, f. ŽB/2703/270, 288, Výkonný výbor ŽB 25. 9. a 5. 11. 1913.

¹⁰²⁷ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 6, Výkonný výbor Kaolinky 10. 11. 1913.

¹⁰²⁸ AČNB, f. ŽB/939/44, Výkonný výbor ŽB-úvěry 25. 2. 1914.

¹⁰²⁹ AČNB, f. ŽB/939/284, Výkonný výbor ŽB-úvěry 20. 8. 1913.

¹⁰³⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zpráva z valné hromady Kaolinky 1914, příloha – zpráva o uplynulém účetním roce.

společnosti o 485 721 K), nárůst zásob surovin a zboží o téměř 400 000 K a upsání sumy 100 000 K na první válečnou půjčku.¹⁰³¹

Před válkou začala být opět aktuální otázka syndikátů, do nichž byla Kaolinka zapojena a jejichž ustavení roku 1906 znamenalo pro Živnobanku neúspěch. V první polovině roku 1912 úspěšně skončila jednání ohledně dalšího fungování kaolinového syndikátu. Živnobanka se do nich opět nezapojila. Od 1. ledna 1913 byla prodloužena existence kaolinového svazu o tři roky a prodejní kanceláře o šest let.¹⁰³² Živnobanka však nepouštěla ze zřetele syndikát hliněného a kameninového zboží, uzavřený do konce roku 1916. Dle usnesení výkonného výboru banky z února 1914 měla být Kaolinka požádána, aby při jednání o obnovení syndikátu továren na hliněné zboží trvala na její účasti. Na jaře 1915 banka žádost zopakovala a využití svých služeb kladla jako podmínku přistoupení Kaolinky k syndikátu. Navíc se snažila zajistit si podporu generálního ředitele Rakovnické továrny na výrobu šamotového zboží, mosaikových dlaždic a kamen Emila Sommerschuha.¹⁰³³

Protokoly statutárních orgánů jak Živnobanky, tak Kaolinky však poté o celé věci mlčí. Pouze v prosinci 1916 předseda správní rady Kaolinky Ferdinand Kallab a její ústřední ředitel Václav Wlček informovali výkonný výbor a správní radu firmy o prodloužení syndikátu. Přestože prodej zboží nadále zajišťovala filiálka Credit-Anstaltu v Praze, byla jejich zpráva bez diskuse vzata na vědomí, a to i ze strany představitelů Živnobanky.¹⁰³⁴ Je otázkou, proč Živnobanka přestala trvat na své účasti na vedení syndikátu. Je možné, že k tomu přispěla probíhající perzekuce banky ze strany vojenských orgánů, která banku zaměstnávala a oslabovala její pozici v hospodářském životě monarchie mimo rámec úzce vymezeného prostředí nacionálně českého hospodářství. Zmíněný syndikát toto prostředí přesahoval. Banka si mohla uvědomit, že její požadavek nemá naději na úspěch, a stáhla se.

V rámci vztahu Živnobanka–Kaolinka se objevily i náznaky nadstandardních forem spolupráce. Nedosahovaly však rozhodně takové intenzity jako v případě Kolbenky.¹⁰³⁵ Jedním z oborů činnosti Kaolinky byla i stavba plynáren a dodávky žáruvzdorného materiálu pro ně.¹⁰³⁶ Roku 1912 zakoupil pražský magistrát pozemek v Michli, kde chtěl vystavět novou plynárnu,

¹⁰³¹ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zpráva z valné hromady Kaolinky 1915, příloha – zpráva o uplynulém účetním roce; kart. 6, inv. č. 10, Výroční zprávy Kaolinky za r. 1914.

¹⁰³² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 5, Výkonný výbor Kaolinky 21. 5. 1912.

¹⁰³³ AČNB, f. ŽB/2703/337, Výkonný výbor ŽB 20. 2. 1914; ŽB/1025/64, 66, Výkonný výbor ŽB 7. 4. a 8. 4. 1915.

¹⁰³⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 6, Výkonný výbor Kaolinky 7. 12. 1916; kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 30. 12. 1916; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 51, 1918, Bd. 2, Wien 1917, s. 20–21.

¹⁰³⁵ Viz kapitola 5.3.

¹⁰³⁶ *Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové*, s. 9–10.

kteřá měla nahradit dosavadní plynárny na Žižkově, Smíchově a v Holešovicích.¹⁰³⁷ Kaolinka se o stavbu plynárny zajímala. V červnu 1912 se obrátila na Živnobanku, zda by nechtěla celý projekt financovat. Náklad byl odhadován na zhruba 10 milionů K. Banka projevila zájem, nicméně věc nepřekročila rámec nezávazných úvah.¹⁰³⁸ První světová válka plány na zřízení nové plynárny přerušila. Plynárna v Michli byla vystavěna až za první republiky. K jejímu spuštění došlo v prosinci 1926. Kaolinka dodala žáruvzdorný materiál a postavila plynárenské pece.¹⁰³⁹ V dubnu 1914 schválila Živnobanka k návrhu své krakovské filiálky prozatímní úvěr krakovskému magistrátu do výše asi 500 000 K na úhradu prvních splátek a nákladů, spojených se stavbou plynárny. O tuto stavbu se ucházela Kaolinka. Živnobanka se jí tímto krokem snažila napomoci získat uvedenou zakázku.¹⁰⁴⁰

Kaolinka mohla také využít privilegovaného postavení Živnobanky v českém bankovním světě. V září 1913 si centrální ředitel Kaolinky Wlček stěžoval u Živnobanky, že Dobřanské kaolinové a šamotové závody, založené a kontrolované Záložním úvěrním ústavem v Hradci Králové (dále Kralobanka),¹⁰⁴¹ vystupují proti Kaolince krajně nepřátelsky. Živnobanka, u které byla Kralobanka ve značném směnečném obligu (v prosinci 1912 3,45 milionů K)¹⁰⁴² vyvinula na hradeckou banku tlak. Informovala o věci vůdčího manažera Kralobanky Františka Ulricha a začala zamítat další směnečná podání této banky.¹⁰⁴³ O výsledku intervence Živnobanky však bohužel chybí doklady.

Začátek druhého desetiletí 20. století přinesl změnu vztahu Živnobanky ke Kaolince. Do té doby mezi Živnobankou a německou Fitzovou skupinou vládl rovnovážný stav. Ten byl krátce vychýlen ve prospěch Fitzovy skupiny poté, co Živnobanka odprodala většinu svých akcií. Bance se však podařilo situaci zvrátit a mezi oběma skupinami opět zavládla parita. S tímto stavem se však již banka nehodlala dlouhodobě spokojit, a i vzhledem ke stále většímu významu firmy se jí rozhodla ovládnout. To se jí podařilo za první světové války. Nejprve Živnobanka získala roku 1915 většinu ve správní radě a v roce 1917 prosadila změnu

¹⁰³⁷ *Pražská obecní plynárna v Michli. K první návštěvě ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy s primátorem JUDr. Karlem Baxou, zástupců vlády, ústředních úřadů a zvaných hostí 19. května 1927*, Praha 1927, nestr.

¹⁰³⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 1, Správní rada Kaolinky 27. 6. 1912; AČNB, f. ŽB/2703/60, 195, 270, Výkonný výbor ŽB 9. 7. 1912, 12. 4. a 25. 9. 1913.

¹⁰³⁹ *Pražská obecní plynárna v Michli*, nestr.; Karel JEDLIČKA, *Stavba pražské obecní plynárny v Michli*, Praha b. d., s. 4–13.

¹⁰⁴⁰ AČNB, f. ŽB/939/79, Výkonný výbor ŽB-úvěry 30. 4. 1914.

¹⁰⁴¹ J. FIALA, *Vzestup a pád Kralobanky*, s. 90–92.

¹⁰⁴² AČNB, f. ŽB/2703/137, Výkonný výbor ŽB 19. 12. 1912.

¹⁰⁴³ AČNB, f. ŽB/2703/261, 265, Výkonný výbor ŽB 4. 9. a 16. 9. 1913.

v nejužším vedení firmy – předsedou správní rady se stal zástupce banky Karel Dimmer ml.; místopředseda správní rady byl nově jen jeden a i jím byl zvolen představitel pražského peněžního ústavu, konkrétně František Malinský. Banka měla i majoritu ve výkonném výboru – připadaly na ni tři místa ze čtyř.¹⁰⁴⁴

¹⁰⁴⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kniha č. 2, Správní rada Kaolinky 1915–1917, zejména 14. 4. 1917.

Tab. 42: Akcie Západočeských továren kaolinových a šamotových vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1899–1913 (stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB*	Kapitálová účast ŽB (K)	Deponované akcie u ŽB**	Deponovaný kapitál u ŽB (K)
1899	4 000 000	10 000	4 490	1 796 000 (44,90 %)	5 510	2 204 000 (55,10 %)
1900	4 000 000	10 000	4 440	1 776 000 (44,40 %)	4 560	1 824 000 (45,60 %)
1901	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	4 320	1 728 000 (43,20 %)
1902	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	4 320	1 728 000 (43,20 %)
1903	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	4 320	1 728 000 (43,20 %)
1904	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	3 320	1 328 000 (33,20 %)
1905	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	3 295	1 318 000 (32,95 %)
1906	4 000 000	10 000	4 680	1 872 000 (46,80 %)	3 270	1 308 000 (32,70 %)
1907	4 000 000	10 000	3 810	1 524 000 (38,10 %)	4 287	1 714 800 (42,87 %)
1908	4 000 000	10 000	3 745	1 498 000 (37,45 %)	4 322	1 728 800 (43,22 %)
1909	4 000 000	10 000	2 116	846 400 (21,16 %)	3 473	1 389 200 (34,73 %)
1910	4 000 000	10 000	821	328 400 (8,21 %)	2 064	825 600 (20,64 %)
1911	4 000 000	10 000	3 076	1 230 400 (30,76 %)	2 330	932 000 (23,30 %)
1912	4 000 000	10 000	3 581	1 432 400 (35,81 %)	2 537 ^a	1 014 800 (25,37 %)
1913	6 000 000	15 000	5 299	2 119 600 (35,33 %)	3 735	1 494 000 (24,90 %)

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* V letech 1899–1909 se akcie nacházely v syndikátu.

** Jedná se pouze o údaje centrály. Pro filiálky souhrnná data chybí. Počet deponovaných akcií Západočeských továren kaolinových a šamotových u ŽB tak mohl být reálně ještě vyšší.

a – V roce 1912 byly deponované akcie uloženy u vídeňské filiálky.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3208/1, ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1899–1913, Cenné papíry, Zásoby cenných papírů; ŽB/3222/1, ŽB/3216/1, ŽB/3223/1, ŽB/3213/1, ŽB/3226/1, ŽB/3224/1, ŽB/3215/1, ŽB/3227/1, ŽB/3228/1, ŽB/3230/1, ŽB/3229/1, ŽB/3231/1, ŽB/3236/1, ŽB/3445/1, ŽB/3450/1, ŽB/3238/1, ŽB/3447/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1907–1913, Cenné papíry, Report a depot.

Tab. 43: Výše úvěrových závazků Západočeských továren kaolinových a šamotových u ŽB v kontextu bilančních údajů firmy v l. 1899–1913 (stav k 31. 12 daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Úhrn aktiv (K)	Fixní kapitál (K)	Oběžný kapitál (K)	Hmoty kaolinu a hlín (K)	Zásoby surovin a zboží (K)	Dluh u ŽB (K)*	Přebytek u ŽB (K)
1899	4 000 000	5 507 035	2 621 263	2 885 772	2 098 800	297 416	1 198 845	
1900	4 000 000	6 027 135	2 944 932	3 082 203	2 058 800	403 305	1 656 494	
1901	4 000 000	6 912 422	3 016 585	3 895 837	2 040 086	1 009 582	2 667 012	
1902	4 000 000	6 741 295	3 014 273	3 727 022	2 017 830	1 206 112	2 554 870	
1903	4 000 000	6 837 387	2 959 351	3 878 036	1 997 652	1 364 170	2 517 660	
1904	4 000 000	7 015 757	2 991 799	4 023 958	1 977 675	1 374 963	2 716 100	
1905	4 000 000	6 971 353	2 896 454	4 074 899	1 938 122	1 185 917	2 488 635	
1906	4 000 000	6 914 522	2 962 988	3 951 534	1 899 359	920 492	2 283 652	
1907	4 000 000	6 729 176	2 965 519	3 763 657	1 849 359	887 849	1 926 172	
1908	4 000 000	6 686 818	3 029 130	3 657 687	1 799 359	985 105	1 767 775	
1909	4 000 000	6 734 378	3 110 533	3 623 845	1 709 359	989 990	1 719 652	
1910	4 000 000	6 815 491	3 320 195	3 495 296	1 609 359	779 172	1 688 021	
1911	4 000 000	6 938 949	3 694 480	3 244 469	1 509 359	859 130	1 684 404	
1912	4 000 000	7 477 657	4 214 022	3 263 634	1 409 359	1 060 719	2 111 626	
1913	6 000 000	8 670 896	4 688 531	3 982 364	1 790 344	1 415 674		621 169

Pozn.: Hodnoty úhrnu aktiv, fixního a oběžného kapitálu byly zaokrouhleny na celé K, takže v několika případech se součet fixního a oběžného kapitálu odlišuje o 1 K od úhrnu aktiv.

* Jedná se o souhrnný dluh společnosti u Živnobanky.

Zdroj: SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 6, inv. č. 10, Výroční zprávy Kaolinky 1899–1913; kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad Kaolinky 1905, 1907–1910, 1912–1914, příloha – zprávy o uplynulém účetním roce.

Tab. 44: Hospodářské výsledky Západočeských továren kaolinových a šamotových za l. 1899–1913

Rok	Dodávky (t)	Obrat (K)	Čistý zisk (K)	Přenos z minulého roku (K)	Celkový zisk (K)	Dividenda (%)
1899	58 959	1 236 496	308 190	—	308 190	6,5
1900	76 218	1 405 143	355 231	—	355 231	7
1901	90 731	2 104 589	205 516	6 723	212 239	4
1902	78 938	1 633 703	139 152	3 825	142 978	0
1903	86 084	1 773 736	163 556	105 767	269 323	5
1904	117 376	2 247 165	216 881	24 194	241 075	0
1905	128 870	2 595 542	268 098	145 194	413 292	5
1906	165 350	3 156 505	396 722	147 477	544 199	6
1907	161 929	3 491 139	501 954	198 382	700 337	8
1908	163 260	3 880 672	526 997	264 281	791 278	8,5
1909	169 641	4 041 420	532 824	287 786	820 611	8,5
1910	182 160	4 219 337	555 756	330 958	886 714	8,5
1911	189 760	4 564 144	579 424	386 577	966 000	9,5
1912	215 714	5 307 831	613 487	414 991	1 028 478	10
1913	235 926	5 751 021	580 054	452 652	1 032 706	10

Pozn.: Hodnoty čistého zisku, přenosu a celkového zisku byly zaokrouhleny na celé K, takže v několika případech se součet čistého zisku a přenosu odlišuje o 1 K od celkového zisku.

Zdroj: *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd, 2, Wien 1914, s. 345–346; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 6, inv. č. 10, Výroční zprávy Kaolinky 1899–1913.

Tab. 45: Zástupci ŽB ve správní radě Kaolinky v l. 1899–1914

Jméno	Doba	Prezidium
Jan Topinka	od r. 1899	1899–1910 předseda s. r.
August Hemerka	1899–1911	ne
Vojtěch Mastný	1899–1902	ne
Karel Dimmer ml.*	od r. 1899	1899–1910 druhý místopředseda s. r., od r. 1910 první místopředseda s. r.
Jan Otto	od r. 1911	ne
Viktor Beneš	1911–1912	ne
František Malinský	od r. 1912	od r. 1912 druhý místopředseda s. r.

Pozn.: Členové prezidia byli zároveň členy výkonného výboru společnosti.

* Karel Dimmer ml., syn dlouholetého předsedy správní rady Živnobanky Karla Dimmera st., sice nebyl funkcionářem Živnobanky, ale materiály Kaolinky se o něm zmiňují jako o zástupci banky.

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 818, sign. Sp XII–209; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad Kaolinky 1899–1914; knihy č. 1 a 2, Správní rada Kaolinky 1899–1914.

Tab. 46: Zástupci ŽB v revidujícím výboru Kaolinky v l. 1899–1914

Jméno	Doba
František Kašpar	od r. 1899
Prokop Sedlák ml.	od r. 1911

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 818, sign. Sp XII–209; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. ZTKŠSZM, kart. 2, inv. č. 9, Zprávy z valných hromad Kaolinky 1899–1914.

7.2. Geisler & Srna

Dalším zakladatelským počinem Živnobanky v oblasti průmyslu stavebních hmot byla přeměna firmy Jan Geisler & František Srna v Moravské Ostravě ve společnost s ručením omezeným v roce 1911. Firmě patřily kamenné lomy na modrou drobu v Hrabůvce u Hranic na Moravě, v nichž roku 1901 zahájila těžbu. Droba je pevný pískovec, obsahující kromě zrn křemene a živce i úlomky rozličných hornin, např. rud, břidlic, vyvřelin. Nejvyšší je modrá droba, méně kvalitní pak droba šedá a žlutá. Firma Jan Geisler & František Srna z droby vyráběla především dlažební kostky a šterk. Jednalo se o perspektivní obor, neboť v této době docházelo k intenzivnímu budování dopravních cest, jejich dláždění a šterkování. Dále podnik produkoval lomový kámen. Velké lomové kameny nacházely uplatnění při regulaci řek, menší lomové

kameny společně se šterkem při stavbě a údržbě železnic. Firmě se dařilo, její odbytu byl zprvu omezen na nejbližší okolí, ale postupně se jí podařilo proniknout se svými výrobky do celé Moravy a Slezska a do Dolních Rakous. Přesto se dá říci, že se jednalo o podnik regionálního významu. Hlavními odběrateli se staly c. k. říšský silniční erár, okresní silniční výbory, města či obce. Tyto subjekty platily velmi zdlouhavě, na druhou stranu díky garancím zabezpečovaly poměrně vysoký, ale především bezrizikový zisk.¹⁰⁴⁵ To nepochybně Živnobanku zaujalo.

Zmíněná platební realita vedla k tomu, že firma navázala užší obchodní spolupráci s filiálkou Živnobanky v Moravské Ostravě, u níž měla od roku 1901 otevřen účet.¹⁰⁴⁶ Aby získala hotovost, postupovala od roku 1905 filiálce pohledávky proti odběratelům zboží. Banka následně postoupené faktury lombardovala do určité výše. Pro Živnobanku se tyto transakce staly zdrojem slušných zisků, neboť při úvěru na postoupené obchodní pohledávky (fakturový úvěr) si banky účtovaly vyšší úroky než při běžných bankovních obchodech. Navíc vzhledem k charakteru klientů firmy Jan Geisler & František Srna mohla očekávat, že pohledávky budou splaceny.¹⁰⁴⁷

V prosinci 1907 Živnobanka blíže upravila úvěrové podmínky. Společnost mohla čerpat u moravskoostravské filiálky fakturový úvěr do výše 100 000 K na lombard pohledávek do 70–80 % jejich hodnoty.¹⁰⁴⁸ V květnu 1908 jí navíc filiálka povolila úvěr 45 000 K, který byl hypotečně zajištěn na realitách Vladimíra Koschina v Moravské Ostravě. Koschin byl tichý společník Jana Geislera a Františka Srny. Mimoto musela společnost u filiálky deponovat vkladní knížku Živnobanky na 15 000 K coby zástavu.¹⁰⁴⁹ Úvěrování firmy Jan Geisler & František Srna bylo ve skutečnosti zřejmě ještě vyšší. Dle bankovních bilancí totiž dlužila společnost moravskoostravské filiálce Živnobanky na konci let 1908–1910 následující sumy: 137 970 K, 244 260 K a 184 150 K.¹⁰⁵⁰

V květnu 1911 zmocnila Živnobanka svou filiálku v Moravské Ostravě, aby přeměnila firmu Jan Geisler & František Srna ve společnost s ručením omezeným. Banka za to požadovala

¹⁰⁴⁵ *Johann Geisler & Franz Srna (Steinbrüche Hrabuvka, Mähr. Ostrau)*, in: Die Gross-Industrie Österreichs. Festgabe zum glorreichen sechzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Österreichs, Bd. 3, Wien 1908, s. 335; *Technický naučný slovník*, I. díl, Praha 1981, s. 436; Jan HÁJEK – Blažena PRZYBYLOVÁ – Jiří NOVOTNÝ – Aleš ZÁŘICKÝ, *Peněžnictví*, in: Aleš Zářický a kol., *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742–1914*, Sv. I., Ostrava 2020, s. 440; AČNB, f. ŽB/946/2, *Exposé o kartelování, resp. o zřízení společné prodejny kamenných lomů na šedou a modrou drobu na Moravě* 6. 4. 1911.

¹⁰⁴⁶ AČNB, f. ŽB/3217/1, *Bilance filiálek ŽB za r. 1901, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé.*

¹⁰⁴⁷ AČNB, f. ŽB/2639, *Výkonný výbor ŽB 13. 10. 1905; ŽB/3221/1, ŽB/3225/1, ŽB/3222/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1905–1907, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé; J. HORÁK, *Přehled vývoje*, s. 232–233.*

¹⁰⁴⁸ AČNB, f. ŽB/3647/169, *Výkonný výbor ŽB 21. 12. 1907.*

¹⁰⁴⁹ AČNB, f. ŽB/3647/239, *Výkonný výbor ŽB 23. 5. 1908.*

¹⁰⁵⁰ AČNB, f. ŽB/3223/1, ŽB/3224/1, ŽB/3228/1, *Bilance filiálek ŽB za l. 1908–1910, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé.*

od dosavadních společníků odměnu 42 000 K.¹⁰⁵¹ Společenská smlouva byla podepsána 17. července 1911, čímž byla společnost zřízena. Zápis do obchodního rejstříku proběhl 4. srpna 1911. Název firmy zněl: Geisler & Srna, společnost s r. o. Sídlem se stala Hrabůvka u Hranic na Moravě. Kmenový kapitál byl stanoven na 840 000 K a byl plně splacen. Kmenový vklad musel činit minimálně 8 400 K a být dělitelný touto částkou. Na každých 8 400 K připadal na valné hromadě jeden hlas. Dosavadní majitelé vložili do společnosti svůj závod coby aport. Za své přínosy obdržely společenské podíly ve výši 588 000 K. Podíly Jana Geislera z toho činily 277 200 K, Františka Srny 184 800 K a Vladimíra Koschina 126 000 K. Mimoto se na společnosti účastnili další tři společníci peněžitými vklady. Živnobanka složila 235 200 K, ředitel její filiálky v Moravské Ostravě Jindřich Bělohříbek a člen představenstva této filiálky Konstantin Grünwald po 8 400 K. Živnobanka a její funkcionáři tak disponovali společenskými podíly ve výši 252 000 K, což bylo 30 % kmenového kapitálu.¹⁰⁵²

Představenstvo společnosti tvořili dva jednatelé, jimiž byli ustanoveni Jan Geisler a Jindřich Bělohříbek. Jednatelé vedli obchody společnosti. Geisler se měl mimoto minimálně po dobu dalších deseti let starat o komerční a technické vedení závodu. Za to mu mělo být ročně vypláceno 8 000 K. Působení Geislera ve společnosti bylo z hlediska její další perspektivy klíčové. Společenská smlouva jej proto zavázala, že po dobu prvních deseti let nesmí bez souhlasu ostatních společníků nikomu postoupit své společenské podíly. Během dalších deseti let se mohl zbavit bez souhlasu maximálně třetiny podílů. Toto ustanovení rovněž zabezpečovalo, že Geisler zůstane ve funkci jednatele. Geisler s Bělohříbkem měli totiž působit jako jednatelé do té doby, dokud zůstanou podílníky společnosti. Jednatelé byli ve své činnosti omezeni tím, že jak nákup, prodej a pronájem nemovitostí, tak transakce, při nichž závazek společnosti přesahoval částku 50 000 K, museli předkládat k souhlasu dozorčí radě.¹⁰⁵³

Dozorčí rada byla čtyřčlenná. Volila ji valná hromada společnosti. Dozorčí radu tvořil předseda, kterým se stal Konstantin Grünwald a tři řadoví členové: člen správní rady Živnobanky Vendelín Formánek, František Srna a Vladimír Koschin. Dozorčí rada kontrolovala obchody společnosti. Rovněž disponovala právem zřizovat nebo odvolávat prokuru, avšak jedině za souhlasu jednatelů. Za firmu mohli činit právní úkony vždy současně buď dva jednatelé, nebo jeden jednatel a jeden prokurista, nebo dva prokuristé. Geisler však

¹⁰⁵¹ AČNB, f. ŽB/2681/305, Výkonný výbor ŽB 19. 5. 1911; ŽB/3757/1, Výkonný výbor ŽB 5. 7. 1911. Vyplacená odměna byla nakonec nejspíše ještě o něco vyšší. Bilance filiálky v Moravské Ostravě za r. 1912 uvádí částku 47 000 K. AČNB, f. ŽB/3236/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1912, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé.

¹⁰⁵² ZAO, fond Krajský soud Nový Jičín (dále f. KS Nový Jičín), kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Společenská smlouva 17. 7. 1911; Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 20. 7. 1911; Seznam společníků 20. 7. 1911; Zápis do obchodního rejstříku 4. 8. 1911.

¹⁰⁵³ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Společenská smlouva 17. 7. 1911.

mohl samostatně podepisovat závěrečné listy a smlouvy, týkající se dodávek výrobků společnosti.¹⁰⁵⁴

Dozorčí rada firmy Geisler & Srna na své schůzi 20. listopadu 1911 udělila prokuru svému úředníkovi Jaroslavu Žižkovi a prokuristovi moravskoostravské filiálky Živnobanky Antonínu Stupalovi. Rovněž konkretizovala, kdo a jak mohl firmu podepisovat. Žižka mohl podepisovat s jednatelem Bělohříbkem anebo se Stupalem, Stupal s jednatelem Geislerem nebo se Žižkou a samozřejmě Bělohříbek s Geislerem. Byl to tedy vždy jeden zástupce bývalých majitelů a jeden zástupce Živnobanky. Nemohlo se stát, že by za firmu jednali jen představitelé bývalých majitelů či jen představitelé Živnobanky. Obě strany musely být vždy o všech krocích informovány a souhlasit s nimi. Výjimkou byla zvláštní zmocnění propůjčená Geislerovi. I složení výkonných orgánů společnosti bylo paritní – vždy polovina členů patřila bývalým majitelům, polovina Živnobance. Bývalí majitelé však měli většinu na valné hromadě, neboť drželi více společenských podílů.¹⁰⁵⁵ Na druhou stranu byla firma na Živnobance finančně závislá. O tom, jak rozhodovací procesy ve společnosti vypadaly v praxi, bohužel chybí zmínky.

Později byl Stupal přeložen do centrály Živnobanky v Praze, takže jej od 14. července 1913 ve funkci prokuristy firmy Geisler & Srna nahradil jiný úředník filiálky banky v Moravské Ostravě, Ladislav Levec.¹⁰⁵⁶ V období mezi lednem 1913 a únorem 1914 došlo ke změně v rozčlenění kmenového kapitálu a v počtu společníků. František Srna odprodal společenské podíly v hodnotě 126 000 K, takže jeho kmenový vklad poklesl z 184 800 K na 58 800 K. Část jeho podílů získali dosavadní společníci Jan Geisler a Vladimír Koschin. Geislerův vklad stoupl o 33 600 K z 277 200 K na 310 800 K, Koschinův o 25 200 K z 126 000 K na 151 200 K. Mimoto přibyli tři noví společníci, kteří drželi celkem podíly ve výši 67 200 K. Společnost tak tehdy měla devět společníků. Ve vkladech Živnobanky ani jejích dvou představitelů nenastala žádná změna. Srnovo stahování z podniku pokračovalo. V únoru 1915 byl na něm zúčastněn pouze kmenovým vkladem 8 400 K. Počet společníků stoupl již na 14.¹⁰⁵⁷

Po ustavení společnosti s r. o. pokračovala filiálka Živnobanky v Moravské Ostravě v lombardu faktur. Mezi zářím 1911 a listopadem 1912 evidují protokoly výkonného výboru Živnobanky 14 případů, kdy byl ve filiálce schválen firmě Geisler & Srna úvěr na postoupené

¹⁰⁵⁴ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Společenská smlouva 17. 7. 1911.

¹⁰⁵⁵ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Společenská smlouva 17. 7. 1911; Dozorná rada 20. 11. 1911; Geisler & Srna Krajskému soudu v Novém Jičíně 16. 12. 1911.

¹⁰⁵⁶ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Dozorná rada 14. 7. 1913; Geisler & Srna Krajskému soudu v Novém Jičíně 4. 5. 1914.

¹⁰⁵⁷ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Geisler & Srna Krajskému soudu v Novém Jičíně 3. 2. 1912, 23. 1. 1913, 9. 2. 1914 a 18. 2. 1915.

obchodní pohledávky. Sumární hodnota těchto úvěrů dosáhla částky 487 150 K a pohledávek 608 959 K. Byly tak lombardovány do 80 %.¹⁰⁵⁸ Na schůzi výkonného výboru 18. listopadu 1912 upravila Živnobanka firmě kredit následujícím způsobem: povolila jí investiční úvěr do výše 601 000 K [sic] a fakturový úvěr do výše 400 000 K.¹⁰⁵⁹ Úvěry poskytovala moravskoostravská filiálka. V dubnu 1913 nechala filiálka přečerpat podnik fakturový úvěr o 36 545 K, s čímž centrála banky nesouhlasila. Ředitel filiálky Bělohříbek odjel v květnu do Prahy a přesvědčil tamější bankovní funkcionáře, aby byl firmě zvýšen úvěr na postup pohledávek z 400 000 na 500 000 K. O pár dní později výkonný výbor Živnobanky povolil společnosti čerpat investiční úvěr v rámci běžného účtu s podkladem akceptů.¹⁰⁶⁰ Na konci roku 1913 měla společnost Geisler & Srna investiční úvěr vyčerpan do plné výše 601 000 K a její závazek v lombardu faktur obnášel 371 735 K. Živnobance tak dlužila téměř 1 milion K.¹⁰⁶¹ V červnu 1914 zvýšila filiálka Živnobanky v Moravské Ostravě firmě fakturový úvěr přechodně o 50 000 K do 550 000 K.¹⁰⁶²

Kapitál získaný přeměnou ve společnost s r. o. a díky úvěrům od Živnobanky využil podnik Geisler & Srna k rozšíření a modernizaci závodu. Vybavil jej novým strojním zařízením, skládajícím se z drtičů kamene, vzduchových kompresorů k pohonu vrtaček stlačeným vzduchem, elektrických výtahů a zařízení k přivádění vody. Podnik si rovněž zřídil vlastní elektrárnu a zakoupil lomy ve Výklekách, kde zahájil těžbu. Vyráběl zde především dlažební kostky. Část investičního úvěru Živnobanky směřovala právě do těchto lomů. Za pomoci peněz banky firma také stavěla dělnické domy v Hrabůvce.¹⁰⁶³ V roce 1921 byla společnost akcionována. Vznikla Akciová společnost drobových lomů Geisler & Srna v Moravské Ostravě.¹⁰⁶⁴

¹⁰⁵⁸ AČNB, f. ŽB/939/411, 442, 451, 467, 479, 498, 503, 507, 107, 111, 125, 145, 149, 159, Výkonný výbor ŽB-úvěry 30. 9., 14. 12. 1911, 12. 1., 15. 2., 9. 3., 27. 4., 18. 5., 25. 5., 17. 6., 25. 6., 6. 8., 26. 9., 8. 10. a 7. 11. 1912. Ve čtyřech případech je výše úvěru, či pohledávky dopočtena dle zásady, že úvěr tvořil 80 % pohledávky.

¹⁰⁵⁹ AČNB, f. ŽB/939/164, Výkonný výbor ŽB-úvěry 18. 11. 1912.

¹⁰⁶⁰ AČNB, f. ŽB/939/235, 242, 245, Výkonný výbor ŽB-úvěry 26. 4., 10. 5. a 15. 5. 1913.

¹⁰⁶¹ AČNB, f. ŽB/3238/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1913, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé.

¹⁰⁶² AČNB, f. ŽB/939/96, Výkonný výbor ŽB-úvěry 16. 6. 1914.

¹⁰⁶³ AČNB, f. ŽB/2681/305, Výkonný výbor ŽB 19. 5. 1911; ŽB/3757/1, Zakladatelská zpráva k žádosti o povolení ke zřízení akciové společnosti pod firmou: Akciová společnost drobových lomů Geisler & Srna b. d.; ŽB/939/111, Výkonný výbor ŽB-úvěry 25. 6. 1912.

¹⁰⁶⁴ ZAO, f. KS Nový Jičín, kart. 34, inv. č. 447, Firemní spisy, sign. CI 104, Geisler & Srna Krajskému soudu v Novém Jičíně 9. 2. 1921 s přílohami; *Akciová společnost drobových lomů Geisler & Srna*, Národní listy 61, 14. 1. 1921, č. 13, s. 6.

7.3. Ústřední prodejna drobových lomů

Transformace firmy Jan Geisler & František Srna v Moravské Ostravě ve společnost s r. o. souvisela s úmyslem Živnobanky kartelizovat kamenné lomy na šedou a modrou drobu na Moravě, které produkovaly dlažební kostky a šterk. Začátkem dubna 1911 vypracoval ředitel moravskoostravské filiálky banky Jindřich Bělohříbek expozé, ve kterém provedení kartelizace doporučil. Informoval centrálu, že vzhledem k investicím do dopravní infrastruktury je tamější kamenický průmysl na vzestupu. Většina majitelů, popřípadě nájemců lomů byli čeští podnikatelé, pouze asi čtyři až pět firem bylo německých. Lomy si navzájem značně konkurovaly. Kdyby se dohodly, došlo by ke zvýšení cen. Bělohříbek odhadoval, že při tehdejšímu stavu výroby by součet cen stoupl zhruba o 180 000 K (u dlažebních kostek 50–60 000 K, u šterku 120 000 K). Zisk Živnobanky by spočíval v úrokovém zisku a ze zisku z komisionářského prodeje výrobků, který by obstarávala. Bělohříbek se domníval, že by zisk banky mohl dosáhnout 100 000 K. Bohužel ani u rozdílu v cenách, ani u zisku banky neuvádí Bělohříbek, za jak dlouhý časový úsek by to bylo. Jednalo se pravděpodobně o rok. Realizováním projektu by Živnobanka ovládla trh ve velké části Moravy a v severní části Dolních Rakous (droba z Moravy se dodávala až do Vídně).¹⁰⁶⁵

Pražskou centrálu Živnobanky Bělohříbkova argumentace přesvědčila. Výkonný výbor banky na svém zasedání 23. prosince 1911 schválil návrh filiálky v Moravské Ostravě, aby zřízena byla ústřední prodejna lomů modré a šedé droby na Moravě. Ústřední prodejna měla fungovat buď jako zvláštní oddělení filiálky, anebo jako samostatná společnost s r. o.¹⁰⁶⁶ Firma Geisler & Srna se měla stát jejím základním kamenem.¹⁰⁶⁷ Moravskoostravské filiálce Živnobanky se podařilo po dlouhých jednáních získat pro tento syndikát výrobce, kteří s ní uzavřeli komisionářskou smlouvu. Dne 27. února 1912 se konala ve Vyškově schůze těchto zájemců s Bělohříbkem a tajemníkem hypotečního oddělení banky Ladislavem Šourkem, na které byly učiněny rozhodující kroky k založení ústřední prodejny. K ní měli později přistoupit ještě další členové, zejména někteří němečtí producenti. Nakonec byla pro ústřední prodejnu zvolena forma společnosti s r. o.¹⁰⁶⁸

Ústřední prodejna drobových lomů, společnost s r. o. (Zentralverkaufsstelle der Grauwacke-Werke, Gesellschaft mit beschränkter Haftung) se sídlem v Moravské Ostravě se

¹⁰⁶⁵ AČNB, f. ŽB/946/2, Exposé o kartelování, resp. o zřízení společné prodejny kamenných lomů na šedou a modrou drobu na Moravě 6. 4. 1911.

¹⁰⁶⁶ AČNB, f. ŽB/946/2, Výkonný výbor ŽB 23. 12. 1911.

¹⁰⁶⁷ AČNB, f. ŽB/2681/305, Výkonný výbor ŽB 19. 5. 1911.

¹⁰⁶⁸ AČNB, f. ŽB/946/2, Informace moravskoslezské filiálky pro centrálu b. d. [1912]; Výkonný výbor ŽB 29. 2. 1912.

konstituovala 15. dubna 1912. Kmenový kapitál byl stanoven na 100 000 K. Bylo z něj splaceno 25 %, takže společnost disponovala kapitálem 25 000 K. Ústřední prodejna měla tři společníky: Živnobanku s kmenovým vkladem 92 000 K (splaceno 23 000 K), Jindřicha Bělohříbka s kmenovým vkladem 4 000 K (splaceno 1 000 K) a Jana Geislera s kmenovým vkladem 4 000 K (splaceno 1 000 K). Do první světové války zde nedošlo ke změně. Představenstvo společnosti tvořili tři jednatele. Byli jimi na dobu neurčitou Bělohříbek a Geisler. Na jeden rok byl ustanoven jednatelem Karl Habenicht, vídeňský velkoobchodník se stavebními potřebami. Byl jmenován kvůli obchodům ve Vídni a v Dolních Rakousích. Jeho firma již zastupovala společnost Geisler & Srna v této oblasti. Habenicht 24. prosince 1912 zemřel. Od té doby měla ústřední prodejna za jednatele jen Bělohříbka a Geislera. Dozorčí rada zřízena nebyla.¹⁰⁶⁹

Za ústřední prodejnu mohli závazně právně jednat buď společně dva jednatele, nebo jeden jednatel a jeden prokurista. V praxi vedl obchody prodejny Geisler, disponující odborným know-how, za součinnosti zástupce Živnobanky Bělohříbka. Geisler tak mohl samostatně podepisovat závěrečné listy a smlouvy, týkající se dodávek výrobků společnosti. Tyto obchody však musel Bělohříbkovi do dvou dnů oznámit. Valná hromada ústřední prodejny, jež byla plně pod kontrolou Živnobanky, mu však mohla toto oprávnění „z důležitých příčin“ kdykoliv odebrat. Role Geislera v ústřední prodejně ukazuje na úzké propojení prodejny a firmy Geisler & Srna, kde byl držitelem nejvíce společenských podílů a jednatelem. Mimoto měla ústřední prodejna odnož ve Vyškově, v jehož okolí se nacházelo nejvíce lomů na drobu. Řízením této pobočky byl pověřen Richard Höfer.¹⁰⁷⁰

Ústřední prodejna drobových lomů byla zapsána do obchodního rejstříku 9. května 1912. Zakladatelé měli zájem na tom, aby zápis společnosti do obchodního rejstříku byl proveden jak v českém, tak německém jazyce a aby i příslušná oznámení o zápisu byla uveřejněna v obou zemských jazycích. To ukazuje na to, že prodejna svým významem měla přesáhnout nacionálně české podnikatelské prostředí. Krajský soud v Novém Jičíně však zápis

¹⁰⁶⁹ ZAO, f. KS M. Ostrava, kart. 203, inv. č. 3234, Firemní spisy, sign. CI 127, Spisy k založení společnosti z r. 1912; Ústřední prodejna drobových lomů C. k. krajskému soudu v Novém Jičíně 23. 1. 1913, 3. 2. 1914 a 3. 2. 1915; AČNB, f. ŽB/946/2, Informace moravskoslezské filiálky pro centrálu ŽB b. d. [1912]; (*Konkurse*), Die Zeit 12, 18. 1. 1913, Nr. 3705 (Abendblatt), s. 4.

¹⁰⁷⁰ ZAO, f. KS M. Ostrava, kart. 203, inv. č. 3234, Firemní spisy, sign. CI 127, Společenská smlouva 15. 4. 1912; AČNB, f. ŽB/946/2, Informace moravskoslezské filiálky pro centrálu ŽB b. d. [1912]; Exposé o kartelování, resp. o zřízení společné prodejny kamenných lomů na šedou a modrou drobu na Moravě 6. 4. 1911.

do obchodního rejstříku v němčině odmítl – na Moravě byl totiž zápis možný jen v jednom ze zemských jazyků.¹⁰⁷¹

Živnobanka podporovala činnost ústřední prodejny i úvěrově. Dne 27. listopadu 1912 jí schválila ve své moravskoostravské filiálce úvěr do výše 500 000 K na běžném účtu. Ten společnost začala okamžitě čerpat – k 31. prosinci, tedy o zhruba měsíc později, dlužila bance 236 800 K. Na konci roku 1913 obnášel závazek prodejny 503 200 K, což bylo více než povolený úvěrový rámec. Jeho výše přestala společnosti stačit. Živnobanka proto v únoru 1914 zvýšila úvěr o 100 000 K na 600 000 K.¹⁰⁷² Mimoto v červnu 1913 poskytla filiálka v Moravské Ostravě prodejně úvěr 20 000 K na eskont rimes a v květnu 1914 přechodně 38 100 K na eskont akceptu silničního výboru ve Zdounkách. Druhý úvěr souvisel s činností firmy Geisler & Srna. Té bylo totiž paralelně zmíněnou filiálkou banky dočasně uvolněno 30 000 K na eskont akceptu totožného subjektu.¹⁰⁷³

Jak Ústřední prodejna drobových lomů fungovala? To ukazuje dochovaná komisionářská smlouva z 21. ledna 1913.¹⁰⁷⁴ Majitel (nájemce) lomů svěřil prodejně veškeré dlažební a opracované kostky, jež v lomu vyrobil, do komisionářského prodeje. Zavázal se k tomu minimálně do konce roku 1921. Zdá se, že proti původnímu očekávání se činnost prodejny nevztahovala na prodej šterku. Ten se pravděpodobně nadále odehrával ve vlastní režii jednotlivých podniků.¹⁰⁷⁵ Při zajišťování komisionářského prodeje kamene měla prodejna k dispozici poradní sbor pěti důvěrníků, jenž zároveň zastupoval zájmy komitentů. Stálými členy tohoto sboru byli Jan Geisler a Richard Höfer. Zbylé tři důvěrníky volili komitenti vždy na dobu jednoho roku.

Pravidelné přejímání vyrobeného zboží ze strany prodejny se konalo jednou měsíčně. Prodejna rozhodovala o přijetí či odmítnutí všech objednávek, které obdržela. Pokud objednávku přijala, přidělovala ji k vyřízení jednotlivým komitentům dle vlastního uvážení. Byla však povinna přihlížet k tomu, aby všichni komitenti mohli postupně dodávat své zásoby, a to jednak v poměru k rozsahu svých závodů, jednak se zřetelem na vzdálenost místa dodání. To ovšem platilo jen tehdy, když některý z odběratelů nepožadoval výrobek určité jakosti nebo

¹⁰⁷¹ ZAO, f. KS M. Ostrava, kart. 203, inv. č. 3234, Firemní spisy, sign. CI 127, Zápis do obchodního rejstříku 9. 5. 1912; Ústřední prodejna drobových lomů C. k. krajskému soudu v Novém Jičíně 31. 5. 1912; Rozhodnutí C. k. krajského soudu v Novém Jičíně 15. 7. 1912.

¹⁰⁷² AČNB, f. ŽB/939/169, 44, Výkonný výbor ŽB-úvěry 27. 11. 1912 a 25. 2. 1914; ŽB/3236/1, ŽB/3238/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1912–1913, Filiálka v Mor. Ostravě, Dopisovatelé.

¹⁰⁷³ AČNB, f. ŽB/939/259, 88, Výkonný výbor ŽB-úvěry 24. 6. 1913 a 27. 5. 1914.

¹⁰⁷⁴ AČNB, f. ŽB/946/2, Příklad komisionářské smlouvy (Filiálce Živnostenské banky v Mor. Ostravě) 21. 1. 1913.

¹⁰⁷⁵ To potvrzuje koncept dopisu p. Richardu Höferovi ve Vyškově b. d. [1912] (AČNB, f. ŽB/946/2) i skutečnost, že Živnobanka i po ustavení prodejny poskytovala firmě Geisler & Srna úvěry na postoupené obchodní pohledávky.

provenience. Za týden po odevzdání zboží byl každý komitent oprávněn po prodejně požadovat zálohy na odevzdané zboží, a to nejvýše do 80 % částky, které byly v předstihu pevně stanoveny dle druhu zboží. Z těchto záloh platili komitenti úroky dle obvyklých bankovních podmínek. Každopádně za měsíc po dodání kamene, eventuálně koncem následujícího měsíce dostali výrobci dohodnutou sumu v plné výši. Minimální prodejní cenu výrobků určovala schůze důvěrníků. Musel však s ní souhlasit zástupce Živnobanky. Prodejní cenu vyinkasovala sama prodejna. Po skončení každého kalendářního roku proběhlo v ústřední prodejně vyúčtování. Z rozdílu mezi vyplacenými obnosy komitentům a prodejními cenami se odečetly náklady prodejny. Pokud zbyl přebytek, tak tvořil čistý zisk prodejny. Živnobance z něj připadlo 30 %, 70 % se rozdělilo mezi komitenty dle jejich podílu na celkovém obratu prodejny.

Z textace komisionářské smlouvy vyplývá, že ústřední prodejna mohla za jistých okolností zasahovat i do výrobního programu jednotlivých podniků: „*K usnadnění Vaší funkce jakožto komisionáře budu se při výrobě zboží, a to co do jeho jakosti, druhu i tvaru, rozměrů i množství řídit Vašimi poukazy, jež mně udíletí budete s ohledem na panující poměry tržní. Tento závazek přejímám ovšem v rámci technické možnosti a vzhledem k materiálu, který ve svých lomech mám k dispozici [...]*“. Podnik musel např. k pokynu prodejny omezit výrobu zboží, po kterém byla menší poptávka, a naopak produkovat více toho zboží, o které byl mezi zákazníky větší zájem. Jeho podnikatelská svoboda tak byla omezena.

Hospodářské výsledky ústřední prodejny zůstaly za očekáváním. Za rok 1912 vykázala čistý zisk v hodnotě 19 113 K.¹⁰⁷⁶ Pro rok 1913 údaj chybí. Činnost prodejny negativně ovlivnila válka. Jejím vypuknutím přestaly prakticky všechny obchody – za léta 1914 a 1915 nakumulovala ztrátu 42 152 K.¹⁰⁷⁷ Ústřední prodejna drobových lomů fungovala až do roku 1934. Valná hromada konaná 26. září 1934 se usnesla o zrušení společnosti.¹⁰⁷⁸

7.4. Cementářský a cihlářský průmysl

Živnobanka se angažovala i v cementářském průmyslu. Zde bylo důležité zejména její obchodní spojení s Podolskou cementárnou v Praze.¹⁰⁷⁹ Podolská cementárna byla druhou

¹⁰⁷⁶ AČNB, f. ŽB/2703/158, Výkonný výbor ŽB 30. 1. 1913.

¹⁰⁷⁷ AČNB, f. ŽB/946/2, Výkonný výbor ŽB 17. 7. 1917.

¹⁰⁷⁸ ZAO, f. KS M. Ostrava, kart. 203, inv. č. 3234, Firemní spisy, sign. CI 127, Ústřední prodejna drobových lomů Krajskému soudu v Mor. Ostravě 26. 9. 1934.

¹⁰⁷⁹ Společnost několikrát změnila název. Nejdříve se jmenovala Česká akciová společnost k zužitkování staviva, poté se přejmenovala na Česká akciová společnost k vyrábění a zužitkování staviva a následně na Podolská cementárna, česká akciová společnost k vyrábění a zužitkování staviva. Od roku 1899 nesla název Podolská cementárna v Praze. Za informace o Podolské cementárně děkuji PhDr. Tomáši Geckovi, Ph.D. Historie Podolské cementárny je nejuplněji zachycena v Miloš GARKISCH a kol., *Příběhy pražských cementáren*, Králův Dvůr – Radotín 2011, s. 19–47.

nejstarší cementárnou v Čechách (zal. 1871) a dlouhou dobu jedinou cementárnou v rukou českého kapitálu. Z hlediska továren na cement se jednalo o menší až průměrně velký podnik. Trh cementu v Předlitavsku byl před první světovou válkou s výjimkou tří hlavních hráčů, jimiž byly cementárny Perlmoos, Králův Dvůr a Čížkovice s 40,7% podílem roku 1911, značně atomizován. Podolská cementárna držela podíl 1,9 % s výrobou 23 740 tun ročně.¹⁰⁸⁰ Management Podolské cementárny byl konzervativní, nesnažil se o expanzi a byl spokojen s tím, že podnik, těžící ze své výborné lokality, dosahoval hospodářských výsledků, které umožňovaly pravidelnou výplatu dividendy. Ta od roku 1904 do války s výjimkou roku 1913 (4 %) neklesla pod 5 %. Největší dividendu pak firma vyplácela za rok 1908, a to 7,5 %.¹⁰⁸¹ Pokud však Podolská cementárna přistoupila k investicím, byla důležitá finanční podpora ze strany Živnobanky.

Živnobanka úvěrovala Podolskou cementárnu od konce 80. let 19. století. Od roku 1894 firma čerpala u banky směnečný úvěr ve výši 150 000 zl. Z hlediska rozvoje cementárny byly důležité úvěry, které jí banka poskytla v roce 1897 a 1901. V prvním případě získala firma úvěr 150 000 zl. na stavbu vlečné dráhy ze závodu do stanice Braník-Hodkovičky, díky níž disponovala od roku 1899 napojením na železniční síť. Jako záruku za úvěr dala bance vlastní akcepty a pojišťovací zástavní listinu. V roce 1901 povolila Živnobanka cementárně akceptační úvěr 150 000 K sloužící k modernizaci podniku a nákupu nových strojů, což mělo přinést snížení režijních nákladů a levnější výrobu cementu. Celkový povolený úvěr činil tehdy 750 000 K, což byla vzhledem k akciovému kapitálu firmy 1 mil. K značná částka. Podolská cementárna byla tedy ve značné míře závislá na úvěru Živnobanky. Tento velkorysý přístup banky byl ovlivněn skutečností, že člen správní rady Podolské cementárny Prokop Sedlák seděl zároveň i ve správní radě a výkonném výboru Živnobanky, kde se za cementárnu přimlouval.¹⁰⁸²

V úvěrování cementárny Živnobanka pokračovala i v následujících letech.¹⁰⁸³ V srpnu 1907 obnášel směnečný závazek firmy 478 000 K, jež postupně umořovala. V letech 1907–1908 Živnobanka provedla zvýšení akciového kapitálu cementárny z 1 na 1,25 mil. K. Nejdříve převzala 1 250 nových akcií v nominální hodnotě 200 K za akcii a roku 1908 je vyložila k subskripci, která skončila 9. března. Akcie se podařilo umístit. Ze získaných prostředků

¹⁰⁸⁰ T. GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný?*, s. 180–181.

¹⁰⁸¹ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 328–329.

¹⁰⁸² AČNB, f. ŽB/2816/546, 903, 914, Výkonný výbor ŽB 26. 4. 1889, 28. 2. a 30. 3. 1893; ŽB/1785/9, 162, 183, Výkonný výbor ŽB 30. 1. 1894, 23. 4. a 26. 10. 1897; ŽB/2639/85, Výkonný výbor ŽB 17. 6. 1901; ŽB/2690/114, 125, 166, 173, 211, Správní rada ŽB 16. 3. 1893, 17. 2. 1894, 29. 4., 9. 11. 1897 a 20. 6. 1901; ŽB/3961/8, Podolská cementárna 15. 10. 1901; *Podolská cementárna v Praze*, *Pražský Merkur* 6, 3. 4. 1900, č. 8, s. 5.

¹⁰⁸³ AČNB, f. ŽB/2639/190, 271, 278, Výkonný výbor ŽB 22. 4. 1902, 20. 1. a 13. 2. 1903.

použila cementárna 150 000 K na splátku pohledávky Živnobanky a 100 000 K na investice.¹⁰⁸⁴ Další peníze si firma vypůjčila až těsně před první světovou válkou, a to pravděpodobně v souvislosti s probíhající modernizací závodu. V březnu 1913 Živnobanka schválila firmě akceptační úvěr ve výši 200 000 K, který do března následujícího roku postupně navýšila na 380 000 K.¹⁰⁸⁵ Vedle finanční výpomoci zajišťovala Živnobanka pro Podolskou cementárnu i jiné služby – např. fungovala jako výplatní místo jejích dividend.¹⁰⁸⁶

V prvních měsících roku 1909 Živnobanka podporovala snahu založit další nacionálně českou akciovou cementárnu. Zakladatelé, mezi nimiž byl např. architekt a stavitel Matěj Blecha, se snažili využít konjunktury v cementářském průmyslu a zřídit v Loděnici u Berouna podnik s názvem: Cementárna a vápenice, akciová společnost v Loděnicích u Berouna. Akciový kapitál byl proponován ve výši 2 mil. K a měl se skládat z 5 000 akcií po 400 K. Subskripce probíhala u Živnobanky v Praze a u některých jejích filiálek. Ačkoliv v dubnu 1909 měl být upsán téměř veškerý akciový kapitál, ke konstituování společnosti nedošlo.¹⁰⁸⁷

Co za tím stálo? Konkrétní důvody neznáme. Pravděpodobně to ale souviselo se zhoršením situace na trhu cementu. Rokem 1909 skončila vypjatá konjunktura v předlitavském cementářském průmyslu, díky které v předchozích letech stávající továrny rozšiřovaly produkci a na trh vstupovali noví hráči. Zároveň se v tomto roce rozpadl předlitavský cementářský syndikát, cementárny mezi sebou začaly ostře soupeřit a jejich rentabilita se výrazně propadla.¹⁰⁸⁸ Zatímco začátkem roku 1909 se mohlo zřízení cementárny v Loděnici, kde byla bohatá naleziště vápence, zdát jako perspektivní investice, v průběhu roku tomu tak patrně přestalo být.

V květnu 1913 povolil výkonný výbor Živnobanky brněnské filiálce, aby fungovala jako upisovací místo akcií zakládané Židenické továrny na portlandský cement, akciové společnosti v Brně. Akciový kapitál společnosti byl stanoven na 2,5 mil. K (12 500 akcií po 200 K). I v tomto případě se jednalo o projekt nacionálně českých podnikatelských kruhů. Jedním z koncesionářů společnosti byl Arnošt Gottwald, člen představenstva brněnské filiálky Živnobanky. Továrna na portlandský cement měla být vybudována z již existujících vápencových lomů a vápenek na Stránské skále v Židenicích. Plánovala se výroba alespoň

¹⁰⁸⁴ AČNB, f. ŽB/3647/111, 114, Výkonný výbor ŽB 25. 7. a 5. 8. 1907; ŽB/2690/298, Správní rada ŽB 25. 7. 1907; ŽB/3148/1, 3150/1, Bilance ŽB za l. 1907–1908, Cenné papíry; Finanční listy 5, 8. 3. 1908, č. 10, s. 8.

¹⁰⁸⁵ AČNB, f. ŽB/939/218, 221, Výkonný výbor ŽB-úvěry 14. 3. a 20. 3. 1913; ŽB/2703/351, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1914; ŽB/3370/3, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 4. 1914; Finanční listy 11, 19. 4. 1914, č. 16, s. 3.

¹⁰⁸⁶ Finanční listy 11, 19. 4. 1914, č. 16, s. 3.

¹⁰⁸⁷ Finanční listy 6, 28. 2. 1909, č. 9, s. 9 a Inzertní příloha; 11. 4. 1909, č. 15, s. 9.

¹⁰⁸⁸ T. GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný?*, s. 267–269.

5 000 vagonů cementu ročně.¹⁰⁸⁹ I tato cementárna však nevznikla. O důvodech by bylo možné jen spekulovat. Každopádně hospodářská deprese, které tehdy postihla monarchii v souvislosti s balkánskými válkami, zakladatelské činnosti nepřála.

Živnobanka se rovněž podílela na kartelizaci cihlářského průmyslu. Zakládala ústřední prodejny cihlářských výrobků pro určitý rajón. Jednalo se o příklad regionálních syndikátů. Prodejny fungovaly na principu komisionářských smluv, které banka uzavírala s jednotlivými majiteli závodů. Každý podnik měl stanoven určitý podíl na celkovém kontingentu prodejny, dle něhož mu byly bankou přidělovány zakázky k vyřízení. Prodej zboží probíhal prostřednictvím banky, přičemž předem byly důvěrníky zúčastněných firem určeny minimální ceny, za kterých se tak mohlo dít. Banka si z prodeje účtovala provizi, která se pohybovala cca v rozmezí 1–2 %. Proklamovaným cílem prodejen bylo zabránit neregulované a nekalé soutěži mezi výrobci, lépe přizpůsobit produkci výkyvům poptávky na trhu stavebních hmot a zajistit stabilitu prodejních cen (během konjunktury zbrzdit růst cen, během krize předejít cenovému dumpingu). Důležitým prvkem spolupráce bylo úvěrování cihlářských závodů ze strany Živnobanky.

Ústřední prodejny byly zřizovány při filiálkách banky z popudu pražské centrály. První prodejna vznikla v Č. Budějovicích roku 1906 s ročním kontingentem cca 15 milionů cihel. O čtyři roky později byla založena prodejna v Pardubicích, na níž participovalo 22 závodů s výrobou asi 50 mil. kusů cihlářských výrobků. V roce 1911 byla ustavena prodejna v Plzni, k níž přistoupilo 24 firem s ročním kontingentem 29,65 mil. cihel, a prodejna v Hradci Králové. Královehradecká prodejna byla založena ve spolupráci se Záložním úvěrním ústavem v Hradci Králové, jenž byl významným hráčem ve východočeském regionu. Následující rok vznikly prodejny při filiálkách v Mělníku a Klatovech. Prodejny existovaly pravděpodobně i v dalších místech – protokoly Živnobanky např. mluví o prodejně v Písku. Za rok 1912 odbyly prodejny banky více než 140 mil. cihel. Sice chybí konkrétní čísla, ale z protokolů Živnobanky vyplývá, že prosperovaly dobře. Ostatně pokud by tomu tak nebylo, tak by banka těžko zakládala stále nové prodejny. Teprve těsně před první světovou válkou v důsledku poklesu stavebního ruchu se některým přestalo dařit a banka uvažovala o jejich zrušení.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁹ AČNB, f. ŽB/2703/216, Výkonný výbor ŽB 27. 5. 1913; „Židenická továrna na portlandský cement, akciová společnost v Brně“, Národní listy 53, 26. 7. 1913, č. 203, s. 5.

¹⁰⁹⁰ SOA Praha, fond Obchodní a živnostenská komora Praha, kart. 542, Zpráva ŽB o prodej. organizací průmyslu cihlářského 15. 6. 1912; AČNB, f. ŽB/946/2, Protokol 16. 6. 1911; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 16. 1. 1906; ŽB/2681/282, 286, 329, 349, 351, 449, Výkonný výbor ŽB 4. 4., 13. 4., 13. 7., 31. 8., 5. 9. 1911 a 8. 3. 1912; ŽB/2703/53, 207, 285, 385, Výkonný výbor ŽB 20. 6. 1912, 6. 5., 29. 10. 1913 a 27. 5. 1914; ŽB/3370/5, 6, Zpráva pro správní radu ŽB 23. 6. a 23. 7. 1914; Finanční listy 7, 20. 11. 1910, č. 47, s. 5; Finanční listy 9, 14. 1. 1912, č. 3, s. 2; 11. 2. 1912, č. 7, s. 2; 28. 4. 1912, č. 18, s. 4

Ústřední prodejny cihlářských výrobků sloužily Živnobance jako vzor při zřizování ústředních prodejen cementu. V druhé polovině roku 1913 a na počátku roku 1914 Živnobanka založila tři takovéto prodejny – při filiálkách v Mělníku, Táboře a Plzni. I v regionální kartelizaci trhu cementu se tedy Živnobanka angažovala – i když v menší míře než v cihlářství.¹⁰⁹¹

Díky založení ústřední prodejny cihlářských výrobků pro Plzeň a okolí plzeňská filiálka Živnobanky navázala kontakty s tamějšími cihelnami. Roku 1912 se zúčastnila na přeměně cihlářského závodu rodiny Klotzových na společnost s r. o. s názvem Cihelny Emanuel Klotz a spol., společnost s ručením omezeným se sídlem v Plzni, jež se konstituovala 3. srpna. Ačkoliv se banka zpočátku na společnosti nechtěla kapitálově podílet, nakonec upsala z kmenového kapitálu 500 000 K podíl 50 000 K. Jedním ze tří jednatelů společnosti se stal Emil Ackerl, ředitel plzeňské filiálky banky. Měl z nich přitom nejsilnější pravomoci, bez jeho souhlasu nemohla společnost činit závazná právní ujednání. Za prvních pět měsíců fungování, tedy za období do konce roku 1912 vykazala společnost čistý zisk 13 368 K a vyplácela 5% dividendu. To patrně motivovalo Živnobanku k tomu, aby v druhé polovině roku 1913 převzala další podíly ve výši 189 000 K. Na Klotzových cihelnách tedy participovala vkladem 239 000 K, držela tím pádem téměř polovinu kmenového kapitálu.¹⁰⁹²

7.5. Ústřední prodejna krycí lepenky

Na začátku roku 1911 Živnobanka spolupůsobila při ustavení Výrobního a prodejního družstva českých výrobců krycí lepenky se sídlem v Praze.¹⁰⁹³ Do ředitelství družstva byl zvolen jako zástupce Živnobanky Josef Biskup, člen revidujícího výboru a od roku 1912 člen správní rady banky. Biskup byl zároveň společníkem firmy Biskup, Kvis & Kotrba, vyrábějící cementové zboží, vápno a krycí lepenku. Zřízení družstva bylo projevem kartelizace nacionálně českých firem na krycí lepenku.¹⁰⁹⁴ Na podzim 1911 se družstvo usneslo o zřízení revizní kanceláře, jež by kontrolovala minimální ceny a platební podmínky, jím stanovené. Dále by revizní kancelář pro zúčastněné firmy obstarávala komisionářský nákup surovin. Družstvo vyzvalo Živnobanku,

¹⁰⁹¹ AČNB, f. ŽB/2703/253, 259, 301, 319, 332, Výkonný výbor ŽB 19. 8., 2. 9., 4. 12. 1913, 15. 1. a 13. 2. 1914.

¹⁰⁹² AČNB, f. ŽB/2703/37, 47, 52, 55, 58, 258, Výkonný výbor ŽB 21. 5., 8. 6., 18. 6., 25. 6., 4. 7. 1912 a 28. 8. 1913; ŽB/3231/1, ŽB/3450/1, ŽB/3457/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1912–1914, Fil. v Plzni, Cenné papíry; *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*, Jg. 11, 1912, Wien 1912, s. 925; Finanční listy 10, 9. 3. 1913, č. 10, s. 3.

¹⁰⁹³ Mezi jejich hlavní produkty patřily: krycí lepenka, izolační desky, asfaltové a dehtové výrobky. *Jubilejní výstava obvodu obchodní a živnost. komory v Praze r. 1908*, s. 386–388.

¹⁰⁹⁴ AČNB, f. ŽB/2681/237, 246, 248, Výkonný výbor ŽB 9. 1., 26. 1. a 31. 1. 1911; *Výrobní a prodejní družstvo českých výrobců krycí lepenky*, Národní listy 51, 22. 4. 1911, č. 111, večerní vydání, s. 3; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2790, sign. Dr XII–355, Ustavující schůze 29. 1. 1911; Stanovy společenstva 31. 3. 1911.

aby převzala vedení revizní kanceláře. Banka měla zájem, ale vše nasvědčuje tomu, že se založení revizní kanceláře nerealizovalo. V protokolech Živnobanky o věci už není ani zmínka, a navíc na valné hromadě družstva 13. dubna 1912 bylo konstatováno, že za první rok existence družstvo nedosáhlo téměř žádných výsledků.¹⁰⁹⁵

V listopadu 1912 Živnobanka vyjednávala s výrobcí krycí lepenky a pražskou filiálkou Credit-Anstaltu o zřízení ústřední prodejny krycí lepenky. Živnobanka měla vést nacionálně českou skupinu, CA skupinu německou. Nakonec byla zřízena ústřední prodejna jen pro české firmy. Vedení prodejny bylo svěřeno Živnobance za provizi 2 % z prodeje většiny výrobků a 1 % z asfaltu. Na faktury poskytovala Živnobanka zálohy. Ústřední prodejna zahájila činnost 1. ledna 1913, ale již v druhé polovině roku 1913 se Živnobanka v důsledku neustálého porušování kartelových smluv rozhodla od dohody odstoupit a prodejnu zrušit.¹⁰⁹⁶ Již dříve, na konci dubna 1913, se Výrobní a prodejní družstvo českých výrobců krycí lepenky usneslo rozejít se a vstoupilo do likvidace. V říjnu 1913 bylo vymazáno z obchodního rejstříku.¹⁰⁹⁷

7.6. Shrnutí

Nejdůležitějším bodem angažmá Živnobanky v průmyslu stavebních hmot bylo její působení v Západočeských továrnách kaolinových a šamotových. Jednalo se o jeden z nejdůležitějších podniků keramického průmyslu ve střední Evropě. Pod patronací Živnobanky, a i díky její finanční výpomoci zažila Kaolinka od vzniku akciové společnosti roku 1899 do první světové války velký rozmach, získala nové provozy, modernizovala zařízení továrny a zavedla nová výrobní odvětví. To dokumentuje nárůst hodnoty fixního kapitálu společnosti mezi lety 1899–1913: z 2 621 263 K na 4 688 531 K. To, že se řadila mezi koncernové podniky Živnobanky, byl z hlediska průmyslové politiky banky velký úspěch.

Tento úspěch měl však své limity. Živnobance se i přes úsilí nepodařilo získat vliv v monopolních uskupeních keramického průmyslu, na nichž byla Kaolinka zúčastněna. Jednalo se zejména o syndikát hliněného a kameninového zboží, kde bylo vedení pražské prodejny svěřeno filiálce Credit-Anstaltu. Roli v tom sehrálo špatné řízení průmyslové politiky Živnobanky i skutečnost, že její tehdejší pozice v keramickém průmyslu nebyla silná. Tento nezdar byl ovlivněn i skutečností, že Kaolinka nepatřila mezi nacionálně české podniky.

¹⁰⁹⁵ AČNB, f. ŽB/2681/348, 363, Výkonný výbor ŽB 29. 8. a 30. 9. 1911; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2790, sign. Dr XII–355, Valná hromada 13. 4. 1912.

¹⁰⁹⁶ AČNB, f. ŽB/2703/117, 122, 126, 140, 149, 246, Výkonný výbor ŽB 13. 11., 19. 11., 26. 11., 23. 12. 1912, 11. 1. a 31. 7. 1913.

¹⁰⁹⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2790, sign. Dr XII–355, Valná hromada 28. 4. 1913; Výmaz z obchodního rejstříku 21. 10. 1913.

Jednalo se o podnik kapitálově multinacionální, na němž byl zúčastněn vedle českého kapitálu i německý kapitál z českých zemí prostřednictvím rodiny bývalého majitele Johanna Fitze, tak kapitál říšskoněmecký. Západočeské továrny kaolinové a šamotové tak zaujímaly speciální pozici v jejím průmyslovém koncernu, jemuž dominovaly nacionálně české firmy. Právě Fitzova skupina, a zejména její člen Ferdinand Kallab si ponechali značný vliv na řízení firmy. Byl to právě Kallab, kdo se podílel na jednáních o přistoupení Kaolinky do monopolních organizací. Patrně přitom nehleděl příliš na zájmy Živnobanky, ale především firmy, kterou zastupoval. Pokud by v Kaolince převažoval český kapitál a společnost měla ryze české vedení, pozice Živnobanky při uzavírání syndikátu by byla pravděpodobně silnější.

To, že Kaolinka byla společnost kapitálově multinacionální, kladlo na Živnobanku jiné nároky. Zatímco v případě koncernových nacionálních českých akciových společností stačilo bance obvykle držet jen malý balík akcií a jinak se opírat o akcie své klientely, které byly u ní uloženy v depotu, v případě Kaolinky to neplatilo. Zde musela mít na nostru značný počet akcií, aby si zachovala vliv. V roce 1913 měla v akciích Kaolinky investováno přes 2 mil. K, což bylo neobvykle mnoho. Když se na konci prvního decennia 20. století Živnobanka v duchu své strategie zbavila velkého množství akcií, ihned to citelně pocítila ve ztrátě mocenských pozic ve firmě. Aby je obnovila, musela si akcie znovu opatřit. S tím se však již nespokojila a snažila se Kaolinku ovládnout. To se jí za první světové války podařilo – od té doby byly správní rada i výkonný výbor společnosti většinou české.

Méně významnou roli hrála Živnobanka v jiných odvětvích průmyslu stavebních hmot. V cementářském průmyslu udržovala obchodní styky s nacionálně českou Podolskou cementárnou, která ale patřila ke středně až méně významným firmám v oboru. Dále podpořila dva pokusy o založení nových nacionálně českých cementáren, ale ty se nakonec nezdařily. Zajímavým, ale z hlediska celkového předlitavského trhu stavebních hmot marginálním počinem byla účast banky na společnosti s r. o. Geisler & Srna.

Živnobanka se rovněž uplatnila v kartelizaci průmyslu stavebních hmot. V cihlářském a cementářském průmyslu se podílela na zakládání regionálních monopolních organizací ve formě ústředních prodejen. Tím se ovšem nevymykala z činnosti ostatních nacionálně českých bank – např. Česká průmyslová banka provozovala od roku 1909 cihlářskou prodejnu pro Prahu.¹⁰⁹⁸ Dále Živnobanka kartelizovala na Moravě trh s dlažebními a opracovanými kostkami vyráběnými z droby a po krátký čas vedla ústřední prodejnu českých výrobců krycí lepenky.

¹⁰⁹⁸ T. GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný?*, s. 247–249.

8. Uhelný průmysl

Bez těžby uhlí by nebyl možný rozkvět moderního průmyslu v 19. století. Uhlí se stalo základním palivem a surovinou pro železářství, chemický průmysl, potravinářskou výrobu nebo sklářství. Bylo zdrojem energie pro pohon strojů v továrnách. Parní lokomotivy vytápěné uhlím usnadnily distribuci zboží. Uhlí poskytovalo světlo a teplo. Oblasti velkých uhelných pánví se staly středisky industrializace. Dařilo se zde především těžkému průmyslu. Přestože se koncem 19. století stály více prosazovaly nové zdroje energie (elektřina), uhlí si zachovalo svou nepostradatelnost. Ostatně uhlí bylo vedle vody hlavní surovinou při výrobě elektřiny.¹⁰⁹⁹ České země byly centrem uhelné těžby. V rámci Předlitavska na ně připadalo na přelomu 19. a 20. století cca 90 % těžby kamenného (černého) a 80 % těžby hnědého uhlí. Nejvýznamnějším kamenouhelným revírem bylo Ostravsko-Karvinsko, následované Kladenskem-Rakovnickem a Plzeňskem. Těžba hnědého uhlí byla koncentrována v severozápadních Čechách na Teplicku, Mostecku, Chomutovsku, Loketsku a Falknovsku (Sokolovsku).¹¹⁰⁰ Uhelný průmysl v českých zemích byl až do vzniku Československa převážně v německých rukou.¹¹⁰¹ Jedním z reprezentantů českého kapitálu, kterému se v tomto strategickém odvětví podařilo před rokem 1918 uplatnit, byla Živnobanka.

8.1. Doly v Lomu

V únoru 1872 Živnobanka zakoupila hnědouhelné doly v Lomu¹¹⁰² za částku 360 000 zl. Sumu 90 000 zl. složila ihned v hotovosti. Zbytek kupní ceny, rozdělený na tři části po 90 000 zl., byl uhrazen prostřednictvím směnek, splatných za 6, 12 a 18 měsíců. Stavební firma Schön & Wessely v Chomutově, jejíž majitelé Franz Schön a Karl Wessely Živnobance koupí dolů navrhli, byla přijata za společníka podniku s podílem 90 000 zl. Banka si vyhradila právo o dolech rozhodovat. V dubnu téhož roku přikoupila Živnobanka u Lomu další uhelná ložiska za obnos 60 000 zl. Správcem dolů byl jmenován horní ředitel Schmidt z Bíliny. Zdá se, že Živnobanka při koupi zmíněného horního majetku sledovala především spekulativně-výdělečné cíle, typické pro gründerké období před burzovním krachem roku 1873, nikoliv ambici dlouhodobě se uchytit v uhelném průmyslu. Správní rada banky totiž již na schůzi 4. března

¹⁰⁹⁹ Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do r. 1880*, Praha 1960, s. 5–6.

¹¹⁰⁰ Tamtéž, s. 15–22; Z. JINDRA – I. JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí*, s. 289–291.

¹¹⁰¹ Jiří MATĚJČEK, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích po průmyslové revoluci (do roku 1914)*, Praha 1984, s. 106–112.

¹¹⁰² Lom (něm. Bruch), obec nacházející se dva kilometry východně od dnešního Litvínova (tehdy Horní a Dolní Litvínov).

1872 přijala usnesení, že doly v Lomu se mají prodat, pokud by se dal docílit zisk asi 500 000 tolarů.¹¹⁰³

Od ledna 1872 Živnobanka rovněž vyjednávala s metropolitní kapitulou v Záhřebu o pronájmu jejích uhelných dolů u Varaždinske Toplice. Přestože byla již připravena smlouva, k jejímu podpisu nedošlo. Kapitula totiž v prosinci 1872 informovala Živnobanku, že doly pronajala vídeňským bankéřům.¹¹⁰⁴ Mimoto obdržela Živnobanka v letech 1872–1873 další nabídky na zakoupení uhelných dolů, jako např. v lednu od Angličana J. R. Eatona na doly u Falknova (dnešní Sokolov). Všechny ale odmítla.¹¹⁰⁵

V září 1874 začala Živnobanka vyjednávat se Schönem a Wesselym o převzetí jejich podílu na dolech v Lomu. Oba podnikatelé chtěli nejdříve vyplatit svůj vklad plus úrok 6 %, později zvýšili požadavek zúročení na 10 %. O celé věci rokovala důvěrně správní rada banky dne 26. listopadu 1874. Souhlasila s tím, aby se podíl firmy Schön & Wessely koupil. Na kladené podmínky však nehodlala přistoupit. Schönemu a Wesselymu nechtěla poskytnout nejen úroky, ale ani celou částku, kterou do podniku vložili. Většina správní rady se usnesla, aby se jim nabídlo maximálně 60 %. Schön a Wessely to neakceptovali. Správní rada Živnobanky se proto rozhodla zvýšit podání až do 70 %. Minorita členů správní rady s tím však nesouhlasila. Požadovala nadále, aby se jim zaplatilo maximálně 60 %. Byla toho názoru, že banka by si měla ponechat co nejvíce volných finančních prostředků, aby nebyla ohrožena její likvidita. Nakonec v prosinci 1874 Schön a Wessely přenechali Živnobance svůj podíl na dolech v Lomu za 65 % jejich vkladu 90 000 zl., tzn. za 58 500 zl. I to vypovídá o hospodářské realitě po roku 1873. Schön a Wessely zřejmě potřebovali disponibilní kapitál, takže se spokojili se ztrátou. Navíc Živnobance zdarma darovali svá kutiště u Bíliny. Těch se však banka již roku 1875 vzdala. Bohužel nevíme ve prospěch koho a proč.¹¹⁰⁶

V roce 1872 zahájila Živnobanka průzkumné vrty na dolech v Lomu, které měly určit mocnost uhelného ložiska. Na třech různých místech bylo zjištěno, že ložisko je přes 30 metrů silné. Kvalita uhlí byla velmi dobrá. Banka vrty ukončila roku 1876 kvůli úspoře nákladů.¹¹⁰⁷ K exploataci uhelného majetku chyběly Živnobance finanční prostředky.¹¹⁰⁸ Její vedení

¹¹⁰³ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 14–15; AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 1. 2., 14. 2., 22. 2., 4. 3., 15. 4. a 30. 4. 1872.

¹¹⁰⁴ AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 23. 1., 14. 2., 15. 4., 23. 5., 18. 7., 13. 9. a 27. 12. 1872; ŽB/3378/20, Správní rada ŽB 31. 5. 1873.

¹¹⁰⁵ AČNB, f. ŽB/3378/4, Správní rada ŽB 23. 1. a 19. 2. 1872; ŽB/3378/8, 9, Správní rada ŽB 20. 2. a 13. 3. 1873; ŽB/3378/24, Výkonný výbor ŽB 19. 6. 1873.

¹¹⁰⁶ AČNB, f. ŽB/3018/1, Výkonný výbor ŽB 11. 9., 30. 9., 13. 11., 4. 12., 7. 12. a 11. 12. 1874; ŽB/3378/86, 87, 99, Správní rada ŽB 26. 11., 28. 11. 1874 a 12. 6. 1875; ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 23. 6. 1875.

¹¹⁰⁷ AČNB, f. ŽB/3378/4, 116, Správní rada ŽB 10. 10. 1872 a 3. 5. 1876; ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 10. 3. 1876; ŽB/917/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1875 a 1876.

¹¹⁰⁸ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 24.

uvažovalo, jak s doly naložit. V roce 1875 se pokusilo založit Českou akciovou společností pro těžení uhlí v Praze, na kterou by doly převedlo. Vláda však zřízení akciové společnosti nepovolila.¹¹⁰⁹ Živnobanka se posléze doly snažila prodat. V roce 1878 nevyšel pokus vyměnit je za domy ve Vídni. V následujícím roce se chvíli zdálo, že by se mohl objevit zájemce o koupi ve Francii, ale nakonec z toho nic nebylo.¹¹¹⁰

V roce 1880 Živnobanka oživila plány na založení České akciové společnosti pro těžení uhlí v Praze. Společnost měla převzít uhelné doly v Lomu, těžít z nich uhlí a starat se o jeho odbyt. Akciový kapitál měl obnášet 5 milionů zl. a měl se skládat z 25 000 akcií po 200 zl. Prozatím by bylo vydáno 8 500 akcií v nominální ceně 1,7 mil. zl. Částka 800 000 zl. byla určena k zakoupení dolů v Lomu. Obnos 900 000 zl. by sloužil jako provozní kapitál k těžbě uhlí a k pořízení potřebného strojírenského zařízení.¹¹¹¹

V červnu 1880 zažádala Živnobanka o koncesi. Po dlouhém rozhodovacím procesu udělilo ministerstvo vnitra výnosem z 22. května 1881 bance povolení ke zřízení České akciové společnosti pro těžení uhlí v Praze. Vyměřilo jí však na to maximální lhůtu čtyři měsíce, tedy do 22. září 1881. Živnobanka se snažila získat silného finančního partnera, který by jí umožnil společnost konstituovat. Jednala zejména s nově zřízenou vídeňskou bankou Österreichische Länderbank, avšak bezvýsledně. Před uplynutím termínu požádala Živnobanka o prodloužení koncese. Bylo jí povoleno prodloužení o dalších šest měsíců, a i poté byla k žádosti banky koncese prodlužována. Nakonec ministerstvu vnitra došla trpělivost, výnosem z 6. října 1883 dala Živnobance termín k ustavení společnosti do konce roku 1883 a informovala ji o tom, že další odklad již nepovolí. Přesto 21. prosince 1883 podala Živnobanka žádost o prodloužení povolení do konce roku 1884. Ministerstvo ji zamítlo. Úmysl založit akciovou společnost, která by převzala doly v Lomu, tak definitivně ztroskotal. Bance se nepodařilo nalézt spoluinvestora a sama na to neměla dostatek finančních prostředků.¹¹¹²

Živnobanka se rovněž od roku 1881 kontinuálně snažila pro doly v Lomu najít kupce. Využívala k tomu služeb prostředníků, a to i ze zahraničí.¹¹¹³ Po dlouholetých marných

¹¹⁰⁹ AČNB, f. ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 5. 4., 19. 4. a 10. 9. 1875; ŽB/3378/96, 97, 99, Správní rada ŽB 17. 4., 12. 5. a 12. 6. 1875.

¹¹¹⁰ AČNB, f. ŽB/3018/2, Výkonný výbor ŽB 1. 12. 1875; ŽB/3378/107, Správní rada ŽB 15. 12. 1876; ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 27. 7. 1877, 26. 4. a 20. 5. 1878; ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 7. 2., 26. 9. a 20. 10. 1879.

¹¹¹¹ AČNB, f. ŽB/3573/13, Stanovy České akciové společnosti pro těžení uhlí v Praze 1880.

¹¹¹² AČNB, f. ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 7. 6., 29. 11. 1880 a 26. 3. 1881; ŽB/3378/175, 186, Správní rada ŽB 14. 6. 1880 a 2. 4. 1881; ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 3. 6., 7. 6., 10. 6., 18. 7., 26. 8., 13. 9., 29. 9., 5. 10. 1881 a 3. 3. 1882; ŽB/2816/64, 76, Výkonný výbor ŽB 6. 11. a 18. 12. 1883; ŽB/3573/13, Korespondence ohledně koncese k založení České akciové společnosti pro těžení uhlí v Praze.

¹¹¹³ AČNB, f. ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 19. 8., 26. 8., 23. 9., 29. 9., 26. 10. 1881 a 30. 1. 1883; ŽB/2816/51, 83, 176, 274, 276, 284, 318, 336, 337, 357, 376, 385, 439, 440, 478, Výkonný výbor ŽB 18. 9. 1883, 18. 1., 21. 11. 1884, 3. 11., 10. 11., 9. 12. 1885, 27. 4., 16. 7., 20. 7., 19. 10. 1886, 27. 1., 1. 3., 7. 12., 13. 12. 1887 a 5. 6. 1888; ŽB/2690/47, Správní rada ŽB 9. 12. 1887.

pokusech nakonec roku 1888 uspěla. Doly prodala za 335 000 zl. Janu Pecharovi, zastupujícímu konsorcium rakousko-německo-italských bankéřů a průmyslníků. Sumu 100 000 zl. složili hotově při podpisu smlouvy 16. listopadu 1888. Zbýlých 235 000 zl. měli uhradit ve čtyřech ročních lhůtách po 58 750 zl. s 5% úroky. Nakonec však celý tento obnos včetně úroků vyrovnali již v únoru 1889. Prodejní cena nekryla ani původní kupní cenu, k níž se navíc během let přidaly značné výlohy. V době prodeje vykazoval účet dolů 627 171 zl. Živnobanka utrpěla ztrátu 292 171 zl. K jejímu vyrovnání byl použit zisk za rok 1888 a zhruba polovina rezervního fondu.¹¹¹⁴ Pro Živnobanku bylo ale rozhodující, že se zbavila nevýnosného aktiva, jež po drahounou dobu blokovalo významnou část kapitálu, který nemohl být využit v bankovních obchodech. Proto, i když ještě na konci roku 1887 Živnobanka chtěla prodat doly za 495 000 zl. po odečtení provize prostředníkům, nakonec se spokojila s mnohem nižší částkou.¹¹¹⁵

Nákup uhelných dolů v Lomu spadal do optimistického a spekulativního období před rokem 1873. Jednalo se o obchod, který přesahoval podnikatelské síly Živnobanky. Bance nakonec nezbylo nic jiného než doly se ztrátou prodat. Ironií osudu se jednalo o velmi cenný objekt, který se později stal základem jednoho z nejvýnosnějších hnědouhelných podniků v severních Čechách.¹¹¹⁶

8.2. Vlad. Vondráček a spol.

Do uhelného průmyslu začala Živnobanka znovu investovat v 90. letech 19. století. V roce 1894 Živnobanka navázala úzkou obchodní spolupráci s firmou Vlad. Vondráček a spol. v Moravské Ostravě, která vlastnila uhelné doly na Ostravsku a v severních Čechách.¹¹¹⁷ V báňském průmyslu, jemuž dominovali Němci, se jednalo o výjimku – byla to česká firma. Jejimi podílíky byli Vladimír Vondráček s 52 % a jeho čtyři sestry po 12 %. Zatímco jejich roku 1887 zemřelý otec Ignát podnikal společně s bratry Gutmanny, oni se roku 1889 rozhodli jít vlastní cestou.¹¹¹⁸ V únoru 1894 se společnost obrátila na Živnobanku s žádostí o povolení úvěru 500 000 zl. Banka souhlasila. Vondráček a jeho sestry patřili k nejbohatším českým rodinám, navíc firma poskytla dostatečnou záruku. Úvěr se hypotečně zajistil na dolech a statcích v celkové ceně 3,3 mil. zl., na kterých nevázly zatím žádné dluhy. Čerpal se akcepty

¹¹¹⁴ AČNB, f. ŽB/2816/507, 509, 534, Výkonný výbor ŽB 26. 10., 6. 11. 1888 a 27. 2. 1889; ŽB/2690/60, Správní rada ŽB 29. 10. 1888; ŽB/3573/16, Kupní smlouva 16. 11. 1888; ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1888.

¹¹¹⁵ AČNB, f. ŽB/2816/440, Výkonný výbor ŽB 13. 12. 1887.

¹¹¹⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 35.

¹¹¹⁷ Srov. též C. NEČAS, *První obchody a zřízení filiálky Živnostenské banky v Moravské Ostravě*, s. 242–243.

¹¹¹⁸ Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, I. svazek, Ostrava 2003, s. 486–488; Blažena PRZYBYLOVÁ, *Působení důlního podnikatele Ignáce Vondráčka na Ostravsku*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 17, Ostrava 1995, s. 289–300.

firmy. V závazku zde stáli všichni společníci – Vondráček se sestrami. Úroková míra činila 1,5 % nad sazbu Rakousko-uherské banky, nejméně však 5,5 %. Důležitou součástí transakce byla skutečnost, že firma Vlad. Vondráček a spol. svěřila brněnské filiálce Živnobanky do komisionářského prodeje 40 % produkce černého uhlí a koksu z ostravských dolů za odměnu 2 krejčary z každého metrického centu, jež filiálka prodala. V listopadu téhož roku byl úvěr bankou zvýšen na 750 000 zl. Podmínky zajištění a čerpání zůstaly stejné. Úvěr sloužil k rozšíření podniku.¹¹¹⁹

V září 1895 firma Vlad. Vondráček a spol. požádala o zvýšení dosavadního hypotečního úvěru 750 000 zl. o dalších 500 000 zl. Půjčené peníze chtěla využít ke značnému rozšíření svých závodů a zvýšení výroby, od čehož si slibovala nárůst zisku. Modernizace měla především umožnit větší produkci koksu. Živnobanka i v tomto případě úvěr povolila. Úvěr byl knihovně zajištěn na totožných realitách jako předchozí úvěr. Vedle toho dostala banka do zástavy několik důlních měr. Rozšířený úvěr se i nadále poskytoval proti akceptům firmy za úrok 1,5 % nad sazbu cedulové banky (minimálně 5,5 %). Změnily se však podmínky komisionářské smlouvy. Množství uhlí a koksu, jež dostala Živnobanka k prodeji, stoupl na 75 % celkové produkce, přičemž jí bylo zaručeno alespoň 600 000 metrických centů ročně. Provize se zvýšila z 2 na 3 krejčary z jednoho prodaného metrického centu.¹¹²⁰

Zvýšením úvěru na 1,25 milionů zl. se firma Vlad. Vondráček a spol. zařadila mezi tehdejší největší klienty Živnobanky. Jednalo se navíc o investiční úvěr, sloužící k rozšíření a modernizaci firmy. Spolupráce však záhy skončila. I přes finanční výpomoc banky se totiž provozování ostravských uhelných dolů ukázalo nad možnosti společnosti.¹¹²¹ Roku 1896 prodali Vladimír Vondráček se sestrami veškeré tyto doly syndikátu berlínských a vratislavských bank. Komisionářská smlouva s Živnobankou byla zrušena. Protože měla platit ještě pět let, musela firma Vlad. Vondráček a spol. zaplatit bance penále 90 000 zl. Uhradila rovněž dlužnou hypotéku 1,3 mil. zl. (50 000 zl. pravděpodobně tvořily úroky).¹¹²²

¹¹¹⁹ AČNB, f. ŽB/1785/15, 62, Výkonný výbor ŽB 17. 2. a 13. 11. 1894; ŽB/2690/125, 134, Správní rada ŽB 17. 2. a 15. 11. 1894.

¹¹²⁰ AČNB, f. ŽB/1785/98, 99, Výkonný výbor ŽB 17. 9. a 1. 10. 1895; ŽB/2690/144, Správní rada ŽB 19. 9. 1895.

¹¹²¹ M. MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů*, I. svazek, s. 487–488; Aleš ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží. Historie dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004, s. 117–119.

¹¹²² AČNB, f. ŽB/1785/123, Výkonný výbor ŽB 28. 4. a 1. 5. 1896.

8.3. Obchod uhlím v Ústí nad Labem

Komisionářský prodej uhlí firmy Vlad. Vondráček a spol. přinášel Živnobance nejen zisk a provizi. Banka díky němu navazovala nové obchodní známosti a získávala novou klientelu, zejména mezi továrnami a velkopřemyslníky.¹¹²³ Tyto pozitivní zkušenosti přiměly Živnobanku k tomu, aby v roce 1897 zřídila vlastní obchod s uhlím.¹¹²⁴ O založení oddělení pro nákup a prodej uhlí banka uvažovala již na sklonku roku 1876. Nepodařilo se jí však získat vhodnou vedoucí sílu (oslovený kandidát odmítl), takže od tohoto úmyslu upustila.¹¹²⁵ Myšlenku založit uhelný obchod oživila Živnobanka roku 1881. Od března 1881 do ledna 1882 o tom intenzivně vyjednávala. I v tomto případě k tomu nedošlo. Mimo jiné proto, že se jí nepodařilo nalézt důl, ze kterého by uhlí odebírala. Oslovený důl ve Waldenburgu v Pruském Slezsku¹¹²⁶ byl vázán už jinde.¹¹²⁷

V lednu 1897 se Živnobance naskytl příležitost převzít zavedený obchod s uhlím firmy J. Machalický v Ústí nad Labem s rozsáhlou klientelou. Jan Machalický se dostal do finančních potíží a hrozil mu konkurz. Nemohl obchod již samostatně vést.¹¹²⁸ S jeho firmou banka stála od počátku 90. let 19. století v obchodním spojení. V roce 1891 jí poskytla akceptační úvěr 30 000 zl. proti deponování 48 kuxů hnědouhelného těžarstva¹¹²⁹ Johann Tiefbau v Mostě. V roce 1895 Machalický deponoval u Živnobanky 14 kuxů těžarstva hnědouhelného hlubokého dolu Florentini ve Světcí, aby získal další půjčku 30 000 zl. Oba úvěry byly krátkodobého charakteru, ale byly pravidelně prolongovány, takže na začátku roku 1897 stále platily. Dále Machalický eskontoval u Živnobanky své obchodní směnky.¹¹³⁰

Na přelomu ledna a února 1897 Živnobanka uzavřela dohodu s Machalickým a jeho největšími věřiteli. Převzala Machalického ústecký obchod včetně klientely a uzávěrek na odběr uhlí z několika dolů v množství 55 000 vagonů. Za to zaplatila 40 000 zl. Dále převzala nemovitosti v Ústí n. L. a Světcí za cenu 35 000 zl. Získala rovněž výše uvedené kuxy, kterými

¹¹²³ AČNB, f. ŽB/1785/98, Výkonný výbor ŽB 17. 9. 1895.

¹¹²⁴ AČNB, f. ŽB/1785/150, Výkonný výbor ŽB 26. 1. 1897.

¹¹²⁵ AČNB, f. ŽB/3018/3, Výkonný výbor ŽB 4. 12., 13. 12. a 27. 12. 1876; ŽB/3378/122, Správní rada ŽB 11. 12. 1876.

¹¹²⁶ Dnes součást Polska – město Wałbrzych.

¹¹²⁷ AČNB, f. ŽB/3018/4, Výkonný výbor ŽB 26. 3., 1. 4., 4. 4., 8. 4. a 15. 4. 1881; ŽB/3378/186, 187, 188, Správní rada ŽB 2. 4., 21. 4. a 7. 5. 1881; ŽB/3018/5, Výkonný výbor ŽB 20. 4., 22. 4., 2. 5., 17. 5., 1. 6., 10. 6., 24. 6., 31. 10., 19. 12. 1881, 17. 1. a 23. 1. 1882.

¹¹²⁸ AČNB, f. ŽB/1785/152, Výkonný výbor ŽB 29. 1. 1897.

¹¹²⁹ Zvláštním podnikatelským subjektem v oblasti dobývání nerostů bylo těžarstvo (též nazývané jako těžírstvo). Podíly společníků na jmění těžarstva se označovaly jako kuxy.

¹¹³⁰ AČNB, f. ŽB/2816/699, 751, 839, 857, 941, 983, Výkonný výbor ŽB 19. 2., 1. 9. 1891, 19. 7., 21. 9. 1892, 4. 7. a 1. 12. 1893; ŽB/2690/88, 108, Správní rada ŽB 19. 2. 1891 a 22. 9. 1892; ŽB/1785/25, 40, 83, 97, 99, 102, 110, 115, 121, 132, 133, 136, 139, Výkonný výbor ŽB 20. 3., 25. 5. 1894, 16. 4., 13. 9., 27. 9., 25. 10. 1895, 24. 1., 10. 3., 10. 4., 3. 7., 17. 7., 28. 8. a 25. 9. 1896.

Machalický ručil za úvěry a jež byly u ní deponovány. Obchod s uhlím v Ústí n. L. se stal pobočným ústavem Živnobanky. Byl protokolován pod názvem Obchod uhlím Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Ústí n. L. Machalický přešel do služeb Živnobanky a byl pověřen nákupem a prodejem uhlí z odborného hlediska. Dohlížel na něj František Jiří Hora, od roku 1894 úředník pražské centrály Živnobanky, jenž byl v dubnu 1897 přesazen do Ústí n. L. Živnobanka si od ústeckého obchodu hodně slibovala. Převzaté kontrakty na uhlí byly velmi výhodné. Machalický je učinil za levnější ceny, než jaké v době zahájení činnosti ústeckého obchodu Živnobanky panovaly. Prodej uhlí tak sliboval značný zisk. Obecně pak vedení banky považovalo obchod s uhlím za výnosný. V rozhodování Živnobanky hrálo roli i to, že měla styky s cukrovary. Cukrovary potřebovaly uhlí k výrobě. Měla tím zajištěné odběratele.¹¹³¹

Živnobance nestačil rozsah původního Machalického uhelného obchodu. Za hospodářské konjunktury konce 19. století stoupala spotřeba uhlí. Banka chtěla ze zvýšené poptávky profitovat. Potřebovala ústecký obchod s uhlím rozšířit a položit na širší základ. Již v roce 1897 se objevila možnost získat k prodeji hnědé uhlí z dolů hraběte Arnošta Emanuela Silva-Taroucy v trmicové pánvi (nominálním vlastníkem byla manželka hraběte hraběnka Marie Antonie Gabriela, roz. Nostitz-Rieneck). Banka po tvrdém konkurenčním boji získala od 1. ledna 1899 prodej veškeré těžby z těchto uhelných dolů. Uzavření kontraktu bylo podmíněno poskytnutím půjčky ve výši 500 000 zl. hraběnce, jež byla hypotečně zajištěna v prvním pořadí na uhelných dolech v Trmicích, Tuchomyšli a Roudníkách. Roční splátka byla stanovena na 50 000 zl. včetně úroků. Úroková míra činila 0,5 % nad směnečnou sazbu Rakousko-uherské banky. Úroky z prodlení byly 5 %. Smlouva na odběr uhlí platila nejprve na tři roky, ale byla prodlužována. Naposledy k tomu došlo v listopadu 1909 do konce roku 1913.¹¹³²

Další uhlí mělo zajistit ovládnutí těžářstva hnědouhelného dolu Florentini, v němž Živnobanka dosud držela 14 kuxů. Majetek těžářstva byl rozdělen na 100 kuxů. Výkonný výbor Živnobanky se v říjnu 1897 usnesl k návrhu ústeckého uhelného obchodu zakoupit ještě tolik dalších kuxů, aby banka získala majoritu. Informaci o tom, zda se tak v této době stalo, materiály Živnobanky neobsahují. Nepřímé indicie naznačují, že k tomu spíše došlo. Obchod s uhlím Živnobanky každopádně získal k prodeji veškerou těžbu těžářstva Florentini a to prozatím na dva roky – do 31. března 1900.¹¹³³ Opačně naložila banka s kuxy těžářstva Johann

¹¹³¹ AČNB, f. ŽB/1785/152, 154, 167, Výkonný výbor ŽB 29. 1., 3. 2., 19. 2. a 26. 5. 1897; ŽB/2690/163, 167, 168, Správní rada ŽB 30. 1., 26. 5. a 14. 6. 1897; ŽB/423, Kartotéka zaměstnanců, s. 99.

¹¹³² AČNB, f. ŽB/1785/167, 168, 171, 173, 189, Výkonný výbor ŽB 25. 5., 11. 6., 22. 6., 20. 7. a 21. 12. 1897; ŽB/2690/167, 175, Správní rada ŽB 26. 5. 1897 a 13. 1. 1898; ŽB/777/1, Korespondence, Pojišťující listina 3. 8. 1897; ŽB/3647/34, 116, 172, 226, Výkonný výbor ŽB 26. 10. 1906, 12. 8., 30. 12. 1907 a 23. 4. 1908; ŽB/2681/43, Výkonný výbor ŽB 20. 11. 1909; *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 43.

¹¹³³ AČNB, f. ŽB/1785/180, 182, 235, 260, Výkonný výbor ŽB 1. 10., 19. 10. 1897, 3. 6. 1899 a 24. 3. 1900; ŽB/777/1, Těžařstvo Florentini – kuxy, Stanovy Těžařstva hnědouhelného hlubokého dolu Florentini ve Světcí.

Tiefbau. Vlastnila 48 kuxů. V březnu 1898 se naskytla možnost tyto kuxy prodat se ziskem přibližně 300 zl. na jeden kux (celkový zisk by činil cca 14 400 zl.). Banka se rozhodla za uvedených podmínek kuxy prodat, neboť uhlí z dolu těžarstva nebylo příliš kvalitní a jeho zásoby stačily jen na deset let.¹¹³⁴

V květnu 1898 ministerstvo orby vyzvalo Živnobanku, aby podala ofertu na odebrání vytěženého hnědého uhlí ze státního dolu Julius u Mostu v rozsahu 55 000 vagonů. Smlouva by platila pro roky 1899 a 1900. Přestože banka podala konkurenceschopnou nabídku a velmi usilovala o to, aby tento obchod získala, prodej uhlí byl opět zadán dosavadnímu prodejci, ústeckému velkoobchodníkovi s uhlím Eduardu Jakobu Weinmannovi.¹¹³⁵ V poslední čtvrtině roku 1899 koupila Živnobanka na základě přání ústecké pobočky 42 z celkových 64 podílů uhelného dolu Korunního prince Rudolfa v Ledvicích. Za jeden podíl vydala částku 1 000 zl. Cílem bylo získat výhradní prodej hnědého uhlí z tohoto dolu, které bylo oblíbené v cizině.¹¹³⁶

Dne 31. prosince 1900 Živnobanka získala v dražbě další dva kuxy těžarstva dolu Florentini.¹¹³⁷ I s nimi vlastnila 55 1/2 kuxů.¹¹³⁸ Protože v předchozích bilancích banka svou držbu kuxů neevidovala, můžeme konstatovat, že nejpozději roku 1900 získala ve zmíněném těžarstvu majoritu. Na tomto množství kuxů se její vlastnictví stabilizovalo. Od roku 1901 vykazovala jejich počet jako 54 3/2.¹¹³⁹ Ve Florentini se nacházela silná a organizovaná menšina kuxařů. To hrálo roli při vyjednávání mezi Živnobanku a těžarstvem při prodlužování smlouvy o odběru uhlí z jeho dolů. První střet se odehrál již roku 1900. Cena, kterou banka nabízela za převzetí uhlí na další dva roky (do 31. března 1902), nekonvenovala. Banka byla donucena k ústupku a musela ji zvýšit. Uhlí potřebovala získat, neboť její ústecká uhelná pobočka by jinak utrpěla ztrátu. Podařilo se to teprve po komplikovaném jednání, přičemž cena uhlí pro druhý rok smlouvy (tj. od 1. dubna 1901) měla být specifikována později.¹¹⁴⁰

V březnu 1901 navrhl obchod s uhlím v Ústí n. L., aby Živnobanka koupila zbývajících 22 podílů dolu Korunního prince Rudolfa maximálně za 44 000 K. Tato suma odpovídala částce, kterou vydala za předchozích 42 podílů – 1 000 zl. (2 000 K) za jeden podíl. Správní

¹¹³⁴ AČNB, f. ŽB/1785/200, Výkonný výbor ŽB 28. 3. 1898.

¹¹³⁵ AČNB, f. ŽB/1785/204, 263, Výkonný výbor ŽB 27. 5. 1898 a 24. 4. 1900.

¹¹³⁶ AČNB, f. ŽB/1785/245, Výkonný výbor ŽB 24. 10. 1899; ŽB/2690/194, Správní rada ŽB 2. 11. 1899; ŽB/2639/43, Výkonný výbor ŽB 8. 3. 1901.

¹¹³⁷ AČNB, f. ŽB/2639/4, 13, 14, Výkonný výbor ŽB 4. 12., 28. 12. a 31. 12. 1900.

¹¹³⁸ Kuxy se mohly dělit na menší části.

¹¹³⁹ AČNB, f. ŽB/3141/1, ŽB/3143/1, ŽB/3212/1, ŽB/3186/1, ŽB/3144/1, ŽB/3187/1, ŽB/3146/1, ŽB/3148/1, ŽB/3150/1, ŽB/3151/1, Bilance ŽB za l. 1900–1909, Cenné papíry.

¹¹⁴⁰ AČNB, f. ŽB/1785/260, Výkonný výbor ŽB 24. 3. 1900.

rada banky souhlasila a Živnobanka se stala majitelem celého dolu. Posléze z něj utvořila těžařstvo s 128 kuxy po 1 000 K, jež všechny vlastnila.¹¹⁴¹

Obchodu uhlím Živnobanky v Ústí n. L. se po jeho založení velmi dařilo. Vládla hospodářská konjunktura, která příznivě působila na jeho bilanční výsledky. Za rok 1898 Obchod uhlím vykázal čistý zisk 22 375 zl. (44 750 K), za rok 1899 to bylo 50 446 zl. (100 892 K). V tomto roce byl na tom nejlépe ze všech pobočných závodů Živnobanky. Přestože se roku 1900 objevily první symptomy hospodářské deprese, uhelný obchod dosáhl rekordního výsledku. Vygeneroval čistý zisk 721 894 K a na celkovém čistém zisku banky 2 551 341 K se tak podílel z více než jedné čtvrtiny. V roce 1901 byla hospodářská krize v plném proudu. Těžce zasažen byl i uhelný průmysl. Oproti roku 1900 došlo k výraznému bilančnímu propadu. Avšak i za této konstelace vykázal Obchod uhlím čistý zisk 305 146 K. Byl na tom zdaleka nejlépe ze všech poboček banky – na druhém místě se nacházela filiálka v Brně s čistým ziskem 100 260 K.¹¹⁴²

Živnobanka se i po prvním nezdaru snažila získat prodej uhlí z erárních dolů Julius. Ministerstvo orby sice prodloužilo smlouvu s Weinmannovou firmou na rok 1901, ale pro rok 1902 upřednostnilo nabídku Živnobanky. Ústecký obchod s uhlím měl odebrat na 50 000 vagonů uhlí. Obchod však skončil pro Živnobanku neslavně. Smluvená cena byla sice pro banku výhodná, avšak než začala uhlí odebírat, propadly se ceny uhlí. Situace na trhu se poté ještě zhoršovala. Navíc uhlí, které banka z dolů dostávala, nebylo kvalitní. Odběratelé jej vraceli a nechtěli dále kupovat. Již 11. dubna 1902 se výkonný výbor Živnobanky zaobíral otázkou, „*zdali by bylo prospěšné nějakým čestným způsobem beze ztráty rozvázati smlouvu s řiditelstvím erárních dolů uzavřenou.*“ O pár dní později se představitelé banky dohodli s Weinmannem, že převedou smlouvu na jeho firmu. Za každý vagon uhlí, který místo Živnobanky odebral, mu banka měla nahradit 5 K. Ministerstvo orby dohodu posvětilo. V dubnu 1902 byla smlouva Živnobanky se státem rozvázána.¹¹⁴³ Neúspěch s doly Julius a obecně krize v uhelném průmyslu vedla k tomu, že ústecký obchod s uhlím Živnobanky utrpěl za rok 1902 obří ztrátu 554 881 K. Banka musela kvůli tomu z čistého zisku za rok 1902 odespat částku 254 881 K.¹¹⁴⁴

¹¹⁴¹ AČNB, f. ŽB/2639/43, 61, Výkonný výbor ŽB 8. 3. a 22. 4. 1901; ŽB/2690/208, Správní rada ŽB 21. 3. 1901; ŽB/3239/1, Bilance ŽB za r. 1910, Cenné papíry.

¹¹⁴² AČNB, f. ŽB/3140/1, 3208/1, 3141/1, 3143/1, Bilance ŽB za l. 1898–1901; ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1900; ŽB/19/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1901.

¹¹⁴³ AČNB, f. ŽB/1785/263, Výkonný výbor ŽB 24. 4. 1900; ŽB/2639/135, 186, 189, Výkonný výbor ŽB 12. 11. 1901, 11. 4. a 19. 4. 1902; ŽB/2690/221, Správní rada ŽB 24. 4. 1902; ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1902; *Firma Weinmannova a prodej uhlí ze státních dolů*, Finanční listy 8, 2. 4. 1911, č. 14, s. 3; S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, s. 161–162.

¹¹⁴⁴ AČNB, f. ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1902.

Živnobanka na nepříznivou situaci v uhelném průmyslu zareagovala. Snažila se omezit své přímé podnikatelské zapojení v tomto odvětví. V březnu 1902 bylo ve veřejné dražbě prodáváno 5 kuxů těžarstva dolu Florentini. Živnobanka se dražby odmítla zúčastnit, i když v případě koupě mohla posílit své postavení v tomto podniku.¹¹⁴⁵ Ještě podstatnější bylo to, že Živnobanka změnila způsob, jakým prodávala uhlí těžarstva. Zatímco dosud přebírala uhlí na vlastní účet a stávala se jeho majitelem (naposledy byla smlouva v tomto duchu prodloužena v prosinci 1901 na dobu od 1. dubna 1902 do 31. března 1903), na začátku roku 1903 se s Florentini dohodla, že uhlí bude nově prodávat v komisi. Tím se zredukovalo riziko banky, které z prodeje měla.¹¹⁴⁶ Komisionářská smlouva byla obnovována i v následujících letech.¹¹⁴⁷

Oproti roku 1902 se bilanční výsledek Obchodu uhlím Živnobanky v roce 1903 zlepšil. Přesto vykázal ztrátu 124 789 K. V roce 1904 krize v uhelném průmyslu pokračovala. Ztráta ústeckého obchodu za toto období činila 87 775 K, tedy méně než v předchozích dvou letech. Zároveň však v důsledku nedobytných pohledávek a ztráty v obchodě s uhlím byl z rezervního fondu odepsán obnos 300 000 K.¹¹⁴⁸ Živnobanka i přes to chtěla Obchod uhlím udržet. V červnu 1903 ústecká firma Ed. J. Weinmann nabídla Živnobance, že její uhelnou pobočku převezme se všemi dobytnými pohledávkami i personálem za náhradu 10 000 K ročně, kterou by jí platila po dobu pěti let. Banka to odmítla.¹¹⁴⁹ Od roku 1905 se Obchod uhlím stal opět aktivní. Nedosahoval však výsledků, které měl před rokem 1902. Výjimkou byl rok 1907, kdy čistý zisk vyšplhal na částku 273 408 K. Jinak se pohyboval v rozmezí 20 000 K–85 000 K (srov. tab. 47).

V roce 1910 byl Obchod uhlím Živnobanky dle rozsahu třetí největší uhelnou firmou v Ústí n. L. Ročně prodával 500 000 tun hnědého uhlí a k tomu jako doplněk černé uhlí z Horního Slezska a koks z Dolního Slezska. Do roku 1908 bylo z prodaného množství hnědého uhlí dodáno cca 51 % do tuzemska a 49 % do ciziny. Poté došlo k oslabení exportu hnědého uhlí z monarchie. Do ciziny tak Obchod uhlím prodával už jen 34 % svého hnědého uhlí, 66 % umístil mezi domácí zájemce.¹¹⁵⁰ Mimoto s uhlím obchodovaly některé filiálky Živnobanky, a to zejména filiálka v Brně.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁵ AČNB, f. ŽB/2639/180, Výkonný výbor ŽB 21. 3. 1902.

¹¹⁴⁶ AČNB, f. ŽB/2639/143, 264, 266, 267, Výkonný výbor ŽB 10. 12. 1901, 27. 12. 1902, 2. 1. a 9. 1. 1903; ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1902.

¹¹⁴⁷ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 13. 2. a 13. 3. 1906; ŽB/3647/167, 372, Výkonný výbor ŽB 17. 12. 1907 a 9. 3. 1909.

¹¹⁴⁸ AČNB, f. ŽB/3692/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1904; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 8. 3. 1905; ŽB/2690/262, Správní rada ŽB 9. 3. 1905.

¹¹⁴⁹ AČNB, f. ŽB/2639/314, Výkonný výbor ŽB 5. 6. 1903.

¹¹⁵⁰ AČNB, f. ŽB/142/1, Zpráva o převzetí obchodu s uhlím v Ústí n. L. od ŽB 20. 9. 1910

¹¹⁵¹ AČNB, f. ŽB/2639/37, 84, Výkonný výbor ŽB 22. 2. a 14. 6. 1901; ŽB 10/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1907.

Tab. 47: Obchod uhlím ŽB v l. 1898–1909

Rok	Čistý zisk (K)	Ztráta (K)
1898	44 750	
1899	100 892	
1900	721 894	
1901	305 146	
1902		554 881
1903		124 789
1904		87 775
1905	22 827	
1906	25 362	
1907	273 408	
1908	81 861	
1909	40 210	

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3140/1, 3208/1, 3141/1, 3143/1, Bilance ŽB za l. 1898–1901; ŽB/3218/1, ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB/3221/1, ŽB/3225/1, ŽB/3222/1, ŽB/3223/1, ŽB/3224/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1902–1909.

Zatímco výsledky Obchodu uhlím se po hospodářské krizi 1901–1904 zlepšily, o dole Korunního prince Rudolfa to neplatilo. Když se Živnobanka roku 1901 stala jediným majitelem dolu, tak si od něj hodně slibovala. Předpokládala, že se jí investice do dvou let vrátí.¹¹⁵² To se však nestalo. Důl Rudolf byl kontinuálně pasivní. Živnobanka se negativnímu vývoji snažila čelit. V roce 1905 pořídila nové strojní zařízení za 53 169 K.¹¹⁵³ Roku 1906 přikoupila sousední horní míry s pozemky. Investice dosáhla zhruba obnosu 68 000 K.¹¹⁵⁴ Prováděla personální změny ve vedení dolu. V roce 1907 navíc zavedla na dole za účelem racionálnější a rychlejší práce technickou odbornou inspekci.¹¹⁵⁵ Vše bylo marné. Do konce roku 1908 nakumuloval důl Rudolf ztrátu 752 757 K.¹¹⁵⁶ Ani poté nedošlo ke změně. Za prvních sedm měsíců roku 1909 hospodařil důl s deficitem 103 301 K. Živnobanka se v září 1909 rozhodla, aby z dlužného

¹¹⁵² AČNB, f. ŽB/2639/43, Výkonný výbor ŽB 8. 3. 1901.

¹¹⁵³ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1905; ŽB/2690/262, Správní rada ŽB 20. 3. 1905.

¹¹⁵⁴ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 19. 1., 26. 1., 27. 2., 18. 5. a 8. 6. 1906; ŽB/2690/281, Správní rada ŽB 23. 5. 1906.

¹¹⁵⁵ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 3. 2. 1905; ŽB/3647/85, 87, 100, 136, 145, 249, 430, Výkonný výbor ŽB 27. 4., 4. 5., 17. 6., 8. 10., 29. 10. 1907, 13. 6. 1908 a 6. 7. 1909; ŽB/2681/40, 58, 70, 132, 153, Výkonný výbor ŽB 13. 11., 16. 12. 1909, 18. 1., 25. 5. a 9. 7. 1910.

¹¹⁵⁶ AČNB, f. ŽB/3647/367, Výkonný výbor ŽB 27. 2. 1909.

salda dolu nebyl od 1. ledna 1909 počítán úrok. Ztráta úroku za rok 1909 ve výši 70 107 K byla odepsána ze zisku banky. Z čistého zisku za rok 1910 Živnobanka odepsala dokonce 696 715 K jako ztrátu na kuxech těžarstva dolu Rudolf a 500 000 K jako ztrátu z těžby na tomto dole, tedy téměř 1,2 mil. K.¹¹⁵⁷ Již v září 1908 navrhoval inspektor na dole Rudolf Karel Hoftich, aby Živnobanka důl prodala. V lednu 1910 se výkonný výbor banky rozhodl realizovat kuxy těžarstva dolu Rudolf. Kupce se ale najít nepodařilo.¹¹⁵⁸

Bez komplikací se nevyvíjel ani vztah Živnobanky k těžarstvu dolu Florentini. Na počátku roku 1906 minorita kuxařů nabídla Živnobance, aby od ní odkoupila zbývajících 44 1/2 kuxů po 20 000 K. Banka by se tím stala jediným vlastníkem těžarstva. Odmítla to však. Následovala vypjatá jednání se zástupci minority Františkem Mikulejským a Janem Baptistou Nebeským o prolongaci komisionářské smlouvy. Mikulejský s Nebeským si stěžovali na služby Obchodu uhlím Živnobanky a uhlí chtěli zadat k prodeji Weinmannovi, jehož oferta byla výhodnější. Živnobanka musela svou nabídku vylepšit, a nakonec komisionářství v březnu 1906 obdržela.¹¹⁵⁹ V letech 1907–1908 Živnobanka začala být nespokojená s bilančními výsledky dolu Florentini. Banka iniciovala výměnu jeho ředitele, ke které došlo na počátku roku 1909.¹¹⁶⁰

V létě 1909 navštívil Nebeský dvakrát předsedu správní rady Živnobanky Jana Ottu a informoval ho o tom, že se objevil německý zájemce, který by rád koupil všechny kuxy těžarstva Florentini, tedy i ty, jež vlastnila Živnobanka. Otto mu ale dal najevo, že je rozhodně proti tomuto prodeji, a to z národnostních důvodů. S Ottovým stanoviskem se ztotožnil i výkonný výbor Živnobanky. Následně Ottu navštívil opět Nebeský, kterého tentokrát doprovodil i Mikulejský. Snažili se ho znovu marně přesvědčit, aby Živnobanka prodala své kuxy. Jako eventualitu navrhli, aby banka odkoupila od minority jejich kuxy. Je zjevné, že minorita chtěla své kuxy výhodně zpeněžit. Nakonec oba zástupci minority prohlásili, že pokud se bankovní obchod s uhlím v Ústí n. L. zaváže k tomu, že odebere denně až 100 vagónů uhlí, tak už nebudou tlačit na to, aby Živnobanka prodala své kuxy. Ujistili, že oni sami pak také kuxy neprodají. Tento jejich návrh schválil výkonný výbor banky na své schůzi dne 18. září

¹¹⁵⁷ AČNB, f. ŽB/2681/16, 83, 260, Výkonný výbor ŽB 27. 9. 1909, 17. 2. 1910 a 22. 2. 1911; ŽB/2690/347, Správní rada ŽB 23. 2. 1911.

¹¹⁵⁸ AČNB, f. ŽB/3647/284, Výkonný výbor ŽB 3. 9. 1908; ŽB/2681/71, 141, 149, Výkonný výbor ŽB 20. 1., 14. 6. a 30. 6. 1910.

¹¹⁵⁹ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 9. 1., 13. 2. a 13. 3. 1906; LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 18. 2. a 23. 2. 1906.

¹¹⁶⁰ AČNB, f. ŽB/3647/101, 335, 357, Výkonný výbor ŽB 22. 6. 1907, 24. 12. 1908 a 9. 2. 1909.

1909. Nakonec byl závazek stanoven na 30 000 vagonů ročně. Znamenalo to zvýšení zhruba o třetinu – do té doby odebíral Obchod uhlím cca 20 000 vagonů.¹¹⁶¹

Přestože Živnobanka měla minimálně dvakrát možnost stát se výhradním vlastníkem těžarstva dolu Florentini, nevyužila této příležitosti. Bylo to pro ni nejspíš příliš rizikové, zejména když výsledky hospodaření těžarstva nebyly optimální. Jako memento zde působila zkušenost s dolem Korunního prince Rudolfa. Navíc pro banku bylo hlavní zajistit si uhlí pro svůj uhelný obchod. To se jí – i přes konflikty s minoritou kuxařů – vždy podařilo.

Vývojem prošel rovněž obchodní vztah Živnobanky k hraběti Silva-Taroucovi. V prosinci 1902 hrabě požádal o poskytnutí dalšího úvěru v obnosu 1 milionu K, který by tak doplnil dosavadní hypoteční úvěr ve stejné částce. I tento úvěr měl být zajištěn na horním majetku jeho manželky. Živnobanka mu vyhověla. Ústřední kancelář hraběte v dubnu 1903 požádala banku, aby dlužní úpis na 1 mil. K prozatím do pozemkových knih nevkládala. Ta svolila s podmínkou, když se hraběnka Silva-Tarouca zaváže, že příslušnou hypotéku, na kterou se půjčka měla pojistit, nezadluží jiným způsobem. Nakonec Živnobanka i od toho požadavku upustila.¹¹⁶² Tato benevolence ukazuje, jakým speciálním klientem vzhledem k možnosti odebírat uhlí z dolů jeho manželky hrabě Silva-Tarouca pro Živnobanku byl.

Vedle zmíněných 2 mil. K, krytých hypotékou a dlužním úpisem, dlužilo horní ředitelství hraběte Silva-Taroucy v Trmicích Živnobance na běžném účtu. Tento úvěr nebyl zřejmě nijak kryt. V srpnu 1903 činil závazek na účtu 443 539 K a o rok později cca 637 000 K. Banku situace zneklidňovala. Vyzvala správu hraběcího majetku k řádnému splácení dluhu a zároveň zvýšila úrokovou sazbu z dlužného salda, převyšujícího 1 mil. K, o 1 %. Apel byl oslyšen. Celkový závazek horního ředitelství totiž stále stoupal. Kulminoval v roce 1907 okolo sumy 3,7 mil. K. Teprve až na přelomu července a srpna 1907 splatilo ředitelství 1,25 mil. K. V listopadu téhož roku hraběnka Silva-Tarouca úplně vyrovnala pohledávku Živnobanky. Následně se horní ředitelství u Živnobanky opět zadlužilo. Ke konci února 1910 byl jeho závazek 1 811 692 K.¹¹⁶³

¹¹⁶¹ S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, s. 162–163; LA PNP, f. J. Otto, Zápisníky 1907–1916, Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907–1914; ŽB/3647/424, 437, Výkonný výbor ŽB 23. 6. a 22. 7. 1909; ŽB/2681/12, 24, Výkonný výbor ŽB 18. 9. a 14. 10. 1909.

¹¹⁶² AČNB, f. ŽB/2639/257, 301, 304, Výkonný výbor ŽB 3. 12. 1902, 24. 4. a 5. 5. 1903; ŽB/2690/233, Správní rada ŽB 29. 12. 1902.

¹¹⁶³ AČNB, f. ŽB/2639/334, Výkonný výbor ŽB 18. 8. 1903; ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 16. 8. 1904; ŽB/3647/11, 46, 53, 82, 111, 114, 154, Výkonný výbor ŽB 7. 8., 7. 12. 1906, 8. 1., 17. 4., 25. 7., 5. 8. a 16. 11. 1907; ŽB/2681/14, 101, Výkonný výbor ŽB 23. 9. 1909 a 24. 3. 1910.

8.4. Česká obchodní společnost

V únoru 1908 se na Živnobanku obrátil hrabě Silva-Tarouca s dotazem, zdali by nechtěla koupit jeho horní majetek za zhruba 9 milionů K. Banka neměla zájem, ale projevila ochotu založit akciovou společnost, jež by doly převzala. Případně by se poohlédla po nájemci. Za určitých podmínek i ona sama byla ochotna uvažovat o tom, že by si doly pronajala. Nakonec zvolila variantu akciové společnosti. Jednání o jejím zřízení probíhala od podzimu 1909. Dne 23. února 1910 se výkonný výbor Živnobanky usnesl založit Českou obchodní společnost se sídlem v Praze s kapitálem 3 miliony K a obstarat úřední schválení stanov společnosti. České místodržitelství je schválilo 27. června 1910.¹¹⁶⁴

Ustavující valná hromada České obchodní společnosti (ČOS) se konala 8. srpna 1910. Akciový kapitál společnosti 3 mil. K byl rozdělen na 7 500 akcií v nominální hodnotě 400 K. Valných hromad se mohl účastnit jen akcionář, který vlastnil minimálně 20 akcií. Na každých 20 akcií připadal jeden hlas. Na valné hromadě byl akciový kapitál zcela zastoupen, a to deseti akcionáři. Hlasů zde bylo 374. Nejvýznamnějším akcionářem byl hrabě Arnošt Emanuel Silva-Tarouca s 4 600 akciemi (230 hlasy). Měl tak nadpoloviční většinu. Centrální ředitel hraběte Ludvík Schamberger nadto vykázal 20 akcií (1 hlas). Živnobanka držela 2 730 akcií (136 hlasů). K tomu musíme připočítat 130 akcií (6 hlasů) jejích šesti zástupců, takže banka disponovala celkem 2 860 akciemi s 142 hlasy. Posledním účastníkem byl nymburský velkoobchodník s uhlím Jan Baptista Nebeský s 20 akciemi a jedním hlasem.¹¹⁶⁵

Na valné hromadě byla jednomyslně zvolena šestičlenná správní rada. Zasedli v ní za hraběte Silva-Taroucu: sám hrabě a Ludvík Schamberger. Živnobanku zastupovali: předseda správní rady Jan Otto, náměstek vrchního ředitele Apollo Růžička a právní zástupce Eduard Schwarz. Šestým členem správní rady se stal Jan Baptista Nebeský. Předsedou správní rady byl na její následné schůzi zvolen hrabě Silva-Tarouca, místopředsedou Jan Otto. Mimoto byl konstituován dvoučlenný výkonný výbor, jenž se scházel mnohem častěji než správní rada a bezprostředně rozhodoval o obchodech společnosti. Byli do něj vybráni: Růžička a Schamberger. Síly hraběte Silva-Taroucy a Živnobanky byly ve správní radě poměrně vyrovnané: hrabě měl předsednický post, Živnobanka naopak o jednoho člena více. Do počátku první světové války nedošlo ve správní radě ČOS k žádným změnám. Naopak oba revizoři, kteří měli na starosti kontrolu hospodaření společnosti, připadli pouze Živnobance. Stali se jimi

¹¹⁶⁴ AČNB, f. ŽB/3647/191, Výkonný výbor ŽB 11. 2. 1908; ŽB/2681/19, 23, 86, Výkonný výbor ŽB 4. 10., 12. 10. 1909 a 23. 2. 1910; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII-50, Ustavující valná hromada 8. 8. 1910.

¹¹⁶⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII-50, Ustavující valná hromada 8. 8. 1910; Stanovy České obchodní společnosti (ČOS), § 14.

člen správní rady a výkonného výboru banky Vendelín Formánek a náměstek ředitele Antonín Tille.¹¹⁶⁶

Česká obchodní společnost zakoupila od hraběnky Marie Antonie Gabriely Silva-Taroucy hnědouhelné doly Maria Antonia v Roudníkách a Albert v Tuchomyšli se vším příslušenstvím, právy a nemovitostmi za 4 miliony K. Mimoto od hraběnky odkoupila kuxy souvisejících těžařstev a kutací práva za 700 000 K. Od Živnobanky získala všech 100 kuxů hnědouhelného hlubokého dolu Florentini ve Světcí (banka si chybějící kuxy během roku 1910 opatřila) po 25 000 K za jeden kux, tedy celkem za cenu 2,5 mil. K. Díky tomu se stala vlastníkem hnědouhelných dolů Patria, Florentini a Marie ve Světcí. Dále převzala ČOS od Živnobanky její Obchod uhlím v Ústí n. L. včetně klientely a personálu za 973 967 K. Stalo se tomu se zpětnou platností od 1. července 1910. Na provedení těchto transakcí nestačil dosavadní akciový kapitál. Mimořádná valná hromada ČOS se proto 24. září 1910 usnesla vydat dalších 5 000 kusů akcií po 400 K. Akciový kapitál byl zvýšen z 3 na 5 mil. K a skládal se z 12 500 akcií v nominální hodnotě 400 K.¹¹⁶⁷

Uvedené majetkové podstaty tvořily základ České obchodní společnosti. Umožnily jí těžbu a následný prodej hnědého uhlí. Bylo také plánováno, že ČOS koupí od Živnobanky veškeré kuxy těžařstva dolu Korunního prince Rudolfa v Ledvicích, ale to se nakonec nestalo. Banka si ponechala důl Rudolf ve svém vlastnictví. Je pravděpodobné, že ztrátový důl společnost převzít nechtěla. Krátce z něj odebírala pouze hnědé uhlí, které prodávala. Živnobanka se nadále pokoušela důl, jenž stále vykazoval schodky, odprodat. Když se jí to nepodařilo, tak roku 1912 zastavila na dole těžbu.¹¹⁶⁸

Sídlo ČOS bylo v Praze v budově Živnobanky Na Příkopě. Vedení celého závodu, vyjma správní rady a výkonného výboru, bylo v Ústí n. L. Ředitelem společnosti byl jmenován dosavadní ředitel obchodu s uhlím Živnobanky Jan Machalický Prokuristou s titulem ředitele účtárny se stal František Jiří Hora, druhý ředitel ústeckého obchodu.¹¹⁶⁹ Zřízení ČOS mělo

¹¹⁶⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII–50, Ustavující valná hromada 8. 8. 1910; Stanovy ČOS, § 31–33; AČNB, f. ŽB/777/1, Schůze správní rady, Správní rada ČOS 8. 8. 1910; Zprávy pro ředitelství, Výkonný výbor ŽB 15. 9. 1910; Daně – poplatky, Sestavení za účelem vyměření dávky z tantiém; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 432–433.

¹¹⁶⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII–50, Mimořádná valná hromada 24. 9. 1910; AČNB, f. ŽB/142/1, Zpráva o převzetí obchodu s uhlím v Ústí n. L. od ŽB 20. 9. 1910; ČOS ŽB 27. 10. 1910; ŽB/777/1, Valné hromady, ČOS Ministerstvu vnitřní 12. 10. 1910; Vyúčtování – Převzetí obchodu s uhlím, ŽB Ústřední kanceláři J. E. hraběte Arnošta Silva-Taroucy v Petrovicích 21. 10. 1910; Těžařstvo Florentini – kuxy, Zpráva o převzetí 100 kuxů těžařstva hlubokého dolu Florentini od ŽB 19. 9. 1910; Doly – Sylva-Tarouca, Zpráva o převzetí dolů Marie-Antonie v Roudníkách a Alberta v Šenfeldu září 1910; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 45, 1912, Bd. 2, Wien 1911, s. 382.

¹¹⁶⁸ AČNB, f. ŽB/2681/129, 192, 196, 199, 233, 355, 361, 394, Výkonný výbor ŽB 19. 5., 4. 10., 13. 10., 20. 10. 1910, 3. 1., 14. 9., 26. 9. a 4. 12. 1911; ŽB/2703/72, Výkonný výbor ŽB 6. 8. 1912; ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1914.

¹¹⁶⁹ AČNB, f. ŽB/777/1, Valné hromady, Návrhy ku zařízení ČOS 24. 6. 1910; Obchodní soud – korespondence

dopad na obchodování s uhlím u filiálek Živnobanky. Centrála rozhodla, že filiálky musí odebírat uhlí od této společnosti. Pouze v případě, když by potřebovaly druhy, jež ČOS neměla k dispozici, mohly se dohodnout jinde. To byl případ filiálky v Moravské Ostravě, která odebírala uhlí od Rakouské báňské a hutní společnosti (*Österreichische Berg- und Hüttenwerksgesellschaft*) ve Vídni a později i od firmy Beck & Sohn ve Vratislavi.¹¹⁷⁰

Důležitým aktérem při vzniku ČOS byl přední německo-židovský podnikatel v uhelném průmyslu Julius Petschek. Bohužel chybí prameny, které by blíže osvětlovaly jeho roli. Známe jen následující fakta. Byl to právě Petschek, který odkoupil od minority kuxařů těžářstva Florentini jejich kuxy. Stal se držitelem 42 1/4 kuxů. Tyto kuxy prodal v září 1910 Živnobance za sumu 1 082 656 K (25 000 K za kux + úroky). Na oplátku dostal do konce prosince 1911 opci na 3 625 akcií ČOS v nominální kurzu 400 K za akcii (celkem 1 450 000 K). Obnos za kuxy nebyl Petschkovi vyplacen, ale složen na účet u Živnobanky proti 4% zúročení. Až by Petschek vykonal opci, použil by sumu na účtu k uhrazení části kupní ceny za akcie. Z akciového kapitálu 5 mil. K bylo Živnobance přiděleno stejné množství akcií jako Petschkovi, na hraběte Silva-Taroucu připadlo nejvíce akcií: 5 250 akcií (2,1 mil. K). Akcie určené pro Petschka byly prozatím uloženy u Živnobanky na syndikátním účtu.¹¹⁷¹

Díky kuxům od Petschka a 2 1/4 kuxům, jež odkoupila od Karla Dimmera ml. a Apolla Růžičky v únoru 1910, se Živnobanka stala majitelem všech kuxů těžářstva Florentini. Posléze je postoupila, jak už bylo konstatováno, České obchodní společnosti. Petschek neprodal kuxy ČOS přímo, ale skrze Živnobanku, neboť si přál, aby jeho zapojení zůstalo prozatím v tajnosti. Ze stejného důvodu nepřevzal ihned akcie společnosti, ale vyžádal si pouze opci. Měl totiž obavu, že kdyby jeho participace vyšla najevo, mohlo by ho to poškodit v očích německých obchodních kruhů, které začaly brojit proti ČOS. Živnobance to vyhovovalo. Zveřejnění spolupráce s německo-židovským podnikatelem by mohlo ohrozit její prestiž v české národní společnosti.¹¹⁷²

Přesto se celou záležitostí nepodařilo utajit. V polovině září 1910 zveřejnil ústřední list české národně sociální strany *České slovo* informaci, že Petschek je hlavním akcionářem ČOS.

ČOS C. k. úřadu pro vyměřování poplatků v Praze 14. 10. 1910; Schůze správní rady, Správní rada ČOS 8. 8. 1910.

¹¹⁷⁰ AČNB, f. ŽB/2681/204, 218, 224, Výkonný výbor ŽB 29. 10., 1. 12. a 15. 12. 1910; ŽB/2703/122, 224, 233, Výkonný výbor ŽB 19. 11. 1912, 12. 6. a 3. 7. 1913.

¹¹⁷¹ AČNB, f. ŽB/777/1, Zprávy pro ředitelství, Výkonný výbor ŽB 15. 9. 1910; Uhelné doly, složka J. Petschek Ústí, J. Petschek ŽB 19. 9. a 24. 9. 1910, ŽB J. Petschkovi 22. 9. 1910 a 3. 11. 1910; Vyúčtování – Převzetí obchodu s uhlím, ŽB Ústřední kanceláři J. E. hraběte Arnošta Silva-Taroucy v Petrovicích 21. 10. 1910; ŽB/3239/1, Bilance ŽB za r. 1910, Cenné papíry.

¹¹⁷² AČNB, f. ŽB/2681/83, Výkonný výbor ŽB 17. 2. 1910; ŽB/777/1, Zprávy pro ředitelství, Výkonný výbor ŽB 15. 9. 1910.

Zřízení této firmy interpretoval jako „*velkou ztrátu národní*“, neboť došlo k „*přechodu českého majetku do cizích rukou pod formálně českou firmou*.“ Podle zmíněných novin se Petschek tímto stal „*pánem českého uhelného trhu*.“ Přestože uvedená zpráva byla značně nadnesená – největším akcionářem společnosti byl tehdy hrabě Silva-Tarouca¹¹⁷³ a Petschek de iure žádné akcie nevlastnil – potvrzovala, jak nacionálně ožehavé téma to bylo. Není divu, že s Živnobankou spřízněné *Národní listy* i samotné ředitelství banky okamžitě dementovaly jakoukoliv kapitálovou účast Petschka na ČOS.¹¹⁷⁴

Role Julia Petschka v České obchodní společnosti byla možná ještě významnější. Podle návrhu jí měl po dobu prvních dvou let dodávat uhlí, a to prakticky tolik, kolik by nová firma vyžadovala. Po uplynutí dvou let, až by společnost měla lepší přehled o tom, jaké druhy uhlí a kolik jejich množství potřebuje, uzavřela by s Petschkem řádnou smlouvu o dodávkách uhlí. Nevíme, jestli k tomu opravdu došlo. Pokud tomu tak skutečně bylo, mohla ČOS na trhu uspokojit větší poptávku po uhlí, než jí zajišťovala produkce z vlastních dolů, a tím znásobit svůj zisk. Výhodné by to bylo i pro Petschka, který by mohl prostřednictvím české firmy prodávat uhlí zákazníkům, kteří by mu z nacionálních důvodů byli jinak nedostupní. Jednalo by se o pragmatismus z obou stran.¹¹⁷⁵

Živnobanka řešila důležitou otázku financování České obchodní společnosti. Ředitel banky Jaroslav Preiss odhadoval, že k založení a fungování společnosti je zapotřebí zhruba 8 750 000 K. Navrhoval, aby kapitál byl opatřen následujícím způsobem: akciový kapitál 5 mil. K, vydání 4,5% obligací ve výši 3 mil. K a poskytnutí bankovní zápůjčky 1 mil. K. Považoval tuto variantu za nejrentabilnější. Výkonný výbor Živnobanky se s jeho návrhem ztotožnil. V polovině září 1910 nebyla záležitost s obligacemi ještě rozřešena.¹¹⁷⁶ Nic nenasvědčuje tomu, že obligace byly nakonec vydány. Místo toho ČOS použila vyšší úvěr u Živnobanky. Na konci roku 1910 dlužila na běžném účtu 3 138 828 K. V únoru 1911 navíc banka povolila ČOS k její žádosti lombardní úvěr do výše 2,5 mil. K na základě deponovaných kuxů těžářstva Florentini.¹¹⁷⁷ O tomto úvěru materiály Živnobanky nadále mlčí, není tedy jasné, zda byl opravdu čerpán, popř. kdy byl splacen. Kontokorentní závazek společnosti zůstával v příštích dvou letech stabilní: k 31. prosinci 1911 obnášel 3 249 140 K, o rok později 3 115 948 K. Vedle

¹¹⁷³ Byl jím reálně, formálně největším akcionářem byla po zvýšení akciového kapitálu ČOS na 5 mil. K Živnobanka, neboť akcie vyhrazené Petschkovi byly u ní uloženy.

¹¹⁷⁴ S. HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, s. 164–165.

¹¹⁷⁵ Tamtéž, s. 164; AČNB, f. ŽB/777/1, Valné hromady, Návrhy ku zařízení ČOS 24. 6. 1910.

¹¹⁷⁶ AČNB, f. ŽB/777/1, Uhlé doly, Zpráva J. Preisse 16. 7. 1910; Zprávy pro ředitelství, Výkonný výbor ŽB 15. 9. 1910; ŽB/2681/161, Výkonný výbor ŽB 28. 7. 1910.

¹¹⁷⁷ AČNB, f. ŽB/2681/259, Výkonný výbor ŽB 21. 2. 1911.

toho Živnobanka úvěrovala těžařstvo Florentini, které České obchodní společnosti patřilo. Do války se jeho závazek pohyboval v rozmezí 578 000 K–638 000 K.¹¹⁷⁸

V prosinci 1911 uplatnil Julius Petschek opci na 3 625 akcií ČOS. Akcie ponechal v depotu Živnobanky.¹¹⁷⁹ Již v březnu 1912 se však podařilo náměstkovi vrchního ředitele Jaroslavu Preissovi přesvědčit Petschka, aby všechny své akcie přenechal Živnobance. Cílem banky bylo získat majoritu ve firmě. Roli hrálo i to, že se společnosti dařilo. Za první účetní období (1. 7. 1910 – 31. 12. 1911) docílila ČOS čistého zisku 734 131 K a vyplácela 10,5% dividendu (7 % na kalendářní rok). Petschek si tento vstřícný krok nechal řádně zaplatit. Živnobanka mu musela dát za každou akcii 600 K, což bylo o 200 K více, než kolik za ně vynaložil. Navíc si vyžádal, že do konce března 1915 může získat 900 akcií zpět za kurz 600 K za akcii. Po tuto dobu mu zůstávala všechna práva akcionáře, především přednostní nárok na nové akcie při zvyšování akciového kapitálu. Sledoval tím obchodně-spekulační cíle. Pokud by byly akcie uvedeny na burzu a obchodovalo by se s nimi za vyšší kurz, mohl je ještě jednou výhodně zpeněžit.¹¹⁸⁰ Petschek svého práva nakonec nevyužil.

Živnobanka se tím stala majitelem 7 250 akcií ČOS v průměrné ceně 500 K za kus (polovinu získala za 400 K a polovinu za 600 K). Ve firmě držela 58% akciový podíl. Okamžitě se rozhodla prodat část akcií za kurz 500–520 K ale tak, aby neohrozila svou většinu. Akcie prodávala buď svým funkcionářům, nebo si při prodeji kladla podmínky. Nový majitel nemohl akcie po několik let prodat, musel je u banky uložit a vzdát se v její prospěch práva účasti na valných hromadách.¹¹⁸¹ Na mimořádné valné hromadě ČOS 8. října 1912 vykazala Živnobanka 6 570 akcií. Jejích pět představitelů dále drželo 250 akcií. Ředitelé banky A. Růžička a A. Tille zastupovali dva akcionáře s 150 akciemi. Dohromady Živnobanka disponovala 6 970 akciemi a 347 hlasy z celkových 12 500 akcií a 623 hlasů. Těšila se tedy nadpoloviční většinou.¹¹⁸² Na konci roku 1912 měla banka na nostru 6 590 akcií ČOS. Výkonný výbor Živnobanky se na konci ledna 1913 rozhodl, aby banka již další akcie neprodávala. Naopak se měla pokusit koupit zpět 200–300 kusů. To se jí ale nepodařilo, její držba tak zůstávala stejná.¹¹⁸³

V roce 1913 vedení Živnobanky intenzivně řešilo, zda od hraběte Silva-Taroucy koupí jeho akcie ČOS. Banka by se tím de facto stala jediným vlastníkem společnosti. Hrabě u Živnobanky využíval kontokorentní úvěr, jenž byl kryt zmíněnými akciemi. V listopadu 1912

¹¹⁷⁸ AČNB, f. ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1910–1913, Dopisovatelé.

¹¹⁷⁹ AČNB, f. ŽB/777/1, Uhelné doly, složka J. Petschek Ústí, J. Petschek ŽB 20. 12. 1911 a 8. 3. 1912; ŽB/2681/404, Výkonný výbor ŽB 21. 12. 1911.

¹¹⁸⁰ AČNB, f. ŽB/777/1, Uhelné doly, složka J. Petschek Ústí, J. Petschek [J. Preissovi] 3. 3. 1912; J. Petschek ŽB 8. 3. 1912; ŽB J. Petschkovi 15. 3. 1912; ŽB/2681/448, Výkonný výbor ŽB 7. 3. 1912.

¹¹⁸¹ AČNB, f. ŽB/2703/2, 5, 7, 27, Výkonný výbor ŽB 16. 3., 21. 3., 26. 3. a 4. 5. 1912.

¹¹⁸² SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII–50, Mimořádná valná hromada 8. 10. 1912.

¹¹⁸³ AČNB, f. ŽB/2703/157, Výkonný výbor ŽB 28. 1. 1913; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Cenné papíry.

dlužil cca 2,9 mil. K.¹¹⁸⁴ V březnu 1913 zástupce Silva-Taroucy Ludvík Schamberger informoval Živnobanku, že hrabě je ochoten prodat 5 200 akcií ČOS. K návrhu vrchního ředitele Apolla Růžičky mu banka nabídla, že odkoupí 1 500 akcií. Nejvýše byla ochotna zaplatit za jednu akcii 600 K. Na tento návrh hrabě Silva-Tarouca dlouho nereagoval. Aby Živnobanka nabídku vylepšila, prohlásila v červnu, že zbývajících 3 700 akcií vezme do konce roku 1914 do komisionářského prodeje za cenu alespoň 600 K za kus. V roce 1914 by se rozhodla, zdali by nějaké tyto akcie převzala na vlastní účet. Následně během týdne změnil výkonný výbor Živnobanky postoj. Banka oslovila hraběte, zdali by jí prodal všech 5 200 akcií za cenu menší než 600 K za akcii.¹¹⁸⁵

Arnošt Emanuel Silva-Tarouca si řekl o 575 K. O věci jednal výkonný výbor Živnobanky dne 8. července 1913. Za tohoto kurzu odmítl akcie převzít, navíc stáhl i nabídku na zakoupení 1 500 akcií z března. Tento radikální obrat měl patrně na svědomí předseda správní rady banky Jan Otto, který se předchozích schůzí výkonného výboru, na kterých bylo o otázce rokováno, nezúčastnil. Nyní však byl již přítomen. Otto byl proti tomu, aby se za tehdejší nejisté hospodářské situace banka v takové míře kapitálově účastnila na jednom podniku. Požadovanou cenu považoval za přemrštěnou, podezíral hraběte, že se chce na úkor Živnobanky obohatit. V neposlední řadě se obával, že když bude ČOS Živnobance patřit, dopadne to podobně jako s dolem Rudolf či jako se svíčkárnou Monopol.¹¹⁸⁶ Ottu nezviklaly ani výborné hospodářské výsledky firmy. Za rok 1912 vykázala čistý zisk (i s přenosem) 574 153 K a vyplácela dividendu 8,5 %. V roce 1913 byl trend ještě příznivější – ČOS jej nakonec skončila se ziskem 714 065 K a dividendu činila 10 %. Schambergerovi, který jej 7. srpna navštívil, Otto oznámil, že znovu by se mohlo jednat pouze tehdy, kdyby hrabě snížil své cenové nároky.¹¹⁸⁷

Ten tak učinil. Nově by si vystačil s 567,50 K za akcii. Otto si ale představoval mnohem méně. Po dlouhé debatě se výkonný výbor Živnobanky usnesl nabídnout hraběti za jednu akcii 500 K. To naopak nekonvenovalo hraběti, který to odmítl. Nakonec L. Schamberger a A. Růžička dohodli kompromis. Hrabě Silva-Tarouca vyhradil Živnobance do konce roku 1914 opční právo na 5 200 akcií ČOS za 567,31 K za kus. Na oplátku mu banka nemohla do konce roku 1914 vypovědět úvěr. Výkonný výbor Živnobanky ujednání 27. srpna 1913 posvětil.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁴ AČNB, f. ŽB/2703/128, Výkonný výbor ŽB 28. 11. 1912.

¹¹⁸⁵ AČNB, f. ŽB/2703/186, 226, 228, Výkonný výbor ŽB 22. 3., 18. 6. a 24. 6. 1913; LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 25. 1. 1914.

¹¹⁸⁶ Ke svíčkárně Monopol viz kapitola 1.

¹¹⁸⁷ AČNB, f. ŽB/2703/234, Výkonný výbor ŽB 8. 7. 1913; LA PNP, f. J. Otto, Zápisníky 1907–1916, Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907–1914.

¹¹⁸⁸ AČNB, f. ŽB/2703/251, 257, Výkonný výbor ŽB 13. 8. a 27. 8. 1913; ŽB/2690/375, Správní rada ŽB 21. 8. 1913, LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 25. 1. 1914.

Rok 1913 přinesl rozšíření majetku České obchodní společnosti. Společnost přikoupila 13 horních měr, jež sousedily s dolem Albert v Tuchomyšli, a 4 horní míry, sousedící s dolem Florentini ve Světcí.¹¹⁸⁹ V květnu 1913 ČOS provedla přeměnu dvou velkoobchodů s uhlím, a to konkrétně firem F. V. Fiala v Hradci Králové J. B. Nebeský v Praze, na společnosti s ručením omezeným a získala v nich majetkovou účast. Společnost F. V. Fiala následně ovládla (detaily viz níže).

V důsledku tohoto zvětšení podniku přistoupila ČOS ke zvýšení akciového kapitálu z 5 na 7 milionů K. Mimořádná valná hromada konaná 17. října 1913 se rozhodla vydat 6 250 nových akcií po 400 K. Přednostní právo na nové akcie bylo vyhrazeno dosavadním akcionářům. Na dvě staré akcie mohli odebrat jednu novou akcii. Emisní kurz jedné akcie byl stanoven na 500 K. Emisní ážio 625 000 K připadlo rezervnímu fondu. Usnesení bylo jednohlasné. Živnobanka disponovala na valné hromadě nadpoloviční většinou – její síla byla podobná jako na mimořádné valné hromadě o rok dříve (viz výše).¹¹⁹⁰

Při poradě o účasti Živnobanky na subskripci navrhl první místopředseda správní rady Bedřich Jahn, aby banka ještě před emisí nových akcií vykonala opční právo na 5 200 akcií hraběte Silva-Taroucy. Mohla by tak získat 2 600 nových akcií za výhodný kurz 500 K. Tento návrh podporoval i vrchní ředitel Apollo Růžička. Otto však i v tomto případě prosadil své stanovisko. Návrh byl zamítnut.¹¹⁹¹ Hrabě vlastnil celkem 5 250 akcií. Pripadlo na něj 2 625 nových akcií za úhrnnou cenu 1 312 500 K. Na jejich převzetí mu chyběly volné prostředky. Žádal proto Živnobanku o poskytnutí lombardního úvěru do 100 % jejich hodnoty. Banka mu vyhověla. Kromě zmíněných akcií musel dát bance jako krytí do zástavy i podíly firmy Nordböhmische Electricitäts-Werke v Podmoklech v hodnotě 600 000 K.¹¹⁹²

Živnobanka vlastnila 6 590 akcií České obchodní společnosti. Mohla tedy upsat 3 295 nových akcií. Kromě toho se rozhodla subskribovat 50 akcií, jež připadaly na akcie R. Bettelheima, který svého práva nevyužil. Získala tak celkem 3 345 nových akcií. Krátce po emisi se objevili zájemci, kteří chtěli od banky koupit akcie společnosti. Bylo potvrzeno

¹¹⁸⁹ Finanční listy 11, 15. 3. 1914, č. 11, s. 4.

¹¹⁹⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII–50, Mimořádná valná hromada 17. 10. 1913; Finanční listy 10, 19. 10. 1913, č. 42, s. 2.

¹¹⁹¹ LA PNP, f. J. Otto, A. Růžička J. Ottovi 25. 1. 1914. A. Růžička si akcie ČOS cenil vysoko. V září 1913 informoval výkonný výbor Živnobanky, že má v úmyslu podstatnou část svého majetku uložit do těchto akcií. Požádal proto o opční právo na 800 kusů. Bylo mu vyhověno. Mohl ho použít, když by Živnobanka využila opci na akcie hraběte Silva-Taroucy. AČNB, f. ŽB/939/293, Výkonný výbor ŽB-úvěry 10. 9. 1913.

¹¹⁹² AČNB, f. ŽB/939/302, Výkonný výbor ŽB-úvěry 1. 10. 1913; ŽB/2703/273, 274, 307, Výkonný výbor ŽB 2. 10., 7. 10. a 17. 12. 1913.

usnesení výkonného výboru z ledna, aby se prozatím žádné akcie neprodávali. Na konci roku 1913 měla Živnobanka na nostru stále 9 935 z 18 750 akcií ČOS (53 % akciového kapitálu).¹¹⁹³

Na zmíněné mimořádné valné hromadě ČOS z října 1913 bylo řešeno převzetí hnědouhelného dolu Eliška v Trmicích od hraběte Silva Taroucy, který jej společnost nabídl ke koupi. Valná hromada zmocnila správní radu, aby záležitost vyřídila. Když o věci referoval Jan Otto ve výkonném výboru Živnobanky, navrhl, aby propříště každá takováto větší transakce byla předložena Českou obchodní společností nejdříve k vyjádření Živnobance. Žádal to i nyní v případě dolu Eliška. Do schůze výkonného výboru banky, jež se konala 28. října 1913, byl pozván centrální ředitel ČOS Jan Machalický. Na základě jeho referátu a předložených odhadů vyzval výkonný výbor správní radu ČOS, aby zmíněný důl nekupovala. Živnobanka jako největší akcionář firmy si prosadila svou. Důl Eliška byl nakonec v listopadu 1913 prodán Nordböhmisches Electricitäts-Werke v Podmoklech.¹¹⁹⁴

Zvýšení akciového kapitálu a výborné hospodářské výsledky umožnily České obchodní společnosti výrazně snížit svůj závazek u Živnobanky. Na počátku června 1913 podnik dlužil na běžném účtu 3 545 783 K, v různých záručních listinách a půjčených cenných papírech 154 250 K a v rimesách 65 500 K, celkem tedy 3 765 533 K. Ke konci roku obnášelo záporné saldo na běžném účtu již jen 722 618 K. Závazek v záručních listinách a cenných papírech zůstal stejný, v rimesách poklesl na 40 148 K. Úhrnný dluh byl 917 016 K, takže cca o 2,85 mil. K méně než před sedmi měsíci.¹¹⁹⁵

Rok 1914 přinesl rozšíření působnosti České obchodní společnosti. Firma převzala od 1. září od akciové společnosti Duxer Kohlenverein¹¹⁹⁶ výhradní prodej z jejích dolů Amalia III v Bílině a Amalia IV ve Světci pro téměř celé Čechy.¹¹⁹⁷ Koncem roku 1914 získala ČOS na základě nájemní smlouvy s horním erárem těžební právo na části státního uhelného pole Hieronymus v Břešťanech u Bíliny. Nájem byl sjednán na dobu patnácti let – od 1. července 1915 do 30. června 1930. ČOS měla za to státu platit každých čtvrt roku 44 486 K 57 h, celkem 2 669 194 K 20 h. Zde sehrála důležitou roli Živnobanka. Převzala vůči státu záruku, že suma bude řádně hrazena. Protože pronajatý horní majetek sousedil s dolem Korunního prince

¹¹⁹³ AČNB, f. ŽB/2703/287, 293, Výkonný výbor ŽB 4. 11. a 18. 11. 1913; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Cenné papíry.

¹¹⁹⁴ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII-50, Mimořádná valná hromada 17. 10. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/281, 284, 297, 317, Výkonný výbor ŽB 22. 10., 28. 10., 26. 11. 1913 a 13. 1. 1914.

¹¹⁹⁵ AČNB, f. ŽB/939/254, 20, Výkonný výbor ŽB-úvěry 5. 6. a 30. 12. 1913.

¹¹⁹⁶ Německá akciová společnost se sídlem v Großzössen u Lipska, založená r. 1872. Podnikala na území Rakouska-Uherska. Tamější zastupitelství měla v Teplících.

¹¹⁹⁷ Finanční listy 11, 5. 7. 1914, č. 27, s. 2.

Rudolfa, odkoupila ČOS od Živnobanky za 70 000 K všechny kuxy těžarstva uvedeného dolu. Živnobanka se tím konečně zbavila tohoto prodělečného aktiva.¹¹⁹⁸

Převzetím firmy F. V. Fiala v Hradci Králové získala ČOS také vápencové lomy ve Vápenném Podole. K nim přikoupila sousední vápencové lomy. Zdejší saturační vápenec odebíraly cukrovary. V roce 1914 společnost postavila ve Vápenném Podole vápennou pec na výrobu vápna.¹¹⁹⁹

V červnu 1914 se Arnošt Emanuel Silva-Tarouca rozhodl prodat 2 600 akcií ČOS z emise z roku 1913. Získané peníze chtěl použít ke snížení svého dluhu u Živnobanky, který tehdy činil již 4 826 107 K. Akcie nejdříve nabídl Živnobance po 650 K za kus. Banka je koupit nechtěla, ale měla strach, že by je mohl získat někdo, kdo by byl z hlediska jejích zájmů nevhodný. Dohodla se proto s hrabětem, že příslušný úvěr, který obnášel 500 K za 1 akcii (celkem 1,3 mil. K), mu do konce roku 1915 nevypoví, když jí do této doby vyhradí předkupní právo na uvedené akcie.¹²⁰⁰ Živnobanka nevyužila ani opce, kterou měla do konce roku 1914 na 5 200 akcií hraběte z první emise. Smluvila se však s ním o jejím prodloužení do konce roku 1916 za stejných podmínek.¹²⁰¹

Živnobanka konečně roku 1914 postoupila několika zájemcům akcie ČOS, ale tak, aby neohrozila svou majoritu. Konkrétně prodala 240 akcií. Na konci prosince měla v portfoliu 9 695 akcií, což odpovídalo cca 51,7 % podílu ve firmě. Navíc noví majitelé akcií se museli zavázat, že bance přenechají hlasovací právo na valných hromadách po dobu pěti let.¹²⁰² Kromě toho byl hrabě Silva-Tarouca u Živnobanky velmi zadlužen a za dluh ručil svými akciemi ČOS. Nedalo se tedy předpokládat, že by proti bance vystupoval. Jako největší akcionář kontrolovala Živnobanka směřování hlavních investic České obchodní společnosti. Např. v prosinci 1914 banka posvětila nutné investice k těžení uhlí na pronajatém státním uhelném majetku a zároveň souhlasila s postavením vlastní podnikové elektrárny.¹²⁰³

¹¹⁹⁸ AČNB, f. ŽB/142/1, Shrnutí existence ČOS v Praze – Ústí n. Labem b. d. [1933]; ŽB/777/1, Uhelné doly, Vertrag zwischen dem k. k. Aerar und der Böhmischen Handelsgesellschaft in Prag (Entwurf); ČOS ŽB 12. 2. 1915; ŽB/2703/361, 383, 390, 391, 399, 451, Výkonný výbor ŽB 2. 4., 20. 5., 9. 6., 10. 6., 30. 6. a 27. 10. 1914; ŽB/3370/5, 6, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. a 23. 7. 1914; ŽB/1025/4, 45, Výkonný výbor ŽB 17. 11. 1914 a 24. 2. 1915.

¹¹⁹⁹ Finanční listy 11, 15. 3. 1914, č. 11, s. 4; *Nová továrna vápna*, Národní listy 55, 24. 1. 1915, č. 24, s. 6; AČNB, f. ŽB/142/1, Shrnutí existence ČOS v Praze – Ústí n. Labem b. d. [1933].

¹²⁰⁰ AČNB, f. ŽB/939/91, Výkonný výbor ŽB-úvěry 3. 6. 1914; ŽB/2703/389, 401, Výkonný výbor ŽB 4. 6. a 2. 7. 1914.

¹²⁰¹ AČNB, f. ŽB/1025/10, 13, 16, 19, Výkonný výbor ŽB 1. 12., 9. 12., 15. 12. a 22. 12. 1914.

¹²⁰² AČNB, f. ŽB/3242/1, Bilance ŽB za r. 1914, Cenné papíry; ŽB/2703/350, Výkonný výbor ŽB 13. 3. 1914.

¹²⁰³ AČNB, f. ŽB/2703/296, 407, Výkonný výbor ŽB 25. 11. 1913 a 16. 7. 1914; ŽB/1025/14, Výkonný výbor ŽB 10. 12. 1914.

Tab. 48: Vztah ŽB k České obchodní společnosti v l. 1910–1913
(stav k 31. 12. daného roku)

Rok	Akciový kapitál (K)	Celkový počet akcií	Akcie ŽB	Kapitálová účast ŽB (K)	Dluh u ŽB (K)*
1910	5 000 000	12 500	7 250 3 625 ^a	2 900 000 (58 %) 1 450 000 (29 %) ^a	3 138 828
1911	5 000 000	12 500	3 565	1 426 000 (28,52 %)	3 249 140
1912	5 000 000	12 500	6 590	2 636 000 (52,72 %)	3 115 948
1913	7 500 000	18 750	9 935	3 974 000 (52,99 %)	819 475 32 000 ^b

Pozn.: Nominální hodnota jedné akcie činila 400 K.

* Jedná se pouze o dluh firmy na běžném účtu.

a – Horní údaj je včetně akcií, na něž měl Julius Petschek opci, dolní bez nich.

b – Suma 32 000 K je dluh na zvláštním účtu za koupi domu v Ústí n. L.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/142/1, Shrnutí existence ČOS v Praze – Ústí n. Labem b. d. [1933]; ŽB/3239/1, ŽB/3240/1, ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1910–1913, Cenné papíry, Dopisovatelé.

Tab. 49: Hospodářské výsledky České obchodní společnosti za l. 1910–1914

Rok	Akciový kapitál (K)	Čistý zisk (K)	Přenos z minulého roku (K)	Celkový zisk (K)	Dividenda (%)
1910/11 ^a	5 000 000	734 131	není	734 131	10,5 ^b
1912	5 000 000	560 733	13 420	574 153	8,5
1913	7 500 000	696 907	17 158	714 065	10
1914	7 500 000	601 596	86 124	687 720	6

a – Za období 1. 7. 1910 – 31. 12. 1911.

b – Odpovídala 7% dividendě za kalendářní rok.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/142/1, Shrnutí existence ČOS v Praze – Ústí n. Labem b. d. [1933]; ŽB/777/1, Daně – poplatky, Daň z válečných zisků ČOS; Finanční listy 9, 10. 3. 1912, č. 11, s. 5; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 47, 1914, Bd. 2, Wien 1913, s. 428; Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 432–433.

Tab. 50: Zástupci ŽB ve správní radě České obchodní společnosti v l. 1910–1914

Jméno	Doba	Poznámka
Jan Otto	od r. 1910	místopředseda s. r.
Apollo Růžička	od r. 1910	člen v. v.
Eduard Schwarz	od r. 1910	

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 1678, sign. BIII–50; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 432–433; AČNB, f. ŽB/777/1, Zprávy pro ředitelství, Výkonný výbor ŽB 15. 9. 1910; Daně – poplatky, Sestavení za účelem vyměření dávky z tantiém.

8.5. F. V. Fiala a J. B. Nebeský

Na začátku května 1913 nově zřízená firma F. V. Fiala, společnost s r. o. se sídlem v Hradci Králové převzala závod veřejné obchodní společnosti F. V. Fiala, velkoobchod uhlím a koksem v Hradci Králové s filiálkou v Brně. Společníci František Václav Fiala a jeho syn Adam Fiala obdrželi jako náhradu 60 000 K. Částka 50 000 K jim byla vyplacena v hotovosti, 10 000 K ponechali v nové společnosti jako kmenové vklady (oba měli závodní podíl 5 000 K). Česká obchodní společnost vstoupila do firmy vkladem 90 000 K. Celkový kmenový kapitál, jenž byl plně splacen, obnášel 100 000 K. Management konstituované firmy byl pod kontrolou ČOS. Jednateli se stali členové správní rady a výkonného výboru Apollo Růžička a Ludvík Schamberger a ústřední ředitel Jan Machalický. Do dozorčí rady byli zvoleni zbývající členové správní rady ČOS: hrabě Arnošt Emanuel Silva-Tarouca, Jan Otto, Jan B. Nebeský, Eduard Schwarz. Kontinuitu zajišťoval Adam Fiala, který byl pověřen vedením závodu v Hradci Králové a byla mu udělena prokura.¹²⁰⁴

Na konci ledna 1914 postoupili František V. Fiala a Adam Fiala své závodní podíly České obchodní společnosti. Ta se stala jediným majitelem firmy.¹²⁰⁵ Ke splynutí ale nedošlo, společnost F. V. Fiala zůstala samostatným subjektem.¹²⁰⁶ Specializovala se na prodej černého uhlí a koksu.¹²⁰⁷ Jejím ovládnutím ČOS rozšířila svůj hnědouhelný sortiment o tyto artikly a získala nové pozice na trhu.

Na konci května 1913 ČOS provedla přeměnu firmy J. B. Nebeský v Praze ve společnost s r. o. s názvem J. B. Nebeský, společnost s r. o. v Praze. Nově zřízená společnost převzala od původní firmy, která byla zrušena, velkoobchod uhlím v Praze s filiálkou v Nymburce. Nymburskou pobočku provozovala jen krátce, na začátku roku 1914 ji pronajala. Původními majiteli byli velkoobchodník v Nymburce Jan Baptista Nebeský, velkoobchodník v Praze a mladočeský říšský poslanec Ladislav Čech a velkoobchodník a majitel velkostatku v Praze Jaroslav Ludvík Nebeský. J. L. Nebeský byl synem a L. Čech zetěm J. B. Nebeského. Jednalo se tedy o rodinný podnik. Nebeští a Čech obdrželi za přenechání závodu 240 000 K. Částka 122 000 K jim byla hotově vyplacena, zbylých 118 000 K obdrželi v kmenových

¹²⁰⁴ SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, fond Krajský soud Hradec Králové – obchodní rejstřík (dále f. KS HK – OR), kart. 2074, spis Rg C I 52, Žádost za registrování firmy F. V. Fiala, společnost s r. o. s přílohami 15. 5. 1913; Zápis do obchodního rejstříku 7. 6. 1913; F. V. Fiala spol. s r. o. C. k. krajskému soudu v Hradci Králové 13. 6. 1913; Rozklad 18. 6. 1913. Spis původní veřejné obchodní společnosti je uložen v témže archivu a fondu v kart. 1948 pod značkou Rg A I 214.

¹²⁰⁵ SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. KS HK – OR, kart. 2074, spis Rg C I 52, F. V. Fiala společnost s r. o. C. k. krajskému soudu v Hradci Králové 31. 1. 1915 (přípis na zadní straně).

¹²⁰⁶ Srov. AČNB, f. ŽB/1025/56, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1915.

¹²⁰⁷ SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Hradec Králové, f. KS HK – OR, kart. 2074, spis Rg C I 52, Soupis inventáře 1. 4. 1913.

vkladech nové společnosti dle následujícího klíče: J. B. Nebeský 88 000 K, L. Čech 15 000 K a J. L. Nebeský 15 000 K. Posledním společníkem se stala Česká obchodní společnost s vkladem 122 000 K. Kmenový kapitál společnosti obnášel 240 000 K a byl plně splacen. V čele společnosti stáli čtyři jednatele. ČOS zastupovali Apollo Růžička a Ludvík Schamberger. Zbylími dvěma jednatelemi byli představitelé dřívější firmy L. Čech a J. L. Nebeský. V tříčlenné dozorčí radě, která kontrolovala obchodování společnosti, zasedli J. B. Nebeský a za ČOS Eduard Schwarz a Antonín Tille. Ústřední ředitel ČOS Jan Machalický byl pověřen vrchním vedením závodu a byla mu udělena prokura.¹²⁰⁸

Vlastnická struktura a složení vedení ukazuje, že ČOS byla ve firmě J. B. Nebeský sice hlavním aktérem, ale ne aktérem dominantním. Silnou pozici si podrželi i původní majitelé. Za společnost mohli právně jednat vždy dva jednatele nebo jeden jednatel a jeden prokurista. Pokud to byli dva jednatele – musel to vždy být Růžička nebo Schamberger společně s Čechem nebo Nebeským, tedy jeden jednatel reprezentující ČOS a jeden jednatel reprezentující dřívější vlastníky. Prokurista Machalický mohl firmu podepisovat s jakýmkoliv jednatelem.¹²⁰⁹ Pozici Nebeských a Čecha potvrzuje to, že když Jan Otto v březnu 1915 navrhl, aby firma J. B. Nebeský byla sloučena s ČOS, právní zástupce Živnobanky E. Schwarz podotkl, že by to bylo možné pouze tehdy, kdyby s tím zmíněni spoluvlastníci souhlasili.¹²¹⁰

Přeměnu firem J. B. Nebeský a F. V. Fiala ve společnosti s r. o. a kapitálový vstup České obchodní společnosti do nich umožnila skutečnost, že všechny tři subjekty spadaly do stejné zájmové sféry. V prvním případě to bylo především skrze osobnost Jana Baptisty Nebeského, který byl hlavním majitelem firmy J. B. Nebeský a zároveň členem správní rady ČOS. Firma J. B. Nebeský měla rovněž úvěrové styky s Živnobankou. V roce 1910 obnášel její akceptační závazek u banky 130 000 K. V březnu 1913 dlužila již pouze 17 062 K.¹²¹¹ U firmy F. V. Fiala bylo rozhodující právě úvěrové spojení s Živnobankou. V září 1911 poskytla nově otevřená filiálka Živnobanky v Hradci Králové uvedené firmě fakturový úvěr do výše 400 000 K s podkladem depotního akceptu proti postupu pouze dobrých pohledávek do 75 % fakturové hodnoty. V praxi však filiálka lombardovala faktury až do 90 %. Vzhledem k velikosti firmy byl úvěr 400 000 K značný. Společnost se proto musela zavázat, že bude pracovat pouze s

¹²⁰⁸ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2086, sign. C IV–40, Společenská smlouva 31. 5. 1913; Valná hromada 31. 5. 1913; J. B. Nebeský, společnost s r. o. C. k. obchodnímu soudu v Praze 16. 6. 1913, 9. 1. 1914 a 11. 1. 1915; Spisy z března–května 1914; AČNB, f. ŽB/777/1, Podíly fy J. B. Nebeský spol. s r. o., Ustavující valná hromada 31. 5. 1913; Jan ŘEHOUNEK, *Rytíř smutné postavy. Básník Jan z Wojkowicz. 1880–1944*, Nymburk 2014.

¹²⁰⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2086, sign. C IV–40, Společenská smlouva 31. 5. 1913; AČNB, f. ŽB/777/1, Podíly fy J. B. Nebeský spol. s r. o., Ustavující valná hromada 31. 5. 1913.

¹²¹⁰ AČNB, f. ŽB/1025/56, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1915.

¹²¹¹ AČNB, f. ŽB/2681/66, Výkonný výbor ŽB 8. 1. 1910; ŽB/939/221, Výkonný výbor ŽB–úvěry 20. 3. 1913.

Živnobankou. Banka navíc mohla v podniku kdykoliv provést revizi. Na konci roku 1912 činil závazek firmy 248 257 K.¹²¹²

Po ustavení společnosti s r. o. změnila královéhradecká filiálka Živnobanky firmě F. V. Fiala fakturový úvěr 400 000 K na kontokorentní úvěr ve výši 600 000 K, za nějž ručila Česká obchodní společnost. V březnu 1914 dlužila firma na účtu 212 002 K.¹²¹³ Firma J. B. Nebeský, společnost s r. o. měla rovněž u Živnobanky otevřen účet. Na konci roku 1913 se na něm nacházel přebytek 21 010 K.¹²¹⁴

Živnobanka měla vliv na chod obou společností s r. o. F. V. Fiala a J. B. Nebeský. Vykonávala ho prostřednictvím ČOS a prostřednictvím svých zástupců ve správních orgánech obou společností. V prvním případě to byli A. Růžička, J. Otto a E. Schwarz; v druhém případě A. Růžička, E. Schwarz a A. Tille. Nejdůležitějším mužem zde byl jednoznačně vrchní ředitel Růžička.

8.6. Shrnutí

Po neúspěchu s doly v Lomu se Živnobanka uchytila v uhelném průmyslu v druhé polovině 90. let 19. století. Tehdy zřídila v Ústí n. L. vlastní Obchod uhlím. Zároveň kapitálově vstoupila do dvou hnědouhelných těžarstev v severních Čechách. Stala se majoritním vlastníkem těžarstva dolu Florentini ve Světcí a jediným majitelem těžarstva dolu Rudolf v Ledvicích. Výsledky tohoto angažmá byly rozporuplné. Ústecký Obchod uhlím se ukázal být velmi volatilní – dokázal vygenerovat velké zisky, ale zároveň i ztráty. Důl Rudolf byl dokonce dlouhodobě pasivní. Tyto faktory a obecný trend, který tlačil na zřizování větších kapitálových asociací, vedl k tomu, že na přelomu prvního a druhého decennia 20. století Živnobanka iniciovala založení České obchodní společnosti.¹²¹⁵ ČOS převzala uvedené investice Živnobanky v uhelném průmyslu (důl Rudolf ale až o několik let později) a navíc horní majetek hraběte Silva-Taroucy. Ustavení ČOS bylo příkladem koncentrace v uhelném průmyslu. Firma soustředila doly a prodejní organizaci, jež byly dosud odděleny. Uhlí těžila a zároveň ho prodávala. Později získala další uhelná ložiska a přičlenila k sobě dva velkoobchody s uhlím. Stala se největší českou akciovou uhelnou společností.¹²¹⁶ Založení ČOS se ukázalo jako šťastný krok. Jednalo se o velmi výnosný podnik (od r. 1916 dividenda neklesla pod 10 %, po

¹²¹² AČNB, f. ŽB/939/406, 178, Výkonný výbor ŽB-úvěry 20. 9. 1911 a 19. 12. 1912; ŽB/3236/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1912, Filiálka v Hradci Králové, Dopisovatelé.

¹²¹³ AČNB, f. ŽB/939/249, 53, Výkonný výbor ŽB-úvěry 28. 5. 1913 a 11. 3. 1914.

¹²¹⁴ AČNB, f. ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Dopisovatelé.

¹²¹⁵ Finanční listy 8, 1. 1. 1911, č. 1, s. 21.

¹²¹⁶ Finanční listy 10, 1. 1. 1913, č. 1, s. 16.

většinu 20. let se držela na úrovni 20 % a na jejich konci dosáhla její výše dokonce 25 %),¹²¹⁷ v němž Živnobanka byla většinovým akcionářem.

¹²¹⁷ AČNB, f. ŽB/142/1, Shrnutí existence ČOS v Praze – Ústí n. Labem b. d. [1933]; *Compass: Finanzielles Jahrbuch*, Jg. 64, 1931, Čechoslovakei, Praha 1931, s. 745–747.

9. Železářský průmysl

V této kapitole bude představen poměr Živnobanky k železářskému průmyslu. Částečně při tom bude přihlédnuto i k příbuznému kovoprůmyslu. Železářský průmysl tvořil svými výrobky materiálovou základnu pro stěžejní odvětví druhé průmyslové revoluce, jako bylo strojírenství, stavebnictví či výroba dopravních prostředků. V této souvislosti vykazoval největší dynamiku růstu produkce ze všech průmyslových odvětví.¹²¹⁸ Theodor Haerdtl roku 1908 v jubilejní publikaci *Die Gross-Industrie Österreichs*, shrnující u příležitosti 60. letého výročí vlády císaře Františka Josefa I. průmyslové úspěchy západní části monarchie, oprávněně napsal, že železo je „dnes je nesporně vládnoucí kov“. Moderní průmyslová výroba byla bez železa nepředstavitelná.¹²¹⁹

V Předlitavsku působilo před první světovou válkou v železářském podnikání 23 akciových společností s průměrným akciovým kapitálem 9,7 milionů K. Mimoto jeden z nejvýznamnějších podniků neměl právní formu akciové společnosti, nýbrž těžířstva¹²²⁰ – Vítkovické horní a hutní těžířstvo (Witkowitz Bergbau- und Eisenhütten-Gewerkschaft). V železářství vládla vysoká míra koncentrace. Surové železo vyrábělo před válkou pouze sedm firem, z toho čtyři – Rakouská alpská montánní společnost (Österreichisch-Alpine Montangesellschaft), Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Pražská železářská společnost (Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft) a Rakouská báňská a hutní společnost (Oesterreichische Berg- und Hüttenwerksgesellschaft) – zajišťovaly více než 95 % veškeré produkce.¹²²¹

V roce 1886 vznikl všeobecný rakouský železářský kartel. Obdobně i v Uhrách byl ustaven železářský kartel. Obě monopolistická sdružení ve vzájemné kooperaci kromě krátké přestávky na počátku 20. století (v roce 1901 se obě sdružení rozpadla, již v roce 1902 však byla znovu zformována) regulovala ceny železa a železářských výrobků až do konce habsburské monarchie.¹²²² Rakouský železářský kartel byl nejmocnějším kartelovým uskupením v Předlitavsku, které mělo díky tomu, že vyrábělo nepostradatelný průmyslový materiál, vliv i na další průmyslová odvětví (např. strojírenství). Kartel suverénně rozhodoval o rozsahu výroby a ceně železa, kterou držel na vysoké výši.¹²²³

Existence pevně organizovaného kartelu ztěžovala novým subjektům vstoupit na železářský trh. Vstup byl dále znesnadněn inherentními charakteristikami železářského

¹²¹⁸ Otto HWALETZ, *Die österreichische Montanindustrie im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien 2001, s. 19.

¹²¹⁹ Theodor HAERDTL, *Die Eisen-Industrie*, in: *Die Gross-Industrie Österreichs*, Bd. 1, Wien 1908, s. 59.

¹²²⁰ Těžířstvo (těžařstvo) – podnikatelský subjekt v oblasti dobývání nerostů.

¹²²¹ A. RESCH, *Industriekartelle in Österreich*, s. 108–109.

¹²²² Tamtéž, s. 110–132.

¹²²³ Z. JINDRA, *Průmyslové monopoly v Rakousko-Uhersku*, s. 246, 249–250; Jan KOŘAN, *Železářství*, in: František Jílek (ed.), *Studie o technice v českých zemích 1800–1918. II.*, Praha 1984, s. 216–218.

podnikání. Bylo spojeno s velkými kapitálovými nároky, značnými investičními náklady a vysokým podílem fixního kapitálu. Železářské firmy byly proto odkázány na finanční výpomoc bank, s kterými udržovaly úzké styky.¹²²⁴ Poté co v roce 1901 Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft ovládla pražskou Böhmisches Escompte-Bank, získala tato vídeňská velkobanka největší vliv v rakouském železářském průmyslu. Úzce spolupracovala s železářským impériem proslulého podnikatele Karla Wittgensteina, do kterého patřily jak Pražská železářská společnost, tak Rakouská alpská montánní společnost. V železářském průmyslu se angažovaly rovněž další vídeňské velkobanky: např. Boden-Credit-Anstalt a Credit-Anstalt.¹²²⁵

Železářský průmysl v Předlitavsku byl doménou německého kapitálu. Vůdčí firmy byly německé a udržovaly spojení s předními vídeňskými bankami. Český kapitál nebyl v železářském velkopodnikání zastoupen. Živnobanka se to snažila alespoň částečně změnit. V druhé polovině prvního decennia 20. století zahájila pokus uchytit se v železářském průmyslu a vybudovat nacionálně české železářny v Hrádku u Rokycan. Slibovala si od toho slušný zisk (železářský průmysl chráněn vysokými dovozními cly patřil k velmi profitabilním odvětvím)¹²²⁶ a vzhledem k významu odvětví i posílení svého vlivu v průmyslovém životě monarchie.

9.1. Železářské oddělení

Na začátku cílevědomého angažmá Živnobanky v železářském průmyslu stál prodej železářských produktů. Již v roce 1889 vyjednávala plzeňská filiálka Živnobanky s Železářskými královskými městy Rokycany o tom, že převezme komisionářský prodej jejich veškerých výrobků. K dohodě nedošlo, poněvadž nabízená provize 1 % se bance zdála malá.¹²²⁷ V březnu 1906 souhlasila centrála Živnobanky s tím, aby českobudějovická filiálka zřídila oddělení pro obchod s anglickým surovým železem. Filiálka byla instruována, aby si při obchodování vedla velmi obezřetně. Měla z Anglie importovat pouze železo, pro které již měla kupce.¹²²⁸ V září téhož roku rozšířila filiálka v Českých Budějovicích činnost o obchod s anglickými plechy.¹²²⁹ Filiálka nejdříve prodávala plechy pouze na území Rakousko-Uherska a Německa. Od listopadu 1906 rozšířila prodej i do dalších zemí. Mezi nové klienty patřily např. firmy z Belgie

¹²²⁴ A. RESCH, *Industriekartelle in Österreich*, s. 110.

¹²²⁵ P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 127–133; A. RESCH, *Industriekartelle in Österreich*, s. 132.

¹²²⁶ A. RESCH, *Industriekartelle in Österreich*, s. 121–123.

¹²²⁷ AČNB, f. ŽB/2816/573, Výkonný výbor ŽB 21. 8. 1889.

¹²²⁸ AČNB, f. ŽB/2639, Výkonný výbor ŽB 13. 3. 1906.

¹²²⁹ AČNB, f. ŽB/3647/3, 54, Výkonný výbor ŽB 10. 7. 1906 a 11. 1. 1907.

a Nizozemska. Na nákup plechů a železa, které prodávala, filiálka standardně poskytovala úvěry.¹²³⁰

Obchod s anglickými plechy se slibně rozvíjel. Do ledna 1907 vygeneroval zisk zhruba 10 000 K. Českobudějovická filiálka proto chtěla mít přímé zastoupení v Anglii. Požádala centrálu, zda by nemohla v Londýně otevřít agenturu, jejímž prostřednictvím by sjednávala kontrakty na místě. Výkonný výbor banky souhlasil.¹²³¹ Během roku 1907 probíhaly přípravné práce k otevření londýnské agentury. Agentura začala fungovat pravděpodobně někdy na začátku roku 1908. Byli v ní zaměstnáni čtyři úředníci a jeden poslíček.¹²³² Od března 1909 nesla agentura název: Živnostenská banka, London Agency.¹²³³

Poté co Živnobanka v roce 1909 převzala prodej výrobků hrádeckých železáren,¹²³⁴ zřídila při pražské centrále železářské oddělení. Železářská prodejna filiálky v Českých Budějovicích vplynula do nového železářského oddělení. Její úředníci byli přeloženi do Prahy. Vedoucím železářského oddělení byl jmenován dosavadní ředitel českobudějovické filiálky Josef Kašpárek s titulem náměstka ředitele. Skladiště železářského oddělení postavila banka v Holešovicích na pozemku, který si pronajala od města Prahy. Skladiště obsahovalo především válcované železo, traverzy a plechy. Železářské oddělení zahájilo činnost v dubnu 1909 – tehdy byly k jeho návrhu povoleny první úvěry na nákup železářského zboží.¹²³⁵

Ačkoliv těžiště činnosti železářského oddělení spočívalo v prodeji produkce hrádeckých železáren,¹²³⁶ oddělení si opatrovalo artikly k prodeji i z dalších zdrojů. V roce 1909 např. zakoupilo 80 až 100 vagonů válcovaného železa z železáren ve Fryštátu, jež potřebovalo k doplnění zásob.¹²³⁷ V témže roce si zajistilo železářské oddělení odběr traverz od pražských železářských firem L. G. Bondy a Josef Bruckner a synové na dobu tří let.¹²³⁸ Z existence londýnské agentury profitovalo železářské oddělení v roce 1909. V srpnu mu nabídla firma William Atkins & Co. Ltd. ze Sheffieldu, aby zajišťovalo výhradní prodej její speciální oceli na území Rakouska-Uherska po dobu deseti let. Živnobanka to akceptovala. V únoru 1910 byla smlouva modifikována. Živnobanka si ponechala výhradní prodej ocele pouze pro Čechy, v ostatních zemích monarchie si firma obstarávala prodej sama na vlastní účet. Platila za to

¹²³⁰ AČNB, f. ŽB/3647/12, 29, 37, 40, 44, Výkonný výbor ŽB 10. 8., 9. 10., 6. 11., 16. 11. a 30. 11. 1906.

¹²³¹ AČNB, f. ŽB/3647/54, Výkonný výbor ŽB 11. 1. 1907.

¹²³² AČNB, f. ŽB/3647/74, 81, 149, 170, 184, 202, Výkonný výbor ŽB 15. 3., 14. 4., 7. 11., 24. 12. 1907; 25. 1. a 3. 3. 1908.

¹²³³ AČNB, f. ŽB/3647/369, Výkonný výbor ŽB 4. 3. 1909.

¹²³⁴ Viz kapitola 9.2.

¹²³⁵ AČNB, f. ŽB/3647/360, 366, 383, 399, Výkonný výbor ŽB 16. 2., 26. 2., 6. 4. a 7. 5. 1909; Finanční listy 6, 12. 9. 1909, č. 37, s. 5.

¹²³⁶ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 52.

¹²³⁷ AČNB, f. ŽB/3647/380, Výkonný výbor ŽB 30. 3. 1909.

¹²³⁸ AČNB, f. ŽB/3647/431, Výkonný výbor ŽB 8. 7. 1909.

Živnobance provizi z obratu.¹²³⁹ V letech 1910–1912 se železářské oddělení podílelo na přejímání starého kolejnicového materiálu od rakouských státních drah jako suroviny určené na další zpracování.¹²⁴⁰

Železářské oddělení Živnobanky prohlubovalo spolupráci s firmami L. G. Bondy a Josef Bruckner a synové. V roce 1911 uzavřely tyto tři subjekty dohodu se Společenstvem stavitelů pro obvod Obchodní a živnostenské komory v Praze, dle které se členové společenstva zavázali nakupovat nosiče, železo a železné konstrukce pouze u nich. Na oplátku mohli členové společenstva využívat výhodnějších cen než jiní spotřebitelé. Společenstvo přebíralo za své členy záruku do určitého obnosu, za což mu byla přiznána odměna 1 % z fakturovaných cen.¹²⁴¹ S oběma zmíněnými firmami koordinovalo železářské oddělení i prodejní rajóny, aby si navzájem zbytečně nekonkurovaly.¹²⁴² V roce 1913 zřídila Živnobanka ve Vídni sklad betonového železa a jeho prodej svěřila firmě Otto Graf, jež v hlavním městě monarchie provozovala velkoobchod s rourami, železem a železným zbožím.¹²⁴³ V roce 1914 v souvislosti s přijetím hrádeckých železáren do rakouského železářského kartelu bylo železářské oddělení Živnobanky jmenováno grosistou (tzn. velkoobchodníkem) tohoto monopolního uskupení.¹²⁴⁴

Když bylo železářské oddělení umístěno v Českých Budějovicích, tak s největší pravděpodobností slušně prosperovalo. Nemáme sice k dispozici jeho hospodářské výsledky, ale naznačují to souhrnná data o zisku obchodu se zbožím českobudějovické filiálky. V roce 1904 vydělala filiálka na zbožních obchodech 19 755 K, v roce 1905 vykázala ztrátu 4 988 K. V roce 1906, kdy byl zahájen prodej železa a plechů, činil zisk 21 498 K. V letech 1907 a 1908, kdy železářské oddělení plnohodnotně fungovalo, zisk výrazně stoupl: na 91 397 K a 88 900 K. Lze předpokládat, že toto zvýšení pramenilo právě z ochodu s železem. Po přestěhování železářského oddělení do Prahy naopak výnos obchodu se zbožím filiálky poklesl: v letech 1909–1913 se pohyboval v rozmezí 27 216–51 139 K.¹²⁴⁵

Výsledky pražského obchodu s železem (viz tab. 51) však zůstaly za očekáváním. Obrat železářského oddělení sice stoupal,¹²⁴⁶ ale zisk, jež vykazovalo, se rovnal téměř nule. Částečně to bylo způsobeno tím, že krok se založením železářské agentury v Londýně se nezdařil. Za rok

¹²³⁹ AČNB, f. ŽB/3647/448, Výkonný výbor ŽB 17. 8. 1909; ŽB/2681/6, 88, Výkonný výbor ŽB 4. 9. 1909 a 26. 2. 1910.

¹²⁴⁰ AČNB, f. ŽB/2681/100, 112, Výkonný výbor ŽB 22. 3. a 19. 4. 1910.

¹²⁴¹ AČNB, f. ŽB/2681/294, Výkonný výbor ŽB 29. 4. 1911.

¹²⁴² AČNB, f. ŽB/2703/198, 202, Výkonný výbor ŽB 19. 4. a 25. 4. 1913.

¹²⁴³ AČNB, f. ŽB/2703/227, Výkonný výbor ŽB 19. 6. 1913; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 4, Wien 1915, s. 628.

¹²⁴⁴ Viz kapitola 9.2.

¹²⁴⁵ AČNB, f. ŽB/3220/1, ŽB/3221/1, ŽB 3225/1, ŽB/3222/1, ŽB/3223/1, ŽB/3226/1, ŽB/3227/1, ŽB/3230/1, ŽB/3231/1, ŽB/3450/1, Bilance filiálék ŽB za l. 1904–1913, Filiálka v Čes. Budějovicích, Účet ztráty a zisku.

¹²⁴⁶ AČNB, f. ŽB/2681/286, Výkonný výbor ŽB 13. 4. 1911.

1909 agentura vykázala ztrátu přibližně 25 700 K. Vzhledem ke špatným výsledkům agentury a kvůli tomu, že byla jen malá šance na zlepšení, bylo v lednu 1910 rozhodnuto agenturu zrušit.¹²⁴⁷ Likvidace agentury přinesla ztrátu cirká 50 000 K. Byla dokončena v roce 1912.¹²⁴⁸ Dalším důvodem mohly být nedostatečné dodávky železa ze strany hrádeckých železáren. Vysokou ztrátu za rok 1913 108 997 K je nutno přičíst na vrub cenovému boji na trhu s železem, který rozpoutal železářský kartel a jenž tvrdě dopadl na železářny v Hrádku.¹²⁴⁹ Růst pražského železářského oddělení nebyl tedy financován z generovaného zisku, ale z prostředků Živnobanky. Zatímco v roce 1909 činil kapitálový vklad banky 1,5 milionu K, v letech 1912–1913 obnášel již okolo 3 milionů K. Na železářské oddělení není samozřejmě možné nahlížet pouze prizmatem zisku. I přes nevalné výsledky mělo své důležité místo v průmyslové politice Živnobanky. Banka díky němu navazovala nová obchodní spojení a prohlubovala ta stávající.

Tab. 51: Železářské oddělení Živnobanky v l. 1909–1913

Rok	Bilanční suma (K)	Kapitálový vklad ŽB (K)	Zisk (K)	Ztráta (K)
1909	1 823 682	1 503 306	773	
1910	1 987 914	1 776 903	434	
1911	2 331 154	2 039 327	501	
1912	4 040 699	3 123 456	0 ^a	0 ^a
1913	3 607 903	2 937 474		108 997

^a V roce 1912 nevykázalo železářské oddělení ani zisk ani ztrátu. Bylo odepsáno 42 218 K na účet londýnské agentury.

Zdroj: AČNB, f. ŽB/3226/1, ŽB/3227/1, ŽB/3230/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1909–1911, Bilance železářského oddělení; ŽB/3153/1, ŽB/3241/1, Bilance ŽB za l. 1912–1913, Bilance železářského oddělení.

9.2. Železářny v Hrádku u Rokycan

Dne 31. prosince 1900 zakoupil báňský úředník Pražské železářské společnosti v Kladně Rudolf L. Hudlický od manželů Františka a Pavly Pechových za 16 000 K mlýn a hamr v Hrádku u Rokycan.¹²⁵⁰ Hudlického finančně podpořil pražský nakladatel a místopředseda

¹²⁴⁷ AČNB, f. ŽB/2681/64, 73, Výkonný výbor ŽB 30. 12. 1909 a 25. 1. 1910; ŽB/2690/334, Správní rada ŽB 20. 1. 1910.

¹²⁴⁸ AČNB, f. ŽB/2681/259, Výkonný výbor ŽB 21. 2. 1911; ŽB 3153/1, Bilance ŽB za r. 1912, Bilance železářského oddělení.

¹²⁴⁹ Viz kapitola 9.2.

¹²⁵⁰ Pasáž o historii Hudlického firmy do roku 1907 jsem sestavil, pokud není uvedeno jinak, na základě následujících prací: Bohumil SKALICKÝ, *Železářny Hrádek u Rokycan (1875)1901–1945(1950). Inventář*, Plzeň 1983; Jan HUČKA – František SÝKORA – Václav VOHLMUT, *Ke stoleté historii železáren v Hrádku u Rokycan*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, suppl. Historie 10, 2002. Tradice a současnost železářské

správní rady Živnobanky Jan Otto, který byl strýcem a poručníkem jeho budoucí manželky Milady Vackové. Otto poskytl Hudlickému na zakoupení hamru 7 800 K. Dále Otto vstoupil do jeho podniku jako tichý společník a přislíbil další finanční prostředky. Vymínil si za to třetinový podíl na zisku a právo schvalovat všechny Hudlického obchodní a investiční záměry.¹²⁵¹ Účetní záznamy ukazují, že Ottovy finanční vklady tvořily zpočátku jediný příjem firmy. Byly to tedy právě Ottovy peníze, které umožnily její rozjezd.¹²⁵² V květnu 1902 obnášela výše Ottových investic 27 673 K. Část této sumy získala Milada Vacková jako věno, část byla vedena jako Ottova pohledávka vůči Hudlickému.¹²⁵³ V průběhu roku 1902, v němž se oženil s Vackovou, se Hudlický od Ottova dozoru nad svým podnikáním postupně emancipoval. K ukončení Ottova zasahování do Hudlického podniku došlo pravděpodobně na začátku roku 1903.¹²⁵⁴

Hudlický koupený hamr adaptoval a celý objekt zařídil jako kujnou huť. Pojmenoval ji na počest Jana Otty jako kujnou huť Otto. S výrobou zde započal 1. dubna 1901. Podnik pod prostým názvem R. L. Hudlický vyráběl zemědělské a zahradnické železné nářadí (např. radlice, rýče, sekery, motyky a krumpáče), kamenické (např. kladiva a palice) či hornické nářadí (např. lopaty). Od 1. ledna 1902 Hudlický převzal zákazníky velkoobchodu s kovanými ocelovými výrobky, dosud patřícímu firmě F. & E. Veselý, kujná huť v Borku (Rokycany).¹²⁵⁵

Hudlického firma pro svůj další růst potřebovala kapitál. Ten však Hudlickému chyběl. V srpnu 1905 proto přijal do podniku jako společníka Jana Scholze, který pracoval u firmy Grether & Křivánek v Kyjevě. Firma se přejmenovala na R. L. Hudlický a spol, kujná huť Otto a válcovna železa v Hrádku. Podnik si v listopadu 1905 rovněž zajistil kauční úvěr 20 000 K u České průmyslové banky.¹²⁵⁶ Získané prostředky umožnily postavení válcovny železa, jež byla uvedena do provozu roku 1906. Jednalo se o první nacionálně českou válcovnu v rakousko-uherské monarchii. Nebyla však příliš moderní. Byla totiž vybavena 30 let starým strojním

výroby III, Rokycany 2002, s. 97–116; Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, I. svazek*, Ostrava 2003, s. 188–189; Dana HRADILOVÁ, *Život a podnikatelská dráha Rudolfa L. Hudlického dle dochovaných pamětí (životní osudy železářského podnikatele z přelomu 19. a 20. století)*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech, suppl. Historie 12, 2007. Tradice a současnost železářské výroby V, Rokycany 2008, s. 55–64; Jan HUČKA – Petr KROC, *Z historie válcoven v Hrádku u Rokycan*, in: Irena Labouťková (ed.), *Z dějin hutnictví 42. K rozvoji válcovací techniky a kapitoly z dějin hutnictví*, Praha 2012, s. 27–36.

¹²⁵¹ LA PNP, f. J. Otto, R. L. Hudlický J. Ottovi (Smlouva) 24. 2. 1901.

¹²⁵² LA PNP, f. J. Otto, Osobní a rodinné doklady, Hudlická-Vacková Milada, Pokladniční účty R. L. Hudlický Rokycany leden 1901–duben 1902.

¹²⁵³ LA PNP, f. J. Otto, J. Otto R. L. Hudlickému 20. 5. 1902.

¹²⁵⁴ V lednu 1903 totiž končí souvislá řada Hudlického dopisů v Ottově pozůstalosti. Další dochovaný dopis Hudlického Ottovi je až z ledna 1906. LA PNP, f. J. Otto.

¹²⁵⁵ LA PNP, f. J. Otto, R. L. Hudlický J. Ottovi 1. 1. 1902; Cirkulář o převzetí 1. 1. 1902.

¹²⁵⁶ AČNB, f. ČPB/759/15, Výkonný výbor ČPB 21. 11. 1905.

zařízením ze zrušené válcovny Rosické báňské společnosti v Božím Požehnutí u Rosic.¹²⁵⁷ Válcovna produkovala svářkové a potůčkové železo v nejrůznějších formách (železo kulaté, čtvercové, ploché, obručové, páskové, rámové, podkovové, betonové, sponové atd.).¹²⁵⁸ Po jejím zřízení uzavřela hrádecká firma s Českou průmyslovou bankou komisionářskou smlouvu a svěřila jí výhradní prodej svých výrobků na dobu čtyř let.¹²⁵⁹ U tohoto ústavu rovněž žádala o půjčku 80 000 K. Nakonec jí byl v srpnu 1906 poskytnut úvěr 50 000 K, za který společnost ručila zastaveným zbožím.¹²⁶⁰

Scholz však již v říjnu 1906 z hrádeckého podniku vystoupil. Novým partnerem Hudlického se stal rokycanský obchodník a prokurista tamějších městských železáren František Folta st. Dne 15. ledna 1907 byla firma do obchodního rejstříku zapsána pod názvem: R. L. Hudlický a F. Folta senior, kujná huť Otto a válcovna železa v Hrádku. V roce 1907 byla zřízena slévárna, jež vyráběla jednak produkty pro potřeby závodu (např. válce pro válcovnu či rošty do pecí), jednak komerční litinové artikly určené pro prodej, jako byly pláty, rošty, kamínka, brzdové špalíky, hodinová závaží, činky, hmoždíře, stokové mříže, žentoury, lisy apod.¹²⁶¹

V roce 1907 rostoucí podnik narazil na své limity. Ukázalo se, že dosavadní kapitál pro další rozvoj a modernizaci závodu nestačí. Bylo se třeba poohlédnout po výraznějším externím financování. V červnu 1907 Česká průmyslová banka schválila firmě kontokorentní úvěr 20 000 K, avšak prozatím jen do konce října uvedeného roku. Posléze umožnila jeho krátkodobé zvýšení na 30 000 K.¹²⁶² Žádost o hypoteční zápůjčku a kauční úvěr v úhrnné sumě 150 000 K však banka vyřídila negativně. Trvala také na splacení zmíněného kontokorentního úvěru. V důsledku toho si Hudlický opakovaně stěžoval u České průmyslové banky na špatnou finanční podporu. Nakonec banka v listopadu 1907 pouze prodloužila termín, do kdy železárný musely uhradit kontokorentní úvěr 20 000 K. Měly z něj splácet 1 500 K týdně.¹²⁶³

V tomto okamžiku hrádecká firma kontaktovala Živnobanku, která zareagovala ochotněji než Česká průmyslová banka. První obchodní styk Hudlického firmy s Živnobankou proběhl již v roce 1902. Hudlický tehdy od brněnské filiálky banky koupil koks. I v dalších

¹²⁵⁷ Od roku 1920 nese obec název Zastávka.

¹²⁵⁸ AČNB, f. ŽB/922/2, R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 12. 2. 1908.

¹²⁵⁹ B. SKALICKÝ, *Železárný Hrádek u Rokycan*, s. 2; AČNB, f. ŽB/922/2, R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 11. 6. 1908.

¹²⁶⁰ AČNB, f. ČPB 759/47, 50, 54, Výkonný výbor ČPB 5. 6., 26. 6. a 7. 8. 1906.

¹²⁶¹ AČNB, f. ŽB/922/2, R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 12. 2. 1908.

¹²⁶² AČNB, f. ČPB/900/24, 26, Výkonný výbor ČPB 4. 6. a 18. 6. 1907.

¹²⁶³ AČNB, f. ČPB/900/33, 40, 46, 47, 50, Výkonný výbor ČPB 30. 7., 10. 9., 17. 10., 22. 10. a 5. 11. 1907.

letech v tom pokračoval.¹²⁶⁴ Na začátku roku 1903 se zároveň ucházel o to, zda by nemohl prostřednictvím filiálky dodávat lopaty pro doly ve Slezsku, od kterých ona získávala uhlí.¹²⁶⁵ Bohužel nevíme, jak bylo s touto Hudlického žádostí naloženo. Pokud pomineme odběr uhlí, tak se kontakty Živnobanky s hrádeckými železárnami dále nijak intenzivně nerozvíjely.

To se na podzim 1907 změnilo. V říjnu 1907 povolila plzeňská filiálka Živnobanky podniku Hudlického a Foltý dva úvěry. Nejdříve to byl akceptační úvěr ve výši 50 000 K, posléze hypoteční úvěr ve stejném obnosu, zajištěný v prvním pořadí na továrních nemovitostech.¹²⁶⁶ V prosinci téhož roku požádal hrádecký podnik prostřednictvím plzeňské filiálky hypoteční oddělení Živnobanky o poskytnutí dlouhodobé a nevypověditelné hypoteční zápůjčky. S těmito zápůjčkami banka právě začínala. Na jejich základě vydávala 4,5% bankovní dluhopisy. Hypoteční oddělení vyjádřilo ochotu firmě zápůjčku povolit. Její výše byla odvislá od výsledku odhadu závodu. Prozatím povolila Živnobanka železárnám další akceptační úvěr v hodnotě 20 000 K. Po schválení hypoteční zápůjčky měly být do ní dosavadní úvěry pojaty.¹²⁶⁷ K dojednání hypoteční zápůjčky však tehdy nedošlo. Akceptační úvěr byl hrádeckou firmou přecerpán, v březnu 1908 činil její závazek 90 000 K. V srpnu banka schválila firmě další úvěr 10 000 K. Ta jako ručení složila cenné papíry z provenience Městské spořitelny pražské a Zemské banky Království českého.¹²⁶⁸

V té době již naplno běžela jednání o přeměně hrádeckých železáren ve společnost s ručením omezeným, která měla rozšířit jejich kapitálovou bázi. Na počátku roku 1908 se na Živnobanku obrátil R. L. Hudlický s dotazem, zda by nechtěla transformovat jejich firmu ve společnost s r. o., což by umožnilo reorganizaci závodu. Banka se o záležitost zajímala, ale dopisem z konce ledna dala hrádecké firmě najevo, že její konečné rozhodnutí bude záviset na výsledku šetření výdělkového a výrobního potenciálu závodu. Současně si kladla podmínku, že firma vyřeší svůj poměr k České průmyslové bance. Té bylo pravděpodobně přiznáno v zmíněné komisionářské smlouvě, jejíž ustanovení však bohužel neznáme, přednostní právo na provedení přeměny. Při nejasném postoji Živnobanky jednal Hudlický i s Českou průmyslovou bankou o financování reorganizace firmy. Průmyslová banka požadovala dosazení svého důvěrníka do závodu, jenž by měl na starosti jeho peněžní operace. Bez souhlasu důvěrníka by navíc firma nemohla činit žádná samostatná rozhodnutí. To bylo pro Hudlického nepřijatelné.

¹²⁶⁴ LA PNP, f. J. Otto, R. L. Hudlický J. Ottovi 26. 1., 14. 2. 1902 a 20. 1. 1903; AČNB, f. ŽB/3219/1, ŽB/3220/1, ŽB/3221/1, ŽB/3225/1, ŽB/3222/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1903–1907, Filiálka v Brně, Dopisovatelé (uhlí).

¹²⁶⁵ LA PNP, f. J. Otto, R. L. Hudlický J. Ottovi 20. 1. 1903.

¹²⁶⁶ AČNB, f. ŽB/3647/135, 139, Výkonný výbor ŽB 5. 10. a 15. 10. 1907.

¹²⁶⁷ AČNB, f. ŽB/922/2, ŽB R. L. Hudlický & F. Folta sen. 17. 12. 1907; ŽB/3647/167, Výkonný výbor ŽB 17. 12. 1907.

¹²⁶⁸ AČNB, f. ŽB/3647/212, 278, Výkonný výbor ŽB 19. 3. a 22. 8. 1908.

Poté co Živnobanka v únoru 1908 jednání přerušila, kontaktovali Hudlický s Foltou opět Českou průmyslovou banku, tentokrát s dotazem, zda by nechtěla transformovat jejich firmu v akciovou společnost nebo ve společnost s r. o. Banka sice projevila zpočátku ochotu, ale začátkem března se definitivně rozhodla přeměnu neprovést.¹²⁶⁹

V květnu 1908 Hudlický navštívil Živnobanku, načež došlo k obnovení rozhovorů.¹²⁷⁰ Pro banku bylo důležité, aby firma Hudlického a Foltu zpřetrhala dosavadní vazby k České průmyslové bance. V červnu firma Živnobanku ujistila, že *„ohledně poměru našeho k České průmyslové bance docílili jsme tolik, že máme nyní volné ruce, takže k ní nejsme dnes jinak vázáni nežli výhradním prodejem, který by měl dle smlouvy trvati 4 roky, avšak přeměnou naší firmy sám se pak ruší. Jiných závazků v jakékoliv formě [...] naproti České průmyslové bance nestává a bude nás velice těšit, když dojde k reorganizaci našeho závodu prostřednictvím ctěné Vaší banky, bychom mohli nejen výrobu zvětšiti, ale i větších zisků docíliti, což se stane tehdy, bude-li závod náležitě finančně podporován.“*¹²⁷¹

Živnobanka si nechala vypracovat o celém závodu dva posudky – technický od profesora české techniky v Brně Františka Hasy a obchodní od ředitele karlínské Daňkovy strojírní Josefa Janatky. Posudky dopadly příznivě. Oba pánové doporučili Živnobance, aby reorganizaci hrádeckého závodu provedla a aby jej přeměnila ve společnost s r. o.¹²⁷² Firma, jež začínala s pouhými čtyřmi dělníky,¹²⁷³ nyní zaměstnávala 180 dělníků, tři úředníky a čtyři dílvedoucí. Objem produkce měl stoupající tendenci – v roce 1906 železářny vyrobily 136 vagonů železa, v roce 1907 215 vagonů a produkce pro rok 1908 byla odhadována na 255–280 vagonů železa. Zisk za rok 1907 činil 26 000 K.¹²⁷⁴ Podnik prodával své výrobky nejen na území Rakouska-Uherska, ale vyvážel je i do balkánských zemí a Ruska.¹²⁷⁵ Na důležitý faktor, který pravděpodobně ovlivnil rozhodnutí Živnobanky, upozornil ve svém posudku Janatka. Hrádecký závod nebyl členem rakouského železářského kartelu. Podle Janatky by mohla Živnobanka *„energickým postupem v tomto směru později vynutiti přijetí závodu tohoto do kartelu a dostati se tím způsobem do styku s kartelem železářským, což by ovšem pro banku jako*

¹²⁶⁹ AČNB, f. ŽB/922/2, Korespondence ohledně přeměny hrádeckých železáren ve spol. s r. o. leden 1908–květen 1908; f. ČPB/900/67, 69, 70, Výkonný výbor ČPB 11. 2., 18. 2. a 25. 2. 1908.

¹²⁷⁰ AČNB, f. ŽB/922/2, R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 15. 5. 1908; ŽB R. L. Hudlický & F. Folta sen. 18. 5. 1908.

¹²⁷¹ AČNB, f. ŽB/922/2, R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 11. 6. 1908.

¹²⁷² AČNB, f. ŽB/922/2, Dopis ŽB interesentům 9. 11. 1908.

¹²⁷³ J. HUČKA – F. SÝKORA – V. VOHLMUT, *Ke stoleté historii železáren v Hrádku u Rokycan*, s. 97.

¹²⁷⁴ AČNB, f. ŽB/922/2, Dopis ŽB interesentům 9. 11. 1908; f. ŽB/922/1, Schůze interesentů reorganizace firmy R. L. Hudlický a Fr. Folta senior v Rokycanech 17. 11. 1908.

¹²⁷⁵ J. HUČKA – F. SÝKORA – V. VOHLMUT, *Ke stoleté historii železáren v Hrádku u Rokycan*, s. 97–98.

*takovou mělo značnou cenu.*¹²⁷⁶ Banka by v tomto případě mohla využívat výhod kartelu, jako např. podílet se na jeho obchodech či profitovat z vysokých kartelových cen,

Za této situace se Živnobanka rozhodla přeměnu ve společnost s r. o. provést. Banka po konzultacích s odborníky stanovila principy následné reorganizace závodu. Měla být rozšířena produkce svářkového a kujného železa. Investice měly proto směřovat do válcovny a kujné hutě – bylo plánováno postavit další válcovnu a modernizovat kujnou huť. Později měla být zřízena i martinská pec, aby došlo k zavedení výroby plávkového železa. Slévárna naopak neměla být rozšířena.¹²⁷⁷ Hlavním úkolem Živnobanky bylo nalézt pro chystanou společnost s r. o. společníky, kteří by přinesli potřebný kapitál. Nebyla zvolena forma veřejné subskripce, neboť byl zájem na tom, aby se o detailech přeměny – pokud možno – předčasně nedozvěděla konkurence. Úředník Živnobanky tedy cíleně oslovoval vybrané osobnosti, jež by mohly být společností prospěšné a u nichž se domníval, že by chtěly do společnosti vstoupit. Banka se v první řadě snažila získat majitele strojírenských závodů a dále stavitele a architekty. U těchto podnikatelských skupin se totiž očekávalo, že by se staly zároveň odběrateli závodu, čímž by byla firmě zajištěna základní klientela.¹²⁷⁸ Důležitou otázkou, kterou bylo třeba vyřešit, bylo stanovení ceny, za jakou založená společnost s r. o. převezme dosavadní závod Hudlického a Foly. Oba průmyslníci žádali částku 560 000 K, ale nakonec se museli spokojit se sumou výrazně nižší – 314 000 K (případně zvýšenou o 36 000 K, pokud by se společnost uvolila převzít válece).¹²⁷⁹

V prosinci 1908 byly přípravné práce úspěšně dokončeny. Dne 27. prosince 1908 byla podepsána společenská smlouva, čímž byla založena firma Válcovna železa v Hrádku dříve R. L. Hudlický a F. Folta senior, společnost s r. o. Firma převzala dosavadní veřejnou obchodní společnost R. L. Hudlický a F. Folta senior, kujná huť Otto a válcovna železa v Hrádku s jejími veškerými částmi – kujná huť, válcovna a slévárna – které se zavázala dále provozovat. Sídlem nového podniku byly Rokycany. Hudlický a Folta st. obdrželi za svůj závod 314 000 K. Částka jim byla vyplacena následujícím způsobem: 244 000 K v hotovosti a 70 000 K v kmenových podílech nové společnosti s r. o. Kmenový kapitál nové společnosti činil 605 000 K a byl úplně

¹²⁷⁶ AČNB, f. ŽB/3978/3, Výkonný výbor ŽB 4. 6. 1908.

¹²⁷⁷ AČNB, f. ŽB/922/2, Dopis ŽB interesentům 9. 11. 1908; f. ŽB/922/1, Schůze interesentů reorganizace firmy R. L. Hudlický a Fr. Folta senior v Rokycanech 17. 11. 1908.

¹²⁷⁸ AČNB, f. ŽB/922/2, Dopis ŽB interesentům 9. 11. 1908; f. ŽB/922/1, Schůze interesentů reorganizace firmy R. L. Hudlický a Fr. Folta senior v Rokycanech 17. 11. 1908.

¹²⁷⁹ AČNB, f. ŽB/922/1, Schůze interesentů reorganizace firmy R. L. Hudlický a Fr. Folta senior v Rokycanech 17. 11. 1908; ŽB/3978/3, Schůze interesentů 1. 12. 1908; R. L. Hudlický & F. Folta sen. ŽB 1. 12. 1908.

splacen v průběhu února 1909.¹²⁸⁰ Do obchodního rejstříku byla firma zapsána dne 27. ledna 1909.¹²⁸¹

Firma měla zpočátku 32 společníků.¹²⁸² Byli mezi nimi zastoupeni především strojírenští podnikatelé: František Hirsch ml., Rokycany; František Jouza, Chrást u Plzně; František Melichar, Brandýs nad Labem; Jan Pracner, Roudnice nad Labem; Alois Schifauer, Klatovy; Josef V. Schulz, Pečky; Jan Štětka, Královské Vinohrady nebo Viktor Weidenhoffer, Český Brod. Byli to převážně výrobci zemědělských strojů, což byla oblast, v níž se český kapitál velmi angažoval. Společníky bylo i několik architektů a stavitelů: Bohdan Bečka, Smíchov; Viktor Beneš, Praha; Matěj Blecha, Praha; Bohumil Bořkovec, Královské Vinohrady a František Němec, Plzeň. Dá se tedy říci, že Živnobanka svůj cíl při hledání společníků naplnila. Někteří z nich se opravdu stali odběrateli výrobků hrádeckých železáren.¹²⁸³ Do firmy vstoupily i osobnosti z regionu: např. plzeňský advokát Matouš Mandl (později poslanec českého zemského sněmu a plzeňský starosta) či Václav Vaigl, ředitel plzeňské městské plynárny. Na společnosti participovali i původní majitelé a jejich rodinní příslušníci (Rudolf L. Hudlický, Bohumil Folta, František Folta ml. a st.).

Živnobanka se usnesením výkonného výboru z 3. prosince 1908 rozhodla na podniku kapitálově nezúčastnit.¹²⁸⁴ To však neznamená, že by mezi společníky zůstala zcela bez vlivu. Společníkem se totiž stal předseda její správní rady Jan Otto s kmenovým vkladem 15 000 K. I někteří další společníci měli k Živnobance blízko. Architekt Viktor Beneš byl členem výboru úvěrního spolku soukromníků při pražské centrále banky.¹²⁸⁵ Stavitel Bohdan Bečka byl zvolen v roce 1912 do správní rady Živnobanky. Pražský advokát Josef Šupich byl významným členem správní rady pojišťovny Moldavie, kterou Živnobanka založila v roce 1912.¹²⁸⁶ Navíc v roce 1911 se pokoušel pro Živnobanku získat místo ve správní radě Pražské akciové strojírny.¹²⁸⁷

Hrádecké železárně měly tři jednatele. Kontinuitu zajišťoval rokycanský obchodník František Folta ml., syn původního vlastníka. S ním se jednatele stali majitelé strojírenských továren Alois Schifauer a Jan Štětka. Vedle toho byla zřízena sedmičlenná dozorčí rada. Jejím

¹²⁸⁰ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Společenská smlouva 27. 12. 1908; Společenská smlouva 27. 12. 1908, příloha – zápis změny stanov 24. 6. 1910; Žádost o zápis do obchodního rejstříku 8. 1. 1909.

¹²⁸¹ *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*, Jg. 8, 1909, Wien 1909, s. 119.

¹²⁸² SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Seznam společníků b. d. [leden 1909]; Seznam společníků 17. 2. 1910.

¹²⁸³ Viz např. AČNB, f. ŽB/3230/1, Bilance filiálky ŽB za r. 1911, Železářské oddělení, Dopisovatelé.

¹²⁸⁴ AČNB, f. ŽB/3647/326, Výkonný výbor ŽB 3. 12. 1908.

¹²⁸⁵ AČNB, f. ŽB/3833/1; ŽB/3857/1.

¹²⁸⁶ Finanční listy 9, 25. 8. 1912, č. 35, s. 2.

¹²⁸⁷ Viz kapitola 4.3.

předsedou byl zvolen již zmíněný Václav Vaigl. Jednatelé vedli obchody společnosti. K zastupování firmy bylo třeba souhlasného jednání dvou jednatelů, případně jednoho jednatele a jednoho prokuristy. Z tohoto pravidla existovala omezení. K uzavření obchodů, při nichž závazek společnosti přesáhl obnos 5 000 K, a k nájmu nebo pronájmu nemovitostí byl nutný souhlas všech tří jednatelů. Pokud se neshodli, rozhodovala o věci dozorčí rada. Dozorčí rada každopádně schvalovala všechny obchody, při kterých závazek společnosti byl větší než 50 000 K. Rovněž musela vyjádřit souhlas s prodejem nemovitostí a jejich zadlužením. Na valné hromadě železáren v dubnu 1910 byla přijata modifikace, umožňující dozorčí radě pověřit jen jednoho jednatele, aby činil rozhodnutí, k němuž by byl jinak potřeba souhlas dvou jednatelů nebo všech jednatelů. Dozorčí rada dále přijímala a propouštěla úředníky společnosti. Volba jednatelů a členů dozorčí rady spadala do kompetence valné hromady společníků.¹²⁸⁸ R. L. Hudlický se nakrátko stal komerčním ředitelem podniku.¹²⁸⁹

Komisionářská smlouva mezi hrádeckými železárnami a Českou průmyslovou bankou zřízením společnosti s r. o. přestala platit. Na začátku února 1909 byla zahájena jednání mezi železárnami a Živnobankou o tom, že banka převezme prodej jejich výrobků.¹²⁹⁰ Jednání byla skončena podpisem smlouvy dne 27. dubna 1909. Živnobanka zřídila při pražské centrále železářské oddělení, které mělo obchod zajišťovat. Banka se zavázala nakupovat od hrádeckého podniku veškerou produkci její válcovny (s výjimkou železa, jež firma potřebovala pro provoz kujné hutě). Dodávané válcované železo muselo být dvojího druhu: svářkové nebo plávkové. Byl stanoven minimální kontingent železa, který železářny musely dodat: během prvního roku (15. 2. 1909–15. 2. 1910) 300 vagonů, během druhého roku (15. 2. 1910–15. 2. 1911) 450 vagonů, poté nejméně 600 vagonů ročně. Zároveň se železářny zavázaly rozšířit výrobu válcovaných výrobků. Čistý zisk z prodeje hrádeckého železa si obě smluvní strany dělily rovným dílem. Případnou ztrátu však nesla výhradně Živnobanka. Banka byla rovněž povinna pro firmu jako komisionář nakupovat suroviny potřebné k výrobě a dodávat jí je, za což měla obdržet provizi (15 h na 100 kg suroviny). Smlouva byla uzavřena na období od 15. února 1909 do 30. června 1917 a byla oboustranně nevypověditelná. Smlouva by přestala platit pouze tehdy, kdyby Živnobanka zrušila své železářské oddělení, což musela oznámit minimálně půl roku dopředu. Součástí dohody bylo i to, že Hudlický přejde na dobu tří let do služeb železářské prodejny.¹²⁹¹

¹²⁸⁸ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Společenská smlouva 27. 12. 1908; Schůze dozorčí rady 25. 4. 1909; Řádná valná hromada 24. 4. 1910.

¹²⁸⁹ D. HRADILOVÁ, *Život a podnikatelská dráha Rudolfa L. Hudlického*, s. 60.

¹²⁹⁰ AČNB, f. 3647/356, Výkonný výbor ŽB 8. 2. 1909.

¹²⁹¹ AČNB, f. ŽB/922/1, Smlouva o prodeji železa 27. 4. 1909.

Uvedená smlouva tvořila – minimálně v prvním období – centrální bod vztahu Živnobanky a hrádeckého podniku. Nebyla to pouhá komisionářská smlouva, neboť Živnobanka nesla při prodeji železa podnikatelské riziko. Jednalo se o hlubší formu spolupráce než klasický bankovní obchod se zbožím. Dohoda do značné míry determinovala výrobní činnost železáren v Hrádku a omezovala jejich podnikatelskou svobodu. Předepisovala jim totiž, kolik válcovaného železa musí Živnobance dodat. V obecné rovině železárny přislíbily, že výrobu válcovaných výrobků rozšíří. To naznačovalo, jakým směrem se bude jejich činnost dále ubírat. Na druhou stranu měly ale zajištěno, že Živnobanka tuto jejich veškerou produkci odebere. Aby dostala uvedeným závazkům, směřovala společnost s r. o. v prvním roce svého fungování investice do rozšíření a modernizaci válcovny. To mělo přinést zvýšení výroby železa a snížení výrobních nákladů. Byla dána do provozu tzv. střední válcovna.¹²⁹²

Začátkem května 1909 navrhl výkonný výbor Živnobanky správní radě banky, aby hrádeckým železárnám byl poskytnut akceptační úvěr do výše 200 000 K. Správní rada na svém zasedání dne 19. května souhlasila.¹²⁹³ Načasování úvěru nebylo náhodné. Došlo k němu krátce poté, co byla uzavřena smlouva o prodeji válcovaného železa. Živnobanka tím dosáhla svého cíle. Zajistila si výrobky pro své železářské oddělení a pevně stanovila podmínky spolupráce. Nyní proto mohla přistoupit k povolení úvěru. Vedle akceptačního úvěru čerpal podnik i úvěr na běžném účtu. V březnu 1910 došlo k rozšíření prodejních aktivit železářského oddělení Živnobanky. Zavázalo se převzít od hrádeckého podniku na tři roky i produkci kujné hutě (orné náčiní, lopaty, rýče, motyky atd.). V roce 1910 to mělo být zboží za 50–60 000 K, v roce 1911 za 100–120 000 K a v roce 1912 za 120–150 000 K. Jako v případě železa i zde se nejednalo o komisionářský prodej. I když chybí podrobnosti ujednání, lze se domnívat, že i při prodeji výrobků kujné hutě platila dělba zisku mezi banku a firmou v poměru 50:50. Živnobanka tímto ujednáním převzala odbyt veškeré produkce Hrádku.¹²⁹⁴

Vznik Válcovny železa v Hrádku, společnosti s r. o. nespadal do příznivého období pro železářský průmysl. Ten se v roce 1909 nacházel v recesi. Předlitavské železárny musely značně omezovat výrobu.¹²⁹⁵ Hospodářský pokles obnažil strukturální problémy hrádeckých železáren, jež v předchozím období konjunktury nebyly zřetelné. Jednatelská zpráva firmy za rok 1909 shrnula vývoj následujícími slovy: „*v době pokleslé konjunktury průmyslové smlouvou*

¹²⁹² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Železárny Hrádek u Rokycan, kart. 1, sign. HU 1451, Zpráva jednatelská za r. 1909 z 1. 4. 1910; J. HUČKA – F. SÝKORA – V. VOHLMUT, *Ke stoleté historii železáren v Hrádku u Rokycan*, s. 99.

¹²⁹³ AČNB, f. ŽB/3647/399, Výkonný výbor ŽB 7. 5. 1909; ŽB/2690/325, Správní rada ŽB 19. 5. 1909.

¹²⁹⁴ AČNB, f. ŽB/2681/96, Výkonný výbor ŽB 12. 3. 1910.

¹²⁹⁵ Finanční listy 7, 1. 1. 1910, č. 1, s. 5, 12.

*společenskou převzali jsme závod nedostatečně vyzbrojený nejen po stránce technické, ale i po stránce personální, závod, jehož prosperita v čase převzetí byla více než pochybnou.*¹²⁹⁶

Železářny v Hrádku za rok 1909 vykázaly ztrátu.¹²⁹⁷ Valná hromada společnosti konaná dne 24. dubna 1910 na to zareagovala.¹²⁹⁸ Jednohlasným usnesením si vyžádala od společníků 20% příplatky na jejich kmenové vklady, což umožňovaly stanovy. Příplatky byly složeny k 1. lednu 1911. Sloužily patrně ke krytí ztrát. Reálný kapitál společnosti tím stoupl o 121 000 K na 726 000 K. Byli zvoleni noví jednatelé. Z původních zůstal jen A. Schifauer. K němu přibyli továrník František Jouza, spolumajitel slévárny a strojírny v Chrástu u Plzně, a Václav Vorel, c. k. okresní soudce v Rokycanech. Zároveň došlo ke změně názvu firmy na: Železářny v Hrádku u Rokycan společnost s r. o. Sídlem společnosti byl nově Hrádek u Rokycan. Odhlasované změny de facto znamenaly rozchod s dědictvím firmy. Z vedení společnosti odešel zástupce původních majitelů, František Folta ml. Jednatelé však nebyli zvoleni maximálním počtem hlasů. To indikuje, že ne všichni společníci s obměnou managementu firmy souhlasili. Jména předchozích vlastníků byla odstraněna i z názvu firmy. Snížila se rovněž jejich kapitálová váha. R. L. Hudlický již v roce 1909 odprodal společenské podíly v částce 10 000 K. Zbyly mu tedy podíly v hodnotě 10 000 K.¹²⁹⁹

Hrádecké železářny utrpěly ztrátu i v roce 1910. Souhrnný deficit za léta 1909 a 1910 obnášel 72 716 K.¹³⁰⁰ Živnobanka přesto prohlubovala úvěrování podniku. Zatímco k 31. prosinci 1909 dosahoval jeho závazek na běžném účtu 235 410 K, v prosinci 1910 dlužila firma bance 60 000 K v akceptech a 407 468 K na běžném účtu, celkem tedy 467 468 K. Když od toho odečteme pohledávku za železo ve výši 20 000 K, kterou měla firma vůči železářskému oddělení banky, získáme dlužnou částku 447 468 K.¹³⁰¹

Živnobanku stále více znepokojovala skutečnost, že železářny nebyly schopny naplňovat podmínky smlouvy o prodeji jejich železářské produkce. Nedodávaly bance zboží ve stanoveném množství. V roce 1910 vyrobily 277 vagonů válcovaného železa a kujná huť vyprodukovala zboží v ceně 31 465 K.¹³⁰² Přitom jejich závazek pro tento rok činil cca 450 vagonů železa¹³⁰³ a 50–60 000 K hutní výroby. Výkonný výbor Živnobanky proto na svém

¹²⁹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, sign. HU 1451, Zpráva jednatelská za r. 1909 z 1. 4. 1910.

¹²⁹⁷ Její přesná výše není bohužel známa.

¹²⁹⁸ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Řádná valná hromada 24. 4. 1910.

¹²⁹⁹ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Seznam společníků 17. 2. 1910.

¹³⁰⁰ AČNB, f. ŽB/3762/1, Likvidační valná hromada 1913, Účet rozvázný.

¹³⁰¹ AČNB, f. ŽB/3151/1, Bilance ŽB za r. 1909, Dopisovatelé; ŽB/2681/232, Výkonný výbor ŽB 31. 12. 1910.

¹³⁰² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, sign. HU 1451, Zpráva jednatelská za r. 1911 z 30. 4. 1912.

¹³⁰³ 450 vagonů platilo pro období 15. 2. 1910–15. 2. 1911.

zasedání dne 18. května 1911 přijal zásadní rozhodnutí. Rozhodl, že banka vstoupí do železáren v Hrádku jako přímý společník obnosem 250 000 K. Odůvodnil to následovně: „*Účastensví toto bereme proto na sebe, poněvadž chceme zajistiti našemu želez[ářskému] oddělení potřebné železo.*“ Kapitál měl být použit k provedení investic, po nichž měla stoupnout roční výrobní kapacita závodu na 1 200 vagonů železa.¹³⁰⁴

Přistoupení Živnobanky jednomyslně schválila valná hromada železáren dne 27. června 1911. Živnobanka se nakonec zúčastnila kmenovým vkladem 205 000 K. Vedle Živnobanky se stal novým společníkem i pražský velkopřumyslník Karel Schulz s vkladem 15 000 K. Kmenový kapitál společnosti tím stoupl na 825 000 K. Živnobanka i Schulz – jako již dříve ostatní společníci – složili na své kmenové vklady příplatky 20 %. Celková kapitálová participace banky se rovnala 246 000 K a Schulze 18 000 K.¹³⁰⁵ Reálný základní kapitál železáren činil nově 990 000 K.¹³⁰⁶

Vstup Živnobanky do společnosti byl vázán na několik podmínek. Banka měla právo konvertovat dosavadní úvěr poskytnutý podniku v hypoteční zápůjčku, jež by sloužila jako podklad k emisi jejích dluhopisů. Dále mohla Živnobanka později žádat, aby společnost s r. o. byla přeměněna v akciovou společnost. Ze stanov železáren bylo k jejímu přání rovněž vyškrtáno ustanovení, podle něhož mohla valná hromada společnosti požadovat příplatky na kmenové vklady až do výše 25 % jejich hodnoty. Živnobanka si také prosadila, že společně se Schulzem dostanou zpět alespoň část 20% příplatků, které museli složit. Do ledna 1912 jim mělo být společností vyplaceno 10 % hodnoty jejich kmenových vkladů. Proti tomu se však postavila finanční prokuratura pro Čechy, neboť podle zákona nesměli společníci obdržet kmenové vklady zpět. Z jmění společnosti jim mohla být vyplacena pouze dividenda na základě vykázaného zisku. Spor se dostal až k nejvyššímu soudnímu dvoru ve Vídni, jenž dal finanční prokuratuře za pravdu.¹³⁰⁷

Důležité byly personální požadavky. Živnobanka si přála mít dva zástupce v dozorčí radě.¹³⁰⁸ Valná hromada, na níž byli Živnobanka a Schulz přijati za společníky, přinesla kompletní obměnu vedení. Podnik měl nově pouze jednoho jednatele. Tím byl zvolen Karel Schulz, jenž sympatizoval se zájmy Živnobanky. Podobně jako Šupich se snažil pro

¹³⁰⁴ AČNB, f. ŽB/2681/304, Výkonný výbor ŽB 18. 5. 1911.

¹³⁰⁵ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Řádná valná hromada 27. 6. 1911.

¹³⁰⁶ Ve skutečnosti přesně 988 833,34 K, neboť R. L. Hudlický složil na své podíly místo předepsaných 12 000 K jen 10 833,34 K. AČNB, f. ŽB/3762/1, Likvidační valná hromada 1913, Podílníci 24. 7. 1913.

¹³⁰⁷ AČNB, f. ŽB/2681/304, Výkonný výbor ŽB 18. 5. 1911; SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Řádná valná hromada 27. 6. 1911; C. k. finanční prokuratura pro Čechy C. k. krajskému soudu v Plzni 19. 9. 1911; Rozhodnutí c. k. vrchního zemského soudu v Království českém 4. 10. 1911; Železářny v Hrádku C. k. krajskému soudu v Plzni 24. 10. 1911; Rozhodnutí c. k. nejvyššího soudního dvora ve Vídni 7. 11. 1911.

¹³⁰⁸ AČNB, f. ŽB/2681/304, 316, 322, Výkonný výbor ŽB 18. 5., 10. 6. a 27. 6. 1911.

Živnobanku zajistit místo ve správní radě Pražské akciové strojírny.¹³⁰⁹ Do sedmičlenné dozorčí rady byli vysláni dva představitelé Živnobanky – člen správní rady František Malinský a ředitel železářského oddělení Josef Kašpárek. Vliv banky byl však větší. Bohdan Bečka, jenž se stal předsedou dozorčí rady, zasedl již v roce 1912 ve správní radě Živnobanky. Členem dozorčí rady byl i Josef Šupich, který měl, jak už bylo řečeno, k Živnobance blízko. Zároveň valná hromada posílila postavení dozorčí rady. Jednatel jí musel nyní předkládat ke schválení všechny obchody, při nichž by společnosti vznikl závazek větší než 5 000 K. V konečné instanci rozhodovala dozorčí rada rovněž o nakládání s nemovitostmi závodu (nákup, prodej, zadlužení, nájem a pronájem). Živnobanka tedy měla velký, ba rozhodující vliv na nejdůležitější rozhodovací procesy. Veškeré personální změny i úprava kompetencí orgánů společnosti byly valnou hromadou jednohlasně schváleny.¹³¹⁰

I na valných hromadách železáren bylo postavení Živnobanky velmi silné. Ilustruje to mimořádná valná hromada hrádeckých železáren z 26. července 1913. Zúčastnilo se jí osobně či v zastoupení 24 společníků s 151 podíly v hodnotě 906 000 K (včetně příplatků). Živnobanka se kromě svých 41 podílů (246 000 K) mohla opřít o dalších 18 podílů (108 000 K), s nimiž hlasoval Bohdan Bečka. Stálo tedy za ní celkem 59 podílů v obnosu 354 000 K, což odpovídalo 39 % všech hlasů. K tomu se banka mohla pravděpodobně spolehnout i na další účastníky – např. již na zmíněné Šupicha a Schulze, kteří dohromady vlastnili 16 podílů (96 000 K), nebo na R. L. Hudlického, na jehož dva podíly (12 000 K) měla od července 1911 zástavní právo díky úvěru, který mu poskytla. S nimi měla těsnou nadpoloviční většinu (77 z 151).¹³¹¹ Dá se tedy konstatovat, že kvůli kapitálovým, personálním a úvěrovým vazbám se koncem června 1911 hrádecké železářny dostaly pod kontrolu Živnobanky. Firma tehdy dlužila Živnobance na běžném účtu 468 798 K. Naopak měla pohledávku vůči jejímu železářskému oddělení 80 000 K. Závazek firmy byl tedy 388 798 K.¹³¹²

Na podzim 1911 probíhala jednání o sloučení Železáren v Hrádku s dalším českým železářským podnikem, nedalekými Železárnami král. města Rokycan. Živnobanka se současně znovu zajímala o komisionářský prodej výrobků tohoto městského podniku. Za banku se zúčastnil jednání náměstek vrchního ředitele Jaroslav Preiss. K dohodě však nedošlo.¹³¹³

¹³⁰⁹ Viz kapitola 4.3.

¹³¹⁰ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Řádná valná hromada 27. 6. 1911.

¹³¹¹ SOA Plzeň, f. KS Plzeň – firemní spisy, kart. 924, sign. Rg C 41, Mimořádná valná hromada 26. 7. 1913; AČNB, f. ŽB/2681/324, Výkonný výbor ŽB 1. 7. 1911.

¹³¹² AČNB, f. ŽB/2681/317, Výkonný výbor ŽB 13. 6. 1911.

¹³¹³ AČNB, f. ŽB/2681/359, Výkonný výbor ŽB 21. 9. 1911; ŽB/2681/363, Výkonný výbor ŽB 30. 9. 1911. K historii jednotlivých podniků Železáren města Rokycan srov. Jan HUČKA, *Z historie železářny a slévárny v Klabavě*, Sborník Muzea Dr. B. Horáka v Rokycanech 6, 1994, s. 65–79; Jan HUČKA, *Z historie slévárny litiny ŠKODA v Rokycanech*, Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany 7, 1995, s. 37–52; Jan HUČKA,

V druhé polovině roku 1911 hrádecké železářny částečně splatily svůj dluh u Živnobanky. Závazek na běžném účtu ke konci roku 1911 dosahoval 265 190 K.¹³¹⁴

Ani rok 1911 nebyl pro hrádecký podnik úspěšný. Ačkoliv železářský průmysl zažíval konjunkturu, firma utrpěla nemalou ztrátu – 117 586 K.¹³¹⁵ Na druhou stranu se díky investicím podařilo zvýšit výrobní kapacitu závodu. Výroční zpráva za rok 1911 s uspokojením konstatovala, že „*v uplynulém roce [v roce 1911] učinili jsme značný pokrok oproti létům předešlým nejen ve výrobě železa váleného, ale i ve výrobě hutničiny a to jak co do jakosti, tak i co do množství.*“ Bylo vyrobeno 707 vagonů válcovaného železa oproti 277 vagonům v roce 1910. Kujná huť vyprodukovala zboží za 63 451 K oproti 31 465 K v roce 1910. Přesto nebyly železářny schopny dodat železářskému oddělení Živnobanky požadované množství plávkového železa. Neměly dostatek potřebných surovin k jeho výrobě (ingoty). Snažily se je složitě získávat od jiných firem. Aby se tento problém vyřešil, rozhodla dozorčí rada společnosti zřídit ocelárnu s martinskou pecí. Vedle toho měl být podnik i jinak rozšířen a modernizován (např. pořízení nových strojů).¹³¹⁶

Rok 1912 byl ve znamení rozsáhlých a finančně náročných investic. Jejich provedení umožnila úvěrová výpomoc ze strany Živnobanky. V lednu 1912 povolila banka firmě hypoteční zápůjčku ve výši 210 000 K na dobu 25 let proti knihovnímu zajištění v prvním pořadí na nemovitostech závodu.¹³¹⁷ V březnu zvýšila banka kontokorentní úvěr o 200 000 K. Jako krytí žádala po firmě složení depotních akceptů.¹³¹⁸ V dubnu schválila Živnobanka investiční úvěr 200 000 K. Kladla si podmínku, že ostatní společníci poskytnou firmě totožný úvěr. Potřebných 200 000 K upsali mezi sebou členové dozorčí rady železáren. Současně Živnobanka rozhodla, že na podzim roku 1912 budou zahájeny přípravné práce k akcionování hrádeckého podniku. Banka si vyhradila, že za uvedených 200 000 K může převzít akcie nové společnosti v nominální hodnotě.¹³¹⁹

V červenci 1912 železářny potřebovaly další prostředky. Živnobanka poskytla úvěr 300 000 K. Společnost musela dát bance veškeré současné i budoucí zásoby zboží v zástavu.

Z historie válcovny Železáren města Rokycan, Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech 22, 2010, s. 32–42.

¹³¹⁴ AČNB, f. ŽB/3240/1, Bilance ŽB za r. 1911, Dopisovatelé.

¹³¹⁵ Finanční listy 9, 31. 12. 1911, č. 1, s. 16; AČNB, f. ŽB/3762/1, Likvidační valná hromada 1913, Účet rozvázný.

¹³¹⁶ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, sign. HU 1451, Zpráva jednatelská za r. 1911 z 30. 4. 1912; AČNB, f. ŽB/922/1, Železářny v Hrádku u Rokycan C. k. obchodnímu soudu v Praze 13. 1. 1913.

¹³¹⁷ AČNB, f. ŽB/2681/415, Výkonný výbor ŽB 18. 1. 1912; ŽB/2690/360, Správní rada ŽB 25. 1. 1912.

¹³¹⁸ AČNB, f. ŽB/939/484, Výkonný výbor ŽB-úvěry 23. 3. 1912.

¹³¹⁹ AČNB, f. ŽB/2703/15, Výkonný výbor ŽB 13. 4. 1912; ŽB/922/1, Mimořádná valná hromada 5. 11. 1912.

Hodnota zboží tehdy činila 950 000 K.¹³²⁰ Úvěrový rámec byl navyšován i nadále. V polovině listopadu rozšířila Živnobanka kontokorentní úvěr na 1,6 milionu K a začátkem prosince povolila firmě zálohu na hotové zboží v obnosu 100 000 K, takže úvěr obnášel celkem 1,7 milionu K. V prosinci 1912 dlužila společnost Živnobance na běžném účtu 1 874 689 K a v akceptech 470 000 K. Naproti tomu měla pohledávku oproti železářskému oddělení banky ve výši 652 000 K. Její závazek byl tedy 1 692 689 K.¹³²¹ Mimoto přejímala Živnobanka při několika příležitostech za podnik záruky, a to za nemalé sumy. Na konci prosince 1912 to bylo např. za částku 461 000 K.¹³²²

Na konci roku 1912 přibyla k dosavadním dvěma provozům – kujné huti a válcovně železa – ocelárna s martinskou pecí. Ocelárna měla nejen zajišťovat suroviny pro válcovnu, ale měla vyrábět i ingoty a polotovary určené k prodeji. Produkce ocelárny byla odhadována na 3 000 vagonů ročně. Roční výkonnost zmodernizované válcovny železa měla činit 2 400 vagonů. K válcovně železa byla přičleněna válcovna drátů. Závod byl také vybaven potřebnými strojírenskými dílnami a zkušební dílnou s chemickou laboratoří. Provoz v martinské peci byl zahájen v lednu 1913.¹³²³

V říjnu 1912 Živnobanka začala pracovat na přeměně hrádeckých železáren v akciovou společnost.¹³²⁴ Dne 5. listopadu 1912 rozhodla jednohlasně o akcionování mimořádná valná hromada železáren. Forma společnosti s r. o. přestala být vzhledem k růstu závodu a jeho citelné zadluženosti, která obnášela zhruba dvojnásobek základního kapitálu, vyhovující. Bylo třeba obstarat další vlastní kapitál a splatit část pohledávek Živnobanky.¹³²⁵

Akciové železářny a ocelárny v Hrádku, jak byla nová společnost nazvána, převzala všechna aktiva a pasiva dřívější společnosti s r. o. Akciový kapitál byl stanoven na 3 miliony K a skládal se z 7 500 akcií po 400 K. Dosavadní společníci obdrželi 2 475 akcií za své závodní podíly ve společnosti s r. o. Dále jim bylo přiznáno opční právo na převzetí dalších 990 akcií. Živnobanka mohla převzít 500 kusů akcií jako splátku úvěru 200 000 K, který firmě povolila v dubnu 1912. Stejně právo bylo vyhrazeno těm členům dozorčí rady, kteří poskytli souběžně s bankou totožný úvěr. Takto mělo být umístěno 4 465 akcií v obnosu 1 786 000 K, zbylých

¹³²⁰ AČNB, f. ŽB/2703/65, Výkonný výbor ŽB 20. 7. 1912; ŽB/939/120, Výkonný výbor ŽB-úvěry 20. 7. 1912; ŽB/362/6, Železářny v Hrádku u Rokycan ŽB 23. 7. 1912.

¹³²¹ AČNB, f. ŽB/939/174, Výkonný výbor ŽB-úvěry 10. 12. 1912.

¹³²² AČNB, f. ŽB/939/180, Výkonný výbor ŽB-úvěry 21. 12. 1912. Další záruky viz f. ŽB/2681/139, Výkonný výbor ŽB 11. 6. 1910; ŽB/939/445, 145, 174, 224, Výkonný výbor ŽB-úvěry 23. 12. 1911, 26. 9., 10. 12. 1912 a 29. 3. 1913; ŽB/2703/73, Výkonný výbor ŽB 8. 8. 1912

¹³²³ Finanční listy 10, 19. 1. 1913, č. 3, s. 1–2; AČNB, f. ŽB/922/1, Mimořádná valná hromada 5. 11. 1912; ŽB/2703/149, Výkonný výbor ŽB 11. 1. 1913.

¹³²⁴ AČNB, f. ŽB/2703/97, 107, Výkonný výbor ŽB 3. 10. a 26. 10. 1912.

¹³²⁵ AČNB, f. ŽB/922/1, Mimořádná valná hromada 5. 11. 1912; ŽB/2703/114, Výkonný výbor ŽB 9. 11. 1912.

3 035 akcií v nominální hodnotě 1 214 000 K bylo vyloženo k subskripci. Akcie byly nabízeny v kurzu 460 K za kus. Emisní ážio sloužilo k úhradě zakladatelských výloh, eventuální přebytek měl připadnout rezervnímu fondu společnosti.¹³²⁶

Subskripce akcií byla zahájena v prosinci 1912. Živnobanka chtěla mít pod kontrolou, kdo se stane akcionářem firmy, takže provedla nikoliv veřejnou, ale soukromou subskripci. Jednalo se o součást strategie banky. Chtěla docílit toho, aby si akcionáři u ní uložili akcie a ideálně jí přenechali zastupování na valných hromadách společnosti. I přes snahu se Živnobance nepodařilo sehnat dostatečný počet vhodných akcionářů. Kapitálový trh byl po vypuknutí války na Balkáně v krizi. Doba zakladatelským obchodům nepřála. Navíc dosavadní hospodářské výsledky hrádeckých železáren nelákaly k investici. I za rok 1912 pracovala společnost pravděpodobně se ztrátou. Z 3 035 akcií bylo upsáno 1 659 kusů (663 600 K). Zbývalo umístit 1 376 akcií v nominální hodnotě 550 400 K. Uvedené akcie převzal syndikát tvořený členy správní rady hrádeckých železáren. Potřebné prostředky na to poskytla Živnobanka, jež syndikátu povolila lombardní úvěr ve výši 550 400 K. Vedením syndikátu byla pověřena Živnobanka, která měla akcie postupně rozprodávat.¹³²⁷

Samotná Živnobanka převzala veškeré akcie, na něž měla nárok. Za podíly ve společnosti s r. o. obdržela 625 akcií (250 000 K), dále 500 akcií za půjčku 200 000 K, a nakonec vykonala opční právo na dalších 125 akcií (50 000 K). Celkem banka získala 1 250 akcií v nominální hodnotě 500 000 K, tedy jednu šestinu celkového akciového kapitálu firmy. Mimoto Živnobanka disponovala 42 akciemi R. L. Hudlického, připadajících na jeho podíly v předchozí společnosti, jež dal v roce 1911 bance do zástavy jako krytí za povolený úvěr.¹³²⁸

V červenci 1913 byly ukončeny přípravné práce k založení akciové společnosti. Živnobance byla za provedení přeměny vyplacena provize 25 000 K.¹³²⁹ Ustavující valná hromada Akciových železáren a oceláren v Hrádku se konala dne 26. července 1913. Byla na ní zvolena desetičlenná správní rada. Živnobanka si vymínila, že v ní bude mít čtyři zástupce. Stali se jimi elitní funkcionáři banky: druhý místopředseda správní rady František Malinský,

¹³²⁶ AČNB, f. ŽB/3762/1, Ustavující valná hromada 1913, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. ŽB 26. 7. 1913 – podmínky akcionování; ŽB/922/1, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. v likvidaci Akciovým železárnám a ocelárnám v Hrádku 13. 8. 1913; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, Stanovy akciové společnosti Akciové železářny o ocelárny v Hrádku 1913; kart. 4, sign. HU 1445, Prospekt o přeměně firmy Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. v a. s. z ledna 1913.

¹³²⁷ AČNB, f. ŽB/2703/131, 189, 248, Výkonný výbor ŽB 5. 12. 1912, 29. 3. a 6. 8. 1913; ŽB/3762/1, Ustavující valná hromada 1913, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. ŽB 26. 7. 1913 – podmínky akcionování; ŽB/922/1, Utvoření syndikátu 24. 7. 1913 (dopis Živnobance).

¹³²⁸ AČNB, f. ŽB/2681/324, Výkonný výbor ŽB 1. 7. 1911; ŽB/2703/114, 248, Výkonný výbor ŽB 9. 11. 1912 a 6. 8. 1913; ŽB/939/192, Výkonný výbor ŽB-úvěry 18. 1. 1913; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Cenné papíry.

¹³²⁹ AČNB, f. ŽB/2703/235, Výkonný výbor ŽB 9. 7. 1913; ŽB/3762/1, Ustavující valná hromada 1913, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. ŽB 26. 7. 1913 – podmínky akcionování.

člen výkonného výboru Bohdan Bečka, vrchní ředitel Apollo Růžička a jeho náměstek Jaroslav Preiss. Ve správní radě zasedli i Karel Schulz a Josef Šupich, kteří měli k bance blízko. Dá se tedy předpokládat, že s prosazováním svých záměrů neměla Živnobanka ve správní radě potíže. Pod kontrolou měla i nejužší vedení společnosti – předsedou správní rady se stal Bečka, místopředsedou Šupich. Ve výkonném výboru je doplnil ještě Preiss.¹³³⁰

Kapitálový vliv Živnobanky v hrádeckých železárnách významně převyšoval její akciovou držbu. Zástupce banky totiž disponoval na valných hromadách i těmi akciemi, které se neprodaly při subskripci a které byly uloženy ve zmíněném syndikátu. Při hlasování se musel sice řídit direktivami předsedy syndikátu, ale tím byl předseda správní rady železáren Bohdan Bečka, současně člen správní rady Živnobanky.¹³³¹ Výše uvedené potvrzují data. První řádné valné hromady společnosti konané 12. listopadu 1914 se zúčastnilo osobně či v zastoupení 77 akcionářů s 6 102 akciemi a 601 hlasy. Živnobanka a přítomní její funkcionáři drželi 3 037 akcií s 303 hlasy, tedy těsnou nadpoloviční většinu. Představitelé banky navíc zastupovali dalších 32 akcionářů s 784 akciemi a 76 hlasy. Živnobanka měla celkem k dispozici 3 821 akcií a 379 hlasů. Valnou hromadu tak bezpečně ovládala.¹³³²

Po ustavení akciové společnosti byl utvořen ještě jeden syndikát, k němuž přistoupili Živnobanka, členové správní rady hrádeckých železáren a větší akcionáři firmy. Uzavřeli mezi sebou dohodu, podle které směli prodávat své hrádecké akcie mimo syndikát pouze se svolením správní rady společnosti. Platnost ujednání byla stanovena na čtyři roky do 26. července 1917 s možností dalšího prodloužení. Cílem syndikátu bylo zabránit spekulaci s hrádeckými akciemi a zajistit stabilitu správy podniku. Dohoda měla zaručit, že akcie zůstanou v českých rukou a že se jich nezmocní německá konkurence. Dle sdělení Živnobanky existovaly kruhy, jež měly zájem o ovládnutí hrádeckých železáren. Pravděpodobně se jednalo o představitele rakouského železářského kartelu, jehož Hrádek nebyl tehdy součástí.¹³³³ Zájem o hrádecké akcie mimo české hospodářské kruhy opravdu existoval. V říjnu 1913 se na Živnobanku obrátila jedna vídeňská firma, že by měla zájem koupit akcie v hodnotě 500 000 K. Výkonný výbor banky se usnesl postoupit tuto záležitost správním orgánům hrádeckých železáren a vyčkat jejich návrhů.¹³³⁴ Další informace chybí. K prodeji však s největší pravděpodobností nedošlo.

¹³³⁰ AČNB, f. ŽB/2703/114, 189, 248, Výkonný výbor ŽB 9. 11. 1912, 29. 3. a 6. 8. 1913; Finanční listy 10, 27. 7. 1913, č. 30, s. 3.

¹³³¹ AČNB, f. ŽB/922/1, Utvoření syndikátu 24. 7. 1913 (dopis Živnobance).

¹³³² AČNB, f. ŽB/3762/1, Valná hromada 12. 11. 1914.

¹³³³ AČNB, f. ŽB/2703/248, Výkonný výbor ŽB 6. 8. 1913; ŽB/3762/1, Ustavující valná hromada 1913, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. ŽB 26. 7. 1913 – podmínky akcionování; ŽB/922/1, Korespondence ohledně syndikátu akcionářů ze srpna a září 1913.

¹³³⁴ AČNB, f. ŽB/2703/279, Výkonný výbor ŽB 16. 10. 1913.

Železářské oddělení Živnobanky i po přeměně v akciovou společnost zajišťovalo výhradní prodej produkce hrádeckých železáren. Případný zisk se stále dělil poměrem 50 ku 50. Akciové železářny a ocelárny v Hrádku navíc přislíbily vyhovět přání Živnobanky, aby veškeré své bankovní a železářské obchody po dobu nejméně 10 let prováděly výhradně jejím prostřednictvím.¹³³⁵

V době ustavení akciové společnosti dlužily hrádecké železářny Živnobance na běžném účtu 1 937 761 K. Dosavadní kontokorentní úvěr 1 700 000 K byl tehdy navýšen o 450 000 K na 2 150 000 K. Přímá a nepřímá účast banky na Akciových železárnách a ocelárnách v Hrádku byla následující: úvěr 2 150 000 K, akcie na nostru 500 000 K a lombardní úvěr syndikátu 550 400 K, tj. 3 200 400 K.¹³³⁶ V září 1913 obnášel závazek firmy na běžném účtu 2 444 187 K, takže úvěr byl překročen o 294 187 K. Živnobanka počátkem října stanovila maximální úvěrový rámec již na 2 750 000 K. Na konci roku 1913 činilo čerpání firmy 2 880 714 K.¹³³⁷ V březnu 1914 Živnobanka přechodně zvýšila Hrádku úvěr na běžném účtu o 450 000 K do výše 3 200 000 K.¹³³⁸

V reakci na mimo kartel stojící konkurenci, mezi kterou patřily i železářny v Hrádku, snížil rakouský železářský kartel v roce 1913 pronikavě ceny téměř všech druhů železa.¹³³⁹ Cenový boj tvrdě dopadl na hrádecký podnik. Výrobní náklady firmy, jež byly vysoké v důsledku drahého nákupu surovin, převyšovaly prodejní ceny. Za rok 1913¹³⁴⁰ vykázaly železářny obří ztrátu 773 926 K. K její výši přispělo manažerské selhání ředitele podniku Ernsta (Arnošta) Tögla, který navíc správní radě předkládal upravené bilance a výkazy, čímž zastíral skutečný stav závodu. Byl proto propuštěn.¹³⁴¹

Za této situace bylo potřeba dohodnout se s železářským kartelem. Jednání vedl náměstek vrchního ředitele Živnobanky a současně člen správní rady hrádeckých železáren Jaroslav Preiss. Na plenární schůzi kartelu konané dne 21. dubna 1914 byly Akciové železářny a ocelárny v Hrádku přijaty do kartelu s kvótou 4,234 %, což odpovídalo zhruba 2 000 vagonům

¹³³⁵ AČNB, f. ŽB/3762/1, Ustavující valná hromada 1913, Železářny v Hrádku u Rokycan, spol. s r. o. ŽB 26. 7. 1913 – podmínky akcionování; Valná hromada 12. 11. 1914; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 25, Poznámky k bilanci k 30. 9. 1915.

¹³³⁶ AČNB, f. ŽB/939/273, Výkonný výbor ŽB-úvěry 23. 7. 1913; ŽB/2703/248, Výkonný výbor ŽB 6. 8. 1913.

¹³³⁷ AČNB, f. ŽB/939/298, 303, Výkonný výbor ŽB-úvěry 23. 9. a 2. 10. 1913; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Dopisovatelé.

¹³³⁸ AČNB, f. ŽB/939/58, Výkonný výbor ŽB-úvěry 19. 3. 1914; ŽB/3370/3, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 4. 1914.

¹³³⁹ Finanční listy 10, 21. 9. 1913, č. 38, s. 2–3.

¹³⁴⁰ Ačkoliv ustavující hromada Akciových železáren a oceláren se konala až 26. července 1913, na účet nové akciové společnosti se pracovalo již od 1. ledna 1913. SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 5, Smlouva mezi firmou Železářny v Hrádku u Rokycan, společnost s r. o. a Akciovými železárnami a ocelárnami v Hrádku 26. 7. 1913.

¹³⁴¹ AČNB, f. ŽB/3762/1, Valná hromada 12. 11. 1914.

tyčového železa ročně. V červenci 1914 byla kvóta snížena na 4 % (1 400 až 2 000 vagonů železa ročně) poté, co vyšlo najevo, že ředitel Tögl původně udal nesprávná data o výrobě Hrádku. Smlouva o přijetí do kartelu platila od 1. ledna 1914 do roku 1917. Zároveň bylo železářské oddělení Živnobanky jmenováno grosistou pro výrobky kartelizovaných železáren. Banka si od toho slibovala další rozvoj tohoto oddělení.¹³⁴²

Železářskému oddělení se opravdu otevřely nové obchodní možnosti. Již v roce 1914 mu bylo přiznáno právo podílet se na obchodu se surovým železem předlitavských kartelizovaných hutí. Byla mu také přidělena kontingentní kvóta na prodej tyčového železa, hrubých plechů a nosičů vyrobených kartelizovanými železárnami. V jednání byla i účast na prodeji žateckých podkováků.¹³⁴³ Živnobanka tak navázala po více než pěti letech svého působení v hrádeckých železárnách obchodní kontakty s rakouským železářským kartelem, což byl jeden z motivů, proč přistoupila na konci roku 1908 k přeměně závodu Hudlického a Foly ve společnost s r. o.

Vypuknutí první světové války 28. července 1914 krátkodobě poškodilo železářský průmysl v monarchii. Spotřeba civilního sektoru silně poklesla, potřeba armády byla ještě poměrně malá a řada zaměstnanců železáren byla odvedena na frontu. V důsledku toho se bezprostředně po začátku války výrazně snížila produkce železáren.¹³⁴⁴ Platilo to i pro nejvýznamnější podniky v branži. Rakouská báňská a hutní společnost odstavila některé vysoké a martinské pece. Za rok 1914 docílila o 1,5 mil. K menšího zisku oproti roku 1913 (5 669 295 K vs. 7 145 260 K).¹³⁴⁵ Pražská železářská společnost vykázala za druhé pololetí roku 1914 v porovnání se stejným obdobím předchozího roku zisk nižší o 3 mil. K.¹³⁴⁶ Některé menší podniky dokonce zastavily činnost. V obvodu pražské obchodní a živnostenské komory to byl např. případ železářny v Libčicích nad Vltavou nebo ve Velkém Oseku.¹³⁴⁷

Válečná konflagrace obzvláště citelně dopadla na finančně nalomené Akciové železářny a ocelárny v Hrádku. Závod rovněž zastavil provoz. K obnovení výroby došlo až v roce 1915 – ve válcovně 1. března a v ocelárně 14. dubna. Mezitím podnik přišel o většinu kvalifikovaného

¹³⁴² AČNB, f. ŽB/922/1, Plná moc 20. 4. 1914; ŽB/2703/367, 368, 370, 406, 408, Výkonný výbor ŽB 15. 4., 16. 4., 22. 4., 15. 7. a 21. 7. 1914; ŽB/3370/5, 6, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. a 23. 7. 1914; Finanční listy 11, 26. 4. 1914, č. 17, s. 7; 19. 7. 1914, č. 29, s. 2.

¹³⁴³ AČNB, f. ŽB/2703/384, 393, Výkonný výbor ŽB 26. 5. a 16. 6. 1914; ŽB/3370/5, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. 1914. Žatecké podkováky se vyráběly v Žatci od 70. let 19. století v Mendlově továrně, kterou v roce 1911 zakoupil norský podnikatel Hans Mustad (firma Saazer Hufnägelfabrik Mustad & Sohn). Milada KRAUSOVÁ, *Z dějin průmyslu v Žatci*, Žatec 2016, s. 26–27, 52–54.

¹³⁴⁴ Richard RIEDL, *Die Industrie Österreichs während des Krieges*, Wien 1932, s. 275–278.

¹³⁴⁵ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 49, 1916, Bd. 2, Wien 1915, s. 403–406.

¹³⁴⁶ *Pražská železářská společnost*, Národní listy 55, 10. 6. 1915, č. 159, s. 5.

¹³⁴⁷ *Přílohy k jednacím zprávám a protokolům o schůzích Obchodní a živnostenské komory v Praze*, 1914, č. 6. Zpráva komorního presidia o činnosti komory v době válečné, Praha 1914, s. 33.

dělnictva, které odešlo pracovat do jiných závodů. Provoz se kvůli nedostatku vhodných pracovních sil rozebíhal pomalu. Firma tak nemohla řádně těžit z nastalé válečné konjunktury.¹³⁴⁸ V červenci 1915 byl znám bilanční výsledek hrádeckých železáren za rok 1914. Společnost utrpěla ztrátu 723 710 K. S připočtením ztráty za rok 1913 v obnosu 773 926 K obnášel celkový schodek 1 497 636 K. Polovina akciového kapitálu 3 miliony K byla ztracena. Společnost navíc dlužila Živnobance na bankovním a železářském účtu dohromady 3 699 000 K. Na stole ležela otázka další existence podniku.¹³⁴⁹

Dne 26. října 1915 se konala v budově Živnobanky v Praze důvěrná schůze akcionářů hrádeckých železáren o budoucnosti firmy. Akcionářům byly předloženy dvě varianty řešení. První možnost spočívala v tom, že dojde k sanaci podniku. Akciový kapitál měl být redukován a následně doplněn na dřívější hodnotu subskripcí mezi dosavadními akcionáři, kteří dle stanov měli přednostní právo na nově vydané akcie. Pokud by neodebrali všechny emitované akcie, přislíbila Živnobanka, že celý zbytek akcií převezme na svůj účet. Druhou možností bylo prodat majoritu hrádeckých akcií Škodovým závodům v Plzni.¹³⁵⁰ Škodovka za války díky zbrojním dodávkám dynamicky expandovala. Rozšíření podniku o hrádecký závod byl pro ni vítanou příležitostí, jak si zajistit válcovaný materiál potřebný k výrobě zbrojovky.¹³⁵¹ Ostatně většinu tyčového železa vyrobeného v hrádecké válcovně v roce 1915 odebrala právě ona.¹³⁵² Správní rada hrádeckých železáren si však dobře uvědomovala, že „*uskutečněním tohoto prodeje přešel by ovšem náš jediný závod železářský s pecemi martinskými do rukou cizích, čímž by dosavadní úsilí a práce pro vniknutí do domény železářské na celou řadu let bylo oddáleno, ne-li docela znemožněno.*“¹³⁵³ Tato slova potvrzují, že celý projekt železáren v Hrádku měl výrazně nacionálně hospodářský rozměr – český kapitál se jím snažil významněji uplatnit v železářském průmyslu, kde dosud zastával jen podřízenou úlohu.

Pravděpodobně i z tohoto důvodu byla za souhlasu Živnobanky zvolena první varianta. Valná hromada železáren v Hrádku se dne 24. listopadu 1915 jednohlasně usnesla na tom, aby dosavadní ztráty 1,5 milionu K byly odepsány z akciového kapitálu. Akcie měly být

¹³⁴⁸ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, Valná hromada 23. 6. 1916.

¹³⁴⁹ AČNB, f. ŽB/1025/107, Výkonný výbor ŽB 15. 7. 1915; ŽB/3370/18, Zpráva pro správní radu ŽB 29. 7. 1915.

¹³⁵⁰ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, sign. HU 1456, Dopis Bohdana Bečky 21. 10. 1915; kart. 6, sign. HU 1455, Dopis akcionářům 27. 10. 1915.

¹³⁵¹ František JANÁČEK, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*, Praha 1990, s. 352–373; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 51, 1918, Bd. 1, Wien 1917, s. 880.

¹³⁵² SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, Valná hromada 23. 6. 1916.

¹³⁵³ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 6, sign. HU 1455, Dopis akcionářům 27. 10. 1915.

odkolkovány ze 400 na 200 K, čímž by akciový kapitál 3 miliony K poklesl na polovinu. Následně mělo být vydáno 7 500 akcií v nominální hodnotě 200 K (celkem 1,5 milionu K), čímž by akciový kapitál stoupl na původní výši.¹³⁵⁴

Ani ne o měsíc později bylo vše jinak. V polovině prosince 1915 informoval Bohdan Bečka výkonný výbor Živnobanky, že se správní radě hrádeckých železáren nepodařilo najít vhodného ředitele, který by závod dále vedl. Správní rada Hrádku proto obnovila jednání se Škodovkou. Plzeňská firma chtěla koupit minimálně 52 % akcií a tím získat majoritu. Všichni členové správní rady až na Václava Hesse se posléze rozhodli, že prodají své akcie Škodovce „nabývající přesvědčení, že sami bez řádné vedoucí síly nemohli by závod hrádecký k rozkvětu přivéstí.“¹³⁵⁵

Živnobanka s transakcí souhlasila a dodala tolik akcií ze svého majetku, kolik jich ještě zbývalo do 52 %. Kladla si však několik podmínek. Stěžejní pro banku bylo, aby její železářské oddělení i po odprodeji akcií zajišťovalo prodej výrobků hrádeckého podniku. Škodovka měla rovněž uznat veškeré finanční závazky Hrádku vůči Živnobance. Pražská banka byla naopak ochotna firmě nadále ponechat úvěr, který u ní čerpala. Živnobanka rovněž požadovala jedno místo ve správní radě Hrádku, aby jeho prostřednictvím mohla kontrolovat budoucí spojení se závodem, zejména se svým železářským oddělením. Na konci roku 1915 obě strany dospěly k dohodě. Škodovka akceptovala všechny požadavky Živnobanky. Navíc smlouva mezi železárnami v Hrádku a železářským oddělením Živnobanky byla upravena ve prospěch banky. Živnobance nově zůstal veškerý zisk, který docílila prodejem produktů hrádeckých železáren – předtím z něho odváděla Hrádku 50 %. Úvěrování podniku bylo nově děleno mezi Živnobanku a vídeňský Credit-Anstalt, hlavního bankovního partnera Škodovky. Gesci měla Živnobanka.¹³⁵⁶

V lednu 1916 nabyly Škodovy závody přes 52 % akcií Akciových železáren a oceláren v Hrádku. Zaplatily za ně 425 K za kus. Dosavadní správní rada podala demisi. Na mimořádné valné hromadě hrádeckých železáren dne 18. ledna 1916 byla zvolena nová správní rada. Měla osm členů. Živnobanku v ní zastupoval místoředitel Ladislav Šourek. Předsedou správní rady se stal generální ředitel Škodovky Karel Škoda a místopředsedou její ředitel Josef Šimonek. Bezprostřední správu a vedení podniku převzal výkonný výbor, kde vedle obou zmíněných pánů seděl další ředitel Škodovky, Josef Breuer. Ředitelem závodu byl jmenován Vladimír Stieber, který dosud pracoval jako vrchní inženýr v plzeňské ocelárně Škodovky. Hrádecké

¹³⁵⁴ SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, Valná hromada 24. 11. 1915.

¹³⁵⁵ AČNB, f. ŽB/1025/169, Výkonný výbor ŽB 15. 12. 1915.

¹³⁵⁶ AČNB, f. ŽB/1025/169, 175, 176, Výkonný výbor ŽB 15. 12., 28. 12. a 29. 12. 1915; ŽB/3370/23, Zpráva pro správní radu ŽB 21. 12. 1915; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 6, sign. HU 1455, Dopis akcionářům 29. 12. 1915.

železářny se dostaly pod kontrolu plzeňského strojírenského giganta. Živnobance zůstal jistý, avšak nyní již minoritní kapitálový vliv. Na valné hromadě Hrádku 23. června 1916 bylo zastoupeno 7 215 akcií. Živnobanka disponovala 1 950 akciemi a její zástupce Ladislav Šourek dalšími 150 akciemi, tj. dohromady 2 100 akciemi.¹³⁵⁷

9.3. Pražská metallurgie

S hrádeckými železářnami byly personálně propojeny i další dva podniky z kovoprůmyslu, jejichž vznik Živnobanka umožnila. Prvním z nich byla společnost Pražská metallurgie, druhým továrna Karla Schulze.

V březnu 1911 se na jednání výkonného výboru Živnobanky dostala otázka sanace firmy K. Bendelmayer. Jednalo se o uměleckou slévárnu a kovolitectví v Praze-Holešovicích. Živnobanka měla vůči firmě pohledávku zhruba 66 000 K. Bylo rozhodnuto, aby firmu převzala nově vytvořená společnost s r. o. Živnobanka slíbila odepsat ze své pohledávky 15 000 K a zúčastnit se na společnosti kapitálem 15 000 K. Zbytek pohledávky hodlala společnosti ponechat jako úvěr.¹³⁵⁸

Nová firma se ustavila 4. května 1911 pod názvem Pražská metallurgie, společnost s r. o. v Praze. Kmenový kapitál činil 150 000 K a byl celý splacen. Podnik měl 11 společníků. Nejvýznamnějšími společníky byli Josef Janatka a Karel Schulz. Každý z nich vlastnil společenské podíly ve výši 40 000 K. Oba měli blízko k Živnobance.¹³⁵⁹ Živnobanka participovala na společnosti zmíněnými 15 000 K. Náplň činnosti firmy byla vymezena široce. Kromě provozování slévárny a veškerého obrábění kovů mohl podnik vyrábět jakékoliv kovové předměty. Mimoto mohla firma obchodovat s vlastními i cizími produkty stejného či příbuzného výrobního odvětví. Stanovy společnosti otvíraly i možnost proniknout do báňského podnikání. Firmě dovolovaly získat kutací práva i dolovat a dobývat rudy. Reálné fungování společnosti bylo ale mnohem skromnější. Omezilo se pouze na provozování slévárny a prodej vlastních výrobků. Konstrukce stanov ale zaručovala, že firma mohla v budoucnu rozšířit svůj podnikatelský záběr.¹³⁶⁰

¹³⁵⁷ AČNB, f. ŽB/1025/176, Výkonný výbor ŽB 29. 12. 1915; ŽB/3019/1, Zpráva pro správní radu ŽB 27. 1. 1916; ŽB/3762/1, Valné hromady 1916–1923, Dopis mimořádné valné hromadě 7. 1. 1916, Mimořádná valná hromada 18. 1. 1916; SOA Plzeň, pracoviště Klášter u Nepomuka, f. Železářny Hrádek u Rokycan, kart. 1, Valná hromada 23. 6. 1916; fond Škodovy závody – sbírky vzpomínek, kart. 3, Vzpomínky Ing. V. Stiebera.

¹³⁵⁸ AČNB, f. ŽB/2681/276, 280, Výkonný výbor ŽB 21. 3. a 30. 3. 1911.

¹³⁵⁹ J. Janatka mj. působil ve správních radách dvou koncernových společností Živnobanky: Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol. a Lounském akciovém cukrovaru, dříve M. Valtera.

¹³⁶⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Společenská smlouva 4. 5. 1911; Seznam společníků 4. 5. 1911; Magistrát král. hlav. města Prahy C. k. obchodnímu soudu v Praze 5. 2. 1912.

V čele společnosti stáli tři jednatele: Karel Braunsperger, Karel Schulz a Karel Suchý. Byli voleni valnou hromadou. Předsedou jednatelů se stal Schulz. Jednatelé vedli a zastupovali podnik. Měli také pravomoc přijímat a propouštět úředníky a zřízence. Ke každému úkonu bylo třeba souhlasu dvou jednatelů. Jednatelé však neměli absolutní pravomoc. Transakce, u nichž společnosti vznikl závazek přesahující jednu pětinu jejího kmenového kapitálu (30 000 K), musela schvalovat valná hromada. Souhlasu valné hromady podléhalo i jakékoliv rozšíření závodu o nové objekty. Ve firmě nebyla zřízena dozorčí rada. Nad obchodováním společnosti měla proto dohlížet valná hromada. Mimoto byla zřízena funkce účetního dozorce, kterou pravděpodobně obsadil úředník Živnobanky Jindřich Slavík. Ředitelem podniku zůstal bývalý majitel Karel Bendelmayer. Kapitálově se však na společnosti nijak nepodílel.¹³⁶¹

Pražská metallurgie měla problémy se zápisem do obchodního rejstříku. Pražskému obchodnímu soudu se zejména nezdálo použití slova metalurgie v názvu firmy. Považoval je za příliš úzké vzhledem k účelu podniku. Odklad zápisu byl pro společnost nepříjemný, neboť jí nikdo za takové situace nechtěl poskytnout úvěr. Zde vypomohla Živnobanka, která firmě dne 18. července 1911 povolila úvěr na běžném účtu ve výši 30 000 K s podkladem depotního akceptu. Po dobrozdání Obchodní a živnostenské komory v Praze obchodní soud nakonec název firmy akceptoval. K zápisu do obchodního rejstříku došlo 12. srpna 1911.¹³⁶² Na konci roku 1911 dlužila firma Živnobance na kontokorentu 30 786 K. V únoru 1912 zvýšila banka kontokorentní úvěr o 20 000 K na 50 000 K.¹³⁶³

Dne 26. září 1912 pořádala Pražská metallurgie mimořádnou valnou hromadu, na níž byly přijaty rozsáhlé změny společenské smlouvy. Kmenový kapitál byl zvýšen ze 150 000 K na 300 000 K. Živnobanka neupsala žádné nové podíly – její kmenový vklad zůstal stejný, tzn. 15 000 K. Nejvýznamnějším společníkem se suverénně stal Josef Janatka, který nyní vlastnil podíly v hodnotě 115 000 K, tedy více než třetinu celkového kapitálu. Schulzův podíl naopak nevzrostl, obnášel stále 40 000 K. Do firmy vstoupili i tři noví společníci. Byli jimi architekt Matěj Blecha s vkladem 15 000 K, advokát Josef Šupich s vkladem 15 000 K a rokycanský továrník František Hirsch ml. s vkladem 5 000 K.¹³⁶⁴ Všichni tři se kapitálově angažovali i v hrádeckých železárnách. Zvýšení kapitálu umožnilo Pražské metallurgii

¹³⁶¹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Společenská smlouva 4. 5. 1911; Dodatek ke společenské smlouvě 11. 8. 1911; AČNB, f. ŽB/2681/297, 426, Výkonný výbor ŽB 4. 5. 1911 a 3. 2. 1912.

¹³⁶² SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Pražská metallurgie C. k. obchodnímu soudu v Praze 21. 7. 1911; Obchodní a živnostenská komora v Praze C. k. obchodnímu soudu v Praze 28. 7. 1911; Zápis do obchodního rejstříku 12. 8. 1911; AČNB, f. ŽB/939/382, Výkonný výbor ŽB-úvěry 18. 7. 1911.

¹³⁶³ AČNB, f. ŽB/3240/1, Bilance ŽB za r. 1911, Dopisovatelé; ŽB/939/472, Výkonný výbor ŽB-úvěry 27. 2. 1912.

¹³⁶⁴ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Mimořádná valná hromada 26. 9. 1912; Seznam společníků 19. 11. 1912.

pravděpodobně splatit svůj dluh u Živnobanky. Na konci roku 1912 byla totiž na účtu v kreditu – přebytek činil 4 148 K. V dubnu 1913 Živnobanka vyměřila firmě nový kontokorentní rámec 30 000 K. K jeho čerpání však zřejmě nedošlo. V závěru roku 1913 měl totiž podnik u banky uloženo k dobru již 35 472 K.¹³⁶⁵

Nejdůležitější změnou byla proměna vedoucích orgánů společnosti a nové vymezení jejich kompetencí. Počet jednatelů byl snížen ze tří na dva. Nově byla ustavena čtyřčlenná dozorčí rada. Oba orgány volila valná hromada. Jednatelé nadále vedli obchody společnosti. Firmu vždy podepisovali dva jednatelé, resp. jeden jednatel a jeden prokurista. Část kompetencí jednatelů přešla na dozorčí radu. Dozorčí rada přijímala a propouštěla úředníky společnosti. Jednatelé si museli rovněž vyžádat její souhlas s obchody, při nichž závazek společnosti byl vyšší než 2 000 K. O závazcích přesahujících pětinu závodního kapitálu (60 000 K) patrně nadále rozhodovala valná hromada, i když to ze stanov není explicitně jasné.¹³⁶⁶

Jednateli byli zvoleni Jan Pošmourný a Karel Suchý. Do dozorčí rady byli povoláni Josef Janatka, František Hirsch ml., Karel Schulz a Josef Šupich. Předsedou dozorčí rady se stal Janatka a místopředsedou Šupich. Šupich byl ustanoven také právním zástupcem firmy. Řediteli Karlu Bendelmayerovi byla udělena prokura, ale pouze nakrátko – již v červenci 1913 mu byla odebrána. Ředitelem však nadále zůstal.¹³⁶⁷

Není zřejmé, jak v Pražské metallurgii vypadaly reálně rozhodovací procesy. Očividné je však personální propojení s hrádeckými železárnami, ovládané Živnobankou. V dozorčí radě Pražské metallurgie se nacházely tři osoby, které se v hrádeckém podniku angažovali – Hirsch, Schulz a Šupich. Všichni tři zasedli ve správní radě Akciových železáren a oceláren v Hrádku, jež vznikly v roce 1913 přeměněnou společností s r. o. Zejména Schulz a Šupich hráli v Hrádku dlouhodobě vůdčí úlohu. Kromě lidí spjatých s hrádeckými železárnami byli ve vedení Pražské metallurgie představitelé Daňkovky. Janatka byl předsedou dozorčí rady a šéf dílen Daňkovky Pošmourný jednatelem. Živnobanka nebyla ve vedení Pražské metallurgie zastoupena. Skrze spřízněné osoby – zejména Janatku, Schulze a Šupicha – však podnik spadal do její zájmové sféry.

¹³⁶⁵ AČNB, f. ŽB/3153/1, Bilance ŽB za r. 1912, Dopisovatelé; ŽB/939/233, Výkonný výbor ŽB-úvěry 24. 4. 1913; ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Dopisovatelé.

¹³⁶⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Mimořádná valná hromada 26. 9. 1912.

¹³⁶⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2052, sign. CII-235, Mimořádná valná hromada 26. 9. 1912 a 19. 11. 1912; Pražská metallurgie C. k. obchodnímu soudu v Praze 5. 12. 1912 a 14. 7. 1913; AČNB, f. ŽB/2703/96, Výkonný výbor ŽB 1. 10. 1912; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 4, Wien 1915, s. 562.

9.4. Továrna Karla Schulze

V lednu 1913 se inženýři Karel Schulz a Otakar Podhajský ucházeli u Živnobanky o úvěr 300 000 K na založení továrny na železné roury v katastru radotínské obce. Banka jim žádaný úvěr povolila. K jeho čerpání mělo dojít od června.¹³⁶⁸ Ze společného projektu však sešlo. Podhajský v roce 1913 zřídil strojírenský podnik na obráběcí a brousící stroje v Hostivaři.¹³⁶⁹ V březnu 1913 poskytla Živnobanka úvěr 300 000 K již pouze Schulzovi, který byl zároveň důležitým představitelem hrádeckých železáren, ovládaných bankou. Hodlal jej použít ke stavbě továrny v Komořanech, kde mu patřil velkostatek. Jednalo se o lombardní úvěr. Schulz za něj ručil primárně akciemi Rustonky, v jejíž správní radě zasedal.¹³⁷⁰

Dne 26. července 1913 zaregistroval pražský obchodní soud Schulzovi tovární živnost autogenního svařování kovů a výrobu kyslíku a acetyleny. Produkce jeho továrny byla rozmanitá. Vyráběl se zde kyslík, acetylen, válcované páskové železo, lisované zboží, plynové a nábytkové trubky a součástky pro jízdní kola. Firma spadala jak do kovoprůmyslu, tak do chemického průmyslu. Bankovní spojení udržovala s Živnobankou.¹³⁷¹

V únoru 1914 Živnobanka zvýšila Schulzovi lombardní úvěr o 100 000 K na 400 000 K. Jako krytí sloužily deponované akcie v úhrnné kurzové ceně 506 000 K. Nejvýznamnější položku tvořilo 2 353 akcií Rustonky, následovaných 300 akciemi Živnobanky a 252 akciemi hrádeckých železáren.¹³⁷² Poté co v květnu 1914 vyšly najevo závažné hospodářské potíže Rustonky,¹³⁷³ došlo ke značnému poklesu kurzu jejích akcií. V důsledku toho Schulzovo krytí obnášelo nyní pouze cca 340 000 K, tedy méně než schválený úvěr. Živnobanka mu přesto úvěr v plné výši ponechala. Schulz však musel bance odevzdat dluhopis na částku 400 000 K spolupodepsaný manželkou, jenž mohl být knihovně zajištěn na jeho továrně a velkostatku.¹³⁷⁴

Živnobanka povolila Schulzovi úvěr na založení továrny, i když se hospodářství habsburské monarchie v roce 1913 nacházelo v depresi a banka redukovala obchody.¹³⁷⁵ Vyšla mu rovněž vstřícně v případě ponechání úvěru v roce 1914. Roli v tom zajisté hrála i jeho spolupráce s Živnobankou v hrádeckých železárnách. Banka tím mohla ocenit jeho činnost a pojistit si jeho loajalitu. Díky existenci úvěrového vztahu byl navíc Schulz závislý na

¹³⁶⁸ AČNB, f. ŽB/939/190, Výkonný výbor ŽB-úvěry 14. 1. 1913.

¹³⁶⁹ Jan DRVOTA, *Průmyslová zóna v Hostivaři (1918–1960)*, bakalářská práce FF UK, Praha 2012, s. 35–39.

¹³⁷⁰ AČNB, f. ŽB/939/222, Výkonný výbor ŽB-úvěry 27. 3. 1913.

¹³⁷¹ Jaroslav LÁNÍK a kol., *Historie a současnost podnikání v Praze. Díl druhý, Žehušice 2003*, s. 85; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 4, Wien 1915, s. 530, 1094.

¹³⁷² AČNB, f. ŽB/939/44, Výkonný výbor ŽB-úvěry 25. 2. 1914.

¹³⁷³ Viz kapitola 4.3.

¹³⁷⁴ AČNB, f. ŽB/2703/382, 400, Výkonný výbor ŽB 19. 5. a 1. 7. 1914.

¹³⁷⁵ AČNB, f. ŽB/962/1, Výroční zpráva ŽB za r. 1913; ŽB/2703/345, Výkonný výbor ŽB 5. 3. 1914.

Živnobance. To zvyšovalo pravděpodobnost, že bude v hrádecké firmě jednat v souladu s jejími zájmy.

9.5. Hutní společnost

Ambice Živnobanky v železářském průmyslu přesahovaly rámec hrádeckých železáren a zajištění co největšího odbytu pro železářské oddělení banky. Živnobanka usilovala o zřízení podniku vybaveného vysokou pecí a vyrábějícího surové železo. Přípravy začaly v květnu 1911, tedy v době, kdy banka kapitálově vstoupila do Železáren v Hrádku. První podmínkou bylo opatřit si vhodné naleziště železné rudy. Banka začala s průzkumnými pracemi v oblasti kolem šumavské Železné Rudy. Během roku 1911 začala ohledávat i další naleziště rudy – v Přísečnici v Krušných Horách a v Pocinovicích (okresní hejtmánství Domažlice).¹³⁷⁶ Nakonec se Živnobanka v únoru 1912 rozhodla zakoupit naleziště v Pocinovicích za částku 80 000 K. Jeho majiteli p. Kreysovi okamžitě vyplatila 20 000 K, zbylý obnos mu měla uhradit teprve v případě, že podrobný průzkum odhalí dostatek kvalitní železné rudy. O výsledku kutacích prací však protokoly banky bohužel mlčí. Banka koupila v Pocinovicích i pozemky za cenu 3 800 K.¹³⁷⁷ V průběhu roku 1912 se Živnobanka zajímala o další rudná ložiska na Plzeňsku.¹³⁷⁸ Na konci roku 1912 si zajistila opci na naleziště na Královédvorsku.¹³⁷⁹

Začátkem roku 1913 se kníže Josef Colloredo-Mannsfeld, majitel železáren ve Staré Huti u Dobříše, rozhodl prodat doly na železnou rudu v Mníšku pod Brdy. Živnobanka zahájila jednání o jejich koupi.¹³⁸⁰ Koncem července 1913 se banka usnesla zakoupit od pana Ing. Messanyho¹³⁸¹ ložiska železné rudy mj. v katastru obcí Mníšek a Řevnice za 35 000 K. Byly strategicky umístěny vzhledem k dolům knížete Colloredo-Mannsfelda a mohly být v budoucnu společně exploatovány.¹³⁸² Jednání o koupi dolů v Mníšku se protahovala. Průzkumné vrtání sice skončilo úspěchem, Živnobanka však hledala partnera, který by jí pomohl s financováním. Dotázala se pěti francouzských bank, zda by se nechtěly zúčastnit na založení velké železářské společnosti. Všechny však její nabídku odmítly. Koncem roku 1913 byla Živnobanka ochotna koupit knížecí doly společně s firmou C. T. Petzold a spol. v Komárově. V únoru 1914 jednala Živnobanka s centrálním ředitelem Pražské úvěrní banky

¹³⁷⁶ AČNB, f. ŽB/2681/296, 337, 351, 372, 374, 390, Výkonný výbor ŽB 2. 5., 1. 8., 5. 9., 21. 10., 24. 10. a 25. 11. 1911.

¹³⁷⁷ AČNB, f. ŽB/2681/425, Výkonný výbor ŽB 1. 2. 1912; ŽB/2703/53, 55, 62, 66, 78, 105, Výkonný výbor ŽB 20. 6., 25. 6., 13. 7., 23. 7., 22. 8. a 22. 10. 1912.

¹³⁷⁸ AČNB, f. ŽB/2703/78, 82, Výkonný výbor ŽB 22. 8. a 31. 8. 1912.

¹³⁷⁹ AČNB, f. ŽB/2703/130, 131, Výkonný výbor ŽB 3. 12. a 5. 12. 1912.

¹³⁸⁰ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 24. 1. a 24. 6. 1913.

¹³⁸¹ V materiálech ŽB se vyskytují i varianty jména Mesany nebo Mesány.

¹³⁸² AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 29. 7. a 8. 10. 1913.

Juliem Veselým, že by oba ústavy koupily knížecí doly napolovic. Ani jedna varianta se nerealizovala. Dále Živnobanka oddalovala koupi dolů do té doby, než bude rozhodnuto o přijetí Akciových železáren a oceláren v Hrádku do rakouského železářského kartelu. Je zjevné, že nechtěla investovat nemalé finanční prostředky, aniž by měla zajištěny pozice v železářském průmyslu.¹³⁸³

V půlce března 1914 žádal kníže Colloredo-Mannsfeld od Živnobanky jasné vyjádření, zda mníšecké doly koupí, či nikoliv. Nemohl již odkládat jednání s dalšími zájemci.¹³⁸⁴ Výkonný výbor Živnobanky proto 19. března přijal usnesení, aby banka podala závaznou ofertu na koupi dolů. Nabídla částku 300 000 K.¹³⁸⁵ Po upozornění, že se jedná o příliš nízkou sumu, zvýšila banka nabídku na 350 000 K.¹³⁸⁶ Kníže Colloredo-Mannsfeld však chtěl doly prodat minimálně za 500 000 K. Nastalo vyjednávání o ceně. Banka se ho snažila zdržovat, dokud neskončí kartelová jednání.¹³⁸⁷ Dne 21. dubna byly hrádecké železářny přijaty do železářského kartelu a železářské oddělení Živnobanky bylo ustanoveno grosistou kartelu.¹³⁸⁸ Nyní byla rychle uzavřena dohoda. Dne 25. dubna 1914 Živnobanka zakoupila od knížete Colloredo-Mannsfelda jeho horní majetek v Mníšku, Dobříši a v oblasti obcí Kleštěnice, Malá Víska, Kozojedy, Kvaň a Ohrazenice za 400 000 K.¹³⁸⁹ Kromě toho Živnobanka vyplatila svému místořediteli Ladislavu Šourkovi provizi 28 000 K za zajištění obchodu.¹³⁹⁰ Nákup dolů v Mníšku pod Brdy byl odvážným, ale nepromyšleným krokem – jak se později ukázalo, tamější ruda nebyla kvalitní, neboť měla nízký obsah železa.¹³⁹¹ Do roku 1917 si Živnobanka obstarala ve středních Čechách dalších 411 železorudných kutišť¹³⁹² za 80 000 K. Celkem investovala do důlního vlastnictví v středočeské oblasti 543 000 K.¹³⁹³ Pro správu toho majetku založila banka Středočeské těžařstvo na železnou rudu se sídlem v Praze.

K ustavení hutní společnosti však Živnobanka nepřistoupila. Krátce po získání mníšeckých dolů sice přijal výkonný výbor banky rozhodnutí, aby se zakoupilo vhodné místo pro stavbu vysoké pece v údolí Berounky, ale již o měsíc později, v červnu 1914, své usnesení

¹³⁸³ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 29. 7., 6. 8., 8. 10., 25. 11., 23. 12. 1913, 3. 2., 27. 2. a 21. 4. 1914; ŽB/2703/310, 326, Výkonný výbor ŽB 23. 12. 1913 a 3. 2. 1914.

¹³⁸⁴ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 17. 3. 1914.

¹³⁸⁵ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 19. 3. 1914.

¹³⁸⁶ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 23. 3. 1914.

¹³⁸⁷ AČNB, f. ŽB/3746/1, Výkonný výbor ŽB 1. 4., 16. 4. a 21. 4. 1914.

¹³⁸⁸ Viz kapitola 9.2.

¹³⁸⁹ AČNB, f. ŽB/12/6, Kaufvertrag I 25. 4. 1914; Kaufvertrag II 25. 4. 1914.

¹³⁹⁰ AČNB, f. ŽB/28/1, Kupní cena horního majetku Středočeského těžařstva v Praze.

¹³⁹¹ Vladimír DOSTÁL – Zdeněk JADRNY – Jan JOSIF – Václav PRŮCHA – Zdeněk VOLF, *Dějiny hutnictví železa v Československu. 3. Od znárodnění k současnosti (1945–1980)*, Praha 1988, s. 62.

¹³⁹² Kutíšťe – vyhraničená oblast, kde měl vlastník právo provádět potřebné práce pro vyhledávání a odkrytí daného nerostu (kutací práce).

¹³⁹³ AČNB, f. ŽB/28/1, Kupní cena horního majetku Středočeského těžařstva v Praze.

revokoval. Pozemek se zatím kupovat neměl.¹³⁹⁴ Za války Živnobanka na horním majetku v Mníšku a Dobříši pouze průzkumně kutala, aby zjistila mocnost a kvalitu rudného ložiska.¹³⁹⁵ Vznik Československa a následná nostrifikace umožnily Živnobance navázat obchodní spojení s lidry železářského průmyslu v českých zemích. Živnobanka získala vliv a začlenila do svého koncernu např. Pražskou železářskou společností, Báňskou a hutní společností či Poldinu hut'.¹³⁹⁶ Zřízení vlastní společnosti, k němuž by bylo potřeba ohromných investičních nákladů, se stalo zbytečným. Na přelomu roku 1920 a 1921 banka uvažovala o tom, že začne jednat o prodeji dolů v Mníšku pod Brdy s Pražskou železářskou společností, případně s Vítkovickými železárnami nebo Báňskou a hutní společností.¹³⁹⁷ K prodeji tehdy ještě nedošlo. Počátkem roku 1923 Živnobanka zcela zastavila kutací práce na Mníšku,¹³⁹⁸ a v roce 1929 odprodala svá středočeská ložiska železné rudy Pražské železářské společnosti se ztrátou zhruba 2 mil. Kč.¹³⁹⁹

9.6. Továrna na železné a kovové zboží v Českých Budějovicích

V kovoprůmyslu se neangažovala pouze centrála Živnobanky v Praze, ale zasáhla do něj i filiálka banky v Českých Budějovicích tím, že usnadnila vznik továrny na železné a kovové zboží, s níž následně navázala obchodní spojení.

Na konci roku 1907 se v Českých Budějovicích utvořilo konsorcium pro založení akciové společnosti pro výrobu armatur¹⁴⁰⁰ a strojů. Mělo se jednat o první nacionálně český podnik tohoto druhu. Jednalo se tak o jeden z projevů české hospodářské emancipace, navíc v místě vypjatého národnostního konfliktu. Členy konsorcia byly přední osobnosti českého hospodářského a politického života v Č. Budějovicích: František Hromada, tajemník tamější obchodní a živnostenské komory a předseda správní rady Českého akciového pivovaru v Č. Budějovicích; Josef Brdlík, textilní továrník v Žirovnici a říšský poslanec za město Č. Budějovice; advokát August Zátka, předák českojazyčné komunity v Č. Budějovicích; Josef Vodička, ředitel české smaltovny v Č. Budějovicích; velkoobchodníci Leopold Hajíček a

¹³⁹⁴ AČNB, f. ŽB/2703/377, 395, Výkonný výbor ŽB 6. 5. a 18. 6. 1914.

¹³⁹⁵ AČNB, f. ŽB/3746/1, Zprávy 1916–1918.

¹³⁹⁶ Vlastislav LACINA, *Úloha Živnostenské banky v československém bankovníctví po vzniku republiky (1918–1923)*, Český časopis historický 90, 1992, č. 1, s. 59–60; V. LACINA, *Živnobanka a její koncern*, s. 350–377.

¹³⁹⁷ AČNB, f. ŽB/3640/1, Horní podniky ŽB k 31. 12. 1920.

¹³⁹⁸ AČNB, f. ŽB/3746/1, Zprávy pro ředitelství ŽB 24. 1. a 7. 3. 1923.

¹³⁹⁹ AČNB, f. ŽB/3746/1, Zprávy pro ředitelství ŽB z r. 1929.

¹⁴⁰⁰ Armatura je příslušenství strojů a zařízení (např. plynovodů, vodovodů, parních zařízení), které zajišťuje jejich správnou činnost, obsluhu, kontrolu, bezpečnost chodu a ochranu proti poškození (např. ventily, šoupátka, kohoutky, regulátory).

Šimon Wachtl. Výše akciového kapitálu byla stanovena na 500 000 K. Filiálka Živnobanky v Č. Budějovicích fungovala k žádosti konsorcia jako subskripční místo při upisování akcií.¹⁴⁰¹

Během roku 1908 se ukázalo, že proponovaný kapitál je příliš nízký na to, aby byla zařízena výroba armatur. Navíc vyhlédnutý ředitel podniku upřednostnil konkurenční nabídku. Zakladatelé se proto rozhodli místo toho založit továrnu na výrobu železného a kovového zboží, a to zejména šroubů, šroubových matic a nýtů. Většina upisovatelů akcií se se změnou ztotožnila.¹⁴⁰² Dne 4. října 1908 se ustavila Továrna na železné a kovové zboží, akciová společnost v Č. Budějovicích (lidově nazývána jako Česká šroubárna). Akciový kapitál činil zmíněných 500 000 K (1 000 akcií po 500 K). Většina akcionářů pocházela z Č. Budějovic a okolí. V osmičlenné správní radě sedělo šest představitelů z Č. Budějovic. Podnik byl zřetelně regionálně zakotven. Předsedou správní rady byl zvolen František Hromada, Leopold Hajíček jejím místopředsedou.¹⁴⁰³

Kontakty šroubárny s Živnobankou se v prvním období omezovaly na nákup zboží. V září 1909 povolila Živnobanka šroubárně úvěr ve výši 10 000 K na nákup artiklů u svého železářského oddělení. Mimoto si firma u českobudějovické filiálky banky pořizovala uhlí a cihly.¹⁴⁰⁴ Počátky fungování šroubárny nebyly lehké. Firma zahájila činnost v období hospodářské recese a musela čelit odporu kartelu šroubových továren. Přesto se jí podařilo uchytit na trhu. Stoupající počet zakázek vedl v roce 1910 k zavedení noční směny a vynutil si stavební rozšíření závodu a nákup nových strojů. Potřebný investiční kapitál zajistila emise nových akcií, na které se usnesla valná hromada společnosti z 14. března 1910. Bylo vydáno 2 000 akcií v úhrnné sumě 500 000 K, takže akciový kapitál dosáhl částky 1 milionu K. Dosavadní akcionáři mohli upisovat akcie za nominální kurz 500 K, neakcionáři za 525 K. Subskripčním místem byla vedle Českobudějovické záložny opět i českobudějovická filiálka Živnobanky.¹⁴⁰⁵

Živnobanka umožnila zdar emise tím, že v listopadu 1910 poskytla úvěr 200 000 K syndikátu, jenž se konstituoval k převzetí neupsaných akcií. Syndikát se skládal z členů správní rady šroubárny. Jako záruku deponoval 400 akcií této firmy u banky a dal jí směnku.

¹⁴⁰¹ Finanční listy 4, 8. 12. 1907, č. 49, s. 8; *Nové české podniky průmyslové v Českých Budějovicích*, Národní listy 48, 8. 2. 1908, č. 38, ranní vydání, s. 3; AČNB, f. ŽB/3647/153, Výkonný výbor ŽB 14. 11. 1907.

¹⁴⁰² *Česká šroubovna v Č. Budějovicích a kartel železářský*, Jihočeské listy 14, 9. 9. 1908, č. 102, s. 1.

¹⁴⁰³ *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*, Jg. 7, 1908, Wien 1908, s. 830; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 490; *Česko-budějovická šroubárna*, Jihočeské listy 16, 14. 3. 1910, č. 31, s. 1.

¹⁴⁰⁴ AČNB, f. ŽB/2681/15, Výkonný výbor ŽB 25. 9. 1909; ŽB/3226/1, ŽB/3227/1, ŽB/3230/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1909–1911, Filiálka v Čes. Budějovicích, Dopisovatelé.

¹⁴⁰⁵ *Česko-budějovická šroubárna*, Jihočeské listy 16, 14. 3. 1910, č. 31, s. 1; Finanční listy 7, 17. 4. 1910, č. 16, s. 3; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 490.

Sama českobudějovická filiálka Živnobanky upsala 20 akcií v nominálním obnosu 10 000 K.¹⁴⁰⁶ V roce 1911 15 akcií odprodala, takže její držba klesla na pět akcií. V roce 1913 pět akcií prikoupila, takže jich měla deset.¹⁴⁰⁷

Za léta 1910 a 1911 šroubárna vykazala hrubý zisk 41 677 K a 46 118 K. Byl použit k amortizacím a dividendy nebyla vyplácena. Za rok 1912 podnik dosáhl čistého zisku 110 317 K a vyplácel 10% dividendu, za r. 1913 obnášel čistý zisk 53 582 K a dividendy byla stanovena na 5 %. V obou případech byla dividendy vyplácena u filiálky Živnobanky v Č. Budějovicích a u centrály banky v Praze.¹⁴⁰⁸ V letech 1912 a 1913 se prohloubilo obchodní spojení firmy s Živnobankou. Nejdříve si společnost u českobudějovické filiálky banky otevřela běžný účet. V únoru 1913 jí filiálka povolila přechodný akceptační úvěr ve výši 100 000 K, jenž se v říjnu téhož roku změnil na trvalý. Od března 1913 mohla šroubárna rovněž u filiálky eskontovat rimesy do částky 100 000 K.¹⁴⁰⁹ Kontakt mezi českobudějovickou filiálkou Živnobanky a šroubárnou usnadňoval Augustin Hromádka, který zasedal v představenstvu obou subjektů.¹⁴¹⁰

Uvedený výrobní program byl v Českobudějovické šroubárně zachován až do roku 1957. Tehdy byla šroubárna začleněna do Českých závodů motocyklových ve Strakonici a byly zde vyráběny skútry. Od roku 1964 patřil provoz pod podnik Motor Jikov, pro který vyráběl komponenty palivových soustav pro spalovací motory.¹⁴¹¹

9.7. Česká akciová továrna na náboje

Finanční ročenka *Compass* řadila mezi kovoprůmysl i podniky zbrojního průmyslu. Důležitým segmentem zbrojního průmyslu byla výroba munice. Centrem muniční výroby byly v habsburské monarchii Dolní Rakousy, konkrétně oblast Vídeňského Nového Města. Klíčovým zákazníkem továren na výrobě střeliva byla rakousko-uherská armáda. Její potřeba munice byla sice kryta primárně erárními podniky (zejména c. a k. muniční továrnou ve

¹⁴⁰⁶ AČNB, f. ŽB/2681/101, 210, Výkonný výbor ŽB 24. 3. a 12. 11. 1910; ŽB/3227/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1910, Filiálka v Čes. Budějovicích, Cenné papíry.

¹⁴⁰⁷ AČNB, f. ŽB/3230/1, ŽB/3231/1, ŽB/3450/1, Bilance filiálek ŽB za l. 1911–1913, Filiálka v Čes. Budějovicích, Cenné papíry.

¹⁴⁰⁸ *Továrna na železné a kovové zboží (šroubárna) v Č. Budějovicích*, Jihočeské listy 17, 13. 3. 1911, č. 31, s. 2; *Česká šroubárna v Čes. Budějovicích*, Jihočeské listy 18, 20. 3. 1912, č. 34, s. 1; *Valná hromada českobudějovické šroubárny*, Jihočeské listy 19, 3. 3. 1913, č. 25, s. 1–2; *Továrna na železné a kovové zboží*, Jihočeské listy 20, 24. 3. 1914, č. 24, s. 2; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 490.

¹⁴⁰⁹ AČNB, f. ŽB/3231/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1912, Filiálka v Čes. Budějovicích, Dopisovatelé; ŽB/939/205, 218, 311, Výkonný výbor ŽB-úvěry 18. 2., 14. 3. a 23. 10. 1913.

¹⁴¹⁰ *Živnostenská banka v Praze. 1869–1918*, s. 74; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 490.

¹⁴¹¹ Heslo *Šroubárna*, in: Encyklopedie Českých Budějovic, <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/sroubarna> (4. 6. 2020).

Wöllesdorfu), avšak role soukromých podniků stále narůstala. Nejvýznamnější z nich byl Hirtenberger Patronenfabrik. Český kapitál nebyl v této branži zastoupen, jednalo se o německé podniky, napojené na vídeňské velkobanky. Největším koncernem ve zbrojním průmyslu disponovala vůdčí vídeňská velkobanka Credit-Anstalt.¹⁴¹² Stále vzrůstající potřeba nábojů v letech před první světovou válkou měla za následek nástup zbrojní konjunktury. Továrny na výrobu munice nebývale prosperovaly. Hirtenbergská patronka vyplácela v období 1905–1913 stabilně vysokou dividendu: 15 %, 15 %, 15 %, 15 %, 15 %, 16 %, 16 %, 16 %, 18 %.¹⁴¹³ Z toho pochopitelně profitovaly i jejich domovské banky. CA na úzkém spojení s předními zbrojními podniky monarchie vydělal před válkou značné peníze.¹⁴¹⁴

Toho si byla pochopitelně dobře vědoma i Živnobanka. V roce 1914 přišla s ambiciózním plánem – založit továrnu na náboje. Záležitost se poprvé dostala na jednání výkonného výboru banky dne 22. dubna 1914, kdy byl povolen na přípravné práce obnos 2 000 K.¹⁴¹⁵ Firma měla být konstituována jako akciová společnost s názvem Česká akciová továrna na náboje (v němčině Böhmische Munitionsfabrik A. G.) a se sídlem v Praze. Továrna měla být postavena v jižních Čechách – nakonec bylo zvolena lokalita u obce Hradiště, ležící v sousedství města Písku (dnes se jedná o jednu z píseckých čtvrtí). Základní akciový kapitál byl stanoven na 2 miliony K (10 000 akcií po 200 K). Továrna měla vyrábět jak vojenské náboje, tak příbuzné výrobky (cvičné patrony, lovecké a pistolové náboje apod.). Výrobní kapacita byla plánována na 500 000 ostrých patron pro pušky denně. V případě zavedení noční výroby se očekávala denní produkce 1 milion ostrých patron. Později bylo plánováno zavést i výrobu nábojů pro děla. Kromě toho by byla firma oprávněna vyrábět jakékoliv kovové zboží. Disponovala by vlastní slévárnou, ocelárnou, elektrárnou i výzkumnou stanicí.¹⁴¹⁶

Hlavním odběratelem České akciové továrny na náboje měla být rakousko-uherská branná moc. Zřízení podniku bylo odvislé od přidělení dodávek od c. a k. vojenské správy. Živnobanka proto požádala na samém počátku května příslušné orgány o zadání ročního kontingentu 40–70 milionů ostrých patron pro pušky, a to na dobu zhruba třiceti let. Na oplátku Živnobanka slibovala, že po uzavření smlouvy bude závod schopen dodat první náboje asi za půl roku. Banka se vojenským orgánům rovněž zaručila, že se postará o potřebný kapitál pro

¹⁴¹² Zdeněk JINDRA, *Zbrojní připravenost c. a k. armády na Velkou válku. Rozvoj zbrojního průmyslu v habsburské monarchii 1848–1914*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 171–175.

¹⁴¹³ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 449.

¹⁴¹⁴ E. MÄRZ, *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende*, s. 71.

¹⁴¹⁵ AČNB, f. ŽB/2703/370, Výkonný výbor ŽB 22. 4. 1914.

¹⁴¹⁶ AČNB, f. ŽB/3981/9, Návrh podstatných ustanovení stanov; Český překlad podání ŽB c. a k. ministerstvu války ve Vídni; Situační plán plánované továrny.

společnost.¹⁴¹⁷ Zde by byla nepochybně zapotřebí její vysoká úvěrová angažovanost. Proponovaný akciový kapitál 2 miliony K byl ve srovnání s třemi hlavními konkurenčními podniky na výrobu munice nejmenší. Akciový kapitál Hirtenbergské továrny byl 5,6 milionů K a firmy G. Roth AG dokonce 12 milionů K. Pouze Enzesfelder Munitions- und Metallwerke AG pracovala s jen o něco vyšším základním kapitálem 2,5 milionů K.¹⁴¹⁸ Firma navíc zamýšlela zřídit četná sociální zařízení pro úředníky, dělníky a jejich rodiny (např. domy k bydlení, lázně, školu, nemocnici), k čemuž by byly zapotřebí další nemalé finanční prostředky.¹⁴¹⁹ Živnobanka se snažila zajistit příznivé rozhodnutí vojenské správy i intervencemi na rozhodujících místech – např. člen správní rady banky, poslanec říšské rady Eduard Šubrt intervenoval u ministra zeměbrany Friedricha von Georgi.¹⁴²⁰

Živnobanka rovněž v květnu požádala c. k. české místodržitelství v Praze o udělení předběžného povolení ke zřízení uvedené akciové společnosti. To jí bylo 8. června 1914 přiznáno.¹⁴²¹ K emisi akcií však nepřistoupila. Vyčkávala rozhodnutí vojenských orgánů, navíc na peněžním trhu zavládl krajně nepříznivý stav – veřejnost se zdráhala nakupovat cenné papíry, jejichž kurzy klesaly.¹⁴²² V červenci 1914 odpověděla vojenská správa. Jak c. a k. ministerstvo války a jeho námořní sekce, tak c. k. ministerstvo zeměbrany sice poděkovaly Živnobance za iniciativu, ale její žádost odmítly. Konstatovaly, že dodávka munice pro armádu je již kryta dosavadními dodavateli, čímž je trh plně saturován. Neviděly prostor pro novou firmu, a kdyby bance vyhověly, tak by poškodily stávající osvědčené firmy.¹⁴²³ Negativní reakce vojenských míst znamenala definitivní konec plánů Živnobanky na zřízení muniční továrny.

Je pravda, že vídeňské vládní úřady cíleně upřednostňovaly při zadávání vojenských dodávek podniky z rakouských zemí. Na dodávkách munice participovaly z českých zemích pouze následující, německé firmy: Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Poldina huť v Kladně a Škodovy závody v Plzni.¹⁴²⁴ Na druhou stranu je třeba říci, že plán Živnobanky vykazoval značnou dávku naivity. Těžko mohla očekávat, že vojenská správa dá bianco šek na dodávku

¹⁴¹⁷ AČNB, f. ŽB/2703/375, 377, Výkonný výbor ŽB 30. 4. 1914 a 6. 5. 1914; ŽB/3981/9, Český překlad podání ŽB c. a k. ministerstvu války ve Vídni.

¹⁴¹⁸ *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn*, Jg. 48, 1915, Bd. 2, Wien 1914, s. 449, 472, 481.

¹⁴¹⁹ AČNB, f. ŽB/3981/9, Český překlad podání ŽB c. a k. ministerstvu války ve Vídni.

¹⁴²⁰ AČNB, f. ŽB/2703/379, Výkonný výbor ŽB 12. 5. 1914; ŽB/3981/9, ŽB K. u. K. Militär-Kommando Graz 21. 11. 1917.

¹⁴²¹ AČNB, f. ŽB/3981/9, ŽB C. k. místodržitelství pro Království české v Praze 1. 5. 1914; C. k. místodržitelství pro Království české ŽB 8. 6. 1914.

¹⁴²² AČNB, f. ŽB/3370/5, Zpráva ke schůzi správní rady ŽB 23. 6. 1914.

¹⁴²³ AČNB, f. ŽB/3981/9, K. u. k. Kriegsministerium ŽB 8. 7. 1914; K. k. Ministerium für Landesverteidigung ŽB 16. 7. 1914; K. u. k. Kriegsministerium, Marinesektion ŽB 16. 7. 1914.

¹⁴²⁴ Z. JINDRA, *Zbrojní připravenost c. a k. armády na Velkou válku*, s. 161–162, 172.

střeliva neexistující firmě, kterou bylo třeba teprve vybudovat. Z tohoto hlediska bylo rozhodnutí vojáků racionální.

9.8. Shrnutí

Nejambicióznějším projektem Živnobanky před první světovou válkou byl úmysl proniknout do železářského průmyslu, který kontrolovaly vídeňské velkobanky. Tento pokus měl nacionálně hospodářský rozměr, byl tedy motivován snahou získat pozice v průmyslovém odvětví, kde se české podnikatelské kruhy dosud příliš neprosadily. Živnobanku lákal mocenský potenciál odvětví, jež vyrábělo strategickou surovinu, nacházející uplatnění v celém hospodářském životě monarchie, mj. při zbrojní výrobě. To z něj činilo průmyslový obor vysoké politické důležitosti. Tento nacionálně-mocenský aspekt byl komplementován aspektem výdělečným – Živnobanka se chtěla podílet na vysokém zisku, který zde byl dosahován.

Startovním bodem bylo zřízení oddělení pro prodej železa a plechů při českobudějovické filiálce roku 1906. Dalším krokem byla přeměna železáren v Hrádku u Rokycan ve společnost s r. o. v roce 1908, jehož produkci prodávalo nově založené železářské oddělení při pražské centrále banky. V roce 1911 se Živnobanka rozhodla přímo kapitálově vstoupit do hrádeckých železáren. Od tohoto okamžiku se datuje systematická snaha banky vybudovat konkurenceschopné nacionálně české železářny. V Hrádku byl zahájen velkorysý investiční program, díky němuž byla postavena ocelárna s martinskou pecí. V roce 1913 byl podnik akcionován. Živnobanka kolem Hrádku soustředila skupinu českých podnikatelů, kteří za její pomoci založili další příbuzné firmy (Pražská metallurgie, továrna Karla Schulze). Zároveň se Živnobanka zaobírala myšlenkou na založení hutní společnosti, jež by vyráběla surové železo. Jednalo se z industrializačního hlediska o velmi odvážný počín – takovýchto podniků bylo v Předlitavsku před válkou pouhých sedm. Banka za tímto účelem zakupovala naleziště železné rudy.

Snaha Živnobanky však skončila totálním nezdarem. Hrádek vykazoval katastrofální výsledky a v lednu 1916 byla majorita jeho akcií prodána německým Škodovým závodům. Sen o vybudování velkých českých železáren tím skončil. Nic na tom neměnilo ani to, že v nové osmičlenné správní radě hrádecké firmy bylo pět Čechů, jak se marně utěšovalo vedení Živnobanky.¹⁴²⁵ Ani železářskému oddělení Živnobanky se nedařilo a úmysl založit hutní společnost zůstal omezen jen na přípravné práce. Bance se ani nepodařilo získat naleziště

¹⁴²⁵ AČNB, f. ŽB/3019/1, Zpráva pro správní radu ŽB 27. 1. 1916.

kvalitní železné rudy. Případná realizace tohoto záměru byla otázka daleké budoucnosti. Těsně před válkou si Živnobanka dobře uvědomovala potenciál zbrojního průmyslu. Snažila se zřídit továrnu na náboje, ale ani zde neuspěla. Naopak celkem se dařilo českobudějovické továrně vyrábějící železné a kovové zboží, a to především šrouby. Jednalo se však o podnik regionálního významu a Živnobanka nebyla ani jeho iniciátorem. Její filiálka v Č. Budějovicích fungovala pouze jako subskripční místo při emisi akcií a firmu úvěrovala.

Pokus o uchycení Živnobanky v železářském průmyslu ztroskotal z řady objektivních příčin – kapitálová a technologická náročnost, nezkušenost managementu banky s tímto oborem podnikání, neuspokojivě řešená otázka surovin, jež si hrádecké železárny musely draze obstarávat, nedostatek kvalitních odborných sil a těžká konkurence již zavedených a mnohem silnějších firem. Posledním hřebíčkem do rakve bylo vypuknutí první světové války. Ukazuje se na tom, jak obtížné bylo pro Živnobanku i další nacionálně české banky proniknout do těžkého průmyslu, jenž byl hájemstvím vídeňských bankovních ústavů.

10. Exkurz

10.1. Kopista & Dubský

Sklářský průmysl byl v českých zemích silně zastoupen. Během druhé poloviny 19. století se zde soustředilo zhruba 60–70 % sklářské prvovýroby a asi 90 % rafinerií skla habsburské monarchie.¹⁴²⁶ Sklářská výroba byla pestrá. Vyráběly se nejrůznější druhy skla – tabulové, lisované, zrcadlové, duté nebo optické. Sklo se dále zušlechťovalo (rafinovalo). Centrem bižuterní výroby bylo Jablonecko.¹⁴²⁷ V Čechách, potažmo v celém Předlitavsku však nebyla zastoupena výroba hodinkových skel. Jednalo se o specializované a technicky precizní odvětví sklářského průmyslu, jehož těžiště leželo u několika firem v Alsasku a v okolních oblastech. Tyto podniky zformovaly syndikát Vereinigte Uhrglasfabriken se sídlem ve Štrasburku, který ovládal téměř celý světový trh. Jedinou významnější konkurenci vytvořily velké švýcarské továrny na hodinky, jež si založily vlastní továrnu na výrobu hodinkových skel ve Fleurieux. Ta však primárně sloužila vlastní potřebě.¹⁴²⁸

V roce 1908 zahájil výrobu hodinkových skel v najatých místnostech ve Vysočanech Ing. Antonín Kopista. Na počátku roku 1909 se k němu připojil Richard Dubský a společně utvořili veřejnou obchodní společnost. V témže roce získali ještě Josefa Knopa do firmy jako společníka. V průběhu roku 1909 byly zahájeny pravidelné dodávky zákazníkům, výroba byla zvětšena a následně byl závod přestěhován do pronajatých místností v keramické továrně v Nuslích čp. 508.¹⁴²⁹

První kontakt Kopisty a Dubského se Živnobankou proběhl v prosinci 1908. Richard Dubský tehdy informoval ředitelství Živnobanky o jejich úmyslu založit firmu na výrobu hodinových skel a otázel se, zda by v budoucnu mohli s bankou navázat úvěrové spojení. Měli zájem o podporu Živnobanky, „*aby navenek dělali dojem naprosto pevně situované firmy, poněvadž německý kartel zpočátku zajisté proti nim bojovat bude.*“¹⁴³⁰ Živnobanka spolupráci nevyhloučila, ale úvěr v nejbližší době firmě neposkytla. Společnost si pouze během roku 1909 otevřela účet u pražské centrály banky.¹⁴³¹ Bohužel nemáme k dispozici bližší informace. Pravděpodobný je jeden z následujících dvou důvodů. Buď firma Kopista & Dubský neměla

¹⁴²⁶ Olga DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích. I. díl. Od počátků do konce 19. století*, Praha 2005, s. 323.

¹⁴²⁷ Tamtéž, s. 323–342; Roland KIRSCH, *Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/1. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha 2003, s. 33–42.

¹⁴²⁸ Finanční listy 8, 13. 8. 1911, č. 33, s. 7–8; AČNB, f. ŽB/3936/1, Kopista & Dubský Ředitelství ŽB 31. 1. 1910.

¹⁴²⁹ AČNB, f. ŽB/3936/1, Kopista & Dubský Ředitelství ŽB 31. 1. 1910.

¹⁴³⁰ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 18. 12. 1908.

¹⁴³¹ AČNB, f. ŽB/3151/1, Bilance ŽB za r. 1909, Dopisovatelé.

nakonec o úvěr zájem a vystačila si prozatím s kapitálem, vloženým do podniku společníky, nebo Živnobanka nechtěla investovat do nového podniku s nejistými vyhlídkami a s mocným konkurentem v podobě zmíněného syndikátu.

Na konci ledna 1910 se firma Kopista & Dubský na Živnobanku obrátila znovu. Tentokrát byla již v jiné pozici. Po těžkých začátcích se jí podařilo bezpečně etablovat na trhu hodinkových skel. Štrasburský syndikát sice v reakci na objevivší se švýcarskou a českou konkurenci snížil ceny, ale nuselská firma byla chráněna dovozním clem, díky kterému mohla nabídnout o 5–10 % lacinější výrobky než zahraniční kartelizované společnosti. To jí získalo stálou klientelu v Předlitavsku. Zájem o hodinková skla firmy Kopista & Dubský dosáhl takové úrovně, že továrna nebyla schopna uspokojit poptávku. Bylo třeba ji rozšířit. K tomu však kapitál společníků nestačil. Ti investovali do podniku zhruba 120 000 K, ale bylo nutno obstarat další finanční prostředky na pořízení nových strojů, na zřízení velkého skladu a na zvýšení provozního kapitálu. Zároveň firma Kopista & Dubský plánovala zavést výrobu příbuzných skelných předmětů. Požádala proto Živnobanku o pomoc.¹⁴³²

Banka uložila jednomu ze svých úředníků vypracovat o firmě revizní posudek, který dopadl příznivě. Bylo rozhodnuto, že dosavadní veřejná obchodní společnost Kopista & Dubský, výroba hodinkových skel v Nuslích bude Živnobankou převedena ve společnost s ručením omezeným. Mělo dojít k rozšíření výrobního profilu, a to zejména o optická a fasetová skla.¹⁴³³ Banka se zavázala získat pro chystanou společnost nové společníky, kteří přinesou další kapitál. Ředitelství Živnobanky očekávalo, že vzhledem k výnosnosti výroby hodinkových skel a k okolnosti, že se jedná o jedinou továrnu tohoto druhu v celém Předlitavsku, se podaří kapitál snadno opatřit. Nemýlilo se. Začátkem března 1910 povolil výkonný výbor banky přeměnu firmy ve společnost s r. o. a na konci dubna byl potřebný kapitál již upsán.¹⁴³⁴

Dne 28. dubna 1910 se ustavila společnost Kopista & Dubský, továrna hodinkových a fasetových skel, společnost s r. o. v Nuslích. Její kmenový kapitál činil 350 000 K. Byl obstarán následujícím způsobem. Hmotný majetek dosavadního závodu byl vložen do společnosti jako přínosy. Za to dostali majitelé původní firmy Antonín Kopista, Richard Dubský a Josef Knop společenské podíly ve výši 152 000 K. Na vklady v hotovosti připadlo 198 000 K. Ty byly prozatím splaceny do 50 % (99 000 K). Reálný kapitál tedy obnášel 251 000 K. Firma měla 11 společníků, z nichž kapitálově nejvýznamnější byli původní vlastníci. Kopista disponoval

¹⁴³² AČNB, f. ŽB/3936/1, Kopista & Dubský Ředitelství ŽB 31. 1. 1910; Výkonný výbor ŽB 3. 3. 1910.

¹⁴³³ Při fasetování je hrana skla pod určitým úhlem obroušena a posléze vyleštěna.

¹⁴³⁴ AČNB, f. ŽB/3936/1, Posudek o firmě Kopista a Dubský, Nusle b. d.; Kopista a Dubský ŽB 12. 4. 1910; ŽB Kopista & Dubský b. d. (souhlas s přeměnou ve spol. s r. o.); Výkonný výbor ŽB 3. 3., 8. 3. a 26. 4. 1910.

kmenovým vkladem ve výši 115 000 K (splaceno 87 250 K), po něm následovali Dubský s 75 000 K (splaceno 64 750 K) a Knop s 40 000 K (splaceno 39 000 K).¹⁴³⁵ Dohromady vlastnili 230 000 K z nominálního kapitálu 350 000 K, tedy zhruba jeho dvě třetiny.¹⁴³⁶ Jednateli se stali Antonín Kopista a Richard Dubský, předsedou dozorčí rady byl zvolen Vladimír Kavalier, majitel proslulých sázavských skláren. Zápis do obchodního rejstříku proběhl 20. srpna 1910.¹⁴³⁷ Živnobance za její intervenci při přeměně firmy ve společnost s r. o. byla vyplacena provize 10 000 K.¹⁴³⁸ Živnobanka nebyla na firmě – ať už přímo či nepřímo – vlastnicky zúčastněna. Její zástupci nebyli ani členy zmíněných orgánů společnosti. Banka se tak bezprostředně nepodílela na rozhodovacích mechanismech v této firmě.¹⁴³⁹ Později však získala možnost kontroly obchodování firmy (viz níže).

Finanční prostředky získané transformací ve společnost s r. o. využila firma Kopista & Dubský v prvním roce svého fungování k rozšíření závodu. Investice směřovaly dvojím směrem. Za prvé byla zvětšena produkce hodinkových skel. Ta nyní činila 36 000 kusů za den. Vedle toho byla zřízena další výrobní oddělení. Podnik se nově věnoval výrobě kulatých a fasetových skel, výrobě zrcadel, broušení a dalšímu zpracování nejrůznějších druhů skel či leptání skla. Uvedená odvětví výroby byla na rozdíl od výroby hodinkových skel v Čechách běžně zastoupena.¹⁴⁴⁰

Ačkoliv v první polovině roku 1911 byl plně splacen kmenový kapitál 350 000 K,¹⁴⁴¹ expandující společnost potřebovala další peníze. V dubnu 1911 se obrátila na Živnobanku se žádostí, aby jí poskytla akceptační úvěr 20 000 K s podkladem depotních akceptů. Banka jí vyhověla.¹⁴⁴² Tento úvěr však pravděpodobně nebyl čerpán, poněvadž koncem června 1911 informovalo ředitelství Živnobanky výkonný výbor banky, že firma Kopista & Dubský „*úvěru vůbec nepožívá.*“¹⁴⁴³ Stalo se to v souvislosti s další úvěrovou žádostí společnosti. Ta chtěla rozšířit svou výrobu fasetových skel a potřebovala další prostředky. Po Živnobance proto chtěla

¹⁴³⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 23. 5. 1910; Seznam společníků 26. 7. 1910.

¹⁴³⁶ Jejich kapitálová pozice ale postupně oslabila. V roce 1913 činil jejich podíl na nominálním kmenovém kapitálu již ani ne polovinu (326 000 K z 740 000 K). SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Kopista & Dubský C. k. obchodnímu soudu v Praze 6. 5. 1913.

¹⁴³⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 23. 5. 1910; Seznam společníků 26. 7. 1910; Zápis do obchodního rejstříku 20. 8. 1910.

¹⁴³⁸ AČNB, f. ŽB/2681/119, Výkonný výbor ŽB 30. 4. 1910.

¹⁴³⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105.

¹⁴⁴⁰ Finanční listy 8, 5. 2. 1911, č. 6, s. 3; 13. 8. 1911, č. 33, s. 7–8; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Živnostní list 3. 8. 1911.

¹⁴⁴¹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Kopista & Dubský C. k. obchodnímu soudu v Praze 29. 2. 1912 s přílohami; AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 4. 4. 1911.

¹⁴⁴² AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 4. 4. 1911.

¹⁴⁴³ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 27. 6. 1911.

povolení kontokorentního úvěru ve výši 150 000 K, podloženého svými krycími akcepty. Banka úvěr schválila.¹⁴⁴⁴ Ani tento úvěr však nebyl patrně čerpán.¹⁴⁴⁵

Na valné hromadě společníků firmy Kopista & Dubský dne 7. listopadu 1911 bylo usneseno, aby kmenový kapitál společnosti byl zvýšen o 390 000 K, tj. na 740 000 K. Z těchto 390 000 K bylo splaceno 50 % (195 000 K), takže společnost disponovala kapitálem 545 000 K. Živnobanka ani v tomto případě nepřijala žádné společenské podíly.¹⁴⁴⁶ Poskytla však Antonínu Kopistovi a Richardu Dubskému osobní úvěry, aby mohli nové kmenové vklady zaplatit. Kopista jako ručení dal Živnobance do zástavy svůj dosavadní kmenový vklad v hodnotě 115 000 K.¹⁴⁴⁷ Rozhodnutím uvedené valné hromady byla nově zřízena funkce revizora společnosti, kterou zaujal účetní hypotečního oddělení Živnobanky Jindřich Slavík.¹⁴⁴⁸ Obě skutečnosti zvyšovaly vliv banky na společnost, i když na ní sama vlastnicky neparticipovala.

Zvýšení kmenového kapitálu použila společnost Kopista & Dubský na zakoupení tovární budovy v Nuslích čp. 508, kde byla dosud jen v nájmu, za cenu 280 000 K.¹⁴⁴⁹ Firma rovněž plánovala zakoupit sousední parcelu a na ní vystavět moderní fasetárnu. Je zřejmé, že podnik, který se původně specializoval na výrobu hodinkového skel, stále více inklinoval k výrobě fasetových skel. Potřebné investice byly odhadovány na 260 000 K. Za tím účelem požádala firma Živnobanku o poskytnutí kontokorentního úvěru do výše 400 000 K. Výkonný výbor banky v prosinci 1911 firmě vyhověl. Povolil jí kontokorentní úvěr v požadované částce, podložený depotními akcepty. Z úvěru mohl podnik čerpat okamžitě 300 000 K, zbývajících 100 000 K teprve tehdy, až zvýší svůj splacený kapitál na 840 000 K. K tomu byl podniku dán nejzazší termín 1. března 1912. Úvěr byl povolen na dobu deseti let, což dávalo firmě záruku jisté finanční stability. Na druhou stranu si Živnobanka vyhradila právo pololetní výpovědi, ale slíbila jej nevyužít, pokud firma bude platit řádně úroky a provize a bude ročně splácet na půjčený kapitál nejméně 5 %. Živnobanka získala také přímý přístup k obchodním informacím firmy: mohla nahlížet do jejích obchodních knih a zástupce banky se mohl účastnit jako pozorovatel schůzí její dozorčí rady. Možnosti funkcionářů banky byly v praxi ještě širší.

¹⁴⁴⁴ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 27. 6. 1911; ŽB/2681/322, Výkonný výbor ŽB 27. 6. 1911; ŽB/2690/353, Správní rada ŽB 28. 6. 1911.

¹⁴⁴⁵ AČNB, f. ŽB/3240/1, Bilance ŽB za r. 1911, Dopisovatelé.

¹⁴⁴⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Kopista & Dubský C. k. obchodnímu soudu v Praze 29. 2. 1912 s přílohami; Seznam přejímatelů nových kmenových vkladů 16. 4. 1912.

¹⁴⁴⁷ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 12. 10. a 22. 12. 1911.

¹⁴⁴⁸ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Protokol o prvé řádné valné hromadě společníků firmy Kopista & Dubský 7. 11. 1911; AČNB, f. ŽB/2681/382, Výkonný výbor ŽB 11. 11. 1911.

¹⁴⁴⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Protokol o prvé řádné valné hromadě společníků firmy Kopista & Dubský 7. 11. 1911; AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 12. 12. 1911.

Náměstek vrchního ředitele Živnobanky Jaroslav Preiss se totiž zúčastnil valné hromady společnosti dne 26. března 1912, „*při které v zastoupení banky intervenoval.*“ Firma se dále nemohla hypotečně zadlužit bez souhlasu Živnobanky. Rovněž se musela zavázat, že případným svým akcionováním pověří tuto banku.¹⁴⁵⁰

Banka neměla důvod firmě Kopista & Dubský v záležitosti úvěru nevyhovět. Podniku se totiž dařilo. Zatímco v roce 1910 činil jeho roční obrat 190 000 K, pro rok 1911 byl odhadován na 360 000 K.¹⁴⁵¹ Za první účetní rok (od ustavení společnosti do 30. června 1911) vykázala firma čistý zisk 14 030 K a vyplácela 4 % dividendu.¹⁴⁵² Navíc úvěrová smlouva slibovala Živnobance další potenciální obchody. Společnost Kopista & Dubský však v požadovaném termínu základní jmění nenavýšila. V dubnu 1912 činil splacený kmenový kapitál stále jen 545 000 K. Živnobanka v reakci na to restringovala povolený úvěr na 200 000 K.¹⁴⁵³ Začátkem května 1912 povolil Lombardní ústav při Živnostenské bance¹⁴⁵⁴ podniku úvěr 30 000 K na eskont obchodních pohledávek.¹⁴⁵⁵

Dne 26. března 1912 firma Kopista & Dubský konala mimořádnou valnou hromadu, která rozhodla, že část výroby společnosti (zejména zrcadla a broušená skla) se přesune do nově zřízené firmy.¹⁴⁵⁶ Dne 10. května 1912 se ustavila společnost Výroba zrcadel a brusírna skla, Ing. Kopista & Dubský, společnost s r. o. v Nuslích. Sídlo společnosti bylo stejné (Nusle, čp. 508). I vedení firmy bylo totožné. Jednateli byli Antonín Kopista a Richard Dubský, předsedou dozorčí rady byl jmenován Vladimír Kavalier. Kmenový kapitál společnosti obnášel 230 000 K a byl celý splacen. Zápis do obchodního rejstříku se uskutečnil 6. července 1912.¹⁴⁵⁷ Od té doby vedle sebe existovaly paralelně dvě společnosti: továrna hodinkových a fasetových skel a továrna na výrobu zrcadel a brusírna skla.

Na konci září 1912 probíhala jednání o přeměně firmy Kopista & Dubský, továrna hodinkových a fasetových skel v akciovou společnost. Akcionování měla provést Živnobanka. Z akciového kapitálu 1,5 milionu K měl být splacen dluh firmy u banky a zbytek použit k rozšíření závodu. Dne 1. října Živnobanka podala oficiální ofertu, že akcionování provede.

¹⁴⁵⁰ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 12. 12, 16. 12. 1911 a 1. 4. 1912; ŽB/2681/405, Výkonný výbor ŽB 23. 12. 1911.

¹⁴⁵¹ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 12. 10. 1911.

¹⁴⁵² SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105, Protokol o prvé řádné valné hromadě společníků firmy Kopista & Dubský 7. 11. 1911.

¹⁴⁵³ AČNB, f. ŽB/2703/17, Výkonný výbor ŽB 18. 4. 1912.

¹⁴⁵⁴ Lombardní ústav založila Živnobanka ve formě společenstva s r. o. Zahájil činnost v lednu 1910. Jeho úkolem bylo především eskontovat a lombardovat obchodní pohledávky.

¹⁴⁵⁵ AČNB, f. ŽB/939/500, Výkonný výbor ŽB–úvěry 2. 5. 1912.

¹⁴⁵⁶ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 1. 4. 1912.

¹⁴⁵⁷ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2066, sign. C III–115, Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 25. 5. 1912; Zápis do obchodního rejstříku 6. 7. 1912.

Za napjaté mezinárodněpolitické situace, která záhy vyústila ve válku na Balkáně, firma nakonec plány na akcionování 5. října 1912 odložila.¹⁴⁵⁸ K přeměně firmy v akciovou společnost pak již nedošlo. Úvěrová spolupráce však pokračovala nadále. V listopadu 1912 činila závaznost firmy Kopista & Dubský u Živnobanky na běžném účtu 225 686 K z povolených 200 000 K a u Lombardního ústavu 6 000 K.¹⁴⁵⁹ V témže měsíci zvýšila banka kontokorentní úvěr do 300 000 K. Souhrnný splacený kmenový kapitál obou společností Kopista & Dubský 775 000 K jí totiž poskytoval větší jistotu než předchozí kapitál 545 000 K.¹⁴⁶⁰ Tento úvěr čerpaly obě firmy společně. V prosinci 1912 vyšla Živnobanka firmám vstříc tím, že souhlasila, aby si Antonín Kopista vypůjčil od příbuzných 250 000 K a nechal je hypotečně zajistit na továrně. Finanční stav firem byl totiž dobrý. Jejich fixní kapitál činil 740 000 K, oběžný kapitál 300 000 K a měly pohledávek za 200 000 K.¹⁴⁶¹

Na konci roku 1912 dosahoval dluh firem Kopista & Dubský na běžném účtu 270 659 K. V říjnu 1913 to bylo 333 086 K.¹⁴⁶² V listopadu téhož roku Živnobanka zvýšila kontokorentní úvěr na 400 000 K. Zvýšení předcházela nárůst vlastních prostředků společnosti Výroba zrcadel a brusírna skla, Ing. Kopista & Dubský. Ta navýšila kmenový kapitál o 210 000 K z 230 000 K na 440 000 K, jež byly do konce května 1914 plně splaceny.¹⁴⁶³ V polovině prosince 1913 byl kontokorentní závazek firem 402 814 K a jejich rimesový dluh činil 62 712 K.¹⁴⁶⁴ Do konce roku dluh na běžném účtu stoupl na 430 632 K,¹⁴⁶⁵ ale pak došlo k jeho snížení. V březnu 1914 obnášel 406 905 K. Následně se začal poměrně rychle zvětšovat. Přecherpání úvěru znepokojovalo Živnobanku. Banka opakovaně žádala po firmách, aby rozšířily krytí akcepty, jež činilo 185 000 K, do plné výše závazku v účtu. Také si přála splacení překročené částky a do firem vyslala k revizi již zmíněného úředníka Slavíka. Tlak Živnobanky na firmy byl bezúspěšný. V předvečer první světové války dlužily obě společnosti Kopista & Dubský Živnobance na účtu již celkem 490 887 K, v rimesách a devizách 95 768 K. Kromě toho byly v závazku 906 K u Lombardního ústavu. Kontokorentní úvěr byl tedy překročen téměř o 91 000

¹⁴⁵⁸ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 1. 10. 1912; Nabídka ŽB na akcionování firmy Kopista & Dubský z 1. 10. 1912; Kopista & Dubský ŽB 5. 10. 1912.

¹⁴⁵⁹ AČNB, f. ŽB/939/160, Výkonný výbor ŽB-úvěry 9. 11. 1912.

¹⁴⁶⁰ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 18. 11. 1912; ŽB/939/167, Výkonný výbor ŽB-úvěry 23. 11. 1912.

¹⁴⁶¹ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 21. 12. 1912.

¹⁴⁶² AČNB, f. ŽB/3153/1, Bilance ŽB za r. 1912, Dopisovatelé; ŽB/939/306, Výkonný výbor ŽB-úvěry 14. 10. 1913.

¹⁴⁶³ AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 4. 11. 1913; ŽB/939/315, Výkonný výbor ŽB-úvěry 4. 11. 1913; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2066, sign. C III-115, Kopista & Dubský C. k. obchodnímu soudu v Praze 4. 5. a 31. 7. 1914.

¹⁴⁶⁴ AČNB, f. ŽB/939/15, Výkonný výbor ŽB-úvěry 16. 12. 1913.

¹⁴⁶⁵ AČNB, f. ŽB/3241/1, Bilance ŽB za r. 1913, Dopisovatelé.

K.¹⁴⁶⁶ Byl použit pravděpodobně na další investice v závodech.¹⁴⁶⁷ Za první republiky se opět obě firmy sloučily do jedné společnosti. Její samostatná existence skončila roku 1948, kdy byla znárodněna.¹⁴⁶⁸

Živnobanka nespolupracovala s firmou Kopista & Dubský od samého počátku. Nenapomáhala tedy zavádět v českém, resp. v předlitavském prostředí neznámou výrobu hodinkových skel. Bylo to pro ni pravděpodobně příliš riskantní. Počkala si, až se firma uchytí na trhu. Pak s ní navázala obchodní kontakty. Její působení pro další rozvoj firmy bylo však podstatné. Převedla ji ve společnost s r. o., což firmě umožnilo nejen navýšit produkci hodinkových skel, ale i zavést nová odvětví výroby. Nejdůležitějším byla výroba fasetových skel. Rozšíření a modernizace této výroby byla z velké části umožněno díky kontokorentnímu úvěru čerpanému u Živnobanky. I další investice v závodě byly kryty jeho prostřednictvím. Je zjevné, že Živnobanka si spolupráce s firmou Kopista & Dubský cenila. Plánovala její akcionování. K tomu však pro nepříznivé hospodářské a politické poměry nedošlo.

10.2. Česká akciová společnost skelného zboží

Spolupráce s firmou Kopista & Dubský nebyla jedinou iniciativou Živnobanky na poli sklářského průmyslu. V roce 1911 podnikla společně se Záložním úvěrním ústavem v Hradci Králové pokus o založení České akciové společnosti skelného zboží v Železném Brodě s akciovým kapitálem 500 000 K. Nová akciová společnost měla převzít Společnost pro obchod skelným zbožím v Železném Brodě. Úkolem proponované firmy bylo provozovat domácí a zahraniční obchod s výrobky českého sklářského průmyslu z Podkrkonoší. Mimoto plánovala postavit vlastní sklářskou huť a vyrábět v ní surovinu pro české sklářské firmy z tohoto regionu. Měla zajistit emancipaci od německého kapitálu.¹⁴⁶⁹ Ve veřejné subskripci, kterou zajišťovaly obě banky, bylo upsáno pouze 332 800 K kapitálu. Koncesionáři se v důsledku toho rozhodli zřídit společnost s akciovým kapitálem 350 000 K namísto původních 500 000 K.¹⁴⁷⁰ Společnost se přesto neustavila.¹⁴⁷¹

¹⁴⁶⁶ AČNB, f. ŽB/939/51, 64, 82, Výkonný výbor ŽB-úvěry 9. 3., 1. 4. a 7. 5. 1914; ŽB/2671/1, 4, Výkonný výbor ŽB-úvěry 8. 7. a 15. 7. 1914.

¹⁴⁶⁷ Tomu nasvědčuje prohlášení A. Kopisty z prosince 1912: „*Nové vyčerpávání úvěru u Živnostenské banky nastalo by pak až počátkem května, kdyby firma Kopista & Dubský překročila k stavbě další budovy a k rozšíření závodu.* AČNB, f. ŽB/3936/1, Výkonný výbor ŽB 21. 12. 1912.

¹⁴⁶⁸ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2039, sign. C II–105; kart. 2066, sign. C III–115.

¹⁴⁶⁹ Národní listy 51, 10. 3. 1911, č. 69, ranní vydání, s. 5; Finanční listy 8, 23. 7. 1911, č. 30, s. 6; Kraj Královéhradecký 2, 29. 7. 1911, č. 18, s. 4.

¹⁴⁷⁰ AČNB, f. ŽB/2681/369, Výkonný výbor ŽB 14. 10. 1911.

¹⁴⁷¹ Časopis Záložního úvěrního ústavu v Hradci Králové *Finanční rozhled* píše, že společnost byla založena (*Finanční rozhled* 2, 1. 1. 1912, č. 4, s. 51). Tuto informaci převzal do své monografie Jiří Fiala (*J. FIALA, Vzestup a pád Kralobanky*, s. 88). Další zdroje však o existenci společnosti mlčí, a to i výroční zprávy Záložního úvěrního

Je možné, že z existence České akciové společnosti skelného zboží by profitovala i firma Kopista & Dubský. Již při debatách o převedení této firmy ve společnost s. r. o. v roce 1910 bylo zdůrazněno, že předpokladem zvýšené prosperity závodu je zajištění si levnějších dodávek surového skla. Řešení bylo hledáno v užší spolupráci s některou českou sklářskou hutí.¹⁴⁷² Nelze vyloučit, že Živnobanka sledovala zamýšleným zřízením České akciové společnosti skelného zboží i tento cíl. Jednalo by se o racionální krok z hlediska budování jejího koncernu, kdy jedna na bance závislá firma je dodavatelem suroviny pro firmu druhou.

10.3. Mělnická společnost pro průmysl košíkářský

Jedním z významných center košíkářského průmyslu v českých zemích v éře rakousko-uherské monarchie bylo Mělnicko. Systematická výroba košíkářského zboží zde byla provozována od počátku 19. století.¹⁴⁷³ Panovaly zde pro to vhodné podmínky. V okolí řek Vltavy a Labe se nacházelo dostatek potřebné suroviny – proutí. Na Mělnicku bylo rovněž velmi rozvinuté zemědělství. Profilujícími komoditami byly zelenina, ovoce a zejména víno. V zemědělství se využívalo velké množství proutěných košíků a nůsí, jako např. při sklizni vína či k přepravě ovoce. Rostoucí zemědělská produkce tak měla za následek i rozvoj mělnického košíkářství.¹⁴⁷⁴ To fungovalo na počátku 20. století jako čistě domácí průmysl a věnovalo se mu až 350 osob.¹⁴⁷⁵ Od 90. let 19. století však mělnická košíkářská výroba začala stagnovat v oblasti výrobních postupů a produktů. Místní košíkáři se orientovali zejména na hrubší a méně cenné výrobky, jako byly koše na ovoce, košatinky nebo cestovní koše. Opomíjeli však výrobu zboží jemnějšího a luxusnějšího, mezi které patřil např. pletený nábytek. Toto dražší zboží se dováželo do Rakousko-Uherska převážně ze zahraničí.¹⁴⁷⁶

Zainteresované kruhy na Mělnicku se to pokusily řešit. V roce 1897 byla otevřena c. k. odborná košíkářská škola v Mělníku. V ní se měli žáci naučit zhotovovat sofistikovanější košíkářské zboží.¹⁴⁷⁷ Zavedení výroby tohoto zboží však bránil nedostatek kapitálu. Změnit to

ústavu (AČNB, fond Záložní úvěrní ústav/19/1). Neeviduje ji ani finanční ročenka *Compass* ani *Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister*.

¹⁴⁷² AČNB, f. ŽB/3936/1, Kopista & Dubský Ředitelství ŽB 31. 1. 1910; Výkonný výbor ŽB 3. 3. 1910.

¹⁴⁷³ Tomáš Bárta PRAŽÁK, *Počátky pletářství v Mělníku na základě písemných pramenů*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učíněte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 75–79.

¹⁴⁷⁴ Pavel FIEDLER, *Košikářství na Mělnicku od 2. poloviny 19. století do vzniku Československa*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učíněte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 122–124.

¹⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 125; AČNB, f. ŽB/993/3, Prospekt o založení Akciové společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce z 15. 4. 1906.

¹⁴⁷⁶ P. FIEDLER, *Košikářství na Mělnicku*, s. 128–130.

¹⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 130–138.

mělo v roce 1906 zřízení Akciové společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce. Za projektem stály přední mělnické osobnosti, jako starosta města Alois Schrenker nebo budoucí starosta František Valina. Financujícími ústavy byly Pražská úvěrní banka a mělnická spořitelna. Plánovaný podnik měl vyrábět veškeré košíkářské zboží. Obyčejné zboží měli pro firmu vyrábět místní košíkáři ve svých domácích dílnách (tj. manufakturně), propracovanější a jemné zboží mělo být produkováno v samotném závodě. Za tím účelem podnik plánoval zaměstnat absolventy zmíněné košíkářské školy. Akciový kapitál společnosti měl činit 250 000 K.¹⁴⁷⁸ Subskripce akcií však nebyla úspěšná, bylo upsáno jen něco přes 100 000 K a společnost se neustavila.¹⁴⁷⁹

V roce 1911 byl projekt z podnětu pokladníka mělnické spořitelny Josefa Hájka znovu oživen. Organizačně ho nesli představitelé mělnických hospodářských a politických elit. Patřili mezi ně např. již zmíněný mělnický starosta František Valina, podnikatelé Jiří Matoušek a Vojtěch Vaina nebo místopředseda Společenstva košíkářů mlazicko-šopeckých v Šopce u Mělníka Antonín Čížek.¹⁴⁸⁰ Zakladatelský výbor se obrátil na banku Bohemii, dceřiný ústav Ústřední banky českých spořitel, zda by nechtěla působit při založení společnosti. Když však v průběhu roku 1911 byla otevřena filiálka Živnobanky v Mělníku, rozhodli se zakladatelé ukončit jednání s Bohemií a požádali Živnobanku o pomoc při založení společnosti. Zázemí nejsilnější české obchodní banky jim skýtalo větší záruku, že se podnik zdárně uskuteční. Ředitelství Živnobanky záležitost podporovalo, ale výkonný výbor se postavil zpočátku proti.¹⁴⁸¹ To bylo 6. září 1911, ale již o osm dní později, na svém zasedání 14. září, účast banky akceptoval.¹⁴⁸² K důvodům, jež stály za původním zamítavým rozhodnutím i jeho následnou revokací, bohužel nic bližšího nevíme.

Společnost byla tvořena na stejných principech jako v roce 1906, jen místo formy akciové společnosti byla zvolena forma společnosti s ručením omezeným. Upisování společenských podílů probíhalo u mělnické filiálky Živnobanky.¹⁴⁸³ Výhodou pro filiálku bylo, že se mohla obrátit na původní subskribenty z roku 1906, kteří se v nejednom případě

¹⁴⁷⁸ AČNB, f. ŽB/993/3, Prospekt o založení Akciové společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce z 15. 4. 1906.

¹⁴⁷⁹ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 6. 9. 1911.

¹⁴⁸⁰ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 6. 9. 1911; Prospekt o založení První pražsko-mělnické společnosti pro průmysl košíkářský, společnost s o. r. na Mělníce b. d. [1911]; Třetí schůze interesentů společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce z 22. 11. 1911 na Mělníce; Čtvrtá schůze interesentů společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce 27. 11. 1911.

¹⁴⁸¹ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 6. 9. 1911.

¹⁴⁸² AČNB, f. ŽB/2681/355, Výkonný výbor ŽB 14. 9. 1911.

¹⁴⁸³ AČNB, f. ŽB/993/3, Prospekt o založení První pražsko-mělnické společnosti pro průmysl košíkářský, společnost s o. r. na Mělníce b. d. [1911].

kapitálově zúčastnili i na nové společnosti.¹⁴⁸⁴ Firma byla zřízena uzavřením společenské smlouvy dne 21. dubna 1912. Zvolený název zněl První mělnická společnost pro průmysl košíkářský, společnost s r. o. na Mělníce. Proti dodatku „první“ se však postavil obchodní soud v Praze na základě dobrozdání tamější obchodní a živnostenské komory, neboť se nejednalo o první existující košíkářskou firmu na Mělnicku. Název podniku byl proto změněn na Mělnická společnost pro průmysl košíkářský, společnost s r. o. na Mělníce. Zápis do obchodního rejstříku proběhl 3. července 1912.¹⁴⁸⁵

Kmenový kapitál společnosti činil 53 500 K, na něž však bylo prozatím splaceno jen 50 %. Disponibilní kapitál tedy obnášel 26 750 K.¹⁴⁸⁶ Živnobanka se účastnila na firmě kmenovým vkladem 2 000 K, ale její kapitálový vliv byl mnohem vyšší. Mezi společníky se totiž nacházeli i funkcionáři Živnobanky a jejich rodinní příslušníci. Lze předpokládat, že v případě potřeby by hájili zájmy banky. Za Živnobankou tak stálo celkem 14 500 K kmenových vkladů, na něž bylo splaceno 7 250 K (viz tab. 52). Přímá a nepřímá kapitálová participace Živnobanky na Mělnické košíkářské společnosti tak přesahovala jednu čtvrtinu všech podílů.

Významu Živnobanky při založení Mělnické košíkářské společnosti i její kapitálové pozici odpovídalo zastoupení ve vedoucích orgánech firmy. Jednatelský výbor se skládal ze šesti členů a Živnobanka v něm měla dva své představitele: dirigenta mělnické filiálky Jaroslava Doležala a člena jejího představenstva Františka Valinu. Valina byl zvolen předsedou jednatelů. Jeho zástupcem se stal sládek mělnického měšťanského pivovaru František Langhans. V tříčlenné dozorčí radě firmy seděli dva zástupci Živnobanky, a to prokurista mělnické filiálky Jaroslav Vítek a člen jejího představenstva Adolf Oplatka. Oplatka převzal funkci předsedy dozorčí rady.¹⁴⁸⁷

Jednatelé řídili společnost a zastupovali ji navenek. Mimo jiné přijímali a propouštěli úředníky nebo jmenovali prokuristy. Ke každému rozhodnutí byl třeba souhlas dvou jednatelů. Mezi nejdůležitější kompetence valné hromady společníků patřilo: změny ve společenské smlouvě, rozdělení čistého zisku, jmenování a odvolání jednatelů a členů dozorčí rady a všechna rozhodnutí týkající se výše kmenového kapitálu a splátek na něj. Usnesení ve valné hromadě se dělo prostou většinou. Na každých 100 K kmenového vkladu připadal jeden hlas.

¹⁴⁸⁴ AČNB, f. ŽB/993/3, Třetí schůze interesentů společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce z 22. 11. 1911 na Mělníce; Čtvrtá schůze interesentů společnosti pro průmysl košíkářský na Mělníce 27. 11. 1911.

¹⁴⁸⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 3. 5. 1912; Obchodní a živnostenská komora v Praze C. k. obchodnímu soudu v Praze 23. 5. 1912; Reprodukce žádosti za zápis do obchodního rejstříku 28. 6. 1912; Zápis do obchodního rejstříku 3. 7. 1912.

¹⁴⁸⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Ohlášení zřízení společnosti k zápisu do obchodního rejstříku s přílohami 3. 5. 1912.

¹⁴⁸⁷ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 27. 4. 1912; Finanční listy 9, 28. 4. 1912, č. 18, s. 3.

Pro zrušení společnosti byla však třeba kvalifikovaná většina. Museli pro něj hlasovat společníci, kteří reprezentovali minimálně tři čtvrtiny kmenového kapitálu.¹⁴⁸⁸ O tom, jak konkrétně vypadaly rozhodovací procesy ve společnosti, nemáme bohužel žádné bližší informace. To samé platí o zapojení představitelů Živnobanky do nich. Ze dvou dochovaných protokolů valných hromad však vyplývá, že rozhodnutí v nich byla učiněna jednomyslně.¹⁴⁸⁹ Nezdá se tak, že by uvnitř firmy probíhaly nějaké zásadní spory nebo mocenský boj.

Již v prvním roce fungování se Mělnické košíkářské společnosti podařilo naplnit obchodní program. Podle společenské smlouvy mohla firma vyrábět veškeré košíkářské zboží, a to jednak ve svých prostorech, jednak manufakturně, tj. u košíkářů po domácku pracujících. Kromě toho mohla košíkářské zboží nakupovat kdekoliv jinde za účelem dalšího prodeje.¹⁴⁹⁰ Společnost tak v sobě kombinovala výrobní a obchodní organizaci. Podařilo se jí soustředit kolem svého závodu na 300 košíkářů z Mělnicka i okolí, kteří pro ni domácky zhotovovali běžné košíkářské zboží (zejména koše). Zboží jemnější (hlavně nábytek) bylo vyráběno ve vlastních dílnách společnosti. Zde pracovalo 20 vyučených dělníků.¹⁴⁹¹

Mělnická košíkářská společnost i přes recesi prosperovala. Za první neúplný rok činnosti (do 31. prosince 1912) vykázala čistý zisk 1 000 K, což odpovídalo asi 4% zúčtování kmenového kapitálu.¹⁴⁹² Rozšiřující se obchodní činnost vyžadovala další kapitál. V lednu 1913 byl plně splacen celý kmenový kapitál 53 500 K a v březnu téhož roku mělnická filiálka Živnobanky povolila firmě úvěr v otevřeném účtu (tzn. kontokorentní úvěr) 25 000 K.¹⁴⁹³ Díky novým finančním prostředkům společnost mohla od 1. dubna 1913 najmout novou dílnu v Šopce (dnes pod názvem Pšovka, součást Mělníka), což si vyžádala rostoucí poptávka po sofistikovanějším košíkářským zbožím.¹⁴⁹⁴ V červenci stejného roku podnik pronikl přímo na pražský trh. Na Josefském náměstí č. 5 (dnešní Náměstí Republiky) otevřel prodejnu svých luxusních košíkářských výrobků.¹⁴⁹⁵

Během letních měsíců 1913 se opět ozvala naléhavá potřeba dalšího kapitálu. Mělnická košíkářská společnost chtěla především řešit problém, který spočíval v tom, že její skladiště a dílny byly roztroušeny na několika místech v Mělníku a okolí. To mělo za následek logistické

¹⁴⁸⁸ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Společenská smlouva 21. 4. 1912.

¹⁴⁸⁹ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Řádná valná hromada 25. 3. 1914; Mimořádná valná hromada 21. 5. 1914.

¹⁴⁹⁰ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Společenská smlouva 21. 4. 1912.

¹⁴⁹¹ Finanční listy 10, 9. 3. 1913, č. 10, s. 2–3; 6. 4. 1913, č. 14, s. 3; Finanční listy 11, 29. 3. 1914, č. 13, s. 2–3.

¹⁴⁹² AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 28. 10. 1913.

¹⁴⁹³ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Mělnická společnost pro průmysl košíkářský C. k. obchodnímu soudu v Praze 27. 1. 1913; AČNB, f. ŽB/939/216, Výkonný výbor ŽB–úvěry 12. 3. 1913.

¹⁴⁹⁴ Finanční listy 10, 6. 4. 1913, č. 14, s. 3.

¹⁴⁹⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Magistrát král. hlav. města Prahy C. k. obchodnímu soudu v Praze, čj. II A 29752/1913; AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 28. 10. 1913.

problémy, zvýšené náklady za režii a nájemné a ztíženou kontrolu provozu podniku. Proto firma zamýšlela koupit vlastní pozemek, na kterém by vystavěla budovu, v níž by veškeré provozy soustředila. Zároveň chtěla zavést vlastní výrobu dětských kočárků, jež dosud jen prodávala. Potřebovala také navýšit provozní prostředky, a to zejména na nákup výrobků od košíkářů, kterým se platilo za hotové, a na obstarání surovin. Ke krytí těchto investic plánovala společnost zvýšit svůj kmenový kapitál na 150 000 K.¹⁴⁹⁶

Živnobanka v srpnu 1913 vyjádřila souhlas s proponovaným zvýšením a zavázala se navýšit svůj vklad ve společnosti z 2 000 K na 10 000 K.¹⁴⁹⁷ Mělnická košíkářská společnost však potřebovala ještě další součinnost banky. Dosavadní společníci byli totiž schopni převzít jen vklady v sumě 26 500 K. Bylo tedy třeba opatřit ještě 70 000 K. Za této situace se v říjnu 1913 firma obrátila přímo na centrálu Živnobanky s žádostí, zda by pro firmu nezískala nové společníky, neboť „*filiálka mělnická vzhledem k tomu, že dnes se již nejedná o podnik místní, na opatření podílníků v okruhu svém již nestačí, jelikož podnikavost v kraji tom dosud není náležitě vyvinuta.*“¹⁴⁹⁸ Živnobanka za napjaté situace na peněžních trzích a za situace, kdy nebylo zcela zřejmé, jak dopadne první celoroční bilance firmy za rok 1913, její prosbu odmítla. Vyšla však společnosti částečně vstříc tím, že jí na konci října zvýšila kontokorentní úvěr u mělnické filiálky do výše 40 000 K a v listopadu 1913 jí mělnická filiálka povolila ještě rimesový úvěr ve výši 6 000 K.¹⁴⁹⁹ Mělnická košíkářská společnost ihned navýšeného kontokorentního úvěru využila. K 31. prosinci 1913 obnášelo jeho čerpání 45 760 K.¹⁵⁰⁰

Za rok 1913 vykázala Mělnická košíkářská společnost čistý zisk 3 795 K, což znamenalo 7% zúročení kmenového kapitálu. Byla vyplácena 5,5 % dividendy.¹⁵⁰¹ Firma v únoru 1914 informovala Živnobanku, že má zajištěno zvýšení kmenového kapitálu do 100 000 K a znovu banku požádala, zda by jí nemohla obstarat nové společníky s vklady ve výši asi 50 000 K. Zároveň chtěla zvýšit úvěr do výše 100 000 K. Výkonný výbor Živnobanky na svém zasedání 26. února 1914 tentokrát košíkářské společnosti vyhověl. Banka slíbila, že bude mezi svou klientelou hledat zájemce o kapitálový vstup do firmy. Kontokorentní úvěr u mělnické filiálky byl navýšen na 100 000 K.¹⁵⁰²

¹⁴⁹⁶ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 28. 10. 1913; Mělnická společnost pro průmysl košíkářský centrále ŽB b. d. [říjen 1913]; Finanční listy 10, 9. 3. 1913, č. 10, s. 2–3; Finanční listy 10, 3. 8. 1913, č. 31, s. 2.

¹⁴⁹⁷ AČNB, f. ŽB/2703/248, 250, Výkonný výbor ŽB 6. 8. a 12. 8. 1913.

¹⁴⁹⁸ AČNB, f. ŽB/993/3, Mělnická společnost pro průmysl košíkářský centrále ŽB b. d. [říjen 1913].

¹⁴⁹⁹ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 28. 10. 1913; ŽB/2703/285, Výkonný výbor ŽB 29. 10. 1913; ŽB/939/3, Výkonný výbor ŽB-úvěry 13. 11. 1913.

¹⁵⁰⁰ AČNB, f. ŽB/3238/1, Bilance filiálek ŽB za r. 1913, Filiálka v Mělníku, Dopisovatelé.

¹⁵⁰¹ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 26. 2. 1914; Finanční listy 11, 29. 3. 1914, č. 13, s. 2–3.

¹⁵⁰² AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 26. 2. 1914; ŽB/2703/340, Výkonný výbor ŽB 26. 2. 1914.

Co způsobilo změnu postoje funkcionářů Živnobanky? Na makroúrovni to byla skutečnost, že došlo k přechodnému zlepšení hospodářské deprese, vyvolané balkánskými válkami v letech 1912 a 1913. Živnobanka tak zase začala více investovat do průmyslu. Vrchní ředitel Apollo Růžička na zasedání výkonného výboru 5. března 1914 to shrnul slovy: „Nyní, kdy poměry tak dalece se uklidnily, že není prozatím třeba obávat se mezinárodních zápletek, dáváme svým obchodům opět širší základnu jak v centrále, tak i ve filiálkách.“¹⁵⁰³ Na mikroúrovni to byly jednak příznivé hospodářské výsledky košíkářské společnosti v roce 1913, jednak likvidita jejích aktiv a skutečnost, že veškeré peněžní transakce firmy se uskutečňovaly prostřednictvím mělnické filiálky Živnobanky. Roli hrálo i výrazné zastoupení banky ve vedení společnosti, které zvyšovalo její kontrolní potenciál. Čerpání kontokorentního úvěru ve výši 100 000 K bylo vázáno na několik podmínek, jež zvyšovaly závislost Mělnické košíkářské společnosti na Živnobance a bance poskytovaly větší ochranu jejích investic: kmenový kapitál košíkářny měl být zvýšen alespoň na 125 000 K, Živnobanka se měla stát jediným finančním věřitelem firmy a všechny pohledávky společnosti měly být splatné u mělnické filiálky banky. Živnobanka navíc požadovala, aby jí košíkářna předem předložila plán budovy, kterou chtěla postavit, ke schválení.¹⁵⁰⁴

Díky intervenci Živnobanky se podařilo navýšit kmenový kapitál Mělnické košíkářské společnosti do potřebné výše. Dosavadní společníci převzali 42 500 K kmenových vkladů. Noví společníci, kterých bylo 32, upsali podíly ve výši 65 000 K. Splacený základní kapitál podniku byl tak zvýšen z 53 500 K o 107 500 K a od května 1914 obnášel 161 000 K.¹⁵⁰⁵ Mezi novými podílíky bylo i několik osobností, úzce spjatých s Živnobankou. „Skupina Živnobanky“ zastupovala nyní 43 500 K kapitálu (viz tab. 53). Její kapitálový vliv i po navýšení základního jmění zůstal totožný, stále přesahoval o něco jednu čtvrtinu všech vkladů. Na mimořádné valné hromadě Mělnické košíkářské společnosti dne 21. května 1914 byl v důsledku kapitálového zmožutnění rozšířen počet jednatelů na sedm a počet členů dozorčí rady na čtyři. Živnobanka měla v obou orgánech nadále po dvou zástupcích. Mezi jednateli to byli Doležal a Valina (předseda), v dozorčí radě Oplatka (předseda) a Vítek.¹⁵⁰⁶

Mělnická košíkářská společnost zakoupila v roce 1914 administrativní budovu v Mělníku a na sousedním pozemku zahájila po schválení Živnobankou výstavbu dílen a skladiště. Zároveň si najala krám na Ferdinandově (dnešní Národní) třídě č. 23 v Praze, kam se

¹⁵⁰³ AČNB, f. ŽB/2703/345, Výkonný výbor ŽB 5. 3. 1914.

¹⁵⁰⁴ AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 26. 2. 1914; ŽB/2703/340, Výkonný výbor ŽB 26. 2. 1914.

¹⁵⁰⁵ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III-110, Mimořádná valná hromada 21. 5. 1914.

¹⁵⁰⁶ SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III-110, Mimořádná valná hromada 21. 5. 1914; Řádná valná hromada 25. 3. 1914.

v srpnu 1914 přestěhovala z Josefského náměstí.¹⁵⁰⁷ Tyto investice byly kryty z navýšeného kmenového kapitálu a možná i z úvěru, čerpaného u mělnické filiálky Živnobanky, i když lze předpokládat, že ten byl používán primárně k jiným výdajům, jako byl nákup surovin a zboží. V dubnu 1915 činila úvěrová závaznost Mělnické košíkářské společnosti u Živnobanky 97 103 K.¹⁵⁰⁸ Společnost pokračovala v expanzi i za války. V roce 1917 došlo k rozšíření továrních objektů o novou budovu.¹⁵⁰⁹ V roce 1921 byla firma akcionována. Vznikla Mělnická akciová společnost pro průmysl košíkářský v Mělníku s akciovým kapitálem 1,8 milionů Kč.¹⁵¹⁰

Vznik Mělnické společnosti pro průmysl košíkářský byl z hlediska košíkářské výroby důležitým modernizačním mezníkem. Přinášel prvky tovární výroby do tradičního řemeslnicko-živnostenského prostředí,¹⁵¹¹ dosud fungujícím na výlučně domáckém principu. Zároveň společnost zavedla produkci technologicky náročnějšího zboží. Nebylo by to možné bez spolupůsobení Živnobanky. Ta pomohla firmu ustavit, opatřit jí další kapitál k investicím i potřebný provozní kapitál.

¹⁵⁰⁷ Finanční listy 11, 24. 5. 1914, č. 21, s. 2–3; AČNB, f. ŽB/993/3, Výkonný výbor ŽB 15. 5. 1914; ŽB/2703/349, Výkonný výbor ŽB 12. 3. 1914; SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III–110, Magistrát Královského hlavního města Prahy C. k. obchodnímu soudu v Praze 5. 9. 1914.

¹⁵⁰⁸ AČNB, f. ŽB/1025/68, Výkonný výbor ŽB 14. 4. 1915.

¹⁵⁰⁹ P. FIEDLER, *Košikářství na Mělnicku*, s. 125–126.

¹⁵¹⁰ Košíkářské listy 3, 15. 9. 1921, č. 12, s. 46–47.

¹⁵¹¹ Srov. Dalibor STÁTNÍK, *Étos „drobné“ práce a sebeorganizace na příkladu košíkářství. Hledání sebevědomé identity*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učiňte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 229–247.

Tab. 52: Kapitálový vliv ŽB v Mělnické košíkářské společnosti při jejím založení v dubnu 1912

Zástupce Živnobanky		Kmenový vklad (K)	Splaceno (K)
Jaroslav Doležal	dirigent mělnické filiálky	2 000	1 000
Marie Doležalová	jeho manželka	500	250
Vít Hrdina	první náměstek ředitele vídeňské filiálky	1 000	500
Adolf Oplatka	člen představenstva mělnické filiálky	1 000	500
František Valina	člen představenstva mělnické filiálky	3 000	1 500
Anna Valinová	jeho manželka	3 000	1 500
Jaroslav Vítek	prokurista filiálky mělnické filiálky	2 000	1 000
Živnobanka v Praze		2 000	1 000
Celkem		14 500 K	7 250 K

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III-110, Seznam společníků První mělnické společnosti pro průmysl košíkářský, společnosti s r. o. na Mělníce 4. 5. 1912.

Tab. 53: Kapitálový vliv ŽB v Mělnické košíkářské společnosti po navýšení kmenového kapitálu v roce 1914

Zástupce Živnobanky		Nový kmenový vklad (K)	Celkový kmenový vklad (K)
Jaroslav Doležal	dirigent mělnické filiálky	1 000	3 000
Marie Doležalová	jeho manželka	0	500
Vít Hrdina	první náměstek ředitele vídeňské filiálky	1 000	2 000
Adolf Oplatka	člen představenstva mělnické filiálky	1 000	2 000
František Valina	člen představenstva mělnické filiálky	3 000	6 000
Anna Valinová	jeho manželka	3 000	6 000
Jaroslav Vítek	prokurista mělnické filiálky	0	2 000
Živnobanka v Praze		8 000	10 000
<i>Josef Bošina</i>	úředník mělnické filiálky	500	500
<i>František Hruška</i>	člen správní rady, člen představenstva mělnické filiálky	5 000	5 000
<i>Jaroslav Vladimír Otto</i>	syn předsedy správní rady Jana Otty	1 000	1 000
<i>Josef Růžička</i>	koncipista centrály	1 000	1 000
<i>Karel Vácha</i>	disponent mělnické filiálky	2 000	2 000
<i>Jan Viktorin</i>	člen představenstva mělnické filiálky	2 500	2 500
Celkem		29 000	43 500

Pozn.: Kurzívou jsou označeni noví společníci.

Zdroj: SOA Praha, f. KSO Praha, kart. 2065, sign. C III-110, Seznam společníků (příloha k reprodukci žádosti za zápis změny společenské smlouvy do obchodního rejstříku z 4. 7. 1914).

Závěr

Cílem disertační práce bylo postihnout roli největší národnostně české banky, Živnostenské banky, v procesu industrializace českých zemí v období 1869–1914. Průmyslové angažmá Živnobanky bylo determinováno několika skutečnostmi. Za prvé to byl hospodářský profil nacionálně české společnosti, jež své podnikatelské aktivity soustředila především do oblasti potravinářského průmyslu (cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví, škrobárenství atd.) a na tento průmysl a zemědělskou produkci navázanou strojírenskou výrobou. Živnobanka tento profil do značné míry kopírovala. V jejím průmyslovém portfoliu navíc nalezneme především podniky střední a menší, protože ve velkopodnicích se český kapitál příliš neuplatnil. Byl totiž v porovnání s kapitálem německým výrazně slabší.

Za druhé to byla skutečnost, že banka začala významněji působit v průmyslu až dost pozdě – v zásadě až ve druhé polovině prvního decennia 20. století. Po slibném začátku se Živnobanka od roku 1873 až do konce 80. let vyrovnávala s následky krizí, což ji znemožňovalo aktivně účastnit se financování průmyslu. K pozvolné změně došlo v průběhu 90. let a zhruba od jejich poloviny Živnobanka poprvé od burzovního krachu 1873 obnovila dobrovolnou zakladatelskou činnost. Toto průmyslové angažmá však nebylo široké, neboť Živnobanka v této době patřila „pouze“ do ranku středně velkých bank, čemuž odpovídalo i množství kapitálu, jež mohla alokovat do průmyslu. Ukázali jsme si, že na počátku 20. století zřejmě pouze devět firem čerpalo u Živnobanky úvěr vyšší než 1 mil. K. Omezující roli hrála i opatrnická mentalita rozhodujících funkcionářů banky, která vyústila v to, že ústav i po odeznění hospodářské deprese počátku 20. století své styky s průmyslem nijak zvláště neprohluboval. Limitujícím faktorem byla i organizační struktura banky, jež nevyhovovala činnosti v průmyslu, z čehož vyplývalo nedostatečné řízení a koordinace její průmyslové politiky. To se projevilo při jednáních o vstupu Západočeských továren kaolinových a šamotových do syndikátu hliněného a kameninového zboží, při nichž Živnobanka selhala. Obecně lze říci, že Živnobanka tehdy neplnila roli při rozvoji nacionálně českého průmyslu v té míře, jak od ní očekávala česká veřejnost.

Za začátek systematického působení Živnobanky v průmyslu je tak třeba považovat až rok 1907, kdy banka přistoupila ke zřízení průmyslového a hypotečního oddělení a do jejich čela povolala Jaroslava Preisse. Preissovi je třeba připsat hlavní zásluhy za markantní prohloubení angažmá Živnobanky v průmyslu a za profesionalizaci její strategie v této oblasti. Zároveň došlo k manažerské obměně ve vedení banky a předsedou správní rady se stal Jan Otto a jeho prvním náměstkem Bedřich Jahn, jež se stavěli k účasti banky na průmyslovém

podnikání pozitivněji. K posílení průmyslového kurzu došlo posléze ještě na začátku druhého desetiletí 20. století, kdy se vrchním ředitelem ústavu stal Apollo Růžička a do správní rady nastoupili lidé jako František Malinský, Bohdan Bečka či Josef Bohumil Bartoň. V této době se Živnobanka rovněž zařadila mezi velkobanky, její akciový kapitál stoupl na 80 mil. K, z čehož plynuly výrazně širší možnosti při financování průmyslu.

Průmyslové podniky v českých zemích, a to i řada nacionálně českých, byly však již „zabrány“ německými ústavu, jak domácími, tak především vídeňskými. Vídeňské velkobanky byly nejen kapitálově mohutnější a zkušenější, ale jejich výhodou bylo i to, že disponovaly užšími vazbami na centrální orgány monarchie a Rakousko-uherskou banku. Z těchto neformálních kontaktů podniky spadající do jejich zájmové sféry pochopitelně profitovaly. Pro Živnobanku – i jiné nacionálně české ústavu – bylo za této konstelace nemožné zvrátit tržní cestou dominantní pozici vídeňských velkobank v průmyslu českých zemí. Živnobanka se proto soustředila na co největší posílení vlivu uvnitř „nacionálně českého hospodářství“.

Pokud bychom měli charakterizovat průmyslové angažmá Živnobanky dle odvětvové struktury a periodizovat je, dojdeme k následujícím závěrům.¹⁵¹² Pražský ústav krátce po svém založení navázal styky s cukrovarnickým průmyslem. Cukrovarnictví bylo dlouhou dobu prakticky jediným odvětvím, do něhož banka investovala. Určitou výjimkou byl strojírenský průmysl, ale i tato účast vyplývala z vazby na cukrovarnictví – Živnobanka stála u zrodu Akciové společnosti strojíreny, dříve Breitfeld, Daněk i spol. Když o Daňkovku záhy přišla, začala úvěrovat První českomoravskou továrnu na stroje. Obě firmy patřily k významným producentům cukrovarských strojů. Devadesátá léta přinesla změnu – banka pronikla do pivovarnického, elektrotechnického, uhelného a keramického průmyslu. Z hlediska modernity je třeba vyzdvihnout akcionování elektrotechnického závodu Emila Kolbena a následnou úzkou spolupráci s vzniklou Elektrotechnickou akciovou společností, dříve Kolben a spol. Rozšiřování elektrické energie vedlo k větší efektivitě, intenzitě a racionalizaci průmyslové i zemědělské výroby, a v neposlední řadě k dalekosáhlé proměně životních návyků celé společnosti. Pokud management Živnobanky adekvátně pochopil význam elektrotechnického průmyslu, neplatilo to pro výrobu moderních dopravních prostředků, jako byly automobily a letadla. Sem i přes opakující se možnosti neinvestoval (firma Laurin & Klement).

Živnobanka se snažila uchytit ve dvou strategických a klíčových odvětvích, jež byla doménou německého kapitálu – v hutnictví železa a uhelném průmyslu. Zatímco v prvním

¹⁵¹² V následujícím textu využívám poznatky z: Ivan JAKUBEC – Jaroslav PÁTEK, *Průmysl*, in: Eduard Kubů – Jaroslav Pátek, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 89–134.

případě její úsilí skončilo nezdarem (Akciové železářny a ocelárny v Hrádku), v druhém případě se jí podařilo vybudovat úspěšnou hnědouhelnou společnost (Česká obchodní společnost). Banka však nebyla zastoupena v těžbě kvalitnějšího černého uhlí a výrobě koksu, jenž byl základní surovinou v metalurgii. Těsně před první světovou válkou se Živnobanka snažila proniknout do zbrojního průmyslu, ale i tady byla neúspěšná. Marginální vliv měla v moderním chemickém průmyslu. To samé platilo pro progresivní obor průmyslu stavebních hmot, jímž bylo cementářství. Naopak do jejího koncernu patřily Západočeské továrny kaolinové a šamotové, produkující důležité žáruvzdorné zboží, bez něž by nemohla fungovat průmyslová odvětví, v nichž se vyskytovaly vysoké teploty. Na přelomu prvního a druhého desetiletí banka začlenila do svého koncernu několik specializovaných strojíren, a to zejména na výrobu zemědělských strojů. Jejich produkty umožňovaly racionalizaci a zefektivnění zemědělské výroby.

Zajímavý byl vztah Živnobanky k textilnímu průmyslu, v němž začala průmyslová revoluce. Protože se jednalo o nejstarší odvětví, tak bylo ovládáno jinými, německými bankami. Živnobanka se v něm významněji uplatnila až po roce 1905 a zejména až po roce 1918. Za první republiky patřil textilní průmysl v počtu bankou povolených úvěrů dokonce na první místo. V té době význam textilnictví v průmyslové struktuře českých zemí/Československa však již klesal. Navíc to přestalo být odvětví důležité z hlediska modernizace průmyslu. Naopak jeho technologická vybavenost zastarávala a zaostávala za okolními státy. Tato skutečnost vypovídá o tom, že management Živnobanky nepříliš akcentoval trendy ve vyspělých průmyslových státech, v nichž výroba spotřebního zboží ustupovala do pozadí oproti produkci výrobních prostředků.

V průmyslovém koncernu Živnobanky převažovaly podniky potravinářského průmyslu a různé specializované strojírny – nenacházel se zde však zástupce všeobecného strojírenství, poněvadž Českomoravská sice s Živnobankou úzce spolupracovala, ale do jejího koncernu nepatřila. Jednalo se o podniky pro nacionálně české prostředí tradiční. Do svého koncernu banka začlenila i jednoho z reprezentantů rozvíjejícího se českého elektrotechnického průmyslu – již zmíněnou Kolbenku. Zastoupeny zde byly i textilní Klazarovy závody, jež však nebyly profilujícími součástmi koncernu a jejich příslušnost k němu byla volnější. V několika ohledech však Živnobanka české prostředí překročila – to byl případ již uvedených České obchodní společnosti, Západočeských továren kaolinových a šamotových i neúspěšných Akciových železáren a oceláren v Hrádku. Některé ze založených firem tvořily jádro koncernu Živnobanky i za první republiky – Česká společnost pro průmysl cukerní, Česká obchodní společnost a

Západočeské továrny kaolinové a šamotové.¹⁵¹³ Banka rovněž položila základy spolupráce, jež vyústila ve 20. letech 20. století ve vznik koncernu Českomoravská-Kolben, a následně Českomoravská-Kolben-Daněk.

Ačkoliv průmyslový koncern Živnobanky nemohl zdaleka konkurovat koncernům vídeňských velkobank, ať už rozsahem, vahou zastoupených odvětví – minimálně se v něm nacházely vůdčí obory těžkého průmyslu (báňský a hutnický průmysl, všeobecné strojírenství a chemický průmysl) – nebo důležitostí jednotlivých firem, v rámci národnostně českého bankovníctví byl koncernem s převahou největším a nejvýznamnějším.

Pokud pomineme podniky, jejichž zřízení Živnobanka usnadnila např. tím, že fungovala jako subskripční místo akcií, převzala část akcií či zakladatelům poskytla úvěr – to byl případ několika pivovarů v 90. letech 19. století či Továrny na železné a kovové zboží v Českých Budějovicích – tak banka v českých zemích přímo založila jen dva nové průmyslové závody: Český plzeňský pivovar, akciovou společnost v Plzni a Mělnickou společnost pro průmysl košíkářský, společnost s r. o. na Mělníce. Významným podnikem byl přitom jen prvně jmenovaný. Ačkoliv i ostatní banky preferovaly přeměnu již etablovaných firem v akciové společnosti před zakládáním podniků zcela nových,¹⁵¹⁴ pouhé dva podniky jsou vzhledem ke kapitálové síle Živnobanky málo. Vždyť např. slabší Česká průmyslová banka založila také dva podniky: Akciovou společnost mlýnů v Praze a Montánní akciovou společnost v Praze.¹⁵¹⁵

Prostá fakta ale neposkytují celý obrázek. Živnobanka v posledních zhruba třech letech před první světovou válkou přece jen chtěla iniciativněji vstoupit do průmyslového života monarchie. Zcela nových podniků plánovala založit více. Začala připravovat obří projekty typu vybudování hydroelektrárny na Otavě či zřízení hutní společnosti vyrábějící surové železo. Jednalo se z hlediska industrializace i modernity o důležité počiny, jež si vyžadovaly velké investice s pomalou návratností. K jejich realizaci však nedošlo a ani nepřekročily rámec přípravných prací.

Dále pokročily plány na zřízení továren na výrobu fezů (Akciová společnost nových rakouských fezáren), slaboproudých zařízení a automatických telefonních centrál (Pražské továrny telefonů) a munice (Česká akciová továrna na náboje). Šlo o podniky, jejichž výrobní profil nebyl dosud v českých zemích zastoupen, nebo by jimi banka pronikla do rentabilních,

¹⁵¹³ Viz V. LACINA, *Živnobanka a její koncern*.

¹⁵¹⁴ P. EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht*, s. 61.

¹⁵¹⁵ AČNB, f. ČPB/642/1, ČPB/526/1, Výroční zprávy ČPB za l. 1898–1914; *Compass: Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn* 48, 1915, Bd. 1, Wien 1914, s. 494. Česká průmyslová banka sice vznikla jako speciální investiční a zakladatelská banka pro průmysl, ale záhy se od tohoto poslání odklonila a soustředila se na provozování běžných bankovních obchodů. Stala se tedy běžnou univerzální bankou (J. HÁJEK, *České banky v soutěži s německým kapitálem*, s. 146–147). Proto ji můžeme porovnávat s Živnobankou.

českým kapitálem dosud nepodchycených oborů. Ani jedna společnost však nevznikla z různých příčin, jež byly v předchozím textu představeny. Obecně lze říci, že jejich načasování nebylo šťastné – předválečná deprese zakladatelským obchodům nepřála. Pražské továrny telefonů se mohly ustavit, pokud by Živnobanka projevila podnikatelskou odvalu a při subskripci převzala majoritní balík akcií. To jí však přišlo příliš riskantní – nesla by hlavní odpovědnost za řízení firmy s nejistou budoucností a nejvíce by na ní dopadl případný neúspěch. Můžeme konstatovat, že Živnobanka byla subjektem v industrializaci konzervativním a opatrným, jenž výrazně preferoval akcionování stávajících podniků před zakládáním firem nových. Tento konzervatismus však přece jen před válkou oslabil.

Na druhou stranu i tím, že Živnobanka transformovala rodinné firmy v akciové společnosti, zvyšovala jejich akciový kapitál a úvěrovala je, podporovala důležitým způsobem industrializační proces. Podniky jako Kolbenka, Západočeské továrny kaolinové a šamotové, Prostějovská akciová továrna na stroje a motory F. & J. Kovářik, Česká společnost pro průmysl cukerní a další – díky tomu rozšířily své závody, modernizovaly a zavedly nová výrobní odvětví. Českomoravská by bez finanční výpomoci Živnobanky nemohla zahájit výrobu lokomotiv. Banka tak neoddiskutovatelně přispěla k rozvoji průmyslu v českých zemích, a to primárně jeho nacionálně české části.

Disertační práce rovněž přinesla poznatky o vztahu Živnobanky ke koncernovým podnikům. Jednou z oblastí byla participace banky na akciovém kapitálu společností a z toho vyplývající vliv na jejich valných hromadách. Preferovanou strategií banky bylo držet na nostru relativně nízký počet akcií a emitované akcie umístit u své klientely, jež je dala k ní do úschovy. Často tak i subskribenti museli učinit, neboť bylo běžné, že banka jim na převzetí akcií poskytla lombardní úvěr, za nějž posléze těmito akciemi ručili. S určitou částí deponovaných akcií banka hlasovala na valných hromadách, neboť jejich vlastníci je bance za tím účelem dali k dispozici. Banka zlepšovala svou pozici i jinými způsoby: syndikováním akcií, prodejem akcií svým funkcionářům nebo tím, že jejich prodej vázala na určité podmínky. Nabyvatelé akcií se tak museli zavázat, že je po určitý čas neprodají a vzdají se v prospěch banky práva účasti na valných hromadách. Živnobanka díky tomu – a zejména na základě zastupování deponovaných akcií – získávala vliv výrazně nad rámec své skutečné kapitálové participace. V určitých případech banka vlastnila jen zanedbatelný zlomek akcií, cca 1 % akcií i méně (sic), a přesto valnou hromadu ovládala – to byl případ České společnosti pro průmysl cukerní.

Uvedené mechanismy však nebyly univerzální a měly podmíněnou platnost. Fungovaly tam, kde akciová držba byla roztroušena mezi mnoho drobných akcionářů, kteří neměli zájem účastnit se valných hromad a zároveň byli klienty Živnobanky. Značnou výhodou bylo také,

když sami funkcionáři banky byli akcionáři společnosti. Ve firmách, kde byla jiná silná kapitálová skupina (či skupiny), a to zejména nečeská, musela Živnobanka držet značný počet akcií k získání většiny. Např. v První české akciové společnosti pro rafinování cukru jí k tomu nestačila ani 35% kapitálová účast. Z toho důvodu měla Živnobanka před válkou investováno v akciích některých koncernových podniků značné množství prostředků: v České obchodní společnosti téměř 4 mil. K (53 % všech akcií), v Západočeských továrnách kaolinových a šamotových cca 2,1 mil. K (35 %) a v České společnosti pro průmysl cukerní zhruba 2 mil. K (26 %). V Cukerní společnosti banka svou účast posílila, neboť se obávala průniku vídeňských velkobank do firmy.

Možnost uplatnit svůj vliv jinak než přímou držbou akcií bylo pro Živnobanku výhodné v tom ohledu, že neztrácela na kapitálové mobilitě. To bylo důležité s ohledem na její velikost a kapitálovou sílu, jež byla menší než u jejích vídeňských protějšků. O to více mohla rozšiřovat svůj průmyslový koncern. Kdyby v každém koncernovém podniku potřebovala vlastnit značný počet akcií, vázalo by to velké množství jejího kapitálu a koncern by nemohl být tak rozsáhlý. Navíc nízká kapitálová účast snižovala riziko ztráty. Na druhou stranu, pokud podnik dlouhodobě prosperoval a vyplácel vysokou dividendu, mohlo být uložení prostředků v akciích pro banku výnosnější než prostřednictvím úvěru. Bohužel chybí výzkumy pro jiné banky, ať už nacionálně české, domácí německé či vídeňské, takže nemůžeme stanovit, do jaké míry byla strategie Živnobanky specifická, či naopak stejná. Zajímavé by bylo zejména srovnání s vídeňskými velkobankami. Lze ale předpokládat, že i ostatní banky vykazovaly obdobný přístup.

Důležitým znakem prolínání bankovního a průmyslového kapitálu bylo vysílání představitelů Živnobanky do správních rad koncernových podniků. O důvodech jsme již mluvili – ochrana bankovních investic, usnadnění kooperace a výměny informací mezi bankou a podnikem či hájení zájmů banky. Zástupci Živnobanky ve správních radách koncernových firem se před válkou nejčastěji rekrutovali z pěti jejích vrcholových funkcionářů. Jimi byli: vrchní ředitel Apollo Růžička, jeho náměstek Jaroslav Preiss, předseda správní rady Jan Otto a její místopředsedové Bedřich Jahn a František Malinský. Mezi řediteli můžeme rozpoznat určitou „dělbou práce“: Růžička byl hlavním exponentem ústavu v cukrovarnickém a uhelném průmyslu, Preiss v průmyslu strojírenském a textilním. Ve správních radách nejdůležitějších firem zasedalo více představitelů Živnobanky – bance se tak obvykle dařilo mít přítomného na jejich zasedáních alespoň jednoho svého zástupce. U některých společností to bylo ulehčeno tím, že jejich schůze se konaly přímo v budově Živnobanky.

Dochované materiály indikují, že zástupci Živnobanky, přestože jejich role byla důležitá, nepatřili k vůdčím osobnostem správních rad a tvůrcům podnikových strategií. Těmi zhusta zůstávali bývalí majitelé akcionovaných podniků či tuto roli převzali jiní manažeři. Neodvážím se však z toho činit obecně platné tvrzení. K dispozici je totiž jen omezený počet protokolů statutárních orgánů firem – chybí např. pro Českou obchodní společnost, Českou společnost pro průmysl cukerní nebo Akciové železářny a ocelárny v Hrádku, u nichž je možné předpokládat, že role Živnobanky a jejích zástupců byla významnější. Navíc důležité byly přímé a neformální kontakty manažerů podniků s představiteli Živnobanky, zejména J. Preissem, v pramenech těžko postižitelné, během nichž mohly a patrně i byly projednávány zásady firemních politik.

Zajímavým rysem přístupu Živnobanky bylo to, že kolem sebe soustředila spřízněné osobnosti, špičkové nacionálně české manažery a odborníky, kteří sice nebyli funkcionáři banky, ale s bankou sympatizovali a pojili je s ní společné – byť ne vždy totožné – hospodářské zájmy. I oni zasedali ve správních radách jejích koncernových společností, do nichž přinášeli odborné know-how, obchodní rozhled a sociální kapitál. Byli to zejména: manažer Akcionářského pivovaru na Smíchově Karel Dimmer ml., ředitelé Daňkovy strojírny a Českomoravské Josef Janatka a Bohuslav Mařík, cukrovarnický chemik Karel Cyril Neumann nebo advokát Josef Šupich. Kolem Živnobanky se tak postupně tvořila zájmová hospodářská skupina, jež přesahovala rámeček jejího průmyslového koncernu.

Vliv na valných hromadách, ve statutárních orgánech a finanční závislost podniků tvořily základ bankovní moci v průmyslu. Provedený výzkum zpochybňuje Hilferdingovu tezi o jednostranné nadvládě bank nad průmyslem.¹⁵¹⁶ Českomoravská byla na peněžních ústavech nezávislá, vztah Živnobanky ke Kolbence probíhal na bázi spolupráci dvou rovnocenných aktérů a ani v Západočeských továrnách kaolinových a šamotových se bance nepodařilo prosadit všechny své záměry. To ukazuje na to, že mocenský vztah bank a průmyslových podniků v Předlitavsku byl mnohovrstevnatý, dalek od jednoznačnosti a v každém jednotlivém případě specifický. Výzkum však naznačuje, že byl spíše založen na spolupráci než na ovládnutí.

Plastičtější obraz o vztahu bank a průmyslu přinesl rovněž výzkum role Živnobanky v monopolizaci předlitavského průmyslu. Je nezpochybnitelné, že banky měly v kartelizaci významnou úlohu. Ta byla dána jejich kontakty k širokému okruhu firem daného odvětví, které mohly přesvědčit o účasti. Dále banky často přebíraly vedení monopolních organizací, neboť k tomu měly potřebný aparát a prováděly nezbytné úvěrové operace. Ne vždy však nutně vznik

¹⁵¹⁶ K Hilferdingovi viz úvod této práce.

monopolních organizací iniciovaly, jak ukázal příklad monopolizačních snah v bavlnářském průmyslu, kde přišel impuls primárně od zájmových korporací textilních průmyslníků. Naopak v případě kartelizace v průmyslu stavebních hmot (ústřední prodejny cihlářských výrobků a Ústřední prodejna drobových lomů) archivní materiály nasvědčují tomu, že to byla Živnobanka, kdo přišel s tím, aby se syndikáty ustavily.

Doplňkovou otázkou práce bylo, do jaké míry hospodářský nacionalismus ovlivňoval fungování Živnobanky. Banka byla založena jako ústav nacionálně český a tento nacionální charakter banky nadále zabezpečovaly její nacionálně čeští akcionáři, management, úřednictvo a používání češtiny jako vnitřního úřadovacího jazyka. Zároveň se její klientela rekrutovala především z nacionálně českých podnikatelských vrstev. Cíle banky byly nacionálně emancipační – byly motivovány snahou získat pro příslušníky českého národa co největší podíl v hospodářství podunajské monarchie.

Její nacionalismus však od počátku nebyl zcela zásadový. A ani jim být nemohl – v kosmopolitním sektoru finančnictví navíc v multinacionálním státě by takový přístup ústav jen poškodil a držel by ho na periferii ekonomického vývoje. Nutnost tak Živnobanku donutila, že okamžitě po svém založení poskytovala záruku za úvěr daně z řepy ve spolupráci s vídeňským Boden-Credit-Anstalem. Když se v 80. letech snažila ustavit akciové společnosti, jež by převzaly její uhelné doly a cukrovary, tak měla zájem o spoluúcast dalšího vídeňského ústavu, Länderbanky. Doly nakonec prodala konsorciu rakousko-německo-italských bankéřů a průmyslníků, čímž porušila zásadu ochrany národnostně hospodářské državy, jednoho z postulátů hospodářského nacionalismu. Do jejího koncernu patřily i společnosti utrakvistické,¹⁵¹⁷ jak ukázal příklad Západočeských továren kaolinových a šamotových. Zmíněné případy však lze považovat za výjimku, do nichž byla banka v případě dolů a cukrovarů navíc dotlačena okolnostmi.

S tím, jak po roce 1907 rostl význam Živnobanky v hospodářském životě českých zemí, tak se proměňoval její vztah k hospodářskému nacionalismu. Ten byl na jednu stranu v její činnosti přítomen nadále a řada jejích projektů sledovala nacionálně hospodářské emancipační cíle (viz např. pokus uplatnit se v železářském průmyslu). Pražský ústav rovněž odmítl prodat kuxy těžarstva Florentini německému zájemci a rovněž nesouhlasil s tím, aby Česká společnost pro průmysl cukerní prodala cukrovar v Bašnicích německému interesentovi. Participace královéhradecké filiálky na elektrárně v Hronově měla nacionálně obranný charakter. O hospodářský nacionalismus se banka opírala při své snaze získat vliv v Daňkovce. Na druhou

¹⁵¹⁷ Tj. s česko-německou správou.

stranu se však v podnikání banky stále více objevovala ekonomická racionalita. Na ustavení uhelné České obchodní společnosti spolupracovala s německo-židovským podnikatelem Juliem Petschkem, neboť to bylo výhodné. Když vídeňské velkobanky začaly pronikat do českého cukrovarnictví, nepodlehla tlaku nacionálně české veřejnosti a nesnažila se tomu za každou cenu zabránit. Soustředila se na upevnění a ochranu svých účastí v cukrovarnictví – na koncern České společnosti pro průmysl cukerní a uskupení cukrovarů na Lounsku.

Živnobanka v této době zaujala rozhodující vliv v rámci nacionálně českého průmyslu a začala být jeho hlavním reprezentantem. Vypracovala se do pozice lídra určitého segmentu trhu. Tím se stala důležitým partnerem vídeňských velkobank při monopolizačních snahách v průmyslu. Zastupovala při nich nacionálně české firmy a hájila jejich zájmy (viz bavlnářství). S vídeňskými ústavami spolupracovala i při akcionování některých společností (viz továrna na secí stroje Fr. Melichar). Když Živnobanka přistupovala sama ke kartelizaci trhu jako v případě zřízení zmíněné Ústřední prodejny drobových lomů, hodlala získat i německé producenty. Dosah prodejny navíc zasahoval též do Dolních Rakous. Z toho důvodu měla banka zájem na tom, aby společnost byla zapsána do obchodního rejstříku i v německém jazyce.

Před válkou Živnobanka rovněž přehodnocovala svůj vztah ke státu a hledala k němu přístup. Činnost plánovaných společností, Pražských továren telefonů a České akciové továrny na náboje, měla být především založena na participaci na erárních dodávkách. Prvně jmenovaná firma se chtěla podílet na modernizaci telefonní sítě v Předlitavsku, druhá pak na dodávání munice pro rakousko-uherskou armádu. Ústav se již nechtěl uplatnit pouze v rámci nacionálně českého společenství, ale byl připraven z něho vykročit. Spolupráci s rakouským státem a vídeňskými peněžními a podnikatelskými kruhy prosazoval v rámci Živnobanky zejména management její vídeňské filiálky v čele s ředitelem Josefem Špitálským. Význam vídeňské pobočky v organismu Živnobanky přitom stále rostl.¹⁵¹⁸

Všechny tyto faktory působily na to, že hospodářský nacionalismus Živnobanky se proměňoval, jeho narativ slábl a získával kultivovanější podobu. Banka se začala více orientovat na ekonomický profit a posouvala se směrem k tradičnímu tržnímu subjektu. V její pozici v průmyslu se výstižně zrcadlil mimořádný ekonomický vzestup českého národa konce 19. a počátku 20. století, zároveň však obtíže, kterým nacionálně české podnikatelské a finanční elity čelily při překonávání ekonomické inferiority v habsburském soustátí.

¹⁵¹⁸ E. KUBŮ – J. ŠOUŠA, *Živnostenská banka mezi Prahou a Vídní*.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv České národní banky (AČNB)

fond Česká banka v Praze (f. ČB)

fond Česká průmyslová banka v Praze (f. ČPB)

fond Záložní úvěrní ústav

fond Živnostenská banka v Praze (f. ŽB)

Archiv společnosti Plzeňský Prazdroj, a.s.

fond Český plzeňský pivovar, akciová společnost v Plzni (f. ČPP)

Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP)

fond Jan Otto – nakladatelský archiv (f. J. Otto)

Moravský zemský archiv v Brně (MZA)

fond Wichterle a Kovařík, a. s., Prostějov (f. Wikov)

Národní archiv (NA)

fond Česká společnost pro průmysl cukerní, Praha (f. ČSPC)

Státní oblastní archiv v Hradci Králové (SOA Hradec Králové), Archivní oddělení Hradec Králové

fond Antonín Klazar, a. s. pro jutový a lněný průmysl, Dvůr Králové nad Labem (f. A. Klazar)

fond Krajský soud Hradec Králové – obchodní rejstřík (f. KS HK – OR)

Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň)

fond Krajský soud Plzeň– firemní spisy (f. KS Plzeň – firemní spisy)

Státní oblastní archiv v Plzni (SOA Plzeň), pracoviště Klášter u Nepomuka

fond Škodovy závody – sbírky vzpomínek

fond Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnetitové, a. s., Praha (f. ZTKŠSZM)

fond Železárny Hrádek u Rokycan

Státní oblastní archiv v Praze (SOA Praha)

fond Brandýské strojírny a slévárny, státní podnik „v likvidaci“

fond Českomoravská-Kolben-Daněk, a.s. (f. ČKD)

fond ČKD Dukla, a. s.

fond Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze (f. EAS)

fond Krajský soud obchodní Praha (f. KSO Praha)

fond Obchodní a živnostenská komora Praha

fond První českomoravská továrna na stroje v Praze, a.s. (f. ČM)

Zemský archiv v Opavě (ZAO)

fond Krajský soud Moravská Ostrava (f. KS M. Ostrava)

fond Krajský soud Nový Jičín (f. KS Nový Jičín)

Periodické prameny

Aussiger Anzeiger, 1866

Bohemia, 1910

Budivoj, 1897–1900

Compass: Jahrbuch für Volkswirtschaft und Finanzwesen / Finanzielles Jahrbuch für Oesterreich-Ungarn / Finanzielles Jahrbuch, 1874–1931

Čas, 1912

Die Zeit, 1913

Finanční listy, 1906–1914

Finanční rozhled, 1912

Jihočeské listy, 1908–1914

Kalendář cukrovarnický na kampaň, 1886/87–1915/1916

Košickářské listy, 1921

Kraj Královéhradecký, 1911
Listy cukrovarnické, 1910–1914
Národní listy, 1871–1921
Národní politika, 1895–1914
Neue Freie Presse, 1910
Obrana. Časopis české strany agrární, 1911
Ohlas od Nežárky, 1911
Peněžní obzor, 1910
Prager Tagblatt, 1910
Prager Zeitung, 1910, 1911
Pražský Merkur 1900
Textilní obzor, 1911–1914
Zemědělské zprávy, 1910
Zentralblatt für die Eintragungen in das Handelsregister, 1908–1913

Tištěné prameny

Jan Leopold BROKEŠ, *Cukerní zákon rakouský*, Praha [1904].

Jan Leopold BROKEŠ, *Cukerní zákonodárství evropské a průmysl cukerní se zvláštním zřetelem k zákonodárství rak.-uherskému*, Praha [1902].

František ČERMÁK, *Antonín Klazar, akciová společnost pro jutový a lněný průmysl, Dvůr Králové n. Labem. Inventář archivního fondu*, Dvůr Králové n. L. 1980.

Český kompas 1906. Informační kniha o peněžních ústavech, pojišťovnách, dopravních a průmyslových podnicích, družstvech živnostenských a zemědělských v zemích českých, Praha 1906.

Theodor HAERDTL, *Die Eisen-Industrie*, in: *Die Gross-Industrie Österreichs*, Bd. 1, Wien 1908, s. 59–67.

Josef HANUŠ, *Akciová společnost dříve Škodovy závody v Plzni automobilka Laurin & Klement v Mladé Boleslavi*, in: *Almanach VII. sjezdu československých inženýrů v Mladé Boleslavi v červnu 1927*, Mladá Boleslav [1927], s. 15–64.

J. Fitz, *Caolinwerke und Chamottewaarenfabriken Oberbřis*, in: Die Gross-Industrie Oesterreichs. Festgabe zum glorreichen fünfzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Oesterreichs, Bd. 2, Wien 1898, s. 44–45.

Karel JEDLIČKA, *Stavba pražské obecní plynárny v Michli*, Praha b. d.

Johann Geisler & Franz Srna (*Steinbrüche Hrabuvka, Mähr. Ostrau*), in: Die Gross-Industrie Österreichs. Festgabe zum glorreichen sechzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Österreichs, Bd. 3, Wien 1908, s. 335.

Jubilejní výstava obvodu obchodní a živnost. komory v Praze r. 1908. Úřední skupinový katalog, sv. I, Praha 1908.

Jubilejní výstava zemská Království českého v Praze 1891, Praha 1894.

Kolben & Co, in: Die Gross-Industrie Oesterreichs. Festgabe zum glorreichen fünfzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Oesterreichs, Bd. 3, Wien 1898, s. 206–207.

František KŘIŽÍK, *Paměti Františka Křižíka, českého elektrotechnika*, Praha 1952.

Josef MACHÁČEK, *Vznik První českomoravské továrny na stroje v Praze a její rozvoj za 50 let jejího trvání*, Praha 1921.

Bohuslav MAŘÍK, *Životopisné paměti Ing. Dra H. C. Bohuslava Maříka, presidenta Českomoravské-Kolben, Živnostenské banky a Ústředního svazu čsl. průmyslníků v Praze*, Praha 1926.

Maschinenbau-Aktien-Gesellschaft, vormals Breitfeld, Daněk & Co., in: Die Gross-Industrie Österreichs. Festgabe zum glorreichen sechzigjährigen Regierungs-Jubiläum seiner Majestät des Kaisers Franz Josef I. dargebracht von den Industriellen Österreichs, Bd. 2, Wien 1908, s. 245.

Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze. I. Zpráva za rok 1907–1911, Praha 1911.

Michal NAVRÁTIL, *Almanach československých právníků. Životopisný slovník čs. právníků, kteří působili v umění, vědě, krásném písemnictví a politice od Karla IV. počínaje až na naše doby*, Praha 1930.

Österreichische Statistik. Neue Folge, Bd. 15, Heft 2, Statistik der Banken in Österreich für die Jahre 1912 und 1913, Wien 1916.

Hugo OTTRUBA, *Pravda o „národohospodářské“ činnosti pánů ředitelů Hanuše Karlíka a dra Jaroslava Preisse*, Praha 1919.

Památník akciové společnosti Západočeské továrny kaolinové a šamotové v Praze od 1899 až 1924, Praha 1924.

Pražská obecní plynárna v Michli. K první návštěvě ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy s primátorem JUDr. Karlem Baxou, zástupců vlády, ústředních úřadů a zvaných hostí 19. května 1927, Praha 1927.

Jaroslav PREISS, *Český průmysl textilní slovem i obrazem*, Praha 1909.

Přílohy k jednacím zprávám a protokolům o schůzích Obchodní a živnostenské komory v Praze, 1914, č. 6. Zpráva komorního presidia o činnosti komory v době válečné, Praha 1914.

Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1910, Praha 1911.

Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1911, Praha 1912.

Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1912, Praha 1913.

Rozhled po stavu průmyslu textilního a činnosti spolku za rok 1913, Praha 1914.

Apollo RŮŽIČKA, *Vznik a vývoj pražského bankovníctví*, Praha 1909.

Bohumil SKALICKÝ, *Železárny Hrádek u Rokycan (1875)1901–1945(1950). Inventář*, Plzeň 1983.

Vrchnímu řediteli JUDru Jaroslavu Preissovi k jeho šedesátinám, Praha 1930.

V. ZIKMUND (ed.), *Rukověť pro cukrovarníky a obchodníky cukrem. I. ročník 1884/85*, Praha 1884.

Literatura

Catherine ALBRECHT, *National Economy or Economic Nationalism in the Bohemian Crownlands 1848–1914*, in: Richard Frucht (ed.), *Labyrinth of Nationalism, Complexities of Diplomacy. Essays in Honor of Charles and Barbara Jelavich*, Columbus 1992, s. 69–83.

Catherine ALBRECHT, *Nationalism in the Cooperative Movement in Bohemia before 1914*, in: Torsten Lorenz (ed.), *Cooperatives in Ethnic Conflicts. Eastern Europe in the 19th and early 20th Century*, Berlin 2006, s. 215–227.

Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (eds.), *Úvahy a stati o agrární modernizaci v českých zemích. In memoriam hospodářského historika Jaroslava Pátka*, Praha 2015.

Karel BEDNÁŘ, *Rozmístění průmyslu v českých zemích na počátku 20. století (1902)*, Praha 1970.

Magdalena BERANOVÁ – Antonín KUBAČÁK, *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*, Praha 2010.

Luděk BROŽÍK, *Působení a počiny firmy Müller & Kapsa v Plzni a okolí na přelomu 20. století*, bakalářská práce FF ZČU v Plzni, Plzeň 2013.

Eva CIRONISOVÁ, *Český plzeňský pivovar SVĚTOVAR (1910–1933)*, Západočeský historický sborník 6, 2000, s. 233–263.

Eva CIRONISOVÁ, *Plzeňský společenský pivovar PRIOR (1896–1925)*, Západočeský historický sborník 3, 1997, s. 207–227.

Martin CZURDA, *Beteiligungen einer Universalbank. Die Beteiligungen der Länderbank von 1881–1918*, Dissertation Wirtschaftsuniversität Wien 1988.

František ČAPKA, *Porolnicování cukrovarů v českých zemích (s důrazem k situaci na Moravě a ve Slezsku) v letech před první světovou válkou a v první polovině dvacátých let Československé republiky*, in: Listy cukrovarnické a řepařské 130, 2014, č. 11, s. 370–375.

Luděk ČERMÁK, *Spojení České průmyslové banky s potravinářským průmyslem v českých zemích v rozmezí let 1898–1914*, diplomová práce FF UK, Praha 1986.

Markus DAHLEM, *Die Professionalisierung des Bankbetriebs. Studien zur institutionellen Struktur deutscher Banken im Kaiserreich 1871–1914*, Essen 2009.

Radoslav DANĚK, *Ostravské pivovarnictví v éře kapitalismu. Přeměna tradiční řemeslné malovýroby v moderní průmyslovou velkovýrobu (1830–1948)*, Ostrava 2014.

Vladimír DOSTÁL – Zdeněk JADRNÝ – Jan JOSIF – Václav PRŮCHA – Zdeněk VOLF, *Dějiny hutnictví železa v Československu. 3. Od znárodnění k současnosti (1945–1980)*, Praha 1988.

Olga DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích. I. díl. Od počátků do konce 19. století*, Praha 2005.

Jan DRVOTA, *Průmyslová zóna v Hostivaři (1918–1960)*, bakalářská práce FF UK, Praha 2012.

František DUDEK, *K výzkumu vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím v českých zemích v období kapitalismu*, Československý časopis historický 37, 1989, č. 6, s. 830–862.

František DUDEK, *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*, Praha 1985.

František DUDEK, *Potravinářský průmysl v sociálně ekonomickém vývoji českých zemí v 19. století*, Hospodářské dějiny / Economic History 12, 1984, s. 5–48.

František DUDEK, *Vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích do roku 1872*, Praha 1979.

František DUDEK, *Vývoj struktury průmyslu v českých zemích za kapitalismu*, Slezský sborník 86, 1988, č. 4, s. 252–270.

Marcela C. EFMERTOVIÁ, *Elektrotechnika v českých zemích a v Československu do poloviny 20. století. Studie k vývoji elektrotechnických oborů*, Praha 1999.

Peter EIGNER, *Die Konzentration der Entscheidungsmacht. Die personellen Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrieaktiengesellschaften, 1895–1940*, Dissertation Uni Wien, Bd. I, Wien 1997.

Peter EIGNER, *In the Centre of Europe: Vienna as a Financial Hub, 1873–1913*, in: Gerald D. Feldman – Peter Hertner (eds.), *Finance and Modernization. A Transnational and Transcontinental Perspective for the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Farnham – Burlington 2008, s. 29–49.

Jiří FIALA, *Vzestup a pád Kralobanky (1868–1923). Neúspěšný projekt starosty Hradce Králové Františka Ulricha (?)*, Hradec Králové 2011.

Pavel FIEDLER, *Košíkářství na Mělnicku od 2. poloviny 19. století do vzniku Československa*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učiňte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 122–143.

Caroline FOHLIN, *Capital Mobilisation and Utilisation in Latecomer Economies. Germany and Italy Compared*, *European Review of Economic History* 3, 1999, No. 2, s. 139–174.

Pavel FOJTÍK, *100 let elektrické dráhy Praha-Libeň-Vysočany*, *Res Musei Pragensis. Měsíčník Muzea hlavního města Prahy* 6, 1996, č. 3, s. 1–3.

Pavel FOJTÍK – Stanislav LINERT – František PROŠEK, *Historie městské hromadné dopravy v Praze*, Praha 2005.

Miloš GARKISCH a kol., *Příběhy pražských cementáren*, Králův Dvůr – Radotín 2011.

Tomáš GECKO, *Nástroj prospěšný, či vražedný? Proces monopolizace na trhu stavebních hmot Předlitavska a meziválečného Československa*, Praha 2021.

Alexander GERSCHENKRON, *Economic Backwardness in Historical Perspective. A Book of Essays*, Cambridge, Massachusetts 1966.

David F. GOOD, *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750–1914*, Berkeley 1984.

Vladimír GULA, *František Křižík (1847–1941)*, in: Vladimír Gula – Josef Haubelt – Ivan Jakubec (eds.), *Texty k dějinám vědy a techniky I.*, Praha 1989, s. 87–103.

Vladimír GULA, *Počátky české elektrotechniky (s přednostním zaměřením na silnoproud)*, kandidátská disertační práce FF UK, Praha 1992.

Jan HÁJEK, *České banky v soutěži s německým kapitálem*, in: František Vencovský – Zdeněk Jindra – Jiří Novotný – Karel Půlpán – Petr Dvořák a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999, s. 139–177.

Jan HÁJEK, *Proměny hospodářství: Od tradiční výroby k industriální*, in: Milan Hlavačka a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*. Sv. 1, Praha 2014, s. 277–403.

Jan HÁJEK, *Vývoj českého bankovního kapitálu v Čechách do r. 1914*, kandidátská disertační práce ÚČSD ČSAV, Praha 1985.

JAN HÁJEK – EDUARD KUBŮ, *Ekonomický nacionalismus českých zemí sklonku 19. a první poloviny 20. století jako středoevropský „model“*. *Pokus o vymezení specifického typu*, Český časopis historický 104, 2006, č. 4, s. 783–820.

Jan HÁJEK – Vlastislav LACINA, *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*, Praha 1999.

Jan HÁJEK – Blažena PRZYBYLOVÁ – Jiří NOVOTNÝ – Aleš ZÁŘICKÝ, *Peněžnictví*, in: Aleš Zářický a kol., *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742–1914*, Sv. I., Ostrava 2020, s. 415–452.

Ivo HAJN, *Budweiser Budvar (1895–1915)*, České Budějovice 2015.

Ivo HAJN, *Česko-německá pivní válka. Národnostní aspekty založení Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích a jeho následného fungování na přelomu 19. a 20. století*, *Dějiny a současnost* 24, 2002, č. 6, s. 13–16.

Jiří HEJDA, *Hospodářská funkce akciové společnosti. Rozšířený obsah přednášek proslovených v České národohospodářské společnosti v Praze ve dnech 18. listopadu 1929 a 20. ledna 1930*, Praha 1930.

Svatopluk HERC, *Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer*, diplomová práce FF UK, Praha 2013.

Svatopluk HERC, *Monopol, akciová svičkárna a voskárna jako specifický případ zakladatelské činnosti Živnostenské banky*, in: Pavel Horák – Pavel Boštík – Jaromír Karpíšek – Zbyněk Sturz a kol., *České, slovenské a československé dějiny 20. století X*, Ústí nad Orlicí 2015, s. 93–101.

Svatopluk HERC, *„Politisches Lied – ein garstiges Lied“*. *Politická činnost nakladatele Jana Otty*, in: Milan Hlavačka – Pavel Bek a kol., *Rodinné podnikání v moderní době*, Praha 2018, s. 389–405.

Svatopluk HERC, *Volby do správní rady Akciové společnosti strojírny, dříve Breitfeld, Daněk i spol. v Praze optikou proměňujících se vazeb firmy s bankami*, in: Martin Jemelka (ed.), *Volby v Praze. Z dějin pražské volební kultury (1848–1945)*, Praha 2020, s. 119–147.

Svatopluk HERC, *Živnostenská banka a Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. v Praze 1898–1914. Příklad analýzy zájmového společenství uvnitř bankovního koncernu*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 35, 2020, č. 1, s. 115–135.

Rudolf HILFERDING, *Finanční kapitál. Studie o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu*, Praha 1961.

Milan HLAVAČKA – Pavel BEK, *Ringhofferové. Rodina a podnikání*, Praha 2019.

Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Emil Kolben a založení Kolbenky*, *Dějiny věd a techniky* 30, 1997, č. 3, s. 169–180.

Josef HORÁK, *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha 1913.

Norbert HORN, *Aktienrechtliche Unternehmensorganisation in der Hochindustrialisierung (1860–1920). Deutschland, England, Frankreich und die USA im Vergleich*, in: Norbert Horn – Jürgen Kocka (eds.), *Recht und Entwicklung der Großunternehmen im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Wirtschafts-, sozial- und rechtshistorische Untersuchungen zur Industrialisierung in Deutschland, Frankreich, England und den USA*, Göttingen 1979, s. 123–189.

Pavla HORSKÁ, *Ekonomické cykly v českých zemích v letech 1879–1914*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 1, 1978, s. 33–88.

Pavla HORSKÁ-VRBOVÁ, *Český průmysl a tzv. druhá průmyslová revoluce*, Praha 1965.

Pavla HORSKÁ-VRBOVÁ, *Počátky elektrisace v českých zemích*, Praha 1961.

Miloš HOŘEJŠ, *Tři generace rodiny Kolbenů*, in: Hynek Střítecký (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 53–72.

Dana HRADILOVÁ, *Důlní odborník a podnikatel Johann Fitz*, *Minulostí Západočeského kraje* 41, 2006, č. 1, s. 141–163.

Dana HRADILOVÁ, *Život a podnikatelská dráha Rudolfa L. Hudlického dle dochovaných pamětí (životní osudy železářského podnikatele z přelomu 19. a 20. století)*, in: *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech*, suppl. *Historie* 12, 2007. *Tradice a současnost železářské výroby V*, Rokycany 2008, s. 55–64.

Libor HRUŠKA, *Pivovarnictví 1869–1914. Žízeň, nebo vlastenectví?*, disertační práce PedF UK, Praha 2013.

Jan HUČKA, *Z historie slévárny litiny ŠKODA v Rokycanech*, *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka*, Rokycany 7, 1995, s. 37–52.

Jan HUČKA, *Z historie válcovny Železáren města Rokycan*, *Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka v Rokycanech* 22, 2010, s. 32–42.

Jan HUČKA, *Z historie železářny a slévárny v Klabavě*, Sborník Muzea Dr. B. Horáka v Rokycanech 6, 1994, s. 65–79.

Jan HUČKA – Petr KROC, *Z historie válcoven v Hrádku u Rokycan*, in: Irena Laboutková (ed.), *Z dějin hutnictví 42. K rozvoji válcovací techniky a kapitoly z dějin hutnictví*, Praha 2012, s. 27–36.

Jan HUČKA – František SÝKORA – Václav VOHLMUT, *Ke stoleté historii železáren v Hrádku u Rokycan*, in: Sborník Muzea Dr. Bohuslava Horáka, Rokycany, suppl. Historie 10, 2002. Tradice a současnost železářské výroby III, Rokycany 2002, s. 97–116.

Otto HWALETZ, *Die österreichische Montanindustrie im 19. und 20. Jahrhundert*, Wien 2001.

Ivan JAKUBEC, „*Laurin & Klement jest nejlepší známkou světa*“. *Václav Klement (1868–1938) a Václav Laurin (1865–1930)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 35–47.

Ivan JAKUBEC – Jaroslav PÁTEK, *Průmysl*, in: Eduard Kubů – Jaroslav Pátek, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 89–134.

František JANÁČEK, *Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859–1918*, Praha 1990.

Leoš JELEČEK, *Zemědělská revoluce a technickovědecká revoluce v zemědělství*, in: Historiografie čelem k budoucnosti. Sborník k šedesátinám akademika Jaroslava Purše, Praha 1982, s. 161–184.

ZDENĚK JINDRA, *Banky za první světové války a při rozpadu habsburské říše*, in: František Vencovský – Zdeněk Jindra – Jiří Novotný – Karel Půlpán – Petr Dvořák a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999, s. 178–206.

Zdeněk JINDRA, *K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou*, *Československý časopis historický* 5, 1957, č. 3, s. 506–526.

Zdeněk JINDRA, *Postup centralizace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvl. v českých zemích do roku 1914*, in: *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 49–76.

Zdeněk JINDRA, *Proces koncentrace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvláště v českých zemích do r. 1914*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 24, 2009, s. 49–110.

Zdeněk JINDRA, *Průmyslové monopoly v Rakousko-Uhersku. (Některé hlavní rysy vývoje do počátku světové války)*, *Československý časopis historický* 4, 1956, č. 2, s. 231–270.

Zdeněk JINDRA, *Správní radové pražských akciových bank – jejich počet, struktura a vliv (analytická sonda dle stavu v roce 1912)*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 76–108.

Zdeněk JINDRA, *Zbrojní připravenost c. a k. armády na Velkou válku. Rozvoj zbrojního průmyslu v habsburské monarchii 1848–1914*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 160–179.

Zdeněk JINDRA – IVAN JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015.

Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do r. 1880*, Praha 1960.

Jeremy KING, *Budweisers into Czechs and Germans. A local history of Bohemian politics, 1848–1948*, Princeton – Oxford 2005.

Roland KIRSCH, *Historie sklářské výroby v českých zemích. II. díl/1. Od konce 19. století do devadesátých let 20. století*, Praha 2003.

JOSEF KLÁNSKÝ, *Sborník k 125. výročí založení závodu ČKD Dukla*, Praha 1957.

Karel KLÍMA, *První čtvrtstoletí Akciové společnosti továren na fezy ve Strakonících 1899–1926. Založení, management, podnikání a podnikatelské strategie*, bakalářská práce FF UK, Praha 2015.

Jiří KOHLÍČEK – Michaela KVAPILOVÁ NOVÁKOVÁ, *Wikov. Továrna automobilů. Díl I. Wichterle & Kovářik, a. s., Prostějov*, Olomouc 2014.

Stephan KOREN, *Die Industrialisierung Österreichs – vom Protektionismus zur Integration. Entwicklung und Stand von Industrie, Gewerbe, Handel und Verkehr*, in: Wilhelm Weber (ed.), *Österreichs Wirtschaftsstruktur gestern – heute – morgen. Strukturwandlungen der österreichischen Volkswirtschaft in der Vergangenheit und ihre Bedeutung für Strukturprobleme der Gegenwart und der Zukunft*, Bd. 1, Berlin 1961, s. 223–549.

Jan KOŘAN, *Železářství*, in: František Jílek (ed.), *Studie o technice v českých zemích 1800–1918. II.*, Praha 1984, s. 169–225.

György KÖVÉR, *The Austro-Hungarian Banking System*, in: Rondo Cameron – V. I. Bovykin (eds.), *International Banking 1870–1914*, New York – Oxford 1991, s. 319–344.

Milada KRAUSOVÁ, *Z dějin průmyslu v Žatci*, Žatec 2016.

Jurij KRÍŽEK, *Die wirtschaftlichen Grundzüge des österreichisch-ungarischen Imperialismus in der Vorkriegszeit (1900–1914)*, Praha 1963.

Jurij KRÍŽEK, *Krise cukrovarnictví v českých zemích v osmdesátých letech minulého století a její význam pro vzrůst rolnického hnutí*, *Československý časopis historický* 4, 1956, č. 2, s. 270–298.

Eduard KUBŮ, *Formování vztahu bank a průmyslu za Rakousko-Uherska*, in: Eduard Kubů – Jaroslav Pátek, *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Praha 2000, s. 157–162.

Eduard KUBŮ, *Sociální vzestup a vytváření ekonomicko sociálních sítí: rodiny a příbuzenské vztahy prvorepublikových finančních manažerů Bohdana Bečky a Augustina Nováka*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 532–571.

Eduard KUBŮ, *Za sjednocenou nacionálně českou bankovní frontu. (Založení Svazu českých bank a jeho činnost v období rakousko-uherské monarchie)*, *Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století*, Praha 2000, s. 139–161.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Peněžnictví – směrodatný činitel ekonomické emancipace*, in: Drahomír Jančík – Eduard Kubů (eds.), *Nacionalismus zvaný hospodářský. Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859–1945)*, Praha 2011, s. 81–124.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Ve víru hospodářské paniky a zmatků. Živnostenská banka v prvním roce Velké války*, in: Jaroslav Láník – Tomáš Kykal a kol., *Léta do pole okovaná 1914. Proměny společnosti a státu ve válce*, Praha 2015, s. 135–159.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA, *Živnostenská banka mezi Prahou a Vídní*, in: Lukáš Fasora – Miroslava Květová – Richard Lein – Ondřej Matějka (eds.), *Demokratická monarchie, nedemokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha 2020, s. 163–180.

Eduard KUBŮ – Jiří ŠTAIF, *Česká hospodářská elita 1890–1918. Pojmy, reprezentace, ambice*, in: Tomáš Dvořák – Radomír Vlček – Libor Vykoupil (eds.), *Milý Bore...Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci*, Brno 2003, s. 107–127.

Vlastislav LACINA, *Úloha Živnostenské banky v československém bankovníctví po vzniku republiky (1918–1923)*, *Český časopis historický* 90, 1992, č. 1, s. 43–63.

Vlastislav LACINA, *Živnobanka a její koncern v letech velké hospodářské krize (1929–1934)*, *Československý časopis historický* 31, 1983, č. 3, s. 350–377.

Vlastislav LACINA, *Živnostenská banka před a během první světové války (1907–1918)*, *Český časopis historický* 88, 1990, č. 3, s. 276–303.

Jaroslav LÁNÍK a kol., *Historie a současnost podnikání v Praze. Díl druhý*, Žehušice 2003.

Jaroslav LÁNÍK a kol., *Historie a současnost podnikání v Praze. Díl třetí*, Žehušice 2004.

V. I. LENIN, *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*, Praha 1972.

Vladimír LESÁK, *Několik poznámek o národnostních poměrech v textilních závodech severovýchodních Čech na přelomu 19. a 20. století a o jejich odrazu v dělnickém hnutí*, in: *Z dějin textilu. I. setkání historiků textilního a oděvního průmyslu. Protokol jednání v Mostku ve dnech 23.–24. května 1985. Supplementum 4, Ústí nad Orlicí 1985*, s. 158–165.

Vladimír LESÁK, *Vzestup a pád textilního podnikání rodiny Hernychů. (Úloha Živnobanky při akcionování závodů firmy Jan Hernych a syn v Ústí nad Orlicí)*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 21, 1995, s. 201–230.

Birgit LEUCHTENMÜLLER, *Die Investitions- und Industriepolitik der österreichischen Großbanken bis zum Jahre 1914*, Dissertation Universität Wien, Wien 1973.

Václav LHOTKA, *K otázce koncentrace v plzeňském pivovarském průmyslu*, *Minulostí Plzně a Plzeňska*, sv. 3, Plzeň 1960, s. 235–259.

Petr LINTNER, *Pohledy soběslavské. Díl třetí*, Soběslav 2013.

Stanislav LOUKOTA, *Dějiny Plzeňské banky 1910–1948*, Plzeň 2000.

Eduard MÄRZ, *Einleitung*, in: Rudolf Hilferding, *Das Finanzkapital*, Bd. I, Frankfurt am Main 1973, s. 5–16.

Eduard MÄRZ, *Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913–1923. Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe*, München 1981.

Eduard MÄRZ, *Österreichische Industrie- und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I. Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe*, Wien – Frankfurt – Zürich 1968.

Eduard MÄRZ – Karl SOCHER, *Währung und Banken in Cisleithanien*, in: Alois Brusatti (ed.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. 1: Die wirtschaftliche Entwicklung, Wien 1973, s. 323–368.

Jiří MATĚJČEK, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích po průmyslové revoluci (do roku 1914)*, Praha 1984.

Herbert MATIS, *Das Industriesystem. Wirtschaftswachstum und sozialer Wandel im 19. Jahrhundert*, Wien 1988.

Bernard MICHEL, *Banques & banquiers en Autriche au debut du 20e siècle*, Paris 1976.

Martin MINAŘÍK, *Akcionářský pivovar na Smíchově 1869–1918*, bakalářská práce FF UK, Praha 2010.

Martin MINAŘÍK, *Smíchovskou desítkou na pozici pivovarské jedničky. Karel Dimmer mladší (1856–1932)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 280–296.

Rudolf MÍŠEK – Božena ROYOVÁ, *Jak šla léta Horní Břízou 1882–1972. Dějiny Západočeských keramických závodů, národního podniku v Horní Bříze*, Horní Bříza 1972.

Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, I. svazek, Ostrava 2003.

Charlotte NATMEßNIG, *Britische Finanzinteressen in Österreich. Die Anglo-Oesterreichische Bank*, Wien – Köln – Weimar 1998.

Ctibor NEČAS, *Na prahu české kapitálové expanze. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1987.

Ctibor NEČAS, *Podnikání českých bank v cizině 1898–1918. Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko-uherského imperialismu*, Brno 1993.

Ctibor NEČAS, *První obchody a zřízení filiálky Živnostenské banky v Moravské Ostravě*, in: Ostrava 15, 1989, s. 242–244.

Jiří NOVOTNÝ, *Angažovanost Živnostenské banky v báňských a hutních podnicích na Ostravsku*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 28, 2013, č. 2, s. 165–175.

Jiří NOVOTNÝ, *Československé obchodní banky a náš textilní průmysl do roku 1938*, in: *Z dějin textilu*, sv. 6, Ústí nad Orlicí 1984, s. 215–249.

JIŘÍ NOVOTNÝ, *Úvěrové podmínky a postupy Živnostenské banky v meziválečném období*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 20, 1992, s. 101–111.

Jiří NOVOTNÝ, *Výrobou „mejdliček“ do čela škrobárenského koncernu. František Malinský (1891–1926)*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 265–279.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *„Devadesát pět tisíc pluhů Bächerových pracuje ve všech dílech světa“*. *Firma Rudolf Bächer z Roudnice nad Labem*, in: Drahomír Jančík – Barbora Štolleová (eds.), *Pivo, zbraně i tvarůžky. Podnikatelé meziválečného Československa ve víru konjunktur a krizí*, Praha 2014, s. 61–73.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Jeden z lídrů východočeského textilního podnikání: Josef Bohumil Bartoň-Dobenín (1862–1937/1951)*, in: *Stopami dějin Náchodska. Sborník Státního okresního archivu Náchod*, sv. 16, Náchod 2018, s. 263–279.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *K teritoriálnímu rozložení filiálek a významnějších expozitur českých obchodních bank v první polovině dvacátého století (do roku 1938)*, Historická geografie 29, 1997, s. 239–274.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *K úvěrování textilního průmyslu Živnostenskou bankou v meziválečné ČSR*, in: Pohledy do minulosti. Sborník příspěvků k šedesátinám doc. PhDr. Vladimíra Lesáka. Dissertationes historicae 2, 1994, Hradec Králové 1994, s. 195–205.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Podnikatelské elity v obchodních společnostech českých zemí v 19. století a v první polovině 20. století*, in: Jiří Štaif (ed.), *Moderní podnikatelské elity – metody a perspektivy bádání*, Praha 2007, s. 128–142.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Úvěrování československého průmyslu bankami v meziválečném období. (Živnostenská banka a její klienti)*, in: *Československo a střední Evropa v meziválečném období*, Praha 1996, s. 93–105.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Vrchní ředitel Živnostenské banky v Praze Jaroslav Preiss – klíčový protagonista českého bankovního nacionalismu*, in: Jan Hájek – Drahomír Jančík – Eduard Kubů (eds.), *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích*, Praha 2009, s. 59–67.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Wirtschaftsnationalismus und nationale Eliten im tschechischen Bankwesen*, in: Eduard Kubů – Helga Schultz (eds.), *Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive*, Prag – Berlin 2004, s. 49–70.

Jiří NOVOTNÝ – Jiří ŠOUŠA, *Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí*, in: Eduard Kubů – Jiří Šouša (eds.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha 2008, s. 470–506.

Georg OBST, *Das Bankgeschäft. Bd. 1: Verkehrstechnik und Betriebs-Einrichtungen*, Leipzig 1914.

Ottův obchodní slovník. Díl 1, Praha b. d.

Ottův slovník naučný. Díl 5, Praha 1892.

Kateřina PÁNKOVÁ, *České pivovarnictví 1869–1918, podnikatelské strategie, kartelizace, odbyt*, diplomová práce FF UK, Praha 2010.

Kateřina PÁNKOVÁ, *Ochranná známka – nástroj konkurenčního boje plzeňských pivovarů na přelomu devatenáctého a dvacátého století*, Hospodářské dějiny / Economic History 24, 2009, s. 111–134.

Richard PASSOW, *Die Aktiengesellschaft. Eine wirtschaftswissenschaftliche Studie*, Jena 1922.

Jaroslav PÁTEK, *Racionalizace zemědělské výroby mechanizací v českých zemích v první polovině 20. století*, Praha 1971.

Anna PEŘINOVÁ, *Pivovarnictví v Plzni*, in: Dějiny města Plzně. 2. 1788–1918, Plzeň 2016, s. 413–452.

Josef PETRÁŇ – Vilém FUCHS, *90 let práce a bojů. Stručný přehled dějin ČKD Sokolovo, závodu národního podniku ČKD Praha*, Praha 1961.

Daniel PICK, *První pražský měšťanský pivovar v Holešovicích v letech 1895–1918*, bakalářská práce FF UK, Praha 2020.

Antonín PIMPER, *České obchodní banky za války a po válce. Nástin vývoje z let 1914–1928*, Praha 1929.

Hans POHL, *Formen und Phasen der Industriefinanzierung bis zum Zweiten Weltkrieg*, in: Wandlungen in der Industriefinanzierung. 8. Symposium zur Bankengeschichte am 25. November 1982 im Hause der Commerzbank AG in Frankfurt am Main, Frankfurt am Main 1983, s. 13–33.

Tomáš Bárta PRAŽÁK, *Počátky pletářství v Mělníku na základě písemných pramenů*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učíte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 75–79.

Blažena PRZYBYLOVÁ, *Působení důlního podnikatele Ignáce Vondráčka na Ostravsku*, in: Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 17, Ostrava 1995, s. 289–300.

Jaroslav PURŠ, *Banks and the Industrialization of the Czech Lands. Evolution of the Structure of the Financial System and the Function of Banks until 1880*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 10, 1982, s. 7–50.

Walter REIK, *Die Beziehungen der österreichischen Großbanken zur Industrie*, Wien 1932.

Andreas RESCH, *Industriekartelle in Österreich vor dem Ersten Weltkrieg. Machstrukturen, Organisationstendenzen und Wirtschaftsentwicklung von 1900 bis 1913*, Berlin 2002.

Richard RIEDL, *Die Industrie Österreichs während des Krieges*, Wien 1932.

Jakob RIESSER, *Die deutschen Großbanken und ihre Konzentration im Zusammenhang mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland*, Glashütten im Taunus 1971.

Richard L. RUDOLPH, *Banking and Industrialization in Austria-Hungary. The Role of Banks in the Industrialization of the Czech Crownlands, 1873–1914*, Cambridge – London – New York – Melbourne 1976.

Jan ŘEHOUNEK, *Rytíř smutné postavy. Básník Jan z Wojkowicz. 1880–1944*, Nymburk 2014.

Heinrich SATTLER, *Die Effektenbanken*, Leipzig 1890.

Jaroslav SETIKOVSKÝ – Vladimír LIŠKA, *Sto dvacet pět let ČKD a sto let elektrotechnické výroby u nás. 1871–1996*, Pacov 1996.

Egon SCHEFFER, *Der Siegeszug des Leihkapitals. Entstehung, Entwicklung und Bedeutung des Bankwesens für Wirtschaft und Geist, dargestellt am Schicksale Österreichs*, Wien 1924.

Joseph SCHUMPETER, *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*, Leipzig 1912.

František SLAVÍK, *Monopolizace pivovarského průmyslu v Plzni v letech 1925–1935*, *Hospodářské dějiny / Economic History* 13, 1985, s. 263–286.

Lubomír SLEZÁK, *Moravský cukrovarnický podnikatel Jan Vaca*, *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 113–123.

Felix SOMARY, *Bankpolitik*, Tübingen 1915.

Dalibor STÁTNÍK, *Étos „drobné“ práce a sebeorganizace na příkladu košíkářství. Hledání sebevědomé identity*, in: Nikola Michňová – Tomáš Bárta Pražák (eds.), „Učiňte zkoušku a jistě zůstanete stálým odběratelem!“ Proutěná kultura v kontextu času a prostoru, Praha – Mělník 2019, s. 229–247.

Helena STEJSKALOVÁ – Aleš STEJSKAL, *200 let textilní výroby ve Strakoncích*, Liberec 2012.

Dieter STIEFEL, *Finanzdiplomatie und Weltwirtschaftskrise. Die Krise der Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe 1931*, Frankfurt am Main 1989.

Hynek STRŘÍTESKÝ, *Počátky První českomoravské továrny na stroje v Praze-Libni a cukrovarnický průmysl*, in: Hynek Strřiteský (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 15–36.

Ivana SYROVÁTKOVÁ, *Dějiny firmy Antonín Klazar ve Dvoře Králové nad Labem do druhé světové války*, in: *Příspěvky k dějinám jutařského průmyslu v českých zemích*, Dvůr Králové – Trutnov 1986, s. 85–136.

Oldřich ŠEDA, *Ke vzniku a počátkům činnosti Českého akciového pivovaru v Českých Budějovicích (1894–1918)*, *Jihočeský sborník historický* 64, 1995, s. 113–123.

Miluše ŠMÍDOVÁ-JANOŠTÍKOVÁ, *Královédvorský závod Sochor v letech 1904–1945. (Materiálová studie)*, in: *Z historie podkrkonošského textilu. Sborník příspěvků k dějinám textilní výroby v Podkrkonoší*, Trutnov 1971, s. 169–214.

Jiří ŠOUŠA, *K interakci českých bank a cukrovarnictví v závěrečných decenních 19. a v první polovině 20. století*, in: *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 47–68.

Vladimír ŠPIDLA, *Založení Živnostenské banky*, diplomová práce FF UK, Praha 1976.

Marián ŠUMAN-HREBLAY, *Encyklopedie českých traktorů od r. 1912 do současnosti*, Brno 2016.

Luboš ŠVEC, *Počátky a rozvoj zemědělského strojírenství v Brandýse nad Labem do roku 1914. (Největší česká specializovaná továrna na výrobu secích strojů František Melichar)*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 11, 1991, s. 20–37.

Technický naučný slovník, I. díl, Praha 1981.

Technický naučný slovník, III. díl, Praha 1982.

Alice TEICHOVA, *Banking and Industry in Central Europe, Nineteenth to Twentieth Century*, in: Alice Teichova – Ginette Kurgan-van Hentenryk – Dieter Ziegler (eds.), *Banking, Trade and Industry. Europe, America and Asia from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Cambridge 1997, s. 214–228.

Alice TEICHOVA, *Commercial (Universal) Banking in Central Europe – from Cisleithania to the Successor States*, in: Martin M. G. Fase – Gerald D. Feldman – Manfred Pohl (eds.), *How to Write the History of a Bank*, Aldershot 1995, s. 125–135.

Alice TEICHOVA, *Rivals and Partners: Reflections on Banking and Industry in Europe, 1880–1938*, in: Philip Leonard Cottrell – Håkan Lindgren – Alice Teichova (eds.), *European Industry and Banking Between the Wars. A Review of Bank-Industry Relations*, Leicester – London – New York 1992, s. 17–29.

Zdeněk TEMPÍR, *Zemědělství*, in: *Studie o technice v českých zemích 1800–1918 II.*, Praha 1984, s. 9–78.

Richard TILLY, *Zur Entwicklung der deutschen Großbanken als Universalbanken im 19. und 20. Jahrhundert. Wachstumsmotor oder Machtkartell?*, in: Sidney Pollard – Dieter Ziegler (eds.), *Markt, Staat, Planung. Historische Erfahrungen mit Regulierungs- und Deregulierungsversuchen der Wirtschaft*, St. Katharinen 1992, s. 128–156.

Josef TRIMMEL, *Die Rolle der österreichischen Großbanken in der wirtschaftlichen Entwicklung der Donaumonarchie 1873 bis 1914*, Diplomarbeit Wirtschaftsuniversität Wien, Wien 1988.

František VENCOVSKÝ – Zdeněk JINDRA – Jiří NOVOTNÝ – Karel PŮLPÁN – Petr DVOŘÁK a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha 1999.

Milan VOJÁČEK, *František Ladislav Rieger a velkostatek Maleč. Ekonomické zázemí politické činnosti vůdce národa*, Praha 2013.

Jiří VONDRÁČEK, *Činnost a působení pojišťovací společnosti Moldavia-Generali v letech 1912–1939. (Příspěvek k dějinám československého pojišťovníctví)*, diplomová práce FF UK, Praha 1986.

Martin VOSTŘEL, *Matěj Valtera – příběh největšího českého cukrovarníka přelomu století*, in: *Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci. Fenomén českého hospodářství v 19. a 20. století*, Praha 2011, s. 124–136.

Alena VRBOVÁ, *František Křížik. Ze života a díla významného českého vynálezce v kontextu podnikání a samosprávy období 1868–1941*, diplomová práce FF UK, Praha 2007.

Pavla VRBOVÁ, *Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918*, Praha 1959.

Fritz WEBER, *Austrian Banking Between Two Great Depressions: The Creditanstalt from the 1870s to the 1930s*, in: Gerald D. Feldman – Peter Hertner (eds.), *Finance and Modernization. A Transnational and Transcontinental Perspective for the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Farnham – Burlington 2008, s. 75–96.

Fritz WEBER, *Central European Banking between 1850 and 1950*, in: Martin M. G. FASE – Gerald D. FELDMAN – Manfred POHL (eds.), *How to Write the History of a Bank*, Aldershot 1995, s. 136–145.

Zdeněk WEISS – Miloš KUŽVART, *Jilové minerály. Jejich nanostruktura a využití*, Praha 2005.

Volker WELLHÖNER, *Großbanken und Großindustrie im Kaiserreich*, Göttingen 1989.

Volker WELLHÖNER – Harald WIXFORTH, *Finance and Industry*, in: Sheilagh Ogilvie – Richard Overy, *Germany. A New Social and Economic History. Volume 3. Since 1800*, London 2003, s. 152–191.

Volker WELLHÖNER – Harald WIXFORTH, *Unternehmensfinanzierung durch Banken – Ein Hebel zur Etablierung der Bankenherrschaft? Ein Beitrag zum Verhältnis von Banken und Schwerindustrie in Deutschland während des Kaiserreichs und der Weimarer Republik*, in: Dietmar Petzina (ed.), *Zur Geschichte der Unternehmensfinanzierung*, Berlin 1990, s. 11–33.

Harald WIXFORTH, *Banken und Schwerindustrie in der Weimarer Republik*, Köln – Weimar – Wien 1995.

Harald WIXFORTH, *Industriekredit und Kapitalmarktfinanzierung zwischen Reichsgründung und Weltwirtschaftskrise*, in: *Bankkredit oder Kapitalmarkt. Alternativen der Industriefinanzierung in Deutschland*. 24. Symposium am 7. Juni 2001 im Hause der IKB Deutsche Industriebank AG, Düsseldorf, Stuttgart 2002, s. 15–38.

Siegfried WOLF, *Das Gründungsgeschäft im deutschen Bankgewerbe*, Stuttgart – Berlin 1915.

Aleš ZÁŘICKÝ, *Ve stínu těžních věží. Historie dobývání kamenného uhlí v petřvaldské dílčí pánvi od počátku prospektorské činnosti do roku 1906*, Ostrava 2004.

Karel ZEITHAMMER, *Založení lokomotivky První českomoravské továrny na stroje v Praze-Libni*, in: Hynek Strítěský (ed.), *Fenomén ČKD. Příspěvek k dějinám pražského strojírenského koncernu Českomoravská-Kolben-Daněk*, Praha 2014, s. 75–95.

Dieter ZIEGLER, *The Influence of Banking on the Rise and Expansion of Industrial Capitalism in Germany*, in: Alice Teichova – Ginette Kurgan-van Hentenryk – Dieter Ziegler (eds.), *Banking, Trade and Industry. Europe, America and Asia from the Thirteenth to the Twentieth Century*, Cambridge 1997, s. 131–156.

Živnostenská banka v Praze. 1869–1918, Praha 1919.

Internetové zdroje

Heslo *Šroubárna*, in: Encyklopedie Českých Budějovic, <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/sroubarna> (4. 6. 2020).

Seznam zkratek

AČNB	Archiv České národní banky
AG, A. G.	Aktiengesellschaft
a. s.	akciová společnost
BCA	Boden-Credit-Anstalt
b. d.	bez datace
Bd.	Band
CA	Credit-Anstalt
č.	číslo
čj.	číslo jednací
ČKD	Českomoravská-Kolben-Daněk
ČM	První českomoravská továrna na stroje
ČOS	Česká obchodní společnost
ČPB	Česká průmyslová banka
ČPP	Český plzeňský pivovar
ČSPC	Česká společnost pro průmysl cukerní
EAS	Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol.
ed.	editor
eds.	editoři
f.	fond
FF	Filozofická fakulta
h	halář
ha	hektar
hl	hektolitr
HK	Hradec Králové
inv. č.	inventární číslo
Jg.	Jahrgang
K	koruna
kart.	karton
kg	kilogram

kr.	krejcar
KS	Krajský soud
KSO	Krajský soud obchodní
l.	léta
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
mil.	milion
ml.	mladší
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
Nr.	Nummer
OR	obchodní rejstřík
PedF	Pedagogická fakulta
q	metrický cent
r.	rok
roč.	ročník
s.	strana/strany
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
s r. o.	s ručením omezeným
srov.	srovnej
st.	starší
sv.	svazek
sv. p.	svobodný pán
t	tuna
tab.	tabulka
ÚČSD ČSAV	Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd
UK	Univerzita Karlova
vs.	versus
ZAO	Zemský archiv v Opavě
ZČU	Západočeská univerzita

ZTKŠSZM	Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnesitové
ŽB	Živnostenská banka

Seznam tabulek

Tab. 1: Výnos obchodu s cukrem a jeho podíl na hrubém zisku ŽB v l. 1871–1887....	48
Tab. 2: Živnobanka a spojení s cukrovar v l. 1869–1914	79
Tab. 3: Akcie České cukerní společnosti vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1883–1899...	80
Tab. 4: Akcie České cukerní společnosti vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1900–1914...	81
Tab. 5: Hospodářské výsledky České cukerní společnosti v l. 1883–1914	82
Tab. 6: Česká cukerní společnost a ŽB v l. 1883–1899	83
Tab. 7: Česká cukerní společnost a ŽB v l. 1900–1913	84
Tab. 8: Představitelé ŽB ve správní radě České cukerní společnosti v l. 1883–1914.....	85
Tab. 9: Předsedové správní rady České cukerní společnosti v l. 1883–1914	86
Tab. 10: Akcie První české akciové společnosti pro rafinování cukru vlastněné ŽB v l. 1872–1914.....	87
Tab. 11: Výše vypláčené dividendy akcionářům První české akciové společnosti pro rafinování cukru za l. 1872/3–1906/7	88
Tab. 12: První česká akciová společnost pro rafinování cukru a ŽB v l. 1889–1913	89
Tab. 13: Vztah ŽB a Lounského akciového cukrovaru, dříve M. Valtera v l. 1909–1914	90
Tab. 14: Akcie Českého akciového pivovaru v Č. Budějovicích vlastněné ŽB v l. 1896–1913	95
Tab. 15: Akcie Prvního pražského měšťanského pivovaru vlastněné ŽB v l. 1895–1913	97
Tab. 16: Akcie Českého akciového pivovaru v M. Ostravě vlastněné ŽB v l. 1896–1913	99
Tab. 17: Akcie Společenského pivovaru pražských sládků vlastněné ŽB v l. 1899–1913...	103
Tab. 18: Akcie Českého plzeňského pivovaru vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1910–1914	115
Tab. 19: Zástupci ŽB ve správní radě Českého plzeňského pivovaru v l. 1910–1914	115
Tab. 20: Zástupci ŽB mezi revizory Českého plzeňského pivovaru v l. 1910–1914.....	115
Tab. 21: Akcie Daňkovky vlastněné ŽB v l. 1872–1899	129
Tab. 22: Akcie Daňkovky vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1900–1914.....	130
Tab. 23: Credit-Anstalt a Živnobanka na valných hromadách Daňkovky v l. 1900–1919...	131
Tab. 24: Hospodářské výsledky Daňkovky v l. 1900–1918.....	132
Tab. 25: Akcie Českomoravské vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1872–1913	155
Tab. 26: Českomoravská a peněžní ústav v l. 1900–1913	156
Tab. 27: Hospodářské výsledky Českomoravské v l. 1872–1899.....	157
Tab. 28: Hospodářské výsledky Českomoravské v l. 1900–1913.....	158
Tab. 29: Vztah ŽB k firmě Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze v l. 1911–1914	163
Tab. 30: Hospodářské ukazatele firmy Novák & Jahn, akciová továrna na stroje v Praze v l. 1911–1913	163
Tab. 31: Vztah ŽB k Prostějovské akciové továrně na stroje a motory F. & J. Kovářík v l. 1910–1914	171
Tab. 32: Hospodářské ukazatele Prostějovské akciové továrny na stroje a motory F. & J. Kovářík za l. 1909/10–1913/14.....	171
Tab. 33: Vztah ŽB k firmě Fr. Melichar, akciová továrna na secí stroje v l. 1911–1914.....	174
Tab. 34: Hospodářské ukazatele firmy Fr. Melichar, akciová továrna za l. 1910/11–1913/14	175
Tab. 35: Hospodářské ukazatele firmy Laurin & Klement za l. 1907–1918.....	179
Tab. 36: Zástupci ŽB ve správních radách specializovaných strojírén (do r. 1914).....	183

Tab. 37: Akcie Kolbenky vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1898–1913	208
Tab. 38: Výše úvěrových závazků Kolbenky u ŽB v l. 1898–1913	209
Tab. 39: Hospodářské výsledky Kolbenky v l. 1898–1913	210
Tab. 40: Zástupci ŽB ve statutárních orgánech Kolbenky v l. 1898–1914.....	211
Tab. 41: Dividenda akciových společností Klazar Dvůr Králové a Brno za l. 1909–1913 ..	220
Tab. 42: Akcie Západočeských továren kaolinových a šamotových vlastněné ŽB a u ní deponované v l. 1899–1913	254
Tab. 43: Výše úvěrových závazků Západočeských továren kaolinových a šamotových u ŽB v kontextu bilančních údajů firmy v l. 1899–1913	255
Tab. 44: Hospodářské výsledky Západočeských továren kaolinových a šamotových za l. 1899–1913	256
Tab. 45: Zástupci ŽB ve správní radě Kaolinky v l. 1899–1914	257
Tab. 46: Zástupci ŽB v revidujícím výboru Kaolinky v l. 1899–1914	257
Tab. 47: Obchod uhlím ŽB v l. 1898–1909	282
Tab. 48: Vztah ŽB k České obchodní společnosti v l. 1910–1913	294
Tab. 49: Hospodářské výsledky České obchodní společnosti za l. 1910–1914	294
Tab. 50: Zástupci ŽB ve správní radě České obchodní společnosti v l. 1910–1914.....	294
Tab. 51: Železářské oddělení Živnobanky v l. 1909–1913	303
Tab. 52: Kapitálový vliv ŽB v Mělnické košíkářské společnosti při jejím založení v dubnu 1912.....	350
Tab. 53: Kapitálový vliv ŽB v Mělnické košíkářské společnosti po navýšení kmenového kapitálu v roce 1914	351